НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Видання індексується Index Copernicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Scientific Indexing Services (SIS), Academic Resource Index (ResearchBib), WorldCat, CrossRef, Google Scholar, Open Access Infrastructure for Research in Europe (OpenAIRE), BASE, EBSCO, Наукова періодика України, Україніка наукова.

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України у галузях історичні науки (наказ МОН України № 1188 від 24 вересня 2020 р.) та соціальні комунікації (наказ МОН України № 1188 від 24 вересня 2020 р.) (категорія «Б»).

У збірнику публікуються статті за спеціальністю В13 Бібліотечна, інформаційна та архівна справа (Кластер «Розвиток людського капіталу, соціальні науки та журналістика»).

Наукові праці НБУВ мають DOI 10.15407/np

Редакційна колегія:

Ю. Половинчак, доктор наук із соціальних комунікацій *(головний редактор)*;
О. Сокур, кандидат наук із соціальних комунікацій, *(заступник головного редактора)*;
В. Бондаренко, кандидат наук із соціальних комунікацій *(відповідальний секретар)*;
С. Гарагуля, кандидат наук із соціальних комунікацій;
В. Добровольська, доктор наук із соціальних комунікацій;
Г. Ковальчук, доктор історичних наук;
Г. Липак, кандидат наук із соціальних комунікацій;
О. Мар'їна, доктор наук із соціальних комунікацій;
М. Палієнко, доктор історичних наук;
Г. Папакін, доктор історичних наук;
Л. Сніцарчук, доктор наук із соціальних комунікацій;
О. Тур, доктор наук із соціальних комунікацій;
Н. Шип, доктор історичних наук;
Р. Ціценене, доктор філософії (Литва);
Б. Шади, доктор історичних наук (Польща)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Відповідальний редактор
Ю. Половинчак

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 77

Київ 2026

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 5 від 12.05.2026)

УДК 021+025.5]:[001+316.77+004+94](082)(477)

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол.: Ю. Половинчак (голов. ред.), О. Сокур (заст. голов. ред.), В. Бондаренко (відп. секр.) [та ін.] ; відп. ред. Ю. Половинчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2026. – Вип. 77. – 624 с.

У збірнику наукових праць представлено результати досліджень з актуальних проблем функціонування бібліотек та розвитку інформаційно-аналітичних процесів у контексті цифрових трансформацій і сучасних соціокультурних викликів, зокрема в умовах воєнного стану в Україні. Висвітлено питання трансформації бібліотек у цифровому середовищі. Значну увагу приділено медіадослідженням, зокрема аналізу медіарепрезентації міжнародних політичних ініціатив, ролі коротких відеоформатів у формуванні консолідаційних наративів. Обґрунтовано нові підходи до розвитку професійної компетентності бібліотечного працівника.

У наукових статтях репрезентовано історико-культурні та бібліографічні дослідження, у яких розглянуто проблеми розвитку електронних архівів і цифрових ресурсів в Україні, питання збереження та популяризації рукописної спадщини, діяльність міжнародних інституцій у сфері цифровізації культурної спадщини. Окрему увагу приділено дослідженню історичних процесів і формуванню колективної пам'яті, зокрема в контексті осмислення подій XX століття. Представлено біографічні та книгознавчі студії, а також дослідження особливостей організації зберігання аудіовізуальних документів, пов'язаних із подіями війни.

Видання адресоване науковцям, фахівцям бібліотечно-інформаційної сфери, дослідникам соціальних комунікацій, історії, культурології та інформаційних технологій, а також усім, хто цікавиться проблемами розвитку сучасного інформаційного суспільства.

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, НАН України, 2026

ЗМІСТ

БІБЛІОТЕКА В ПАРАДИГМІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА ТЕХНОЛОГІЙ 9

Маленчак В., Гарагуля С., Кунанець Н. Рекомендаційні системи як складова бібліотечних інформаційних систем: аналіз підходів та досвіду впровадження 11
Закірова С. Аналіз моніторингу використання вебсайту Центру досліджень соціальних комунікацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за допомогою Google Analytics 27
Дем'яненко Л. Концепція "Zero Trust" як складова архітектури безпеки даних інституту президентства в умовах війни.....50
Беззуб І., Беззуб Ю. Проєктна діяльність бібліотек України як чинник формування поліфункціонального бібліотечного простору в умовах війни 65
Глущук Є. Роль короткого відеоформату (Reels / Shorts) у побудові консолідаційного наративу Президента під час війни 90
Вакульчук В. Відеоконтент наукових бібліотек університетів України: підходи, особливості, взаємодія з користувачами 105

БІБЛІОТЕЧНА ПРОФЕСІЯ ТА ІНСТИТУЦІЇ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАКТИКИ 123

Бондаренко В., Пестрецова О. Спеціалізовані бібліотеки конституційних судів: організаційні моделі та інформаційні практики 125
Новальська Ю. Діяльність бібліотек Великої Британії у підтримці та соціокультурній інтеграції іммігрантів 153
Демчук Н., Мудроха В. Комплексний підхід до формування професійної компетентності бібліотекаря: теоретичні основи та практичний досвід.....171
Чуприна Л. Формування нової моделі навичок як розвиток професійної компетентності аналітика.....188

Лопата О. Адаптація роботи національних книгозбірень до умов сьогочасності (за матеріалами координаційних документів IFLA, WSIS, UN та UNESCO).....207
Грабар Н. Особливості документного забезпечення промоції здоров'я в сучасному кризовому соціокомунікаційному середовищі.....226

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК: ТЕОРІЯ, ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ.....241

Горовий В. Перспективи управління інформацією в умовах розвитку інформатизації: бібліотечний аспект.....243
Закіров М. Ерозія традицій політичної комунікації епохи постправди.....255
Ауліна О. Специфіка інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек під час російсько-української війни.....276
Іванова Н., Юхно С. Соціокомунікативна складова впливу громадянського суспільства на правотворчий процес.....292
Польовик С. Медіарепрезентація дипломатичних ініціатив Е. Макрона щодо України: контент-аналіз тональності статей Le Monde.....312
Павленко Д. Інститут президентства в епоху відкритих даних: можливості OSINT для аналізу кризових ситуацій.....322
Каращук О., Каращук М. Форсайт як інструмент стратегічного розвитку в умовах інформаційного суспільства (бібліотечний аспект).....336

АРХІВНО-ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ТА СУЧАСНІ КОМУНІКАЦІЙНІ ПРАКТИКИ.....365

Ковтанюк Ю., Чорноморець Є. Електронні архіви і електронні інформаційні ресурси в Україні: сучасні виклики і перспективи 367
Гарбар О. Ініціативи міжнародних організацій, наукових установ і громадських об'єднань щодо створення цифрових ресурсів історико-культурної спадщини 394
Шлапак Ю. Динаміка присутності України на Франкфуртському книжковому ярмарку.....429
Возьянов І. Особливості організації зберігання аудіовізуальних документів подій війни.....448

ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНІ ТА КНИГОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ 467

Степченко О., Бодак О. Рукописна спадщина України у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: дослідження, збереження та популяризація 469
Боряк Т. Червона/Радянська армія 1930-х – початку 1940-х рр. як соціальне середовище формування і транслювання колективної пам'яті про Голодомор.....490
Шип Н. Еволюція ідеї федералізму до державного самостійництва України (кінець XIX – друге десятиліття XX ст.).....511
Петрушко Л. Професійний шлях Т. Б. Слюдикової: крізь призму біографічних спогадів.....534
Майстренко А. Архівний фонд академіка В. Г. Бар'яхтара як джерело дослідження наукової біографії вченого.....550
Громік Г. Розмовна практика євреїв Речі Посполитої як об'єкт мовної полеміки: аналіз статті Семена (Шимона) Дубнова (за матеріалами зібрання відділу фонду юдаїки НБУВ).....566
Зубко Н. Видання творів Олени Пчілки у фонді Львівської національної бібліотеки України імені В. Стефаника: книгознавчий огляд.....581

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АНАТОЛІЯ БАЗИЛЕВИЧА 605

Лощинська Н. Художня інтерпретація тексту в ілюстраціях Анатолія Базилевича: до сторіччя від дня народження художника 607

БІБЛІОТЕКА В ПАРАДИГМІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

https://doi.org/10.15407/np.77.011
УДК 027(477):025.5:004.9

Валентин Маленчак,
аспірант НБУВ,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
email: valentyn17@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-8575-8956

Сергій Гарагуля,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
директор Інституту інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
email: garagulia@nbuv.gov.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5564-9494
Web of Science Researcher ID: AAE-8791-2020
Scopus Author ID: 59960763800

Наталія Кунанець,
доктор наук із соціальних комунікацій,
професор кафедри інформаційних систем і мереж,
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна
email: neklviv@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3007-2462
Web of Science Researcher ID: R-5222-2017
Scopus ID: 57189375884

РЕКОМЕНДАЦІЙНІ СИСТЕМИ ЯК СКЛАДОВА БІБЛІОТЕЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ: АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ТА ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ

У статті розглянуто роль рекомендаційних систем як складової сучасних бібліотечних інформаційних систем. Проаналізовано основні підходи до формування рекомендацій, зокрема контент-орієнтовану фільтрацію, колаборативну фільтрацію, гібридні та альтернативні методи. На основі

© В. Маленчак, С. Гарагуля, Н. Кунанець, 2026

аналізу міжнародного досвіду впровадження рекомендаційних систем у бібліотеки різних країн та типів визначено особливості їх адаптації до бібліотечних потреб. Виявлено, що хоча застосування рекомендаційних систем у бібліотеках є незначним, практичні приклади демонструють підвищення ефективності обслуговування користувачів та розширення їх інформаційного горизонту. Результати дослідження можуть слугувати як теоретичною основою для подальших наукових робіт, так і практичним підґрунтям для розробки та впровадження рекомендаційних систем.

Ключові слова: рекомендаційна система, контент-орієнтована фільтрація, колаборативна фільтрація, сервіси підтримки досліджень, бібліотечні сервіси, інформаційна система

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть цифрова модернізація бібліотек суттєво змінила способи організації доступу до інформаційних ресурсів та взаємодії з користувачами. Сучасні бібліотеки функціонують в умовах інформаційного перевантаження. Електронні каталоги, повнотекстові бази даних, цифрові архіви, репозитарії та відкриті наукові ресурси формують багатомільйонні масиви документів. У такому середовищі традиційні пошукові механізми (ключові слова, рубрики, класифікаційні індекси) вже не забезпечують достатнього рівня персоналізації та релевантності результатів. Рекомендаційні системи дозволяють переходити від реактивного пошуку до проактивного інформування, пропонуючи ресурси відповідно до інтересів, історії запитів та профілю користувача. У цьому контексті рекомендаційні системи, що вже є невід'ємною складовою комерційних цифрових платформ, дедалі частіше розглядаються як інструмент інформаційного забезпечення користувачів бібліотек.

В умовах конкуренції з комерційними цифровими сервісами (стримінгові платформи, маркетплейси, наукові агрегатори) формуються нові очікування користувачів щодо персоналізації інформаційного обслуговування. Механізми, подібні до тих, що використовуються в комерційних системах на кшталт Amazon або Netflix, активно впроваджуються в бібліотеках з метою цифрової взаємодії з користувачами. Відсутність персоналізованих рекомендацій у бібліотечних сервісах може знижувати залученість аудиторії, особливо молоді.

Огляд публікацій за темою дослідження. У сучасних дослідженнях рекомендаційних систем переважає підхід, відповідно до

якого прогнозування майбутніх інтересів користувачів здійснюється на основі аналізу їхніх попередніх взаємодій з інформаційними об'єктами. Ключовим завданням таких систем є формування ефективних та персоналізованих рекомендацій, разом з тими об'єктами, що не були оцінені користувачами, проте є релевантними.

Підходи колаборативної фільтрації, зокрема ті, що базуються на подібності між користувачами чи об'єктами, зазвичай демонструють високі показники точності за стандартними метриками оцінювання. Водночас орієнтація виключно на точність може призводити до зниження різноманітності рекомендацій та посилення ефекту популярності, що знижує різноманіття. Вирішення цієї проблеми призводить до пошуку альтернативних підходів та алгоритмів.

У роботі [1] досліджено так звану дилему «точності-різноманітності». Автори запропонували гібридний підхід з використанням алгоритму «теплорозподілу», розроблений спеціально для вирішення проблеми різноманітності та високої ефективності. Запропонований метод забезпечує баланс між точністю та різноманітністю рекомендацій без використання додаткової семантичної або контекстно-специфічної інформації.

Подальші перспективи розвитку рекомендаційних систем спрямовані на зменшення впливу ефекту популярності та підвищення «справедливості» рекомендацій. Зокрема, у роботі [2] запропоновано гібридну систему книжкових рекомендацій, що поєднує підходи колаборативної та контент-орієнтованої фільтрацій з урахуванням семантичних зв'язків між об'єктами, що допомагає виявити приховані залежності.

Треба зазначити, що значна частина сучасних досліджень зосереджена на алгоритмічних аспектах рекомендаційних систем або на описі окремих прикладів їх реалізації в конкретних інформаційних системах. Водночас бракує узагальнювальних теоретичних робіт, які б аналізували досвід використання рекомендаційних систем у бібліотеках з урахуванням особливостей цієї сфери.

Метою статті є аналіз досвіду бібліотек щодо використання рекомендаційних систем та виявлення особливостей їх функціонування. Для досягнення мети слід проаналізувати практику впрова-

дження рекомендаційних систем у бібліотеках різних країн світу та типів підходів до генерування рекомендацій на основі наукових публікацій, професійних звітів, документації і відкритих матеріалів бібліотечних установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рекомендаційні системи посідають важливе місце в сучасних інформаційних системах, оскільки вони спрямовані на підтримку користувачів у процесі вибору релевантних інформаційних об'єктів у середовищах із великим обсягом даних [4, 5].

У класичному визначенні рекомендаційна система розглядається як програмний засіб, що автоматично генерує пропозиції щодо ресурсів, які з високою ймовірністю відповідатимуть інформаційним потребам користувача, на основі аналізу даних про об'єкти, користувачів або контекст їхньої взаємодії [3].

У науковій літературі існує кілька усталених підходів до класифікації рекомендаційних систем. Найпоширенішою є класифікація за принципом формування рекомендацій, яка була запропонована у фундаментальних роботах та надалі уточнювалася в численних дослідженнях [3, 6, 7, 8].

Контент-орієнтована фільтрація формує рекомендації на основі аналізу властивостей інформаційних об'єктів. Користувачеві пропонуються об'єкти, подібні за своїми характеристиками до тих, з якими він взаємодіяв раніше. Такі рекомендації не залежать від поведінки інших користувачів [3, 6, 8, 9].

Перевагами контент-орієнтованої фільтрації є незалежність від інших користувачів [8, 11], прозорість механізму рекомендацій [11] та здатність рекомендувати нові об'єкти в системі [8, 11]. Оскільки система адаптує пропозиції під конкретного користувача на основі його дій, то такий підхід є актуальним для невеликих бібліотек, де кількість користувачів та взаємодій є незначною. Серед недоліків варто виділити обмежену кількість рекомендацій [8, 11], необхідність якісних і деталізованих метаданих [8, 12] та неточність рекомендацій для нових користувачів (проблема «холодного старту») [11]. Система не пропонуватиме об'єкти, що виходять за межі попередніх дій користувача, що зменшує відкриття нових тем чи авторів (так звана бульбашка фільтрів) [8, 11].

У бібліотечних інформаційних системах контент-орієнтована фільтрація може спиратися на бібліографічні описи (метадані про документ), які традиційно є структурованими та стандартизованими. Ефективність підходу сильно залежить від їх повноти та точності [8, 12]. Проблемою є й ефект «інформаційної бульбашки», що призводить до надмірної спеціалізації рекомендацій [4, 8, 11].

На основі *колаборативної фільтрації* формуються рекомендації, що ґрунтуються на аналізі взаємодій багатьох користувачів з об'єктами, виявляючи схожі патерни в їхній поведінці [3, 6, 8, 13]. Тобто такий підхід припускає, що користувачі з подібними вподобаннями у минулому обиратимуть схожі об'єкти і в майбутньому [14]. При цьому не відбувається аналізу властивостей інформаційних об'єктів.

Дані про вподобання у такому підході можуть збиратись *явним* або *неявним* способами. Явний спосіб передбачає, що користувачі самостійно оцінюють об'єкти, наприклад книги чи товари, надаючи числові або рейтингові оцінки, які безпосередньо застосовуються для обчислення схожості між користувачами та об'єктами. Неявний спосіб ґрунтується на аналізі поведінкових даних, таких як історія переглядів, покупок або взаємодій з об'єктом, і дає змогу формувати рекомендації навіть за відсутності явних оцінок [3, 14].

Перевагами колаборативної фільтрації є виявлення неочевидних кореляцій, що не завжди випливають з формальних властивостей об'єктів [14], та явне незастосування метаданих об'єктів [8, 15]. Недоліки – пріоритет популярних об'єктів (так званий ефект популярності) [16] та масштабованість, оскільки при великій кількості користувачів необхідні значні обчислювальні ресурси [15]. Характерними є неточні рекомендації для нових користувачів та об'єктів (проблема «холодного старту») [6, 8, 15], а також для тих користувачів, які взаємодіють з унікальними та нішевими об'єктами (проблема «сірих овець») [6, 15].

Методи колаборативної фільтрації традиційно поділяють на дві великі категорії: *методи на основі пам'яті* та *методи на основі моделей* [4, 8, 13, 15].

Методи на основі пам'яті, які також часто називають *методами на основі сусідства*, формують рекомендації шляхом безпосереднього

аналізу всієї матриці «користувач-об'єкт», послуговуючись наявними історичними даними про взаємодії користувачів з об'єктами. Такий підхід у свою чергу поділяється на два типи: *на основі користувачів* та *на основі об'єктів*. Перший дає змогу формувати рекомендації для конкретного користувача на основі вподобань інших, але схожих за профілем користувачів (так званих сусідів). Другий ґрунтується на визначенні подібності між об'єктами, а не між користувачами. Система аналізує об'єкти, що зазвичай споживаються разом, та рекомендує користувачеві той, який найбільше відповідає його потребам [8, 13].

Методи на основі моделей використовують алгоритми аналізу даних та машинного навчання для побудови моделей, що здатні узагальнювати закономірності у взаємодіях користувачів та прогнозувати, чи входить об'єкт до вподобань користувача [4, 8, 15].

Застосування колаборативної фільтрації у бібліотечних системах має свою специфіку, оскільки зазвичай замість звичних рейтингів (які є типовими, наприклад, для комерційних інформаційних систем) використовують неявні дані [18] у поведінці користувачів (історія позик, пошуку, переглядів, завантажень електронних копій тощо) [17]. Для підвищення точності необхідно враховувати і часовий аспект, оскільки актуальність одних документів з часом суттєво змінюється, а інших – залишається на певному рівні. І хоча колаборативна фільтрація дає змогу формувати більш точні рекомендації, проте існує низка проблем. Бібліотечні системи часто стикаються з проблемою розрідженості даних [4, 17], оскільки користувачі переважно взаємодіють лише з невеликою частиною фонду. Іншим викликом є проблема «холодного старту» для нових документів чи користувачів, коли недостатньо даних для формування точних рекомендацій [17]. Тому для подолання цих обмежень часто використовують різноманітні стратегії [4], зокрема звертаються до гібридних підходів [4, 6].

У літературі описують і підходи, що здебільшого мають допоміжний характер. У цьому абзаці перелічено найбільш фундаментальні з них. *Демографічна фільтрація* формує рекомендації на основі соціально-демографічних характеристик користувача (віку, статі, освіти, професії, місця проживання, тощо) шляхом поділу їх

на класи [3, 6]. *Підхід на основі знань* спирається на специфічну експертизу про предметну область та чіткі правила, що визначають відповідність об'єкта запитам користувача [3, 6]. *Підхід на основі спільнот* є еволюцією колаборативної фільтрації, але замість абстрактної математичної схожості користувачів він враховує реальні соціальні зв'язки (система друзів, колег, підписок, тощо) [3]. *Підходи, засновані на корисності,* ґрунтуються на обчисленні функції, що оцінює, наскільки кожен об'єкт на основі атрибутів (навіть тих, що безпосередньо йому не належать) може задовольнити конкретного користувача [6].

Гібридний підхід комбінує два або більше згаданих вище підходів, щоб ефективно використовувати їхні переваги та долати недоліки [3, 4, 6]. Найбільш поширеним є поєднання колаборативної фільтрації з іншими підходами для подолання проблеми «холодного старту» [6].

Перевагами гібридного підходу вважають підвищення точності та релевантності рекомендацій завдяки ширшому спектру факторів [6, 18], а також можливість подолання проблем окремо взятого підходу [3, 4, 6], наприклад, розрідженості даних та «холодного старту» [6]. Серед недоліків треба визнати складність архітектури системи, що потребує більших обчислювальних ресурсів, проблему масштабованості та зменшення інтерпретованості результатів рекомендацій, що може у свою чергу потребувати більш складних метрик для оцінки їх ефективності [18].

У контексті бібліотечної практики гібридний підхід до побудови рекомендаційних систем розглядається як один із найперспективніших напрямів розвитку. У дослідженні [2] такий підхід успішно адаптовано шляхом поєднання колаборативної та контенторієнтованої фільтрацій із використанням семантичних зв'язків між книгами для виявлення прихованих кореляцій. Запропонований алгоритм спрямований на подолання проблеми «холодного старту» та зменшення ефекту популярності, що є актуальним для бібліотечних інформаційних систем.

Крім класичних підходів до побудови рекомендаційних систем, згаданих вище, в сучасних дослідженнях розвинуто кілька альтернативних парадигм, які здатні показувати хороші результати в різних задачах, зокрема з використанням *графових нейронних мереж* [22, 23],

контекстно залежних моделей [24], *глибокого навчання* [25], *штучного інтелекту* [10, 26] тощо.

Попри ґрунтовну розробку моделей та алгоритмів рекомендаційних систем їх реальна ефективність у бібліотечній сфері визначається насамперед результатами практичного застосування. Саме інтеграція у бібліотечні інформаційні системи дає змогу оцінити їх продуктивність, масштабованість та вплив на якість інформаційного обслуговування користувачів. Тому доцільно проаналізувати сучасні наукові дослідження, що стосуються практичного впровадження рекомендаційних систем у бібліотеках різних типів.

Система Fab (від «forwarding agents for browsing») була одним із ранніх масштабних проєктів цифрової бібліотеки Стенфордського університету, що використовувала гібридний підхід (поєднання контентно орієнтованого та колаборативного підходів) для формування рекомендацій для Всесвітньої павутини [19]. Архітектура складалася з трьох елементів: *агентів збору* контенту за специфічними тематиками, *агентів відбору*, що формували профілі користувачів відповідно до вподобань, та *центрального маршрутизатора* для координації їх взаємодії. Це дало змогу масштабувати систему для великої кількості вебдокументів і користувачів, а також визначати вподобання останніх. Як результат – Fab стала прикладом успішної реалізації гібридної рекомендаційної системи та на основі проведених експериментів показала ефективність обслуговування користувачів бібліотеки.

На початку 2010-х років було проведено дослідження стану застосування рекомендаційних систем, імплементованих в онлайн-каталоги у бібліотеках Великої Британії [20]. Зокрема описано три рекомендаційні системи, що мали практичне застосування.

Перша – внутрішня система Гаддерсфілдського університету, яка формувала рекомендації на основі аналізу історії книговидачі, є практичним прикладом колаборативної фільтрації. При перегляді певного документа система ідентифікувала користувачів, які з ним працювали, та рекомендувала ті документи, які асоційовані з документами, що найчастіше зустрічались у їхніх історіях.

Друга – система, розроблена в межах проєкту BibTip, реалізованого в університеті Карлсруе [30], яка, окрім даних про книго-

видачу, використовувала неявні дані за допомогою трьох агентів: *агента спостереження*, *агента агрегації* та *агента рекомендацій*. Кожна з них використовувала статистичні оцінки для визначення зв'язку між користувачами та переглянутими документами. Користувачі прототипу цієї системи оцінили якість рекомендацій на 4.21 бала за шкалою Лайкерта від 1 до 5. Слід також зазначити, що систему BibTip використовує й низка німецьких бібліотек, зокрема Німецька національна бібліотека в місті Франкфурт-на-Майні, бібліотеки університетів у Фрайбургу, Брауншвейгу, Берліні, бібліотека Університету Гельмута Шмідта, Державна бібліотека Бадена та бібліотеки коледжів у Бадені-Вюртемберґу та Берліні [30].

Ще одна рекомендаційна система є онлайн сервісом LibraryThing for Libraries. Вона дає змогу користувачам залишати явні дані – відгуки й оцінки – та на їх основі реалізовувати підхід колаборативної фільтрації.

Дослідники проаналізували ступінь використання рекомендаційних систем бібліотечних онлайн-каталогів 118 британських університетів, представлених у рейтингу Guardian University League Table за 2011 р., а також 211 вебсайтів публічних бібліотек місцевих громад. Метою було з'ясувати, чи отримують користувачі рекомендації, та визначити підхід до їх формування. Встановлено, що дуже мало бібліотек використовували рекомендаційні системи в онлайн-каталогах – лише 2 % публічних та 11 % університетських бібліотек. Тому, з одного боку, це дослідження показало, що впровадження рекомендаційних систем є відносно рідкісним, але практичні приклади їх застосування підтверджують покращення рівня обслуговування користувачів.

У центральній бібліотеці Oodi у Гельсінкі (Фінляндія) було впроваджено мобільний застосунок, що створює персоналізовані рекомендації для користувачів. Він складається з шести віртуальних асистентів (ботів) на основі штучного інтелекту [27, 28]. Кожен асистент функціонує як окремий «персонаж», здатний пропонувати літературу на основі інтересів користувача та введеного ним запиту, що реалізовано через чат-подібний інтерфейс користувача. Такий підхід спрощує взаємодію, робить процес отримання рекомендацій швидким та доступним, а також суттєво підвищує ефективність

обслуговування. Завдяки рекомендаціям на основі штучного інтелекту користувачі можуть легко виявляти та відкривати для себе нову літературу, яку вони могли б пропустити, користуючись засобами класичного пошуку. Це сприяє розширенню інформаційного горизонту користувачів та підвищенню інтересу до бібліотечних ресурсів.

Показовим є ще одне дослідження практичного впровадження рекомендаційних систем у мережі публічних бібліотек Турина (Італія) в рамках проєкту ReadingMachine [21]. Мета проєкту – допомагати користувачам у виборі книг, що відповідають їхнім інтересам, через графічний інтерфейс на основі віртуальної реальності. Для формування рекомендацій використовували два джерела даних: історію книговидачі у публічних бібліотеках Турина, зокрема у Центральній бібліотеці міста, за дев'ять років, та інформацію з онлайн-спільноти для читачів Anobii за сім років, де більш ніж мільйон користувачів діляться відгуками про прочитані книги.

На основі цих даних автори порівнювали два підходи: контент-орієнтовану та колаборативну фільтрації. Експериментальне оцінювання показало, що розробники зазначеного застосунку надали перевагу колаборативній фільтрації, яка перевершує контент-орієнтовану, підвищуючи релевантність рекомендацій до 47 %. Інтеграція даних з платформи Anobii дала змогу значно покращити результати обох підходів: колаборативна фільтрація забезпечила релевантне інформаційне обслуговування більшої кількості користувачів, а контент-орієнтована фільтрація сприяла рекомендуванню більшої множини метаданих книг. Окрім цього, дослідження показало, що ефективність контент-орієнтованої фільтрації сильно залежить від кількості прочитаних користувачем книг, водночас цей чинник не впливає на результати колаборативної фільтрації.

У 2025 р. Національна бібліотека Австралії опублікувала документ, у якому окреслено стратегічні напрями використання штучного інтелекту, що передбачатиме впровадження персоналізованих рекомендацій для покращення взаємодії з користувачами [29]. Документ містить загальні напрями розвитку інноваційних сервісів бібліотеки без опису алгоритмів чи деталей технічної реалізації. Проте таке стратегічне планування свідчить про важливість розвитку

цифрових сервісів у напрямі персоналізації інформаційних потреб користувачів.

Підсумовуючи зазначимо, що сучасний стан впровадження рекомендаційних систем у бібліотеках характеризується обмеженим, але поступово зростаючим практичним застосуванням. Попри активний розвиток наукових досліджень щодо алгоритмів та підходів до генерування персоналізованих рекомендацій, масове впровадження їх у бібліотечні інформаційні системи поки що не спостерігається. Ймовірно, багато практичних рішень різноманітних бібліотек залишаються непублічними, що ускладнює науковий аналіз повної картини. Водночас усе перспективнішими стають дослідження, пов'язані із розробленням інформаційних технологій, великих мовних моделей, нових підходів до опрацювання даних про цифрові колекції, мобільних сервісів, що здатні трансформувати бібліотеки у сучасні, адаптивні та зручні інформаційні середовища, тощо.

Висновки. У статті здійснено комплексний аналіз підходів до побудови рекомендаційних систем та їх інтеграції у бібліотечні інформаційні системи. Розглянуто класичні підходи до формування рекомендацій, такі як контент-орієнтована фільтрація, колаборативна фільтрація, гібридний підхід, а також визначено сучасні альтернативні методи. Кожен з класичних підходів оцінений щодо переваг, недоліків, обмежень та специфіки застосування у бібліотечному середовищі.

Аналіз міжнародного досвіду впровадження рекомендаційних систем у бібліотеках різних типів засвідчив, що попри активний розвиток наукових досліджень, спрямованих на удосконалення алгоритмічних рішень, практичне застосування їх у бібліотечних інформаційних системах залишається недостатнім. З іншого боку, вже реалізовані рекомендаційні системи демонструють підвищення ефективності інформаційного обслуговування користувачів та сприяють розширенню їхніх інформаційних горизонтів.

Результати дослідження можуть слугувати базою для подальших наукових робіт, а також практичним підґрунтям для впровадження рекомендаційних систем. Перспективи подальших досліджень пов'язані з покращенням точності та релевантності рекомендацій,

соціальними та поведінковими аспектами використання, інтеграцією з сучасними технологіями. Також не менш важливим напрямом є вивчення етичних аспектів персоналізації, зокрема питань конфіденційності, анонімності, алгоритмічної прозорості, проблеми маніпуляції тощо.

Список використаних джерел / References

1. Zhou, T., Lü, L., & Zhang, Y.-C. (2010). Solving the apparent diversity-accuracy dilemma of recommender systems. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 107*(10), 4511-4515. https://doi.org/10.1073/pnas.1000488107

2. Wayesa, F., Leranso, M., Asefa, G., & Kedir, A. (2023). Pattern-based hybrid book recommendation system using semantic relationships. *Scientific Reports, 13*(1), 3693. https://doi.org/10.1038/s41598-023-30987-0

3. Ricci, F., Rokach, L., & Shapira, B. (Eds.). (2015). *Recommender Systems Handbook*. New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-7637-6

4. Adomavicius, G., & Tuzhilin, A. (2005). Toward the next generation of recommender systems: A survey of the state-of-the-art and possible extensions. *IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering, 17*(6), 734-749. https://doi.org/10.1109/TKDE.2005.99

5. Adomavicius, G., & Tuzhilin, A. (2011). Context-Aware Recommender Systems. In F. Ricci, L. Rokach, B. Shapira, & P. Kantor (Eds.), *Recommender Systems Handbook* (pp. 217-253). Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-0-387-85820-3_7

6. Burke, R. (2002). Hybrid recommender systems: Survey and experiments. *User Modeling and User-Adapted Interaction, 12*(4), 331-370. https://doi.org/10.1023/A:1021240730564

7. Bobadilla, J., Ortega, F., Hernando, A., & Gutiérrez, A. (2013). Recommender systems survey. *Knowledge-Based Systems, 46,* 109-132. https://doi.org/10.1016/j.knosys.2013.03.012

8. Roy, D., & Dutta, M. (2022). A systematic review and research perspective on recommender systems. *Journal of Big Data, 9*(1), 59. https://doi.org/10.1186/s40537-022-00592-5

9. Pazzani, M. J., & Billsus, D. (2007). Content-Based Recommendation Systems. In P. Brusilovsky, A. Kobsa, & W. Nejdl (Eds), *The Adaptive Web. Lecture Notes in Computer Science,* vol. 4321. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-72079-9_10

_10. How National Libraries Are Embracing AI for Digital Transformation. Retrieved February 11, 2026, from https://librarin.eu/how-national-libraries-are-embracing-ai-for-digital-transformation/

11. Lops, P., de Gemmis, M., & Semeraro, G. (2015). Content-based Recommender Systems: State of the Art and Trends. In *Recommender Systems Handbook* (pp. 73-105). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-85820-3_3

12. Chris, E., Joe, E., & Grace, A. Metadata in Recommender Systems. Retrieved February 11, 2026, from https://www.researchgate.net/publication/385774403_Metadata_in_Recommender_Systems

13. Wu, X. (2024). Review of collaborative filtering recommendation systems. *Applied and Computational Engineering*, *43*(1), 76-82. https://doi.org/10.54254/2755-2721/43/20230811

14. Nilashi, M., Ibrahim, O., & Bagherifard, K. (2013). Collaborative Filtering Recommender Systems. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, *5(16)*, 4168-4182. https://doi.org/10.19026/rjaset.5.4644

15. Su, X., & Khoshgoftaar, T. M. (2009). A Survey of Collaborative Filtering Techniques. *Advances in Artificial Intelligence*, *421425*, 1-22. https://doi.org/10.1155/2009/421425

16. Abdollahpouri, H., Mansoury, M., Burke, R., & Mobasher, B. (2019). The Unfairness of Popularity Bias in Recommendation. *Proceedings of the 13th ACM Conference on Recommender Systems (RecSys 2019)*. Copenhagen, Denmark: ACM. https://doi.org/10.48550/arXiv.1907.13286

17. Yuldashev, M., Venkatachalam, A. M., Muthukumar, R. R., Turdikhujaeva, M., Shodmonova, D., & Sobirovich, N. B. (2025). Collaborative Filtering in Real-Time Library Catalog Recommendations. *Indian Journal of Information Sources and Services, 15*(4), 266-274. https://doi.org/10.51983/ijiss-2025.IJISS.15.4.30

18. Sabiri, B., Khtira, A., El Asri, B., & Rhanoui, M. (2023). Hybrid Quality-Based Recommender Systems: A Systematic Literature Review. *Journal of Imaging*, *11*(1). https://doi.org/10.3390/jimaging11010012

19. Balabanović, M., & Shoham, Y. (1997). Fab: Content-Based, Collaborative Recommendation. *Communications of the ACM*, *40*(3), 66-72. https://doi.org/10.1145/245108.245124

20. Sen, B. A., Wakeling, S., Clough, P., & Connaway, L. S. (2012). "Readers who borrowed this also borrowed…": Recommender systems in UK libraries. *Library Hi Tech*, *30(1),* 134-150. http://dx.doi.org/10.1108/07378831211213265

21. Speciale, A., Vallero, G., Vassio, L., & Mezzavilla, M. (2023). Recommendation Systems in Libraries: an Application with Heterogeneous Data Sources. *Proceedings of EDBT/ICDT 2023 Joint Conference.* https://doi.org/10.48550/arXiv.2303.11746

22. Huang, Z., Chung, W., Ong, T. H., & Chen, H. (2002). A graph-based recommender system for digital library. *Proceedings of the Second ACM/IEEE-CS Joint Conference on Digital Libraries* (pp. 65-73). New York: ACM. https://doi.org/10.1145/544220.544231

23. Hongwei Wang, Fuzheng Zhang, Mengdi Zhang, Jure Leskovec, Miao Zhao, Wenjie Li, Zhongyuan Wang. (2019). Knowledge-aware Graph Neural Networks with Label Smoothness Regularization for Recommender Systems. *Proceedings of the 25th ACM SIGKDD Conference on Knowledge Discovery and Data Mining (KDD'19).* Anchorage, USA: ACM. https://doi.org/10.1145/3292500.3330836

24. Jeong, S.-Y., & Kim, Y.-K. (2023). Deep Learning-Based Context-Aware Recommender System Considering Change in Preference. *Electronics, 12*(10), 2337. https://doi.org/10.3390/electronics12102337

25. Mu, R. (2018). A Survey of Recommender Systems Based on Deep Learning. *IEEE Access, 6*, 69009-69022. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2018.2880197

26. Ayemowa, M. O., Sadiq, F. I., & Khan, M. M. (2024). Analysis of Recommender System Using Generative Artificial Intelligence: A Systematic Literature Review. *IEEE Access, 12*, 87742-87766. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2024.3416962

27. Hammais, E., Ketamo, H., & Koivisto, A. (2019). Virtual information assistants on mobile app to serve visitors at Helsinki Central Library Oodi. *World Library and Information Congress: 85th IFLA General Conference and Assembly*. Athens, Greece. Retrieved February 11, 2026, from https://www.theseus.fi/handle/10024/303597

28. Oodi's book recommendation service Obotti. *City of Helsinki AI Register*. Retrieved February 11, 2026, from https://ai.hel.fi/en/oodis-book-recommendation-service-obotti/

29. National Library of Australia. (2025). Artificial Intelligence Framework. Canberra: National Library of Australia. 20 p. Retrieved February 24, 2026, from https://www.library.gov.au/visit/about-us/corporate-information/corporate-strategies/artificial-intelligence-framework

30. Mönnich, M., & Spiering, J. (2008). Adding Value to the Library Catalog by Implementing a Recommendation System. *D-Lib Magazine, 14*(5/6). https://doi.org/10.1045/may2008-monnich

Отримано / Received 10.03.2026
Прийнято / Accepted 20.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Valentyn Malenchak,
PhD student,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
email: valentyn17@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-8575-8956

Serhii Harahulia,
PhD (Soc. Comms.), Head of Information Technologies Institute,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5564-9494
Web of Science Researcher ID: AAE-8791-2020
Scopus Author ID: 59960763800

Nataliia Kunanets,
Dr. Sci. (Soc. Comms.),
Professor of the Department of Information Systems and Networks,
Lviv Polytechnic National University
12 S. Bandery St., Lviv 79013, Ukraine
email: neklviv@gmail.com

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3007-2462
Web of Science Researcher ID: R-5222-2017
Scopus Author ID: 57189375884

RECOMMENDER SYSTEMS AS A COMPONENT OF LIBRARY INFORMATION SYSTEMS: ANALYSIS OF APPROACHES AND IMPLEMENTATION EXPERIENCE

The authors examine the role of recommender systems as an important component of modern library information systems, and explore their potential to enhance user-oriented services in libraries. In the context of rapid digital modernization and the growing amount of available information, libraries are increasingly seeking software tools that can assist users in discovering relevant resources efficiently. The study reviews the main approaches to generating recommendations, including content-based filtering, collaborative filtering, hybrid models, and alternative approaches. Particular attention is paid to the principles underlying these approaches, their advantages and limitations, and their suitability for library environments.

The research is based on an analysis of international experience in implementing recommender systems in libraries of various types, including academic, public, and digital libraries. The study identifies the specific features of adapting recommendation technologies to library needs. It is emphasized that, despite the proven effectiveness of recommender systems in commercial platforms, their adoption in libraries remains relatively limited. However, existing practical examples demonstrate positive outcomes, including improved efficiency of user services, more personalized information support, increased visibility of library collections, and broader information horizons for users.

The findings suggest that recommender systems can significantly contribute to the modernization of library services and the development of user-centered information systems. The results of this study may serve both as a theoretical foundation for further academic research in the field of library and information science, and as a practical basis for the design, implementation, and evaluation of recommender systems in library settings.

Keywords: recommender system, content-based filtering, collaborative filtering, research support services, library services, information system

https://doi.org/10.15407/np.77.027
УДК 027.54(477-25)НБУВЦДСК:004.738.1WWW]-047.36

Світлана Закірова,
кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: zakirovasvtl@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5396-7210
Web of Science Researcher ID: AAR-6405-2021

АНАЛІЗ МОНІТОРИНГУ ВИКОРИСТАННЯ ВЕБСАЙТУ ЦЕНТРУ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЗА ДОПОМОГОЮ GOOGLE ANALYTICS

Метою статті є проведення аналізу відвідувань і поведінки користувачів вебсайту Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ за допомогою цифрових інструментів аналітичної системи Google Analytics. Робота вебсайту Центру спрямована на презентацію діяльності та оприлюднення результатів наукової, аналітичної, інформаційної та комунікаційної роботи наукових підрозділів – Національної юридичної бібліотеки, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення і Фонду Президентів України. Станом на 1 січня 2026 р. сайт має 91 розділ, 579 сторінок, 1 502 розміщених документи. У проведеному дослідженні використовувалися методи аналогії та групування, структурного, інформаційного, логічного, функціонального і порівняльного аналізів, статистичні методи. **Методологічними засадами** дослідження виступають принципи систематизації та узагальнення. Статистика активності відвідувачів підтвердила зростання зацікавленості користувачів з України та 82 країн світу матеріалами сайту. Аналіз засвідчив використання відвідувачами різних операційних систем, вебпереглядів, виявив сторінки сторонніх порталів і ресурсів, які сприяли переходу користувачів на сайт Центру. За результатами дослідження на підставі взаємодії користувачів із сайтом складено рейтинг 12 основних видань Центру за різними параметрами, визначено найбільш пріоритетні для користувачів наукові ресурси та їх проблематику.

© С. Закірова, 2026

Ключові слова: Центр досліджень соціальних комунікацій, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, вебсайт, Google Analytics, користувачі, аналіз

Актуальність теми дослідження. Сучасний світ практично неможливо уявити без інформаційного супроводу. Безперечними реаліями сьогодення є те, що інформація перетворилася на головний чинник розвитку усіх сфер життя; кардинально збільшилась чисельність людей, залучених до створення й поширення інформації; глобалізація виступає водночас причиною і наслідком тенденції до прискорення інформаційних потоків і збільшення суспільного запиту на інформаційно-комунікаційні послуги. В умовах стрімких змін в інформаційному просторі важливою складовою діяльності організацій є постійний ресурс інтернет-представництва, що дає змогу 24/7 виконувати інформаційні запити відвідувачів щодо діяльності певної установи. Наявність ефективного вебсайту викликає довіру в користувачів, виступає ознакою професійної компетентності, розширює коло цільової аудиторії. Такий підхід до функціонування вебресурсу є важливим не тільки для економічних компаній чи державних органів, а й для громадських організацій, освітніх закладів та наукових установ. Відтак моніторинг ефективності роботи інтернет-порталу установи є постійним завданням, виконання якого забезпечуватиме актуальне представлення суспільству інформації про заклад і підтримуватиме стійку зацікавленість відвідувачів.

Аналіз останніх досліджень. Питання моніторингу вебресурсів, використання інструментів вебаналітики, ефективності і методики опрацювання показників діяльності сайтів доволі активно досліджуються українськими науковцями. Попри те, що більшість наукових публікацій про можливості використання вебаналітики зорієнтовані на маркетингові напрями досліджень, окремі аспекти аналізу вебресурсів освітніх, бібліотечних і наукових установ, що мають значення для предмета нашого дослідження, також привертають увагу науковців.

Вивченню загальних характеристик використання інструментів вебаналітики для аналізу ефективності сайтів присвячена стаття Я. Пахольчук [1]. Авторка схарактеризувала методи вебаналітики та провела порівняльний аналіз її інструментів. Особливості аналітики

у наукових дослідженнях розглянуто у праці Р. Сибірної [2]. Вчена наголошує, що аналітика виступає різновидом науково-дослідної роботи і створює нову інформацію шляхом інтелектуального перероблення наявних відомостей для конкретної мети.

У статті співробітників Інституту цифровізації освіти Національної академії педагогічних наук України досліджується питання використання інформаційно-аналітичної системи Google Analytics 4 для моніторингу ефективності вебресурсу наукової електронної бібліотеки НАПН України. Вчені проаналізували процеси залучення, відвідування та утримування користувачів сайту бібліотеки за основними показниками вебаналітики, визнали необхідність постійного моніторингу параметрів сайту для задоволення запитів відвідувачів ресурсу [3].

Особливостям становлення і функціонування цифрових сервісів і вебресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і Національної академії наук України присвячено численні дослідження К. Лобузіної, Л. Костенка, О. Жабіна, Т. Симоненко, Л. Коновал, С. Гарагулі. Вченими доведено вагому роль бібліотек у супроводі сучасних систем управління науковою інформацією, визначено значення цифрових сервісів для підтримки ефективної цифрової наукової комунікації [4].

Переорієнтацію провідних бібліотечних установ на модель наукового мультисервісу, розвиток власної цифрової інфраструктури і підвищення ролі бібліотек у забезпеченні доступу до глобальних інформаційних ресурсів розглядає у своїй роботі С. Гарагуля [5]. В. Струнгар дослідила еволюцію вебпорталу інформаційно-аналітичних структур Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на різних етапах його функціонування, здійснила аналіз аудиторії користувачів сайту за різними параметрами станом на 2020 р. [6].

Утім діяльність вебпорталу Центру дослідження соціальних комунікацій як структурного підрозділу цифрової інфраструктури НБУВ потребує постійного моніторингу з метою подальшого вдосконалення роботи Центру та його інтернет-представництва.

Метою статті є проведення аналізу відвідувань і поведінки користувачів вебсайту Центру досліджень соціальних комунікацій

НБУВ за допомогою цифрових інструментів аналітичної системи Google Analytics. Завдання дослідження – оцінка активності користувачів вебресурсу Центру, встановлення відповідно до переглядів та активності відвідувачів рейтингу інформаційно-аналітичних видань Центру, визначення характеристик і пріоритетів користувачів залежно від їхньої активної взаємодії з ресурсом.

У дослідженні використовувалися методи аналогії та групування, структурного, інформаційного, логічного, функціонального і порівняльного аналізів, статистичні методи. Методологічними засадами дослідження виступають принципи систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах цифровізації інформаційного середовища моніторинг діяльності вебресурсів наукових установ виступає постійним інструментом контролю результативності їхньої роботи. Застосування сучасних інформаційно-аналітичних систем, зокрема Google Analytics, для збору й обробки даних відвідуваності інтернет-представництва організації створює додаткові можливості для проведення відповідних досліджень задля підвищення ефективності вебсайту.

Спеціалізований вебпортал Центру досліджень соціальних комунікацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [7] (https://nbuviap.gov.ua/) (*далі – Центр*) функціонує з 2013 р. Він виступає складовою частиною цифрової інфраструктури НБУВ і презентує наукову, інформаційно-аналітичну, комунікаційну роботу трьох структурних підрозділів НБУВ – Національної юридичної бібліотеки, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення і Фонду Президентів України. Станом на 1 січня 2026 р. сайт має 91 розділ, 579 сторінок, 1 502 розміщених документи. Вебсайт Центру містить широкий спектр наукових ресурсів, інформаційно-аналітичних продуктів, систематизованих матеріалів моніторингу вітчизняного інформаційного простору, документів суспільно-політичного спрямування різних тематичних напрямів (історія, державно-політична традиція, конституційний процес, права людини, інформаційна безпека, євроінтеграція, регіоналізм, соціальна політика, соціальні комунікації, воєнні конфлікти та повоєнне врегулювання, ветерани, біженці та вимушено переміщені особи, гендерна рівність, документознавство, екологічна проблематика). Для користувача

важливим показником вебпорталу є те, що всі матеріали, за винятком анонсів та новинних повідомлень, являють собою повнотекстові версії документів, які доступні для копіювання і завантаження. Після технічного програмного оновлення та перезапуску сайту у 2023 р. кількість відвідувань ресурсу щороку зростає: 2023 р. – 110,6 тис., 2024 р. – 341,4 тис., 2025 р. – 381,5 тис. осіб.

Аналіз відвідувань і поведінки реальних користувачів на сервері Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ за період 1 січня – 31 грудня 2025 р. нами було здійснено з використанням інструментів Google Analytics. Google Analytics (*далі – GA*) – це аналітична система, за допомогою якої можна збирати дані з вебсайтів і створювати звіти з корисною для власника ресурсу інформацією. З інформації на офіційній сторінці платформи зрозуміло, що система пріоритетно розрахована на маркетингові дослідження поведінки покупців товарів і послуг, проте параметри відстеження взаємодії користувачів із сайтами можуть бути корисними і в інших сферах. Як зазначає Я. Пахольчук, для проведення загального аналізу діяльності інтернет-ресурсу для дослідника дуже зручно і важливо, що інструментарій вебаналітики не тільки встановлює лічильники певних показників роботи сайту, а й обробляє отримані відомості за цілим рядом параметрів: загальна кількість унікальних відвідувачів; розподіл відвідувачів за джерелами;·найпопулярніші сторінки сайту [1, с. 75].

На сайті Центру є можливість відстежити кількість переглядів ресурсу. На сторінці вебпорталу, яка представляє конкретне джерело, в режимі онлайн фіксується загальна кількість його переглядів. Натомість акцентуємо, що онлайн показники перегляду є загальними з моменту створення ресурсу і включають різні дії (наприклад, оновлення сторінки), тобто, є показником сукупної кількості відкриття сторінки, а не роботи користувачів з нею. Ці відомості спираються на простий математичний лічильник без урахування усіх інших показників (відкривали сторінку різні користувачі чи ні, кліки, оновлення сторінки одним і тим же користувачем, перехід зі сторінки і повернення на неї…). Означені показники не збігаються з відомостями Google Analytics, що пояснюється різною логікою проведення підрахунків. Оскільки нас цікавлять якісні характе-

ристики роботи користувачів з сайтом, саме інструментарій GA дає змогу аналізувати поведінку користувачів на сервері Центру досліджень соціальних комунікацій. Наприклад, за даними лічильника сайту станом на 1 лютого 2026 р. видання «Громадська думка про правотворення»[1] переглянули 8 023 рази. Аналіз GA свідчить, що у 2025 р. ця сторінка має 826 переглядів, де відбулось 3 135 подій (28 дій на активного користувача). Тож аналітичний інструментарій суттєво важливіший для розуміння зацікавленості користувачів контентом і загалом роботою вебпорталу.

На початку представлення результатів дослідження наводимо категорійний апарат термінів і показників, які мають важливе значення для аналізу діяльності сайту й активності його відвідувачів. У визначенні понять спиратимемося на спеціальну Довідкову підтримку Google Analytics [8]:

Активні користувачі – це кількість людей, які взаємодіяли з сайтом протягом встановленого періоду.

Подія – це вид взаємодії користувача з сайтом (перегляд, завантаження, копіювання матеріалу або посилання…).

Сеанс – це період часу, протягом якого користувач активно взаємодіє з сайтом.

Джерело сеансу – це конкретний ресурс, з якого користувач прийшов на сайт і де було розміщено посилання, котре призвело до початку нового сеансу роботи з ресурсом.

Дані про відвідувачів та роботу вебресурсу Google Analytics подає у спеціальних звітах, діаграмах, графічних зображеннях, які супроводжуються статистичними цифровими та відсотковими показниками. Серед сучасних аналітичних інструментів відкритого доступу Google Analytics, на думку фахівців, є найбільш популярною безкоштовною системою та зручним засобом аналітики вебресурсів, що дає змогу здійснювати збирання, обробку та зберігання статистичних відомостей щодо відвідування сайтів [3, с. 20].

Аналітичні дані GA щодо сайту Центру за 2025 р. було представлено у 7 тематичних звітах: *Веб-переглядач, Джерело сеансу,*

[1] Громадська думка про правотворення. *Центр досліджень соціальних комунікацій*. URL: https://nbuviap.gov.ua/proekty/informatsiino-analitychni-vydannia/hromadska-dumka-pro-pravotvorennia-proekty (дата звернення: 20.02.2026).

Операційна система, Демографічні показники. Країна, Демографічні показники. Місто, Події, Сторінки й екрани. Спираючись на ці відомості, сформуємо основні результати нашого дослідження.

1. Загальні показники користувачів сайту у 2025 р.

Усього кількість активних користувачів вебресурсу – 16 034, з них нові користувачі становлять 15 905 осіб (99 %). Значна кількість нових користувачів є потенційною можливістю збільшення аудиторії вебпорталу, тож аналіз представленого змістового контенту, яким цікавляться відвідувачі сайту, є вельми важливим для організації подальшої роботи ресурсу. За досліджуваний період на порталі відбулося 20 407 сеансів із взаємодією. Загалом аналітичні показники зафіксували 100 261 подію на сайті, загальна частка активних дій користувачів становить 96,3 %. За один сеанс середній користувач провів 4,73 дії на ресурсі. Загальна кількість подій на активного користувача сайту становить 6,25. Останні показники свідчать не про поверховий перегляд сторінок ресурсу відповідно до запропонованого пошуковим сервісом контенту, а свідому зацікавленість користувачів науковими, аналітичними та інформаційними продуктами сайту.

Пік взаємодій у 2025 р. припав на вересень – жовтень, а в листопаді і грудні зафіксовано загальне фонове підвищення кількості відвідувань сайту. Ще один пік відвідування спостерігався наприкінці грудня 2025 р.

Аналіз джерел, завдяки яким відбувалися сеанси роботи користувачів на порталі Центру досліджень соціальних комунікацій, свідчить про різні потенційні можливості (рис. 1).

Цей інструмент аналізу дає змогу дізнатися, яким чином відвідувачі потрапили на сайт, звідки відбувався перехід користувачів, а відтак – наскільки важливим є представлення інформації про наш сайт на інших ресурсах.

Серед встановлених інструментами Google Analytics джерел 25 % становить Google, 6 % – Nbuv.gov.ua, 2,5 % – Bing, 1,25 % – Chatgpt.com і 0,25 % – Irbis-nbuv.gov.ua, утім понад 61 % джерел не визначені. Такий високий відсоток першого показника означає, що велика частина джерел відвідувачів або мають закриті характеристики, або є джерела, які Google Analytics не може ідентифікувати.

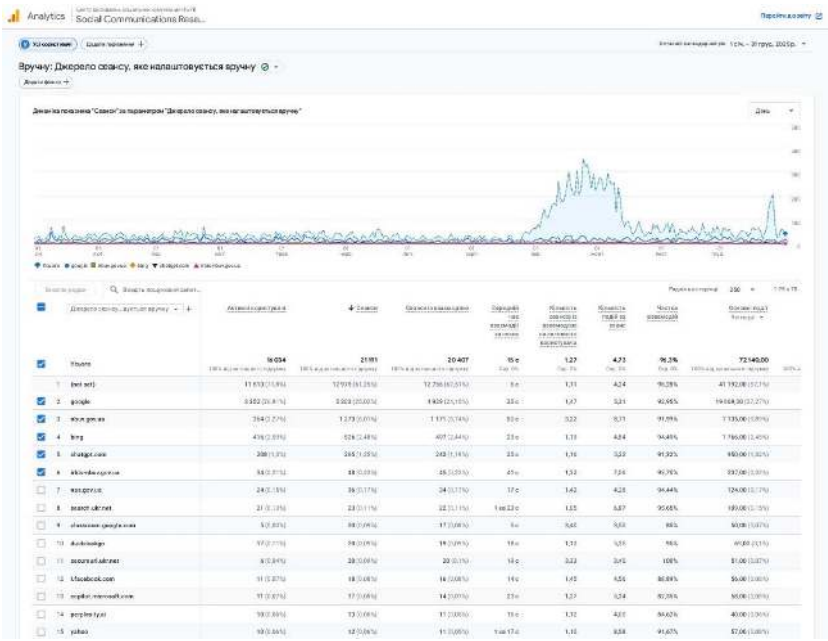

Рис. 1. Джерела сеансу

Враховуючи доволі високий рівень зацікавленості користувачів з КНР матеріалами сайту, що відображається у демографічних показниках відвідувачів нашого ресурсу, не зовсім зрозумілою вбачається відсутність пошукових систем цієї держави (наприклад, лідера серед китайських пошуковиків Baidu), оскільки відомо, що західні відповідні інструменти у КНР не працюють. Як джерело сеансу Baidu зустрічається лише один раз для одного користувача, проте за умов, що аналітичний звіт зазначає 9 672 користувачів з Китаю, це можна вважати практичною відсутністю. Певним поясненням такої диспропорції, на наш погляд, може бути активне використання користувачами Китаю віртуальних приватних мереж (VPN).

Цікаво, що матеріали сайту використовувалися інструментами штучного інтелекту. Зокрема, чат-бот та віртуальний помічник зі штучним інтелектом Chatgpt входить до першої п’ятірки джерел

сеансів відвідування сайту. Серед джерел зустрічаються й інші досить широко використовувані помічники на основі ШІ, а саме: Gemini від Google, Copilot від Microsoft, Claude від Anthropic, Perplexity і DeepSeek.

Варто зазначити, що частина користувачів заходили на сайт через відповідні посилання на контент, представлений на наукових ресурсах (nas.gov.ua, resource.history.org.ua, niss.gov.ua…) і спеціалізованих наукометричних системах (Google Scholar), дані пошуковиків і інтернет-порталів (Yahoo, DuckDuckGo, uk.wikipedia.org), матеріали у соціальних мережах і месенджерах (Facebook, Telegram).

2. Відомості про технології, якими послуговуються відвідувачі

Користувачі, які зверталися до сайту у 2025 р., найбільше використовували наступні вебпереглядачі: Chrome, Safari, Edge, Firefox і Opera. Левова частка активних користувачів послуговувались Chrome – 14 280 (89,06 %), рідше – іншими пошуковими сервісами: Safari – 701 (4,37 %), Edge – 506 (3,16 %), Firefox – 290 (1,81 %) і Opera – 213 (1,33 %). Зазначимо, що більшість користувачів вебресурсу проводили активні сеанси зі взаємодією, їх частка щодо вказаних пошукових сервісів становить відповідно 87,55 %, 3,84 %, 3,13 %,2,71 % і 1,66 %.

За параметром «Операційна система» активні відвідувачі використовували відповідно Windows – 9609 (59,93%), Macintosh – 4703 (29,33 %), Android – 871 (5,43 %), iOS – 616 (3,84 %), Linux – 253 (1,58 %). Активні сеанси користувачів із взаємодією, згідно з порядком визначених операційних систем, становлять відповідно 12 474 (61,13 %), 4 802 (23,53 %), 1485 (7,28 %), 681 (3,34 %) і 456 (2,23 %).

Дії користувачів на сайті Центру переважно пов’язані з переглядом контенту і пошуком конкретного ресурсу чи матеріалу. За звітний період частина відвідувачів користувалися сайтом не одноразово, а на більш-менш постійній основі. З переглядом конкретної сторінки сайту пов’язано 29 % подій (29 013), у той час як 14 584 (14,55 %) дій є взаємодією користувача для пошуку відповідної інформації на порталі.

За даними аналітичного звіту, майже 6 % сеансів роботи – це завантаження представлених на сайті матеріалів. Попри незначний

на перший погляд відсоток завантажень є сенс звернути увагу на те, що робота сайту Центру досліджень соціальних комунікацій налаштована таким чином, що перегляд, як і читання, копіювання будь-якого матеріалу у форматі PDF-файлу можливі без завантаження на робочий пристрій відвідувача. А відтак завантаження файлу з ресурсу Центру означає свідому, а не випадкову дію користувача, який розраховує не просто ознайомитися з матеріалом, а мати конкретний інформаційний продукт у користуванні для подальшої роботи.

3. Географічні показники користувачів сайту

До 10 країн, з яких зафіксовано найбільше відвідувань сайту Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ у 2025 р., входять: КНР (60,32 %), Україна (29,12 %), США (4,34 %), Німеччина (1,08 %), Польща (0,76 %), Франція (0,66 %), Великобританія (0,46 %), Нідерланди (0,26 %), Сінгапур (0,26 %), Ірландія (0,14 %) (рис. 2). За останні 5 років географія аудиторії відвідувачів порталу Центру суттєво змінилася. У 2020 р. дані за країнами виглядали так чином: відвідувачі України (89,2 %), Росії (4,5 %), США (0,94 %), Німеччини (0,8 %), Польщі (0,7 %), Нідерландів (0,6 %), Великої Британії (0,31 %), Італії (0,26 %), Франції (0,25 %) [6, с. 186]. Отже, констатуємо суттєве збільшення інтересу іноземних відвідувачів, зростання зацікавленості в одних (Німеччина, Нідерланди, Франція, Великобританія) і падіння відсотків (США, Італія) відвідувачів з інших країн. Зрозумілим в умовах повномасштабної війни, яку з 24 лютого 2022 р. веде РФ проти України, є виключення країни-агресорки з географії відвідувань, а поява КНР, та ще й з таким високим рейтингом відвідувань, може свідчити як про загальне зростання зацікавленості користувачів цієї країни науковими ресурсами, так і про інші тенденції, зокрема використання ботів та інструментів штучного інтелекту для пошуку необхідного контенту.

Загалом у 2025 р., згідно з Google Analytics, сайтом користувалися відвідувачі з 82 держав світу. Зрозуміло, що на статистиці може позначатися використання VPN, проте ситуація з розпорошенням у пошуку безпеки і захисту українських громадян по світу через повномасштабну війну РФ проти України також впливає на відвідуваність не тільки нашого, а й інших українських інтернет-

ресурсів з різних держав. Дані вимушеного переміщення українських утікачів від війни, на наш погляд, певним чином корелюються з показником кількості сеансів із взаємодією на активного користувача сайту Центру. Якщо створити список із 5 країн – найактивніших користувачів сайту за цією ознакою, то він виглядатиме так: Литва (2,71), Україна (1,83), Іспанія (1,64), Словаччина (1,54), Данія (1,5). До цього рейтингу не потрапляють Німеччина і Польща, які стали прихистком для найбільшої кількості українських біженців, проте загальна кількість користувачів сайту з цих держав також доволі висока і показник кількості сеансів із взаємодією на активного користувача сайту становить 1,12 та 1,08 відповідно.

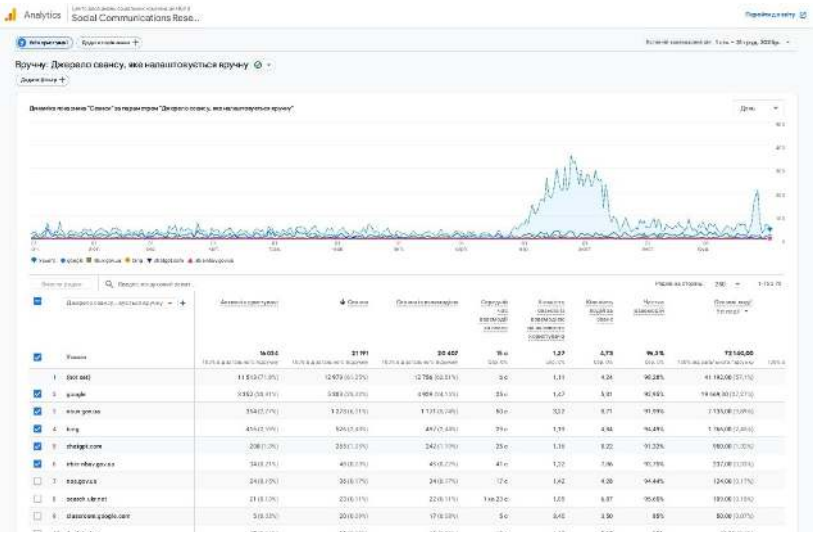

Рис. 2. Показники відвідувань за країною

Левову більшість відвідувань ресурсу становлять користувачі Китаю та України. Відомості про активність відвідувачів демонструють, що більшу зацікавленість контентом сайту виявляють саме українці, які проводять свідому змістовну роботу з матеріалами і джерелами, розміщеними на нашому ресурсі. Попри те, що у відсотковому значенні кількість українських відвідувачів

менша удвічі, вони провели 8552 (41,91 %) сеансів із взаємодією, а китайські користувачі – 9612 (47,1 %). Ще більш показовими виглядають цифри загальної кількості подій на сайті: Україна – 54 038 (53,9 %), Китай – 37 302 (37,2 %). Варто зазначити, що велика кількість переглядів вебресурсу Центру з КНР може бути застосуванням чат-ботів, що підтверджується наявністю значної кількості сеансів цих користувачів з часом взаємодії з ресурсом у 0 секунд. Утім це стосується не всіх користувачів, яких GA ідентифікує як відвідувачів з КНР.

У першій десятці міст за кількістю відвідувань сайту 70 % становлять міста Китаю і 30 % – міста України (Київ, Шанхай, Ханчжоу, Гуанчжоу, Львів, Лхаса, Чжухай, Баянгол-Монгольська автономна префектура, Пекін, Дніпро). Зазначимо, що першу сходинку в рейтингу міст щодо відвідувань (46,86 %) інструментами Google Analytics не встановлено (що пояснювалося вище). Утім, як і у випадку з показниками «державності» відвідувачів, відомості про активність під час сеансів і події користувачів констатують суттєві переваги зацікавленої роботи із сайтом саме українців. Зокрема, на 7513 (46,86 %) користувачів (перше місце серед десяти) відбулося 28 767 (28,69 %) подій – 4 події на користувача, а на 1861 (11,61 %) відвідувачів з Києва – 30 747 (30,67 %) – 16 подій на користувача. За нашим алгоритмом аналізу показників рейтинг інших великих міст України виглядає наступним чином: Одеса (180, або 1,12 % відвідувачів) – 1359 подій (7,6), Харків (212, або 1,32 % відвідувачів) – 1433 події (6,8), Львів (358, або 2,23 % відвідувачів) – 2206 подій (6,2), Дніпро (241, або 1,5 % відвідувачів) – 1385 подій (5,8), Запоріжжя (140, або 0,87 % відвідувачів) – 739 подій (5,3).

Матеріалами ресурсу користуються і мешканці з тимчасово окупованих територій України (наприклад, Донецьк, Маріуполь), що в умовах блокування українських сайтів окупаційною владою є непростим завданням. І загалом, враховуючи ситуацію на ТОТ, жителі цих українських територій, найімовірніше, свідомо використовують алгоритми приховування IP-адрес, аби уникати можливих проблем.

Цікавим, на наш погляд, є те, що серед 250 проаналізованих міст найбільш активну роботу з сайтом Центру виявили користувачі з невеликих міст України. Наприклад, містяни м. Яготин Київської

області (138 сходинка за кількістю відвідувачів), здійснили 731 дію, тобто 146 дій на користувача! Високими, порівняно з іншими, виглядають показники і таких міст України як Кременчук Полтавської області (42 сходинка за кількістю відвідувачів) та Ірпінь Київської області (35 сходинка за кількістю відвідувачів): за 2025 р. зафіксовано відповідно 1318 і 1102 дії, що в середньому становить 37 і 25 подій на користувача.

Для порівняння: 1062 користувачі з Шанхаю здійснили 3611 дій, що становить 3,4 події на середнього користувача, 534 користувачі Ханчжоу –1770 подій (3,3 події на користувача), 373 користувачі Гуанчжоу – 1194 подій (3,2 події на користувача). Інші китайські міста з рейтингу мають ще менші показники.

Серед активних міських користувачів інших держав світу варто виокремити Вільнюс – 172 події (21,5 дія на відвідувача); Торонто – 71 подія (17,6); Братислава – 95 подій (9,5); Рига – 37 подій (7,4); Франкфурт-на-Майні – 117 подій (7,3); Відень – 74 події (6,7); Мюнхен – 33 події (6,6); Копенгаген –31 подія (6,2); Краків – 55 подій (5,5); Лондон – 105 подій (4,9).

Отже, маємо зазначити, що наявність великої кількості іноземних користувачів поки не означає їх свідому роботу з матеріалами ресурсу Центру досліджень соціальних комунікацій, радше це ознайомлення з самим порталом і представленим на ньому контентом. Разом з тим велика частина українських та європейських користувачів проводять цілеспрямовані сеанси взаємодії і зацікавлені активні дії під час роботи з ресурсом.

4. Зацікавленість користувачів представленим контентом

Проведений аналіз засвідчив високий рівень зацікавленості користувачів вебпорталу науковими ресурсами Центру. За даними звіту GA «Сторінки й екрани», найбільше уваги відвідувачів сайту привернули наукові дослідження особливостей розвитку інформаційного суспільства, дослідження застосування правосуддя перехідного періоду в Україні, форм і засобів протистояння в інформаційних війнах, інструментів постконфліктного врегулювання, створення бібліотечно-інформаційних продуктів, сучасних форм інформаційно-правового обслуговування користувачів бібліотек.

Серед наукових статей співробітників Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ найбільшу зацікавленість за звітний період користувачі виявили до публікацій Ю. Половинчак і А. Берегельського «Візуальний контент соціальних медіа як об'єкт бібліотечного депонування (на базі матеріалів висвітлення подій війни 2022 р.)»[1] (5,7 дії на активного користувача), В. Бондаренко «"Мобільна" історико-культурна спадщина: інноваційний сервіс для вітчизняних бібліотек» (5,6)[2], Н. Аксьонової «Бібліотерапія як напрям діяльності бібліотек в умовах російсько-української війни» (5)[3], В. Горового «Бібліотечний ресурс у сучасній інформаційній діяльності» (4,5)[4], М. Кушнарьової «Українська культурна дипломатія під час війни: досвід, проблеми, перспективи» (4,3)[5].

---

[1] Половинчак Ю., Берегельський А. Візуальний контент соціальних медіа як об'єкт бібліотечного депонування (на базі матеріалів висвітлення подій війни 2022 р.). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2022. Вип. 63. С. 23–32. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/naukovi_resursi/Socialni%20komunikacii/Polovincak%20U.%20Beregelskij%20A.%20Vizualnij%20kontent%20socialnih%20media.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

[2] Бондаренко В. «Мобільна» історико-культурна спадщина: інноваційний сервіс для вітчизняних бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 65. С. 152–172. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/naukovi_resursi/Socialni%20komunikacii/Bondarenko%20V.%20Mobilna%20istoriko-kulturna%20spadsina.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

[3] Аксьонова Н. Бібліотерапія як напрям діяльності бібліотек в умовах російсько-української війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 107–119. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/naukovi_resursi/voenni_konflikti/Aksonova%20N.%20Biblioterapiia%20yak%20napriam%20diialnosti%20bibliotek%20v%20umovakh%20rosiisko-ukrainskoi%20viiny.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

[4] Горовий В. Бібліотечний ресурс у сучасній інформаційній діяльності. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 63. С. 9–22. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/naukovi_resursi/Socialni%20komunikacii/Gorovij%20V.%20Bibliotecnij%20resurs%20u%20sucasnij%20informacijnij%20dialnosti.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

[5] Кушнарьова М. Українська культурна дипломатія під час війни: досвід, проблеми, перспективи. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 35–53. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/naukovi_resursi/Socialni%20komunikacii/Kusnarova%20M.%20Ukrainska%20kulturna%20diplomatia.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

Аналіз змістової складової взаємодії користувачів із сайтом свідчить, що відвідувачі ресурсу активно опрацьовують науково-аналітичні та інформаційно-реферативні видання підрозділів Центру досліджень соціальних комунікацій. За кількістю переглядів, подій та активних дій середнього користувача відповідно до алгоритму нашого аналізу складено рейтинг 12 видань Центру, який представлено у табл. (див. таблицю). До рейтингу включено найбільш запитані відвідувачами видання з активними сеансами взаємодії.

Активність роботи відвідувачів з матеріалами вебсайту Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ, на наш погляд, пояснюється, зокрема, і перспективою в режимі онлайн скористатися представленою на сайті верифікованою важливою інформацією. Особливо актуально в умовах українського воєнного сьогодення мати змогу отримувати доступ до наукових ресурсів, аналітично-інформаційних публікацій, чинних нормативних документів, роз'яснень фахівців з актуальних та нагальних питань. Статистика переглядів свідчить про високий рівень уваги користувачів, наприклад, до інформаційного повідомлення про отримані Національною юридичною бібліотекою НБУВ пояснення юристів Громадської організації «Донбас СОС» щодо процедури подачі заяв до міжнародного Реєстру збитків для України[1]. За пів року представлення матеріалу на порталі Центру досліджень соціальних комунікацій (червень 2025 р.) його переглянули 1367 разів, за даними GA, з ним працювали 202 активні користувачі, які провели 1 099 дій.

Важливим завданням вебресурсу, на наш погляд, є можливість презентувати широкій громадськості соціально важливу інформацію. Такий підхід до комунікаційної діяльності Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ відповідає суспільному запиту на інформацію різного напряму, а в умовах широкомасштабної війни Росії проти України дає змогу системно подавати важливі й актуальні матеріали.

[1] Подача заяви до міжнародного Реєстру збитків для України. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ.* 14.06.2025. URL:https://nbuviap.gov.ua/podacha-zayavy-do-mizhnarodnoho-reyestru-zbytkiv-dlya-ukrayiny?highlight=WyJcdTA0NDBcdTA0MzVcdTA0NTRcdTA0NDFcdTA0NDJcdTA0NDAiXQ== (дата звернення: 20.02.2026).

Таблиця

Рейтинг видань Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ

За кількістю активних користувачів	За кількістю переглядів	За кількістю переглядів на активного користувача	За кількістю подій	За часом взаємодії з сайтом активного користувача	За кількістю подій на активного користувача
1	2	3	4	5	6
1. Україна: події, факти, коментарі	1. Громадська думка про правотворення	1. Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни	1. Україна: події, факти, коментарі	1. Україна: події, факти, коментарі	1. Громадська думка про правотворення
2. Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс	2. Україна: події, факти, коментарі	2. Громадська думка про правотворення	2. Громадська думка про правотво-рення	2. Громадська думка про правотво-рення	2. Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни
3. Вимушені переселенці: стан, проблеми, перспективи	3. Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс	3. Україна: події, факти, коментарі	3. Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс	3. Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни	3. Україна: події, факти, коментарі

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6
4. Громадська думка про правотворення	4. Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни	4. Україна у відгуках зарубіжної преси	4. Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни	4. Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс	4. Україна у відгуках зарубіжної преси
5. Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти	5. Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти	5. Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс	5. Вимушені переселенці: стан, проблеми, перспективи	5. Вимушені переселенці: стан, проблеми, перспективи	5. Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс
6. Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки	6. Україна у відгуках зарубіжної преси	6. Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти	6. Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти	6. Реферативні огляди наукових досліджень	6. Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти
7. Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни	7. Вимушені переселенці: стан, проблеми, перспективи	7. Законодавча діяльність в Україні: громадське обговорення	7. Україна у відгуках зарубіжної преси	7. Законодавча діяльність в Україні: громадське обговорення	7. Законодавча діяльність в Україні: громадське обговорення

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6
8. Реферативні огляди наукових досліджень 9. Україна у відгуках зарубіжної преси 10. Україна у фокусі іноземних ЗМІ 11. Інформаційні можливості подолання стресу 12. Законодавча діяльність в Україні: громадське обговорення	8. Реферативні огляди наукових досліджень 9. Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки 10. Інформаційні можливості подолання стресу 11. Законодавча діяльність в Україні: громадське обговорення 12. Україна у фокусі іноземних ЗМІ	8. Реферативні огляди наукових досліджень 9. Інформаційні можливості подолання стресу 10. Україна у фокусі іноземних ЗМІ 11. Вимушені переселенці: стан, проблеми, перспективи 12. Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки	8. Реферативні огляди наукових досліджень 9. Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки 10. Інформаційні можливості подолання стресу 11. Законодавча діяльність в Україні: громадське обговорення 12. Україна у фокусі іноземних ЗМІ	8. Україна у відгуках зарубіжної преси 9. Інформаційні можливості подолання стресу 10. Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти 11. Україна у фокусі іноземних ЗМІ 12. Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки	8. Реферативні огляди наукових досліджень 9. Вимушені переселенці: стан, проблеми, перспективи 10. Інформаційні можливості подолання стресу 11. Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки 12. Україна у фокусі іноземних ЗМІ

Зокрема, користувачі активно опрацьовували розміщене на сайті довідкове видання НЮБ НБУВ «Інформаційне забезпечення прав і потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні»[1] (8,4 дії на активного користувача), в якому зібрані відомості з контактами і режимом доступу про 124 установи, платформи, програми і проєкти, що спрямовані на організацію різнопланової допомоги для вимушених переселенців під час війни.

Проведений аналіз роботи сайту Центру дає змогу «побачити» сайт очима його користувачів, виокремити найбільш важливі для них сторінки порталу, визначитися з пріоритетними завданнями для розміщення інформації про роботу порталу на сторонніх ресурсах. Ми цілком поділяємо думку Р. Сибірної, що аналітична діяльність поєднує у собі методи отримання знання з практично-пізнавальною сферою проблеми і спрямована на продукування нової інформації, що має ознаки творчості і дає змогу виявляти нові аспекти проблеми та пропонувати інноваційні способи їх вирішення [2, с. 51]. Аналітична робота під час проведення дослідження дозволила виявити прогалини в організації представлення контенту ресурсу, сформувати перспективні напрями для покращення організації роботи сайту і задоволення користувацьких запитів його відвідувачів щодо наукових та інформаційно-аналітичних матеріалів і продуктів.

Висновки. Проведений аналіз відвідувань і активності користувачів вебресурсу Центру досліджень соціальних комунікацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2025 р. базується на інструментарії сучасного інформаційно-аналітичного сервісу відкритого доступу Google Analytics. Робота вебсайту Центру спрямована на презентацію діяльності та оприлюднення результатів наукової, аналітичної, інформаційної та комунікаційної роботи наукових підрозділів – Національної юридичної бібліотеки, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення і Фонду Президентів України.

[1] Інформаційне забезпечення прав і потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні. Довідкове видання /автори-укладачі : С. Закірова, С. Спіріна; відп. ред. Ю. Половинчак ; Національна юридична бібліотека НБУВ. Київ, 2024. 53 с. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/e_biblioteka/organizacijno-metodicna_informacia/bizenci/Dovidnik%2014.02.2025.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

Статистика активності відвідувачів підтвердила зростання зацікавленості матеріалами сайту з боку українських та іноземних користувачів, загалом із 82 країн світу. Найбільшу активність виявили українські відвідувачі, проте рівень активних сеансів європейських та американських користувачів суттєво збільшився порівняно з 2020 р.

За результатами дослідження на підставі взаємодії користувачів із сайтом складено рейтинг 12 основних видань Центру за різними параметрами, визначено найбільш пріоритетні для користувачів наукові ресурси та їх проблематику.

Аналіз засвідчив використання відвідувачами різних операційних систем, вебпереглядачів, виявив сторінки сторонніх порталів і ресурсів, які сприяли переходу користувачів на сайт Центру. Виявлено, що матеріали сайту використовувалися інструментами штучного інтелекту, вивчення застосування якого може стати перспективним напрямом майбутніх наукових розвідок.

У своїй подальшій діяльності Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ враховуватиме отримані нами результати, що дасть змогу виявити можливості для покращення реагування на реальні інформаційні запити користувачів, визначити перспективні напрями представлення на сайті наукових, аналітичних та інформаційних матеріалів і документів соціально-правового спрямування.

Список використаних джерел

1. Пахольчук Я. Інструменти веб-аналітики для аналізу відвідувачів сайтів. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 1. С. 71–77. https://doi.org/10.29038/2524-2679-2018-01-71-77

2. Сибірна Р. Особливості аналітичної діяльності у науковому дослідженні. *Соціально-правові студії.* 2021. № 4. С. 49–55. https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-4-49-55

3. Іванова С., Кільченко А., Новицька Т. Система Google Analytics 4 – сучасний засіб відкритого доступу для моніторингу використання вебресурсу наукової електронної бібліотеки. *Освіта.*

Інноватика. Практика. 2024. Т. 12. № 10. С. 18–26. https://doi.org/10.31110/2616-650X vol12i10-003.

4. Лобузіна К. В., Гарагуля С. С., Коновал Л. В., Лобузін І. В. Бібліотека цифрового суспільства в забезпеченні системної підтримки наукових досліджень. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 4. С. 5–12. https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2020.227040

5. Гарагуля С. Наукові бібліотеки в інформаційному суспільстві: ключові тенденції та перспективи. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2025. Вип. 76. С. 46–64. https://doi.org/10.15407/np.76.046

6. Струнгар В. Еволюція інтернет-представництва інформаційно-аналітичних структур. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 57. С. 176–191. https://doi.org/10.15407/np.57.176

7. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: https://nbuviap.gov.ua/ (дата звернення: 01.03.2026).

8. Analytics Довідка. URL: https://support.google.com/analytics#topic=14090456 (дата звернення: 01.03.2026).

References

1. Pakholchuk, Ya. (2018). Web Analytics Tools for Analyzing Site Visitors. *International relations, public communications and regional studies, 1,* 71-77 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.29038/2524-2679-2018-01-71-77

2. Sybirna, R. (2021). Peculiarities of Analytical Activity in Scientific Research. *Social and Legal Studios*, *4*(4), 49-55 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-4-49-55

3. Ivanova S., Kilchenko A., & Novytska T. (2024). Google Analytics 4 – a modern open access tool for monitoring the use of the scientific digital library web resource. *Education. Innovation. Practice*, *12*(10), 18-26 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i10-003

4. Lobuzina, K., Harahulia, S., Konoval L., & Lobuzin I. (2020). Digital society library in providing system support to science research.

Library science. Record Studies. Informology, *4,* 5-12 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2020.227040

5. Harahulia, S.(2025). Scientific libraries in the information society: key trends and prospects. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 76,* 46-64 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.76.046

6. Strungar, V. (2020). Evolution of Internet Representation of Information and Analytical Structures. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 57,* 176-191 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.57.176

7. Social Communication Research Center NLUV [in Ukrainian]. Retrieved March 1, 2026, from https://nbuviap.gov.ua/

8. Analytics Help [in Ukrainian]. Retrieved March 1, 2026, from https://support.google.com/analytics#topic=14090456

Отримано / Received 01.03.2026
Прийнято / Accepted 18.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Svitlana Zakirova,
PhD (History), Associate Professor, Head of Department,
National Law Library
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: zakirovasvtl@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5396-7210
Web of Science Researcher ID AAR-6405-2021

ANALYSIS OF MONITORING THE WEBSITE USAGE OF THE SOCIAL COMMUNICATIONS RESEARCH CENTER AT THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE VIA *GOOGLE ANALYTICS*

This article analyzes the results of a study on the Social Communications Research Center (V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine) website's traffic in 2025, based on the tools of the modern information and analytics service *Google Analytics*. The Center website was designed to showcase the activities and publish the results of the research, analytical, informational, and

communication work carried out by its academic units: National Law Library, Information and Analytical Support Service and the Foundation of the Presidents of Ukraine. As of January 1, 2026, the website has 91 sections, 579 pages and 1 502 documents.

The purpose of this article is to analyze website traffic and users behavioral data on the Social Communications Research Center website using digital tools of the *Google Analytics* system. The study employed methods of analogy and grouping, as well as structural, informational, logical, functional, and comparative analyses, along with statistical methods. The methodological foundations of this study are the principles of systematization and generalization.

Visitor activity statistics have confirmed a growing interest in the website content among users from Ukraine and 82 countries around the world. The top-10 countries visiting the website of the Social Communication Research Center in 2025 include: China, Ukraine, United States, Germany, Poland, France, United Kingdom, Netherlands, Singapore and Ireland. The analysis revealed that visitors used a variety of operating systems and web browsers, and identified third-party portals and resources that drove traffic to the Center website. Based on the results of a study analyzing user interactions with the website, a ranking of the Center's 12 main publications was compiled according to various criteria, and the scientific resources and topics of greatest priority to users, were identified.

Keywords: Social Communication Research Center, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, website, Google Analytics, users, analysis

https://doi.org/10.15407/np.77.050
УДК 061:1:342.511](477):004.056]“364”

Людмила Дем’яненко,
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: demjanenkol@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5160-2736

КОНЦЕПЦІЯ “ZERO TRUST” ЯК СКЛАДОВА АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ ДАНИХ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Статтю присвячено дослідженню концепції “Zero Trust” («нульової довіри») як ключового елемента архітектури кібербезпеки інституту президентства в умовах війни. Актуальність теми зумовлена стрімким зростанням кількості кібератак на критичну державну інфраструктуру України з початку повномасштабного вторгнення РФ, що поставило під загрозу функціонування вищих органів державної влади та безперервність здійснення президентських повноважень. У статті розкрито сутність і базові принципи моделі “Zero Trust”, яка передбачає відмову від традиційної периметральної концепції захисту на користь безперервної верифікації кожного контрагента, пристрою та мережевого з’єднання незалежно від їх розташування. Проаналізовано архітектурні складові моделі – мікросегментацію мереж, багатофакторну автентифікацію, принцип найменших привілеїв і безперервний моніторинг – у контексті специфічних вимог до захисту інформаційних систем президентських структур. Досліджено міжнародний досвід імплементації Zero Trust у системах державного управління, зокрема практику США, де відповідна стратегія закріплена на рівні виконавчих директив адміністрації. Проведено порівняльний аналіз з підходами до кіберзахисту президентських інституцій країн НАТО і виявлено спільні організаційно-технічні рішення, прийнятні для адаптації в українських реаліях. Автором обґрунтовано, що впровадження архітектури Zero Trust для інституту президентства є не лише технічним, а й стратегічним рішенням, що безпосередньо впливає на стійкість державного управління в кризових умовах. Сформульовано практичні рекомендації щодо поетапної імплементації моделі з урахуванням обмежень воєнного часу,

© Л. Дем’яненко, 2026

наявної інфраструктури та людського фактору як ключової вразливості будь-якої системи кібербезпеки.
Ключові слова: Zero Trust, кібербезпека, інститут президентства, архітектура безпеки даних, критична інфраструктура, війна, державне управління, мікросегментація.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну видозмінило міжсекторальні інформаційні взаємодії та підходи до забезпечення безпеки даних владних структур. Особливо актуальними стали методики Zero Trust – винятково через поєднання воєнних, політичних і цифрових загроз, які одночасно впливають на систему державного управління. Інформаційні системи органів державної влади, зокрема інституту президентства, стали об'єктом постійних кібератак, спроб несанкціонованого доступу, фішингових кампаній, атак на канали зв'язку та інфраструктуру зберігання даних. За таких умов традиційна модель кіберзахисту, побудована на довірі до внутрішнього контуру мережі, уже не забезпечує належного рівня безпеки, оскільки загроза може походити як ззовні, так і зсередини системи. Для України це питання є особливо важливим з огляду на необхідність забезпечення безперервності функціонування вищих органів влади, захисту службової, стратегічної та комунікаційної інформації, а також збереження цілісності управлінських рішень у кризових умовах.

Інститут президентства виконує ключову координаційну функцію в системі національної безпеки, міжнародної дипломатії, оборонного управління та політичної стабільності держави. Відтак будь-яке порушення конфіденційності, цілісності чи доступності даних у цій сфері може мати наслідки не лише технічного, а й безпекового та геополітичного характеру. У контексті цього концепція "Zero Trust" відповідає сучасній логіці захисту в умовах розподіленої, мобільної та змішаної цифрової інфраструктури, адже під час війни значна частина державних процесів здійснюється в умовах підвищеної гнучкості: віддалений доступ, робота через захищені хмарні сервіси, резервування даних, використання різних пристроїв і каналів комунікації. У такому середовищі модель «нікому не довіряй, завжди перевіряй» є найбільш виправданою, оскільки передбачає постійну автентифікацію користувачів, контроль доступу за принципом

найменших привілеїв, сегментацію ресурсів і безперервний моніторинг активності.

Додаткової ваги цій темі надає стратегічний курс України на гармонізацію стандартів кібербезпеки з практиками ЄС і НАТО. Принципи Zero Trust дедалі активніше впроваджуються в державному секторі країн-партнерів, а тому їх дослідження й адаптація до українських реалій є важливими не лише для поточного захисту державних даних, а й для довгострокової інституційної модернізації системи публічного управління. У цьому контексті дослідження Zero Trust як складової архітектури безпеки даних інституту президентства є своєчасним, практично значущим і таким, що має безпосереднє значення для національної стійкості України.

Проблематика впровадження концепції "Zero Trust" у системах кібербезпеки є відносно новою, але динамічно розвивається в сучасній науковій думці. Її становлення пов'язано з переходом від традиційних периметральних моделей захисту до підходів, орієнтованих на безперервну верифікацію доступу та захист даних незалежно від місця розташування суб'єкта чи ресурсу. Серед зарубіжних дослідників ключову роль у формуванні теоретичних засад концепції відіграв Дж. Кіндерваг [1], який уперше сформулював підхід Zero Trust під час роботи в Forrester Research. Його дослідження заклали основу для принципу "never trust, always verify", що став центральним у сучасній кібербезпеці. Подальший розвиток концепції відображено в працях дослідників у сфері системної кібербезпеки, зокрема Б. Лунда та Т. Лі [2], які аналізують Zero Trust як універсальну модель захисту інформаційних середовищ і наголошують на важливості безперервної автентифікації, принципу найменших привілеїв та припущення компрометації системи.

Значний внесок у розвиток методології впровадження Zero Trust зроблено в працях таких дослідників, як З. Кольєр і Дж. Саркіс [3], які визначили критичні фактори успіху та надали оцінку зрілості систем безпеки. Вони пропонують багатовимірну модель впровадження Zero Trust, що включає такі компоненти, як ідентифікація, мережі, дані, аналітика, автоматизація.

Окремий напрям досліджень пов'язаний із систематичними оглядами та узагальненням підходів до Zero Trust Architecture

(ZTA). О. Борхерт, С. Коннелі, С. Мітчел і С. Роуз [4] аналізують її еволюцію, застосування та обмеження в різних галузях, включаючи державне управління й критичну інфраструктуру.

Серед українських дослідників проблематика Zero Trust лише формується, однак уже представлена в працях Г. Головка, І. Тараненка, О. Куща [5], які аналізують переваги моделі над традиційними системами захисту, її застосування в умовах цифрової трансформації, а також виклики імплементації в організаціях.

Враховуючи умови війни, гібридних загроз і постійного кібертиску з боку держави-агресора, виникає потреба в переосмисленні існуючих моделей захисту та переході до більш адаптивних і стійких архітектур. Саме тому обрану наукову проблематику варто більш детально розглянути з точки зору комплексного аналізу можливостей інтеграції принципів Zero Trust у систему забезпечення діяльності інституту президентства з урахуванням українських реалій, наявної інфраструктури та обмежень воєнного часу, що дає змогу не лише заповнити наявну наукову прогалину, а й сформувати практично орієнтовані рекомендації для підвищення кіберстійкості державного управління.

Метою статті є комплексний аналіз концепції "Zero Trust" як складової архітектури кібербезпеки інституту президентства в умовах війни, а також обґрунтування доцільності її впровадження для забезпечення стійкості функціонування вищих органів державної влади та безперервності реалізації президентських повноважень.

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціальних методів: аналіз і синтез застосовано для розкриття сутності концепції "Zero Trust" та її ключових компонентів; системний підхід – для розгляду архітектури кібербезпеки інституту президентства як цілісної системи; порівняльний аналіз – для вивчення міжнародного досвіду впровадження відповідних підходів, зокрема в США та країнах НАТО; структурно-функціональний метод – для визначення ролі окремих елементів архітектури (мікросегментації, багатофакторної автентифікації, принципу найменших привілеїв і безперервного моніторингу); узагальнення й моделювання – для формування практичних рекомендацій щодо поетапної імплементації цієї концепції в українських умовах.

Сучасна динаміка розвитку систем кібербезпеки відзначається безпрецедентною швидкістю та мінливістю зміни її компонентів, що обумовлено як прискоренням темпів розвитку нанотехнологій, так і тотально нестабільними процесами в геополітичному полі більшості регіонів. Весь спектр таких видозмін стосується як індивідуальних комунікативних процесів, так і безпеки даних на рівні держави. Так, для України реалії війни позначилися не лише прямими фізичними руйнуваннями, а й новим рівнем кіберзагроз, трансформацією інфраструктури, критичною роллю інституту президентства в мобілізації міжнародної допомоги та забезпечення національної безпеки, вимогами інтеграції й накопичення досвіду протистояння інформаційним і кібератакам РФ. Останні, як показує практика, продовжують спрямовуватися не лише на виведення систем з ладу, а й на викрадення конфіденційних даних, дезінформацію та підрив довіри громадян до органів влади. У контексті цього дедалі більшої популярності в теоретичних пошуках і практичних кейсах державного управління набуває концепція “Zero Trust”, яка була вперше сформульована Дж. Кіндервагом (John Kindervag), який обґрунтував необхідність відмови від традиційної моделі «довіреної мережі» на користь принципу «ніколи не довіряй, завжди перевіряй» (never trust, always verify) [1, с. 3]. Він використав метафору «твердої оболонки з м’якою начинкою» (hard crunchy shell with soft chewy center) для опису вразливості традиційних мережевих архітектур: потужний периметральний захист (firewall, IDS/IPS) створює ілюзію безпеки, тоді як внутрішній трафік практично не контролюється. Відповідно, зловмисник, який подолав периметр або отримав доступ через скомпрометовані облікові дані інсайдера, може вільно переміщатися мережею та отримувати доступ до критичних ресурсів. У контексті цього українські дослідники також зазначають, що «традиційні стратегії кібербезпеки базуються на периметральній обороні, яка передбачає, що все всередині мережі є надійним, тоді як все зовні – ні. Такий підхід мав сенс в епоху, коли організації працювали повністю в локальних середовищах. Однак в епоху хмарних обчислень та віддаленої роботи, ця модель більше не забезпечує достатнього захисту» [5, с. 98]. Тому Zero Trust – це

насамперед архітектура кібербезпеки, розроблена для усунення недоліків захисту на основі периметра.

Швидкий розвиток цієї концепції привів до формування базових принципів, які було систематизовано в спеціальній публікації Національного інституту стандартів і технологій США (NIST SP 800-207):

– усі джерела даних та обчислювальні сервіси вважаються ресурсами: мережа може складатися з різноманітних пристроїв – від серверів до IoT-сенсорів, кожен з них потребує захисту;

– увесь зв'язок є захищеним незалежно від розташування в мережі: запити з «внутрішньої» мережі не є автоматично довіреними, кожне з'єднання має бути автентифіковане й зашифроване;

– доступ до окремих ресурсів надається на основі сесії: автентифікація та авторизація відбуваються для кожного запиту окремо, а довіра до попередніх сесій не переноситься автоматично;

– доступ визначається динамічною політикою: рішення про надання доступу враховує не лише ідентичність користувача, а й стан пристрою, поведінкові патерни, час запиту, геолокацію та інші контекстуальні фактори;

– організація забезпечує моніторинг і вимірювання цілісності й безпекової позиції всіх власних та асоційованих активів: жоден актив не є inherently довіреним;

– автентифікація й авторизація є динамічними та суворо застосовуються перед наданням доступу: це безперервний процес, а не одноразова перевірка;

– організація збирає максимум інформації про поточний стан активів, мережевої інфраструктури, комунікацій і використовує її для покращення безпекової позиції. Моніторинг є не опціональним, а обов'язковим компонентом архітектури [4, с. 6–8].

Дотримання цих принципів і прийняття контекстуальних рішень у подоланні кіберзагроз дали можливість уніфікувати запропонований Дж. Кіндервагом підхід та перетворити Zero Trust з конкретних технічних рішень на те, що Б. Лунд згодом назвав «філософією безпеки та набором архітектурних принципів, які можуть бути реалізовані за допомогою різних технологій і процедур» [2, с. 1521]. Це уточнення стало визначальним щодо сучасних підходів управлінської діяльності, адже передбачало, що впровадження концепції не

може зводитися до встановлення певного програмного забезпечення, воно потребує комплексної трансформації підходів до організації інформаційної безпеки загалом.

Виходячи із цього, уся архітектурна модель Zero Trust включає ряд незмінних компонентів, кожен з яких відіграє специфічну роль у забезпеченні комплексного захисту інформаційних систем, зокрема і у сфері держуправління:

1. Мікросегментація мереж – на відміну від традиційного підходу, де мережа поділяється на кілька великих зон (DMZ, внутрішня мережа, мережа серверів), мікросегментація передбачає створення ізольованих сегментів навколо окремих додатків, сервісів або навіть робочих навантажень. Це дає змогу «обмежити латеральний рух зловмисника в мережі, навіть якщо він отримав початковий доступ до одного із сегментів» [4, с. 14]. У контексті інституту президентства мікросегментація набуває особливого значення, оскільки дає змогу ізолювати найбільш критичні інформаційні ресурси – системи захищеного зв'язку, документообігу, аналітичні бази даних – від менш чутливих компонентів інфраструктури. Навіть у разі компрометації одного сегмента зловмисник не зможе автоматично отримати доступ до інших критичних систем.

2. Багатофакторна автентифікація (MFA) – організації та інститути повинні використовувати автентифікацію й авторизацію перед наданням доступу до будь-якого ресурсу, і ці механізми повинні бути достатньо сильними для рівня чутливості ресурсу. Для систем інституту президентства це означає застосування як мінімум двофакторної автентифікації з використанням апаратних токенів або біометричних даних для доступу до найбільш критичних ресурсів. Дослідниці О. Білик та І. Дорош у своєму дослідженні наголошують, що «впровадження багатофакторної автентифікації для всіх державних службовців, які мають доступ до критичних інформаційних систем, має бути обов'язковою вимогою, а не рекомендацією» [6, с. 11].

3. Принцип найменших привілеїв (Least Privilege) – користувач або система отримує лише той мінімальний набір прав доступу, який необхідний для виконання конкретного завдання. Цей принцип реалізується через механізми рольового (RBAC) та атрибутного

(ABAC) контролю доступу. У контексті Zero Trust він доповнюється концепцією "just-in-time access" – надання підвищених привілеїв лише на обмежений час для виконання конкретної операції з подальшим автоматичним відкликанням.

4. Безперервний моніторинг та аналітика – виявлення аномалій і потенційних загроз у режимі реального часу, зокрема збір та аналіз телеметрії з усіх компонентів інфраструктури органів держуправління (мережевого обладнання, кінцевих точок, додатків, систем ідентифікації). Наприклад, сучасні рішення класу SIEM (Security Information and Event Management) та UEBA (User and Entity Behavior Analytics) дають можливість виявляти підозрілу активність на основі поведінкових патернів. Із цього приводу З. Кольєр і Дж. Саркіс зазначають, що «безперервний моніторинг є не просто технічним інструментом, а фундаментальною зміною парадигми – від реактивного реагування на інциденти до проактивного виявлення та запобігання загрозам» [3, с. 3436].

Сьогодні з точки зору практичного застосування архітектурної моделі Zero Trust США є безумовним лідером у її впровадженні на рівні федерального уряду. У травні 2021 р. на той час Президент США Дж. Байден підписав Виконавчий наказ 14028 «Про покращення кібербезпеки нації» (Executive Order on Improving the Nation's Cybersecurity), який зобов'язав усі федеральні агентства розробити плани переходу до Zero Trust [7]. Цим документом було доручено профільним агентствам, включно з Національним інститутом стандартів і технологій (National Institute of Standards and Technology, NIST), покращувати кібербезпеку держуправління та інших сфер за допомогою різноманітних ініціатив, пов'язаних з безпекою й цілісністю ланцюга постачання програмного забезпечення. До участі було залучено приватний сектор, академічні кола, державні установи й інші організації, а також визначено існуючі та нові стандарти, інструменти, найкращі практики й інші рекомендації для покращення безпеки даних. Ці рекомендації, зокрема, включають: критерії оцінки безпеки програмного забезпечення; критерії оцінки практики безпеки розробників та постачальників; інноваційні інструменти або методи для демонстрації відповідності безпечним практикам. Урядовим органам також було доручено працювати над двома ініціативами

щодо маркування, пов'язаними зі споживчими пристроями Інтернету речей (IoT) та споживчим програмним забезпеченням, з метою заохочення виробників до випуску продуктів, створених з більшим урахуванням ризиків і можливостей кібербезпеки, а покупців – до інформування про них.

На виконання цього Наказу в січні 2022 р. Офіс менеджменту та бюджету (The Office of Management and Budget, OMB) опублікував Меморандум M-22-09 (Memorandum for the heads of executive departments and agencies), який визначив конкретні цілі й терміни впровадження Zero Trust для федеральних агентств. Було передбачено досягнення п'яти стратегічних цілей: централізоване управління ідентичністю, інвентаризація та захист усіх пристроїв, шифрування всього мережевого трафіку, захист додатків як ресурсів, безперервний моніторинг і валідація. Загалом, країни НАТО активно впроваджують принципи Zero Trust у своїх системах державного управління. Агентство НАТО з комунікацій та інформації (The NATO Communications and Information Agency, NCIA) у 2023 р. опублікувало рекомендації щодо застосування Zero Trust для захисту критичної інфраструктури Альянсу, які «передбачають поетапний перехід від периметральної моделі до архітектури нульової довіри» [4, с. 43]. Варто враховувати, що впровадження концептуальних положень Zero Trust в управлінських системах різних країн не завжди відбувається в лінійному форматі, зазвичай це поступальний процес стратегічного значення з різною глибиною імплементування. Для Великої Британії, наприклад, ця концепція стала не просто на рівні тренду, а фундаментальним вектором кібербезпеки всієї системи держуправління. Національний центр кібербезпеки Великої Британії (NCSC) з 2025 р. надає рекомендації щодо побудови і вдосконалення архітектури верифікації шляхом впровадження ZTNA (доступ до мережі з нульовою довірою) замість традиційних VPN, мікросегментації мережі та безперервної автентифікації користувачів і пристроїв.

Серед країн ЄС однією з найбільш кіберстійких вважається Естонія, яка у 2007 р. зазнала однієї з перших загальнонаціональних кібератак у світі – масований напад, що здійснювався з РФ і був спрямований на дестабілізацію критичної інфраструктури, став сигналом тривоги для молодого цифрового суспільства. У відповідь Естонія швидко

прийняла нові закони про кібербезпеку, посилила регулювання та значно інвестувала в підвищення стійкості цифрової інфраструктури на базі підходів Zero Trust. Це був далекоглядний крок, оскільки кібератаки ніколи не припинялися, але країна підтримувала безперебійне надання цифрових послуг. У більшості випадків жителі Естонії не знали, що країна зазнає нападу, при цьому в основі стійкості був X-Road. Створений як ключовий компонент цифрової публічної інфраструктури (DPI) Естонії у 2001 р., X-Road було розроблено для забезпечення безпечного, безперебійного та ефективного обміну даними між державними установами, а також з приватним сектором. Здатність Естонії підтримувати безперебійне надання цифрових послуг, незважаючи на постійні кіберзагрози, не лише забезпечила її власне управління, а й позиціонувала її як модель для інших. Оскільки уряди в усьому світі стикаються з подібними викликами, багато хто звернувся за допомогою до цифрової інфраструктури Естонії. Крім того, із січня 2026 р. набрав чинності Закон про кібербезпеку (Cybersecurity Act), який імплементує європейську директиву NIS2 (Network and Information Security Directive 2) та зобов'язує понад 7 тис. критичних і важливих організацій відповідати жорстким вимогам до безпеки ланцюгів постачання, що робить Zero Trust не просто рекомендацією, а вимогою для бізнесу, який працює з державою.

Досліджуючи імплементацію міжнародних стандартів кібербезпеки, В. Волинець у своєму правовому аналізі зазначає, що «гармонізація українських стандартів кіберзахисту з практиками ЄС і НАТО є не лише політичним зобов'язанням, а й практичною необхідністю для забезпечення сумісності систем у контексті євроатлантичної інтеграції» [8, с. 31]. При цьому впровадження архітектури Zero Trust для інституту президентства України має враховувати специфічні умови воєнного часу, наявну інфраструктуру та організаційні особливості функціонування президентських структур. Також Д. Солодовнік у своєму дослідженні цифрових викликів публічного урядування слушно зазначає, що «цифрова трансформація державного управління в умовах війни відбувається у специфічному контексті: з одного боку, зростає критична залежність від цифрових інструментів, з іншого – суттєво ускладнюються умови забезпечення їх безпеки» [9, с. 112]. До ключових особливостей імплементації можна віднести:

– гібридну інфраструктуру та мобільність. В умовах війни значна частина функцій інституту президентства здійснюється в режимі підвищеної мобільності: віддалені наради, захищений зв'язок з різних локацій, резервування критичних систем. Архітектура Zero Trust має забезпечувати однаковий рівень захисту незалежно від фізичного розташування користувача чи пристрою;

– інтеграцію із системами національної безпеки. Інформаційні системи інституту президентства тісно інтегровані із системами Ради національної безпеки та оборони, Генерального штабу, розвідувальних органів. Упровадження Zero Trust має забезпечувати безшовну й захищену взаємодію між цими системами при збереженні принципу мінімальних привілеїв;

– людський фактор. Він залишається найбільшою вразливістю будь-якої системи кібербезпеки, для інституту президентства це означає необхідність поєднання технічних заходів із систематичним навчанням персоналу, формуванням культури кібергігієни та регулярними тренінгами з реагування на інциденти;

– поетапність упровадження. З урахуванням обмежень воєнного часу – фінансових, кадрових, часових – упровадження Zero Trust має відбуватися поетапно, починаючи з найбільш критичних систем і поступово охоплюючи всю інфраструктуру. Зарубіжні дослідники рекомендують «ітеративний підхід до впровадження Zero Trust, який дає змогу демонструвати швидкі результати та поступово нарощувати зрілість безпекової архітектури» [3, с. 3440].

На сьогодні в Україні поки немає офіційно задекларованого державного органу, який повністю впровадив Zero Trust як цілісну модель, але окремі елементи й принципи активно впроваджуються у ключових кібербезпекових структурах. Серед таких можна назвати: CERT-UA (структурний підрозділ Держспецзв'язку) – відповідає за реагування на кібератаки, працює з постійною верифікацією доступів, моніторингом і сегментацією, застосовує частину принципів Zero Trust (continuous monitoring, threat validation); Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації – координує кіберзахист держави, упроваджує сучасні моделі безпеки для держорганів; Служба безпеки України – відповідає за контррозвідку й кібербезпеку держави, працює з високочутливими

системами, операційно застосовуються контроль доступів, багаторівнева перевірка, принцип "assume breach" та ін.

Важливо наголосити, що в умовах війни українські президентські структури, як і більшість інших держорганів, не можуть запроваджувати Zero Trust як певну брендовану модель, однак мають можливість поступового впровадження відповідних принципів та архітектур, тобто це не завжди одна цілісна система, скоріше, певна стратегія. Тому інститут президентства в Україні де-факто рухається до Zero Trust швидше, ніж в багатьох інших країнах, що обумовлено викликами війни, але скоріше через практики, ніж шляхом розробки актуальних політик.

Висновки. Концепція Zero Trust є адекватною відповіддю на сучасні кіберзагрози, з якими стикається інститут президентства в умовах війни. Традиційна периметральна модель захисту не відповідає реаліям гібридної інфраструктури, зростаючих атак та необхідності забезпечення безперервності державного управління. Тільки поєднання мікросегментації мереж, багатофакторної автентифікації, принципів найменших привілеїв та безперервного моніторингу можуть значно підвищити коефіцієнт безпеки даних. Для інституту президентства України впровадження Zero Trust є не лише технічним, а й стратегічним рішенням, що безпосередньо впливає на стійкість державного управління та національну безпеку. Воно має здійснюватися поетапно, з пріоритетом на найбільш критичні системи та з обов'язковим урахуванням людського фактора.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням детальної методології оцінки зрілості архітектури Zero Trust для державних органів України, а також із вивченням правових аспектів упровадження концепції нульової довіри в контексті чинного законодавства про захист інформації.

Список використаних джерел

1. Kindervag J. No More Chewy Centers: Introducing the Zero Trust Model of Information Security. 2010. URL: https://media.paloaltonetworks.com/documents/Forrester-No-More-Chewy-Centers.pdf (дата звернення: 29.04.2026).

2. Lund B. D., Lee T.-H., Wang Z., Wang T., Mannuru N. R. Zero Trust Cybersecurity: Procedures and Considerations in Context. *Encyclopedia.* 2024. No. 4. Pp. 1520-1533. https://doi.org/10.3390/encyclopedia4040099

3. Collier Z., Sarkis J. The zero trust supply chain: Managing supply chain risk in the absence of trust. *International Journal of Production Research*. 2021. No. 59 (11). Pp. 3430-3445. https://doi.org/10.1080/00207543.2021.1884311

4. Rose S., Borchert O., Mitchell S., Connelly S. Zero Trust Architecture. *National Institute of Standards and Technology Special Publication 800-207*. 2020. https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-207

5. Головко Г., Тараненко І., Кущ О. Zero Trust: чому традиційні моделі безпеки більше не працюють. *Системи управління, навігації та зв'язку.* 2025. № 2. С. 97–101. https://doi.org/10.26906/SUNZ.2023.2.97-101

6. Білик О., Дорош І. Напрями підвищення безпеки цифрових публічних сервісів за умов воєнних ризиків. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2026. Вип. 1 (13). С. 7–14. https://doi.org/10.32782/cuj-2026-1-1

7. Improving the Nation's Cybersecurity. 2026. 23.02. URL: https://www.gsa.gov/technology/government-itinitiatives/cybersecurity/executive-order-14028 (дата звернення: 29.04.2026).

8. Волинець В. Правовий аналіз Стратегії кібербезпеки України: окремі актуальні питання. *Публічне право*. 2025. № 2 (58). С. 26–33. https://doi.org/10.32782/2306-9082/2025-58-3

9. Солодовнік Д. Цифрові виклики та інституційні обмеження в системі публічного урядування України. *Публічно-управлінські та цифрові практики.* 2025. № 2 (5). С. 108–116. https://doi.org/10.31673/2786-7412.2025.028587

References

1. Kindervag, J. (2010). *No More Chewy Centers: Introducing the Zero Trust Model of Information Security*. Retrieved April 4, 2026, from https://media.paloaltonetworks.com/documents/Forrester-No-More-Chewy-Centers.pdf

2. Lund, B. D., Lee, T.-H., Wang, Z., Wang, T., & Mannuru, N. R. (2024). Zero Trust Cybersecurity: Procedures and Considerations in Context. *Encyclopedia*, *4*, 1520-1533. https://doi.org/10.3390/encyclopedia4040099

3. Collier. Z., & Sarkis, J. (2021). The zero trust supply chain: Managing supply chain risk in the absence of trust. *International Journal of Production Research, 59*(11), 3430-3445. https://doi.org/10.1080/00207543.2021.1884311

4. Rose, S., Borchert, O., Mitchell, S., & Connelly, S. (2020). Zero Trust Architecture. *National Institute of Standards and Technology Special Publication 800-207*. https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-207

5. Golovko, G., Taranenko, I., & Kushch, O. (2025). Zero Trust: Why Traditional Security Models no Longer Work. *Control, navigation, and communication systems, 2*, 97-101. https://doi.org/10.26906/SUNZ.2023.2.97-101

6. Bilyk, O., & Dorosh, I. (2026). Directions for improving the security of digital public services in the face of military risks. *Central Ukrainian Journal of Law and Public Administration, 1*(13), 7-14. https://doi.org/10.32782/cuj-2026-1-1

7. Improving the Nation's Cybersecurity. (2026, February 23). U.S. General Services Administration. Retrieved April 4, 2026, from https://www.gsa.gov/technology/government-itinitiatives/cybersecurity/executive-order-14028

8. Volynets, V. (2025). Legal analysis of the Cybersecurity Strategy of Ukraine: some relevant issues. *Public Law, 2*(58), 26-33. https://doi.org/10.32782/2306-9082/2025-58-3

9. Solodovnik, D. (2025). Digital challenges and institutional limitations in the public administration system of Ukraine. *Public Administration and Digital Practices, 2*(5), 108-116. https://doi.org/10.31673/2786-7412.2025.028587

Отримано / Received 01.05.2026
Прийнято / Accepted 24.05.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Liudmyla Demianenko,
PhD (Philol.), Senior Researcher,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: demjanenkol@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5160-2736

THE *ZERO TRUST* CONCEPT AS A COMPONENT OF THE DATA SECURITY ARCHITECTURE OF THE INSTITUTION OF THE PRESIDENCY UNDER WARTIME CONDITIONS

This article examines the *Zero Trust* concept as a key element of the cybersecurity architecture of the institution of the presidency in wartime conditions. The relevance of the topic is driven by the rapid increase in cyberattacks targeting Ukraine's critical state infrastructure since the beginning of the full-scale invasion by the Russian Federation, which has threatened the functioning of the highest bodies of state power and the continuity of presidential authority. The article outlines the essence and core principles of the *Zero Trust* model, which replaces the traditional perimeter-based security approach with continuous verification of every user, device, and network connection, regardless of location. The architectural components of the model - network microsegmentation, multi-factor authentication, the principle of least privilege, and continuous monitoring - are analyzed in the context of the specific security requirements of information systems supporting presidential institutions. The study also explores international experience in implementing *Zero Trust* within public administration systems, particularly in the United States, where the relevant strategy is formalized at the level of executive directives. A comparative analysis is conducted with cybersecurity approaches used in presidential institutions across NATO countries, identifying common organizational and technical solutions that could be adapted to the Ukrainian context. The authors argue that implementing a *Zero Trust* architecture for the institution of the presidency is not only a technical measure but also a strategic decision that directly affects the resilience of public governance in crisis conditions. Practical recommendations are provided for the phased implementation of the model, taking into account wartime constraints, existing infrastructure, and the human factor as a key vulnerability in any cybersecurity system.

Keywords: Zero Trust, cybersecurity, institution of the presidency, data security architecture, critical infrastructure, war, public administration, microsegmentation

https://doi.org/10.15407/np.77.065
УДК 027(477):021]“364”

Ірина Беззуб,
науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: irabezzub@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3561-5991
Web of Science Researcher ID: GNP-5437-2022

Юрій Беззуб,
старший викладач,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, 04053, Україна
e-mail: y.bezzub@kubg.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8259-4978
Web of Science Researcher ID: GNM-9515-2022
Scopus Author ID: 57218449833

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Досліджено проєктну діяльність бібліотек України в умовах війни та її роль у формуванні поліфункціонального бібліотечного простору. Обґрунтовано трансформацію бібліотек у багатофункціональні соціокультурні центри, що поєднують інформаційні, освітні, культурні та соціальні функції. Розкрито значення проєктів як інструменту модернізації, розвитку партнерств і впровадження інновацій. Проаналізовано соціально орієнтовані та цифрові ініціативи, а також підкреслено важливість оцінювання і демонстрації соціального впливу бібліотек.

Ключові слова: бібліотеки, проєктна діяльність, поліфункціональний бібліотечний простір, соціальний вплив бібліотек, цифрова грамотність, хаби цифрової освіти, культурно-просвітницька діяльність

У системі функціонування закладів культури в Україні в умовах російсько-української війни все більшого значення набуває діяль-

© І. Беззуб, Ю. Беззуб, 2026

ність бібліотек як інформаційних, культурних, освітніх, просвітницьких, соціальних, комунікаційних установ. Війна змушує бібліотечні установи адаптувати діяльність до нових викликів, переглянути концептуальні підходи до функціонування, розширювати спектр послуг, упроваджувати нові форми роботи. Бібліотеки втрачають традиційний статус суто книгозбірень (закладів формування, зберігання та надання доступу користувачам до впорядкованих фондів друкованих, рукописних, цифрових джерел), а стають насамперед осередками масової комунікації, неформальної освіти, цифрової грамотності, центрами волонтерства, підтримки ментального здоров'я, допомагаючи українцям реагувати на нові реалії.

Особливого значення в контексті трансформації бібліотек у багатофункціональні інституції, що забезпечують комплексне обслуговування користувачів, набуває бібліотечна проєктна діяльність. Вона визначається як спеціалізована спланована робота (комплекс заходів, об'єднаних спільною метою, завданнями, часовими рамками та ресурсами), спрямована на запровадження інновацій, залучення додаткових ресурсів (грантів, партнерств) та модернізацію послуг. З іншого боку, така трансформація дає змогу оновити матеріальну базу, впровадити актуальні програми, залучити нові категорії користувачів, створити соціально значущі простори для задоволення поточних суспільних запитів і, зрештою, підвищити престиж бібліотечної установи у громаді.

Наукове дослідження основних напрямів і найбільш значущих програм бібліотечної проєктної діяльності в Україні в умовах війни є актуальним через їх затребуваність і практичні можливості. Така діяльність демонструє гнучкість бібліотек, здатність до адаптації, виконання функцій важливих культурно-освітніх центрів та соціальну відповідальність.

Бібліотечна проєктна діяльність уже стала предметом окремих наукових студій у вітчизняній бібліотекознавчій науці. В опублікованих розвідках цей аспект найчастіше розглядається в контексті розширення соціокультурних функцій бібліотек, переосмислення їхньої ролі в умовах викликів інформаційного суспільства. Зокрема, найчастіше бібліотечні проєкти досліджуються з погляду реалізації бібліотеками соціально-комунікативної функції (О. Воскобойнікова-

Гузєва, Н. Мухамед'яров), інструменту для стимуляції розвитку бібліотечних закладів та професійного зростання бібліотекарів (Ю. Горбань, О. Каракоз, В. Білоус), інноваційного різновиду бібліотечного обслуговування (Н. Тарасенко) тощо.

Основою інформаційної бази для проведення нашого дослідження стали матеріали про проєктну діяльність з офіційних сайтів бібліотек, електронних наукових ресурсів (бібліотечних та університетських репозитаріїв), бібліотечних блогів, сторінок у соціальних мережах, а також портали державних органів (статистика, законодавство, відкриті дані), медіа-ресурси (онлайн-ЗМІ: новинні сайти, аналітичні платформи), освітні платформи. Важливе значення для аналізу й узагальнення актуальних відомостей відігравали також матеріали тематичних бібліотечних онлайн-заходів – зустрічей, конференцій, семінарів, круглих столів, вебінарів, лекції тощо.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей проєктної діяльності бібліотек України в умовах війни та визначенні її ролі у формуванні поліфункціонального бібліотечного простору.

Сучасні бібліотечні проєкти в Україні демонструють формування різноманітних функціональних секторів: освітніх і навчальних із доступом до інформаційних ресурсів та електронних платформ; культурних заходів (організація презентацій, виставок, творчих зустрічей); комунікаційних просторів для тренінгів, семінарів і громадських обговорень; упровадження цифрових технологій для доступу користувачів до електронних ресурсів, онлайн-платформ та мультимедійних сервісів. Це забезпечує бібліотекам роль сучасних інформаційних центрів і сприяє розвитку цифрової культури суспільства.

З метою підвищення універсальності діяльності бібліотек Міністерство культури України розробило «Методичні рекомендації щодо створення поліфункціонального простору в публічних бібліотеках України» (Наказ Мінкульту України від 12.12.2025 № 1033), які передбачають системний підхід до організації бібліотечного середовища, спрямований на забезпечення комплексної підтримки користувачів і підвищення соціальної значущості бібліотек. Поліфункціональний простір визначається як загальний публічний простір бібліотеки (фізичний/віртуальний), органі-

зований з урахуванням таких основних принципів та підходів: людиноцентричність (орієнтованість на реальні потреби, цінності та залученість користувачів); інноваційність (упровадження нових підходів, які дають змогу використовувати бібліотечний простір як багатофункціональну платформу для освіти, творчості, спілкування й розвитку громади); громадська залученість (відкритість для місцевих ініціатив, співпраця з місцевими жителями, організаціями, ініціативними групами, урахування потреб, ідей та зворотного зв'язку громади під час планування та реалізації проєктів; створення умов для самореалізації, волонтерства, партнерських ініціатив; прозорість у прийнятті рішень); безбар'єрність (безперешкодний доступ усіх груп населення до ресурсів та послуг, інформаційно-комунікаційних технологій і систем бібліотеки); безпечність (перебування в просторі без загрози для життя, здоров'я та майна); гнучкість (використання бібліотечного простору для різних заходів – зустрічей, лекцій, виставок, майстер-класів тощо, легка адаптація до потреб користувачів та внутрішніх процесів бібліотеки); екологічність (використання креативного екодизайну – природні кольори, натуральні матеріали, добірка літератури та електронних носіїв на екологічну тематику, енергоефективні рішення); комфортність (фізична, психологічна та емоційна зручність перебування в бібліотеці, естетичність інтер'єрів); технологічність (підтримання сучасних форм культурної, освітньої, інформаційної та комунікаційної діяльності завдяки функціональності, технічному оснащенню, мобільності елементів інтер'єру та інтеграції цифрових технологій). Урахування запропонованих підходів сприятиме модернізації інфраструктури, розширенню спектра послуг і перетворенню бібліотек на сучасні багатопрофільні центри громад з органічним поєднанням інформаційних, освітніх, культурних та соціальних складників діяльності[1].

Для реалізації ефективної бібліотечної проєктної діяльності в Україні важливо враховувати кілька ключових чинників. Так, суттєвою складовою частиною успішної роботи в умовах війни є розвиток партнерських зв'язків з органами місцевого самовряду-

[1] Методичні рекомендації щодо створення поліфункціонального простору в публічних бібліотеках України. 2025. URL: https://mcsc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/12/metodychni-rekomendacziyi.pdf (дата звернення: 23.12.2025).

вання, територіальними громадами, освітніми установами та громадськими організаціями для виконання функції соціальної підтримки, інформаційної допомоги населенню та культурної комунікації.

Істотну роль у втіленні інноваційних проєктів відіграє співпраця з вітчизняними та міжнародними донорами і партнерами. Серед національних інституцій, що підтримують розвиток бібліотечних ініціатив, важливе місце посідають Український культурний фонд та Український інститут книги. Фінансування проєктів також може здійснюватися за підтримки Міністерства культури України, яке реалізує програми розвитку культурної інфраструктури та бібліотек на регіональному рівні.

Ключову роль у розвитку бібліотечних проєктів в Україні відіграє міжнародна підтримка бібліотечних установ фінансовими ресурсами, грантами, методичними рекомендаціями та навчанням персоналу. Зокрема, співпраця з Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), UNESCO, Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Фондом Білла і Мелінди Гейтс (Bill & Melinda Gates Foundation) та іншими організаціями, дає українським бібліотекам змогу інтегрувати міжнародний досвід, оцінювати соціальний вплив проєктів і створювати нові програми для громад. Адаптація міжнародних практик та впровадження грантових ініціатив видаються особливо актуальними під час війни, коли значна частина культурних інституцій зіткнулася з обмеженням фінансових ресурсів та необхідністю оперативного пристосування роботи до нових умов.

Важливим напрямом проєктної діяльності є участь бібліотек у вирішенні соціальних проблем громади, зокрема підтримці різних груп населення та зміцненні соціальної згуртованості. Вдалим прикладом підтримки трансформації бібліотек у майданчики для культурних заходів, навчання та психологічного відновлення виглядає проєкт Community reBuilding. Це спільний проєкт Cedos (ГО «Центр дослідження суспільства») та Ukraine-Moldova American Enterprise Fund, що надає фінансову та експертну підтримку для створення або оновлення центрів спільнототворення – доступних фізичних просторів (бібліотек, хабів, культурних центрів), що

об'єднують різних людей для спілкування, навчання, культурного дозвілля та розвитку місцевих ініціатив. Такі осередки на базі бібліотек спрямовані на підтримку внутрішньо переміщених осіб (ВПО), ветеранів війни та створення безбар'єрного середовища. За результатами конкурсу проєкту Community reBuilding кожен переможець отримав грант у розмірі мільйона гривень на створення центру спільнототворення та менторську підтримку від експертів з архітектури, культури, комунікацій та соціальної взаємодії[1]. Чотири центри-переможці конкурсу розпочали роботу в публічних бібліотеках громад:

• проєкт «Бібліотечний АртГараж: дружній простір, доступний кожному» – модульний павільйон у внутрішньому подвір'ї Публічної бібліотеки Чортківської міської ради, який став місцем зібрань діячів творчих професій, проведення лекторіїв, тренінгів, художніх виставок, фотовиставок, майстерень з традиційних ремесел, освітніх подій, занять Університету срібного віку. Ця ініціатива втілюється ГО «Буковинська агенція регіонального розвитку» у партнерстві з бібліотекою та міською радою [1];

• проєкт «Без обмежень» – простір без фізичних бар'єрів для творчих та культурних подій, реалізований КЗ «Городоцька публічна бібліотека» у партнерстві з ГО «Агенція Розвитку Городоччини» та міською радою [2];

• проєкт «Креативний Kolohub» Овруцької центральної бібліотеки імені Андрія Малишка, у рамках якого працює центр волонтерських воркшопів, арттерапії та психологічних консультацій для ВПО, створений у партнерстві з ГО «Ініціативна молодь» та міською радою [3];

• проєкт «Перевесло» Барської публічної бібліотеки, у рамках якого запрацював центр спільнототворення з кількома локаціями для різних активностей одночасно [4].

Завдяки грантовій підтримці українські бібліотеки ефективніше трансформуються в інформаційні центри підтримки ветеранів, ВПО та інших вразливих категорій населення, виконуючи роль посередників між державою та громадянами. Прикладом є проєкт «Інфор-

[1] Community Rebuilding. Cedos (ГО «Центр дослідження суспільства»). 2024. URL: https://cedos.org.ua/community-rebuilding/ (дата звернення: 20.01.2026).

маційна допомога внутрішньо переміщеним особам – запорука соціальної адаптації», який реалізується на базі Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ) імені Софії та Олександра Русових у рамках проєкту «Українська регіональна платформа громадських ініціатив», підтримується Європейською комісією і зосереджений на наданні інформаційно-правової допомоги ВПО [5].

У Публічній бібліотеці Локачинської селищної територіальної громади Волинської області створено Центр громадських консультацій та комунікацій, який забезпечує взаємодію між органами місцевої влади, громадою та підприємницьким сектором, а також надає правову, соціальну й освітню підтримку населенню [6].

Серед інших результативних програм варто виокремити проєкт «Україна – Словенія: дружній простір», реалізований у Тернопільській ОУНБ. Він спрямований на психологічну підтримку переселенців, військових та їхніх сімей через арттерапію, де мистецтво виступає основним засобом самовираження та психологічної роботи. Такий самий центр відкрито і в бібліотеці словенського міста Ормож для підтримки українських біженців [7].

Соціально орієнтовані ініціативи, зокрема «Територія надії» Центральної публічної дитячої бібліотеки м. Хмельницького [8], «Бібліотека для всіх: створення та облаштування інклюзивного громадського простору на базі публічної бібліотеки Луцької міської територіальної громади», забезпечують соціально-психологічну підтримку людям, які постраждали під час російської воєнної агресії в Україні [9].

Значущим є проєкт «Ти не один» на базі Національної бібліотеки України для дітей, реалізований за підтримки IREX. Він передбачає створення безпечного креативного коворкінг-простору для дітей і підлітків, які є внутрішньо переміщеними особами, щоб сприяти їхній соціальній адаптації та емоційному відновленню[1].

Станом на 21 липня 2025 р., внаслідок війни в Україні постраждали тисячі об’єктів культурної інфраструктури, зокрема 830

[1] Проєкт «Ти не один». *Благодійний фонд розвитку Національної бібліотеки України для дітей*. URL: https://fond.chl.kiev.ua/proekty/122-proekt-ti-ne-odin (дата звернення: 20.01.2026).

бібліотек[1]. У цих умовах ще важливішого значення набуває міжнародна підтримка проєктної діяльності українських бібліотечних установ на шляху їхньої трансформації в центри відновлення та громадської підтримки.

Міжнародний проєкт «Бібліотека – місце сили!», що втілюється ВГО «Українська бібліотечна асоціація» у співпраці з Європейським Союзом (програма «Дім Європи») та Центральною бібліотекою м. Берліна (Німеччина), сприяє підтримці бібліотек прифронтових регіонів у перетворенні їх на осередки допомоги та розвитку громад. Учасниками проєкту стали 5 бібліотек із прифронтових регіонів України, які отримали матеріальну допомогу та значні можливості для професійного розвитку: Публічна бібліотека Балаклійської міської ради (Харківська обл.), Публічна бібліотека Макарівської селищної ради (Київська обл.), Городнянська центральна бібліотека (Чернігівська обл.), Публічна бібліотека Конотопської міської ради (Сумська обл.), Центральна міська бібліотека імені Лесі Українки (Херсонська обл.) [10].

Водночас важливу роль у відновленні бібліотечної мережі відіграють мобільні бібліотеки – бібліобуси, які забезпечують доступ до культурних і освітніх ресурсів у віддалених і постраждалих громадах.

Одним із помітних бібліотечних проєктів в Україні є мобільна бібліотека «Буксінь»[2] та мобільні міні-бібліотеки «Скриньки ідей» (Ideas Box)[3], які створюють умови для неформального навчання, комунікації та психологічної підтримки населення.

---

[1] 1528 пам'яток культурної спадщини та 2359 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. *Міністерство культури України*. 2025. 23 липня. URL: https://mincult.gov.ua/news/1528-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2359-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/ (дата звернення: 15.01.2026).

[2] Мобільна бібліотека «Буксінь» – що потрібно знати. *Благодійний фонд «Бібліотечна країна»*. URL: https://livelibrary.com.ua/category/projects#bibliobus (дата звернення: 12.01.2026).

[3] Мобільна бібліотека Ideas Box уже працює у вінницькому молодіжному центрі «Квадрат». *Вінницька обласна рада*: офіційний інформаційний сайт. 25 жовтня 2022. URL: https://vinrada.gov.ua/mobilna-biblioteka-ideas-box-uzhe-pracjue-u-vinnickomu-molodizhnomu-centri-kvadrat.htm (дата звернення: 12.01.2026).

Опинившись в умовах війни, Україна потребує ширшого впровадження й реалізації програм такого типу, адже вони надають ефективні інструменти для відновлення культурного простору. Крім того, такі програми є цінною підтримкою для сільських громад, які не можуть утримувати бібліотеку в кожному маленькому населеному пункті.

Проєктна діяльність сприяє розвитку цифрової інфраструктури бібліотек, що є важливим складником поліфункціонального простору. У межах проєктів бібліотеки отримують комп'ютерне обладнання, доступ до Internet і мультимедійні ресурси для реалізації навчальних програм, проведення онлайн-заходів, дистанційного обслуговування користувачів, а також підвищення рівня цифрової грамотності населення.

Від початку російської агресії цифрова грамотність стала важливою складовою частиною державної соціальної політики, оскільки доступ до електронних послуг є необхідним для отримання громадянами допомоги та взаємодії з державою у справах реєстрації ВПО, подання інформації про пошкоджене або зруйноване майно, заявок на допомогу підприємцям із постраждалих територій тощо. У цьому контексті суттєву роль відіграють хаби цифрової освіти, що функціонують на базі бібліотек та забезпечують навчання користувачів.

За оцінками Міністерства цифрової трансформації України, до початку повномасштабної війни в Україні діяло близько 6 тис. таких хабів, однак після російського вторгнення їх кількість суттєво скоротилася. Станом на 2023 р. функціонувало лише близько 3 тис. хабів, більшістю з яких є бібліотеки[1].

У 2021–2023 рр. ВГО «Українська бібліотечна асоціація» спільно з проєктом «Цифрові, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні» (Проєкт підтримки «Дія»), що

[1] Конкурс грантових пропозицій «Зміцнення інституційної спроможності бібліотек – Хабів цифрової освіти задля підвищення цифрової грамотності людей, особливо з вразливих груп і віддалених районів, для забезпечення доступу до державних електронних послуг». *United Nations Development Programme.* 2025. 5 трав. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/news/zmitsnennya-instytutsiynoyi-spromo-zhnosti-bibliotek-khabiv-tsyfrovoyi-osvity-zadlya-pidvyshchennya-tsyfrovoyi-hramotnosti-lyudey (дата звернення: 15.01.2026).

впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні за участі Королівства Швеції, реалізовувала проєкт «Розвиток спроможності бібліотек – Хабів цифрової освіти», а у 2024 р. – проєкт «Здобуття цифрових навичок у бібліотеках – Хабах цифрової освіти», покликані допомогти координаторам створити такі хаби на базі бібліотек або вдосконалити діяльність вже існуючих структур. У рамках цих проєктів пройшли навчання більше 25 тис. осіб для допомоги у створенні та роботі таких хабів. Організатори підготували посібник «Бібліотеки – Хаби цифрової освіти»[1] [11]. У 2025 р. стартував новий проєкт «Бібліотеки розвивають цифрову грамотність задля посилення стійкості громад та відновлення», спрямований на розширення доступу до цифрових навичок.

Участь бібліотек у таких ініціативах і програмах сприяє забезпеченню рівного доступ до інформації, освіти і технологій для всіх громадян і трансформації бібліотек у сучасні освітні й соціальні центри. Наразі у бібліотеках Чернігівщини функціонує 35 Хабів цифрової освіти, які допомагають мешканцям громад опановувати сучасні навички роботи з інформаційними технологіями, користуватися державними онлайн-послугами, підвищувати медіаграмотність та безпечно працювати в Internet [12]. Упродовж 2025 р. у 55 територіальних громадах Полтавської області функціонував 241 Хаб цифрової освіти на базі бібліотек, якими скористалися понад 115 тис. осіб [13]. Це особливо важливо на тлі недостатнього рівня цифрових компетентностей у значної частини населення України[14].

Із 2020 р. Одеська ОУНБ імені М. С. Грушевського є офіційним Хабом Національного проєкту «Дія. Цифрова освіта». Таким чином, бібліотечний заклад сприяє популяризації цієї національної платформи та її можливостей і надає допомогу в опануванні цифрових навичок під час групових та індивідуальних навчань і консультацій. Із травня по грудень 2024 р. бібліотекарі 52 закладів

[1] Бібліотеки – Хаби цифрової освіти : практичний посібник / автори-укладачі: О. Бруй, Т. Козицька, Г. Мацієвська, С. Моісєєва, І. Шевченко ; заг. ред. Я. Сошинської ; ВГО Українська бібліотечна асоціація ; Проєкт підтримки Дія. Київ : ВГО Українська бібліотечна асоціація, 2023. 116 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-libraries_-_hubs_of_digital_education.pdf (дата звернення: 15.01.2026).

Одеської області взяли участь у реалізації проєкту «Здобуття цифрових навичок у бібліотеках – Хабах цифрової освіти». Зокрема, для з'ясування проблем розвитку і потреб користувачів хабів у кожній бібліотеці було проведено дослідження за допомогою анкетування з використанням Google Forms в інтернет-середовищі. За його результатами надано рекомендації щодо покращення діяльності хабів в опануванні цифрових навичок мешканцями області [15].

Важливим напрямом бібліотечної проєктної діяльності є культурно-просвітницькі ініціативи, спрямовані на популяризацію української історії та культури. В умовах війни вони набувають особливого значення, адже сприяють зміцненню української національної ідентичності, збереженню культурної спадщини та документуванню подій російської агресії.

Прикладом такої ініціативи є проєкт «Цифровий архів документів про російсько-українську війну», реалізований Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка за підтримки Українського культурного фонду, який забезпечує збереження та систематизацію документів, свідчень і матеріалів про війну. На бібліотечному сервері створено сайт архіву. Постійно поповнювані матеріали архіву розподілені за тематичними колекціями: «Державна політика», «Докази російської агресії», «Докази українського спротиву», «Волонтерський рух в Україні», «Міжнародна підтримка», «Культура під час війни»[1].

Подібну мету мають проєкти «Галерея історій», «Незабутні: Буковина пам'ятає», «Херсонщина нескорена», спрямовані на фіксацію особистих історій, вшанування пам'яті загиблих і висвітлення подій війни.

Проєкт «Галерея історій» реалізовується Запорізькою бібліотечною асоціацією у співпраці із Запорізькою ОУНБ та Запорізькою ОДА в рамках проєкту «Європейський Союз для сталості громадянського суспільства в Україні», що впроваджується ІСАР Єднання (Ініціативний центр сприяння активності та розвитку громадського почину «Єднання») за фінансової підтримки ЄС. Записані в межах

[1] Цифровий архів документів про російсько-українську війну. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка. URL: http://digitalarchivewar.korolenko.kharkov.com/ (дата звернення: 15.01.2026).

проєкту відеоінтерв'ю доступні на YouTube-каналі «Галерея історій» (https://www.youtube.com/@StoryGallery/videos) [16].

Чернівецька ОУНБ імені Михайла Івасюка спільно з Чернівецькою ОДА започаткували проєкт «Незабутні: Буковина пам'ятає». До реалізації ініціативи долучилися інші бібліотеки області, збираючи відомості про героїв своїх громад та надсилаючи їх до обласної бібліотеки (онлайн-платформа https://www.facebook.com/oblasnarada) [17].

Проєкт «Херсонщина нескорена», що має на меті документування подій під час оборони, окупації та деокупації Херсонської області, розгортання спротиву населення на окупованих територіях, реалізує Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара. Проєкт містить рубрики: «Щоденники окупації Херсонської області», «Рух опору на Херсонщині», «Злочини Росії проти культурної спадщини Херсонщини», «АртСпротив», «Хроніка звільнення Херсонської області», «Мужні і незламні: назавжди в строю» [18].

Чернігівська ОУНБ імені Софії та Олександра Русових долучилася до проєкту «Зміцнення соціальної згуртованості та заснування суспільного договору у постраждалій від війни Чернігівській області», який реалізується з листопада 2022 р. Одним із напрямів проєкту є збір усних свідчень людей у двох громадах Чернігівської області – міста Чернігова та прикордонної Городнянської громади. Запис матеріалів координує Український інститут національної пам'яті. На їхній основі планується створити вуличну виставку та видати брошуру (https://www.youtube.com/playlist?list=PLitKIb_cEyqc1ycI8gbWGWw5heiU8Y2Hm) [19].

Поряд із цим реалізуються ініціативи зі збереження бібліотечних колекцій, зокрема проєкт «Мобільні станції для захисту та оцифрування бібліотечних фондів», який дає змогу здійснювати реставрацію та цифрове архівування документів безпосередньо в постраждалих бібліотеках. Одним із провідних центрів реалізації цієї ініціативи виступає Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. Проєкт реалізується в партнерстві з Національною бібліотекою Чеської Республіки та Українською бібліотечною асоціацією за підтримки Міністерства культури Чеської Республіки, Karel Komarek Family Foundation (KKFF) та численних донорів. (KKFF – одна з найбільших приватних фундацій у Чеській Республіці, яка

фокусується на розвитку громадського простору, освітніх проєктах, культурних ініціативах та підтримці української культури в умовах війни). Проєкт «Мобільні станції для захисту та оцифрування бібліотечних фондів» є частиною проєкту KKFF «Ковчег для України: захист української культури під час війни». Його реалізація сприяє не лише відновленню пошкоджених фондів, а й формуванню сучасної системи захисту культурних ресурсів, що особливо актуально під час війни [20].

У західних країнах вже давно усталився погляд на бібліотеки як на важливі компоненти соціально-гуманітарної інфраструктури, здатні зменшувати ізоляцію та зміцнювати зв'язки всередині громад і підвищувати їхню стійкість. У багатьох країнах бібліотеки прагнуть демонструвати суспільну цінність своєї діяльності. Тому в міжнародній практиці активно використовуються інструменти оцінювання ефективності бібліотечних програм та їхнього впливу на користувачів.

Помітну роль у розвитку такої роботи відіграє Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ, яка розробляє рекомендації щодо оцінювання ефективності бібліотек та їх соціального значення. Серед основних методів роботи федерації – опитування користувачів, аналіз рівня задоволеності абонентів/відвідувачів, оцінка економічного ефекту і внеску бібліотек у розвиток освіти, культури та громадянської активності. Це дає бібліотекам змогу порівнювати результати своєї діяльності, вдосконалювати послуги та підтверджувати свою соціальну значущість.

Одним із широко знаних інструментів вимірювання соціального впливу бібліотек є програма Project Outcome, започаткована Public Library Association у США в 2015 р. Шляхом опитування користувачів послуг оцінюються результати діяльності бібліотек за напрямами: цифрова грамотність (оцінюється, наскільки користувачі покращили навички роботи з комп'ютером, Internet та цифровими сервісами); освіта та навчання (визначається вплив освітніх програм бібліотеки на розвиток знань та навичок користувачів); працевлаштування та економічний розвиток (оцінюється допомога бібліотеки в пошуку роботи, підготовці резюме або розвитку професійних навичок); громадянська активність та розвиток громади (дослі-

джується роль бібліотеки як простору для громадської взаємодії та соціальної згуртованості); культурний та особистісний розвиток (аналізується вплив культурних і просвітницьких заходів бібліотеки на суб'єктів користування). Результати проведених опитувань автоматично обробляються на онлайн-платформі програми [21].

Ефективним механізмом оцінювання освітньої ролі бібліотек є також програма Inspiring Learning for All, запроваджена в 2008 р. Радою музеїв, бібліотек та архівів Великобританії. Вона допомагає аналізувати діяльність соціально-культурних установ/закладів і визначати напрями їхнього розвитку. Так, результати незалежного соціологічного дослідження впливу діяльності бібліотек графства Саффолк в Англії засвідчили значний соціальний ефект їхньої діяльності. Зокрема з'ясовано, що бібліотечні установи створили 41 млн фунтів стерлінгів соціальної цінності (соціальна цінність відображає узагальнену користь діяльності бібліотек для суспільства, оцінену в грошовому еквіваленті), що означає 6 фунтів соціальної цінності на кожен вкладений фунт стерлінгів, та економію для Національної служби охорони здоров'я в Саффолку 542 тис. фунтів стерлінгів на рік через профілактичні та освітні послуги [21].

Бібліотеки реалізують великі інформаційні проєкти, спрямовані на підвищення обізнаності громадян про свої послуги, роль та вплив на розвиток громади. Великої ваги набула міжнародна адвокаційна кампанія публічних бібліотек під назвою Libraries Change Lives («Бібліотеки змінюють життя»), започаткована у 2018 р. Public Libraries Victoria (PLV) – провідною організацією, що об'єднує всі публічні бібліотеки австралійського штату Вікторія. Кампанія має на меті: донести до громадськості, що бібліотеки – це не лише книги, а сучасні освітні, культурні та соціальні центри; демонструвати соціальну користь бібліотек (показати конкретні результати їхньої роботи – навчання, працевлаштування, доступ до інформації, інклюзія та підтримка громади); залучити підтримку та ресурси для бібліотек (мотивувати уряди, місцеві органи та спонсорів інвестувати в бібліотеки); привернути увагу партнерів і волонтерів для розвитку бібліотечних ініціатив; підкреслити трансформаційну роль бібліотек (продемонструвати, що бібліотеки дійсно змінюють життя

людей, відкривають нові можливості для освіти, саморозвитку та соціальної інтеграції) [22].

Зокрема, у 2024 р. британська частина кампанії зібрала **понад 200 історій** соціального, економічного та культурного впливу бібліотек, які презентували цей ефект уряду[1].

Використання міжнародного досвіду оцінювання соціального впливу бібліотек є важливим і для України, особливо в умовах війни, оскільки сприяє зміцненню їхньої ролі як соціокультурних центрів та залученню партнерів і коштів для реалізації проєктів.

Показовим є дослідження аналітичного центру Cedos у межах проєкту Community reBuilding «Простір, що творить спільноту: дослідження функціонування центрів спільнототворення» 2025 р. [23], яке висвітлює роль центрів у згуртуванні громад, підтримці ВПО й адаптації ветеранів та визначає ключові виклики для їхнього розвитку, зокрема забезпечення фінансової та енергетичної стійкості, а також розвитку команд.

Висновки. Проєктна діяльність бібліотек в умовах війни виступає одним із ключових інструментів їхньої трансформації в поліфункціональні соціокультурні центри, оскільки забезпечує інтеграцію інформаційних, освітніх, культурних, соціальних і комунікаційних функцій у межах єдиного інституційного середовища. Саме через проєкти бібліотеки переходять від традиційної моделі зберігання та надання інформації до моделі відкритих динамічних платформ, орієнтованих на потреби громади.

Проєктна діяльність є ефективним механізмом підвищення інституційної стійкості та адаптивності бібліотек в умовах війни, адже дозволяє оперативно реагувати на соціальні виклики, трансформувати зміст і форми обслуговування, а також забезпечувати підтримку вразливих категорій населення (ВПО, ветеранів, дітей). У цьому контексті бібліотеки виконують не лише інформаційну, а й соціально-терапевтичну, комунікативну та інтеграційну функції.

[1] Чому потрібно вимірювати соціальний вплив бібліотек? Благодійний фонд «Бібліотечна країна». 12.02.2025. URL: https://www.livelibrary.com.ua/projects/why-measure-the-social-impact?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.01.2026).

Ефективність проєктної діяльності бібліотек значною мірою залежить від партнерських взаємодій та міжнародної підтримки, зокрема співпраці з органами влади, громадськими організаціями, освітніми інституціями та міжнародними донорами. Така взаємодія сприяє не лише ресурсному забезпеченню проєктів, а й трансферу інноваційних практик, підвищенню професійної компетентності бібліотечних працівників та інтеграції українських бібліотек у глобальний культурно-інформаційний простір.

Реалізована через проєктну діяльність цифрова трансформація бібліотек є однією із головних стратегій розвитку бібліотечної галузі, що забезпечує формування хабів цифрової освіти, розширення доступу до електронних ресурсів і державних сервісів, а також підвищення рівня цифрової та медіаграмотності населення. У воєнних умовах це набуває особливої значущості, оскільки цифрові компетентності стають необхідною умовою соціальної інтеграції та доступу до державної підтримки.

Соціально орієнтовані та культурно-просвітницькі бібліотечні проєкти відіграють вагому роль у зміцненні соціальної згуртованості та національної ідентичності, сприяють психологічному відновленню населення, документуванню подій війни та збереженню культурної пам'яті. Водночас вони підтверджують зростання суспільної значущості бібліотек як інституцій, що активно долучаються до процесів відновлення громад і формування їхньої стійкості.

Демонстрація бібліотеками суспільної цінності своєї діяльності виступає однією з ключових умов утвердження їх як важливих соціокультурних інституцій, оскільки дає змогу не лише обґрунтувати їхній внесок у розвиток освіти, культури, цифрової грамотності та громадянської активності, а й виявити реальний соціально-економічний ефект їхніх послуг. Це підвищує рівень довіри з боку суспільства й органів влади, сприяє залученню фінансових і партнерських ресурсів, забезпечує підтримку інноваційних проєктів і водночас дає бібліотекам змогу ефективніше оцінювати власну діяльність, удосконалювати послуги та посилювати свою роль у зміцненні соціальної згуртованості та стійкості громад, особливо в умовах воєнних викликів.

Список використаних джерел

1. У Чорткові відкрили сучасний культурний простір «Артгараж». *Чортківська міська рада.* 2024. 4 вересня. URL: https://www.chortkivmr.gov.ua/2024/09/04/u-chortkovi-vidkryly-suchasnyj-kulturnyj-prostir-artgarazh/ (дата звернення: 13.01.2026).

2. Центри спільнототворення у громадах: на Львівщині відкрили простір «Без обмежень». *Cedos (ГО «Центр дослідження суспільства»)*. 2024. 16 квітня. URL: https://cedos.org.ua/news/czentry-spilnototvorennya-u-gromadah-na-lvivshhyni-vidkryly-prostir-bez-obmezhen/ (дата звернення: 13.01.2026).

3. В Овруцькій центральній бібліотеці ім. А. Малишка відбулося офіційне відкриття центру спільнототворення «Креативний kolohub». *Овруцька міська територіальна громада.* 2024. 16 квітня. URL: https://ovrucka-gromada.gov.ua/news/1713286061/ (дата звернення: 20.01.2026).

4. Рудик-Мала І. У Барі відкрили центр у публічній бібліотеці. *БарNews.City.* 2025. 23 вересня. URL: https://barnews.city/articles/436637/bar-vidkrittya-centru-pereveslo-v-publichnij-biblioteci- (дата звернення: 13.01.2026).

5. Інформаційна допомога внутрішньо переміщеним особам – запорука соціальної адаптації. *Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових*. 2023. URL: https://libkor.com.ua/nashi-proekti/38 (дата звернення: 15.01.2026).

6. Центр громадських консультацій у Локачах допомагає налагоджувати владно-громадський діалог. *Громадський Простір.* 2024. 8 серпня. URL: https://www.prostir.ua/?news=tsentr-hromadskyh-konsultatsij-u-lokachah-dopomahaje-nalahodzhuvaty-vladno-hromadskyj-dialoh (дата звернення: 15.01.2026).

7. Моргун І. У Тернополі відкрили простір арттерапії. *Суспільне. Тернопіль.* 2024. 16 лютого. URL: https://suspilne.media/ternopil/685604-u-ternopoli-vidkrili-prostir-artterapii-dla-pereselenciv-vijskovih-ta-ihnih-simej/ (дата звернення: 20.01.2026).

8. Любенчук Т. Проєкт «Територія надії». *Хмельницька міська централізована бібліотечна система.* 2026. 28 січня. URL: https://

www.cbs.km.ua/?dep=review&w=show_review&dep_up=0&dep_cur=82&review_id=95 (дата звернення 30.01.2026).

9. У Луцьку відкрили інклюзивний громадський простір в межах проєкту «Бібліотека для всіх». *Луцька міська рада.* 19.05.2025. URL: https://www.lutskrada.gov.ua/publications/u-lutsku-vidkryly-inkliuzyvnyi-hromadskyi-prostir-v-mezhakh-proiektu-biblioteka-dlia-vsikh (дата звернення: 20.01.2026).

10. Підсумки міжнародного проєкту «Бібліотека – місце сили!»: результати та нові перспективи. *Українська бібліотечна асоціація.* 2024. 19 серпня. URL: https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5245-pidsumky-mizhnarodnoho-proiektu-biblioteka-mistse-syly-rezultaty-ta-novi-perspektyvy (дата звернення: 12.01.2026).

11. Здобуття цифрових навичок у бібліотеках – Хабах цифрової освіти. *Українська бібліотечна асоціація.* 2024. 22 трав. URL: https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5217-zdobuttia-tsyfrovykh-navychok-u-bibliotekakh-khabakh-tsyfrovoi-osvity (дата звернення: 15.01.2026).

12. Бібліотека – хаб цифрової освіти. *Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових*. 2024. URL: https://libkor.com.ua/nashi-proekti/53 (дата звернення: 13.01.2026).

13. Робота хабів цифрової освіти на базі бібліотек. *Полтавська обласна військова адміністрація*. 2025. 8 грудня. URL: https://poda.gov.ua/news/247339 (дата звернення: 15.01.2026).

14. Дослідження цифрової грамотності в Україні. *Міністерство цифрової трансформації України.* 2023. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/8800-ua_cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2023.pdf (дата звернення: 15.01.2026).

15. Здобуття цифрових навичок у бібліотеках – хабах цифрової освіти: аналітична довідка за результатами дослідження. *Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського*. 2025. URL: https://biblioteka.od.ua/wp-content/uploads/2025/04/Bulgakova-O.A.-Zdobuttya-tsyfrovyh-navychok-v-bibliotkah-habah-tsyfrovoyi-osvity.pdf (дата звернення: 13.01.2026).

16. Галерея історій. *Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека.* 2023. 16 травня. URL: https://zounb.zp.ua/resourse/zaporizkyy-kray/galereya-istorij (дата звернення: 03.02.2026).

17. Стартував проєкт «Незабутні: Буковина пам'ятає». *Чернівецька обласна рада.* 2023. 19 січня. URL: https://bukrada.gov.ua/novyny-ta-publikacii/oblasna-rada-ta-universalna-naukova-biblioteka-zapochatkuvali-proyekt-nezabutni-bukovina-pamyataye/ (дата звернення: 23.01.2026).

18. Херсонщина нескорена. *КЗ «Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара».* URL: https://krai.lib.kherson.ua/hersonshchina-neskorena.htm (дата звернення: 21.01.2026).

19. Зміцнення соціальної згуртованості та заснування суспільного договору у постраждалій від війни Чернігівській області. *Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових*. 2023. URL: https://libkor.com.ua/nashi-proekti/54 (дата звернення: 13.01.2026).

20. Мобільні станції для захисту та оцифрування бібліотечних фондів. *Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого.* 2025. URL: https://nlu.org.ua/article.php?id=656 (дата звернення: 16.01.2026).

21. Шум Л. Як бібліотеки світу створюють соціальний вплив. *Благодійний фонд «Бібліотечна країна».* 2025. 25 січня. URL: https://livelibrary.com.ua/news/worldwide-social-impact (дата звернення: 13.01.2026).

22. Горчинська В. Адвокація бібліотек: залучення, співпраця, розвиток. *Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого.* 2025. 28 березня. URL: https://surl.li/owjlqn (дата звернення: 20.01.2026).

23. Простір, що творить спільноту: дослідницький звіт. *Cedos (ГО «Центр дослідження суспільства»)*. 2025. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/prostir-shho-tvoryt-spilnotu.-doslidzhennya-funkczionuvannya-czentriv-spilnototvorennya.pdf (дата звернення: 21.01.2026).

References

1. U Chortkovi vidkryly suchasnyi kulturnyi prostir "Artharazh" [A modern cultural space "Artgarage" has opened in Chortkiv]. (2024, September 4). *Chortkivska miska rada – Chortkiv City Council* [in

Ukrainian]. Retrieved January 13, 2026, from https://www.chortkivmr.gov.ua/2024/09/04/u-chortkovi-vidkryly-suchasnyj-kulturnyj-prostir-artgarazh/

2. Tsentry spilnototvorennia u hromadakh: na Lvivshchyni vidkryly prostir "Bez obmezhen" [Community centers in communities: the "Without Limits" space was opened in the Lviv region]. (2024, April 16). *Cedos (HO "Tsentr doslidzhennia suspilstva") – Cedos ("Center for Social Research")* [in Ukrainian]. Retrieved January 13, 2026, from https://cedos.org.ua/news/czentry-spilnototvorennya-u-gromadah-na-lvivshhyni-vidkryly-prostir-bez-obmezhen/

3. V Ovrutskii tsentralnii bibliotetsi imeni A. Malyshka vidbulosia ofitsiine vidkryttia tsentru spilnototvorennia "Kreatyvnyi kolohub" [The official opening of the community center "Creative kolohub" took place in the Ovruch Central Library named after A. Malyshko]. (2024, April 16). *Ovrutska miska terytorialna hromada – Ovruch City Territorial Community* [in Ukrainian]. Retrieved January 20, 2026, from https://ovrucka-gromada.gov.ua/news/1713286061/

4. Rudyk-Mala, I. (2025, September 23). U Bari vidkryly tsentr u publichnii bibliotetsi [A center was opened in the public library in Bar]. *BarNews.City – BarNews.City* [in Ukrainian]. Retrieved January 13, 2026, from https://barnews.city/articles/436637/bar-vidkrittya-centru-pereveslo-v-publichnij-biblioteci-

5. Informatsiina dopomoha vnutrishno peremishchenym osobam – zaporuka sotsialnoi adaptatsii [Information assistance to internally displaced persons is a guarantee of social adaptation]. (2023). *Chernihivska oblasna universalna naukova biblioteka imeni Sofii ta Oleksandra Rusovykh – Chernihiv Regional Universal Scientific Library named after Sofia and Oleksandr Rusov* [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://libkor.com.ua/nashi-proekti/38

6. Tsentr hromadskykh konsultatsii u Lokachakh dopomahaie nalahodzhuvaty vladno-hromadskyi dialoh [The Center for Public Consultations in Lokachy helps to establish a dialogue between the government and the public]. (2024, August 8). *Hromadskyi Prostir – Public Space* [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://www.prostir.ua/?news=tsentr-hromadskyh-konsultatsij-u-lokachah-dopomahaje-nalahodzhuvaty-vladno-hromadskyj-dialoh

7. Morhun, I. (2024, February 16). U Ternopoli vidkryly prostir artterapii [An art therapy space was opened in Ternopil]. *Suspilne. Ternopil – Public. Ternopil* [in Ukrainian]. Retrieved January 20, 2026, from https://suspilne.media/ternopil/685604-u-ternopoli-vidkrili-prostir-artterapii-dla-pereselenciv-vijskovih-ta-ihnih-simej/

8. Liubenchuk, T. (2026, January 28). Proiekt "Terytoriia nadii" [Project "Territory of Hope"]. *Khmelnytska miska tsentralizovana bibliotechna systema – Khmelnytskyi City Centralized Library System* [in Ukrainian]. Retrieved January 30, 2026, from https://www.cbs.km.ua/?dep=review&w=show_review&dep_up=0&dep_cur=82&review_id=95

9. U Lutsku vidkryly inkliuzyvnyi hromadskyi prostir v mezhakh proiektu "Biblioteka dlia vsikh" [An inclusive public space was opened in Lutsk as part of the "Library for All" project]. (2025, May 19). *Lutska miska rada – Lutsk City Council* [in Ukrainian]. Retrieved January 20, 2026, from https://www.lutskrada.gov.ua/publications/u-lutsku-vidkryly-inkliuzyvnyi-hromadskyi-prostir-v-mezhakh-proiektu-biblioteka-dlia-vsikh

10. Pidsumky mizhnarodnoho proiektu «Biblioteka – mistse syly!»: rezultaty ta novi perspektyvy [Results of the international project "Library – a place of power!": results and new prospects]. (2024, August 19). *Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia – Ukrainian Library Association.* [in Ukrainian]. Retrieved January 12, 2026, from https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5245-pidsumky-mizhnarodnoho-proiektu-biblioteka-mistse-syly-rezultaty-ta-novi-perspektyvy

11. Zdobuttia tsyfrovykh navychok u bibliotekakh – Khabakh tsyfrovoi osvity [Digital Skills Acquisition in Libraries – Hub of Digital Education]. (2024, May 22). *Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia – Ukrainian Library Association* [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5217-zdobuttia-tsyfrovykh-navychok-u-bibliotekakh-khabakh-tsyfrovoi-osvity

12. Biblioteka – khab tsyfrovoi osvity [The library is a hub for digital education]. (2024). *Chernihivska oblasna universalna naukova biblioteka imeni Sofii ta Oleksandra Rusovykh – Chernihiv Regional Universal Scientific Library named after Sofia and Oleksandr Rusov* [in Ukrainian]. Retrieved January 13, 2026, from https://libkor.com.ua/nashi-proekti/53

13. Robota khabiv tsyfrovoi osvity na bazi bibliotek [Work of digital education hubs based on libraries]. (2025, December 8). *Poltavska oblasna viiskova administratsiia – Poltava Regional Military Administration* [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://poda.gov.ua/news/247339

14. Doslidzhennia tsyfrovoi hramotnosti v Ukraini [Digital Literacy Research in Ukraine]. (2023). *Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy – Ministry of Digital Transformation of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/8800-ua_cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2023.pdf

15. Zdobuttia tsyfrovykh navychok u bibliotekakh – khabakh tsyfrovoi osvity: analitychna dovidka za rezultatamy doslidzhennia [Acquisition of digital skills in libraries – hubs of digital education: analytical report on the results of the study]. (2025). *Odeska oblasna universalna naukova biblioteka imeni M. S. Hrushevskoho – Odesa Regional Universal Scientific Library named after M. S. Hrushevsky* [in Ukrainian]. Retrieved January 13, 2026, from https://biblioteka.od.ua/wp-content/uploads/2025/04/Bulgakova-O.A.-Zdobuttya-tsyfrovyh-navychok-v-bibliotkah-habah-tsyfrovoyi-osvity.pdf

16. Halereia istorii [Gallery of stories]. (2023, May 16). *Zaporizka oblasna universalna naukova biblioteka – Zaporizhia Regional Universal Scientific Library*. [in Ukrainian]. Retrieved February 3, 2026, from https://zounb.zp.ua/resourse/zaporizkyy-kray/galereya-istorij

17. Startuvav proiekt “Nezabutni: Bukovyna pamiataie” [The project “Unforgettable: Bukovina Remembers” has been launched]. (2023, January 19). *Chernivetska oblasna rada – Chernivtsi Regional Council* [in Ukrainian]. Retrieved January 21, 2026, from https://bukrada.gov.ua/novyny-ta-publikacii/oblasna-rada-ta-universalna-naukova-biblioteka-zapochatkuvali-proyekt-nezabutni-bukovina-pamyataye/

18. Khersonshchyna neskorena [Kherson region is unconquered]. *KZ “Khersonska oblasna universalna naukova biblioteka imeni Olesia Honchara” – Municipal institution “Kherson Regional Universal Scientific Library named after Oles Honchar”* [in Ukrainian]. Retrieved January 21, 2026, from https://krai.lib.kherson.ua/hersonshchina-neskorena.htm

19. Zmitsnennia sotsialnoi zghurtovanosti ta zasnuvannia suspilnoho dohovoru u postrazhdalii vid viiny Chernihivskii oblasti [Strengthening

social cohesion and establishing a social contract in the war-torn Chernihiv region]. (2023). *Chernihivska oblasna universalna naukova biblioteka imeni Sofii ta Oleksandra Rusovykh – Chernihiv Regional Universal Scientific Library named after Sofia and Oleksandr Rusov* [in Ukrainian]. Retrieved January 13, 2026, from https://libkor.com.ua/nashi-proekti/54

20. Mobilni stantsii dlia zakhystu ta otsyfruvannia bibliotechnykh fondiv [Mobile stations for the protection and digitization of library collections]. (2025). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho – Yaroslav the Wise National Library of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved January 16, 2026, from https://nlu.org.ua/article.php?id=656

21. Shum, L. (2025, January 25). Yak biblioteky svitu stvoriuiut sotsialnyi vplyv [How the world's libraries create social impact]. *Blahodiinyi fond "Bibliotechna kraina" – Charitable Foundation "Library Country"* [in Ukrainian]. Retrieved January 13, 2026, from https://livelibrary.com.ua/news/worldwide-social-impact

22. Horchynska, V. (2025, March 28). Advokatsiia bibliotek: zaluchennia, spivpratsia, rozvytok [Library Advocacy: Engagement, Collaboration, Development]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho – Yaroslav the Wise National Library of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved January 20, 2026, from https://surl.li/owjlqn

23. Prostir, shcho tvoryt spilnotu: doslidnytskyi zvit [Space that creates community: a research report]. (2025). *Cedos (HO "Tsentr doslidzhennia suspilstva") – Cedos ("Center for Social Research")* [in Ukrainian]. Retrieved January 21, 2026, from https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/prostir-shho-tvoryt-spilnotu.-doslidzhennya-funkczionuvannya-czentriv-spilnototvorennya.pdf

Отримано / Received 13.03.2026
Прийнято / Accepted 27.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Iryna Bezzub,
Research Associate,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: irabezzub@ukr.net

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3561-5991
Web of Science Researcher ID: GNP-5437-2022

Yurii Bezzub,
Senior Lecturer,
Department of Historical and Civic Education
Institute of In-Service Training
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
18/2 Bulvarno-Kudriavska St., Kyiv 04053, Ukraine
e-mail: y.bezzub@kubg.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8259-4978
Web of Science Researcher ID: GNM-9515-2022
Scopus Author ID: 57218449833

PROJECT ACTIVITIES OF UKRAINIAN LIBRARIES AS A FACTOR IN SHAPING A MULTIFUNCTIONAL LIBRARY SPACE UNDER WARTIME CONDITIONS

The article provides a comprehensive analysis of the project activities of libraries in Ukraine under wartime conditions, and substantiates their decisive role in shaping a multifunctional library space. It is determined that, in the current context, libraries are transforming from traditional institutions called to preserve information and provide access, into open socio-cultural centers that integrate informational, educational, cultural, communicative, and social functions oriented toward community needs. The essence of library project activity is revealed as a purposeful system of measures aimed at implementing innovations, modernizing infrastructure, expanding the range of services, and attracting additional resources through the development of partnerships.

The main directions of library project implementation are analyzed, including the creation of multifunctional spaces, the development of digital education hubs, the introduction of cultural-educational and socially oriented initiatives. Particular attention is paid to the role of libraries in supporting vulnerable groups (internally displaced persons, veterans, children), ensuring access to information, developing digital literacy, and providing psychological support. The importance of international cooperation, grant programs, and partnerships with governmental, civic, and educational institutions as key factors in enhancing the effectiveness and sustainability of library projects is highlighted.

Special emphasis is placed on practices of assessing the social impact of libraries, which make it possible to determine their contribution to the development

of education, culture, civic engagement, and social cohesion. The necessity of demonstrating the public value of libraries is emphasized as an important tool for increasing trust from society and public authorities, attracting additional resources, and strengthening the position of libraries as centers of community development in the context of wartime and post-war transformations.

Keywords: libraries, project activities, multifunctional library space, social impact of libraries, digital literacy, digital education hubs, cultural and educational activities

https://doi.org/10.15407/np.77.090
УДК 654.197:004.77]-043.2:[321+342.511](477):17-022.1]“364”

Євгенія Глущук,
молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: EvgenijaGlu@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9137-7318

РОЛЬ КОРОТКОГО ВІДЕОФОРМАТУ (REELS / SHORTS) У ПОБУДОВІ КОНСОЛІДАЦІЙНОГО НАРАТИВУ ПРЕЗИДЕНТА ПІД ЧАС ВІЙНИ

У статті комплексно досліджується роль короткого відеоформату (Reels / Shorts) у процесі формування, трансляції та закріплення консолідаційного наративу Президента під час війни. Актуальність дослідження зумовлено трансформацією політичної комунікації в умовах воєнного стану та зростанням впливу алгоритмічних соціальних платформ, які змінюють способи сприйняття інформації, структуру публічної аргументації й характер взаємодії між лідером і суспільством. У праці аналізується, як короткий вертикальний відеоконтент стає інструментом оперативного реагування, емоційної мобілізації, легітимації управлінських рішень і конструювання образу лідера воєнного часу. Особлива увага приділяється наративним стратегіям – персоналізації звернень, використанню маркерів автентичності (простір, одяг, інтонація), візуальній символіці, ритміці монтажу та повторюваності ключових меседжів. Також розглянуто роль короткого відео в міжнародній комунікації та формуванні зовнішньополітичного іміджу держави. У результаті доведено, що Reels / Shorts функціонують не лише як додатковий канал комунікації, а як окремий стратегічний інструмент консолідаційного наративу, який забезпечує ефект присутності, скорочує дистанцію між владою і громадянами та сприяє швидкому масштабуванню меседжів на глобальному рівні. Стаття підкреслює, що короткий відеоформат стає ключовим елементом сучасної воєнної медіастратегії та трансформує безпосередньо природу політичного лідерства в умовах цифрової епохи.

Ключові слова: Reels, Shorts, соціальні мережі, інформаційний імідж, Президент України, медіапростір, інформаційна безпека, війна, комунікативна стратегія

© Є. Глущук, 2026

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. докорінно змінило ландшафт політичної комунікації. В умовах гібридної війни зброя на полі бою доповнилася зброєю в інформаційному просторі, що привело до трансформації комунікативних взаємодій і стрімкого зростання ролі соціальних медіа як ключового каналу взаємодії між владою та суспільством. Короткі відеоформати (Reels / Shorts) на сьогодні стали домінантною формою споживання інформації в цифровому середовищі, формуючи нову логіку подання змісту – лаконічну, емоційно насичену та алгоритмічно керовану. У воєнний період оперативність, візуальна переконливість і персоналізованість комунікації набувають стратегічного значення для мобілізації громадян, підтримання морального духу та формування міжнародної підтримки. У цьому контексті Президент України В. Зеленський став унікальним кейсом світового лідера, який перетворив соціальні мережі, зокрема інстаграм, на ключовий інструмент стратегічної комунікації, активно використовуючи короткий відеоформат (Instagram Reels, YouTube Shorts) як основний носій консолідаційного наративу глави держави під час екзистенційної кризи. Як показала практика, технічні та змістові характеристики саме цього формату найбільше сприяли ефективній антикризовій комунікації і мобілізації міжнародної спільноти.

Соціальні мережі як майданчик для пролонгації комунікативного впливу політичних лідерів неодноразово ставали предметом зацікавленості дослідників, але, попри зростання кількості досліджень цифрової політичної комунікації, роль саме короткого вертикального відео як інструмента конструювання консолідаційного наративу залишається недостатньо осмисленою в науковому полі. Аналіз цього формату дає змогу глибше зрозуміти механізми впливу алгоритмічних платформ на політичний дискурс, трансформацію образу лідера та зміну моделей сприйняття політичних меседжів у суспільстві. Дослідження ролі соціальних медіа у формуванні політичного наративу є важливою та дискусійною галуззю як у зарубіжній, так і в українській науковій спільноті. Серед провідних зарубіжних дослідників можна назвати таких дослідників, як Д. Баттіста, Е. Галан, Л. Дрейлі, М. Шеллер, Г. Руст, С. Санчес,

Ш. Дж. Демпсі, які аналізували алгоритмічні ефекти платформ та політичну риторику в цифрових медіа. А. Брінікер і З. Уест у своїх працях розглядають вплив візуальних стратегій на політичну участь та мобілізацію аудиторії.

Щодо сфери застосування саме короткого відеоконтенту конкретні праці є фрагментарними, але істотним можна вважати внесок, який зробили Р. Чарльз, А. Браун, Н. Логре, П. Лопес, М. Плазас, М. Чанг, які аналізували мережі «Інстаграм» та «Тікток» у політичних кампаніях і цифровій дипломатії та запропонували системні підходи для розуміння алгоритмічної видимості відеоформату повідомлень у політичному дискурсі.

В Україні вивчення цифрових комунікацій і політичної риторики в медіапросторі продовжує активно розвиватися, тут варто відмітити праці таких дослідників, як З. Борисова, О. Братущак, І. Грабовець, Я. Жарко, М. Прилепська, Н. Семен, О. Скороход, І. Стецюк, Л. Черноус, які аналізують соціальні медіа в контексті інформаційної безпеки та впливу на аудиторію. Проте системних досліджень саме ролі коротких відеоформатів у конструкції президентського політичного наративу під час війни наразі практично немає. Отже, хоча частина тем (політична комунікація, цифрові медіа, алгоритмічні впливи) добре висвітлена в літературі, саме перехід до аналізу коротких відеоформатів у воєнній комунікації – новий і недостатньо розроблений напрям. Це створює наукову нішу, де подальше дослідження може зробити значущий внесок у теорію медіакомунікацій та практику стратегічних комунікацій в умовах криз.

Метою статті є виявлення специфіки використання короткого відеоформату (Reels / Shorts) як інструмента стратегічної політичної комунікації та формування президентського консолідаційного наративу в умовах війни, зокрема аналіз змістових, візуальних і риторичних особливостей відеозвернень, визначення наративних моделей і комунікативних стратегій, що реалізуються через алгоритмічні платформи, а також оцінка їхнього впливу на мобілізацію внутрішньої аудиторії та формування міжнародної підтримки України.

Методологію дослідження складають контент-аналіз коротких відеозвернень; наративний аналіз смислових структур; дискурс-

аналіз мовних і риторичних стратегій; візуальний аналіз символіки й невербальних елементів; порівняльний аналіз традиційних і цифрових форматів звернень. Емпіричну базу становлять короткі відео, оприлюднені в період воєнного стану на цифрових платформах і в соціальних мережах Президента України.

З посиленням наступальних дій РФ проти України публічний простір зазнав переформатування в бік посилення центру комунікативних рішень саме в президентських структурах, адже Президент став центральним комунікатором, символічним носієм національної стійкості, ключовим суб'єктом консолідаційного наративу. Останній передбачає цілеспрямовану комунікаційну стратегію, орієнтовану на об'єднання суспільства перед обличчям екзистенційної загрози і яка еволюціонувала від емоційних закликів до більш складних та інституційно орієнтованих меседжів різних часових вимірів і сфер суспільного життя. Ця методологія досягла піку застосування в перші два роки війни (2022–2023 рр.), однак згодом, у міру насичення інформаційного простору мобілізаційними закликами до української та міжнародної аудиторії, почав спостерігатися деякий спад і «втома від війни», при цьому безпосередньо потреба в консолідаційних процесах нікуди не зникла, а, навпаки, ще більше посилювалася. Станом на 2026 р. соціологічні дослідження «Суспільно-політичні настрої українців», які проводить компанія "Active Group" спільно з виданням «Політарена» [6], показують, що українське суспільство дедалі більше входить у фазу затяжного політичного напруження, високого рівня критичності до влади та відсутності відчуття системних змін. Попри війну, яка об'єктивно підвищує очікування консолідації і відповідальності політичних еліт, громадяни демонструють стійку недовіру до ключових інституцій, обережність у сприйнятті гучних політичних справ та значний запит на оновлення політичного класу [6]. У таких умовах Президенту доводиться утримувати єдність суспільства через символічну картину в поєднанні з реальними кроками щодо розв'язання нагальних суспільних проблем.

Досліджуючи риторику президентів України в різні часові періоди, Я. Жарко виявив так звані три часові модуси: «минуле», «теперішнє» й «майбутнє», які стали базою символічної політики

та консолідації суспільства, формування колективної ідентичності і визначення пріоритетів розвитку держави. При цьому він з'ясував, що саме спільне бачення майбутнього найбільшою мірою впливає на суспільну психологію та національну свідомість. Тому комунікація інституту президентства з громадянським суспільством вибудовується у форматі «темпоральних програм», а саме «набору ідеологічних настанов, символічних образів і риторичних фігур, які використовуються інститутом влади для впливу на масову свідомість громадян щодо сприйняття минулого, теперішнього і майбутнього. Темпоральна програма задає певні часові координати, які стають орієнтирами для суспільства, допомагаючи формувати колективну пам'ять, бачення сучасності й очікування стосовно майбутнього розвитку країни» [7, с. 97]. В умовах війни такі програми В. Зеленського були зміщені в бік радикальних змін і підкреслення ролі України у світовій історії, адже із часу повномасштабного вторгнення «Україна не лише змінила себе, а й вплинула на глобальний порядок денний, заявивши про себе як про націю, здатну змінювати історію». Проглядається чіткий акцент на трансформації сучасного українського суспільства через мобілізацію не лише національного духу, а й соціальних практик, які забезпечують стійкість громадян у складних умовах, а також підкреслюється важливість міжнародної підтримки, консолідації суспільства та зміцнення державності через практичні кроки, спрямовані на досягнення перемоги над агресором і забезпечення стабільного розвитку. При цьому часові модулі відображають:

– минуле, як джерело стійкості (історичні паралелі для мобілізації суспільства, акцентуючи на тяглості боротьби та історичній пам'яті як фундаменті спротиву);

– теперішнє як час консолідації (сучасність не просто як період війни, а як час безпрецедентної єдності, де нація гуртується навколо спільної мети);

– майбутнє, як спільна мета (ключовим консолідуючим елементом є образ майбутнього, яке Президент окреслює через категорії перемоги, відновлення територіальної цілісності та національної єдності).

Вказані вище програми доводять, що сучасні президентські комунікації завжди тримають фокус саме на консолідаційному

нарративі, який поєднує: а) темпоральне об'єднання нації через спільне бачення історії, сучасної боротьби та майбутньої перемоги; б) ціннісну консолідацію навколо неприйнятності територіальних поступок і захисту громадян на окупованих територіях; в) стратегічну консолідацію через публічне залучення до процесу мирних переговорів та формування привабливого образу повоєнної відбудови.

Як багатовимірна стратегія наративи Президента потребують відповідних інструментів ефективної імплементації в політичному дискурсі, і в цьому контексті ключовими засобами виступають соціальні мережі та цифрові платформи. В українському сегменті найпопулярнішими залишаються ютуб, тікток, фейсбук, інстаграм, Х (твітер), а серед месенджерів – телеграм, вайбер, ватсап. Загалом, на початок 2025 р. кількість інтернет-користувачів в Україні становила близько 31,5 млн осіб, із яких 21,6 млн це активні користувачі соціальних мереж. Якщо брати дані офіційної статистики, що кількість населення країни становить 38,3 млн осіб, то 56,4 % – це активні користувачі соціальних мереж від усього населення країни. Співвідношення залученості (доросле населення): ютуб – 56,4 %, тікток – 53,6 %, фейсбук – 36,3 %, інстаграм – 35,4 %, Х (твітер) – 4,2 %. Серед мобільних месенджерів провідні позиції займають телеграм (88 %), вайбер (72 %), ватсап (35 %) [9]. Усі вони на сьогодні змінюють безпосередньо структуру комунікації: швидкість, формат, способи поширення, характер взаємодії з аудиторією. При цьому аналіз соціальних мереж В. Зеленського показує, що в просуванні наративів акцент робиться саме на коротких відеоформатах (Reels, Shorts) як домінантних інструментах сучасної цифрової комунікації. Їхня специфіка – лаконічність, емоційна насиченість, алгоритмічне просування – створює нові умови для формування політичного дискурсу [4, с. 117]. У кризових умовах війни цей формат перетворюється на механізм оперативного реагування, мобілізації суспільства та формування міжнародної підтримки. Коротке відео, через обмеження часу, формує «концентрований наратив» – стислий, але емоційно насичений меседж, який легко запам'ятовується і відтворюється аудиторією. Враховуючи, що сучасна медіатизація передбачає адаптацію політичних процесів

до логіки медіа, де переважають швидкість оновлення контенту, візуальна домінанта, персоналізація повідомлень, алгоритмічна селекція інформації, то президентська комунікація трансформується відповідно до цих принципів: звернення стають коротшими, більш емоційними, персоналізованими.

Разом з тим, як зазначають дослідниці І. Грабовець та Л. Черноус, незалежно від засобів і форм представлення інформації, комунікативна стратегія під час воєнного стану має залишатися гнучкою, адаптивною та орієнтованою на потреби різних цільових аудиторій. Основними структурними елементами такої стратегії мають бути: а) цільові аудиторії (населення, військовослужбовці, внутрішньо переміщені особи, волонтерські організації, міжнародна спільнота); б) комунікативні цілі (забезпечення довіри до офіційної інформації, запобігання паніці, мобілізація громадян до взаємодії, підтримка морального духу, консолідація суспільства); в) ключові меседжі (узгоджені, достовірні, емоційно збалансовані повідомлення, що відповідають поточній ситуації та потребам аудиторії); г) канали комунікації: офіційні сайти органів влади, телебачення, радіо, соціальні мережі, мобільні додатки, месенджери; ґ) комунікатори: глава держави, представники Офісу Президента, уряду, Генерального штабу ЗСУ, місцеві лідери, речники, авторитетні журналісти й лідери думок [5, с. 218]. Соціальні медіа, на відміну від традиційних ЗМІ, надають змогу реагувати на кризову ситуацію, подаючи інформацію в режимі реального часу, створюючи відчуття співучасті подій. Щоденні короткі відеозвернення Президента України В. Зеленського, спічі очільників місцевих військових адміністрацій, створення каналів інформування та груп для швидкого сповіщення, адресної взаємодопомоги в соціальних мережах були, по суті, для людей на окупованих територіях єдиним зв'язком із «зовнішнім» світом. Саме цей контекст формував їхнє бачення всіх часових модулів, а оперативність подання інформації давала можливість швидкого реагування в кризових ситуаціях.

Загалом для поширення консолідаційного наративу В. Зеленський має аудиторію 3,4 млн підписників у фейсбуці, 8,2 млн – у X (твітер), 16 млн – в інстаграмі, 705 тис. – у телеграмі. Сторінка Офісу Президента на ютубі налічує понад 380 тис. підписників,

а тікток-канал «Команда Зеленського» близько 2 млн [9, с. 225]. Досліджуючи соцмережі Президента України, Д. Баттіста зазначає, що з 24 лютого 2022 р. по 24 лютого 2023 р. В. Зеленський опублікував загалом 2 тис. 567 дописів у своєму офіційному інстаграм-акаунті, що дорівнює в середньому 3,4 допису на день. З них 2 тис. 129 – це відео, що становить 52,17 % публікацій протягом цього періоду. Популярність відеоформату зростала з розвитком війни, а кількість реакцій, зібраних з акаунту В. Зеленського в інстаграмі, є вагомим доказом того, що захоплива подача інформації про війну із зони бойових дій та безпосередньо на місцях прийняття політичних рішень стає центральною у вирівнюванні цифрової уваги після початкового шоку [1, с. 50]. Такий результат можна пояснити динамікою публікацій в інстаграмі, яка включає такі функції, як «рілси», що мають значно вищу здатність до взаємодії. Більше того, з 2 тис. 500 і більше публікацій, опублікованих в обліковому записі, 1 тис. 694 є «рілсами», а 433 – каруселями, які поєднують кілька відео та зображень в одному оголошенні. Загалом обліковий запис В. Зеленського в інстаграмі зазнав аномального зростання саме в перші тижні вторгнення. На початку лютого Президент В. Зеленський мав 9 млн 284 тис. 998 підписників. На наступний день після вторгнення відбулося перше мільйонне зростання, а 25 лютого кількість підписників сягла 10 млн 869 тис. 941. До кінця місяця їх кількість зросла до 13 млн 359 тис. 798 підписників, а 17 березня обліковий запис перевищив 16 млн підписників, сягнувши 16 млн 069 тис. 959, і з того часу триває повільне зростання. Такий інформаційний бум у соцмережах на початку війни дав змогу не лише сформувати дієву формулу консолідаційного наративу, а й закріпити її в політичному дискурсі як базовий принцип подальшої боротьби з ворогом.

Зарубіжні та українські дослідники також акцентують на унікальній здатності В. Зеленського повністю залучати свою онлайн-аудиторію до політичних рішень, тим самим сприяючи створенню нової політичної парадигми. Ця нова модель базується на можливості взаємодії між Президентом як політичним актором й онлайн-громадянами та проявляється у формі вебполітики. Іноді його звинувачують у надмірній «спектаклізації» політичного простору, однак

результативність подібних підходів (особливо в контексті міжнародної підтримки) частіше виправдовує засоби. Як і багато інших політичних лідерів, В. Зеленський також використовує своєрідний безперервний наратив, який розгортається через постійну присутність не лише у соцмережах, а й у пресі та на телебаченні. Дослідження, проведені іспанськими науковцями [2, с. 191; 3, с. 1511] на основі контент-аналізу відео, опублікованих Президентом України на його офіційному профілі в лютому – березні 2022 р., коли розпочався конфлікт між Росією й Україною, та у вересні – жовтні 2022 р., показують, що В. Зеленський використовує відео інтенсивно і «видовищно»: він експлуатує свою фігуру в професійному стилі, стратегічно поєднує ретельну постановку з аматорством, використовує такі ресурси, як субтитри, для інтернаціоналізації свого дискурсу й просування об'єднавчого наративу. І це не ситуативні рішення чи інфорекції на події, це – професійна медіастратегія, яка враховує публікацію інституційних відео в хронологічному порядку денному, сумісному з міжнародними медіапрограмами, а короткі відео з розмовами, «емоційні промови», використовуються, щоб звернутися до громадян України [8, с. 42].

На основі проведеного аналізу попередніх досліджень і президентських акаунтів соціальних мереж можна виокремити ряд принципових характеристик короткоформатного відео: лаконічність та фокусування (повідомлення концентрується навколо однієї ключової ідеї, що сприяє чіткому засвоєнню меседжу); емоційна інтенсивність (використання сильних емоцій – співчуття, рішучості, гордості – підсилює консолідаційний ефект); візуальна автентичність (невимушена зйомка, мінімальний монтаж, природний фон створюють ефект безпосередньої присутності); мобільність і швидкість (коротке відео оперативно реагує на події, що особливо важливо в умовах війни). При цьому варто пам'ятати, що, попри ефективність, існують ризики деякого спрощення складних політичних процесів, залежність від алгоритмів платформ, можливість маніпулятивного монтажу, перевантаження аудиторії контентом. Тому стратегія використання короткого формату має бути системною та збалансованою.

Поряд з Reels, які більш характерні для мереж «Інстаграм» і «Фейсбук», є сенс окремо згадати короткі відеоформати YouTube

Shorts, які також активно використовуються Президентом та його командою в політичній комунікації. Вони дають змогу «перепакувати» складні консолідаційні наративи в гранично стислі, емоційно насичені відео. Якщо вище йшлося про багатовимірні «темпоральні програми» в промовах, то у Shorts ці ідеї конденсуються до 15–60-секундних візуальних образів (наприклад, кадри знищеної, але нескореної інфраструктури, миттєві реакції Президента під час міжнародних переговорів або фрагменти спілкування з військовими, що мають демонструвати єдність політичного керівництва та армії тощо). По суті, Shorts створюють ілюзію «реального» життя Президента, що працює на підвищення довіри та людянізацію інституту влади. Короткі відео, де В. Зеленський з'являється без краватки, втомленим після важливих переговорів або під час несподіваних візитів на передову, покликані транслювати меседж: «держава – це не бюрократична машина, а ми всі, і я разом з вами». Тут, скоріше, ідеться про посилення політичної репутації його як лідера воєнного часу, який постійно «на зв'язку», та репутації держави загалом, яка щодня показує приклад незламності й боротьби. На думку В. Ткачука, оскільки, з точки зору українського кейсу, політична репутація формується в умовах повномасштабної війни та активної євроінтеграційної динаміки, така комунікаційна стратегія має значний позитивний вплив, адже до 2022 р. Україна на міжнародній арені мала ярлики корупційної, олігархічної, інституційно слабкої держави, тоді як повномасштабне вторгнення РФ стало базовою формою відлиги міжнародного сприйняття. Комунікаційна кампанія "Brave Ukraine", сформована на основі опору ЗСУ та консолідації суспільства, успішно витіснила попередні уявлення про Україну. Особливо допомогла ставка на позиціювання В. Зеленського в соціальних мережах на початку вторгнення: його чіткі й емоційні відеозвернення допомогли ефективно, головне – в короткий термін, отримати прихильність західних партнерів та активізувати підтримку [10, с. 326].

Таким чином, коротке відео (Reels / Shorts) слід розглядати як самостійний механізм стратегічної політичної комунікації та елемент цифрової дипломатії в умовах війни. Такий відеоформат у період війни перетворюється на стратегічний інструмент просування консо-

лідаційного наративу. Його ефективність зумовлена поєднанням лаконічності, емоційної насиченості та алгоритмічного поширення, коли підсилюються ті меседжі, що відповідають логіці швидкого споживання та емоційної реакції. Через короткі відео Президента України на початку війни були реалізовані ключові наративні моделі – стійкості, моральної легітимності, міжнародної солідарності та персоналізації лідерства. І на сьогодні вони продовжують сприяти мобілізації внутрішньої аудиторії та формуванню глобальної підтримки. По суті, сьогодні коротке відео формує новий тип лідерства – «цифрове присутнє лідерство», що передбачає постійний контакт із громадянами. Президент стає не лише інституційною фігурою, а активним цифровим актором, який щоденно комунікує зі світом. Це підсилює персоналізацію політики та змінює баланс між традиційними медіа й соціальними платформами.

Виходячи з вищезазначеного, варто провести подальші наукові дослідження для визначення ефективності стратегій просування консолідаційних наративів Президента на різні цільові аудиторії (військові, цивільне населення, міжнародна спільнота, мешканці окупованих територій), а також аналіз того, як відбувається адаптація наративів у відповідь на інформаційні виклики та контрнаративи ворога. Особливої уваги потребує вивчення ролі новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту, у поширенні та закріпленні консолідаційних меседжів, а також розробка методології для вимірювання реального впливу цих кампаній на суспільні настрої й поведінку.

Список використаних джерел

1. Battista D. The Evolution of Digital Communication: Zelensky and the Use of Instagram in Wartime. *Athens Journal of Social Sciences*. 2025. Vol. 12. Issue 1. Pp. 43-58. https://doi.org/10.30958/ajss.12-1-3

2. Plazas-Olmedo M., López-Rabadán P. Selfies and Speeches of a President at War: Volodymyr Zelensky's Strategy of Spectacularization on Instagram. *Media and Communication.* 2023. № 11 (2). С. 188-202. https://doi.org/10.17645/mac.v11i2.6366

3. Sánchez-Castillo S., Galán-Cubillo E., Drylie-Carey L. Zelensky's most notable war instrument: the use of 'reels' on Instagram. *Journal of*

Risk Research, Taylor & Francis Journals. Vol. 27(12). Pp. 1507-1523. https://doi.org/10.1080/13669877.2024.2447254

4. Борисова З. Мовні засоби впливу в політичному дискурсі: аналіз сучасних технологій комунікації. *Modern pedagogical technologies and innovative methods. Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference "Modern pedagogical technologies and innovative methods" (2025, February 25-28).* Pp. 114-117. URL: https://isg-konf.com/modern-pedagogical-technologies-and-innovative-methods (дата звернення: 04.03.2026).

5. Грабовець І., Черноус Л. Стратегія кризової комунікації у системі «влада – громадськість» в умовах воєнного стану в Україні: етапи, чинники, характерні риси. *Науково-теоретичний альманах «Грані».* 2025. Т. 28. №. 1. С. 216–222. https://doi.org/10.15421/172526

6. Данилецький С. Суспільно-політичні настрої українців: недовіра до інституцій, запит на нову еліту та скепсис щодо політичних процесів. *Active Group.* 2026. 19 січ. URL: https://activegroup.com.ua/2026/01/19/suspilno-politichni-nastroi-ukrainciv-nedovira-do-institucij-zapit-na-novu-elitu-ta-skepsis-shhodo-politichnix-procesiv (дата звернення: 04.03.2026).

7. Жарко Я. Генерація темпоральних програм інститутом президента: кейс – публічні промови президентів України. *Науково-теоретичний альманах «Грані».* 2024. Т. 27. № 6. С. 90–103. https://doi.org/10.15421/1724116

8. Семен Н. Інстаграм як платформа для формування іміджу країни (на прикладі акаунту Офісу Президента України та особистого профілю Володимира Зеленського). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: журналістика.* 2021. Т. 1. № 2. С. 40–44. https://doi.org/10.23939/sjs2021.02.040

9. Скороход О. Соціальні мережі як інструмент цифрової політичної участі в умовах е-демократії. *Науково-теоретичний альманах «Грані».* 2025. Т. 28. № 5. С. 223–230. https://doi.org/10.15421/172622

10. Ткачук В. Політична репутація держави в умовах криз і воєнних загроз: європейський досвід та український контекст. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія» (з нагоди*

ювілею професора Василя Марчука). 2026. № 22 С. 323–330. https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-38

References

1. Battista, D. (2025). The Evolution of Digital Communication: Zelensky and the Use of Instagram in Wartime. *Athens Journal of Social Sciences*, *12*(1), 43-58. https://doi.org/10.30958/ajss.12-1-3

2. Plazas-Olmedo, M., & López-Rabadán, P. (2023). Selfies and Speeches of a President at War: Volodymyr Zelensky's Strategy of Spectacularization on Instagram. *Media and Communication*, *11*(2), 188-202. https://doi.org/10.17645/mac.v11i2.6366

3. Sánchez-Castillo, S., Galán-Cubillo, E., & Drylie-Carey, L. (2024). Zelensky's most notable war instrument: the use of 'reels' on Instagram. *Journal of Risk Research, Taylor & Francis Journals*, 27(12), 1507-1523. https://doi.org/10.1080/13669877.2024.2447254

4. Borysova, Z. (2025). Linguistic means of influence in political discourse: an analysis of modern communication technologies. Zelensky's most notable war instrument: the use of 'reels' on Instagram. In *Modern pedagogical technologies and innovative methods. Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference "Modern pedagogical technologies and innovative methods", 25-28 February 2025)* (pp. 114-117) [in Ukrainian]. Retrieved March 4, 2026, from https://isg-konf.com/modern-pedagogical-technologies-and-innovative-methods

5. Hrabovets, I., & Chernous, L. (2025). Crisis communication strategy in the "government - public" system under martial law in Ukraine: stages, factors, characteristic features. *The Scientific and Theoretical Almanac "Grani"*, *28*(1), 216-222. https://doi.org/10.15421/172526

6. Danyletskyi, S. (2026, January 19). Socio-political sentiments of Ukrainians: distrust of institutions, demand for a new elite, and skepticism about political processes. *Active Group.* Retrieved March 4, 2026, from https://activegroup.com.ua/2026/01/19/suspilno-politichni-nastroi-ukrainciv-nedovira-do-institucij-zapit-na-novu-elitu-ta-skepsis-shhodo-politichnix-procesiv

7. Zharko, Ya. (2024). Generation of temporal programs by the institution of the president: case study – public speeches of the presidents

of Ukraine. *The Scientific and Theoretical Almanac "Grani"*, *27*(6), 90-103. https://doi.org/10.15421/1724116

8. Semen, N. (2021). Instagram as a platform for shaping the country's image (using the example of the account of the Office of the President of Ukraine and the personal profile of Volodymyr Zelensky). *Bulletin of Lviv Polytechnic National University: Journalism, 1*(2), 40-44. https://doi.org/10.23939/sjs2021.02.040

9. Skorokhod, O. (2025). Social networks as a tool for digital political participation in e-democracy. *The Scientific and Theoretical Almanac "Grani"*, *28*(5), 223-230. https://doi.org/10.15421/172622

10. Tkachuk, V. (2026). Political reputation of the state in times of crises and military threats: European experience and Ukrainian context. *Bulletin of the Precarpathian University. "Political Science" Series (in honor of Professor Vasyl Marchuk's anniversary), 22*, 323-330. https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-38

Отримано / Received 09.03.2026
Прийнято / Accepted 21.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Yevheniia Hlushchuk,
Junior Researcher,
Foundation of the Presidents of Ukraine,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: EvgenijaGlu@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9137-7318

THE ROLE OF THE SHORT VIDEO FORMAT (REELS/SHORTS) IN CONSTRUCTING THE PRESIDENT'S CONSOLIDATION NARRATIVE DURING THE WAR

The article presents comprehensive examination of the role of the short video format (Reels/Shorts) in forming, broadcasting and promoting the president's consolidation narrative during the war. The relevance of the study stems from the transformation of political communication under martial law, and the growing influence of algorithmic social platforms, which change the ways of perceiving information, the structure of public argumentation, and the nature

of interaction between the leader and society. The paper analyzes how short vertical video content becomes a tool for rapid response, emotional mobilization, legitimization of managerial decisions and construction of the image of a wartime leader. Particular attention is paid to narrative strategies – personalization of appeals, use of authenticity markers (space, clothing, intonation), visual symbolism, editing rhythm and repetition of key messages. Based on the content analysis of video materials, elements of critical discourse analysis and analysis of the platform logic of content distribution, the article examines how the limited-duration format affects the compression of content, the strengthening of the emotional component and the fragmentation of political discourse. The role of short video in international communication and in shaping Ukraine's foreign policy image, is also examined. As a result, it is proven that Reels/Shorts serve not only as an additional communication channel, but also as a distinct strategic tool for shaping state narrative, which provides the effect of presence, shortens the distance between the authorities and citizens, and contributes to the rapid scaling of messages at the global level. The article emphasizes that the short video format is becoming a key element of modern military media strategy and is transforming the very nature of political leadership in the digital age.

Keywords: Reels, Shorts, social networks, information image, President of Ukraine, media space, information security, war, communication strategy

https://doi.org/10.15407/np.77.105
УДК 027.7(477):025.5:004.738.1WWW

Віталій Вакульчук,
молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: wakserdd@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-1305-2991

ВІДЕОКОНТЕНТ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ: ПІДХОДИ, ОСОБЛИВОСТІ, ВЗАЄМОДІЯ З КОРИСТУВАЧАМИ

У статті проаналізовано ютуб-сторінки п’яти наукових бібліотек університетів України на предмет інформаційного наповнення (змісту), особливостей, відмінностей, зворотного зв’язку з користувачами. Схарактеризовано особливості, здійснено порівняльний аналіз контенту для виявлення відмінностей і подібності, визначено основні його види, схарактеризовано тематику, проаналізовано динаміку взаємодії з користувачами. **Метою статті** є обґрунтування важливості публікації відеоконтенту та ведення ютуб-каналів науковими бібліотеками університетів як ефективного інструменту наукової комунікації та популяризації бібліотечних ресурсів. **Методологія**. В основу покладений принцип наукової об’єктивності з використанням загальнонаукових та конкретнонаукових методів: соціально-комунікаційного, компаративного, аналітичного, порівняльного. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше на прикладі університетських бібліотек розкривається специфіка відеоконтенту як інструменту їх комунікації з користувачами; розглядаються можливості відеоконтенту як засобу репрезентації інформаційного потенціалу наукових бібліотек. **Висновки**. У результаті проведеного дослідження встановлено, що форма аудіовізуального сприйняття інформації набуває все більшої популярності серед користувачів бібліотек завдяки її доступності, стислості, зручності, швидкості пошуку в мережі «Інтернет», отже, ефективності. На основі аналізу відеоматеріалів, опублікованих упродовж вересня – жовтня 2025 р. на ютуб-сторінках наукових бібліотек п’яти університетів України, зроблено висновок, що левову частку їхнього віртуального інформаційного простору на платформі «Ютуб» становить пізнавальний контент: лекції,

© В. Вакульчук, 2026

вебінари, дискусії, подкасти. Констатовано наявність хоча і незначної, але позитивної тенденції до зростання кількості переглядів відео, зацікавленість матеріалами, опублікованими на ютуб-сторінках, що підтверджується участю глядачів у дискусіях. Зазвичай відеоконтент університетських бібліотек розрахований на студентів, аспірантів кожного конкретного закладу вищої освіти, а також на вчених, дослідників, бібліотекарів і всіх, хто цікавиться ресурсами відкритого доступу. У цьому контексті перспективними можуть бути дослідження щодо рівня відвідуваності бібліотечних ютуб-сторінок для пошуку потрібної інформації і, з тією ж метою, офіційних вебсайтів наукових бібліотек.

Ключові слова: відеоконтент, аудіовізуальний контент, наукові бібліотеки університетів України, ютуб-сторінка, подкаст, вебінар.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційного суспільства характеризується активною цифровізацією всіх сфер діяльності, зокрема науки та освіти. У цих умовах наукові бібліотеки університетів трансформуються з традиційних книгозбірень у багатофункціональні інформаційно-комунікаційні центри. Одним із перспективних напрямів цієї трансформації є впровадження нових форм комунікації, серед яких особливе місце посідає відеоконтент. Усе більшої популярності серед користувачів бібліотек набирає форма аудіовізуального сприйняття інформації завдяки її доступності, стислості, зручності, швидкості пошуку в мережі Інтернет, ефективності впливу саме такого типу подачі інформації. Використання відеоконтенту в наукових бібліотеках університетів сьогодні перетворилося з додаткової опції у стратегічну необхідність. Така тенденція зумовлена зміною поколінь користувачів та їх інформаційних вподобань/потреб, розвитком соціальних мереж та потребою в інклюзивності освіти. Цей тип сервісу відповідає візуальним запитам сучасних користувачіві, значно покращує засвоєння матеріалу, а динамічний формат допомагає руйнувати бар'єри між установою та відвідувачем, створюючи ефект присутності та підвищуючи довіру до академічного середовища. У ході дослідження проведено моніторинг і створено вибірку бібліотек ЗВО (об'єктів аналізу) за принципом їх активності в ютуб, запропоновано попередню класифікацію

контенту. Моніторинг здійснювався впродовж вересня – жовтня 2025 р.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, які досліджували окремі питання, пов'язані з використанням можливостей соціальних медіа у бібліотечній практиці, можна назвати В. Горового, М. Живиляк, С. Злигостєва, А. Петрушку, Н. Покровську, Ю. Половинчак, В. Струнгар, Т. Струтинську та ін. У широкому аспекті проблеми наповнення інформаційних соціальних комунікацій, їх ресурсної бази досліджував В. Горовий; питання функціонального наповнення мобільних застосунків як прикладу технологічних трансформацій сучасних читацьких практик на тлі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій розглядали Ю. Половинчак і В. Бондаренко [5]; В. Струнгар розробляла методологію дослідження контенту бібліотечних сторінок у соціальних медіа, аналізувала особливості присутності бібліотек у блогосфері [6]; видання, представлені на сайтах бібліотек та на їхніх сторінках у соціальних мережах, аналізували С. Злигостєв і Ю. Маліков [1]; моніторинг інформаційного простору соціальних медіа щодо представлення контенту з питань академічної доброчесності та публікаційної етики здійснила А. Петрушка [2, 3]; Н. Покровська, М. Федорович і М. Щербина у своїх наукових розвідках схарактеризували сучасний стан репрезентації університетських бібліотек у соціальних медіа [4]; критерії відбору контенту для публікації в інтернет-медіа досліджувала Т. Струтинська [7]. Водночас використання відеоконтенту як інструменту комунікації бібліотек із користувачами залишається недостатньо висвітленим у науковому дискурсі, що зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Виклад основного матеріалу. У сучасному медіапросторі відеоконтент є одним із найбільш запитаних форматів подання інформації. Його використання бібліотеками сприяє адаптації до нових інформаційних реалій і змін у поведінці користувачів. Наукові бібліотеки університетів України дедалі більше публікують відеоконтент у своїх соціальних мережах, зокрема на платформі відеохостингу «Ютуб». Це дає бібліотекам змогу представляти свої ресурси та послуги у доступній формі, забезпечувати дистанційний доступ до інформації,

розширювати аудиторію за межі університету. Варто зазначити, що такі та інші публікації, пов'язані з використанням мережі «Інтернет», мають базуватися й узгоджуватися із законодавчими та нормативними документами щодо авторських прав та суміжного права, про що йдеться в статтях 56–58 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX[1]. Нами розглянуто діяльність п'яти бібліотек українських університетів щодо особливостей контенту, розміщеного на їхніх сторінках упродовж вересня – жовтня 2025 р., проаналізовано кількість переглядів, зворотний зв'язок/коментарі.

Розглянемо особливості змістового наповнення, підходів до розміщення контенту на ютуб-сторінках обраних для дослідження університетських наукових бібліотек та динаміку постингу їхніх відео. Для аналізу обрано ютуб-сторінки Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Цільовою аудиторією університетських бібліотек і, відповідно, відвідувачами їхніх ютуб-сторінок, є студенти та викладачі, яким бібліотека постачає інформацію для навчального процесу та наукової діяльності. Основу відеоконтенту, розміщеного на платформі «Ютуб» цих бібліотек, становлять пізнавальні матеріали: відеолекції, вебінари, подкасти.

Зазначимо, що характеристики ютуб-сторінок інтернет-представництв наукових бібліотек, зокрема й університетських, обговорювались на Міжнародній науковій конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Пріоритети сьогодення та перспективи» (Київ, 2025) та висвітлювались автором у тезах доповіді «Представлення наукових бібліотек через сервіси відеохостингу YouTube» [8].

Докладно розглянемо відеоконтент, який представлено на ютуб-

[1] Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text] (дата звернення: 23.03.2026).

каналах досліджуваних бібліотек за обраний період. Отже, на ютуб-каналі Науково-технічної бібліотеки імені Г. І. Денисенка розміщено дві відеопублікації науково-комунікаційного спрямування. Зокрема, 30 вересня 2025 р. оприлюднено вебінар «Індексація збірників конференцій у Scopus: вимоги та стандарти наукової якості» (https://youtu.be/P_VY9gkZUlk?si=-Pz1HVYT99Vio5ql, тривалість відео – 46 хв). Спікером вебінару виступив офіційний представник компанії «Elsevier» Кейн Гью (Kane Gu). Відеоматеріал вирізняється високим рівнем інформативності й актуальності. У межах доповіді розглянуто ключові аспекти індексації матеріалів конференції у базі «Scopus», зокрема критерії відбору збірників, вимоги до організаторів щодо забезпечення належної наукової якості, типові помилки, які перешкоджають індексації, а також переваги, які така індексація надає авторам і науковим установам. Кількість переглядів відео – 82, що свідчить про помітний рівень зацікавленості аудиторії. Водночас відсутність коментарів не дає змоги оцінити рівень зворотного зв'язку та обмежує можливості визначення ефективності як самого вебінару, так і його відеотрансляції.

Ще один вебінар – «Роль штучного інтелекту у створенні та використанні відкритої наукової інформації» (https://youtu.be/DfQbsPf5g68?si=2kK8SwTv5nKqAQRP, тривалість – 52 хв) – розміщено на сторінці бібліотеки 21 жовтня. Тематика вебінару відповідає актуальним викликам сучасної науки і перспективам її розвитку. Доповідачкою виступила виконавчий директор Барселонської декларації з відкритої наукової інформації, представниця проєкту «Sesame Open Science» Бьянка Крамер (Bianca Kramer). У межах вебінару увагу зосереджено на можливостях застосування штучного інтелекту у створенні, аналізі та поширенні відкритих наукових даних, інтеграції ШІ в дослідницьку діяльність з метою підвищення її ефективності, а також на огляді сучасних інструментів і технологій, які використовуються міжнародною науковою спільнотою. Це відео переглянули 80 користувачів. Відсутність відгуків у коментарях не дає можливості об'єктивно оцінити рівень сприйняття представленого матеріалу. Зважаючи на те, що загальна кількість підписників каналу становить 470 осіб, можна схарактеризувати його як такий,

що перебуває на етапі формування аудиторії та потребує подальшого розвитку з метою підвищення рівня залученості користувачів.

Отже, у межах аналізу відеоконтенту ютуб-каналу Науково-технічної бібліотеки імені Г. І. Денисенка доцільно розглядати зазначені вебінари як взаємодоповнюючі елементи єдиного науково-комунікаційного дискурсу, спрямованого на висвітлення актуальних тенденцій розвитку сучасної науки. Розглянуті відеопублікації мають науково-інформаційну спрямованість і орієнтовані на потреби академічної спільноти, характеризуються високим рівнем експертності доповідачів та актуальністю порушених проблем. Разом із тим кількісні показники переглядів (близько 80 для кожного відео) свідчать про наявність обмеженого, хоча й стабільного інтересу аудиторії до такого контенту. Відсутність коментарів під відео вказує на низький рівень інтерактивності та зворотного зв'язку, що є важливим індикатором ефективності цифрової комунікації.

Упродовж досліджуваного періоду на ютуб-каналі наукової бібліотеки імені В. Максимовича КНУ ім. Т. Г. Шевченка зафіксовано дві відеопублікації (жовтень). Перше відео – «Бібліотека для підтримки досліджень. Аспірант КНУ: INFO DAY 2025» (https://youtu.be/Ai0cBXAnwgo?si=n3MCG-Sd1-11K5qJ) – презентує інформаційно-освітній сегмент діяльності бібліотеки. У виступі директора бібліотеки М. Женченко наголошується на важливій ролі бібліотеки як установи, що забезпечує дослідників необхідними цифровими ресурсами та сервісами для здійснення наукової роботи та позиціонується як сучасний орієнтир у великому інформаційному просторі. Зазначається, що дослідникам важливо формувати навички роботи з інформацією – користуватися перевіреними джерелами та спеціальними інструментами пошуку, зокрема електронним каталогом бібліотеки, а не покладатися лише на загальні пошукові системи. Відеоматеріал тривалістю 13 хв має 54 перегляди; функція коментування вимкнена, що не дає змоги проаналізувати зворотний зв'язок та реакцію аудиторії.

Друге відео – короткий (45 с) анонс подкасту «Радіо Хартія», присвячений українській літературі XX ст. (https://youtu.be/4PUex599WQE?si=ognewIwS1nW8Nmym). Його мета – зацікавити глядачів і перенаправити їх до повної версії розмови, розміщеної

на іншому ресурсі. У подкасті беруть участь відомі діячі культури Сергій Жадан, Олена Гусейнова та Віра Агеєва. Обговорюється тема культурної ідентичності, зокрема те, що її формує: мова, держава чи спільна пам'ять. Також порушуються питання складних сторінок історії української культури – життєвого і творчого шляху П. Тичини, М. Рильського, В. Стуса, М. Скрипника, компромісів та як українська культура зберігалася в непростих умовах. Подкаст записано в приміщенні бібліотеки, яка виступає не лише як місце проведення, а і як простір для культурного діалогу та обговорення важливих суспільних тем. Анонс має 93 перегляди, тоді як повна версія подкасту значно популярніша – понад 27 тис. переглядів, близько 2,7 тис. вподобань і 152 коментарі. Більшість відгуків – позитивні: глядачі відзначають змістовність та актуальність.

Проаналізовані відеоматеріали відображають основні напрями діяльності бібліотеки в контексті ведення своїх ютуб-каналів: з одного боку – інформаційно-освітня підтримка наукових досліджень, а з іншого – участь у ширшому культурно-комунікаційному процесі. Водночас різниця у показниках переглядів і рівні взаємодії з аудиторією свідчить про вищу ефективність контенту, орієнтованого на суспільно значущу проблематику та із залученням відомих публічних осіб.

Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова у вересні – жовтні 2025 р. відео не публікувала. Найсвіжіше відео датоване березнем 2024 р. Імовірно, така ситуація склалася з об'єктивних причин, адже на сторінці бібліотеки є пізнавальні відео, присвячені українським науковцям, історичні відеоматеріали, відео різноманітних наукових і освітніх заходів тощо.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що у період вересня – жовтня 2025 р. найпотужнішу, найрізноманітнішу та інформаційно насичену сторінку з-поміж усіх, про які йдеться в цій статті, має Центральна наукова бібліотека Харківського університету ім. В. Каразіна, на каналі якої опубліковано 10 відеоматеріалів, які доцільно систематизувати за тематичними напрямами і хронометражем.

Отже, *короткі відео* (до 2 хв) спрямовані на популяризацію науково-культурної спадщини та фондів бібліотеки. До цієї групи належить такий опублікований відеоконтент: «Іван Карпенко-Карий

(Тобілевич)» – вересневе відео, створене до 180-річчя І. Карпенка-Карого – видатного актора, драматурга, одного з фундаторів українського побутового театру. Тривалість відео – 1 хв 44 с, має 24 перегляди, 5 уподобань, без коментарів (https://youtu.be/0h4dO4v54Is?si=L9d94cbtQsM2dwH1); «Радій Федорович Полонський» – відео від 10 жовтня, знайомить користувачів з неперсічною особистістю – журналістом, драматургом, письменником, перекладачем, літературознавцем Р. Ф. Полонським. Триває відео 1 хв 15 с. Його переглянули всього 20 відвідувачів сторінки, що промовисто свідчить про той факт, що ім'я і творчий доробок письменника, в якому особливе місце займають казки та оповідання для дітей, залишаються маловідомими і тому розповідь про нього у доступному форматі відео відіграє важливу роль у популяризації творчості митця (https://youtu.be/s3PmVzRUKFc?si=F0jp-5WPQMU2SZ1D; «Олександр Опанасович Потебня» (1 хв 50 с) – про українського філолога, мовознавця, літературознавця, фольклориста, автора праць з теорії словесності, професора Харківського університету (https://youtu.be/m0k-1I5FwuY?si=DKI6SfqZcwH-EoIe); «Яворницький Дмитро Іванович» – відеорозповідь про видатного вченого-історика, етнографа, археолога, автора монументальної праці «Історія Запорозьких козаків» та інших праць з історії козацтва (https://youtu.be/cHhGXpOSsok?si=yYeZEkSzntgRDY8k); «Майк Йогансен» – до 130-річчя від дня народження прозаїка, поета, перекладача, засновника «Гарту», одного з фундаторів ВАПЛІТЕ, знавця кількох іноземних мов, письменника доби Розстріляного відродження. (https://youtu.be/Pw7o_5iWR5M?si=N3GFOstVCuevYRrA); «Святе письмо мовами світу (XIX ст.)» (16 жовтня).

Автори останнього відеоматеріалу розповідають про Біблію – найвпливовішу книгу в історії людства, яка має величезне значення для юдаїзму та християнства. За типом це відео – презентація, виставка книг з фондів бібліотеки університету. Представлено видання Старого і Нового Заповітів різними мовами: давньогрецькою (1804 р.), німецькою (у перекладі Мартіна Лютера, 1814 р.), вірменською (1817 р.), чеською (1867 р.), французькою, англійською, фінською (відповідно 1837, 1867, 1871 р.). Біблійні тексти неодноразово перекладалися на десятки мов і ставали основою духовного

і культурного розвитку різних народів, які сповідували і сповідують християнство чи юдаїзм. Презентацію переглянули 12 користувачів, її тривалість – 1 хв 21 с, коментарі відсутні (https://youtu.be/No16OHW5mrI?si=0O635fUD0znFrMnm).

Згадані матеріали мають стабільні показники переглядів, проте характеризуються відсутністю коментарів, що свідчить про обмежений рівень взаємодії з аудиторією.

Середні за тривалістю відео (до 10 хв), що за своїм типом можуть бути визначені як біографічно-просвітницький контент. Зокрема, вже 1 вересня опубліковано пізнавальний матеріал «Університетські імена на мапі Харкова» (https://youtu.be/an3UeGFJzto?si=5j2rjgfBR8TVeUhd). Відео знайомить з відомими вченими, громадсько-політичними діячами, митцями, чиї імена пов'язані з Харківським університетом, а також з випускниками університету, які загинули в російсько-українській війні. За 4 хв 49 с глядачі дізнаються про засновника Харківського університету В. Каразіна, про Д. Антоновича, Д. Багалія, М. Барабашова, О. Білецького, Б. Вєркіна, О. Гінзбурга, О. Гончара, Б. Грінченка та багатьох ін. Відео має 34 перегляди, 3 уподобання, але 0 коментарів. Наступне вересневе відео – «Шістдесятники: голос вільної думки» (https://youtu.be/kB7mLNaW3Zg?si=WVCGUZSZi_nwZAoS). Матеріал науково-пізнавальний, про покоління українських митців, письменників, науковців і діячів культури, які в 1960-х роках виступили на захист національної самобутності, свободи слова та духовних цінностей. Відео у стислій формі знайомить з іменами і творчістю найяскравіших представників того покоління: Алли Горської, Івана Дзюби, Івана Драча, Ліни Костенко, Дмитра Павличка, Євгена Сверстюка, Івана Світличного, Василя Симоненка, Василя Стуса та ін. Хронометраж відео – 3 хв 29 с, коментарів немає.

Довготривалі відео (понад 1 год) за типом і тематикою – професійно-орієнтовані вебінари. 26 вересня опубліковано вебінар «Облік та каталогізування мережних ресурсів» (https://youtu.be/iAyO2YboPAs?si=-uBMtx5OxfVDNgQ2). Тематика вебінару суто бібліотечна і торкається актуальної теми. Через впровадження електронних технологій бібліотеки перетворюються на сучасні інформаційні центри, розширивши свої функції і додавши до

традиційних видів діяльності нові. З упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, поширенням можливостей інтернету, появою повнотекстової електронної інформації, постала нова модель наукової бібліотеки, що дало змогу вченим-бібліотекознавцям говорити про інформаційну парадигму діяльності наукових бібліотек. У цьому контексті вебінар щодо способів поєднання класичних бібліотечних практик із сучасними технологіями накопичення електронних ресурсів, особливостей їх локального та мережевого існування, визначення місця і ролі у системі бібліотечних фондів, дотримання правил їх обліку, можливостей оперативної обробки і збереження електронної інформації, забезпечення доступу користувачам порушує важливі питання, що постають перед фахівцями в умовах інтеграції бібліотечних ресурсів. Інформація подається в доступній формі, зокрема і завдяки яскравим відеоматеріалам. Спікеркою запрошено І. Г. Лобановську – завідувача відділу формування інформаційних ресурсів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. Сухомлинського. Вебінар триває 99 хв, станом на 30 жовтня 2025 р. має 108 переглядів, коментарів немає.

Вебінар «DOAJ і відкритий доступ: стандарти якості для сучасних наукових журналів» (https://youtu.be/eez5VHPj-Lg?si=YoqNLp6dkyLAcB3N), опублікований 24 жовтня, триває понад годину, має 59 переглядів, розкриває нагальну для науковців тему. DOAJ (Directory of Open Access Journals) – незалежна некомерційна служба, заснована 2003 р., яка має на меті підвищення престижу журналів відкритого доступу, визначає стандарти для цих журналів і здійснює їх індексування. Спікерка вебінару – Юлія Гартман – відповідальна редакторка DOAJ для групи українських журналів, учасниця Українського регіонального відділення Європейської асоціації наукових редакторів (EASE). Коментарі також відсутні, але за кількістю переглядів можна робити висновок про кількість зацікавлених цією тематикою.

Таким чином, можна зробити висновок, що наукова бібліотека Харківського університету у зазначений період працювала дуже активно над створенням відео, розмістивши на своїй сторінці цікаві пізнавальні матеріали. Відеоконтент бібліотеки характеризується тематичною різноманітністю, охоплює пізнавальні, науково-

популярні, спеціалізовані, вузькопрофільні матеріали тощо. Аналіз за хронометражем демонструє перевагу коротких (від однієї до п'яти хвилин) відеоформатів; зворотний зв'язок дає підстави говорити про його залежність від тематики відеопублікацій.

За період, обраний для аналізу, на каналі Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» виявлено такий відеоконтент: у жовтні на ютуб-сторінці бібліотека опублікувала п'ять вебінарів, які за своїм типом належать до професійно орієнтованих: «Відкритий доступ та відкрита наука – як все починалось і куди йдемо?» (https://youtu.be/3wGL80B8mpQ?si=RXEBwUHsrg1F_4i5), 20 жовтня; «Відкритий доступ та відкрита наука: Практичні поради щодо публікації статей і подання заявок на фінансування наукових проєктів» (https://youtu.be/3wGL80B8mpQ?si=RXEBwUHsrg1F_4i5), 20 жовтня; «Анонімізація даних. Використання відкритого програмного продукту Amnesia» (https://youtu.be/MBWhxOibWxA?si=pa4E8PlgBeJJq9PA), 21 жовтня; «Кому належить знання: роль інституційного репозитарію eKMAIR у відкритій науці» (https://youtu.be/MBWhxOibWxA?si=pa4E8PlgBeJJq9PA), 21 жовтня; «Блокчейн та блокчейн-аналітика: відкриті дані для досліджень» (https://youtu.be/fXCQfL_FhUY?si=fO0AXwAitGBlgh_k), 24 жовтня.

У рамках вебінарів, що відбулися 20 жовтня 2025 р., виступили: Тетяна Ярошенко, кандидат історичних наук, доцент, заступник директора Державної науково-технічної бібліотеки України та Ірина Кучма, менеджерка програми «Відкритий доступ», EIFL (Electronic Information for Libraries). Консорціум EIFL-Україна засновано у 2025 р. на базі Державної науково-технічної бібліотеки (ДНТБ) для забезпечення доступу українських бібліотек до всіх інформаційних ресурсів і послуг, які надає EIFL. У виступах окреслено еволюцію руху відкритого доступу, а також надано практичні рекомендації щодо публікаційної активності та залучення фінансування для наукових досліджень. Зазначено, що електронний каталог бібліотеки містить бібліографічну інформацію про всі надходження, починаючи з 2002 р. Однак, попри актуальність тематики, відеоматеріали характеризуються невисокими кількісними показниками переглядів (близько 18) та відсутністю коментарів.

Два вебінари (дата публікації 21 жовтня) – «Анонімізація даних. Використання відкритого програмного продукту Amnesia» та «Кому

належить знання: роль інституційного репозитарію eKMAIR у відкритій науці» – зосереджені на проблематиці роботи з даними та функціонуванні цифрових репозитаріїв. У першому з них, який представила С. Чукранова, кандидат педагогічних наук, розглянуто теоретичні та практичні аспекти анонімізації даних із використанням програмного продукту «Amnesia»; матеріал подано у форматі скрінкасту, що поєднує пояснення з покроковою демонстрацією роботи програми. Особливу увагу приділено питанням обробки персональних і чутливих даних у контексті академічної доброчесності та етики досліджень. Другий вебінар, представлений І. Хорошок, завідувачем відділу електронних ресурсів Наукової бібліотеки НаУКМА, висвітлює функціональні можливості інституційного репозитарію «eKMAIR» як інструменту збирання, збереження та поширення результатів наукової діяльності університетської спільноти. Незважаючи на відносно невелику кількість переглядів (близько 25), обидва заходи були забезпечені інтерактивним складником, що зумовило зворотний зв'язок з аудиторією у формі запитань до доповідачів.

Вебінар «Блокчейн та блокчейн-аналітика: відкриті дані для досліджень» (https://youtu.be/fXCQfL_FhUY?si=fO0AXwAitGBlgh_k) відвідали 18 глядачів; його хронометраж становить 2 год 9 хв. Доповідачкою є Тетяна Дмитренко – доктор економічних наук, старший дослідник, голова правління громадського об'єднання «Українська сучасна цифрова наука» («Ukrainian Modern Digital Science», UMDS). Цей вебінар завершив низку заходів Тижня відкритого доступу. Відео має всього 14 переглядів і 0 коментарів, проте наприкінці доповіді Т. Дмитренко отримала кілька запитань, переважно щодо тенденцій розвитку блокчейн-аналітики на найближчі роки, особливо в контексті відкритих даних для досліджень. Тематика вебінару дуже специфічна, розрахована на вузьке коло спеціалістів або студентів-економістів, юристів, які в майбутньому планують пов'язати свою діяльність чи наукові дослідження з цією проблематикою. На переконання доповідачки цифровою економікою почали займатися заклади вищої освіти на рівні магістратури, тому що, на її переконання, цифрова економіка і фінансова безпека – це обов'язкові складники сучасної освіти.

Усі жовтневі вебінари підготовлено НаУКМА до Міжнародного тижня відкритого доступу. Організатори ставили за мету залучення

до заходів Тижня вчених, дослідників, бібліотекарів і всіх, хто цікавиться ресурсами відкритого доступу. Заявлено, що Києво-Могилянська академія підтримує рух відкритого доступу в науці, а її наукова бібліотека робить все для того, щоб навчальні матеріали викладачів, їхні наукові публікації були доступні для студентства. Аналіз змісту і форми відеоконтенту на сторінці Наукової бібліотеки НаУКМА свідчить про намагання його авторів висвітлювати актуальні для сучасної науки питання.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави говорити, що ютуб-канали наукових бібліотек університетів виступають дієвим інструментом сучасної комунікації, який поєднує наукову, інформаційно-освітню, просвітницьку та професійно-орієнтовану функції. Аналіз відеоконтенту ютуб-каналів досліджуваних наукових бібліотек університетів показав, що його змістове наповнення охоплює широкий спектр тем: від популяризації видатних постатей науки і культури та презентації книжкових колекцій до висвітлення актуальних питань науки, цифровізації бібліотечних процесів і функціонування наукових репозитаріїв. Встановлено, що сьогодні бібліотеки активно використовують різні формати відеоконтенту, що дає змогу задовольняти потреби різних цільових аудиторій: широкої громадськості, студентства та бібліотечних фахівців.

Результати аналізу також засвідчили, що найбільш ефективними з погляду залучення аудиторії є відеоматеріали, орієнтовані на суспільно значущу проблематику, відкриту науку та участь у них відомих науковців і публічних «лідерів думок». Водночас контент суто фахового або вузькоспеціалізованого характеру, попри його високу наукову цінність, демонструє низьку відвідуваність сторінок. Загалом використання відеоплатформ, зокрема ютуб, сприяє розширенню комунікаційних можливостей наукових бібліотек університетів, підвищує видимість їхніх ресурсів у цифровому середовищі та забезпечує ефективну популяризацію наукових знань і бібліотечних сервісів. Це підтверджує доцільність і перспективність розвитку відеоконтенту як складника стратегії сучасної наукової бібліотеки університету в умовах цифрової трансформації.

Список використаних джерел

1. Злигостєв С., Маліков Ю. Шляхи вдосконалення представлення бібліотечної діяльності в інформаційному просторі. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2024. Вип. 73. С. 30–40. https://doi.org/10.15407/np.73.030

2. Петрушка А. І., Живиляк М. Б. Відеохостинг як компонент інформаційного представлення академічних спільнот. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2022. Т. 33 (72). № 2. Ч. 2. С. 298–305. https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-2/46

3. Петрушка А. І. Соціальні медіа: академічна доброчесність у системі наукової комунікації. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2021. № 3(47). С. 73–79. https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.3(47).10

4. Покровська Н. В., Федорович М. М., Щербина М. О. Репрезентація університетських бібліотек у соціальних медіа. *University library at a new stage of social communications development :* тези VI Міжнар. конф., 7–8 жовт. 2021 р. Дніпро: НТБ ДНУЗТ, 2021. URL: http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library_2021/paper/view/24818/13774 (дата звернення 23.03.2026).

5. Половинчак Ю., Бондаренко В. Мобільні застосунки в контексті сучасних читацьких практик. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2024. Вип. 71. С. 242–265. https://doi.org/10.15407/np.71.242

6. Струнгар В. Типологічна класифікація соціальних медіа як об'єкт діяльності бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 58. С. 195–205. https://doi.org/10.15407/np.58.195

7. Струтинська Т. І. Стратегія відбору контенту для публікації в інтернет-медіях. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : матеріали Другої міжнар. наук. конф., 16–18 трав. 2019 р. Київ : Ліра-К, 2019. С. 61–63. URL: https://kit.knukim.edu.ua/images/05-nauka/nauka-stud/2019-zb-materialiv-konf-kaf.pdf (дата звернення 23.03.2026).

8. Вакульчук В. Представлення наукових бібліотек через сервіси відеохостингу YouTube. *Бібліотека. Наука. Комунікація.*

Пріоритети сьогодення та перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., 1–3 жовт. 2025 р. : у 2 т. / НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Асоціація бібліотек України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2025. Т. 1. С. 196–199. URL: file:///C:/Users/user/Documents/M%D0%98%D0%9B%D0%90(1)/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96%20%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-2025.Proceedings_Conference_VNLU_2025_Vol_1.pdf (дата звернення: 23.03.2026).

References

1. Zlyhostiev, S., & Malikov, Yu. (2024). Ways of Improving the Presentation of Library Activities in the Information Space. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 73,* 30-40 (in Ukrainian). https://doi.org/10.15407/np.73.030

2. Petrushka, A. I., & Zhyvyliak, M. B. (2022). Video hosting as a component of the information representation of academic communities. *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Journalism, 33*(72), *2, 2*, 298-305 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-2/46

3. Petrushka, A. I. (2021). Social Media: Academic Integrity in the System of Scientific Communication. *State and Regions. Series: Social Communications*, *3*(47), 73-79 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2021.3(47).10

4. Pokrovska, N. V., Fedorovych, M. M., & Shcherbyna, M. O. (2021). Reprezentatsiia universytetskykh bibliotek u sotsialnykh media [Representation of university libraries in social media]. In *Proceedings of the University library at a new stage of social communication development VI International Conference, 7-8 October 2021*. Dnipro: NTB DNUZT [in Ukrainian]. Retrieved March 23, 2026, from http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library_2021/paper/view/24818/13774

5. Polovynchak, Yu., & Bondarenko, V. (2024). Mobile Applications in the Context of Modern Reading Practices. *Academic Papers of*

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 71, 242-265 (in Ukrainian). https://doi.org/10.15407/np.71.242

6. Strungar, V. (2020). Typological Classification of Social Media as an Object of Libraries 'activity. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine*, *58*, 195-205 (in Ukrainian). https://doi.org/10.15407/np.58.195

7. Strutynska, T. I. (2019). Stratehiia vidboru kontentu dlia publikatsii v internet-mediiakh [Content selection strategy for publication in online media]. In L. Prokopenko (Comp.), *Proceedings of the Information, communication, and knowledge management in a globalized world Conference, 16-18 May 2019* (pp. 61-63). Kyiv: Lira-K [in Ukrainian]. Retrieved March 23, 2026, from https://kit.knukim.edu.ua/images/05-nauka/nauka-stud/2019-zb-materialiv-konf-kaf.pdf

8. Vakulchuk, V. (2025). Predstavlennia naukovykh bibliotek cherez servisy videokhostynhu YouTube [Representation of academic libraries via YouTube video hosting services]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Proceedings of the Library. Science. Communication. Priorities of the present and prospects International Scientific Conference, 1-3 October 2025* (Vols. 1-2; Vol. 1, pp. 196-199). Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved March 23, 2026, from file:///C:/Users/user/Documents/M%D0%98%D0%9B%D0%90(1)/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96%20%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-2025.Proceedings_Conference_VNLU_2025_Vol_1.pdf

Отримано / Received 30.03.2026
Прийнято / Accepted 25.04.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Vitalii Vakulchuk,
Junior Researcher,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: wakserdd@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-1305-2991

VIDEO CONTENT OF THE UKRAINIAN UNIVERSITIES LIBRARIES: APPROACHES, FEATURES, AND USER INTERACTION

The article analyzes the YouTube channels of five Ukrainian universities libraries in terms of their informational content, specific features, differences, and user feedback. The characteristics of these channels are identified, and a comparative analysis of their content is conducted to determine similarities and differences. The main types of content are defined, their thematic focus is described, and the dynamics of user engagement are examined. The aim of the article is to substantiate the importance of publishing video content and maintaining YouTube channels by academic libraries of universities as an effective tool for scholarly communication and the promotion of library resources. Methodology. The study is based on the principle of scientific objectivity and employs both general scientific and specialized methods, including socio-communication, comparative, analytical, and descriptive approaches. Scientific novelty lies in the fact that, for the first time, using the example of university libraries, the specific features of video content as a communication tool with users are revealed. The study also explores the potential of video content as a means of representing the informational capacity of academic libraries. Conclusions. The results of the study indicate that the audiovisual format of information presentation is gaining increasing popularity among library users due to its accessibility, conciseness, convenience, and the speed of information retrieval on the Internet, and therefore its effectiveness. Based on the analysis of video materials published during September–October 2025 on the YouTube channels of five Ukrainian universities libraries, it is concluded that the majority of their virtual information space on the platform is occupied by educational content, including lectures, webinars, discussions, and podcasts. A slight but positive trend in the growth of video views has been observed, as well as increasing interest in the published materials, which is confirmed by user participation in discussions. As a rule, the video content of university libraries is primarily aimed at students and postgraduate researchers of specific higher education institutions, as well as scholars, researchers, librarians, and anyone interested in open-access resources. In this context, further research into the level of traffic to library YouTube channels for information seeking, as well as to the official websites of academic libraries for the same purpose, appears promising.

Keywords: video content, audiovisual content, academic libraries of Ukrainian universities, YouTube channel, podcast, webinar

БІБЛІОТЕЧНА ПРОФЕСІЯ ТА ІНСТИТУЦІЇ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАКТИКИ

https://doi.org/10.15407/np.77.125
УДК 026:342.565.2](100):021:025,5:004

Вікторія Бондаренко,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: vikanbuv@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1617-3665
Web of Science Researcher ID: OHV-2624-2025
SCOPUS: 57226568892

Ольга Пестрецова,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: pestretsova@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-00 02-0102-9134

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ БІБЛІОТЕКИ КОНСТИТУЦІЙНИХ СУДІВ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАКТИКИ

Здійснено комплексне дослідження спеціалізованих бібліотек конституційних судів як складника інфраструктури судової влади та важливого елементу системи інформаційно-аналітичного забезпечення конституційного судочинства. Актуальність теми зумовлена цифровою трансформацією правової системи, реформуванням судової влади та зростанням вимог до якості правосуддя, що потребує оперативного доступу суддів до нормативних актів, судової практики, міжнародних правових стандартів і доктринальних джерел. У цьому контексті судові бібліотеки розглядаються не лише як ресурсні підрозділи, а як багатофункціональні інформаційно-аналітичні центри, що забезпечують науково-методичну підтримку суддівської діяльності, сприяють формуванню єдності правозастосування та розвитку безперервної правничої освіти. У статті розкрито особливості діяльності бібліотек Конституційних судів України, Республіки Корея, Польщі, Португалії, Сербії, Швейцарії, а також бібліотек Верховних

© В. Бондаренко, О. Пестрецова, 2026

судів Канади та Японії. Проведений аналіз дав змогу виокремити такі ключові функції бібліотек як: інформаційне та аналітичне забезпечення судочинства, підтримка професійного розвитку суддів, сприяння єдності судової практики, формування інституційної пам'яті та забезпечення відкритості судової влади.
Запропоновано типологію організаційних моделей судових бібліотек: цифровий аналітичний хаб, академічний інформаційний центр, інституційна наукова книгозбірня та спеціалізований внутрішній підрозділ. Доведено, що цифровізація трансформує судові бібліотеки у багатофункціональні інформаційні платформи, які інтегрують судову практику з науковими коментарями та міжнародними ресурсами.

Ключові слова: бібліотеки конституційних судів, інформаційно-аналітичне забезпечення, правова інформація, інформаційні ресурси, електронне правосуддя, організаційні моделі бібліотек

Вступ. В умовах цифрової трансформації правової системи, реформування судової влади та інтеграції України до європейського правового простору зростають вимоги до якості правосуддя, єдності судової практики та професійної компетентності суддів. У цих умовах особливого значення набуває належне інформаційне забезпечення судової діяльності, що передбачає оперативний доступ до законодавства, судової практики, міжнародних стандартів прав людини та науково-правових джерел. Спеціалізовані бібліотеки у цьому контексті виступають важливим елементом інфраструктури судової влади і дедалі більше виконують не лише ресурсну, а й аналітичну, консультативну та освітню функції, сприяючи формуванню єдиних підходів до правозастосування та розвитку безперервної правничої освіти.

Серед них варто згадати дослідження бібліотек конституційних судів, їх цифровізацію, адже діяльність таких судів та інших органів конституційної юрисдикції безпосередньо пов'язана з аналітичною обробкою значних масивів нормативно-правових актів, судової практики, доктринальних джерел і міжнародних стандартів. Бібліотеки таких інституцій виконують функцію спеціалізованих інформаційно-аналітичних центрів, що забезпечують науково-методичну підтримку суддів, працівників секретаріату та експертного середо-

вища. Від якості їхніх ресурсів і сервісів залежить аргументаційна база рішень у сфері конституційного контролю.

Порівняльний аналіз бібліотек конституційних юрисдикцій різних держав створює підґрунтя для впровадження кращих міжнародних практик у діяльність національних інституцій.

В умовах воєнних викликів та інформаційної безпеки бібліотеки конституційних судів відіграють роль гарантів інституційної пам'яті та правової стабільності як місця збереження правової спадщини, забезпечення безперервності доступу до правової інформації та формування стійких інформаційних систем.

Отже, дослідження бібліотек конституційних судів є актуальним як з погляду вдосконалення механізмів конституційного контролю, інформаційного забезпечення судової влади та зміцнення правової держави, так і в контексті розвитку бібліотекознавства і документознавства, оскільки сприяє формуванню теоретичних засад функціонування спеціалізованих правових бібліотек, уточненню їх інституційного статусу в системі публічної влади, удосконаленню практик аналітико-синтетичного опрацювання юридичної інформації та інтеграції цифрових сервісів у професійну діяльність бібліотек.

Метою дослідження є аналіз спеціалізованих бібліотек конституційних судів, систематизація їх організаційних моделей та інформаційних практик.

Методологічну основу дослідження становить поєднання системного, структурно-функціонального та порівняльного підходів. Дослідження здійснювалося шляхом аналізу офіційних вебресурсів конституційних судів різних держав з метою виявлення наявності у їхній структурі спеціалізованих бібліотек або інформаційно-документаційних підрозділів, що виконують функції, аналогічні бібліотечним.

Емпіричною базою стали відкриті джерела – інформаційні блоки офіційних сайтів конституційних судів, у яких репрезентовано дані про бібліотеку, її організаційну модель, функції, режим доступу, склад фондів, рівень цифровізації та інформаційні сервіси. Відбір здійснювався за критерієм доступності та повноти інформації у цих модулях. До аналізу включалися лише ті інституції, щодо яких

на вебсайтах містилася релевантна інформація про бібліотечну або інформаційно-аналітичну діяльність.

Для порівняльного аналіз було визначено такі критерії: інституційний статус бібліотеки в структурі суду, рівень цифровізації (наявність електронного каталогу, репозитарію, аналітичних баз), режим доступу (внутрішній/закритий, мішаний, відкритий), характер фондів (національні/зарубіжні, міждисциплінарні), наявність додаткових функцій (індексація рішень, підготовка коментарів, науково-інформаційний супровід), рівень інтеграції в міжнародні правові інформаційні мережі.

Варто зазначити, що дослідження ґрунтується виключно на загальнодоступній інформації та не охоплює ті суди, на вебресурсах яких відсутні відомості про бібліотечні або інформаційні підрозділи. Відтак отримані результати відображають моделі організації бібліотек конституційних судів, які репрезентовані у відкритому цифровому просторі і не претендують на вичерпну характеристику всіх існуючих інституцій такого типу.

Історіографія. У бібліотекознавстві спеціалізовані бібліотеки розглядаються як елемент інформаційної інфраструктури професійних спільнот. У працях українських дослідників (зокрема в межах теорії спеціалізованих бібліотек та інформаційного забезпечення) аналізується функціональна специфіка галузевих бібліотек[1], їх трансформація у цифровому середовищі [2] та інформаційно-аналітична діяльність [3, 4]. Дослідники акцентують увагу на ролі бібліотек як суб'єкта правової комунікації в сучасному інформаційному просторі[5], на проблемах розширення їхньої діяльності, зокрема активізації інформаційного забезпечення суспільних, політичних, правових та освітніх процесів [6], порушують питання особливостей роботи зарубіжних бібліотек у забезпеченні доступу до якісної правової інформації з різних джерел [7]. Зокрема, Ю. Пасмор [8] розглядає питання вдосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення правової науки в Україні крізь призму необхідності консолідації зусиль у кількох ключових напрямах. Центральним серед них визначається системно-організаційний напрям, що передбачає посилення структурних і функціональних зв'язків між правовими бібліотеками, розвиток кооперації та

координації їхньої діяльності з іншими інформаційно-комунікаційними інституціями, налагодження ефективної взаємодії між усіма елементами інформаційної інфраструктури правової науки, а також інтеграцію зусиль фахівців у галузях права, бібліотекознавства, інформатики і документознавства.

Проблематика організації бібліотеками інформування у правовій сфері ґрунтовно висвітлена у працях Н. Іванової [9, 10, 11]. Дослідниця аналізує еволюцію системи поширення правової інформації, акцентуючи увагу на ролі бібліотечних установ як інституцій, що забезпечують доступ до нормативно-правових актів, судової практики та доктринальних джерел. У її роботах обґрунтовується необхідність підвищення ефективності використання правових ресурсів шляхом модернізації бібліотечних сервісів та розширення функцій наукових бібліотек у напрямі створення центрів правової інформації. Окрему увагу Н. Іванова приділяє трансформації традиційних моделей інформаційного обслуговування в умовах цифровізації, порушуючи питання формування нової концепції електронного розповсюдження правової інформації. У цьому контексті вона підкреслює доцільність створення спеціалізованих інформаційних мереж, організованих за галузевим принципом, що дасть змогу забезпечити системність, тематичну структурованість і підвищену релевантність правових ресурсів для різних категорій користувачів.

Інформаційно-правова діяльність бібліотек як сучасних соціально-комунікаційних центрів всебічно проаналізована та узагальнена у монографії О. Пестрецової [12]. У праці розкрито сутність, характерні риси та актуальні тенденції розвитку інформаційно-правового обслуговування, окреслено його форми й напрями як самостійного змістового компонента бібліотечної діяльності. Авторка розглядає інформаційно-правове обслуговування як системну та цілеспрямовану діяльність бібліотек або їхніх структурних підрозділів, що охоплює сукупність взаємопов'язаних напрямів роботи та відповідних форм задоволення інформаційних потреб користувачів у сфері права та суміжних галузей. У межах цього напряму дослідницею напрацьовано теоретичну основу для розуміння бібліотеки як елементу правового професійного середовища, однак судові

бібліотеки не розглядаються нею як окремий об'єкт системного дослідження.

Значна кількість наукових праць зосереджена на питаннях інформатизації судової системи України [13, 14], впровадження електронного судочинства (e-justice) [15] та розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності суддів [16]. Водночас проблематика функціонування судових бібліотек у цих дослідженнях не є предметом самостійного аналізу й порушується лише фрагментарно – у межах розгляду ширших аспектів цифрової трансформації правосуддя та інформаційної підтримки судової влади.

У зарубіжному науковому дискурсі особливо корисними та показовими для нашого дослідження виявилися висновки Квак Син-Джін (Kwak Seung-Jin) та співавт. [17], які підкреслюють значення диференційованого підходу до формування колекцій судових бібліотек з урахуванням потреб як широкого кола користувачів, так і експертів-юристів.

Також важливим є осмислення ролі та функціонального значення юридичних бібліотек у формуванні громадянської правосвідомості й забезпеченні трансляції правової інформації. Зокрема, В. Мане [18] підкреслює, що взаємодія з ініціативами громадського доступу та професійними юридичними об'єднаннями сприяє розширенню аудиторії користувачів і підвищенню доступності правових ресурсів. Водночас упровадження сучасних технологій – цифрових архівів, електронних баз даних і зручних інтерфейсів – модернізує механізми користування юридичною інформацією. Крім того, юридичні бібліотеки виконують важливу освітню функцію, підтримуючи професійний розвиток фахівців через програми неперервної освіти.

Актуальним для розуміння ролі бібліотек як посередників між громадянами та правовою системою в умовах цифровізації та трансформації публічних сервісів є дослідження Б. Білсон, Б. Ловенбергер, Г. Шарп [19] проблеми так званого justice gap («прогалина у правосудді») – розриву між потребою населення в юридичній допомозі та реальним доступом до правових ресурсів. Автори обґрунтовують концепцію створення в публічних бібліотеках спеціалізованих «точок входу до правосуддя» (Access to Justice Entry Points), які забезпечують громадян базовою правовою інформацією та сприяють

підвищенню правової обізнаності. Також у роботі наголошується на міжінституційній співпраці бібліотек із правозахисними організаціями та юридичними структурами, що частково компенсує дефіцит доступної правової допомоги.

Дослідження відображає тенденцію розширення функцій бібліотек від традиційного інформаційного обслуговування до активної участі у забезпеченні доступу до правосуддя та реалізації принципу соціальної справедливості.

Трансформацію ролі судових бібліотек та юридичних бібліотекарів в умовах інформаційного суспільства досліджують К. Сінгх та Б. Махарана [20]. Вони розглядають бібліотеку як ключове середовище здійснення юридичних досліджень та інституцію, що забезпечує інформаційну підтримку представників суддівського корпусу й адвокатури. Автори наголошують, що інформаційна доба та стрімкий розвиток комп'ютерних технологій радикально змінюють практики юридичного дослідження, навчання і професійної комунікації. У цьому контексті актуалізується формування ключових компетентностей, необхідних для сучасного правового бібліотекаря: лідерство, навички кураторства інформації, галузева експертиза в праві, дослідницькі та технологічні вміння. Таким чином, стаття репрезентує напрям досліджень, у якому судова бібліотека розглядається не лише як сховище правової інформації, а й як активний інтелектуальний центр, що забезпечує ефективність правозастосування в цифрову епоху та сприяє модернізації юридичної професії.

Цінною для розуміння специфіки функціонування судової бібліотеки є робота Енхе Юнг (Jung Eunhae) [21], яка дослідила підвищення доступу та зручності використання інформації для громадськості в Бібліотеці Конституційного суду Кореї.

Важливими для досліджень бібліотек конституційних судів є напрацювання Міжнародної асоціації юридичних бібліотек (International Association of Law Libraries, IALL)[1] та Міжнародної федерації асоціацій бібліотек (IFLA)[2], зокрема її секції Law Libraries.

[1] Mission statement. *International Association of Law Libraries.* URL: https://iall.org/about/mission-statement/ (дата звернення: 12.12.2025).

[2] Mission statement. *IFLA. Law Libraries Section*. URL: https://www.ifla.org/units/law-libraries/ (дата звернення: 12.12.2025).

Ці організації формують міжнародні стандарти доступу до правової інформації, професійні орієнтири розвитку юридичних бібліотек та уніфікують підходи до організації фондів, цифрових ресурсів і сервісів інформаційної підтримки суддів. Водночас вони сприяють обміну досвідом між фахівцями різних правових систем, надають аналітичні матеріали, рекомендації та інші напрацювання фахових конференцій та круглих столів, що забезпечують методологічну й практичну основу для модернізації роботи бібліотек конституційних судів, інтеграції їх у міжнародне професійне середовище та адаптації до викликів цифрової трансформації.

Попри наявність значної кількості досліджень, що стосуються спеціалізованих бібліотек та цифровізації судової системи, сучасний науковий дискурс не містить всебічного аналізу бібліотек конституційних судів, їхніх організаційних моделей та інформаційних практик. Залишається невирішеним питання щодо функціонального статусу таких бібліотек: чи вони виконують роль допоміжного інформаційного підрозділу, чи є невід'ємним структурним елементом системи забезпечення якості правосуддя. Саме ця методологічна невизначеність зумовлює потребу в комплексному порівняльному дослідженні організаційних моделей та інформаційних практик судових бібліотек, чому і присвячена пропонована стаття.

Основна частина. У сучасній системі правового забезпечення та інформування поряд із класичними юридичними бібліотеками та відділами у бібліотеках (університетських, наукових, парламентських чи публічних) функціонують також судові бібліотеки, які становлять окремий різновид спеціалізованих інформаційних інституцій. Їх поява та розвиток зумовлені необхідністю забезпечення безпосередніх потреб судової влади у професійній, оперативній та систематизованій правовій інформації.

Юридичні бібліотеки традиційно орієнтовані на широке коло користувачів – науковців, викладачів, студентів, адвокатів, державних службовців. У них акумульовано широке коло інформаційних ресурсів правового спрямування: нормативні акти, монографії, наукові статті, коментарі до законодавства, матеріали правозасто-

совної практики, а також міждисциплінарні джерела, пов'язані з правом.

Натомість судові бібліотеки мають інституційну прив'язку до конкретних судових органів і функціонують у структурі судів або органів суддівського врядування. Їх основною метою є інформаційне та аналітичне забезпечення здійснення правосуддя.

Судові бібліотеки зазвичай формують фонди з урахуванням профілю відповідного суду (конституційного, адміністративного, господарського тощо). Наприклад, у структурі Конституційного Суду України (КСУ) функціонує Бібліотека конституційного права, діяльність якої спрямована на забезпечення конституційного судочинства та досліджень у сфері конституційного права.

Електронний ресурс є офіційною інформаційною платформою Суду, розробленою для зручного доступу до матеріалів з конституційного права, конституційного процесу, міжнародної практики конституційних судів та наукових публікацій. Він доступний для всіх громадян без будь-яких спеціальних обмежень. Створення Бібліотеки відбулося в межах міжнародного проєкту за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні[1].

Вебсайт Бібліотеки має зручний інтерактивний інтерфейс із розширеною системою пошуку, що дає змогу здійснювати відбір матеріалів за різними критеріями (тематикою, авторством, роком видання, видавництвом тощо). Така функціональність підвищує ефективність роботи з ресурсами як для науковців та юристів-практиків, так і для широкого кола користувачів.

Інформаційні ресурси структуровано за ключовими тематичними блоками, які охоплюють: матеріали з практики органів конституційної юрисдикції зарубіжних країн (переклади та оригінали рішень зарубіжних конституційних судів, що можуть мати значення для досліджень та порівняльного аналізу); судову практику Конституційного Суду України (рішення КСУ практичної та теоретичної значущості); електронні періодичні видання з конституційно-

[1] У КСУ запущено новий онлайн-інформаційний ресурс «Бібліотека конституційного права». *Офіційний вебсайт Конституційного Суду України*. URL: https://ccu.gov.ua/en/novina/new-online-information-resource-library-constitutional-law-has-been-launched-ccu?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.12.2025).

правової проблематики, зокрема «Український часопис конституційного права», «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти», «Конституційно-правові академічні студії», «Bulletin on Constitutional Case-Law», «Часопис Асоціації конституційного правосуддя країн регіонів Балтійського та Чорного морів»; а також наукові публікації (монографії, матеріали конференцій, дисертаційні дослідження, статті та тези доповідей).

Аналіз змістового наповнення вебсайту Бібліотеки засвідчує, що її електронні ресурси охоплюють широке, тематично різнопланове коло актуальних питань конституційного права. Серед них – модернізація конституційної доктрини в умовах воєнних викликів і повоєнної трансформації держави, проблематика конституційної ідентичності України в контексті європейської інтеграції, наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів, а також матеріали, що відображають практику органів конституційної юрисдикції інших держав. Окремий масив становлять узагальнення та ключові правові позиції, сформульовані у рішеннях Конституційного Суду України та відповідних інституцій зарубіжних країн, що створює підґрунтя для порівняльно-правового аналізу.

Отже, тематична структура бібліотеки свідчить про її орієнтацію на відображення сучасних тенденцій розвитку конституціоналізму та формування комплексного науково-практичного простору, актуального як для дослідників та практиків, так і для широкого кола користувачів.

Можна констатувати, що Бібліотека конституційного права функціонує як комплексний інформаційно-аналітичний майданчик, який поєднує судову практику, наукові дослідження та міжнародні матеріали у сфері конституціоналізму. Вона забезпечує системний доступ до рішень Конституційного Суду України, доктринальних джерел і порівняльно-правових напрацювань, формуючи цілісний простір професійної комунікації.

На Бібліотеку покладено функції науково-інформаційного забезпечення дослідників і практиків права, методичного супроводу правосуддя та юридичної освіти, а також розширення доступу громадськості до правових знань. Через інструменти систематизації, аналітичного опрацювання та відкритого представлення

матеріалів вона сприяє підвищенню якості правозастосування й розвитку конституційної доктрини. Таким чином, ресурс є важливим складником сучасної правової інфраструктури України в частині акумулювання, структурування та поширення конституційної інформації й аналітики. Така модель відкритого доступу сприяє не лише професійному розвитку суддів, а й підвищенню загальної правової культури суспільства.

Функцію інформаційно-аналітичного підрозділу, який забезпечує суддів, судових працівників і дослідників доступом до матеріалів, важливих для юридичного аналізу та підготовки рішень, виконує Бібліотека Конституційного суду Республіки Корея (library.ccourt.go.kr). Ця спеціалізована бібліотека була створена разом із Судом у 1988 р. і є найбільшою публічною юридичною бібліотекою в Кореї, орієнтованою на конституційне й публічне право загалом[1].

Бібліотека, яка має близько 190 000 томів національних і міжнародних публікацій та різноманітні електронні ресурси, забезпечує суддів і співробітників Конституційного суду всебічними джерелами правової інформації, необхідними для ухвалення обґрунтованих судових рішень. Ресурси включають судову практику, наукові праці, коментарі та нормативні документи, які логічно структуровані за тематичними розділами: юридична література (книги, журнали, монографії й довідкові видання з конституційного права, адміністративного права та суміжних галузей); судові рішення (повні тексти рішень Конституційного суду, а також вибірки прецедентів з інших юрисдикцій); іноземні матеріали (бібліотека має змогу надавати доступ та здійснювати пошук у міжнародних юридичних джерелах, включно з базами даних кількома мовами); наукові бази даних (доступ до академічних ресурсів, включно з правовими базами даних, які допомагають підтримувати дослідження). Ці фонди формують основу для поглибленого правового аналізу, академічної роботи та практичного застосування права.

У межах сприяння доступу юридичної спільноти та дослідників до систематизованої й релевантної судової практики Бібліотека проводить комплексну інформаційно-аналітичну діяльність.

[1] Information. Constitutional Court Library. URL: https://library.ccourt.go.kr/en/about/introduction/information (дата звернення 12.12.2025).

Зокрема, вона готує та видає тематичні збірники рішень Конституційного суду країни «Decisions of the Constitutional Court of Korea» за визначені періоди, забезпечуючи їх доступність як у друкованому, так і в електронному форматі через власний вебресурс із розвиненою системою індексації та пошуку. Крім того, Бібліотека формує й підтримує аналітичну рубрику «Decision Commentary», у межах якої здійснюється моніторинг, добір, наукове опрацювання та індексація академічних коментарів і критичних оцінок судових рішень із подальшим їх тематичним поєднанням з відповідними рішеннями Суду. Така діяльність забезпечує користувачам можливість комплексного сприйняття змісту рішень через призму фахового наукового аналізу. Також Бібліотека інтегрована з діяльністю Дослідницького інституту при Суді (Constitutional Research Institute), де здійснюється підготовка наукових видань, навчальних курсів, тренінгів та публікацій із конституційного права [21].

Отже, Бібліотека Конституційного суду Республіки Корея є комплексним правовим, науковим та освітнім центром, що забезпечує ефективну інформаційну підтримку судочинства; розвиток наукових досліджень у сфері конституційного права; підвищення правової культури та обізнаності громадян. Система відкритого доступу, інтеграція міжнародних матеріалів та підтримка академічних програм роблять її прикладом сучасної судової бібліотеки, здатної поєднувати професійне обслуговування та широку освітню місію.

Аналіз офіційного вебресурсу Конституційного трибуналу Португалії засвідчує наявність у його структурі спеціалізованої бібліотеки[1], що функціонує як окремий науково-інформаційний підрозділ. Розділ «Biblioteca» містить відомості про організацію фонду, профіль комплектування та умови доступу користувачів, що дає змогу оцінити бібліотеку як інституційно оформлений елемент забезпечення діяльності органу конституційної юрисдикції.

Фонд бібліотеки зорієнтований передусім на проблематику конституційного права, політичної теорії, публічного права та суміжних галузей. Значна частина бібліографічних ресурсів інтегрована до

[1] Biblioteca Tribunal Constitucional. URL: https://w3.tribunalconstitucional.pt/prisma/ (дата звернення: 12.12.2025).

електронного каталогу, доступного через вебсайт Суду, що забезпечує пошук видань за основними бібліографічними параметрами. Водночас доступ до самих документів має переважно локальний характер: матеріали надаються для роботи в читальній залі без права позичання, а повнотекстові електронні копії на сайті системно не представлені.

Користувацька аудиторія бібліотеки охоплює як працівників Суду, так і представників юридичної професії – суддів, адвокатів, науковців, викладачів, у тому числі іноземних дослідників. Таким чином, бібліотека виконує функцію спеціалізованого науково-довідкового центру, орієнтованого на підтримку професійної правничої спільноти.

Бібліотека Конституційного трибуналу Португалії є прикладом інституційно розвиненої, проте переважно традиційної моделі судової бібліотеки, у якій електронні інструменти використовуються насамперед для каталогізації та навігації ресурсами, а не для забезпечення широкого дистанційного доступу до повних текстів матеріалів.

Бібліотека Конституційного суду Республіки Сербія є спеціалізованою юридичною бібліотекою, призначеною виключно для працівників Суду. Вона збирає, систематизує, обробляє та забезпечує доступ до професійної літератури з різних галузей права, приділяючи особливу увагу конституційному праву. Фонд бібліотеки містить численні монографії, періодичні видання, збірники праць та електронні бази даних правових норм. Особливу цінність становлять видання з конституційного та порівняльного права, а також публікації з питань захисту прав людини та національних меншин. Бібліотека активно співпрацює з головним відділом Міської бібліотеки Белграда, Національною бібліотекою Сербії та іншими суміжними бібліотеками[1]. Вона поєднує класичну модель спеціалізованої бібліотеки з функціями науково-дослідницької підтримки суддів.

У структурі Конституційного трибуналу Польщі також наявна спеціалізована бібліотека, що виконує функції науково-інформа-

[1] Библиотека Уставног суда. URL: https://www.ustavni.sud.rs/ostalo/biblioteka/biblioteka-ustavnog-suda-republike-srbije (дата звернення: 12.12.2025).

ційного забезпечення діяльності органу конституційної юрисдикції. Бібліотека формує систематизований фонд видань з польського, європейського та міжнародного права, включно з монографіями, періодичними виданнями та офіційними документами державних органів влади. Наявність у фонді рішень іноземних конституційних судів засвідчує орієнтацію на підтримку порівняльно-правових досліджень.

Організаційно Бібліотека має обмежений режим доступу: першочерговими користувачами є судді та працівники Трибуналу, тоді як зовнішні дослідники можуть користуватися ресурсами за попереднім погодженням. Така модель поєднує інституційну спрямованість та можливість наукової взаємодії з академічною спільнотою.

Важливим складником є використання електронних інформаційних інструментів. Бібліотека забезпечує доступ до власного електронного каталогу (система COLIBER), національних правових баз даних, а також до міжнародних ресурсів, зокрема бази CODICES, що функціонує під егідою Венеційської комісії[1]. Це свідчить про інтеграцію Бібліотеки в ширший європейський інформаційний простір конституційної юрисдикції.

Отже, Бібліотека Конституційного трибуналу Польщі репрезентує модель спеціалізованого судового бібліотечного підрозділу, що поєднує традиційний науково-довідковий фонд із сучасними електронними системами пошуку, однак не орієнтована на повністю відкритий дистанційний доступ до повнотекстових матеріалів.

Першочергове внутрішньоінституційне призначення із забезпечення формування та збереження профільного правничого фонду мають спеціалізовані бібліотечні підрозділи Федерального суду Швейцарії[2].

Бібліотечні ресурси охоплюють наукові видання, монографії, періодичні правові джерела та інші матеріали, необхідні для діяльності суду. Водночас представлення бібліотеки на сайті має

[1] Trybunał Konstytucyjny. Library. URL: https://trybunal.gov.pl/en/hearings/basic-information/library (дата звернення: 12.12.2025).

[2] Bibliotheken des Schweizerischen Bundesgerichts. URL: https://www.bger.ch/index/federal/federal-inherit-template/jurisdiction-biblio.htm (дата звернення: 12.12.2025).

переважно інформаційно-довідковий характер. Користувачам пропонується доступ до електронного каталогу (через систему swisscovery), що дає змогу здійснювати бібліографічний пошук у фондах, однак повнотекстові матеріали безпосередньо в межах цього розділу не розміщуються.

Характерною особливістю є обмежений режим доступу: бібліотеки орієнтовані насамперед на суддів і працівників інституції, що відповідає моделі внутрішньої науково-довідкової підтримки правосуддя. Таким чином, Бібліотека Федерального Верховного суду Швейцарії репрезентує традиційний формат судової бібліотеки з елементами електронної каталогізації, але без розвиненого публічного електронного репозитарію повнотекстових ресурсів.

В окремих зарубіжних правових системах функцію конституційного контролю здійснює верховний суд, у структурі якого також наявні бібліотеки. Зокрема в структурі Верховного суду Канади функціонує спеціалізована наукова бібліотека, яка виконує ключову роль у забезпеченні дослідницької та аналітичної підтримки діяльності інституції. Бібліотека позиціонується як професійний інформаційний центр, орієнтований передусім на потреби суддів та працівників Суду, проте з можливістю доступу для зовнішніх користувачів за встановленою процедурою.

Фонд бібліотеки має комплексний і міжсистемний характер: він охоплює джерела канадського права, а також матеріали інших юрисдикцій загальної та континентальної правових систем. До складу колекції входять монографії, періодичні видання, довідники, офіційні документи, а також електронні ресурси[1]. Така структура фонду свідчить про орієнтацію на підтримку порівняльно-правових досліджень і глибокого доктринального аналізу.

Організація доступу має регламентований характер: для відвідування бібліотеки необхідне попереднє погодження, а користування фондами здійснюється відповідно до затвердженої політики. Водночас бібліотека бере участь у системі міжбібліотечного абонемента, що розширює можливості наукового обміну й інтегрує її у ширший інформаційний простір.

[1] Supreme Court of Canada. Library. URL: https://www.scc-csc.ca/about-apropos/library-biblio/ (дата звернення: 12.12.2025).

Таким чином, бібліотека Верховного суду Канади репрезентує модель інституційно інтегрованого судового бібліотечного підрозділу, який поєднує традиційні бібліотечні функції з електронними інструментами каталогізації та професійного сервісу, однак не функціонує як відкритий повнотекстовий електронний репозитарій для необмеженого дистанційного доступу.

Верховний суд Японії забезпечений спеціалізованою бібліотекою, яка виконує важливу інформаційно-довідкову роль у системі правосуддя. Цей підрозділ позиціонується як єдина судова бібліотека, що виступає інформаційним ресурсом для інших судів країни, а також функціонує як відділення Національної бібліотеки законодавчої влади (National Diet Library) в частині обслуговування судової секції.

Колекція бібліотеки налічує приблизно 290 000 одиниць зберігання, з яких близько 180 000 – японські видання, а 110 000 – іноземні джерела. Основна частина фонду складається з правових текстів, що безпосередньо необхідні для здійснення судочинства: статутних збірників, збірок судових рішень, доктринальних коментарів, колективних монографій та наукових журналів. Водночас бібліотека також має матеріали з інших наукових дисциплін, дотичних до судової діяльності, що свідчить про міждисциплінарний характер інформаційної підтримки[1].

Важливою особливістю цього ресурсу є його відкритий доступ: фонд бібліотеки позиціонується як доступний для користування, хоча наявність офіційної частини бібліотечного опису передбачає, що обслуговування користувачів здійснюється в межах функціональних потреб судової системи, включаючи й інституційних партнерів, таких як Національна бібліотека законодавчої влади. Таким чином, бібліотека Верховного суду Японії є інституційно інтегрованою правовою бібліотекою, що поєднує великий тематично цільовий фонд із функціями підтримки професійної діяльності суддів і

[1] Supreme Court Library. URL: https://www.courts.go.jp/english/library/index.html (дата звернення: 12.12.2025).

судових установ у національному масштабі. Такий підхід забезпечує доступ до широкого спектра правових матеріалів, необхідних для судової практики й досліджень, і водночас інтегрує судову бібліотеку у національну систему юридичних інформаційних ресурсів.

Отже, аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування бібліотек конституційних судів дав змогу визначити низку специфічних функцій, які вони виконують:

– інформаційне забезпечення суддівської діяльності (надають доступ до актуального законодавства, міжнародних договорів, практики вищих судових інстанцій, матеріалів іноземних судів та міжнародних органів);

– аналітична підтримка (здійснюють тематичний добір матеріалів до конкретних категорій справ, готують бібліографічні огляди, індексують наукові коментарі до рішень суду);

– освітня та наукова підтримка (підтримка професійного розвитку суддів, співпраця з навчальними центрами, забезпечення самоосвіти працівників апарату суду);

– сприяння єдності судової практики (через систематизацію рішень та пов'язаних із ними наукових джерел бібліотеки сприяють формуванню усталених підходів до тлумачення норм права);

– підтримка відкритості судової влади (у багатьох країнах судові бібліотеки забезпечують частковий або повний доступ громадськості до правової інформації, що підвищує рівень прозорості судової системи).

Особливістю досліджених бібліотек є тісний зв'язок між інформаційними ресурсами та результатами діяльності самого суду. Подекуди вони не лише зберігають тексти рішень, а й забезпечують їх індексацію, тематичну класифікацію та поєднання з науковими коментарями (Бібліотека Конституційного суду Республіки Корея, Бібліотека конституційного права КСУ). Такий підхід формує комплексне інформаційне середовище, у якому первинні джерела (судові рішення) поєднуються з похідними аналітичними матеріалами.

Дослідження дало змогу провести порівняльну характеристику інформаційних політик та запропонувати кілька моделей бібліотек за функціонально-стратегічним спрямуванням (див. таблицю).

Таблиця

Порівняльна характеристика моделей бібліотек за функціонально-стратегічним спрямуванням

Судова бібліотека	**Тип моделі**	**Рівень відкритості сервісу**	**Інформаційні ресурси та фонди**	**Характер інформаційних практик**
Бібліотека Конституційного суду Республіки Корея, «Бібліотека конституційного права» – онлайн ресурс Бібліотеки Конституційного Суду України	Цифровий аналітичний хаб	Відкритий: дистанційний доступ для громадян та професійної спільноти	Гібридні фонди: повнотекстові електронні репозитарії, цифрові архіви та інтерактивні бази	Глибоке аналітичне опрацювання: поєднання рішень суду з науковими коментарями та міжнародною практикою
Бібліотека Верховного суду Канади, Бібліотека Верховного суду Японії	Академіч-ний інформаційний центр	Обмежений: доступний для юридичної спільноти за регламентом або через міжбібліотечний абонемент	Масштабні універсальні фонди: сотні тисяч одиниць (вітчизняні та іноземні видання), інтеграція з національними бібліотеками	Підтримка міждисциплінарних та порівняльно-правових досліджень на національному рівні

Продовження табл.

Судова бібліотека	**Тип моделі**	**Рівень відкритості сервісу**	**Інформаційні ресурси та фонди**	**Характер інформаційних практик**
Бібліотека Конституційного трибуналу Польщі, Бібліотека Конституційного трибуналу Португалії, Бібліотечні підрозділи Федерального суду Швейцарії	Інституційна наукова книгозбірня	Обмежений: переважно для суддів та працівників; зовнішні користувачі – лише за погодженням в залі	Традиційні друковані фонди: монографії, періодика, офіційні документи з акцентом на внутрішні потреби	Класичний науково-інформаційний супровід та каталогізація (системи COLIBER, swisscovery)
Бібліотека Конституційного суду Республіки Сербія	Спеціалізований внутрішній підрозділ	Закритий: призначена виключно для внутрішнього апарату суду	Профільні колекції: конституційне право, захист прав меншин, електронні бази норм	Оперативне забезпечення працівників суду професійною літературою та правовими базами

Варто зауважити, що цифровізація правосуддя докорінно змінює роль судових бібліотек, перетворюючи їх зі звичайних книгосховищ на багатофункціональні інформаційно-аналітичні хаби. Завдяки впровадженню новітніх технологій вони інтегрують масиви судових рішень із доктринальними джерелами, створюють тематичні цифрові добірки та забезпечують дистанційний доступ до фондів. Це дає їм змогу одночасно виконувати функції дослідницьких центрів та комунікаційних платформ у структурі судової влади.

Висновок. Функціонування судових бібліотек поруч із традиційними юридичними бібліотеками сприяє формуванню багаторівневої системи правової інформації. Якщо юридичні бібліотеки забезпечують широку наукову та освітню базу, то судові бібліотеки концентруються на прикладному вимірі права – безпосередньому застосуванні норм у процесі здійснення правосуддя. У цьому контексті судові бібліотеки виконують роль інституційної підтримки судової влади, забезпечуючи якість судових рішень, послідовність правозастосування та підвищення рівня правової культури як серед професіоналів, так і серед громадськості.

Судові бібліотеки в сучасних умовах доцільно розглядати як елемент системи «управління знаннями» (knowledge management) у межах судової влади. Вони забезпечують акумуляцію інституційного досвіду, формування доктринальних зв'язків між судовими рішеннями та науковими джерелами, а також підтримку інформаційної автономії судової інституції. У цьому контексті бібліотека виступає не лише сховищем документів, а й механізмом трансформації інформації у правові знання, що безпосередньо впливають на якість аргументації рішень.

Спеціалізовані бібліотеки конституційних судів є ключовим елементом інфраструктури судової влади. Вони забезпечують доступ суддів до нормативних, аналітичних і наукових матеріалів, сприяють єдності судової практики та підвищенню якості правосуддя. Порівняльний аналіз українських та зарубіжних організаційних моделей показує необхідність у продовжені стандартизації, цифровізації та інтеграції бібліотек у систему електронного правосуддя (e-justice) для підвищення їх ефективності. Перспективним напрямом розвитку є поєднання аналітичних функцій із цифровими інструментами

систематизації судової практики, що створює передумови для формування єдиного інтелектуального простору конституційної юрисдикції. Для України актуальним є впровадження корейського досвіду створення інтегрованих аналітичних коментарів до рішень, що дасть змогу поєднати первинні джерела права з доктринальними напрацюваннями в єдиному цифровому просторі.

Список використаних джерел

1. Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України : монографія / [Л. О. Біла, Л. М. Бондар, О. Б. Бондарчук та ін. ; наук. ред.: Л. М. Заліток, І. Г. Лобановська] ; НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. Київ : [б. в.], 2016. 176 с.

2. Копанєва В. О. Бібліотека в середовищі цифрової науки: системно-інтеграційна взаємодія : монографія / наук. ред. О. С. Онищенко. Київ : Ліра-К, 2020. 322 с.

3. Kunanets N., Demchuk N., Kvikvinia A. Principles, Priorities and Features of Information and Analytical Activities of a Modern Library. *Library Science. Record Studies. Informology.* 2025. № 4. Pp. 18–36. https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2025.351518

4. Кобєлєв О. М. Інформаційно-аналітичний сервіс як вектор розвитку сучасних бібліотек. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія : Соціальні комунікації.* 2019. Вип. 54. С. 62–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/haksk_2019_54_8 (дата звернення: 15.12.2025).

5. Годлюк А. Бібліотеки як суб'єкти правової комунікації в сучасному інформаційному просторі. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2023. Вип. 67. С. 218–229. https://doi.org/10.15407/np.67.218

6. Плахтій А. Бібліотечно-інформаційний супровід електронного урядування: українська практика. *Бібліотечний вісник.* 2020. № 1. С. 14–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2020_1_5 (дата звернення: 17.12.2025).

7. Половинчак Ю. Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки. *Наукові праці Націо-*

нальної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 33. С. 170–179.

8. Пасмор Ю. В. Напрями консолідації в інформаційному забезпеченні правової науки України: соціально-комунікаційний аспект : монографія / Національна академія правових наук України, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку. Харків : Юрайт, 2013. 271 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2653 (дата звернення: 9.12.2025).

9. Іванова Н. Інформаційно-аналітична діяльність Національної юридичної бібліотеки НБУВ в умовах війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2024. Вип. 70. С. 86–99. https://doi.org/10.15407/np.70.086

10. Іванова Н. Інформаційно-правова підтримка під час війни. *Бібліотека. Наука. Комунікація: Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 3–5 жовт. 2023 р.). Київ, 2023. С. 373–376 URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004726.pdf (дата звернення: 12.12.2025).

11. Пестрецова О., Іванова Н. Удосконалення інформаційно-правового обслуговування користувачів бібліотек у системі стратегічних комунікацій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2020. Вип. 58. С. 105–116.

12. Пестрецова О. Соціальнокомунікаційні аспекти інформаційно-правового обслуговування в діяльності бібліотек : монографія / наук. ред. Н. Іванова. Київ, 2024. 170 с. URL: https://nbuviap.gov.ua/e-biblioteka/naukovi-resursy/sotsialni-komunikatsii/pestretsova-o-sotsialnokomunikatsiini-aspekty-informatsiino-pravovoho-obsluhovuvannia-v-diialnosti-bibliotek-o-pestretsova-naukred-n-ivanova-kyiv-2024-170-s (дата звернення: 15.12.2025).

13. Дубовик О. В. Інформаційні технології та їх роль в діяльності судових інстанцій. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 5. С. 485–492. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.76

14. Бесчастний В., Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 24 (2), С. 9–26. https://doi.org/10.33270/02222402.9

15. Русанова І. О. Сучасні проблеми запровадження електронного судочинства в Україні. *Публічне право*. 2021. № 3 (43). С. 41–49. https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-43-4

16. Бабяк Н. В. Стан і проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності адміністративних судів України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2016. Вип. 3. С. 124–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2016_3_16 (дата звернення: 17.12.2025).

17. Kwak Seung-Jin, Noh, Younghee, Chang, Inho, Kim, Jeong-Taek, Shin, Youngji. A Study on Perceptions for the Establishment of Collection Development Policy in Court Libraries. *Journal of Korean Library and Information Science Society*. 2021. Vol. 52. Issue 3. Pp. 1–20. https://doi.org/10.16981/kliss.52.3.202109.1

18. Mane D. V. S. (2024). Legal Library and Information Services: an Overview. *Bulletin of Nexus.* 2024. 1(1), 18–29. https://doi.org/10.5281/zenodo.14543265

19. Bilson B., Lowenberger B., Sharp G. Reducing the "JUSTICE GAP" through access to legal information: establishing access to justice entry points at public libraries. *Windsor Yearbook of Access to Justice.* 2018. Vol. 34(2). Pp. 99–128. https://doi.org/10.22329/wyaj.v34i2.5020

20. Singh K., and Maharana B. Judicial Libraries in the Information Era: In the 21st Century, Role-Smart Law Librarians. *Asian Research Journal of Arts & Social Sciences*. 2024. 22 (4):81–87. https://doi.org/10.9734/arjass/2024/v22i4531

21. Jung E. Rethinking the Role of the Court Library for Sustainable Development Goals. *International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA).* 2023. URL: https://repository.ifla.org/rest/api/core/bitstreams/2e2b9409-4fd6-4029-ae98-ac1f911f9553/content (Last accessed: 12.12.2025).

References

1. Bila, L. O., Bondar, L. M., Bondarchuk, O. B., Varaksina, N. V., Zadorozhna, N. T., Zalitok, L. M., Zorina, N. Ye., Kyrii, S. V., Kovalenko, S. H., Lobanovska, I. H., Matsibora, N. H., Pavlenko, T. S., Pokusova, O. S., Pomchalova, O. H., Ruban, A. I., & Khemchian, I. I. (2016). *Orhanizatsiia i metodyka stvorennia haluzevykh*

bibliotechno-informatsiinykh resursiv dlia osvitianskoi haluzi Ukrainy [Organization and methodology for creating industry-specific library and information resources for the educational sector of Ukraine]. L. M. Zalitok, I. H. Lobanovska (Eds.). Kyiv [in Ukrainian].

2. Kopanieva, V. O. (2020). *Biblioteka v seredovyshchi tsyfrovoi nauky: Systemno-intehratsiina vzaiemodiia* [Library in the digital science environment: system integration interaction]. O. S. Onyshchenko (Ed.). Lira-K [in Ukrainian].

3. Kunanets, N., Demchuk, N., & Kvikvinia, A. (2025). Principles, priorities and features of information and analytical activities of a modern library. *Library Science. Record Studies. Informology, 4*, 18-36. https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2025.351518

4. Kobieliev, O. M. (2019). Informatsiino-analitychnyi servis yak vektor rozvytku suchasnykh bibliotek [Information and analytical service as a vector for the development of modern libraries]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury. Seriia: Sotsialni komunikatsii – Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture: Series: Social Communications, 54,* 62-72 [in Ukrainian]. Retrieved December 15, 2025, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/haksk_2019_54_8

5. Hodliuk, A. (2023). Libraries as subjects of legal communication in the modern information space. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 67,* 218-229 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.67.218

6. Plakhtii, A. (2020). Bibliotechno-informatsiinyi suprovid elektronnoho uriaduvannia: Ukrainska praktyka [Library and information support for e-government: Ukrainian practice]. *Library Bulletin, 1,* 14-22 [in Ukrainian]. Retrieved December 17, 2025, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2020_1_5

7. Polovynchak, Yu. (2012). Zarubizhnyi dosvid predstavlennia bibliotekamy dosiahnen natsionalnoi pravovoi dumky [Foreign experience of libraries presenting the achievements of national legal thought]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 33,* 170-179 [in Ukrainian].

8. Pasmor, Yu. V. (2013). *Napriamy konsolidatsii v informatsiinomu zabezpechenni pravovoi nauky Ukrainy: Sotsialno-komunikatsiinyi*

aspekt. [Directions of consolidation in the information provision of legal science in Ukraine: social and communication aspect]. Yurait [in Ukrainian]. Retrieved December 9, 2025, from https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2653

9. Ivanova, N. (2024). Information and analytical activities of the National Law Library of the National Library of Ukraine in wartime. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 70*, 86-99 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.70.086

10. Ivanova, N. (2023). Informatsiino-pravova pidtrymka pid chas viiny [Information and Legal Support During Wartime]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Library. Science. Communication: Current issues of preservation and innovative development of scientific librariesmaterialy. Proceedings of the International Scientific Conference, 3-5 October 2023* (pp. 373-376). Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved December 12, 2025, from https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004726.pdf

11. Pestretsova, O., & Ivanova, N. (2020). Udoskonalennia informatsiino-pravovoho obsluhovuvannia korystuvachiv bibliotek u systemi stratehichnykh komunikatsii [Improving information and legal services for library users in the strategic communications system]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 58,* 105-116 [in Ukrainian].

12. Pestretsova, O. (2024). *Sotsialnokomunikatsiini aspekty informatsiino-pravovoho obsluhovuvannia v diialnosti bibliotek* [Socio-Communication Aspects of Information and Legal Services in Library Activities: monograph]. N. Ivanova (Ed.). Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved December 15, 2025, from https://nbuviap.gov.ua/e-biblioteka/naukovi-resursy/sotsialni-komunikatsii/pestretsova-o-sotsialnokomunikatsiini-aspekty-informatsiino-pravovoho-obsluhovuvannia-v-diialnosti-bibliotek-o-pestretsova-naukred-n-ivanova-kyiv-2024-170-s

13. Dubovyk, O. V. (2024). Information technologies and their role in the activities of judicial authorities. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, *5,* 485-492 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.76

14. Beschastnyi, V., Kostytskyi, M., & Kushakova-Kostytska, N. (2023). Digital Constitutionalism: a New Paradigm and Prospects for

Development in Ukraine. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, *24*(2), 9-26 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.33270/02222402.9

15. Rusanova, I. O. (2021). Current problems of implementing electronic justice in Ukraine. *Public Law*, *3*(43), 41-49 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-43-4

16. Babiak, N. V. (2016). Stan i problemy informatsiino-analitychnoho zabezpechennia diialnosti administratyvnykh sudiv Ukrainy [Condition and problems of information and analytical support of administrative courts of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia yurydychna – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Legal Series, 3*, 124-134 [in Ukrainian]. Retrieved December 17, 2025, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2016_3_16

17. Kwak, S.-J., Noh, Y., Chang, I., Kim, J.-T., & Shin, Y. (2021). A study on perceptions for the establishment of collection development policy in court libraries. *Journal of Korean Library and Information Science Society*, *52*(3), 1-20. https://doi.org/10.16981/kliss.52.3.202109.1

18. Mane, V. (2024). Legal library and information services: An overview. *Bulletin of Nexus, 1*(1), 18-29. https://doi.org/10.5281/zenodo.14543265

19. Bilson, B., Lowenberger, B., & Sharp, G. (2018). Reducing the justice gap through access to legal information: Establishing access to justice entry points at public libraries. *Windsor Yearbook of Access to Justice, 34*(2), 99-128. https://doi.org/10.22329/wyaj.v34i2.5020

20. Singh, K., & Maharana, B. (2024). Judicial libraries in the information era: In the 21st century, role-smart law librarians. *Asian Research Journal of Arts & Social Sciences, 22*(4), 81-87. https://doi.org/10.9734/arjass/2024/v22i4531

21. Jung, E. (2023). Rethinking the role of the court library for sustainable development goals. *International Federation of Library Associations and Institutions.* Retrieved December 12, 2025, from https://repository.ifla.org/rest/api/core/bitstreams/2e2b9409-4fd6-4029-ae98-ac1f911f9553/content

Отримано / Received 27.02.2026
Прийнято / Accepted 18.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Victoria Bondarenko,
PhD (Soc. Comms), Senior Researcher,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: vikanbuv@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1617-3665
Web of Science Researcher ID: OHV-2624-2025
SCOPUS: 57226568892
Olha Pestretsova,
PhD (Soc. Comms), Senior Researcher,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: pestretsova@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0102-9134

SPECIALIZED LIBRARIES OF CONSTITUTIONAL COURTS: ORGANIZATIONAL MODELS AND INFORMATION PRACTICES

The article presents comprehensive study of specialized libraries of Constitutional Courts as a component of judicial infrastructure and an important element of the system of information and analytical support for constitutional adjudication. The relevance of the topic is driven by the digital transformation of the legal system, judicial reform, and increasing demands for the quality of justice, which require prompt access of judges to legislation, case law, international legal standards, and doctrinal sources. In this context, judicial libraries are considered not only as resource units but also as multifunctional information and analytical centers that provide scientific and methodological support for judicial activities, contribute to the uniform application of law, and promote the development of continuous legal education. The purpose of the study is to analyze specialized libraries of Constitutional Courts and to systematize their organizational models and information practices. The methodological framework is based on systemic, structural-functional, and comparative approaches. The empirical basis was formed through the analysis of official web resources of judicial institutions in various countries.

The article examines the distinctive features of the libraries of the Constitutional Courts of Ukraine, the Republic of Korea, Poland, Portugal, Serbia, and Switzerland, as well as the libraries of the Supreme Courts of Canada and Japan. The conducted analysis made it possible to identify the key functions of such libraries: information and analytical support of judicial proceedings,

support for professional development of judges, promotion of uniform judicial practice, preservation of institutional memory, and ensuring transparency of the judiciary. Based on comparative analysis, a typology of organizational models of judicial libraries is proposed: digital analytical hub, academic information center, institutional research library, and specialized internal unit. It is proved that digitalization transforms judicial libraries into multifunctional information platforms integrating case law with scholarly commentary and international resources. Integration of libraries into the e-justice system and the development of digital analytical services is identified as promising direction.

Keywords: judicial libraries, Constitutional Court libraries, information and analytical support, constitutional adjudication, digitalization of the judiciary, legal information, information resources, e-justice, organizational models of libraries

https://doi.org/10.15407/np.77.153
УДК 027(410):021:364.787:314.151.3-054.72

Юлія Новальська,
головний бібліотекар науково-дослідного відділу,
Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого
вул. Грушевського,1, 01001, Київ, Україна
e-mail: ulianovalskaa@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5257-1559

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ПІДТРИМЦІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ ІММІГРАНТІВ

Проаналізовано досвід публічних бібліотек Великої Британії щодо залучення іммігрантів у громадське життя країни. Представлено діяльність бібліотек, що сприяє інтеграції іммігрантів у суспільство через навчання та культурно-дозвіллєві заходи. Доведено, що в складних життєвих обставинах бібліотеки є важливими осередками, які забезпечують ефективну допомогу новоприбулим у новій для них країні. Наголошено на законодавчій базі щодо міграційної політики Великої Британії. Розкрито роботу освітніх установ, асоціацій, громадських та благодійних організацій, спільнот у напрямі залучення іммігрантів до громадського життя Великої Британії, чому значною мірою сприяють програми та культурні заходи. **Мета статті** – розкрити діяльність бібліотек з підтримки іммігрантів та інтеграції їх у громадянське суспільство Великої Британії. **Методи дослідження** базуються на сучасних загальних та спеціальних методах наукового пізнання, зокрема, теоретичного (аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, пояснення), емпіричного (спостереження, порівняння, опис), історико-порівняльному, історико-хронологічного, аналізу джерел та ін. **Наукова новизна**. Вперше проаналізовано досвід бібліотек Великої Британії з інтеграції іммігрантів у громадянське суспільство країни, розкрито їх діяльність як соціальних інституцій у реалізації успішної міграційної політики і на цій основі спрогнозовано можливості бібліотек України щодо роботи з іммігрантами, збільшення чисельності яких передбачається після закінчення війни. **Висновки**. Доведено, що державна політика Великої Британії зорієнтована на підтримку та якомога швидшу адаптацію іммігрантів до умов життя британського суспільства. І одну з ключових ролей тут відіграють

© Ю. Новальська, 2026

бібліотеки як доступна «інфраструктура прибуття». У статті проаналізовано досвід публічних бібліотек Великої Британії щодо залучення іммігрантів у суспільство через навчання, культурно-дозвіллєві заходи та позитивний морально-психологічний клімат. Доведено, що бібліотеки Великої Британії мають значний потенціал у форматі комунікації з іммігрантами. Вони стають платформою для культурного обміну, громадської активності, нових контактів та сприяють зміцненню важливих соціальних зв'язків між новоприбулими та іммігрантами – представниками різних країн, що є шляхом до створення сприятливого середовища для навчання, освіти, згуртованості між членами громади тощо. Тобто бібліотека виступає не лише як місце збереження знань, історії, а і як центр інтеграції іммігрантів у громадянське суспільство.

Ключові слова: іммігранти, бібліотеки Великої Британії, громадські організації, інтеграція, соціокультурні умови, культурні заходи, співпраця, підтримка, інтелектуальний і духовний розвиток

Актуальність теми дослідження. Повномасштабне вторгнення Росії на територію України спричинило міграційну кризу, багато українців вимушені були шукати прихистку в різних куточках світу. Як засвідчує одне з джерел, нині за межами України перебуває близько 3 млн наших громадян [9]. Ці обставини спонукали Міністерство соціальної політики за підтримки UNFPA, Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, із залученням Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, органів влади, міжнародних партнерів, експертів з демографії з різних країн світу розробити «Стратегію демографічного розвитку до 2040 року», яка спрямована, передусім на покращання демографічного стану в країні та повернення українських громадян[1]. Стратегією передбачено створення умов комфортного життя в Україні: доступне житло, якісна громадська інфраструктура, безпечне середовище, безбар'єрність, інклюзивний ринок праці та соціальна згуртованість населення

[1] Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від від 30.09.2024 р. № 922-р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text (дата звернення: 20.03.2025); Демографічна політика. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України.* URL: https://www.msp.gov.ua/about/klyuchovi-napryamy/demohrafichna-polityka (дата звернення: 20.03.2025)

із забезпеченням рівних прав і можливостей. Варто підкреслити, що попередню Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 р. було затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України у липні 2017 р. Цим документом на Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти і науки**,** Міністерство зовнішніх справ покладалось завдання підвищити рівень співпраці з осередками етнічних меншин у процесі інтеграції із залученням їх до розроблення законодавства з питань інтеграції та імміграції[1]. Проте це завдання не було реалізоване з ряду об'єктивних та суб'єктивних причин, тому сьогодні воно потребує нагального вирішення.

Нині, окрім розв'язання питань, зумовлених викликами та загрозами розвитку України з демографічної точки зору, потребує прийняття на державному рівні програми репатріації закордонних українців, залучення висококваліфікованих фахівців з-за кордону, інтеграції іноземних мігрантів у суспільство, розширення можливостей працевлаштування іноземців, які здобули освіту в Україні, та розв'язання проблеми з неврегульованою міграцією[2].

Враховуючи воєнний стан та соціально-економічну ситуацію, міграційна привабливість України порівняно з іншими державами, які приймають мігрантів, сьогодні невисока. Водночас загальна міграційна криза у державах Європейського Союзу, проблеми врегулювання міграційних потоків та вжиття заходів щодо встановлення обмежень в'їзду на свою територію, в тому числі через перекриття кордонів, дає підстави допускати, що найближчим часом Україна може опинитися перед необхідністю швидко реагувати на зростання інтенсивності міграційних потоків.

Благодійний фонд «Право на захист» у партнерстві з фондом HIAS у 2023 р. провів дослідження «Міграційна політика України щодо іноземців з урахуванням перспективи повоєнного відновлення» [5]. Його предметом був стан державної міграційної політики України для цілей залучення мігрантів до повоєнної відбудови. Серед

[1] Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07. 2017 р. № 482-р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text (дата звернення: 20.03.2025).

[2] Там само.

ключових аспектів предмета дослідження були прогнозування можливості прибуття мігрантів до України після закінчення війни та фактори, на які варто звернути увагу для подальшого вивчення можливостей трудової міграції. У розділі «Запровадження політики й стратегії інтеграції іноземців як на державному, так і на локальному рівнях» Кабінету Міністрів пропонується запровадити безоплатні курси для мігрантів, які включатимуть вивчення української мови, функціонування адміністративної та соціальної системи, а також ознайомлення з культурою та історією України [5].

Місцем широкого доступу до культурних та цифрових ресурсів і одним із найпотужніших осередків інтеграції іммігрантів постають публічні бібліотеки. У багатьох країнах світу бібліотеки відіграють унікальну роль у культурному секторі, будучи не лише місцем для навчання, а й платформою для розширення прав та проведення цікавого дозвілля тих, хто не має такої можливості вдома.

Для того щоб усвідомити, яким саме чином публічні бібліотеки України, як соціальні інститути, можуть бути корисними державі в реалізації успішної міграційної політики, варто звернутися до багаторічного досвіду бібліотек зарубіжних країн. У цьому контексті набуває актуальності вивчення напрацювань бібліотечних установ Великої Британії.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчив, що вивчення досвіду закордонних бібліотек з інтеграції іммігрантів є надзвичайно актуальним з огляду на можливість упровадження його в українську бібліотечну практику. Автори досліджень одноголосні, що бібліотеки є важливим осередком для іммігрантів.

Як зазначає Сюзанна Вессендорф (Susanne Wessendorf) у дослідженні «Бібліотека – як мати: інфраструктура прибуття та новоприбулі мігранти в Східному Лондоні», тенденція попередніх років щодо поселення іммігрантів серед одноетнічних людей або ж їх національної більшості змінюється. Останніми роками іммігранти обирають місця проживання з відповідною «інфраструктурою прибуття», в яку входять інституції і соціальні простори, зорієнтовані на запити новоприбулих. Йдеться про релігійні організації, мовні курси, засновані людьми, які прибули до країни раніше. Базуючись на етнографічних дослідженнях у Східному Лондоні, авторка наголошує

на актуальній ролі бібліотек як головних інформаційних центрів для новоприбулих, яким притаманні обмежені соціальні контакти. Вона докладно аналізує діяльність бібліотеки «на одній із головних вулиць Ньюхема», в якій діють курси з англійської мови, що є привабливим для відвідувачів. Крім того, тут користувачі отримують потрібну їм інформацію та широке коло послуг. Базуючись на опитуванні відвідувачів бібліотек Східного Лондона, С. Вессендорф зробила висновок, що бібліотеки стали місцем набуття нових контактів та зміцнення важливих соціальних зв'язків між новоприбулими та іммігрантами – представниками різних країн [16]. Анн Моріс (Anne Moris), досліджуючи питання цінностей в імміграції та основні напрями інтеграції у нове середовище, аргументувала, що новоприбулі часто працевлаштовуються у бібліотеках, релігійних осередках, установах та організаціях, які концептуалізуються як «соціальна інфраструктура» або «треті місця» [10].

Ерік Кліненберг (Eric Klinenberg) багато часу провів у публічних бібліотеках, спостерігаючи, за людьми різного віку, статусу та етнічної належності. Він зробив висновок, що бібліотеки часто стають привабливим місцем перебування, зустрічей для самотніх людей, які відчувають себе відчуженими в суспільстві. На підтвердження своєї думки дослідник наводить приклади діяльності бібліотек Брукліна [14].

І. Киричок висвітлила досвід роботи бібліотек Великої Британії. За її словами, вони добре обладнані сучасною технікою, простір – інклюзивний, комфортний, добре організований для самостійної та групової роботи, інтелектуального дозвілля, проведення заходів. Важливо, що документний фонд – переважно у відкритому доступі, для його класифікації використовують національну систему [3].

Л. Прокопенко та І. Лісова розкрили досвід роботи закордонних бібліотек в інтеграції біженців та мігрантів, спрямований на підвищення рівня довіри і формування соціального капіталу. Авторки підкреслюють важливість вивчення цього досвіду для роботи бібліотек України з внутрішньо переміщеними особами. Наголошено, що бібліотеки можуть бути зручним та гостинним місцем для зустрічей різних груп внутрішньо переміщених осіб та місцевої спільноти, розвиваючи стійку гармонійну поведінкову

взаємодію між ними. Довіра до бібліотеки та її користувачів може стати потужною відправною точкою у формуванні загальної довіри за межами бібліотеки [7].

О. Клименко, О. Сокур вивчали діяльність бібліотек Великої Британії, що стосується підтримки українських біженців і сприяння їх адаптації за кордоном. Зроблено висновок, що публічні бібліотеки Великої Британії – це безпечні простори, у межах яких українці знаходять підтримку та інформаційне забезпечення для ефективної адаптації до нових соціокультурних умов, інтелектуального та духовного розвитку [4].

Ця стаття підготовлена за результатами наукової розвідки «Робота публічних бібліотек з іммігрантами: досвід зарубіжних країн», проведеної у 2024 р. у Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого.

Мета статті – розкрити діяльність бібліотек з підтримки іммігрантів та інтеграції їх у громадянське суспільство Великої Британії.

Виклад основного матеріалу. В останні роки еміграція населення спостерігається у багатьох країнах світу. Можна сказати, що історія людства багато в чому є історією його міграції. Значні зрушення у масштабах і структурі міграційної мобільності населення – це один із надзвичайно важливих складників глобального демографічного переходу і водночас самостійний глобальний процес, що впливає на найбільш значущі характеристики відновлення населення в країнах (зокрема, народжуваність, смертність, швидкість заміни поколінь тощо) [1, с. 30].

Однією з найпривабливіших країн для іммігрантів є Велика Британія. Офіційна назва – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (*англ.* the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland). Адже її економіка на сьогодні, і за прогнозами, до 2039 р. збереже шосте місце у світі (близько 3,3 % світового ВВП) [8]. Завдяки одній із найкращих у світі систем освіти та медицини, активному бізнес-середовищу, високому рівню життя і оплати праці Велика Британія завжди приваблювала мігрантів.

За оцінкою Управління національної статистики *(Office for National Statistics, ONS)*, до Великої Британії у 2023 р. приїхали 1,2 млн осіб, а виїхали з неї 479 тис., тобто чиста міграція становила

782 тис. осіб[1]. Велика Британія однією з перших серед європейських держав почала вводити обмеження щодо кількості нових прибулих громадян, щоб регулювати приплив мігрантів. Початком запровадження законів про міграцію вважається 1793 р., коли парламент прийняв «Закон про іноземців 1793», або «Закон про регулювання іноземців 1793 року» (*The Aliens Act 1793*), який зобов'язував кожного іноземця реєструватися при в'їзді в країну[2].

Це була перша у світі спроба на законодавчому рівні контролювати в'їзд іноземців у країну і міграційні потоки загалом. Відтоді було прийнято цілу низку законів щодо іммігрантів, серед них: «Закон про іноземців 1905»[3], «Закон про іммігрантів Співдружності 1962 року» (*Commonwealth Immigrants Act 1962*)[4], «Закон про іммігрантів Співдружності 1968 року» (*Commonwealth Immigrants Act, 1968*)[5] , «Про імміграцію 1971 року» (*Immigration Act 1971*)[6].

Закони 1962, 1968, 1971 років були покликані зробити міграційну політику більш жорсткою й обмежити доступ іноземних осіб у країну. Кожен новий законодавчий акт вводив чергові обмеження для прибулих. Низка законів здебільшого стосувалася представників бідних верств населення, які прибували до країни, на заможних громадян вони не поширювалися [11].

Однак на зламі XX і XXI століть британське керівництво усвідомило, що міжнародна міграція кваліфікованих працівників означає отримання реальних економічних вигід, тому останнім часом політика змінилася на краще для іммігрантів.

Імміграційна система країни структурована таким чином, щоб

[1] What are the UK's latest migrations statistics? *Migration statistics*. URL: https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06077/(дата звернення: 26.03.2025).

[2] UK Regulators of Aliens Act 1793. Van Cooten Voices. URL: https://vc.id.au/blog2/transcriptions/uk-regulators-of-aliens-act-1793/ (дата звернення: 26.03.2024).

[3] Aliens Act 1905. Legislation.gov.uk URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1905/13/pdfs/ukpga_19050013_en.pdf (дата звернення: 26.03.2025).

[4] Commonwealth Immigrants Act 1962. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1962/21/pdfs/ukpga_19620021_en.pdf (дата звернення: 26.03.2025).

[5] Commonwealth Immigrants Act 1968. URL: https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/commonwealth-migration-since-1945/immigration-act-1968/ (дата звернення: 26.03.2025).

[6] Immigration Act 1971. Law Teacher Free LawStudyResources. URL: https://www.lawteacher.net/acts/immigration-act-1971.php (дата звернення: 26.03.2025).

управляти потоком та інтеграцією іноземних громадян. Її центральним принципом є те, що іноземні громадяни повинні дотримуватись правових положень своїх віз.

Розуміння британських цінностей є невід'ємною частиною переходу до нової культури, основою успішної інтеграції. Інтеграція корисна не тільки для тих, хто приїхав до Великобританії, щоб покращити свої шанси на успішне життя, а й для місцевої спільноти, яка знайомиться з новими культурами світу.

Іммігранти часто стикаються з такими перешкодами як мовний бар'єр, культурні відмінності, пошук роботи, доступ до державних послуг, створення нових соціальних контактів тощо. Інтеграція допомагає іноземним громадянам долати ці труднощі, адаптуватися і ставати частиною британського суспільства [10].

Благодійні некомерційні організації, діяльність яких спрямована на допомогу іммігрантам в інтеграції в нове середовище, реалізують різні заходи – громадські програми, програми наставництва, фестивалі культурного обміну тощо. Зокрема, громадськими програмами передбачено мовні курси, семінари з працевлаштування та культурну орієнтацію. Наприклад, Програма підтримки мігрантів та залучення спільноти (*Migrant Support and Community Engagement program)* пропонує індивідуальну підтримку для покращення інтеграції та зміцнення згуртованості спільноти [10].

Що до програми наставництва у спільнотах, то її особливість полягає у діяльності наставників, які допомагають новачкам розібратися у складнощах, які виникають після переїзду, сприяють зближенню нових мігрантів із місцевими жителями, які мають схоже походження. Завдяки фестивалям, культурному обміну, які доволі часто проводяться у містах, відбувається демонстрація особливостей різних культур, представники яких проживають у Великій Британії. Ці заходи дають змогу показати різнобарв'я звичаїв, обрядів та водночас ознайомити британців і краще зрозуміти інші культури світу.

Деякі британські компанії запровадили ініціативи щодо інтеграції на робочому місці. Вони полягають у мовній підтримці, допомозі в навчанні, спільному святкуванні міжнародних свят, що створює комфортне середовище на робочому місці [10].

Водночас широкої популярності набувають інтернет-ресурси з онлайн-платформами, які надають допомогу у вивченні англійської мови, розумінні законів Великої Британії та зв'язку з місцевими службами. Такі вебсайти, як *Citizens Advice*, пропонують безкоштовні консультації з низки питань: пошук житла, допомога у працевлаштуванні, юридичні права. Платформи соціальних мереж та громадські групи, форуми спільнот допомагають іммігрантам підтримувати зв'язок з іншими людьми, які перебувають у схожих ситуаціях. Ці платформи забезпечують емоційну підтримку, яка має велике значення у процесі інтеграції [10].

Поряд з громадськими організаціями значну роботу з іммігрантами проводять установи, які надають освітні послуги**.** Зокрема йдеться про допомогу дітям-мігрантам інтегруватися до шкільної системи. Це включає мовну підтримку та культурно-чутливу педагогіку для сприяння інклюзивному середовищу в навчанні.

Такі організації, як Рада у справах біженців *(Refugee Council)* або Рада Великобританії у справах іноземних студентів *(UK Council for International Student Affairs),* надають юридичну допомогу та підтримку іммігрантам з різних питань: від подання заяв на отримання візи до прав та пільг.

Поряд з державними та громадськими інституціями з інтеграції іммігрантів у нові для них соціально-культурні умови значна роль, як зазначалось вище, належить бібліотекам, які є своєрідними освітніми хабами, популярними серед іммігрантів. Інноваційний розвиток та ефективне функціонування інформаційно-бібліотечної сфери – важливий складник державної політики Великої Британії. Роботою публічних бібліотек опікуються Державний секретар з інформатики, культури, засобів масової інформації та спорту, а також громадські організації, фонди й органи місцевої влади.

Незважаючи на несприятливі умови для іммігрантів з боку законодавства, бібліотеки країни, як найдоступніші осередки та відкриті інформаційні центри, відчутно допомагають новоприбулим адаптуватися до нового соціокультурного середовища. Серед основних безкоштовних сервісів для іммігрантів будь-якого віку є відкриті робочі зони; книжкові полиці з друкованими та електронними виданнями різними мовами; облаштовані куточки для читання для

дорослих та дітей; зони відпочинку; доступ до комп'ютерів; безкоштовний Wi-Fi; мовні курси та курси з цифрової грамотності; різні культурно-освітні івенти; підготовка до іспитів (Life in the UK із GoCitizen); громадський простір для навчання та спілкування. Платні послуги включають друкування, ксерокопіювання, сканування, ламінування документів чи літератури. За високий рівень гостинності та інклюзивності бібліотеки отримують відзнаку Libraries of Sanctuary [2][1].

До прикладу, Бібліотеки Брайтона і Гоува, а це 15 публічних бібліотек: Колдинська бібліотека, Бібліотека Хенглтона, Бібліотека Холлінгбері (Old Boat Corner), Бібліотека Хоува, Бібліотека Ювілею, Колекція бібліотечної спільноти (Громадський центр Холлінгдін), Колекція бібліотечної спільноти (Бібліотека Портслейда), Бібліотека Роттінгдіна, Бібліотека Солтдіна, Вестденська бібліотека, Бібліотека Уайтхоук, Бібліотека Вудінгдіна, пропонують іммігрантам, біженцям, шукачам притулку, та іншим новоприбулим різні послуги та ресурси, які сприяють їхній інтеграції та навчанню [15]. Стати користувачем бібліотеки можна безкоштовно, також є можливість отримати бібліотечну картку Exempt для тих, хто шукає притулок. Бібліотекарі пропонують низку безкоштовних послуг: скористатися комп'ютером, інтернетом, фондом бібліотеки (електронні та аудіокниги різними мовами), підтримку у вивчення англійської мови за допомогою книг, онлайн-курсів; індивідуальну допомогу в опануванні основ IT, а також у підготовці до іспиту Life in the UK із GoCitizen тощо[2].

Бібліотеки Дадлі надають читацький квиток без будь-яких ідентифікаційних документів. Наявність квитка дає змогу взяти книги додому, отримати доступ до електронних матеріалів, а також використовувати комп'ютери, інтернет безкоштовно. У гуртках

[1] How our libraries support people seeking sanctuary. Brighton & Hove City Council. URL: https://www.brighton-hove.gov.uk/libraries-leisure-and-arts/libraries/how-our-libraries-support-people-seeking-sanctuary (дата звернення: 12.12.2024).

[2] How our libraries support people seeking sanctuary. Brighton & Hove City Council. URL: https://www.brighton-hove.gov.uk/libraries-leisure-and-arts/libraries/how-our-libraries-support-people-seeking-sanctuary (дата звернення: 12.12.2024).

творчого письма та в клубі Rhyme Time проводять заняття з вивчення англійської мови для мігрантів усіх вікових категорій[1].

Бібліотеки Кіркліса є лідерами у наданні гостинності іммігрантам. Розмовні клуби зі спеціальними пропозиціями підтримують вивчення мови для користувачів різного віку, для яких англійська не є рідною. Також доступний широкий спектр заходів, що сприяють інтеграції. Бібліотеки Кіркліса набули статусу Library of Sanctuary (бібліотека-притулок). Вони стали першою бібліотечною службою в регіоні Йоркшир та Хамбер, яка отримала престижну національну нагороду у 2021 р. [12, 13].

Мігрантам і біженцям організація Libraries of Sanctuary надає список бібліотек у яких для користування бібліотекою посвідчення особи не потрібне. Також є бібліотеки з послугою «лайт»-членство, які реєструють усіх, хто має тимчасове житло, наприклад живуть у готелях, як тимчасових членів, доки у них не з'явиться постійна адреса. Якщо немає посвідчення особи, створюють обліковий запис із зазначеними даними та надсилають картку поштою, щоб таким чином підтвердити адресні дані. Це дає відвідувачам змогу скористатися будь-якими бібліотечними послугами по всьому регіону, брати книги, користуватися комп'ютерами, електронними книгами, аудіо матеріалами тощо. У кожної бібліотеки індивідуальні умови щодо кількості виданих книг, часу роботи на комп'ютері та інших послуг.

Бібліотечно-інформаційна асоціація (CILIP) – професійна спілка бібліотекарів, інформаційних працівників і менеджерів знань Великої Британії (створена у 2002 р.) має на меті «поставити інформаційні та бібліотечні навички та професійні цінності в центр демократичного, рівноправного та успішного суспільства» [2].

---

[1] Dudley Libraries. Beier Libraries. URL: https://www.better.org.uk/library/dudley (дата звернення: 12.12.2024) ; Library membership & IDs for new arrivals. Libraries of Sanctuary. URL: https:// libraries.cityofsanctuary.org/2023/01/09/library-memership-ids-for-new-arrivals (дата звернення: 12.12.2024); Our libraries and their opening times. Brighton & Hove City Council. URL:https://www.brighton-hove.gov.uk/libraries-leisure-and-arts/libraries/directories/our-libraries-and-their-opening-times?page=1 (дата звернення: 12.12.2024).

[2] CILIP: the library and information association. Chartered Institute of Library and Information Professionals URL: https://www.cilip.org.uk/ (дата звернення: 26.03.2025).

Позитивний досвід бібліотек Великої Британіїї в інтеграції іммігрантів у громадянське життя країни дає змогу спрогнозувати можливості бібліотек України щодо роботі з іммігрантами, збільшення чисельності яких передбачається після закінчення війни, та окреслити напрями діяльності, щоб ефективно впливати на підтримку державної міграційної політики**.**

Висновки. Отже, державна політика Великої Британії зорієнтована на підтримку та якомога швидшу адаптацію іммігрантів до умов життя британського суспільства. Одну з ключових ролей тут відіграють бібліотеки як доступна «інфраструктура прибуття» задля створення позитивного морально-психологічного клімату у громадах через самореалізацію новоприбулих в умовах міжкультурних відмінностей.

Бібліотеки Великої Британії мають потужний потенціал у форматі комунікації з іммігрантами. Вони стають справжнім майданчиком для культурного обміну, громадської активності, нових контактів та зміцнення важливих соціальних зв'язків між представниками різних країн, що веде до створення комфортного середовища для навчання, освіти, сприяє згуртованості, розвитку місцевих ініціатив і демократичного суспільства. Тобто сучасні бібліотеки – це не лише місце збереження знань, історії, а й центри для розвитку іммігрантів будь-якого походження і віку, з їхніми найрізноманітнішими запитами.

Сервіси бібліотек включають як безоплатні (місця для роботи, навчання, відпочинку і спілкування), так і платні (друкування, ксерокопіювання, сканування літератури, ламінування документів тощо) послуги, вони спрямовані на задоволення інформаційно-знаннєвих, культурних, культурно-дозвіллєвих, освітніх та інших потреб іммігрантів – представників різних країн [6].

Доведено, що публічні бібліотеки Великої Британії виступають платформою, на якій іммігранти знаходять підтримку для адаптації до нових соціокультурних умов, а також сприяють їх інтелектуальному та духовному розвитку.

Список використаних джерел

1. Бортник Н., Жаровська І., Цьвок М. Спонукальні причини міграції в сучасних умовах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2017. № 884. С. 30–37. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13311/14.pdf (дата звернення: 20.03.2025).

2. Британські бібліотеки. *Opora Blog*. 04.04.2024. URL: https://ua.opora.uk/blog/brytanskibiblioteki (дата звернення: 26.03.2025).

3. Киричок І. Досвід роботи бібліотек Британії: погляд українського бібліотекаря. *Виступ на XXII Міжнародній науково-практичній конференції «Медичні бібліотеки України: досягнення, можливості, перспективи»* (Тернопіль, 16–17 жовт. 2024 р.). URL: https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b5fd60b-54ce-4615-a57c-b632f22b0822/content (дата звернення: 20.03.2025).

4. Клименко О., Сокур О. Підтримка українських біженців з боку бібліотек Великої Британії. *Вісник Книжкової палати*. 2025. № 8. С. 47–52. https:// doi.org/10.36273/2076-9555.2025.8(349).47-52

5. Міграційна політика України щодо іноземців з урахуванням перспективи повоєнного відновлення. Аналітичне дослідження. URL: https://r2p.org.ua/storage/documents/0a0603868eedd18b6e233f03ba508a998fe7fa3c_original.pdf (дата звернення: 20.03.2025).

6. Новальська Ю. В. Роль бібліотек в житті іммігрантів Великої Британії. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів Восьмої міжнар. наук. конф. (Київ, 15–17 трав. 2025 р.) / редкол.: Ю. І. Горбань,Т. В. Новальська, О. О. Каракоз [та ін.]. ; упоряд. М. М. Цілина. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2025. Ч. 1. С. 65–67. https://doi.org/10.53452/TU2904

7. Прокопенко Л. С., Лісова І. В. Роль бібліотек у формуванні соціального капіталу: зарубіжний досвід інтеграції біженців. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.) Київ, 2023. С. 139–142. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004726.pdf (дата звернення: 15.03.2025).

8. Тарасовський Ю. Економіка Великої Британії у наступні 15 років випередить Європу. Яке місце займуть США та Китай. *Forbes*.

2024, 26 груд. URL: https://forbes.ua/news/ekonomika-velikoi-britanii-u-nastupni-15-rokiv-viperedit-evropu-yake-mistse-zaymut-ssha-ta-kitay-26122024-25883 (дата звернення: 26.03.2025).

9. Тарасовський Ю. Майже 450 000 українців виїхали і не повернулися додому в 2024 році. За три роки війни – близько 3 млн. *Forbes.* 2025, 15 січ. URL: https://forbes.ua/news/mayzhe-450-000-ukraintsiv-viikhali-i-ne-povernulisya-dodomu-v-2024-rotsi-za-tri-roki-viyni-blizko-3-mln-15012025-26301 (дата звернення: 20.03.2025).

10. Anne Moris. Integration & Values in Immigration Section A: The Concept of Integration. *Davidson Morris.* 2024, April 22. URL: https://www.davidsonmorris.com/integration-values-in-immigration/ (дата звернення: 12.12.2025).

11. Dirks, G. Canada‘s Refugee Policy: Indifference or Opportunism? Montreal: McGill-Queen‘s University Press, 1997.

12. Kirklees Libraries first in Yorkshire to receive national accolade. *Kirklees Together.* URL: https://kirkleestogether.co.uk/2021/08/03/kirklees-libraries-first-in-yorkshire-to-receive-national-accolade (дата звернення: 12.12.2024).

13. Kirklees Libraries re-awarded Library of Sanctuary status. *Kirklees Together.* 2024, December 19. URL: https://kirkleestogether.co.uk/category/community/libraries/ (дата звернення: 20.12.2024).

14. Klinenberg E. Palaces for the People: How to Build a More Equal and United Society. *The Guardian*. 2018, October 6. URL: https://www.theguardian.com/books/2018/oct/08/palaces-for-people-how-build-more-equal-united-society-eric-klinenberg-review (дата звернення: 20.02.2025).

15. Oldenburg R., Brissett D. “The Third Place”. *Qualitative Sociology*, 1982. № 5/4. 265-84. https://doi.org/10.1007/BF00986754

16. Wessendorf S. The library is like a mother’: arrival infrastructures and migrant newcomers in East London. *Migration Studies*. Vol. 10. Issue 2. June 2022. Pp. 172-189. https://doi.org/10.1093/migration/mnab051

References

1. Bortnyk, N., Zharovska, I., & Tsvok, M. (2017). Sponukalni prychyny mihratsii v suchasnykh umovakh [Incentives for migration

in modern conditions]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik". Seriia: Yurydychni nauky – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Legal Sciences, 884*, 30-37 [in Ukrainian]. Retrieved March 20, 2025, from https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13311/14.pdf

2. Brytanski biblioteky (2024, April 04). [British Libraries]. *Opora Blog: vebsait – Opora Blog: website* [in Ukrainian]. Retrieved March 26, 2025, from https://ua.opora.uk/blog/brytanskibiblioteki

3. Kyrychok, I. (2024). Dosvid roboty bibliotek Brytanii: pohliad ukrainskoho bibliotekaria: dopovid-prezentatsiia [Experience of British libraries: the view of a Ukrainian librarian. Speech]. *Medical Libraries of Ukraine: Achievements, Opportunities, Prospects*. *Speech-presentation at the XXII International Scientific and Practical Conference, 16-17 October 2024.* Ternopil [in Ukrainian]. Retrieved March 20, 2025, from https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b5fd60b-54ce-4615-a57c-b632f22b0822/content

4. Klymenko, O. & Sokur, O. (2025). Support for Ukrainian refugees by UK libraries. *Bulletin of the Book Chamber, 8*, 47-52 [in Ukrainian]. https:// doi.org/10.36273/2076-9555.2025.8(349).47-52

5. Blahodiinyi fond "Pravo na zakhyst" (n.d.). Mihratsiina polityka Ukrainy shchodo inozemtsiv z urakhuvanniam perspektyvy povoiennoho vidnovlennia: Analitychne doslidzhennia [Ukraine's migration policy towards foreigners taking into account the prospects of post-war recovery: Analytical study] [in Ukrainian]. Retrieved March 20, 2025, from https://r2p.org.ua/storage/documents/0a0603868eedd18b6e233f03ba508a998fe7fa3c_original.pdf

6. Novalska, Yu. V. (2025). The role of libraries in the lives of immigrants in Great Britain. *Information, communication and knowledge management in a globalized world. Collection of materials of the Eighth International Scientific Conference, 15-17 May 2025* (Vols. 1-2; Vol. 1, pp. 65-67). Kyiv [in Ukrainian]. https://doi.org/10.53452/TU2904

7. Prokopenko, L. S., & Lisova, I. V. (2023). Rol bibliotek u formuvanni sotsialnoho kapitalu: zarubizhnyi dosvid intehratsii bizhentsiv [The role of libraries in the formation of social capital: foreign experience of refugee integration]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Library. Science. Communication. Current issues of preservation and*

innovative development of scientific libraries. Proceedings of the International Scientific Conference, 3-5 October 2023 (pp. 139-142). Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved March 15, 2025, from https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004726.pdf

8. Tarasovskyi, Yu. (2024, December 26). Ekonomika Velykoi Brytanii u nastupni 15 rokiv vyperedyt Yevropu. Yake mistse zaimut SSHA ta Kytai [The economy of Great Britain in the next 15 years will overtake Europe. What place will the USA and China occupy]. *Forbes* [in Ukrainian]. Retrieved March 26, 2025, from https://forbes.ua/news/ekonomika-velikoi-britanii-u-nastupni-15-rokiv-viperedit-evropu-yake-mistse-zaymut-ssha-ta-kitay-26122024-25883

9. Tarasovskyi, Yu. (2025, January 15). Maizhe 450 000 ukraintsiv vyikhaly i ne povernulysia dodomu v 2024 rotsi. Za try roky viiny – blyzko 3 mln [Almost 450,000 Ukrainians left and did not return home in 2024. During the three years of the war - about 3 million]. *Forbes* [in Ukrainian]. Retrieved March 20, 2025, from https://forbes.ua/news/mayzhe-450-000-ukraintsiv-viikhali-i-ne-povernulisya-dodomu-v-2024-rotsi-za-tri-roki-viyni-blizko-3-mln-15012025-26301

10. Anne Moris (2024, April 22). Integration & Values in Immigration Section A: The Concept of Integration. *Davidson Morris.* Retrieved December 12, 2025, from https://www.davidsonmorris.com/integration-values-in-immigration/

11. Dirks, G. (1997). Canada‘s Refugee Policy: Indifference or Opportunism? Montreal: McGill-Queen‘s University Press. 316 p.

12. Kirklees Libraries first in Yorkshire to receive national accolade (2021, August 3). *Kirklees Together.* Retrieved December 12, 2024, from https://kirkleestogether.co.uk/2021/08/03/kirklees-libraries-first-in-yorkshire-to-receive-national-accolade

13. Kirklees Libraries re-awarded Library of Sanctuary status (2024, December 19). *Kirklees Together.* Retrieved December 20, 2024, from https://kirkleestogether.co.uk/category/community/libraries/

14. Klinenberg, E. (2018, October 6). Palaces for the People: How to Build a More Equal and United Society. *The Guardian*. Retrieved February 20, 2025, from https://www.theguardian.com/books/2018/oct/08/palaces-for-people-how-build-more-equal-united-society-eric-klinenberg-review

15. Oldenburg, R., & Brissett, D. (1982). “The Third Place”. *Qualitative Sociology*, *5/4*, 265-84. https://doi.org/10.1007/BF00986754

16. Wessendorf, S. (2022). The library is like a mother’: arrival infrastructures and migrant newcomers in East London. *Migration Studies, 10*(2), 172-189. https://doi.org/10.1093/migration/mnab051

Отримано / Received 13.02.2026
Прийнято / Accepted 27.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Yulia Novalska,
Chief Librarian of the Research Department,
Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine
1 Hrushevsky St., Kyiv 01001, Ukraine
e-mail: ulianovalskaa@gmail.com
ORCID:https://orcid.org/0000-0001-5257-1559

LIBRARIES IN GREAT BRITAIN IN SUPPORTING AND SOCIO-CULTURAL INTEGRATION OF IMMIGRANTS

The article analyzes the experience of public libraries in Great Britain in involving immigrants in the public life of the country. The activities of libraries that contribute to the integration of immigrants into society through education and cultural and leisure activities, are presented. It is proven that in hard life circumstances, libraries are important centers that provide effective assistance to newcomers in a country. The legislative framework for the migration policy of Great Britain is emphasized. The work of educational institutions, associations, public and charitable organizations, and communities in integrating immigrants into the public life of Great Britain is revealed, which is largely facilitated by programs and cultural events. **The purpose of the article** is to reveal the activities of libraries in supporting immigrants and integrating them into the civil society of Great Britain. Research methods are based on modern general and special methods of scientific knowledge, in particular, theoretical (analysis, synthesis, generalization, abstraction, explanation), empirical (observation, comparison, description), historical-comparative, historical-chronological, source analysis, etc. **Scientific novelty**. For the first time, the experience of libraries in Great Britain in integrating immigrants into the British civil society has been analyzed, their activities as social institutions

in implementing a successful migration policy have been revealed, and on this basis, the possibilities of Ukrainian libraries in their work with immigrants, have been designed, as the number of immigrants is expected to rise once the war ends. **Conclusions.** It has been proven that the state policy of Great Britain is oriented towards supporting and adapting immigrants to the n orms and conditions of British society as quickly as possible, and libraries as an accessible "arrival infrastructure" play one of the key roles. The article analyzes the experience of public libraries in Great Britain in involving immigrants in civil society through training, cultural and leisure activities, and a positive moral and psychological climate. It has been proven that libraries in Great Britain have enormous potential in the format of communication with immigrants. They become a platform for cultural exchange, civic engagement, new contacts and the strengthening of important social ties between newcomers and immigrants - representatives of different countries, which leads to a path aimed at creating a favorable environment for learning, education, strengthening ties, cohesion between community members. That is, the library acts not only as a place of preservation of knowledge, history, but also as a center for the integration of immigrants into civil society.

Keywords: immigrants, libraries in Great Britain, public organizations, integration, socio-cultural conditions, cultural events, cooperation, support, intellectual and spiritual development

https://doi.org/10.15407/np.77.171
УДК 025.3:005.336.2:005.336.5:[025.5+004+316.77+174]

Наталія Демчук,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри бібліотекознавства і бібліографії,
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79007, Україна
e-mail: ndemch@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4236-7794

Валентина Мудроха,
кандидат наук із соціальних комунікацій, старший дослідник,
завідувач відділу бібліотекознавства,
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
вул. Стефаника, 2, Львів, 79005, Україна
e-mail: mudrokhavalentyna@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9508-227X

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БІБЛІОТЕКАРЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Мета роботи. Проаналізувати особливості та специфіку формування професійної компетентності бібліотекаря, враховуючи реалії сьогодення. **Методологію дослідження** становить сукупність загальнонаукових підходів та спеціальних методів. Зокрема, застосовано фундаментальні підходи: системний, структурно-функціональний, інституційний та діяльнісний, а також загальнонаукові методи аналізу та синтезу, порівняння й узагальнення. З-поміж спеціальних методів бібліотечно-інформаційної галузі використано метод термінологічного аналізу, типологічний метод, метод моделювання професійної діяльності, компаративний бібліотекознавчий аналіз. Важливим є застосування соціокомунікативного методу, що дав змогу виявити взаємозв'язки теорії та практики, окреслити функціональне навантаження фахівця та визначити траєкторії його подальшого професійного зростання. **Наукова новизна результатів дослідження.** Запропоновано комплексний підхід до формування професійної компетентності бібліотекаря, що є необхідною умовою успішного функціонування книгозбірні як сучасної інтелектуальної інституції,

© Н. Демчук, В. Мудроха, 2026

здатної відповідати на технологічні та морально-етичні виклики сьогодення. **Висновки.** В умовах цифрових трансформацій і воєнного стану роль бібліотекаря зазнає докорінних змін. Сьогодні ця професія вимагає поєднання трьох основних складників: 1) інформаційно-технологічного (цифрова грамотність, вільне володіння АБІС, навички оцифрування фондів та використання інструментів штучного інтелекту); 2) соціально-комунікативного (емоційний інтелект, гнучкість, навички медіації та здатність до ефективної комунікації в кризових умовах); 3) етико-морального (професійна етика, моральна відповідальність, добросовісність та відданість принципам вільного доступу до інформації як ціннісної основи професії). Поєднання таких характеристик сучасного бібліотекаря є запорукою не тільки якісного бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів, а й основою національної та інформаційної безпеки держави, яка перебуває у стані війни.

Ключові слова: професійна компетентність, бібліотекар, інформаційно-технологічна грамотність, соціально-комунікативна компетентність, етико-моральні принципи, професійно-ціннісні орієнтири

Постановка проблеми. Актуальність та доцільність дослідження зумовлені глибокою трансформацією бібліотечної галузі в умовах цифрової ери та соціальних криз, спричинених війною. Сьогодні професійна компетентність бібліотекаря перестає бути статичним набором знань, перетворюючись на динамічну систему, що потребує постійного оновлення. У цих умовах відбувається не лише модернізація традиційних напрямів діяльності, а й створення новітніх сегментів професійного середовища, де молоді фахівці орієнтовані на швидке набуття практичного досвіду, тоді як досвідчені працівники опановують сучасні знання з менеджменту, економіки, соціального партнерства та інноваційного інструментарію у сфері інформаційних послуг. Трансформація ролі бібліотекаря – від традиційного зберігача фондів до цифрового куратора, соціального медіатора та психологічного фасилітатора – є критично важливою для підтримки ментального здоров'я громади у сучасних умовах.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання професійного розвитку, загальних та професійних компетентностей сучасного бібліотекаря, особливостей професійного спілкування та підвищення кваліфікації досліджують провідні фахівці галузі: Н. Грабар [1], О. Григо-

ревська [2, 3], Л. Кислюк [1], О. Клименко [4–6, 11], Н. Коржик [7], В. Мудроха [8–10], Т. Новальська [4], Н. Прокопенко [9], О. Сокур [4–6, 11], С. Хрущ [12] та ін. До розробки професійних стандартів та кваліфікаційних вимог залучені провідні бібліотечні установи, що виступають головними науково-інформаційними та методичними центрами: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Національна бібліотека України імені Я. Мудрого, Одеська національна наукова бібліотека тощо.

Мета дослідження – проаналізувати особливості та специфіку формування професійної компетентності бібліотекаря, враховуючи реалії сьогодення.

Виклад основних положень. У процесі становлення компетентного бібліотечного фахівця визначальну роль відіграє фахова освіта, в межах якої формується система знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної професійної діяльності. Серед ключових складників фахової компетентності варто виокремити наведені нижче.

1. Бібліографічно-пошукова компетентність – здатність впевнено працювати з традиційними (картковими) та електронними каталогами, базами даних, універсальними бібліотечними класифікаціями (Десяткова класифікація Дьюї (ДКД), Універсальна десяткова класифікація (УДК), Класифікація Бібліотеки Конгресу (LCC)).

2. Інформаційно-аналітична компетентність – оперативне здійснення пошуку релевантної інформації з її подальшим аналітико-синтетичним опрацюванням та наданням користувачеві.

3. Цифрова і технологічна адаптивність – навички роботи з електронними й цифровими ресурсами, а також спеціальним програмним забезпеченням (АБІС), що впроваджене в конкретній бібліотечній установі.

4. Організаційно-управлінська компетентність – вміння структурувати робочі процеси, координувати проєктну діяльність та заходи різноманітного спрямування і рівня складності.

Опанування зазначених професійних якостей відбувається у процесі фахової підготовки під час вивчення циклу таких спеціалізованих навчальних дисциплін: «Бібліотекознавство», «Організація бібліотечної справи (документно-інформаційні ресурси)»,

«Організація бібліотечної справи (аналітико-синтетична обробка документів)», «Організація бібліотечної справи (інформаційно-пошукові системи бібліотек)», «Сучасні інформаційні системи і технології», «Електронні бібліотеки та архіви», «Актуальні проблеми сучасного бібліотекознавства», «Теоретико-методичні основи бібліографії», «Інформаційний менеджмент» тощо. У результаті системного навчання відбувається становлення кваліфікованого молодого спеціаліста, здатного результативно виконувати свої посадові обов'язки та розв'язувати складні професійні завдання. Вища освіта забезпечує необхідне підґрунтя для безперервної післядипломної освіти та є основою постійного професійного саморозвитку. Саме профільна вища освіта виступає базисом підготовки кваліфікованого спеціаліста, тоді як її відсутність суттєво уповільнює процес набуття необхідних фахових компетентностей.

Сьогодні в Україні достатньо багато навчальних закладів різного рівня і типу підпорядкування (університети чи коледжі), де можна здобути освіту за спеціальністю В13 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Тільки у Львові налічується шість таких установ: Львівський фаховий коледж культури і мистецтв, Львівський фаховий коледж Київського університету культури, Львівська філія Київського національного університету культури і мистецтв, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний лісотехнічний університет України, Національний університет «Львівська політехніка».

У мережі закладів фахової передвищої та вищої освіти здійснюється підготовка фахівців за освітніми рівнями бакалавра та магістра, а також за освітньо-професійним ступенем «фаховий молодший бакалавр». Майбутній профіль підготовки передбачає, що такі спеціалісти будуть затребуваними не лише у бібліотечній сфері, а й у сфері інформаційного менеджменту як фахівці з цифрових ресурсів та архіваріуси, що є стратегічно важливим для розвитку сучасного суспільства. З метою формування практичних компетентностей у здобувачів освіти, а також задля задоволення потреб держави на ринку праці у висококваліфікованих кадрах між Львівською національною бібліотекою України імені В. Стефаника (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника) та провідними закладами вищої

освіти (Львівським національним університетом імені І. Франка, Національним університетом «Львівська політехніка», Національним лісотехнічним університетом України) укладено угоди про партнерство й ділове співробітництво. Ця співпраця спрямована на реалізацію комплексу заходів із професійної підготовки працівників, зокрема шляхом проведення науково-практичних семінарів, тренінгів, а також проходження студентами навчальної, виробничої та переддипломної практик, стажування на базі структурних підрозділів Бібліотеки[1]. Така взаємодія закладів освіти з академічною бібліотечною установою сприяє ефективному кадровому забезпеченню та залученню молодих фахівців.

На сучасному етапі життя стрімка інформатизація та автоматизація багатьох суспільних процесів ставлять перед бібліотеками нові виклики, які полягають у широкому впровадженні новітніх інформаційних технологій. Це, у свою чергу, вимагає від бібліотекаря оновлення його компетенцій, поглиблення знань та вдосконалення практичних навичок саме в інформаційній сфері. Зокрема, сучасний працівник бібліотечної галузі повинен володіти низкою цифрових компетентностей.

1. Інформаційна та медіаграмотність:

– ефективний пошук інформації в електронних каталогах, наукометричних базах даних (Scopus, Web of Science) і репозитаріях;

– вміння перевіряти джерела на достовірність (фактчекінг) та критично оцінювати контент;

– здатність структурувати й опрацьовувати великі масиви даних (Big Data).

2. Робота із цифровим контентом:

– адміністрування бібліотечного вебсайту або блогу (робота з CMS);

– створення візуального контенту для соціальних мереж (наприклад, у Canva, Adobe Express), розробка та редагування мультимедійних ресурсів з метою представлення результатів роботи та популяризації діяльності книгозбірні;

---

[1] Грень З., Сніцарчук Л. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. *Бібліотеки наукових установ Національної академії наук України*: довідник. 2019. С. 83. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004038.pdf (дата звернення: 15.01.2026).

– оцифрування фондів: робота зі сканерами та програмами для розпізнавання тексту (OCR).

3. Комунікація та колаборація:

– професійне ведення сторінок книгозбірні у соціальних мережах, управління віртуальними спільнотами та професійний нетворкінг (SMM);

– організація онлайн-заходів, вебінарів та віртуальних книжкових виставок (через Zoom, Google Meet, Teams);

– використання хмарних сервісів (Google Drive, Dropbox) для спільної роботи над документами.

4. Технічна грамотність та безпека:

– вільне володіння спеціалізованими автоматизованими бібліотечно-інформаційними системами (АБІС);

– знання основ кібербезпеки та захисту персональних даних користувачів;

– дотримання норм авторського права й етикету у цифровому середовищі;

– робота з відкритими даними та ліцензіями Creative Commons.

5. Консультаційна підтримка:

– навчання відвідувачів цифрової грамотності (допомога з електронним замовленням книжкових і періодичних видань, користуванням електронними та цифровими ресурсами, представленими на вебсайті бібліотеки, пошуком літератури в електронному та картковому каталогах тощо).

Системне тестування за допомогою Цифрограми на платформі «Дія. Освіта» дає змогу здійснити об'єктивний аудит зазначених навичок і в разі невідповідності чи недостатності знань – пройти відповідне професійне навчання. Завдяки сучасній системі неформальної освіти сьогодні є можливість підвищення кваліфікації без відриву від виробництва, зокрема через участь у вебінарах, онлайн-тренінгах та профільних навчальних програмах.

Окремо звертаємо увагу на інтеграцію штучного інтелекту (зокрема, ChatGPT) у професійну діяльність, що є одним із провідних трендів сьогодення. У бібліотечній сфері використання ШІ дає фахівцю змогу значно оптимізувати робочі процеси: мінімізувати час на пошук релевантної інформації, автоматизувати аналіз великих

масивів даних та прискорити генерацію контенту. Водночас критично важливою залишається роль спеціаліста як експерта: він має не безапеляційно приймати згенеровані дані, а ретельно верифікувати результати, забезпечуючи достовірність та якість інформаційного продукту. Отже, доцільно впроваджувати у роботу новітні досягнення науки і техніки, проте не перекладати на них відповідальність за кінцевий результат.

Важливим інструментом безперервного професійного розвитку бібліотечних фахівців залишається стажування, спрямоване на поглиблення теоретичних знань, удосконалення практичних компетентностей, освоєння нових функціональних напрямів, а також вивчення специфіки впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій та інноваційних сервісів [9, с. 119]. Протягом 2023–2026 рр. у межах довгострокового партнерства з Національним інститутом імені Оссолінських (пол. Zakład Narodowy im. Ossolińskich; м. Вроцлав, Республіка Польща) для працівників ЛННБ України ім. В. Стефаника було організовано серію навчальних візитів у межах двох грантових програм: «Спільна спадщина під загрозою» (2023–2024) та «Разом у майбутнє» (2025–2026). Ця ініціатива реалізується за фінансової підтримки програми «Надихаюча культура» (пол. Kultura inspirująca) Міністерства культури та національної спадщини Республіки Польща з метою організації адаптованих навчальних візитів для фахівців провідних культурних інституцій Львова. Проєкт став вагомим складником міжнародної культурної дипломатії та фахової співпраці між Польщею та Україною, спрямованої на збереження спільної історико-культурної спадщини та зміцнення професійних зв'язків у кризовий період.

Програми стажувань базувалися на поєднанні науково-освітнього та культурно-просвітницького векторів. Під час візитів українські спеціалісти мали змогу детально вивчити досвід не лише Оссолінеуму, а й інших репрезентативних установ Вроцлава, зокрема Центру науково-технічної інформації Вроцлавської політехніки (пол. Centrum Wiedzy i Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Wrocławskiej) та Міської публічної бібліотеки (пол. Miejska Biblioteka Publiczna). Особливу увагу в межах професійного обміну було приділено впровадженню європейських стандартів превентивної

консервації та збереження фондів в умовах збройних конфліктів і надзвичайних ситуацій. Окремим напрямом підготовки стало опанування сучасних методик високотехнологічного оцифрування та створення цифрових копій високої роздільної здатності. Важливим аспектом навчання стала також проблематика інтероперабельності бібліотечних баз даних та інтеграції метаданих у загальноєвропейський інформаційний простір через системи цифрових бібліотек, зокрема – національний портал «Polona» та загальноєвропейську платформу «Europeana».

Крім формування професійних компетентностей та їх постійного вдосконалення, вагоме значення для бібліотекаря мають особистісні якості. Оскільки робота у книгозбірні передбачає безпосередню комунікацію з різними категоріями користувачів, незалежно від їхнього соціального статусу чи рівня освіти, фахівцеві важливо володіти високим рівнем емоційного інтелекту. Це дозволяє не лише знаходити індивідуальний підхід до кожного відвідувача, а й вловлювати приховані емоційні потреби, виявляти емпатію і конструктивно розв'язувати складні та непередбачувані ситуації.

Працівник бібліотечної установи повинен мати активну життєву позицію, бути тактовним і наполегливим. Сучасному бібліотекарю притаманні чуйність, доброзичливість, ввічливість, уважність, адже ключовим орієнтиром його діяльності є принцип «усе для користувача». Якщо фахівець виявляє байдужість, а у процесі професійної взаємодії відчуває роздратування, нудьгу чи апатію – це свідчить про емоційне вигорання або помилковість вибору професії.

Незважаючи на те, що сьогодні, у зв'язку зі збройною агресією Росії, зросла кількість віддалених користувачів, більшість бібліотечних установ повертаються до роботи у звичному офлайн-форматі, залишаючись відкритими для своїх відвідувачів. Це зумовлює високі комунікативні вимоги до бібліотечного працівника, серед яких:

1) емпатійність – здатність розуміти користувача, «зчитувати» за його зовнішньою поведінкою думки та психоемоційний стан;

2) прогностичність – вміння передбачати запити і бажання, проявляти професійну проникливість;

3) активне слухання – здатність бути уважним до слів, рухів та

інтонацій відвідувача, не залишаючи поза увагою жодну деталь його звернення;

4) самоконтроль та стресостійкість – вміння поводитись стримано, коректно керувати власними емоціями та обирати доречні форми поведінки відповідно до ситуації;

5) кризова комунікація – володіння навичками першої психологічної допомоги та здатність підтримувати конструктивний діалог із людьми, що перебувають у стані стресу чи тривоги;

6) взаємоповага – прагнення бути зрозумілим для людей, зберігаючи професійну гідність і виявляючи глибоку повагу до кожного відвідувача.

Найбільшою мірою ці якості, звичайно, проявляються у працівників, які безпосередньо взаємодіють із користувачами – це бібліотекарі абонемента та читального залу. Сьогодні вони виконують не лише інформаційну, а й стабілізаційну функцію, перетворюючи бібліотеку на безпечний простір для інтелектуального та емоційного відновлення громади.

До позитивних рис характеру бібліотечного працівника варто віднести доброзичливість, щирість, простоту у спілкуванні, спокій та врівноваженість. Важливими також є вміння професійно рекомендувати літературу, швидка орієнтація в інформаційному просторі, навичка ведення бесіди та апріорна довіра до користувача. Натомість до негативних проявів належать байдужість, нещирість, дратівливість, сухість і холодність тону, грубість, квапливість у рішеннях, недовіра до людей, фамільярність, нав'язування власних уподобань, застосування некоректних висловлювань та поділ читачів на «своїх» і «чужих». Зрозуміло, що в умовах російсько-української війни кожен з нас відчуває пригнічення через страх, тривогу, гнів чи розпач, зумовлені фізичною небезпекою та руйнуванням звичного життя. Постійне емоційне напруження призводить до виснаження та зациклености на власних переживаннях. Проте ці чинники необхідно усвідомлювати й попри всі труднощі намагатися вибудовувати доброзичливі стосунки як всередині колективу, так і в комунікації з користувачами.

Як професіонал бібліотекар виступає гарантом доступу до знань. У цьому контексті він має досконало володіти сучасними інформаційними технологіями, щоб забезпечити користувача точною та

вичерпною інформацією. Якщо ж відповідні дані відсутні у фондах конкретної установи, бібліотекар повинен надати відомості про їх наявність в інших книгозбірнях України чи світу. Це вимагає від фахівця наявності таких етичних рис як добросовісність та старанність. Зокрема, у ЛННБ України ім. В. Стефаника доступний широкий спектр бібліотечно-бібліографічних послуг. Користувачі мають можливість отримати за запитом тематичну, адресно-бібліографічну чи фактографічну довідку, а також скористатися сервісом «Електронне доставляння документів». Для зручності дослідників у більшості структурних підрозділів Бібліотеки доступні послуги сканування та ксерокопіювання, що дає змогу працювати з копіями потрібних джерел поза межами установи [13, с. 72].

Однією з важливих умов морально-етичного зростання бібліотечних працівників є постійне самовдосконалення. Воно передбачає розвиток у собі таких якостей психологічного характеру, як:

1) здатність тривалий час зосереджувати увагу на робочих процесах, не допускаючи її розсіювання через втому;

2) вміння зберігати концентрацію, незважаючи на сторонні подразники;

3) здатність працювати не за шаблоном, самостійно варіюючи підходи до праці;

4) вміння знаходити як традиційні, так і нетрадиційні прийоми, що полегшують чи прискорюють роботу;

5) здатність ефективно взаємодіяти з колегами в колективі.

Бібліотечний працівник повинен не лише неперервно підвищувати рівень кваліфікації, а й працювати над собою в емоційно-психологічному плані. Адже саме від його вміння налагодити контакт і зберігати внутрішній спокій залежить атмосфера в бібліотеці та якість обслуговування користувачів. У багатогранній діяльності бібліотекаря, як у жодній іншій, суспільство зважає не лише на рівень освіти, обсяг спеціальних знань, умінь, навичок, а й на моральні якості працівника. Під ними розуміють стійкі прояви моральної свідомості у поведінці та вчинках. Саме етичний образ фахівця посідає особливе місце, а подекуди відіграє вирішальну роль у розв'язанні професійних завдань.

Професійна діяльність, об'єктом якої є люди, утворює складну систему взаємоперехідних, взаємозумовлених моральних відносин.

До цієї системи насамперед входять законодавча база професії, ставлення бібліотекаря до користувача, колег та суспільства загалом. Для подолання викликів, що виникають у процесі роботи, бібліотекар повинен мати чітке уявлення про трудову та професійну мораль. Це допоможе фахівцю визначити власне ставлення до роботи, осягнути її сенс та значення, яке вона має в його житті. Важливо також усвідомити, як формуються взаємини з колегами, як на них впливають організація праці та її оплата, а також які прагнення та ідеали людей сприяють ефективній діяльності, а які – шкодять та негативно впливають на атмосферу у трудовому колективі.

Практика роботи останнього десятиліття виявила групу бібліотек, які за рівнем технічного і технологічного забезпечення, професійності кадрів та налагодженості міжбібліотечних зв'язків стали інформаційними та методичними центрами [11, с. 64]. Серед них – ЛННБ України ім. В. Стефаника, у якій відбулися значні зміни, пов'язані з широким впровадженням новітніх інформаційних технологій. Установа впевнено перетворюється на сучасний центр з інтегрованою автоматизованою системою бібліотечних процесів. У зв'язку з інтенсивною модернізацією технологій, зміною запитів користувачів та появою нових видів документів книгозбірня потребує кваліфікованих кадрів і докладає зусиль для працевлаштування випускників профільних закладів вищої та передвищої освіти. На жаль, сьогодні, коли заробітна плата молодого спеціаліста залишається на рівні прожиткового мінімуму, чимало фахівців обирають інші сфери діяльності. На нашу думку, варто переглянути тарифну сітку та забезпечити зростання посадових окладів, що встановлені станом на 1 січня 2026 р. у розмірі від 5691 грн для молодого спеціаліста без стажу до 7356 грн для працівника 12-го розряду.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна сформулювати такі підсумки та узагальнення:

1) основою формування фахівця високого рівня є наявність базової профільної освіти, яка закладає теоретичні знання, первинні практичні вміння та навички, необхідні для подальшого професійного розвитку;

2) сучасний бібліотекар трансформується із «зберігача фонду» у цифрового куратора та консультанта, що вимагає динамічного

оновлення інформаційно-технологічних знань: опанування інструментів Big Data, навичок SMM, методів верифікації інформації (фактчекінгу) та використання штучного інтелекту для оптимізації робочих процесів;

3) в умовах війни та соціальних криз критичного значення набувають емоційний інтелект, стресостійкість та навички кризової комунікації. Бібліотека стає простором психологічного відновлення, де бібліотекар виконує роль фасилітатора та емпатійного слухача;

4) неперервне підвищення кваліфікації через формальну та неформальну освіту, а також міжнародне стажування є необхідною умовою для впровадження європейських стандартів обслуговування та збереження фондів;

5) попри високу технологічну модернізацію провідних бібліотечних установ галузь гостро потребує перегляду системи оплати праці. Низький рівень окладів молодих спеціалістів створює ризики відтоку кваліфікованих кадрів, що потребує негайного реагування і розв'язання цієї проблеми на державному рівні.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у практичній реалізації отриманих результатів. Зокрема у розробці прикладних рекомендацій щодо підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів через використання інструментів цифрового аудиту та міжнародного стажування; впровадження запропонованої моделі етико-комунікаційних компетенцій у роботу відділів обслуговування для покращення якості взаємодії з користувачами в умовах воєнного стану. Фактологічні дані щодо рівня оплати праці та мережі навчальних закладів можуть бути використані органами управління для стратегічного планування кадрової політики галузі.

Список використаних джерел

1. Грабар Н., Кислюк Л. Професійне спілкування в науковому середовищі бібліотечної сфери. *Вісник Книжкової палати.* 2023. № 6. С. 36–41. https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.6(323).36-41

2. Григоревська О. Розвиток цифрової компетентності майбутніх інформаційних фахівців. *Український журнал з бібліотекознавства*

та інформаційних наук. 2025. Вип. 16. С. 176–190. https://doi.org/10.31866/2616-7654.16.2025.348142

3. Григоревська О. В. Цифрова компетентність інформаційного фахівця у XXI столітті. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір: матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 8–10 жовтня 2024 р.):* в 2 т. Київ : НБУВ, 2024. Т. 1. С. 71–74. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004933%2Epdf (дата звернення: 15.01.2026).

4. Клименко О., Новальська Т., Сокур О. Особливості організації заходів з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників в умовах воєнного стану в Україні. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2025. Вип. 16. С. 234–244. https://doi.org/10.31866/2616-7654.16.2025.348155

5. Клименко О. З., Сокур О. Л. Дистанційне навчання бібліотечних працівників Національної академії наук України: теоретико-методологічні засади. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 2. С. 87–92. https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263978

6. Клименко О., Сокур О. Підвищення кваліфікації бібліотекарів як пріоритетний напрям науково-методичної роботи у НБУВ в умовах суспільних викликів. *Вісник Книжкової палати.* 2023. № 9. С. 37–42. https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.9(326).37-42

7. Коржик Н. Професійні компетенції бібліотекаря XXI століття. *Вісник Книжкової палати.* Київ, 2017. № 6. С. 12–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2017_6_5 (дата звернення: 15.01.2026).

8. Мудроха В. О. Нормативно-правове забезпечення формування професійної компетентності інформаційно-бібліотечних фахівців. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2021. Вип. 62. С. 151–163. https://doi.org/10.15407/np.62.151

9. Мудроха В., Прокопенко Н. Підвищення фахового рівня інформаційно-бібліотечних працівників ЛННБ України ім. В. Стефаника. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2025. Вип. 17 (33). С. 113–129. https://doi.org/10.37222/2524-0315-2025-17(33)-6

10. Мудроха В. Система підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. *Наукові праці Національної бібліотеки України*

імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. Вип. 56. 190–200. https://doi.org/10.15407/np.56.190

11. Сокур О., Клименко О. Становлення системи підвищення кваліфікації бібліотекарів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Бібліотечний вісник.* 2024. № 3 (275). С. 64–78. https://doi.org/10.15407/bv2024.03.064

12. Хрущ С. С. Компетентності бібліотечного фахівця як чинник формування інноваційного медіапростору. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2023. № 4. С. 156–164. https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294101

13. Melnyk-Khokha G., Mudrokha V., Bilousova R. Electronic environment of the scientific library: project solutions to support modern scientific and educational requests. *CEUR-WS.* 2025. Vol. 4023. Pp. 71–80. URL: https://ceur-ws.org/Vol-4023/paper7.pdf (дата звернення: 15.01.2026).

References

1. Grabar, N., & Kislyuk, L. (2023). Professional communication in the scientific and educational communicative environment of the library sphere. *Bulletin of the Book Chamber, 6,* 36-41 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.6(323).36-41

2. Hryhorevska, O. (2025). Development of Digital Competence of Future Information Specialists. *Ukrainian Journal on Library and Information Science,* 16, 176-190 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.31866/2616-7654.16.2025.348142

3. Hryhorevska, O. V. (2024). Tsyfrova kompetentnist informatsiinoho fakhivtsia u 21 stolitti [The digital competence of information specialists in the XXI century]. In *Library. Science. Communication. Integration into the international library space. Proceedings of the International scientific conference, 8-10 October 2024* (Vols. 1-2; Vol. 1, pp. 71-74) [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004933%2Epdf

4. Klymenko, O., Novalska, T., & Sokur, O. (2025). Peculiarities of Organising Events on Improving the Library Staff's Qualification under the Martial Law Conditions in Ukraine. *Ukrainian Journal on*

Library and Information Science, 16, 234-244 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.31866/2616-7654.16.2025.348155

5. Klymenko, O., & Sokur, O. (2022). Distance learning of library employees of the National academy of sciences of Ukraine: theoretical and methodological principles. *Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 87-92 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263978

6. Klymenko, O., & Sokur, O. (2023). Improving the qualifications of librarians as a priority direction of scientific and methodical work in the VNLU in the conditions of social challenges. *Bulletin of the Book Chamber*, *9*, 37-42 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.9(326).37-42

7. Korzhyk, N. (2017). Profesiini kompetentsii bibliotekaria 21 stolittia [Professional competencies of a librarian in the 21st century]. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty – Bulletin of the Book Chamber*, *6,* 12-15 [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2017_6_5

8. Mudrokha, V. (2021). Regulatory and legal support for the formation of professional competence of information-library specialists. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine*, *62*, 151-163 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.62.151

9. Mudrokha, V., & Prokopenko, N. (2025). Improving the Professional Level of Information and Library Workers of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. *Proceedings of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv***,** *17*(33), 113-129 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.37222/2524-0315-2025-17(33)-6

10. Mudrokha, V. (2019). Qulification system for librarian personnel of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 56*, 190-200 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.56.190

11. Sokur, O., & Klymenko, O. (2024). Formation of the system of professional development of librarians in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. *Library Bulletin***,** *3*(275), 64-78 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/bv2024.03.064

12. Khrushch, S. (2023). Competences of a Library Specialist as a Factor in the Formation of Innovative Media Space. *Library Science.*

Record Studies. Informology, *4*, 156-164 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294101

13. Melnyk-Khokha, G., Mudrokha, V., & Bilousova, R. (2025). Electronic environment of the scientific library: project solutions to support modern scientific and educational requests. *CEUR-WS,* 4023, 71-80**.** Retrieved January 15, 2026, from https://ceur-ws.org/Vol-4023/paper7.pdf

Отримано / Received 06.03.2026
Прийнято / Accepted 24.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Nataliia Demchuk,
PhD (Philol.), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Library Science and Bibliography,
Ivan Franko National University of Lviv
1 Universytetska St., Lviv 79007, Ukraine
e-mail: ndemch@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4236-7794
Valentyna Mudrokha,
PhD (Soc. Comms.), Senior Researcher,
Head of the Department of Library Science,
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
2, Stefanyka St., Lviv 79005, Ukraine
e-mail: mudrokhavalentyna@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9508-227X

A COMPREHENSIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A LIBRARIAN'S PROFESSIONAL COMPETENCE: THEORETICAL BASIS AND PRACTICAL EXPERIENCE

The **purpose** of the article is to analyze the characteristics and specifics of developing professional competence in a librarian, taking into account contemporary realities. The **research methodology** is based on a combination of general scientific approaches and specialized methods. Fundamental approaches applied include systemic, structural-functional, institutional, and activity-based, as well as general scientific methods of analysis, synthesis, comparison, and generalization. Among the specialized methods of the library

and information science, the authors use terminological analysis, typology, professional activity modeling, and comparative library analysis. The socio-communicative method, which allowed for the identification of relationships between theory and practice, outlined the functional workload of a specialist, and determined trajectories for further professional growth, was of particular importance. The **scientific novelty** of the research results lies in the proposal of a comprehensive approach to forming a librarian's professional competence. This is a necessary condition for the successful functioning of a library as a modern intellectual institution capable of meeting contemporary technological, moral, and ethical challenges.

Conclusions. In the context of digital transformation and martial law, the role of the librarian is undergoing fundamental changes. Today, this profession requires a combination of three main components: information-technological (digital literacy, proficiency in automated library-information systems (ALIS), skills in digitizing collections, and implementing artificial intelligence), socio-communicative (emotional intelligence, flexibility, mediation skills, and the ability to communicate effectively in crisis conditions), and moral-ethical (professional ethics, moral responsibility, integrity, and commitment to the principles of free access to information). The combination of such characteristics in a modern librarian is the key not only to high-quality library-information services but also to the national and information security of a state at war.

Keywords: professional competence, librarian, information-technological literacy, socio-communicative competence, moral and ethical principles, professional and value orientations

https://doi.org/10.15407/np.77.188
УДК 303.442.3-051:005.336.2:005.336.5]:[004.81:159.943.7]

Леонід Чуприна,
кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: chupryna@nas.gov.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0792-0155

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ МОДЕЛІ НАВИЧОК ЯК РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ АНАЛІТИКА

Стаття присвячена обґрунтуванню нової моделі навичок аналітика в умовах цифрової трансформації. Автор розглядає вплив штучного інтелекту, великих даних і автоматизованих систем на зміст професійної діяльності та структуру компетентностей аналітика. На основі аналізу сучасних теоретичних підходів – компетентнісного, діяльнісного, когнітивного, технологічного та комунікаційного – запропоновано інтегровану модель навичок, що включає когнітивно-аналітичний, технологічно-інструментальний, комунікаційно-організаційний, етико-соціальний та метанавички. Показано, що така модель забезпечує професійну стійкість аналітика, його здатність працювати з невизначеністю, інтерпретувати складні дані, взаємодіяти з інтелектуальними системами та ефективно комунікувати результати аналізу. Стаття підкреслює необхідність переосмислення компетентнісного профілю аналітика відповідно до викликів цифрової економіки.

Ключові слова: штучний інтелект, модель навичок, промтинг, медіаграмотність, критичне мислення, інформаційно-аналітична діяльність, професійна компетентність

Актуальність теми. Сучасне цифрове середовище зазнає стрімких трансформацій, спричинених розвитком штучного інтелекту, великих обсягів даних, автоматизованих систем підтримки рішень і хмарних технологій. У сучасних організаціях аналітична діяльність стала ключовою складовою стратегічного управління. У науці аналітичні методи забезпечують доказовість, підвищують

© Л. Чуприна, 2026

якість емпіричних досліджень і сприяють міждисциплінарності. У державному управлінні зростає значення політики, заснованої на доказах, та управління на основі об'єктивності й прозорості аналітичних даних. У бізнесі аналітика визначає конкурентні переваги, дає змогу оптимізувати операційні процеси, прогнозувати тенденції та приймати обґрунтовані рішення. У таких умовах традиційні навички роботи з даними вже не є достатніми: аналітик має опановувати нові інструменти, методи обробки складних інформаційних потоків, а також вміти працювати в умовах невизначеності та швидких змін. Ці процеси актуалізують необхідність переосмислення структури компетентностей аналітика та формування нової комплексної моделі навичок, яка відповідатиме вимогам цифрової реальності.

Аналіз досліджень. Проблема впливу ШІ на працю аналітиків та трансформацію їхніх компетенцій активно досліджується як в Україні, так і за кордоном. Зростаючий масив досліджень висвітлює зміни в структурі навичок, ролях і вимогах до аналітиків у контексті цифрової трансформації. У сучасних дослідженнях дедалі чіткіше простежується тенденція: поширення технологій штучного інтелекту докорінно змінює модель професійної діяльності аналітиків і висуває нові вимоги до їхніх компетенцій. Аналіз даних про ринок праці, проведений командою PwC Україна (2025), демонструє прискорене оновлення профілів навичок у сферах, що інтенсивно впроваджують алгоритми ШІ. Темпи трансформації таких компетенцій зростають понад середньоринкові, що фактично робить гнучкість розвитку навичок ключовою умовою професійної релевантності аналітиків [1].

У наукових працях Л. Лігоненка та І. Наумова (КНЕУ) простежується інший важливий аспект: аналітик перестає бути виключно інтерпретатором даних і стає проєктантом аналітичних систем, здатним інтегрувати алгоритмічні рішення в бізнес-процеси організацій. Це зрушення переводить фахівця з операційного рівня на рівень концептуального дизайну цифрових рішень [2].

Освітній контекст також змінюється. Дослідження О. Матвієнко й М. Цивіна (2024) [3], Н. Терещенко (2025) [4], В. Маслака, С. Федоренко, Л. Бутко (2024) [5] свідчать, що формування компетентностей у межах спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» відкриває можливість готувати аналітиків нового

профілю, здатних працювати в середовищах з високою інтенсивністю даних. Підвищення готовності випускників до роботи з відкритими джерелами даних фактично відповідає очікуванням ринку, де аналітика зміщується в напрямі розвідки даних.

Зарубіжні джерела доповнюють загальну картину. Прогнози McKinsey Global Institute [6] вказують на масштаб автоматизації рутинних аналітичних процедур і водночас на зростання потреби у здатності до стратегічного аналізу, етичного оцінювання та перекладу складних висновків у зрозумілі управлінські рішення. Дослідження arXiv [7] наголошує, що здатність розуміти, інтерпретувати і використовувати дані стає критично важливою компетенцією в усіх академічних дисциплінах. Аналітичні огляди LinkedIn [8] підкреслюють необхідність міждисциплінарності та розуміння логіки роботи алгоритмів. У стратегічних звітах McKinsey & Company фіксується ще одна істотна тенденція: більшість існуючих ролей потребуватимуть переосмислення – не лише через потребу в технічних навичках, а й через посилення ролі соціально-емоційних і високорівневих когнітивних умінь. Це означає, що конкурентоспроможність аналітика залежить не від окремих технічних знань, а від здатності безперервно адаптуватися та оновлювати компетентнісний профіль: «Сімдесят п'ять відсотків поточних ролей потребуватимуть переосмислення та нових або інших поєднань навичок, включаючи більше технологічних навичок і більший акцент на соціально-емоційних та вищих когнітивних навичках» [9].

Попри значний обсяг наукових праць, присвячених цифровим, аналітичним, когнітивним і комунікативним навичкам, у сучасній літературі відсутня цілісна інтегрована модель компетентностей аналітика, релевантна умовам цифрової епохи. Більшість досліджень не розглядають аналітика як специфічний професійний тип з унікальними вимогами до роботи з даними, невизначеністю та інформаційними ризиками. **Мета статті** – обґрунтувати підходи до формування нової моделі навичок аналітика та визначити її роль у розвитку його професійної компетентності в умовах цифрової трансформації.

Теоретичну основу дослідження становлять сучасні підходи до розуміння професійної компетентності, представлені в працях з теорії навичок, цифрової грамотності та аналітичної діяльності.

Дослідження також спирається на концепт професійної стійкості, який інтерпретується як здатність фахівця підтримувати ефективність діяльності в умовах інформаційної складності, технологічних змін та когнітивного навантаження [11, 14]. Методологічну базу становлять: системний підхід – для аналізу структури нової моделі навичок; структурно-функціональний підхід – для визначення ролі кожної групи навичок у забезпеченні професійної стійкості; прогностичний метод – для обґрунтування перспектив розвитку компетентностей аналітика в умовах цифровізації. Узгодження цих підходів дає можливість сформувати інтегровану модель навичок, релевантну сучасним вимогам до професійної діяльності аналітика.

Інформація про використання програм штучного інтелекту: Perplexity – для пошуку інформації про актуальні публікації; Chat GPT – редагування англомовної версії анотації, формування списку бібліографічних посилань, уточнення та переклад англомовної фахової термінології.

Виклад основного матеріалу. Питання професійної компетентності аналітика перебуває на перетині педагогічних, управлінських, психологічних та інформаційно-технологічних наук. Його теоретичне осмислення охоплює кілька взаємопов'язаних підходів, що по-різному трактують зміст і структуру компетентностей, необхідних для ефективної аналітичної діяльності.

1. Компетентнісний підхід, сформований у педагогічній та управлінській теоріях, розглядає компетентність як інтегральну характеристику фахівця, що поєднує знання, уміння, навички, цінності, мотивацію й особистісні якості. Для професії аналітика це означає здатність ефективно діяти у складних інформаційних умовах, приймати обґрунтовані рішення, застосовувати методи обробки даних та забезпечувати їх інтерпретацію.

2. Діяльнісний підхід зосереджується на реальних видах діяльності, які виконує аналітик. Згідно з ним компетентність формується через оволодіння типовими професійними діями й операціями, що забезпечують досягнення результатів. Структура навичок у цьому підході подається як функціональна: кожна група навичок відповідає певному етапу аналітичного циклу. Цей підхід добре показує логіку роботи аналітика та створює основу для професійних стандартів.

3. Когнітивний підхід підкреслює роль ментальних процесів, що забезпечують здатність аналітика працювати зі складними даними. У центрі уваги мисленнєві навички високого рівня: критичне мислення, аналітичне мислення, системне мислення, абстрагування, логічне узагальнення, побудова гіпотез. На основі цього підходу професійна компетентність аналітика розглядається передусім як здатність до інтелектуального опрацювання інформації, що виходить за межі операційного володіння інструментами. Відповідно, структура навичок акцентує когнітивні та метакогнітивні компетенції.

4. Технологічний підхід сформований у відповідь на зростання ролі цифрових інструментів і великих даних. Він визначає компетентність аналітика через його здатність працювати з технологічними ресурсами. У цьому підході ключовими є: знання мов програмування; робота з базами даних; автоматизація аналітичних процедур; візуалізація даних. Структура навичок будується довкола технічної грамотності та здатності використовувати сучасні інструменти для прийняття рішень. Сильна сторона підходу – відповідність вимогам цифрової економіки; слабка – недостатня увага до когнітивних і комунікаційних елементів.

5. Комунікаційний підхід. Аналітична діяльність передбачає не лише обробку даних, а й донесення їхнього змісту до різних аудиторій: керівників, клієнтів, технічних команд, науковців. Цей підхід розширює традиційне технічне бачення професії та підкреслює, що аналітик – це не лише дослідник, а й комунікатор результатів.

Сучасні теоретичні розробки [10] дедалі частіше пропонують інтегрований (мультидисциплінарний) підхід, у якому професійна компетентність аналітика розглядається як багатовимірна система, що поєднує переваги всіх попередніх підходів. Інтегрований підхід є найбільш адекватний викликам цифрової економіки та служить теоретичною основою для створення нової моделі навичок аналітика, що враховує комплексність його діяльності.

На підставі аналізу теоретичних підходів можемо стверджувати, що професійна компетентність аналітика є багаторівневою та міждисциплінарною категорією. Жоден з підходів не дає повної картини окремо, однак їх синтез дає змогу сформувати цілісну

модель, у якій поєднано вимоги до інтелектуальної, технологічної та комунікативної готовності аналітика. Такий інтегрований підхід стає основою для побудови сучасної моделі навичок, що відповідає потребам цифрової економіки та складності професійного середовища.

Формування такої моделі ґрунтується на інтеграції чотирьох ключових груп навичок: технічних і цифрових, аналітичних і когнітивних, комунікативних, а також метанавичок. Це зумовлено тим, що, по-перше, цифрова трансформація аналітичної роботи спричинила кардинальний перегляд технічних і цифрових навичок. Аналітику недостатньо володіти традиційними методами збору та аналізу інформації; сучасні завдання потребують компетентності в роботі з великими масивами даних, автоматизованими аналітичними платформами, системами штучного інтелекту та алгоритмічними засобами обробки інформації. Ці навички стають базовою умовою продуктивності та фактором конкурентоспроможності. По-друге, змінюється безпосередньо зміст аналітичних і когнітивних компетентностей. Зростання обсягу даних та ускладнення їх інтерпретації посилює значущість критичного мислення, системного підходу, здатності до моделювання, узагальнення та роботи з неоднозначними або неповними даними. Аналітик повинен не лише інтерпретувати інформаційні потоки, а й реконструювати логіку процесів, оцінювати достовірність джерел, виявляти приховані закономірності та ризики. По-третє, сучасна аналітика передбачає активну взаємодію із замовниками, що зумовлює посилення ролі комунікативних навичок. Ефективне представлення результатів, візуалізація даних, аргументоване обґрунтування висновків і здатність транслювати складні аналітичні конструкції зрозумілою мовою є критичними чинниками впливу аналітичних продуктів на процес прийняття рішень. По-четверте, цифрова епоха висуває потребу в розвитку метанавичок – саморегуляції, гнучкості мислення, здатності до безперервного навчання, етичної відповідальності у використанні даних та інтелектуальних систем. Саме метанавички визначають рівень професійної стійкості аналітика, його здатність адаптуватися до нових технологічних умов, працювати в інформаційно насичених

середовищах та зберігати високу якість рішень у ситуаціях невизначеності.

Інтеграція зазначених груп навичок дає змогу сформувати нову модель компетентностей аналітика (див. таблицю), яка відповідає сучасним вимогам інформаційно-комунікаційної сфери та забезпечує збалансоване поєднання технічного, когнітивного, комунікативного й етичного вимірів професійної діяльності. Така модель не лише описує актуальні компетентності, а й створює підґрунтя для їх подальшого розвитку, операціоналізації та оцінювання в контексті професійної стійкості.

Опис блоків моделі:

1. Когнітивно-аналітичний блок. Блок формує основу професійної діяльності аналітика й охоплює: критичне мислення як основу когнітивної автономії – здатність не покладатися сліпо на результати ШІ, а перевіряти їх логічність, достовірність і відповідність контексту; промтинг як когнітивна навичка – уміння формулювати запити, що точно відображають аналітичне завдання; аналітичне моделювання – побудова причинно-наслідкових зв'язків, сценаріїв, прогнозів; роботу з невизначеністю – оцінювання ризиків, імовірностей, альтернативних сценаріїв.

Цей блок забезпечує здатність аналітика мислити самостійно, а не делегувати мислення алгоритмам.

2. Технологічно-інструментальний блок.

Цифрова трансформація змінила інструментарій аналітика.

Ключові елементи: промтинг як технічна компетенція – знання технік уточнення, структурованих запитів, ролей, обмежень; взаємодія з генеративним ШІ – використання моделей для аналізу, прогнозування, автоматизації; грамотність даних – розуміння структури даних, алгоритмів, моделей; візуалізація даних – створення зрозумілих графіків, дашбордів, інфографіки; автоматизація – використання аналітичних платформ на основі ШІ.

Цей блок визначає технічну спроможність аналітика працювати в середовищі, де ШІ є повноправним інструментом.

Таблиця

Модель навичок аналітика в цифровому середовищі

Блок компетентностей	Ключові навички	Приклади і значення практичного прояву
1. Когнітивно-аналітичний	Критичне та системне мислення. Здатність до узагальнення, формулювання гіпотез. Логічний аналіз та інтерпретація даних, аргументація висновків, аналітичне моделювання. Промтинг як когнітивна навичка. Робота з невизначеністю.	Забезпечує когнітивну автономію аналітика, здатність формулювати проблеми, ставити коректні запити до ШІ, інтерпретувати результати, уникати когнітивних пасток. Визначення ключових тенденцій у даних. Формулювання аналітичних звітів і прогнозів.
2. Технологічно-інструментальний	Робота з інструментами збору, обробки і візуалізації даних. Розуміння основ машинного навчання, статистики. Автоматизація аналітичних процесів, використання програм ШІ. Промтинг як технічна компетенція.	Дає можливість ефективно взаємодіяти з інтелектуальними системами, оптимізувати робочі процеси, створювати точні аналітичні продукти, контролювати якість результатів ШІ. Побудова моделей прогнозування. Інтеграція різних джерел даних.

Продовження табл.

Блок компетентностей	Ключові навички	Приклади і значення практичного прояву
3. Комунікаційно-організаційний	Презентаційні та комунікаційні навички. Навички сюжетної подачі (сторітелінгу) даних. Міжфункціональна координація та робота в міждисциплінарних командах.	Проведення презентацій результатів аналізу. Забезпечує здатність аналітика бути стратегічним партнером у прийнятті рішень, перекладати дані в зрозумілі формати та працювати в гібридних командах.
4. Етико-соціальний	Усвідомлення етичних аспектів роботи з даними та ШІ. Дотримання принципів конфіденційності й точності. Медіаграмотність і фактчекінг. Виявлення маніпуляцій та генеративних загроз. Соціальна відповідальність аналітичних рішень.	Аналіз впливу рішень на суспільство або клієнтів. Формує здатність аналітика працювати з достовірною інформацією, протидіяти дезінформації, оцінювати ризики алгоритмів і забезпечувати прозорість аналітичних рішень.
5. Метанавички (універсальні)	Навчання впродовж життя. Креативність та адаптивність. Управління часом і стресостійкість.	Самостійне опанування нових технологій. Успішне реагування на зміни умов проєкту. Дає змогу аналітику залишатися конкурентним у швидкозмінному середовищі, підтримувати високу продуктивність.

3. Комунікаційно-організаційний блок. Аналітик стає не лише виконавцем, а стратегічним партнером у прийнятті рішень. Важливі навички: переклад складних даних у зрозумілі формати; цифрова комунікація – робота в онлайн-командах, асинхронна взаємодія; презентація аналітичних висновків для різних аудиторій; організація знань – документування, створення баз знань; міжфункціональна координація – робота з ІТ, маркетингом, фінансами, суміжними командами.

Цей блок забезпечує вплив аналітика на управлінські рішення.

4. Етико-соціальний блок. У світі генеративних загроз аналітик має бути не лише технічним фахівцем, а й гарантом достовірності даних. Ключові компетенції: медіаграмотність і фактчекінг – перевірка джерел, виявлення фейків, маніпуляцій, дипфейк-контенту; етичне використання ШІ – розуміння упереджень моделей, прозорість алгоритмів; оцінка соціальних ризиків – вплив аналітичних рішень на людей, групи, суспільство; управління ризиками даних – конфіденційність, безпека, відповідальність. Автор особливо наголошує на необхідності критичного осмислення ШІ як не просто інструмента, а «функціонального суб'єкта» [11], що потребує переосмислення взаємодії людина – система.

Цей блок формує довіру до аналітичної професії.

5. Метанавички (універсальні). Це навички, що дають можливість аналітику залишатися ефективним у середовищі постійних змін: адаптивність – швидке освоєння нових інструментів і методів; навчання протягом життя – постійне оновлення компетенцій; креативність – здатність генерувати нові підходи до аналізу; системне мислення – бачення взаємозв'язків у складних системах; самоорганізація – управління навантаженням, фокусом, продуктивністю.

Цей блок забезпечує довгострокову конкурентоспроможність аналітика.

Порівнюючи нову модель з традиційними моделями навичок, зазначимо, що моделі навичок аналітика, сформовані у 2000–2010-х роках, ґрунтувалися переважно на технічних уміннях роботи з даними та базових когнітивних компетентностях [12]. У центрі таких моделей перебували: володіння статистичними методами, знання інструментів обробки даних, уміння інтерпретувати результати та

формувати аналітичні висновки. Комунікаційні та етичні аспекти розглядалися як другорядні, а технологічні зміни – як зовнішній фактор, що не впливає на структуру компетентності. Такий підхід був адекватним для епохи, коли аналітична діяльність спиралася на стабільні інструменти, передбачувані інформаційні потоки та обмежений обсяг даних.

Натомість нова модель навичок, сформована під впливом цифрової трансформації та поширення генеративного ШІ, розширює традиційне бачення професійної компетентності. Її ключова відмінність – багатовимірність та інтегрованість, що відображає складність сучасного інформаційного середовища. На відміну від традиційних моделей, де технічні навички були домінантними, нова модель передбачає збалансоване поєднання п'яти блоків: когнітивно-аналітичного, технологічно-інструментального, комунікаційно-організаційного, етико-соціального та метанавичок. У новій моделі значно посилено когнітивний вимір. Якщо раніше критичне мислення розглядалося як бажана, але не обов'язкова компетенція, то сьогодні воно стає основою когнітивної автономії аналітика, необхідної для роботи з результатами ШІ, що можуть містити помилки, упередження або логічні суперечності. Додатково з'являється нова компетенція – промтинг, – яка не була притаманна жодній традиційній моделі. Вона визначає здатність аналітика формулювати точні запити до інтелектуальних систем і контролювати якість їхніх відповідей. Технологічний блок у новій моделі виходить за межі класичного «володіння інструментами». Тепер він включає взаємодію з генеративним ШІ, автоматизацію аналітичних процесів, роботу з великими даними, розуміння алгоритмів та їх обмежень. У традиційних моделях технологічна компетентність була статичною; у новій вона динамічна, орієнтована на постійне оновлення. Нова модель значно розширює комунікаційний вимір. Якщо раніше комунікація зводилася до підготовки звітів, то сьогодні аналітик має володіти навичками візуалізації, міжфункціональної взаємодії, цифрової комунікації та презентації складних даних різним аудиторіям. Це перетворює аналітика з технічного виконавця на стратегічного партнера в прийнятті рішень. У новій моделі вперше виокремлено етико-соціальний блок, який у традиційних підходах

практично не розглядався. Поява генеративних загроз, дезінформації, дипфейк-контенту та алгоритмічних упереджень робить медіаграмотність, фактчекінг й етичне використання ШІ критично важливими компетенціями. Аналітик стає не лише інтерпретатором даних, а й гарантом їх достовірності та соціальної безпечності. Нова модель включає метанавички, які раніше не вважалися частиною професійної компетентності. Адаптивність, навчання впродовж життя, креативність, самоменеджмент і стресостійкість визначають здатність аналітика працювати в умовах швидких технологічних змін та інформаційного перевантаження.

Отже, нова модель навичок аналітика істотно відрізняється від традиційних: вона є більш комплексною, гнучкою та орієнтованою на взаємодію з інтелектуальними системами. Якщо традиційні моделі описували аналітика як технічного фахівця з даних, то сучасна модель формує образ багатофункціонального фахівця, здатного мислити критично, працювати із ШІ, комунікувати складні ідеї, діяти етично та адаптуватися до нових викликів цифрової епохи.

Окремо розглянемо найважливіші складові з огляду на їхню важливість для нової моделі. З упровадженням систем штучного інтелекту в аналітичні платформи й інструменти обробки даних однією із ключових нових компетенцій аналітика є промтинг – здатність формулювати точні, структуровані та контекстуально релевантні запити до моделей ШІ з метою отримання коректних і практично застосовних результатів. У сучасних умовах, на відміну від традиційних навичок роботи з даними, промтинг поєднує ряд елементів: аналітичне мислення (уміння формулювати проблему і визначати інформаційні потреби); лінгвістичну точність (структурування запиту, вибір формулювань, уточнень, обмежень); технічну грамотність (розуміння принципів роботи моделей ШІ, їхніх можливостей та обмежень); критичну інтерпретацію результатів (оцінювання достовірності, виявлення упереджень, перевірка логічної узгодженості). У контексті формування нової моделі компетентностей аналітика промтинг виконує роль мосту між людським мисленням і машинною обробкою інформації. Він стає не просто технічною навичкою, а метакомпетенцією, що визначає здатність аналітика ефективно працювати в умовах гібридної взаємодії

людина – ШІ. Один з наймасштабніших звітів [1] 2025 р. (аналіз 1 млрд вакансій у 15 країнах) свідчить, що навички, пов'язані із ШІ (включно з промтингом), зростають у попиті на 56–70 %. Інше дослідження [13] показує, що навички промтингу підвищують ефективність аналітичної роботи на 30–40 %. Уже сьогодні промтинг стає обов'язковим елементом професійної підготовки аналітиків, а його розвиток визначатиме конкурентоспроможність фахівця на ринку праці.

Водночас автор свідомий того, що з розвитком ШІ промтинг як складна технічна навичка зникне або трансформується у звичайне вміння ставити завдання.

Якщо раніше ключовими викликами були надмірність даних, швидкість їх оновлення та фрагментованість джерел, то сьогодні до них додається новий вимір – генеративні загрози, пов'язані зі здатністю алгоритмів створювати правдоподібний, але потенційно недостовірний або маніпулятивний контент. У таких умовах медіаграмотність, фактчекінг і критичне мислення перестають бути допоміжними навичками та перетворюються на фундаментальні елементи професійної компетентності аналітика. Генеративні моделі здатні створювати тексти, зображення, відео та аудіо, які важко відрізнити від реальних. Це породжує ряд ризиків [11]. У такому середовищі медіаграмотність набуває нового змісту. Вона включає не лише здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, а й уміння: розпізнавати алгоритмічно згенерований контент; аналізувати структуру повідомлень на предмет маніпуляцій; оцінювати надійність джерел з урахуванням цифрових ризиків; застосовувати інструменти автоматизованого фактчекінгу; виявляти ознаки дипфейк-технологій.

Фактчекінг, у свою чергу, стає не просто процедурою перевірки фактів, а методологією забезпечення інформаційної безпеки аналітичних висновків. У Службі інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (далі – СІАЗ НБУВ) для верифікації інформації застосовується трикомпонентна модель [14], яка передбачає: багаторівневу перевірку джерел; аналіз метаданих; порівняння інформації з незалежними базами даних; використання спеціалі-

зованих сервісів для виявлення штучно згенерованих матеріалів; оцінку логічної узгодженості та контексту.

Таким чином, медіаграмотність і фактчекінг формують захисний контур аналітичної діяльності, який мінімізує ризики помилкових висновків, спричинених генеративними технологіями.

У середовищі, де інформація може бути створена, модифікована або перекручена алгоритмами, критичне мислення стає ключовою умовою когнітивної автономії – здатності аналітика зберігати незалежність суджень, не піддаватися маніпуляціям і не делегувати мислення штучному інтелекту. Особливо важливою є здатність критично оцінювати результати, згенеровані ШІ. Тут критичне мислення виступає не лише інтелектуальною навичкою, а й механізмом контролю якості взаємодії із ШІ, що забезпечує автономність і відповідальність аналітичних рішень. Медіаграмотність, фактчекінг та критичне мислення не існують окремо – вони формують єдину систему, що забезпечує стійкість аналітика до інформаційних загроз і є не просто складовими професійної компетентності, а її ядром. Аналітик, який володіє цими навичками, здатний не лише обробляти інформацію, а й забезпечувати її достовірність, інтерпретувати її в контексті ризиків, приймати рішення, що відповідають етичним і професійним стандартам.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати необхідність формування нової моделі навичок аналітика, релевантної умовам цифрової трансформації та стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту. Аналіз сучасних теоретичних підходів, тенденцій ринку праці та змін у змісті аналітичної діяльності засвідчив, що традиційні моделі компетентностей більше не відображають реальних вимог професійного середовища. Зростання обсягів даних, поява генеративних систем, ускладнення інформаційних ризиків і підвищення ролі аналітики в управлінні зумовлюють потребу в багатовимірній, інтегрованій та динамічній моделі навичок.

Запропонована модель відображає комплексний характер сучасної аналітичної діяльності. Її значення полягає в здатності поєднати технічну грамотність з високорівневими когнітивними уміннями, етичними орієнтирами та здатністю до ефективної комунікації.

Особливе місце в моделі посідають нові компетенції цифрової епохи – промтинг, медіаграмотність, фактчекінг, критичне мислення, етична взаємодія із ШІ, які визначають професійну стійкість аналітика та його здатність працювати в умовах інформаційної складності.

Внесок нової моделі в розвиток професійної компетентності аналітика полягає у створенні цілісної рамки, що вможливлює системно оцінювати, формувати і вдосконалювати навички, необхідні для ефективної роботи в цифровому середовищі. Вона може служити основою для оновлення освітніх програм, розроблення професійних стандартів, побудови систем корпоративного навчання та оцінювання компетентностей у сфері аналітики.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з операціоналізацією запропонованої моделі, розробленням індикаторів оцінювання кожного блоку навичок, емпіричною перевіркою її ефективності в різних професійних контекстах, а також вивченням впливу генеративного ШІ на трансформацію аналітичних ролей. Актуальним напрямом є також дослідження педагогічних підходів до формування нових компетенцій, зокрема промтингу, критичного мислення та етичної грамотності у взаємодії з алгоритмічними системами. Усе це створює підґрунтя для подальшого розвитку теорії та практики професійної підготовки аналітиків у цифрову епоху.

Список використаних джерел

1. Глобальний барометр зайнятості у сфері ШІ 2025. *PwC Україна*. 2025. 21 серп. URL: https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2025/vykorystannya-shtuchnoho-intelektu-vplyv-na-rynok-pratsi.html (дата звернення: 12.12.2025).

2. Лігоненко Л. В., Наумов І. В. Вплив штучного інтелекту на персонал бізнес-організацій. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 65. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-37

3. Матвієнко О., Цивін М. «OSINT-технології» як освітня компонента спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: педагогічне цілепокладання. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук.* 2024. № 13. С. 145–156. https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307136

4. Терещенко Н. М. Аналітична компетентність фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи: формування та практичне застосування. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2025. Т. 4. № 6. С. 23–32. https://doi.org/10.46299/j.isjel.20250406.03

5. Maslak V., Fedorenko S., Butko L. Modern trends in the training of library and information specialists. *Library Science. Record Studies. Informology*. 2024. Vol. 20. No. 2. Pp. 8-19. https://doi.org/10.63009/lsrsi/2.2024.08

6. Hazan E., Madgavkar A., Chui M., Smit S., Maor D., Dandona G. S., Huyghues-Despointes R. A new future of work: The race to deploy AI and raise skills in Europe and beyond. *McKinsey Global Institute*. 2024. URL: https://www.mckinsey.com/mgi/our-research/a-new-future-of-work-the-race-to-deploy-ai-and-raise-skills-in-europe-and-beyond (дата звернення: 10.12.2025).

7. Echtenbruck M. M., Fühles-Ubach S., Naujoks B., Kaliva E. A Data Literacy Competence Model for Higher Education and Research. *arXiv*. 2025. https://doi.org/10.48550/arXiv.2504.15690

8. Mwaria A. Future of Work in the Age of AI: Navigating the Next Decade. *LinkedIn.* 2024. URL: https://www.linkedin.com/pulse/future-work-age-ai-navigating-next-decade-andrew-mwaria-eqq3e (дата звернення: 11.12.2025).

9. Durth S., Goran J., Krivkovich A., Schrader U., Seiler C. Six shifts to build the agentic organization of the future. *McKinsey & Company*. 2025. October 27. URL: https://www.mckinsey.com/capabilities/people-and-organizational-performance/our-insights/the-organization-blog/six-shifts-to-build-the-agentic-organization-of-the-future (дата звернення: 10.12.2025).

10. Delcker J., Heil J., Ifenthaler D. Evidence-based development of an instrument for the assessment of teachers' self-perceptions of their artificial intelligence competence. *Educational Technology Research and Development.* 2025. Vol. 73. Pp. 115-133. https://doi.org/10.1007/s11423-024-10418-1

11. Чуприна Л. Штучний інтелект і особистість: психосоціальні трансформації та ризики для аналітичної роботи. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2025. Вип. 76. С. 276–295. https://doi.org/10.15407/np.76.276

12. A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge® (BABOK® Guide). Version 2.0. URL: https://ia800800.us.archive.org/11/items/BABOKv2.0/BABOKv2.0.pdf (дата звернення: 10.12.2025).

13. Google Public Policy. AI Works 2025. URL: https://static.googleusercontent.com/media/publicpolicy.google/en/resources/ai_works_2025_en.pdf (дата звернення: 10.12.2025).

14. Чуприна Л. СІАЗ – інформаційні виклики сьогодення. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2025. Вип. 75. С. 222–241. https://doi.org/10.15407/np.75.222

References

1. Hlobalnyi barometr zainiatosti u sferi ShI 2025 [Global AI Jobs Barometer 2025]. (2025, August 21). *PwC Ukraina* [in Ukrainian]. Retrieved December 12, 2025, from https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2025/vykorystannya-shtuchnoho-intelektu-vplyv-na-rynok-pratsi.html

2. Lihonenko, L. V., & Naumov, I. V. (2024). The impact of artificial intelligence on the personnel of business organizations. *Economy and Society*, *65*. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-37

3. Matviienko, O., & Tsyvin, M. (2024). "OSINT technologies" as an educational component of the specialty "Information, Library and Archival Affairs": pedagogical goal setting. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, *13*, 145-156. https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307136

4. Tereshchenko, N. M. (2025). Analytical competence of specialists in information, library and archival affairs: formation and practical application. *International Science Journal of Education & Linguistics*, *4*(6), 23-32. https://doi.org/10.46299/j.isjel.20250406.03

5. Maslak, V., Fedorenko, S., & Butko, L. (2024). Modern trends in the training of library and information specialists. *Library Science. Record Studies. Informology*, *20*(2), 8-19. https://doi.org/10.63009/lsrsi/2.2024.08

6. Hazan, E., Madgavkar, A., Chui, M., Smit, S., Maor, D., Dandona, G. S., & Huyghues-Despointes, R. (2024). A new future of work: The race to deploy AI and raise skills in Europe and beyond. *McKinsey Global Institute*. Retrieved December 10, 2025, from https://www.mckinsey.com/mgi/our-research/a-new-future-of-work-the-race-to-deploy-ai-and-raise-skills-in-europe-and-beyond

7. Echtenbruck, M. M., Fühles-Ubach, S., Naujoks, B., & Kaliva, E. (2025). A Data Literacy Competence Model for Higher Education and Research. *arXiv*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2504.15690

8. Mwaria, A. (2024). Future of Work in the Age of AI: Navigating the Next Decade. *LinkedIn*. Retrieved December 11, 2025, from https://www.linkedin.com/pulse/future-work-age-ai-navigating-next-decade-andrew-mwaria-eqq3e

9. Durth, S., Goran, J., Krivkovich, A., Schrader, U., & Seiler, C. (2025, October 27). Six shifts to build the agentic organization of the future. *McKinsey & Company.* Retrieved December 10, 2025, from https://www.mckinsey.com/capabilities/people-and-organizational-performance/our-insights/the-organization-blog/six-shifts-to-build-the-agentic-organization-of-the-future

10. Delcker, J., Heil, J., & Ifenthaler, D. (2025). Evidence-based development of an instrument for the assessment of teachers' self-perceptions of their artificial intelligence competence. *Educational Technology Research and Development*, *73*, 115-133. https://doi.org/10.1007/s11423-024-10418-1

11. Chupryna, L. (2025). Artificial intelligence and personality: psychosocial transformations and risks for analytical work. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine*, *76*, 276-295 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.76.276

12. A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge® (BABOK® Guide). Version 2.0. Retrieved December 10, 2025, from https://ia800800.us.archive.org/11/items/BABOKv2.0/BABOKv2.0.pdf

13. Google Public Policy. AI Works 2025. Retrieved December 10, 2025, from https://static.googleusercontent.com/media/publicpolicy.google/en/resources/ai_works_2025_en.pdf

14. Chupryna, L. (2025). SIAS and Modern Information Challenges. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine*, *75*, 222-241 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.75.222

Отримано / Received 03.03.2026
Прийнято / Accepted 20.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Leonid Chupryna,
PhD (Soc. Comms.), Head of Department,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: chupryna@nas.gov.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0792-0155

FORMATION OF A NEW MODEL OF SKILLS AS A DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF AN ANALYST

The article examines the formation of a new skills model for analysts, in the context of rapid digital transformation driven by artificial intelligence, big data, automated decision-support systems, and cloud technologies. Analytical work has become a key component of strategic management, scientific research, and evidence-based public policy, which significantly increases the requirements for analysts' professional competence. Traditional data-handling skills are no longer sufficient, as modern analytical environments demand the ability to work with complex information flows, operate under uncertainty, and integrate algorithmic tools into decision-making processes. The study synthesizes several theoretical approaches to understanding professional competence – competency-based, activity-based, cognitive, technological, and communication-oriented. Each of them highlights different dimensions of analytical work, yet none provides a complete picture on its own. Building on their integration, the article proposes a multidimensional skills model that reflects the complexity of contemporary analytical practice. The model includes five interconnected blocks: cognitive-analytical skills (critical thinking, hypothesis building, analytical modelling, working with uncertainty), technological-instrumental skills (data literacy, automation, interaction with AI systems, data visualization), communication-organizational skills (storytelling, cross-functional collaboration, presentation of analytical insights), ethical-social skills (data ethics, media literacy, fact-checking, risk assessment), and universal metaskills (adaptability, lifelong learning, creativity, self-regulation). The article argues that this integrated skills model enhances analysts' professional resilience, enabling them to maintain effectiveness in environments characterized by information complexity, technological change, and cognitive load. It also outlines the growing importance of prompt engineering as both a cognitive and technical competence in human-AI collaboration. The proposed model serves as a conceptual foundation for updating educational programs, designing professional standards, and developing tools for assessing analysts' readiness to operate in data-intensive digital ecosystems.

Keywords: artificial intelligence, skills model, prompting, media literacy, critical thinking, information and analytical activity, professional competence.

https://doi.org/10.15407/np.77.207
УДК 027.54(477-25)НБУВ:021.8:025.5

Олена Лопата,
молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І . Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: el99886@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1386-3409

АДАПТАЦІЯ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНИХ КНИГОЗБІРЕНЬ ДО УМОВ СЬОГОЧАСНОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КООРДИНАЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ IFLA, WSIS, UN ТА UNESCO)

Актуальність теми зумовлена засадничою роллю директив та нормативних рекомендацій міжнародних бібліотечних інституцій у адаптації роботи книгозбірень до умов сьогочасності. **Мета дослідження** – розкрити зміст визначальних документів та проаналізувати кінцеві заходи, що розробляються міжнародними інституціями з метою впорядкування відносин у бібліотечній галузі, й на прикладі роботи читальної зали іноземних періодичних видань НБУВ розглянути нову систему бібліотечно-інформаційного обслуговування. **Методологія дослідження** ґрунтується на системному, структурному підходах, методах порівняльного, логічного, статистичного джерелознавчого міждисциплінарного аналізу. **Наукова новизна**. Проаналізовано низку підсумкових документів IFLA, WSIS, UN, UNESCO щодо адаптації бібліотек до умов сьогочасності. Виокремлено і схарактеризовано низку «промоцій» та ключових тенденцій, які спроможні змінити бібліотечну діяльність найближчими роками, поміж ними такі: настають важкі часи та лихоліття, мобільність населення, загострення протиріч, віртуальний режим став нормою, етичне та соціокультурне розмаїття, плата за екологічний хаос; неперервність освіти; нерівність посилюється тощо. Порушено низку актуальних питань діяльності книгозбірень. Згідно зі звітом *Diplo Foundation* визначено та сформульовано основні «цифрові виклики й тенденції» для бібліотек, серед них: недоторканність приватного життя та довіра у бібліотечному середовищі, підвищена увага до відповідальності посередників, децентралізація мережі, нові технології підключення, доступність цифрових технологій тощо. Наведено основні

© О. Лопата, 2026

результати дослідження та розглянуто особливості системи бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського рецензованими електронними часописами на поточному етапі. **Висновки**. Констатується, що визначальні директиви IFLA, WSIS, UN та UNESCO є важливими чинниками адаптації книгозбірень до сьогочасних обставин. Бібліотечній галузі загалом та національним книгозбірням зокрема рекомендовано: розглядати бібліотеки як суб'єкти найрізноманітніших напрямів діяльності; ставитися більш відкрито до питання, у яких сферах та яким чином має проводитися робота; брати участь у вирішенні ширшого кола завдань; виробити розуміння того, що належить до бібліотечної сфери; запроваджувати інноваційні та перспективні методи роботи; оминати вторгнення у приватне життя читачів та оптимізувати систему захисту персональних даних; позиціонувати себе як одну з найважливіших ланок наукової інфраструктури; розглядати взаємодію між спеціалістами бібліотечної галузі як невід'ємний складник професійної практики; зміцнювати відносини з партнерами та меценатами тощо. Наголошується, що НБУВ бере безпосередню участь у реалізації означених перспективних завдань з розвитку бібліотечної діяльності.

Ключові слова: документ, книгозбірня в інформаційному середовищі, рекомендації з бібліотечної діяльності, IFLA, WSIS, бібліотечна сфера, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, дослідження

Актуальність проблеми. Сучасна діяльність Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій (далі – IFLA, Федерація) сконцентрована як на адаптивному регулюванні функціонування бібліотечної галузі загалом, так і на регламентації організаційно-концептуальної роботи IFLA зокрема. Особливе значення надається віддаленому доступу до інформації та цифрових ресурсів, а також забезпеченню загального доступу до сучасних технологій та необхідних для їх використання засобів, інструктивних документів і матеріалів.

Ця тема стала актуальною з кінця XX ст. Вона відображена в роботах зарубіжних дослідників А. Еббота, Б. Лінча, К. Сміта, Б. Стіглера, Д. Маув, Т. Котлея, Л. Йі і врегульована засадничими документами UNESCO, IFLA, LIBER, AALL та WSIS.

Питання перебудови вітчизняного бібліотечно-інформаційного комплексу, процесу переходу на електронні технології та носії інформації, міжбібліотечної інтеграції, розподілу повноважень та налаго-

дження координації між провідними інформаційними центрами, книгозбірнями, науковими установами та навчальними закладами, іншими учасниками світового комунікаційного процесу аналізували такі провідні українські бібліотекознавці як Л. Дубровіна, О. Онищенко, В. Попик, Т. Коваль, В. Горовий, О. Воскобойнікова-Гузєва, Т. Гранчак, О. Василенко, С. Гарагуля, Л. Костенко, А. Ржеуський тощо.

Проблеми розбудови бібліотечної галузі й формування національного науково-освітнього простору в умовах інформатизації суспільства та розвитку цифрової культури, з одного боку, і запровадження воєнного та надзвичайного станів, повсякчасних військових дій, з іншого, викликають підвищений як науковий, так і суспільний інтерес. Тому **метою статті** є дослідження кінцевих заходів міжнародних бібліотечних інституцій, спрямованих на адаптацію національних книгозбірень (далі – НБ) до умов сьогочасності, й лаконічне висвітлення основних результатів практичної роботи та аналізу використання іноземних електронних журнальних документів (далі – ІЕЖД), здійснених у залах періодичних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ЗПВ НБУВ).

З огляду на численність документів, що суттєво різняться в опрацюванні, визначальними **методами** цього дослідження обрано джерелознавчий та порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Однією з магістральних гуманітарних подій минулого десятиріччя стала презентація на Всесвітньому бібліотечно-інформаційному конгресі IFLA (***World Library and Information Congress***, далі – WLIC) серпня 2013 р. фундаментального Звіту ***IFLA*** щодо тенденцій розвитку світової бібліотечно-інформаційної структури (далі – Звіт) [3].

Цим документом (його приписи детально розглянуто й проаналізовано у попередніх працях авторки цієї статті та співавторів [1, 2]) було схарактеризовано п’ять тенденцій високого рівня у глобальному інформаційному середовищі: доступ до інформації, освіта, конфіденційність, громадянська участь та технологічні перетворення. Попри все це Звіт був націлений не на передбачення майбутнього, а

радше на визначення факторів, що позначаться на розвитку подій[1] [9] та перспективах розвитку провідних національних книгозбірень (ці питання авторка висвітлила на Міжнародних наукових конференціях, що відбулися в НБУВ у 2024–2025 рр. [3, 4]).

Визначальні складники Звіту взято за основу іншого засадничого документа – «Аналітичного огляду IFLA» (***«IFLA Trend Report»***)[2]. «Подальші оновлення 2016, 2017, 2018 та 2019 років мали за мету надання матеріалів для вивчення та опрацювання. Червня – липня 2021 р. IFLA запропонувала бібліотечним лідерам та провідним світовим футурологам вказати чинники, що, на їх погляд, вплинуть на функціонування бібліотечної галузі у найближче десятиріччя» [3].

Щодо цього Барбара Лізон (*Barbara Lison*) – президентка IFLA 2021 – 2023 рр. зазначила: «Подібні міркування надзвичайно важливі. Завдячуючи їм ми бачимо, що наша професія, наші інституції та наші послуги зберігають свою важливість. Вони допомагають нам спочатку оцінити все те, що ми робимо, й сприяють виробленню нових напрямів та підходів для майбутнього обговорення та партнерства» [12]. Президентка закликала всіх бібліотечних фахівців взяти це до уваги під час планування подальшого професійного розвитку та співпраці.

Правління IFLA розглянуло думки, що надійшли, й визначило основні теми обговорення у рамках WLIC – 2021. Гасло К. Маккензі «Давайте працювати разом!» (***Let's work together***) було покладено в основу концепції форуму, підкресливши важливість обміну ідеями та співробітництва у просуванні інновацій та забезпеченні «стійкості й адекватності» у бібліотечній царині.

Наприкінці 2021 р. Штаб-квартира IFLA опублікувала оновлений Звіт (***IFLA Trend Report 2021 Update***) (далі – Оновлений звіт)[3]. У ньому бібліотечні лідери окреслили «20 нових експансій у сфері політики, економіки, суспільної думки, культури та технологій, які

[1] Content tagged: WLIC 2013. URL: https://www.ifla.org/past-wlic/2013/ifla79.htm (дата звернення: 23.04.2025).

[2] IFLA Trend Report. URL: https://trends.ifla.org/2013-timeline (дата звернення: 23.04.2025).

[3] IFLA Trend Report 2021 Update released! URL: https://www.ifla.org/ru/news/ifla-trend-report-2021-update-released/ (дата звернення: 23.04.2025).

визначать перспективи розвитку як самої галузі, так і спільнот, які вона обслуговує», поміж ними: зростання популярності культурних звичаїв, мобільність населення, технологічний бумеранг, масштаб має значення, зміна методів пошуку інформації, загострення суперечок, єдиний глобальний бібліотечний фонд, приватизація знання; кваліфікація та освіта важливі; вільний доступ може зашкодити унікальному статусу книгозбірень.

Згодом, за результатами голосування на сесії IFLA, було обрано *десять* пріоритетних напрямів: настають важкі часи та лихоліття, повернення фізичних просторів; нетерплячі читачі; домінування світу даних; важливість інформаційної освіченості тощо.

Із них виокремлено *п'ять* визначальних тенденцій, а саме: віртуальний режим став нормою; проблема етичного та соціокультурного розмаїття сприймається серйозно; плата за екологічний хаос; неперервність освіти; нерівність посилюється[1].

«Показово: незважаючи на те, що IFLA координує бібліотечно-інформаційну сферу, домінантні напрями, сформульовані її експертами, виявилися пророчими щодо всього інформаційного простору, зокрема й України» [3].

Важливо зазначити, що Оновлений звіт – це не окрема публікація зі статистики, а динамічна та змінна множина онлайн-ресурсів для бібліотечних та інформаційних фахівців. Поряд із самим Звітом надаються статистичні дані та супровідні матеріали, експертні документи та огляди обговорень. IFLA рекомендує долучитися до розгляду в онлайн-режимі, використовуючи тег ***#IFLATrendReport***, а також відстежувати новини IFLA на сайті організації.

«23 січня 2023 р. IFLA було оголошено про публікацію чергового поновлення Звіту. У його доопрацюванні взяли участь керівники книгозбірень, провідні науковці та "лідери думок", котрі відвідали WLIC – 2022. Головна інтенція – представники бібліотечної галузі мають скорегувати роботу таким чином, щоб не лише упевнено зустріти майбутнє, а й максимально дієво використати існуючі можливості. І то, йдеться про активну відповідь, а не пасивну реакцію» [3].

[1] Там само.

Документ складено на підставі ідей та пропозицій, які висловили 12 керманичів із п'яти регіонів світу під час Сесії нових лідерів у Дубліні в липні 2022 р. Кінцеве видання Звіту поглиблює тематику оновлення 2021 р. за обома адаптивними напрямами, а саме:

• реалізація першочергових завдань, сформульованих у підготовчому звіті та визначення оптимальних напрямів подальших кроків IFLA;

• удосконалення та заохочення професіональної діяльності, пов'язаної із запровадженням відповідних починань зі створення Бібліотечної мапи світу IFLA.

Зокрема вироблено 11 рекомендацій щодо бібліотечної галузі загалом, іще 10 передбачено безпосередньо Федерації. Приписи структуровані відповідно до чотирьох «стовпів» («слупів») місії IFLA (надихати, залучати, підтримувати та сполучати) й закликають «перемістити акцент» із забезпечення «сталого розвитку» на створення умов для «ефективного піднесення» у майбутньому[1].

21–25 серпня 2023 р. під гаслом «Давайте працювати разом, давайте бути бібліотекою» (***Let's work together, let's library***) у Роттердамі (Нідерланди) відбувся 88-й з'їзд WLIC. Провідною темою форуму стала роль бібліотек у формуванні інклюзивного суспільства, де будь-яка людина має рівні права і можливості [13]. «Взявши за основу положення Стратегії IFLA 2019–2024 рр.[2], було виокремлено та охарактеризовано роботу за такими фундаментальними напрямами: посилення глобального голосу книгозбірень, особливо – національних бібліотек; заохочення та вдосконалення професійної практики, що передбачає роботу, пов'язану з виконуванням ініціатив щодо створення Бібліотечної мапи світу[3]; об'єднання та розширення можливостей бібліотечної галузі; оптимізація IFLA як організації» [3].

---

[1] IFLA Trend Report 2022 Update. URL: https://repository.ifla.org/handle/123456789/2456/ (дата звернення: 22.04.2025).

[2] IFLA STRATEGY 2019-2024 URL: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/gb/strategic-plan/ifla-strategy-2019-2024-en.pdf (дата звернення: 22.04.2025).

[3] Library Map Of The World. *IFLA.* URL: https://www.ifla.org/library-map-of-the-world/ (дата звернення: 22.04.2025).

Крім того, було обговорено підготовку третього видання «Посібника IFLA для парламентських книгозбірень», одночасно підкреслено роль бібліотекарів та інших представників галузі у захисті демократії у контексті таких актуальних проблем як штучний інтелект та культурна паритетність[1]. Розглянуто питання щодо організації фонду IFLA «Глобальні бібліотеки» (***SIGL***) і стратегій пошуку спонсорів та меценатів задля його підтримки, роботи Федерації та провідних книгозбірень світу[2]. Запроєктовано публікацію оновленого Маніфесту шкільних бібліотек, схваленого Правлінням IFLA у грудні 2022 р. та представленого до розгляду UNESCO[3].

«У рамках WLIC – 2023 у гібридному форматі відбулося засідання Генеральної асамблеї IFLA. Голова Федерації – Вікі Макдональд (***Vicki McDonald***, 2022 – 2023) провела сесію, спрямовану на розкриття теми свого президентського терміну "Разом ми сильніші" ("***Together we are strong***"). Делегати відзначили важливість побудови довгострокових відносин із партнерами як поміж бібліотечної спільноти так і за її межами, а також співпраці з представниками місцевих громад. Правління IFLA узгодило перелік установ, у яких будуть розміщені регіональні офіси (далі – РО) 2024–2026 рр.» [3]. Визначено провідну роль РО у посиленні бібліотечної галузі на регіональному та національному рівнях, промоції книги та читання. Вони ж є головною «контактною одиницею» для багатьох членів IFLA, що відповідає на адміністративні запити, консультує у роботі та надає максимальну інформаційну підтримку.

За результатами конкурсу Правління IFLA погодило такі РО:

• Азія та Океанія – Національна бібліотечна рада, Сінгапур;

• Латинська Америка та Карибський басейн – Бібліотека Національного конгресу Аргентини, Аргентина;

[1] International Federation of Library Associations and Institutions, World Library and Information Congress. Guidelines for Parliamentary Libraries, 3rd ed. 2023. URL: https://repository.ifla.org/handle/123456789/2000 (дата звернення: 22.04.2025).

[2] Stichting IFLA Global Libraries. URL: https://www.ifla.org/sigl/ (дата звернення: 22.04.2025).

[3] IFLA School Library Manifesto (2021). URL: https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla_school_manifesto_2021.pdf (дата звернення: 22.04.2025).

• Близький Схід та Північна Африка – Національна бібліотека Катару, Катар;

• Африка на південь від Сахари – Університет Південної Африки, ПАР.

РО співпрацюватимуть із комітетами регіональних відділень та штаб-квартирою IFLA щодо вироблення плану дій на майбутні роки. Вперше РО буде відчинено у регіоні країн Близького Сходу та Північної Африки, що відповідає масштабним зусиллям з посилення тут присутності IFLA [10].

«19 червня 2023 р. Правління IFLA оголосило, що WLIC – 2024 р. відбудеться в Дубаї [5], Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), що мало стати першим випадком вибору арабомовної (семітської) країни місцем проведення форуму за усю 95-річну історію» [3]. Після винесення ухвали, на адресу IFLA почали надходити заяви як на підтримку цього рішення, так і з критичними зауваженнями [7].

Зокрема, обговорювалися питання, пов'язані з багатогранними аспектами культурного різноманіття та інклюзивності, свободою висловлення думок та переконань, а також можливості для представників усіх «вразливих» груп IFLA провести свої сесії в ОАЕ. З огляду на це, бібліотечно-інформаційна асоціація ОАЕ, що подала заявку з метою підтримки розвитку як бібліотечної галузі, так і регіону загалом, «попри всю повагу» відкликала своє запрошення 3 жовтня 2023 р. [11]. Оскільки Дубай був єдиним прийнятним місцем, WLIC – 2024 р. було скасовано [6].

Попри те, роботу IFLA та WLIC не було зупинено. «Опубліковано серію оглядів IFLA, присвячених різним сферам бібліотечної діяльності, передусім – мережі інтернет та цифровому простору загалом. Основними проблемами для бібліотек, згідно звіту ***Diplo Foundation***, визначено: протиріччя між необхідністю дотримуватись недоторканності приватного життя та "боротьбою" зі шкідливим контентом; підвищена увага до відповідальності посередників; необхідність захисту книгозбірень від того ж регулювання, яке накладається на технологічні гіганти (***Google, Apple, Amazon*** та ін.)»; нові технології підключення, насамперед – ***Starlink***; «еволюція у сфері механізмів глобального управління Інтернетом; технології ***Crypto, Web 3.0*** та ***Metaverse***, а саме – децентралізація мережі» [3, 4];

кібербезпека, а саме – війни, злочини, кримінал та певні ризиковані рішення; штучний інтелект та «четверте покоління прав людини», а саме – право особистості діяти самостійно у світі, де вибір дедалі частіше здійснюється штучним інтелектом (***Artificial Intelligence: AI***); доступність цифрових технологій[1].

«Цим питанням надано увагу і на конференції UNESCO лютого 2023 р. UNESCO розробило оновлення Показників універсальності Інтернету (***Internet Universality Indicators***), які визначають засади охоплення населення цифровими технологіями» [3]. IFLA залучатимуть книгозбірні всього світу до проведення подібних моніторингів, опрацювання результатів, а також розроблення відповідних мотиваційних та підсумкових документів.

Щороку IFLA спільно з компанією ***Systematic*** нагороджує премією «Публічна бібліотека року». У 2023 р. в конкурсі взяли участь 16 книгозбірень з 11 країн світу. До шорт-листа увійшли чотири інституції: Східна Шанхайська книгозбірня (Китай), Бібліотека ім. Габріеля Гарсіа Маркеса (Іспанія), Публічна бібліотека ім. Янеза Вайкарда Вальвазора (Словенія), Книгозбірня м. Парраматта (Австралія) [8]. Переможцем стала розташована у Барселоні Бібліотека ім. Габріеля Гарсіа Маркеса. Названа на честь лауреата Нобелівської премії з літератури, бібліотека спеціалізується на публікаціях країн Латинської Америки й обслуговує понад 240 тис. мешканців. Основну увагу у книгозбірні зосереджено на освіті та соціальних проєктах. Із цією метою організовуються творчі семінари, курси навчання іноземних мов та цифрової грамотності. Відповідно до цілей UN у сфері сталого розвитку та проєкту IFLA «Глобальне бачення» бібліотека втілює цілісну концепцію стосовно визначення пріоритетів, послідовного піднесення, громадянської участі та просвіти. За плідну буденну роботу, далекосяжні ідеї і відданість принципам соціальної та екологічної відповідальності книгозбірню обрано взірцем та джерелом наснаги для бібліотек усього світу.

Перше місце у категорії «Масштабні задуми» посів проєкт Меморіальної бібліотеки Західного Ванкувера із запрошення письменників-резидентів. У категорії «Найкращі проєкти зелених бібліотек» першість здобула Бібліотека державних організацій

[1] 2023 Predictions: 12 Digital governance trends - Diplo. URL: https://www.diplomacy.edu/blog/2023-digitalgovernance-predictions/ (дата звернення: 22.04.2025).

м. Медельїн (Колумбія) за поєднання технологічних та освітніх платформ.

Цікаве спостереження було зроблено за проведення семінару IFLA для бібліотекарів країн Азії та Океанії: з початком пандемії занепокоєння представників бібліотечної спільноти щодо їхньої здатності працювати з цифровим та мережевим інструментарієм суттєво зменшилось. Цей висновок ґрунтується на порівнянні того, як бібліотекарі у 2018 та 2022 рр. ранжували різноманітні виклики, можливості та перспективи, викладені у звіті Федерації стосовно реалізації проєкту «Глобальне бачення». Наприклад, два пункти, що стосуються проблем цифрової сфери, п'ять років тому перебували у верхній частині списку пріоритетів, згодом перемістились у долішню.

Багато НБ, своєю чергою, зуміли перейти на нові форми обслуговування користувачів у режимі *цифрові послуги насамперед* (***digital first***), впорядкувавши роботу так, що мотивація працівників навіть зросла. Наприклад, Британська бібліотека оцінила рівень залученості своїх співробітників до робочих процесів у 2019–2020 рр. у чотири бали (за п'ятибальною шкалою), що перевищує показники за 2018/2019 та 2017/2018 рр. (відповідно – 3,88 та 3,94)[1].

Подібні трансформації відбулися і в НБУВ узагалі, і в системі обслуговування користувачів ІЕЖД зокрема. За даними відділу наукового формування національних реферативних ресурсів НБУВ (С. Гарагуля), кількість пошукових запитів до передплаченої бази даних ***Web of Science*** за червень 2019 р. – січень 2020 р. зросла більш ніж у чотири рази порівняно з червнем 2018 р. – січнем 2019 р.

Попри воєнний стан, у відповідь на офіційне звернення Міністерства освіти і науки України, липня 2023 року компаніями ***Elsevier, Clarivate Analytics ma Research4Life*** було надано згоду на подовження у дистанційному режимі термінів доступу до передплачених баз наукової інформації: міжнародного порталу знань «***Research4Life***» – до 31 грудня 2024 р. включно, ліцензійних

[1] British Library Annual Report and Accounts 2019/2020. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/925115/British_Library_Annual_Report_and_Accounts_2019_20_FINAL_30_Sept__low_res.pdf (дата звернення: 23.04.2025).

ресурсів славетного нідерландського видавництва "***Elsevier***" – реферативної бази даних (далі – БД) та наукометричної платформи «***Scopus***», наукометричної платформи «***Web of Science***» – до 31 грудня 2023 р. включно [3].

За результатами анкети щодо оптимізації системи дистанційних бібліотечно-інформаційних послуг НБУВ (2024 р.), поширеної як поміж віддалених, так і безпосередніх (стаціонарних) читачів ЗПН, переважна більшість респондентів – 84,2 % насамперед зацікавлена у реферативній БД ***Scopus***, наукометричну платформу ***Web of Science*** визнали пріоритетною 10,6 % опитаних, міжнародний портал знань ***Research4Life*** – 5,2 % [3].

Розгляд читацького контингенту користувачів ЗПВ, які застосовують у своїй роботі систему віддалених сервісів НБУВ, виявив що 45,8 % із них становлять спеціалісти без ученого ступеня; 16,6 % – доктори та кандидати наук; 4,2 % – аспіранти, докторанти; 33,4 % – інші категорії.

Аналіз складу респондентів за віком показав, що основною (34,8 %) групою користувачів дистанційних послуг НБУВ є високоосвічені зрілі люди 51–65 років, 26,0 % читачів належать до вікової категорії 21–35 років, 21,7 % – старше 66 років, 13,2 % – 36–50 років, 4,3 % – до 20 років. Істотних відмінностей у володінні методами та прийомами поводження з комп'ютерною технікою залежно від віку не виявлено.

У результаті анкетування також з'ясувалось, що серед постійних користувачів ЗПН НБУВ практично немає тих, хто б не розбирався у роботі програмно-технічних засобів. Більшості респондентів – 72,7 % – інколи потрібна фахова консультативно-методична допомога під час пошуку інформації, представленої на вебпорталі НБУВ, 18,3 % розраховують на власну ерудицію та досвід роботи з комп'ютерною технікою й електронними інформаційними ресурсами (далі – ЕІР), і тільки 9 % читачів потребують допомоги консультанта.

За результатами опитування, наукові працівники та фахівці досить часто змушені звертатися до чергових бібліотекарів-консультантів. Натомість студенти, маючи значно нижчий рівень бібліографічної обізнаності, сподіваються на свою власну орієнтованість у роботі з комп'ютерною технікою та ЕІР.

Структура оцінки респондентами якості та інформаційної повноти ЕІР, представлених на вебпорталі НБУВ, виглядає так: 48,0 % користувачів задовольняє результат пошуку, 40,0 % – частково задовольняє, 12,0 % читачів відповіли, що пошук часто буває непродуктивним. За потреби 58,3 % читачів ЗПВ користуються дистанційними послугами, представленими на сайті НБУВ, і то 16,6 % – щоденно (20,8 % – щомісяця, 4,2 % – щотижня). Пропозиції висловили 4 % респондентів – переважно постійні відвідувачі ЗПВ. Ці пропозиції, результати опитувань і відгуки дали змогу виокремити напрями, що потребують удосконалення.

Аналіз показує, що значна кількість користувачів ЗПВ активно працюють з цифровими ресурсами, насамперед з науковою електронною бібліотекою, онлайн-журналами та віртуальною довідковою службою. Серед багатьох читачів (майже половина опитаних) спостерігається досить високий рівень задоволеності доступністю та вибором цифрових ресурсів, проте існують галузі, що потребують покращення. Зокрема, користувачі вказали на необхідність розширення спектра цифрових матеріалів, особливо у спеціалізованих наукових сферах, передусім – відновлення доступу до електронних часописів видавництва "***Elsevier***". Є потреба у впровадженні більш інтерактивних та цікавих способів використання цифрових технологій. Приміром, користувачі запропонували додати такі функції як віртуальні екскурсії та інтерактивні навчальні матеріали і порадили знайти динамічніші способи представлення контенту. Технічні проблеми, як-от повільне завантаження та складнощі з «доступом», що періодично мають місце, також потребують уваги. Крім того, опитані повідомили про складнощі навігації цифровими платформами, що підкреслює важливість розробки більш інтуїтивних інтерфейсів та поглиблених роз'яснювальних матеріалів для користувачів.

Певно, що чим більшу роль відіграє інтернет у повсякденній професійній діяльності (а також у приватному та суспільному житті загалом), тим більша зацікавленість у тому, щоб він працював справно.

Висновки. Визначальні директиви IFLA, WSIS, UN та UNESCO є засадничими чинниками адаптації книгозбірень до умов сього-

часності. Оновлений Звіт і рекомендації WLIC – 2023 покликані допомогти бібліотекарям і бібліотекам виробити підґрунтя для їх діяльності по всьому світу. Як і вся серія Звітів, кінцеве видання створено для реалізації на практиці. Узагальнюючи приписи означених документів, констатуємо, що бібліотечній галузі загалом та НБ зокрема рекомендовано: розглядати книгозбірні як суб'єкти найрізноманітніших напрямів діяльності; брати участь у вирішенні ширшого кола завдань; доповнити розуміння того, що належить до бібліотечної сфери та домогтися ототожнення бібліотечної діяльності з поняттям «динаміка»; приймати й запроваджувати інноваційні та перспективні методи роботи; шукати й розбудовувати нові конфігурації бібліотечної діяльності, оминати вторгнення у приватне життя читачів та оптимізувати систему захисту персональних даних (далі – ПД) від несанкціонованого доступу та незаконної обробки; позиціонувати себе як одного з найважливіших складників наукової інфраструктури; посилити інформаційно-просвітницьку діяльність; розглядати взаємодію між спеціалістами бібліотечної галузі як невід'ємну частину професійної практики; зміцнювати відносини з партнерами та меценатами; разом з бібліотечною сферою розроблювати засадничі документи щодо усієї інформаційної царини.

НБУВ бере безпосередню участь у реалізації означених міжнародними бібліотечними інституціями завдань. У книгозбірні провадиться як традиційне, так і дистанційне обслуговування читачів. Сучасну систему обслуговування користувачів ІЕЖД побудовано на принципах універсальності та персоніфікованого підходу до інформаційних потреб. Її визначають такі характеристики: комплексність, розширення асортименту сервісних послуг, використання методів персоналізації. Переживає часи модернізації та адаптації до дистанційного обслуговування читачів виставкова робота. Разом із традиційним форматом виставок поширення набувають віртуальні експозиції ІЕЖД, головними критеріями яких є загальнодоступність, багатофункціональність, можливість застосування діапазону технологічних рішень. Комплексне дослідження з використання ІЕЖД провадиться з 2006 р., а саме – від початку обслуговування користувачів НБУВ рецензованими науковими часописами.

«Вагомим складником роботи НБУВ, поряд з науково-дослідною, традиційно є соціокультурна та міжнародна діяльність, зокрема й налагодження партнерських відносин. Ознакою сьогодення є інтеграція українських та закордонних бібліотек у репрезентації культурної спадщини. ПД читачів НБУВ обробляються із застосуванням комплексної системи захисту інформації, яка вибудувана на сучасних міжнародних стандартах та згідно з положеннями регулятивних Законів України» [3]. Нормативно-методичну базу та інструктивні матеріали НБУВ кориговано відповідно до оновлених стандартів: ДСТУ ISO 2789:2016; ДСТУ ISO 21248:2019; ДСТУ ISO 11620:2016; ДСТУ ISO/IEC 38500:2016. Питання перепідготовки кадрових бібліотечних працівників вирішуються регулярним проведенням міжнародних науково-практичних конференцій, занять та семінарів, що спираються на визначальні документи IFLA та українського уряду.

Список використаних джерел

1. Коваль Т. М., Лопата О. М. Нормативно-правові ініціативи Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій (IFLA) щодо адаптації бібліотек до умов цифрового суспільства. *Бібліотека. Наука. Комунікація: розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : *матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2020 р.)*. Київ, 2020. С. 55–58. URL: https://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/202011_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbuv_2020_2.pdf (дата звернення: 22.04.2025).

2. Коваль Т. М., Лопата О. М. Перспективи розвитку національних книгозбірень в епоху цифрового суспільства (за матеріалами визначальних документів UNESCO, IFLA, AALL, ALA, LIBER, WSIS). *Бібліотечний вісник*. 2021. № 2. С. 3–16. https://doi.org/10.15407/bv2021.02.003

3. Лопата О. М. Визначальні настанови IFLA та WSIS щодо адаптації бібліотек до умов сьогочасності. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 8 –10 жовт. 2024 р.)*: у 2 т. Київ, 2024.

Т. 1. С. 124–128. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004933.pdf (дата звернення: 22.04.2025).

4. Лопата О. М. Основні аспекти еволюції публічного доступу в національних книгозбірнях (за матеріалами координаційних документів міжнародних бібліотечних інституцій). *Бібліотека. Наука. Комунікація. Пріоритети сьогодення та перспективи : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 1–3 жовт. 2025 р.)*: у 2 т. Київ, 2025. Т. 2. С. 235–239. URL: URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/en/er-0005158 (дата звернення: 23.02.2026).

5. Dubai to host IFLA WLIC 2024. IFLA, 19 June 2023. URL: https://www.ifla.org/news/dubai-2024/ (дата звернення: 22.04.2025).

6. Highlights from the IFLA Governing Board meeting, 5 October 2023. URL: https://www.ifla.org/news/5-october-2023-gb-report/ (дата звернення: 22.04.2025).

7. IFLA Governing Board decides on WLIC 2024. URL:
https://www.ifla.org/news/gb-decides-on-wlic-2024/ (дата звернення: 22.04.2025).

8. IFLA/Systematic Public Library of the Year Award 2023. URL: https://2023.ifla.org/ifla-systematic-public-library-ofthe-year-award-2023-winner-announced/ (дата звернення: 22.04.2025).

9. IFLA World Library and Information Congress: 79th IFLA General Conference and Assembly. URL: https://www.ifla.org/past-wlic/2013/ifla79.htm (дата звернення: 22.04.2025).

10. IFLA World Library and Information Congress 2023. URL: https://2023.ifla.org/ (дата звернення: 22.04.2025).

11. Invitation to host IFLA WLIC 2024 in Dubai withdrawn. URL: https://www.ifla.org/news/wlic-2024-withdrawn (дата звернення: 22.04.2025).

12. Trends for the Future: President-elect's Session. URL: https://youtu.be/3nMBHYvaWKY (дата звернення: 11.04.2025).

13. WLIC 2023 Flash mob in Rotterdam. URL: https://www.youtube.com/@iflahq (дата звернення: 22.04.2025).

References

1. Koval, T. M., & Lopata, O. M. (2020). Normatyvno-pravovi initsiatyvy Mizhnarodnoi federatsii bibliotechnykh asotsiatsii (IFLA)

shchodo adaptatsii bibliotek do umov tsyfrovoho suspilstva [Regulatory and legal initiatives International Federation of Library Associations (IFLA) on the adaptation of libraries to the conditions of the digital society]. In L. A. Dubrovina, V. M. Horovyi, O. M. Vasylenko, et al. (Eds.), *Proceedings of the Library. Science. Communication '20 International Scientific Conference, 6-8 October 2020* (pp. 55-58). Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved April 22, 2025, from https://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/202011_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbuv_2020_2.pdf

2. Koval, T. M., & Lopata, O. M. (2021). Main trends in the development of national libraries during the era of digital society (on materials of the standard legal documents UNESCO, IFLA, AALL, ALA, LIBER AND WSIS). *Library Bulletin, 2*, 3-16 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/bv2021.02.003

3. Lopata, O. M. (2024). Vyznachalni nastanovy IFLA ta WSIS shchodo adaptatsii bibliotek do umov sogochasnosti [Determining instructions IFLA and WSIS on the adaptation of libraries to present conditions]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Proceedings of the Library. Science. Communication. Integration into international library International Scientific Conference, Kyiv, 6-8 October 2024.* (Vol.1, pp. 124-128). Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved April 22, 2025, from https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004933.pdf

4. Lopata, O. M. (2025). Osnovni aspekty evoliutsii publichnogo dostupu v natsionalnykh knygozbirniakh (za materialamy koordynatsiinykh dokumentiv mizhnarodnykh bibliotechnykh instytutsii [Main aspects of the evolution of public access in national libraries (on materials of the coordination directives of international library institutions)]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Proceedings of the Library. Science. Communication. Current priorities and prospects International Scientific Conference, 1-3 October 2025* (Vols. 1-2; Vol. 2, pp. 235 – 239). Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved February 23, 2026, from http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/en/er-0005158

5. International Federation of Library Associations and Institutions (2023, June 19). Dubai to host IFLA WLIC 2024. Retrieved April 22, 2025, from https://www.ifla.org/news/dubai-2024/

6. International Federation of Library Associations and Institutions (2023, October 9). Highlights from the IFLA Governing Board meeting,

5 October 2023. Retrieved April 22, 2025, from https://www.ifla.org/news/5-october-2023-gb-report/

7. International Federation of Library Associations and Institutions (2023). IFLA Governing Board decides on WLIC 2024. Retrieved April 22, 2025, from https://www.ifla.org/news/gb-decides-on-wlic-2024/.

8. International Federation of Library Associations and Institutions (2023, February 21). IFLA/Systematic Public Library of the Year Award 2023. Retrieved April 22, 2025, from https://2023.ifla.org/ifla-systematic-public-library-ofthe-year-award-2023-winner-announced/

9. International Federation of Library Associations and Institutions (2013). IFLA World Library and Information Congress: 79th IFLA General Conference and Assembly. Retrieved April 22, 2025, from https://www.ifla.org/past-wlic/2013/ifla79.htm

10. International Federation of Library Associations and Institutions, World Library and Information Congress (2023). IFLA World Library and Information Congress. Retrieved April 22, 2025, from https://2023.ifla.org/

11. International Federation of Library Associations and Institutions (2023). Invitation to host IFLA WLIC 2024 in Dubai withdrawn. Retrieved April 22, 2025, from https://www.ifla.org/news/wlic-2024-withdrawn

12. (2021). Trends for the Future: President-elect's Session. Retrieved April 11, 2025, from https://youtu.be/3nMBHYvaWKY

13. World Library and Information Congress (2023). WLIC 2023 Flash mob in Rotterdam. Retrieved April 22, 2025, from https://www.youtube.com/@iflahq

Отримано / Received 09.03.2026
Прийнято / Accepted 14.04.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Olena Lopata,
Junior Researcher,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosivskyi ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: el99886@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1386-3409

ADAPTATION OF THE WORK OF NATIONAL LIBRARIES TO PRESENT CONDITIONS (ON MATERIALS OF THE COORDINATION DOCUMENTS IFLA, WSIS, UN, AND UNESCO)

The relevance of the theme stems from the fundamental role that directives and regulatory recommendations of international library institutions play in adapting the work of libraries to modern conditions. The aims of the study were to reveal the content of the defining documents, and to analyse the final measures developed by international institutions with the aim of regulating relations and organizing coordinated actions in the library business. Methodology of the research has been based on systemic and structural approaches, on methods of comparative, logical and source analysis, including interdisciplinary approach. Scientific novelty. The final documents of the IFLA, WSIS, UN and UNESCO on the adaptation of libraries to present conditions, are analysed. A number of "promotions" and key trends that can potentially change the information environment and, respectively, library work, are characterized, including: hard times are ahead; population mobility; intensifying conflicts; the virtual world becoming the norm; ethical and sociocultural diversity; environmental chaos; life-long education; growing inequality, data domination; importance of information literacy is recognised; the impatience as users' feature; the comeback of physical spaces; qualifications matter; a single, global collection; the privatisation of knowledge. The normative regulations of the IFLA and WLIC in the library industry are analysed. The main "digital predictions and trends» for libraries according to the Diplo Foundation report are determined and formulated, among them: less hype more impact; from submarine cables to satellites; linking development democracy and diplomacy; build – up for global digital compact; protection of that makes us human; twitter experiment and multilateral solutions; wars, crimes, risks, and some solutions; digital trade, online taxation and cryptocurrencies; al, data, metaverse, quantum computing; similar data, different policies; from debates on ethics to practical governance; hybrid is the new normal. The results of research work and the practice of using the collection of foreign peer-reviewed electronic journals of the NBUV, are presented. Conclusions. It is noted that the defining directives of IFLA, WSIS, UN and UNESCO are the main factors in adapting libraries to conditions of present circumstances. The library industry as a whole and the National Library, in particular, are recommended: to position libraries as players in a wide variety of areas; to adopt a broad definition of library field, and ensure that being part of it is synonymous with action; to introduce innovative and forward-looking work methods; to understand our field and its needs, and how to support it most

effectively; to redefine the boundaries of users' privacy and data protection; to position ourselves as a core part of the education infrastructure; to see outreach as key to achieving library missions; to regard collaboration with library professionals as an integral part of the professional practice. Libraries should invest seriously in their connections with partners and supporters; must recognize their ability to shape the future; must intensify and improve their own advocacy; should provide and encourage opportunities for learning for all that build sustainability and leadership; should develop inspirational core texts that shape thinking in library field and beyond also. The role of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in realization of specified tasks of library development work, has been emphasized.

Keywords: document, library in information society, instructions on library activity, IFLA, WSIS, librarianship, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, research

https://doi.org/10.15407/np.77.226
УДК 027(477):021:025.5:004.77]:613]“36”

Наталя Грабар,
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Державний біотехнологічний університет
вул. Алчевських, 44, Харків, 61002, Україна
e-mail: elena_aulina@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7988-4974

ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМОЦІЇ ЗДОРОВ’Я В СУЧАСНОМУ КРИЗОВОМУ СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Матеріал статті спрямовано на висвітлення питання документного забезпечення промоції здоров’я в Україні. **Методологія** дослідження грунтується на принципах документно-комунікаційного підходу та комплексі наукових методів. Окреслено особливості документного забезпечення промоції здоров’я в період надзвичайних ситуацій, зокрема під час збройних конфліктів, пандемій і соціальних криз. Наголошено на важливості оперативного доступу до достовірної інформації, використання електронних ресурсів, цифрових платформ і відкритих баз даних для забезпечення ефективної комунікації з населенням та фахівцями. Підкреслено важливу роль бібліотек у зміцненні здоров’я громадян, що зумовлюється забезпеченням безкоштовного доступу до безсумнівних медичних даних, а також організацією оздоровчих програм. Відмічено основну складову документної бази промоції здоров’я, до якої віднесено документи нормативно-правого, навчального, наукового, просвітницького, рекламного характеру. Звернено увагу на активізацію використання для промоції здоров’я сучасних цифрових мережевих документних ресурсів. Зауважено на важливій ролі взаємодії бібліотек із центром громадського здоров’я. Зазначено про перспективний напрям міжвідомчої співпраці в підготовці, поширенні та використанні документних ресурсів, що сприятиме зміцненню громадського здоров’я, підвищенню стійкості суспільства до кризових викликів і формуванню культури відповідального ставлення до фізичного й психічного соціального добробуту. Зроблено

© Н. Грабар, 2026

висновок, що документне забезпечення є невід'ємною складовою стратегії промоції здоров'я та сприятиме підвищенню стійкості системи охорони здоров'я, координації дій, збереженню психічних і фізичних гараздів населення в сучасному кризовому соціокомунікаційному середовищі.

Ключові слова: промоція здоров'я, особливості документного забезпечення, документні ресурси, громадське здоров'я, бібліотеки, кризове соціокомунікаційне середовище

Постановка проблеми. Нині Україна перебуває під впливом різноманітних типів кризових ситуацій, які більшою мірою спричинені військовими діями російського агресора. Це, зокрема, збройні конфлікти, що спричиняють смерті, каліцтва, інвалідність, руйнування житла, міграцію населення, стресові ситуації, погіршення епідеміологічного стану: зростання кількості природних катастроф, техногенних аварій та ін. Безумовно, таке кризове соціокомунікаційне середовище характеризується погіршенням здоров'я людей. Тому нагальною й актуальною є потреба в промоції здоров'я, важливою основою якого є документне забезпечення. Саме документне забезпечення сприяє створенню єдиного комунікаційного простору для різних ланок системи охорони здоров'я, що полегшує обмін інформацією та співпрацю між ними. Відтак доцільність вивчення документного забезпечення промоції здоров'я в період кризових ситуацій активізується.

Огляд публікацій за темою дослідження. Питанням збереження здоров'я громадян та його сприянню на основі документів різних видів і типів присвячено дослідження в різних наукових галузях. Зокрема, у дослідженні С. Кравченка, спрямованому на розкриття сутності громадського здоров'я, наголошено на важливості аналітичних документів [1].

Збільшується коло публікацій, у яких розглядаються проблеми й напрями промоції здоров'я, його документного забезпечення бібліотечними установами. Зокрема, на думку дослідника B. Tringali [2], осередками промоції здоров'я можуть бути як публічні, так й академічні бібліотеки. І саме на участі академічних бібліотек у наданні послуг з підвищення грамотності в питаннях здоров'я для читачів наголошує автор. М. Каркі, М.-Л. Ель-Асмар, Е. Ріболі

Саско, А. Ель-Оста (Manisha Karki, Marie Line El Asmar, Eva Riboli Sasko, Auster El-Osta) у своїй праці [3] дослідили діяльність британських бібліотек як громадських центрів для сприяння психічному, фізичному здоров'ю та соціальному добробуту дорослих. Це обґрунтовується тим, що бібліотеки мають документні та інші ресурси, що прямо чи опосередковано можуть сприяти покращенню здоров'я й добробуту різних верств населення. Такої позиції дотримується більшість дослідників. Вони вважають, що бібліотеки та бібліотечні фахівці мають значний потенціал відігравати ключову роль у просуванні необхідної місії з промоції здоров'я [4, 5, 6, 7].

В Україні значну увагу формуванню документної бази промоції здоров'я приділяє науковець О. Шемаєв. Автор у своїх публікаціях аналізує ключові проблеми документно-інформаційного забезпечення промоції здоров'я, що виникають унаслідок низької ефективності діючої системи, і пропонує напрями, здатні забезпечити покращення її функціонування [8, 9].

У статті Л. Чередник досліджувалися питання використання електронних інформаційних ресурсів у сфері охорони здоров'я України. Автором було проаналізовано застосування е-документів у медичній сфері, а саме: укладання е-декларації із сімейним лікарем, онлайн-запис до лікаря, відеоконсультації з лікарем, е-реєстр інсулінозалежних пацієнтів, електронна медична карта, програма «е-Малятко», е-лікарняний, створення профілю пацієнта, електронної карти вагітної жінки [10].

Також варто відмітити, що нині актуалізуються питання участі бібліотек у державних програмах і міжнародних проєктах щодо ментального здоров'я населення. На це звертає увагу у своїх дослідженнях Л. Чернявська [6]. Вона аналізує роль бібліотек у популяризації питань збереження психічного здоров'я населення, зокрема ментального здоров'я жінок і дівчат.

Зростає кількість публікацій, у яких відображаються різні аспекти реалізації проєкту «Здорові бібліотеки», що впроваджено Благодійним фондом «Бібліотечна країна» за підтримки українсько-швейцарського проєкту «Діємо для здоров'я». Зокрема, особливості цього проєкту висвітлюють Л. Шум і К. Алексєєнко [7]. Українськими авторами наголошується на актуалізації співпраці бібліотечних працівників з фахівцями медичної галузі для просування

спільними зусиллями інформаційних матеріалів стосовно збереження та зміцнення здоров'я з українським контекстом. Також зазначеними авторами звертається увага на облаштування в бібліотеках куточків здоров'я. У дослідженні Г. Салати йдеться про перспективи проєкту «Здорові бібліотеки», що сприятиме діяльності бібліотек. Але відзначається, що в кризових умовах перехід закладів на цей новий рівень забезпечення промоції здоров'я відбувається ще повільно. Автором обґрунтовується долучення публічних бібліотек всієї України до промоції здоров'я [5].

Варто відмітити, що аналіз публікацій щодо промоції здоров'я засвідчує активність у цьому напрямі бібліотек медичного профілю. Зокрема, у публікації С. Кирій на прикладі роботи Національної наукової медичної бібліотеки України висвітлено промоцію психічного здоров'я та психологічну допомогу в умовах війни через організацію інформаційних заходів із залученням практичних психологів, психотерапевтів, науковців, студентів медичних ЗВО, педагогів і бібліотекарів [11]. Аналіз літератури свідчить про важливе значення бібліотеки в документному забезпеченні промоції здоров'я. Проте особливість документного забезпечення промоції здоров'я в умовах воєнного стану недостатньо висвітлено, що потребує більш детального вивчення.

Мета статті – розкрити документне забезпечення промоції здоров'я громадян України в сучасному кризовому соціокомунікаційному середовищі.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і синтез для вивчення наукової літератури, нормативно-правових актів, програм, інструкцій, медіаповідомлень у сфері промоції здоров'я, а також для узагальнення отриманої інформації; контент-аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Документне забезпечення промоції здоров'я може бути визначене як система організаційних, технічних та інформаційних заходів, спрямованих на збір, обробку, зберігання, просування різноманітних документів для забезпечення здоров'я населення.

Як будь-яка діяльність документне забезпечення промоції здоров'я ґрунтується на документах нормативно-правового характеру. До документної бази промоції здоров'я варто віднести Конституцію

України, закони України, накази Кабінету Міністрів України, накази Міністерства охорони здоров'я України, нормативно-інструктивні документи, а також ратифіковані міжнародні документи, спрямовані на підтримку громадського здоров'я. Зокрема, у Законі України «Про систему громадського здоров'я» [1] передбачено інформаційно-роз'яснювальну роботу й комунікацію в інтересах здоров'я та соціального добробуту населення.

Значущою групою документної бази є інформаційно-освітні та наукові матеріали: текстові документи (методичні рекомендації, інформаційні бюлетені, статті науково-практичних семінарів, навчально-методичних конференцій як для науковців, так і для широкої аудиторії). Узагалі публікації, у яких подається навчальний матеріал з промоції здоров'я, нині мають тенденцію до зростання. Варто зазначити, що на практиці використовуються документи навчального характеру [2] з промоції здоров'я для проведення тренінгових семінарів, комунікативних практик [12, 13].

Важлива увага надається підтримці психологічного стану громадян в освітніх закладах. Документальним підтвердженням уваги державних інституцій до питань психологічного здоров'я став лист Інституту модернізації змісту освіти «Про методичні рекомендації "Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти країни у 2024/2025 навчальному році"» від 08.08.2024 р. № 21/08-1233. У ньому зібрано аналітичні дані про діяльність психологічної служби в освітній сфері та сформульовано рекомендації щодо основних напрямів психологічного супроводу й соціально-педагогічного патронажу учасників освітнього процесу у 2024–2025 навчальному році [3].

Зростає значення мультимедійних ресурсів у документному забезпеченні промоції здоров'я, зокрема, під час пандемії і військових дій. Набувають поширення відеоролики та інфографіка, адаптовані

[1] Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX. *Верховна Рада України* : офіц. вебпортал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2573-20 (дата звернення: 10.04.2026).

[2] Про методичні рекомендації «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році». Лист ІМЗО № 21/08-1233 від 08.08.24 р. *Освіта.UA* : вебсайт. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/93029/#google_vignette (дата звернення: 10.04.2026).

[3] Там само.

для розміщення в соціальних мережах і на інтернет-платформах. Вважаємо, що створення відеороликів з різних питань підтримки здоров'я населення в територіальних громадах наразі ще потребує доцільного вивчення, аналізу та популяризації.

Серед особливостей документного забезпечення промоції здоров'я варто зазначити розвиток ресурсів, представлених у мобільних застосунках. Так, стартап "Headway" в Україні створив зручні офлайн-інфографіки, розроблені на основі офіційних інструкцій МОЗ, ДСНС, Центру стратегічних комунікацій та інших установ. У них подано покрокові дії з надання першої домедичної допомоги, правила безпеки при хімічних і радіаційних загрозах, а також поради для жінок та матерів щодо захисту себе і дітей. Також вартує уваги мобільний додаток "Hearty app", який покликаний підтримати дітей і батьків у період війни. Він пропонує легкі для виконання ігри та вправи, працює без підключення до інтернету, тож доступний навіть у сховищах. Користувачам також пропонуються книги, аудіоказки українською мовою та інші корисні ресурси. Цей додаток має важливе значення як для цивільного населення, так і військових [14].

Цінним документом бази промоції здоров'я є рекламна, агітаційна, інформаційна, поліграфічна продукція (плакати, буклети, листівки), що охоплює різні тематичні напрями: профілактика інфекційних та неінфекційних захворювань, формування здорового способу життя, психічне здоров'я, безпечне середовище, вакцинація тощо.

Значну роль у представленні нормативних документів МОЗ та медичної інформації відіграє Центр громадського здоров'я України (далі – ЦГЗ). На сайті ЦГЗ розміщено: накази Міністерства охорони здоров'я України, які встановлюють порядок здійснення епідеміологічного нагляду, правила профілактики інфекцій та інфекційного контролю, стандарти для закладів охорони здоров'я. У співпраці з партнерами ЦГЗ розроблено широкий спектр інформаційно-освітніх матеріалів, спрямованих на промоцію здоров'я та підвищення рівня обізнаності населення з актуальних питань громадського здоров'я [15].

Особливістю в поширенні документної бази промоції здоров'я є масові комунікаційні заходи. У рамках реалізації Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», ініційованої першою леді України О. Зеленською, стартувала масштабна комунікаційна іні-

ціатива, у якій як частина кампанії функціонує окрема вебсторінка (howareu_program), де користувачі можуть знайти контакти, поради, корисні матеріали, техніки та методики, які допомагають зміцнювати як свій психічний стан, так й оточення [16].

Зростає значення та роль бібліотек у здійсненні промоції здоров'я. Сучасна світова криза спонукала книгозбірні до надання відритого простору для підтримки здоров'я громадян, участі в програмах і проєктах, зокрема міжнародних. Відтак бібліотеки, по-перше, сприяють промоції здоров'я громади, надаючи безкоштовний доступ до достовірної медичної інформації, оздоровчих програм, діючи як надійні центри промоції здоров'я, часто співпрацюючи з організаціями охорони здоров'я. Провідну роль інформаційно-наукової установи у сфері охорони здоров'я відіграє Національна наукова медична бібліотека України. Саме їй належить організація різнопланових заходів: розробка онлайн-курсів, організація зустрічей, нетворкінг-зустрічей, науково-практичних семінарів тощо. Сертифіковані бібліотекарі курують інформацію та надають у деяких випадках прямі медичні освітні або навігаційні послуги. Бібліотека здійснює документне забезпечення промоції здоров'я відповідно до проєкту «Здорові бібліотеки». У межах проєкту розроблено дистанційні курси, програми.

По-друге, бібліотеки оснащено різноманітним спектром ресурсів, вони мають можливість прямо чи опосередковано сприяти покращенню здоров'я й добробуту в різних демографічних групах, охоплюючи всіх – від дорослих, які проживають у громадах, до молоді. Таким чином, бібліотеки перетворюються на важливі соціокультурні осередки, які сприяють підвищенню поінформованості населення з питань здоров'я, формуванню культури здорового способу життя та підтримці психічного добробуту громадян.

Заслуговує на увагу досвід обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського (м. Кропивницький), яка активно взаємодіє з органами місцевого самоврядування та установами, що займаються питаннями здоров'я населення. Бібліотекою активно впроваджуються міжнародні проєкти, пов'язані із психосоціальною підтримкою населення в кризових умовах сьогодення. Зазначається, що бібліотечні фахівці відіграють важливу роль у забезпеченні

громадянам доступу до ресурсів, спрямованих на подолання психоемоційних ситуацій у кризових ситуаціях [4, с. 122].

Бібліотеки освітніх закладів, зокрема аграрних ЗВО, також поступово долучаються до промоції здоров'я, діючи як відкриті простори для поширення знань про здоровий спосіб життя та профілактику захворювань. Вони допомагають користувачам шукати інформацію про здоров'я та орієнтуватися в доступних онлайн-ресурсах. Серед основних напрямів роботи бібліотек аграрних ЗВО стосовно промоції здоров'я можна виокремити: поширення матеріалів про профілактику інфекційних і неінфекційних захворювань, здорове харчування та фізичну активність; організацію лекцій, воркшопів, бібліотечних уроків і майстер-класів з питань підтримки здоров'я в умовах невизначеності; налагодження співпраці для проведення просвітницької роботи.

Бібліотеки як центри промоції здоров'я можуть забезпечити комплексний підхід до підтримки здоров'я через освітні ресурси, програмні заходи та соціальні ініціативи. Актуалізація їхньої ролі у сфері здоров'я відповідає тенденціям, про що зазначено в публікаціях ряду авторів [4, 6, 7].

Таким чином, бібліотеки можуть стати надійними осередками громадського здоров'я, сприяючи підвищенню рівня медичної грамотності через семінари з управління хронічними захворюваннями, заняття з питань здорового харчування та надання ресурсів, пов'язаних із психічним здоров'ям. Часто бібліотеки співпрацюють з медичними установами та організаціями охорони здоров'я для проведення профілактичних обстежень і надання консультаційної допомоги. У бібліотечних фондах містяться ресурси, що сприяють розвитку медичної грамотності: добірки спеціалізованих книжок, електронних видань і науково обґрунтованих баз даних, які допомагають користувачам приймати виважені рішення щодо власного здоров'я. Крім того, бібліотеки забезпечують доступ до цифрових ресурсів у сфері охорони здоров'я, надаючи безкоштовне користування комп'ютерами та організовуючи навчання, що допомагає відвідувачам орієнтуватися в онлайн-ресурсах медичної інформації й долати цифрову нерівність.

Отже, використання електронних інформаційних джерел, присвячених тематиці ментального здоров'я, а також залучення до роботи бібліотеки фахівців відповідного профілю – медиків, психологів та інших фахівців – сприяє формуванню безпечного й підтримувального середовища для людей, які потребують допомоги та психологічної підтримки.

Висновки. Для підвищення ефективності документного забезпечення у сфері промоції здоров'я важливим є створення єдиної системи координації документних потоків, яка забезпечуватиме узгодженість інформаційної діяльності різних установ та організацій. Така система має сприяти впорядкуванню, збереженню та доступності інформаційних ресурсів, а також ефективному обміну документами між медичними, освітніми, науковими й бібліотечними установами.

Значущим напрямом є також розвиток електронних ресурсів і цифрових платформ, що дають змогу швидко отримувати актуальну, науково обґрунтовану інформацію про стан здоров'я, профілактику захворювань та можливості медичної допомоги. Розширення електронних баз даних, створення відкритих інформаційних ресурсів і використання сучасних комунікаційних технологій сприяють підвищенню доступності інформації для широких верств населення.

Важливу роль у цьому процесі відіграють бібліотеки та інші інформаційні установи, які забезпечують доступ до перевірених джерел, організовують просвітницькі заходи, співпрацюють із фахівцями у сфері медицини й психології. У сучасних умовах криз і воєнних викликів належне документне та інформаційне забезпечення стає важливим чинником підтримки громадського здоров'я суспільства, стійкості системи охорони здоров'я.

До перспектив подальших наукових досліджень варто віднести такі дослідження: сучасні фактори просування документних ресурсів промоції здоров'я; спілкування як фактор ком'юніті в просуванні документних ресурсів промоції здоров'я.

Список використаних джерел

1. Кравченко С. Громадське здоров'я: поняття і сутність, роль інформаційно-аналітичного супроводу. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України.* 2022. № 1. С. 70–74. https://doi.org/10.11603/1681-2786.2022.1.13078

2. Tringali B. Health Promotion, Collaboration, and Outreach: Creating Space for Health Literacy at a Specialized, Academic Research Library. *Journal of Library Outreach & Engagement*. 2021. Vol. 1. No. 2. Pp. 14-21. https://doi.org/10.21900/j.jloe.v1i2.805

3. Karki M., El Asmar M. L., Riboli Sasko E., El-Osta A. Public libraries to promote public health and wellbeing: a cross-sectional study of community-dwelling adults. *BMC Public Health*. 2024. Vol. 24. Art. 1226. https://doi.org/10.1186/s12889-024-18535-5

4. Завіна О. На варті ментального здоров'я. *Бібліотечна орбіта Кіровоградщини* : збірник статей / упоряд. Н. Ф. Калашнікова. Кропивницький, 2024. Вип. 15. С. 116–123.

5. Салата Г. Промоція здорового способу життя: Проєкт «Здорові бібліотеки». *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 2 (10). С. 842–855. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-842-855

6. Чернявська Л. Ментальне здоров'я жінок: українські бібліотеки у програмі збереження ментального здоров'я. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2025. Вип. 76. С. 208–229. https://doi.org/10.15407/np.76.208

7. Шум Л., Алексєєнко К. Здоров'я нації і наслідки війни – як бібліотеки можуть зробити свої громади здоровішими. *Бібліотечна планета*. 2023. № 4. С. 19–21.

8. Шемаєв О. Ключові аспекти сучасного документно-інформаційного забезпечення промоції здоров'я. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 72. С. 464–474. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001547817 (дата звернення: 10.04.2026).

9. Шемаєв О. О. Напрями вдосконалення документно-інформаційного забезпечення громадського здоров'я. *Креативний простір*. № 16. Харків, 2023. С. 181–182.

10. Чередник Л. А. Використання електронних інформаційних

ресурсів у сфері охорони здоров'я України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 2. С. 57–62. https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2021.238783

11. Кирій С. Соціально-інформаційний проєкт «Психологічна допомога» в Національній науковій медичній бібліотеці України. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 37–39.

12. Громадське здоров'я в Україні: проблеми та способи їх вирішення. *Томілінські читання* : матеріали VI наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяченої 100-річному ювілею кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Харківського національного медичного університету (02.11.2023 р.) / редкол.: В. В. М'ясоєдов, В. А. Огнєв, В. Г. Нестеренко та ін. Харків, 2023. 228 с. https://doi.org/10.5281/zenodo.10292543

13. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді : монографія / НАПН України ; за заг. ред. В. Г. Кременя ; [В. Г. Панок, С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський, Л. І. Прохоренко та ін.]. Київ, 2024. 188 с. https://doi.org/10.32405/978-617-7118-51-9-2024-18814

14. Ресурси, які допоможуть убезпечити себе та близьких під час війни. *Електронна система охорони здоров'я в Україні.* URL: https://ehealth.gov.ua/2022/05/03/resursy-yaki-dopomozhut-ubezpechyty-sebe-ta-blyzkyh-pid-chas-vijny (дата звернення: 10.04.2026).

15. Установчі документи. *Центр громадського здоров'я МОЗ України*. URL: https://phc.org.ua/pro-centr/ustanovchi-dokumenti (дата звернення: 10.04.2026).

16. Всеукраїнська програма ментального здоров'я. *Платформа «Ти як?»*. URL: https://howareu.com/pro-prohramu (дата звернення: 10.04.2026).

References

1. Kravchenko, S. (2022). Public Health: Concepts and Essence, the Role of Information and Analytical Support. *Bulletin of Social Hygiene and Health Care Organization of Ukraine, 2*, 70-74. https://doi.org/10.11603/1681-2786.2022.1.13078

2. Tringali, B. (2021). Health Promotion, Collaboration, and Outreach:

Creating Space for Health Literacy at a Specialized, Academic Research Library. *Journal of Library Outreach & Engagement*, *1*(2), 14-21. https://doi.org/10.21900/j.jloe.v1i2.805

3. Karki, M., El Asmar, M. L., Riboli Sasko, E., & El-Osta, A. (2024). Public libraries to promote public health and wellbeing: a cross-sectional study of community-dwelling adults. *BMC Public Health*, *24.* Art. 1226. https://doi.org/10.1186/s12889-024-18535-5

4. Zavina, O. (2024). Na varti mentalnoho zdorovia [Guarding Mental Health]. *Bibliotechna orbita Kirovohradshchyny*: zbirnyk statei – *The Library Scene in Kirovohrad Region*: A Collection of Articles. N. F. Kalashnikova (Comps.). Kropyvnytskyi [in Ukrainian].

5. Salata, H. (2025). Promoting a Healthy Lifestyle: The "Healthy Libraries" Project. *Society and National Interests*, *2*(10), 842-855. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-842-855

6. Cherniavska, L. (2025). Women's Mental Health: Ukrainian Libraries in the Mental Health Preservation Program. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 76*, 208-229. https://doi.org/10.15407/np.76.208

7. Shum. L., & Aleksieienko, K. (2023). Zdorovia natsii i naslidky viiny – yak biblioteky mozhut zrobyty svoi hromady zdorovishymy [National Health and the Aftermath of War: How Libraries Can Make Their Communities Healthier]. *Bibliotechna planeta – Library Planet, 4*, 19-21 [in Ukrainian].

8. Shemaiev, O. (2024). Kliuchovi aspekty suchasnoho dokumentno-informatsiinoho zabezpechennia promotsii zdorovia [Key Aspects of Modern Document and Information Support for Health Promotion]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine*, *72*, 464-474 [in Ukrainian]. Retrieved April 10, 2026, from http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001547817

9. Shemaiev, O. O. (2023). Napriamy vdoskonalennia dokumentno-informatsiinoho zabezpechennia hromadskoho zdorovia [Areas for Improvement in Public Health Documentation and Information Support]. *Kreatyvnyi prostir – Creative Space, 16*, 181-182. Kharkiv [in Ukrainian].

10. Cherednyk, L. A. (2021). The Use of Electronic Information Resources in the Ukrainian Healthcare Sector. *Library Science.*

Documentation. Informatics, *2*, 57-62. https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2021.238783

11. Kyrii, S. (2023). Sotsialno-informatsiinyi proiekt “Psykholohichna dopomoha” v Natsionalnii naukovii medychnii bibliotetsi Ukrainy [The “Psychological Assistance” social and informational project at the National Scientific Medical Library of Ukraine]. *Bibliotechna planeta – Library Planet, 3*, 37-39 [in Ukrainian].

12. Miasoiedov, V. V., Ohniev, V. A., & Nesterenko, V. H. et al. (2023). Public Health in Ukraine: Challenges and Solutions. *Tomilinsky Readings. Proceedings of the 6th Scientific and Practical Conference with International Participation, Dedicated to the 100th Anniversary of the Department of Public Health and Health Care Management at Kharkiv National Medical University (November 2, 2023).* https://doi.org/10.5281/zenodo.10292543

13. Panok, V. H., Maksymenko, S. D., Sliusarevskyi, M. M., & Prokhorenko, L. I. et al. (2024). *Protecting and Supporting the Mental Health of Ukrainians Under Martial Law: Challenges and Responses.* https://doi.org/10.32405/978-617-7118-51-9-2024-18814

14. Resursy, yaki dopomozhut ubezpechyty sebe ta blyzkykh pid chas viiny [Resources to help keep you and your loved ones safe during the war]. *Elektronna systema okhorony zdorovia v Ukraini – Ukraine's electronic health care system* [in Ukrainian]. Retrieved April 10, 2026, from https://ehealth.gov.ua/2022/05/03/resursy-yaki-dopomozhut-ubezpechyty-sebe-ta-blyzkyh-pid-chas-vijny

15. Ustanovchi dokumenty [Constituent Documents]. *Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine – Tsentr hromadskoho zdorovia MOZ Ukrainy* [in Ukrainian]. Retrieved April 10, 2026, from https://phc.org.ua/pro-centr/ustanovchi-dokumenti

16. Vseukrainska prohrama mentalnoho zdorovia [National Mental Health Program]. *Platforma “Ty yak?” – The “How Are You?” Platform* [in Ukrainian]. Retrieved April 10, 2026, from https://howareu.com/pro-prohramu

Отримано / Received 14.04.2026
Прийнято / Accepted 06.05.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Natalia Grabar,
Dr. Sci. (Soc. Comms.), Professor,
Professor of the UNESCO Department of Philosophy
of Human Communication, and Social and Humanitarian Disciplines of the
State Biotechnological University,
44 Alchevskikh St., Kharkiv 61002, Ukraine.
e-mail:grabar-ng@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-5120-0382
Scopus Author ID: 58825051700

FEATURES OF DOCUMENTATION OF HEALTH PROMOTION IN THE MODERN CRISIS SOCIOCOMMUNICATION ENVIRONMENT

The article is aimed at highlighting the issue of documentary support for health promotion in Ukraine. The research methodology is based on the principles of the documentary-communication approach and a set of scientific methods. The features of documentary support for health promotion during emergencies are outlined, in particular during armed conflicts, pandemics and social crises. The importance of prompt access to reliable information, the use of electronic resources, digital platforms and open databases to ensure effective communication with the population and specialists, are emphasized. The important role of libraries in improving the health of citizens is emphasized, which is determined by providing free access to reliable and scientifically sound medical information, as well as via launching of various health and educational programs. Libraries are important information centers where citizens can obtain the necessary knowledge about disease prevention, a healthy lifestyle, psychological support and modern approaches to maintaining physical and mental health. It was emphasized that through lectures, trainings, thematic meetings and consultations with medical specialists, libraries contribute to increasing the level of medical and information literacy of the population, forming a responsible attitude towards one's own health and strengthening the health of the community as a whole. The main component of the health promotion document base was noted, which includes documents of a normative-legal, educational, scientific, educational, and advertising nature. Attention was drawn to the intensification of the use of modern digital network document resources for health promotion. The important role of interaction between libraries and the public health center was noted. A promising direction of interdepartmental cooperation in the preparation, dissemination and use of document resources was noted, which will contribute to strengthening public health, increasing the

resilience of society to crisis challenges and forming a culture of a responsible attitude towards physical and mental social well-being. It was concluded that documentation is an integral part of the health promotion strategy and will contribute to increasing the sustainability of the health care system, coordinating actions, and preserving the mental and physical well-being of the population in the current crisis socio-communication environment.

Keywords: health promotion, features of documentary support, documentary resources, public health, libraries, crisis socio-communication environment

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК: ТЕОРІЯ, ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ

https://doi.org/10.15407/np.77.243
УДК 025.5:004]:001.102-047.64

Валерій Горовий,
доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: valnihor@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2644-5249

ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЄЮ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ: БІБЛІОТЕЧНИЙ АСПЕКТ

Процес розвитку інформаційного суспільства характеризується стрімким зростанням процесу виробництва нової інформації, насамперед електронної. Уперше в історії людства обсяги виробленої інформації перевищують прямі потреби її практичного використання. У ресурсах інформаційних обмінів накопичується дедалі більше малоякісної, неякісної або ж прямо шкідливої інформації, підготовленої некваліфікованими ентузіастами інформатизації або ж кваліфікованими інформаційними працівниками відповідних ворожих структур, що діють у рамках інформаційної війни. Тому проблема вдосконалення управління сучасними інформаційними ресурсами набуває дедалі більшої актуальності. У цьому управлінському процесі набувають важливого значення бібліотечні установи. У сучасній Україні цих центрів інформаційного забезпечення суспільства, незважаючи на складну економічну ситуацію в державі, залишилася ще значна кількість. Процес їх комп'ютеризації дає змогу впроваджувати передові дистанційні технології обслуговування користувачів, введення у їхню діяльність штучного інтелекту, квантових підходів до управління інформаційними процесами. Усе це потребує істотної перепідготовки бібліотечних працівників із традиційною освітою, включення в сучасні бібліотечні процеси професійних комп'ютерників-програмувальників.

Ключові слова: електронні технології, глобальні інформаційні ресурси, вітчизняне інфотворення, інформатизація, управління інформацією, штучний інтелект, квантові підходи до інформаційного структурування

© В. Горовий, 2026

Постановка проблеми. Комп'ютеризація сучасних бібліотечних установ хоча й сприяє прискоренню обслуговування бібліотечними фондами читачів, однак не повністю враховує запити сучасної аудиторії користувачів, географію їх розміщення. У зв'язку із цим було актуалізовано й частково вже розв'язується проблема дистанційного обслуговування користувачів електронною інформацією. Дуже корисним для якості сучасного бібліотечного обслуговування є розвиток інтерактивних форм контактування із сучасним корпоративним замовником на ці ресурси. Важливою проблемою якісного обслуговування користувачів є вдосконалення процесу комплектування електронними інформаційними ресурсами. При цьому на порядку денному постають проблеми впровадження в бібліотечну практику сучасних здобутків у сфері штучного інтелекту, квантових підходів до управління глобальними масивами електронних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне суспільство характеризується розвитком його творчого потенціалу. При цьому в усіх сферах суспільної діяльності активізуються процеси використання ефективних інформаційних ресурсів для прийняття самостійних рішень на рівні функціонуючих соціальних структур, індивідуальної діяльності. У реалізації цієї проблеми в національному інформаційному просторі в останні роки набуває зростаючого значення увага до управління ресурсами розвитку. Так, виокремимо дослідження, здійснені у 2025 р., які присвячено моделюванню інформаційних процесів (В. Варенко, В. Кушнарьов, В. Касьян); інструментам моделювання інформаційних процесів (Н. Бойко); основам інформаційного та соціально-правового моделювання (Д. Ланде). Треба згадати видану в 2024 р. монографію, присвячену інформаційним факторам розвитку постіндустріального суспільства (В. Горовий). Корисною для вдосконалення технологічного управління інформаційними ресурсами є монографія, у якій розглядаються стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні, підготовлена фахівцями Інституту проблем штучного інтелекту МОН та НАН України у 2023 р. [1].

Пропонована стаття розглядає перспективи бібліотек у розвитку сучасної інформаційної діяльності. У статті розглядаються процеси підвищення значущості бібліотечних установ в управлінні електрон-

ними ресурсами розвитку. Зі зростанням обсягів сучасного вітчизняного та зарубіжного інфотворення актуалізується необхідність розвитку технологій відбору, структурування, організації ефективного використання цих ресурсів.

Виклад матеріалу. Сучасний технологічний розвиток разом з позитивними результатами, що задовольняють постійно зростаючі запити нинішньої цивілізації, сприяє примноженню різноманітності зростаючих аспектів людської діяльності, які потенційно здатні істотно впливати на життєдіяльність суспільства. Такі впливи можуть при неконтрольованому розвитку переростати з позитивних у негативні та створювати істотні проблеми. Тому подальший суспільний розвиток потребує вдосконалення якості управління всіма формами людської діяльності. Ця об'єктивна потреба потребує розвитку інформаційного забезпечення не лише практичної діяльності, що забезпечує розвиток суспільства, а й розширюваного інформаційного ресурсу для реалізації контрольних функцій у сфері людської діяльності.

Усі зростаючі потреби в забезпеченні необхідною інформацією обумовили розвиток її технологічної бази – електронних інформаційних технологій. Ці технології створили можливості для бурхливого розвитку глобалізації, сприяли розвитку глобальної інформатизації, введенню у сферу розвитку електронних інформаційних технологій зростаючі масиви і користувачів, і виробників нових інформаційних ресурсів [2, с. 8–29].

У результаті, з розвитком електронних інформаційних комунікацій при зростаючих технологічних можливостях виробництва і введенні в суспільний обіг зростаючих обсягів електронної інформації відбулося лавиноподібне зростання нової суспільно значущої інформації. Зростаюча суспільна затребуваність при цьому обумовила активізацію участі в інфотворенні та виробництві нових форм ефективного використання інформації не лише всіх соціальних структур, а й дедалі більш масового кола індивідуальних користувачів. При цьому вперше в історії людства обсяги наявної, циркулюючої в суспільстві інформації стали значно більше перевищувати потреби в ній для існування й розвитку людства.

З одного боку, ця ситуація була позитивною, оскільки давала можливість відбирати кращу інформацію як керівництво для подальших практичних дій. З іншого – зі зростанням обсягів інформації, що циркулюють у сучасному обігу, ставало дедалі складніше відбирати оптимальний ресурс для конкретного процесу, у певних специфічних умовах його реалізації. У зв'язку із цим варто зауважити, що з розвитком технологічного рівня функціонування нашої цивілізації вимоги до точності прийняття рішень стосовно тих чи інших дій зростають. У свою чергу, це підвищує вимоги до використовуваної для виконання таких дій інформації, для її відбору із загальних ресурсів.

Таким чином, зі зростанням ефективності виробництва електронної інформації зростають потреби оптимізації управління контентом, відбору для використання тієї її частини, яка забезпечує найбільшу якість діяльності. Сьогодні цей суспільний запит задовольняється власним пошуком користувачів в інтернеті та використанням розроблених на сьогодні пошукових систем. Нині в нашій країні така робота з інформацією вважається задовільною. Однак розвиток суспільства, зростаючий його конкурентний потенціал потребуватиме більшої точності в роботі з інформацією, що прямо відповідатиме підвищенню ефективності людської діяльності в суспільних інтересах. Особливо якісне управління наявними інформаційними ресурсами стає важливим при реалізації найбільш продуктивного, творчого потенціалу суспільства, потенціалу кожної творчої людини.

Пошуки окремим користувачем оптимальної інформації для активізації творчого процесу в неструктурованих або лише частково структурованих глобальних інформаційних ресурсах з розвитком інноваційних процесів дедалі більше оцінюватиметься як малоефективне любительство. Використання пошукових систем хоча й полегшує відбір необхідної інформації з великих масивів, проте наявні при цьому складності споріднені з проблемами сучасного штучного інтелекту. Особливо в науковій діяльності. Вони не дають остаточного результату. Наслідки їхньої діяльності потребують додаткового осмислення, уточнення відповідно до інтуїтивних прагнень дослідника.

Аналіз проблеми управління сучасною, насамперед електронною інформацією підводить до висновку стосовно необхідності узгодження всієї сучасної інформаційної структури для управління національними інформаційними ресурсами в інтересах суспільного розвитку. Як свідчить досвід, вагоме місце в цій системі після завершення процесу комп'ютеризації, необхідної трансформації має зайняти мережа бібліотечних установ, і серед них, що особливо важливо на сьогодні, мережа наукових бібліотек. На користь цієї точки зору свідчить таке:

– незважаючи на складні випробування, що постали перед нашою країною, у ній збереглася мережа загальносуспільних, галузевих і, власне, наукових бібліотечних установ, що традиційно були й певною мірою залишаються центрами акумуляції всіх видів інформаційних ресурсів. На інформаційному етапі розвитку суспільства при цьому стає особливо важливою акумуляція в цих інформаційних центрах електронної інформації;

– у бібліотечних установах збереглася значна частина професійних бібліотечних працівників, які були підготовлені до роботи з насамперед друкованими інформаційними ресурсами. Однак з освоєнням електронних інформаційних технологій вони можуть трансформувати свою підготовку з роботи з літературою в роботу з електронними ресурсами. Роботу із читачами – у роботу з користувачами електронними ресурсами, розгортати дуже перспективні дистанційні форми обслуговування. Традиційне комплектування оновлювати комплектуванням електронною інформацією із джерел національного інфотворення та глобальних інформаційних ресурсів;

– бібліотечні працівники здатні швидше, ніж працівники споріднених інформаційних центрів, адаптуватися до переходу від раніше традиційного принципу комплектування всім доступним ресурсом до комплектування згідно з інтересами національного інформаційного розвитку, управлінських центрів, важливих місцевих соціальних структур, інтересів масового місцевого користувача;

– важливим кроком у масштабах інформаційного обслуговування українських громадян буде обговорювана в колах фахівців кооперація бібліотечних установ у рамках національного інформаційного

простору, що значно підвищить ефективність використання інформаційної основи нашого суспільства.

При цьому вивільнення наявних резервів бібліотечної сфери в організації інформаційної діяльності українського суспільства з урахуванням зростаючих темпів розвитку масивів електронної інформації може бути лише проміжним результатом удосконалення процесу управління національними інформаційними ресурсами. Уже сьогодні мають розроблятися перспективи розвитку технологій подальшого вдосконалення процесу управління зростаючими обсягами електронних інформаційних ресурсів, поглиблення точності використання інформації для підвищення ефективності практичної діяльності в усіх сферах суспільного поступу.

Оскільки на нинішньому етапі розвитку суспільства зростає значення творчого потенціалу суспільства, найбільш продуктивного виду суспільної діяльності, перед бібліотечною системою актуалізується завдання підтримки інноваційної діяльності як соціальних структур, так і окремих громадян, що відчувають схильність до пошуку нових рішень, підвищення ефективності соціально значущої праці. У зв'язку із цим бібліотечні установи мають доводити до громадян плани й стратегічні напрями управлінських структур стосовно перспектив і напрямів національного розвитку. Така діяльність сприятиме підвищенню соціальної значущості творчої діяльності в суспільстві. Бібліотеки мають акумулювати відповідну найновішу інформацію з ресурсів глобального інформаційного простору, наукову й науково-популярні матеріали національної інфотворчості, організовувати ефективне обслуговування цим ресурсом творчого процесу в українському суспільстві. Особливо важливою в цьому процесі має бути роль наукових бібліотек. Вони мають забезпечити і якісне обслуговування вітчизняної науки необхідною для творчого процесу інформацією, і сприяти донесенню до зацікавлених користувачів здобутків наукових установ, популяризації наукової діяльності, активізації розвитку науково-популярної інформації для зацікавлення широких мас розвитком наукового прогресу. Важливим при цьому має стати зближення бібліотечних установ з крупними корпоративними замовниками на інформацію розвитку,

налагодження прямих контактів для підвищення ефективності такої діяльності.

Активізація бібліотечних установ у розвитку сучасної суспільної діяльності має бути пов'язана зі сприянням процесу розширення творчого потенціалу суспільства, залученням до творчої праці якомога ширшого кола членів суспільства. Для цього мають розроблятися технології активної участі цих установ не лише в активізації всіх рівнів соціальних комунікацій, а і в розвитку, підвищенні культурного рівня, ефективності використання соціальних мереж. Мають розроблятися ефективні форми комплектування цим зростаючим джерелом суспільного спілкування [3].

Таким чином, зростаючі обсяги розвитку електронних і всіх інших інформаційних ресурсів ставлять перед бібліотечною системою нашого суспільства два завдання, що потребують істотного розвитку технологій з огляду на наявну та дедалі зростаючу складність комплектування фондів інформаційним ресурсом розвитку. Порівняно з минулою практикою, коли на комплектування впливали насамперед фінансові можливості, що визначали масштаби закупок вітчизняної та зарубіжної літератури, нині на порядок денний виноситься насамперед питання доцільності. Бібліотечні установи, згідно зі своїм призначенням, мають відбирати інформаційні ресурси відповідно до запитів основної маси їхніх замовників. У цьому відборі вони мають задовольнятися лише якісним контентом, відсіювати неякісну чи повністю шкідливу інформацію.

Очевидно, що якісний відбір нової інформації має узгоджуватися з основними замовниками. Для цього бібліотечні установи мають вивчати вітчизняні й зарубіжні глобальні масиви інформації, узагальнювати загальні тенденції розвитку, інноваційні новинки та надавати в розпорядження своїх користувачів відповідні аналітичні й інформаційно-аналітичні огляди.

Сьогодні завдяки розвитку інформатизації в обіг потрапляють переважно обсяги непрофесійно, неякісно підготовленої інформації, виробленої непідготовленими до інфотворення ентузіастами сучасного інформаційного процесу. Нова якісна інформація, необхідна для розвитку, при цьому губиться в масивах малопридатної або, в умовах інформаційних воєн, навіть шкідливих для розвитку суспільства

ресурсів. Дуже впливовими на сьогодні стають фактори невиправданих передруків, згідно із зауваженням С. Брайчевського, кількісного й повторюваного впливу тієї чи іншої інформації на свідомість людей. Такі впливи ефективні також у випадку стаціонарного тиражування заданої теми, можливо в різних редакціях, на помітному проміжку часу. Сьогодні процеси формування громадської думки майже не залежать від змістового наповнення інформаційних повідомлень, у тому числі від того, наскільки вони відповідають реальності. Ключову роль відіграють потужності потоків. Окремі навіть корисні повідомлення в рамках запропонованої моделі взагалі не відіграють помітної ролі та не впливають на суспільну свідомість [4].

Таким чином, на сьогодні при масовому виробництві нової інформації використання її змістовних показників є малоефективним. Тому у всій роботі з великими масивами інформації необхідне впровадження нових технологічних рішень, бажано з розрахунком «навиріст», таких що забезпечували б управління інформаційними масивами з оглядом на перспективу. Насамперед серед таких технологій бібліотечні фахівці розглядають штучний інтелект (ШІ). При всій різноманітності визначень змісту цих технологій, характерних при впровадженні будь-якої інновації в суспільну практику, для бібліотечної сфери з огляду на її універсальність, очевидно, найточнішим буде визначення цієї технології як певної сукупності методів, способів, засобів і технологій, насамперед комп'ютерних, що імітують (моделюють) когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники, еквівалентні критеріям, характеристикам і показникам відповідних когнітивних функцій людини [5].

Його застосування в умовах прискореного розвитку виробництва електронних інформаційних ресурсів стає необхідним з огляду на ряд факторів. На сьогодні фахівці дійшли спільної думки про те, що настав час врахувати існування цивілізаційних когнітивних суперечностей людства, які заважають приймати якісні (оптимальні) рішення [6]. На нинішньому етапі розвитку інформаційних технологій можна погодитися з категоричністю твердження, що «…мета впровадження штучного інтелекту – це забезпечення прийняття якісних (оптимальних) рішень та їх подальшої ефективної реалізації» [5, с. 48]. Адже сьогодні ми ще не маємо в розпорядженні

суспільства тієї багатоаспектності в значущості інформаційних понять, коли вони можуть створювати таку множину своїх значень, що тією чи іншою мірою вже не забезпечуватимуть узгодженості понять з точки зору людської свідомості. Для ШІ така узгодженість не є значущою з огляду на логіку загального розвитку інформаційних ресурсів. У зв'язку із цим у майбутньому поставатиме необхідність «олюднення» штучного інтелекту – розробки програм функціонування штучного інтелекту в рамках продукування значень, корисних для людської практики. Ця точка зору може бути підтверджена тим, що ще на зорі розвитку сучасних інформаційних технологій, прогнозуючи появу ШІ, Д. Чижевський застерігав від бездумного використання цих технологій, які спочатку допомагатимуть, потім можуть заміняти і, нарешті, витісняти людину з перетворюючого процесу [7, с. 243].

У тому аспекті нашого майбутнього, коли стане відчутною відсутність солідарності функціонування штучного інтелекту з інтересами людського розвитку, необхідністю стане обмеження функціонування цього інструмента людськими інтересами. Водночас набуватимуть розвитку технології квантових підходів до управління інформаційними ресурсами. Розроблятимуться технології розвитку впливу пам'яті, інтуїції в орієнтації в інформації, уже відібраній ШІ. Такі технології передбачатимуть включення емоційних чинників реагування на відбір потрібних ресурсів із загальних масивів, прискорюватимуть продуктивний розвиток досліджень. При цьому після первинного аналізу масивів інформації в будь-яких її обсягах відбуватиметься виділення із загальної маси інформаційних ресурсів тих квантів інформації, які є найбільш ефективними в організації нових етапів людської діяльності. Таким чином, квантові технології в управлінні інформаційними ресурсами недалекого майбутнього, коригуючи функціонування засобів штучного інтелекту, створюватимуть нові перспективи для активізації людини в інформаційному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні : монографія / за заг. ред. А. І. Шевченка. Київ, 2023. 305 с. https://doi.org/10.15407/development_strategy_2023

2. Горовий В. М. Інформаційні фактори розвитку постіндустріального суспільства : монографія / відп. ред. В. М. Гребенюк ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2024. 180 с.

3. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 295 с.

4. Брайчевський С. М. Роль інформаційних тематичних потоків в формуванні громадської думки. *Інформація і право.* 2014. № 3 (12). С. 60–63. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2014.3(12).272565

5. Баранов О. А. Визначення терміну «штучний інтелект». *Інформація і право*. 2023. № 1 (44). С. 32–49. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.1(44).287537

6. Баранов О. А. Трансформація: соціальна & цифрова & правова : монографія : у 3 т. Т. 1 : Порятунок цивілізації: економіка. Одеса : Гельветика, 2022. 272 с.

7. Чижевський Д. Філософські твори : у 4 т. / під заг. ред. В. Лісового. Т. 2. Київ : Смолоскип, 2005. 264 с.

References

1. Shevchenko, A. I. (Ed.). (2023). *Strategy for artificial intelligence development in Ukraine*. Kyiv. https://doi.org/10.15407/development_strategy_2023

2. Horovyi, V. M. (2024). *Informatsiini faktory rozvytku post-industrialnoho suspilstva* [Information factors of the development of post-industrial society]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I., Polovynchak, Yu. M., Hranchak, T. Yu., Voroshylov, O. V., Halahan, L. M., Chupryna, L. A., Horova, S. V., Kulyk, Ye. A., Verbytskyi, S. Yu., & Vitushko, N. S. (2014). *Sotsialni merezhi yak instrument vzaiemovplyvu vlady ta hromadianskoho suspilstva* [Social networks as a tool for mutual influence between government and civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Braichevskyi, S. M. (2014). The role of information thematic flows in the formation of public opinion. *Information and Law, 3*(12), 60-63. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2014.3(12).272565

5. Baranov, O. A. (2023). Definition of the term “artificial intelligence”. *Information and Law, 1*(44), 32-49. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.1(44).287537

6. Baranov, O. A. (2022). *Transformatsiia: sotsialna & tsyfrova & pravova*: u 3 t. [Transformation: social, digital and legal. Vol. 1. Salvation of civilization: economics]. (Vol. 1-3; Vol. 2). Odesa: Vydavnychyi dim “Helvetyka” [in Ukrainian].

7. Chyzhevskyi, D. (2005). *Filosofski tvory* [Philosophical work]. (Vol. 1-4. Vol. 2). V. Lisovyi (Ed.). Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].

Отримано / Received 10.02.2026
Прийнято / Accepted 06.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Valerii Horovyi,
Dr. Sci. (History), Professor,
Honored Science and Technology Worker of Ukraine,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: valnihor@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2644-5249

PROSPECTS FOR INFORMATION MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGY: THE LIBRARY PERSPECTIVE

The process of development of the information society is characterized by the rapid growth of the process of production of new information, primarily electronic. For the first time in the history of mankind, the volumes of information produced exceed the direct needs of its practical use. In the resources of information exchanges, more and more low-quality, poor-quality or downright harmful information, prepared by unqualified enthusiasts of informatization, or by qualified information workers of the relevant enemy structures operating within the framework of information warfare, will accumulate.

Therefore, the problem of improving the management of modern information resources is becoming increasingly urgent. In this management process, library institutions are becoming important. In modern Ukraine, despite the difficult economic situation in the country, there are still a significant number of these

centers of information provision of society. The process of their computerization allows for the introduction of advanced remote technologies for user service, the introduction of artificial intelligence into their activities, and quantum approaches to managing information processes. All this requires significant retraining of library workers with traditional education, and the integration of professional computer programmers in modern library processes.

Keywords: electronic technologies, global information resources, domestic information creation, informatization, information management, artificial intelligence, quantum approaches to information structuring

https://doi.org/10.15407/np.77.255
УДК 32:316.77]-043.7

Марат Закіров,
доктор політичних наук, доцент, завідувач відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: zakirovmarat65@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4897-4325
Web of Science Researcher ID: AAF-6246-2020

ЕРОЗІЯ ТРАДИЦІЙ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЕПОХИ ПОСТПРАВДИ

Проведено аналіз трансформації політичної комунікації в епоху постправди в контексті загальних процесів еволюції інформаційно-комунікаційного середовища в сучасному світі. Визначено спектр чинників впливу на еволюцію політичної комунікації. Виявлено ключові зміни в методах, інструментах і змістовному наповненні політичних комунікацій. З'ясовано масштаб впливу ключових факторів суспільно-політичного та інформаційного розвитку, що дають підстави оцінювати сучасний стан як ерозію традицій політичної комунікації.

Ключові слова: інформаційне середовище, політичні комунікації, постправда, цифровізація, традиції, гонзо-журналістика, політичний процес, політичний лідер

Актуальність. Вагому роль у розвитку сучасного суспільства відіграють інформаційні технології, що істотно змінюють звичні моделі вертикальної та горизонтальної політичної комунікації. Держава та традиційні засоби масової інформації істотно поступилися в можливостях створення й поширення інформації соціальним мережам. Глобалізація інформаційно-комунікаційного простору та масова цифровізація сформували умови для поширення інтерактивних методів комунікації, спростили процеси інформаційних обмінів, зумовили більш відкритий характер політичних комунікацій. Водночас комплексні трансформації інформаційно-комунікаційного середовища в сукупності з певними соціально-політичними перетвореннями у світі зумовили виникнення нової соціально-політичної й комуніка-

© М. Закіров, 2026

ційної реальності. Здійснене на сьогодні теоретичне осмислення змін, що відбулися, підтверджує їх комплексний вплив на розвиток суспільства та актуалізує дослідження відповідних трансформацій політичних комунікацій в епоху постправди.

Аналіз досліджень і публікацій. У монографії С. Денисюк наведено концептуальні основи політичної комунікації в соціально-політичному дискурсі [1]. Авторкою детально проаналізовано культурологічні чинники та екзистенціальні домінанти політичної комунікації, їх сутність і вплив на взаємодію в системі влада – громадяни. С. Денисюк дійшла висновку, що в умовах сучасного соціокультурного розвитку політичні технології є базисом усього політико-комунікативного простору. Вивченню теоретичних аспектів дослідження політичних традицій присвятила свою працю О. Заславська [2]. Авторка робить висновок, що політичні традиції акумулюють і зберігають у певній формі значущий соціально-політичний досвід нації, що створює конститутивну основу політичної культури, виступають механізмом здійснення передачі, відтворення й подальшого розвитку набутого досвіду. Розгляд політичних комунікацій у сучасному інформаційному просторі проводить у своєму дослідженні І. Проноза [3]. Авторка наголошує, що політична комунікація зводиться до впливу, який для багатьох визначає причину причетності до політики на будь-якому рівні. Д. Демченко досліджує формування та еволюцію політичної комунікації. Автор зазначає, що зі зверненням до можливостей всеохватного ТБ вона стає засобом презентації передвиборних програм і широкого інформування про кандидатів, створюючи особливу віртуальну реальність [4]. Політичний міф як засіб інформаційного впливу і вагомий чинник політичної комунікації аналізує М. Закіров [5]. Автор дійшов висновку, що, використовуючи органічний зв’язок соціально-політичного міфу зі стереотипами поведінки і світосприйняття, політичні актори отримують не лише інструмент моделювання поведінки окремих соціальних груп, а й можливість шляхом побудови цілеспрямованої політичної комунікації конструювати потрібну політичну реальність. Наведений стислий аналіз праць свідчить про масштабність проблеми досліджень політичних комунікацій, які перебувають у динамічному зв’язку з процесами

розвитку інформаційно-комунікаційного середовища, що потребує акцентування уваги на окремих аспектах феномена й аналізі нових викликів, які постають перед українським суспільством, державою і світом у цілому.

Метою статті є аналіз трансформації політичної комунікації в епоху постправди в контексті загальних процесів еволюції інформаційно-комунікаційного середовища в сучасному світі. З огляду на потенційно широкий спектр проблем досліджень феномену політичної комунікації в центрі дослідницьких завдань перебувають питання виявлення й аналізу ключових змін у методах, інструментах і змістовному наповненні політичних комунікацій, а також масштаб впливу ключових факторів суспільно-політичного та інформаційного розвитку, що дають підстави оцінювати сучасний стан як ерозію традицій політичної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Наукове осмислення поняття «політичні комунікації», з огляду на особливості формування знань у гуманітарній сфері, не призвело до формулювання універсального визначення. Ідеться зазвичай про певні авторські дефініції, що здебільшого відображають результат наукового пошуку конкретних дослідників, які, спираючись на доробок попередників і власні розвідки, формулюють поняття, яке відображає в більш-менш прийнятній формі результат їхніх досліджень. Здебільшого ключовим чинником, що визначає зміст сформульованого поняття, є ті критерії феномена, які дослідник бере за основу власного аналізу явища. З огляду на багатогранність проблеми ми розглянемо лише декілька визначень, запропонованих українськими дослідниками.

Зокрема, С. Денисюк аналізує політичну комунікацію як процес, що відбувається у свідомості (формуються знання, уявлення, переконання, цінності, оцінки, орієнтації, почуття, настрої) і проявляється в різноманітній політичній діяльності. Дослідниця доходить висновку, що сфера політичних комунікацій створює власне середовище, з яким має справу людина, певним чином змінює її політичну культуру і свідомість, конституює її життя [1, с. 9].

Дослідниця зосереджує увагу на світоглядній функції явища, яке має вплив на формування особистості і водночас віддзеркалює вже наявний характер суб'єктивного світосприйняття людини. Отже,

феномен політичної комунікації являє собою середовище, що безпосередньо впливає на свідомість людини, визначає її діяльність у сфері політики та навіть до певної міри структурує й наповнює сенсом соціальні відносини. З огляду на обрані критерії аналізу феномену С. Денисюк пропонує визначити політичну комунікацію як сукупність комунікаційних процесів у рамках політичної системи, суспільства та між цими сферами. Вона є ланкою, що поєднує всі рівні політики [6, с. 119].

У свою чергу І. Проноза зосереджує увагу на ролі політичної комунікації у створенні й обміні ідеями та думками між громадянами, державними чиновниками, політичними інституціями, суміжними структурами, такими як ЗМІ. Дослідниця підкреслює, що політична комунікація включає дискурс протягом усього політичного процесу в місцевих, державних, національних і міжнародних політичних системах, а також те, як політичну інформацію можна використовувати для політичної вигоди або для досягнення політичних цілей [3, с. 77]. Тобто І. Проноза підкреслює інструментальну функцію феномену, яка реалізується в безпосередній формі політичної діяльності, що передбачає досягнення конкретних політичних цілей. Виходячи із запропонованого підходу, дослідниця визначає явище таким чином: «Політична комунікація – це процес взаємної інформаційної взаємодії між політичними суб'єктами, пов'язаний відносинами влади, боротьби та співпраці» [3, с. 76].

Беручи до уваги концентрацію уваги на вивченні конкретних аспектів явища політичної комунікації, у нашому дослідженні ключову роль відіграватиме аналіз трансформації традицій політичної комунікації як інструмента реалізації політики, досягнення певних політичних цілей завоювання й утримання влади в суспільстві та забезпечення впливу у глобальному світі.

Стабільність у суспільстві, будь-яка узгоджена спільна діяльність, звичайне повсякденне співіснування в спільноті потребує наявності певних правил, дотримання норм поведінки суб'єктів, що має гарантувати передбачуваність дій і надає можливість прогнозувати наслідки і відповідно планувати як спільну діяльність, так й індивідуальні дії членів спільноти. Одним з найбільш давніх варіантів консолідації цих норм і правил є традиції. Українська науковиця

О. Заславська інтерпретує традицію як історико-культурний феномен, який чітко проявляється у функціонуванні суспільних інститутів. «Традиція – соціально-психологічний механізм, стрижень в культурі будь-якого суспільства, ядро, що має набір інвентарних складових (цінностей, зразків поведінки), які надають цілісності будь-якій соціально-культурній системі протягом усієї її історії… При постійній зміні форм традиції незмінною залишається "центральна зона" культури, і доти, доки вона не зруйнована, суспільство зберігає свою ідентичність. Традиція динамічний феномен, що об'єднує минуле, сьогодення і майбутнє» [2, с. 160].

Треба підкреслити, що, незважаючи на використання таких визначень, як «стрижень» або «ядро», не йдеться про якусь застиглу в часі та просторі соціокультурну субстанцію. Цивілізаційний розвиток людства потребує змін, і традиція постійно змінюється, але водночас зберігає певні домінантні цінності, що забезпечує наступність поколінь, позитивну спрямованість загального процесу розвитку й певну стабільність соціуму.

Політична комунікація, як вагома сфера взаємовідносин у соціумі, також має певні традиції, що разом із відносною сталістю окремих норм демонструють значну динамічність і пластичність. Зокрема, за цілком слушним висновком І. Пронози, сучасна політична комунікація характеризується медійним характером. Нині активно використовуються різні медіазасоби, створюється медійне середовище тощо [3, с. 78].

Формування сучасних традицій політичної комунікації дослідники пов'язують зі стрімким розвитком мас-медіа, що розпочалося з другої половини XX ст. Телебачення, яке із часом увійшло практично в кожну домівку по цілому світу, швидко перетворюється із засобу для розваг і відпочинку в інструмент політичного впливу на виборців, знаряддя формування іміджу політиків та джерело агітаційних матеріалів. Специфіка нової форми донесення інформації сприяла формуванню нових традицій політичної комунікації. Відтепер виборці в абсолютній своїй більшості отримали можливість бачити не лише світлини політиків на фото в газеті чи на рекламних буклетах або читати їхні передвиборні програми.

Як зазначає Д. Демченко, «віднині головною вимогою до кандидатів стає їх відповідність телевізійній комунікації, включаючи

телегенічність у самому широкому розумінні цього слова. Не випадково політтехнологи та іміджмейкери змусили у Франції Ф. Міттерана погодитись на пластичну операцію, а в Німеччині відповідним чином вносились корекції у фігуру Г. Коля та його манеру одягатись, як би не ремствували європейські фахівці з приводу надмірної "американізації"» [4, с. 296].

Отже, традиції політичної комунікації в демократичних суспільствах, що передбачали максимально ефективне донесення потрібної інформації до виборців та отримання їхньої прихильності, зазнали радикальних змін. Відтепер стає важливим не лише те, про що говорить політик, а й те, як він виглядає, як тримається в кадрі. Невербальні сигнали / «мова тіла» почали відігравати не менш важливу роль, ніж слова. Зовнішність, міміка, жестикуляція, особливості мовлення політика, такі як інтонація, темп, дикція, – усе це набуло значної ваги та потребувало залучення нових фахівців до підготовки політичних кампаній і консультацій протягом усього періоду активної діяльності політика.

Активне використання телебачення відкрило шлях у велику політику для так званих несистемних політиків, оскільки вплинуло на традиційні уявлення щодо особи політика. Як зазначає О. Заславська, «до структури політичних традицій входять і політичні стереотипи – різновид соціальних стереотипів, у яких об'єкти політичної реальності постають схематизовано та спрощено з вираженою емоційною складовою… Стереотипізація уявлень спрощує їх передачу від покоління до покоління, спираючись на готовність людини сприймати об'єкт чи подію з позиції попереднього досвіду» [2, с. 161].

Одним з найбільш відомих прикладів еволюції стереотипів щодо особи політика можна вважати прихід до влади в США колишнього актора Р. Рейгана. Уперше він був обраний на посаду губернатора Каліфорнії у 1966 р., будучи ще діючим актором; у 1980 р. був обраний на посаду Президента США. З великою долею вірогідності можна стверджувати, що політичний стереотип, такий як готовність оцінити поточну ситуацію з попереднього досвіду, відіграв свою роль і сприяв обранню на посаду губернатора Каліфорнії у 2003 р. іншого актора А. Шварценеггера. Звісно, кожний цей випадок стався

в конкретних історичних умовах, кожен із згаданих політиків мав свій особливий шлях, але певний збіг ключових моментів є, і заперечувати безпосередньо факт не зможе навіть найбільш прискіпливий критик. Так само, не проводячи жодних аналогій, можна пригадати вже український досвід доволі неочікуваної перемоги на президентських виборах у 2019 р. успішного менеджера у сфері культури, актора, шоумена В. Зеленського.

На думку дослідників, узагальнений театрально-сценічний образ та його втілення в серіалі «Слуга народу», що увійшов у домівки багатьох виборців з телеекрану, виявився сильнішим, ніж реальний політик П. Порошенко. Як зауважує Д. Демченко, «була створена (правда, важко сказати, свідомо чи несвідомо) могутня за силою впливу міфологема, що увібрала в себе всі мрії уявлення виборців із зовсім невибагливою фантазією, які споконвіку жадали приходу того, свого, справжнього, хто втілить в життя казку про втрачений рай, надію і віру на справжні свободу, рівність і добробут» [4, с. 298].

Отже, функція політичної комунікації як ефективного інструмента консолідації суспільства навколо лідера або ідеї здебільшого здійснюється за допомогою різноманітних символічних форм, серед яких чи не найбільшим потенціалом володіє політичний міф, що через комплекс комунікативних систем і знаків забезпечує наступність поколінь, моделює образ держави, оформлює адекватну державну ідентичність. Ефективність політичного міфу пояснюється «принципом достатності інформації», сенс якого полягає в тому, що з різних причин, які в сукупності становлять фактори ґенези міфу, людина проявляє внутрішню готовність у якийсь момент припинити критичну перевірку інформації, що надходить, і прийняти її як доведену істину. Причиною такої поведінки може бути індивідуальний та груповий політичний досвід, політична орієнтованість індивіда на певне сприйняття життєвих реалій, релігійний досвід, а також особлива довіра до джерела інформації [5, с. 630]. Отже, міф як і в часи ранньої історії людства зберігає свою значущість у регуляції суспільних відносин, впливає на формування моделей поведінки людей і в підсумку становить вагому частину змістового наповнення та унормування традицій.

Слід зазначити, що випадки міфологізованого сприйняття набули масового характеру та стали однією із ключових ознак, що характе-

ризують епоху постправди. «Фахівці різних напрямків гуманітарного знання у цілому одностайно зазначають, що термін “постправда” знаменує настання часу коли правда в сенсі відповідності інформації, що подається, об’єктивній реальності стає неважливою, а єдиним критерієм істини і відповідно метою комунікації стає результативність і ефективність… Facebook-сторінка, телеграм-канал, Twitter, Instagram, ТікТок, стрім, блог не лише вкоренилися у мову, але завдяки розповсюдженню смартфонів значною мірою відсунули традиційні канали отримання інформації на другий план» [7, с. 29–30].

Повертаючись до визначень поняття політичної комунікації, зауважимо, що незалежно від розбіжності в критеріях аналізу й функціональних характеристик явища всі дослідники визначають головний зміст політичної комунікації як сукупність комунікаційних процесів та інформаційну взаємодію. З огляду на революційні зміни, що відбулися внаслідок масової цифровізації комунікаційно-інформаційного середовища, створення глобального інтернету та розвитку соціальних мереж, політичні комунікації зазнали істотної трансформації. Широке поширення інструментарію конструювання реальності та істотне зростання ефективності методів інформаційних впливів епохи постправди зумовили настільки глибокі зміни, що вже треба говорити не про еволюцію, а саме про ерозію (від лат. erosion – роз’їдання) традицій політичної комунікації.

Соціальні мережі не лише зруйнували традиційну монополію держави та професійних ЗМІ на вироблення й поширення інформації. Відбулося докорінне змінення принципів інформаційного обміну всередині спільнот та між громадянами й політичними лідерами. Спілкування набуло інтерактивного характеру, що дало змогу практично в режимі реального часу відстежувати реакцію суспільства на дії та заклики політичних акторів і вносити корективи відповідно до миттєвих побажань аудиторії. Крім того, застосування таргетингу в політичних піар-кампаніях дало можливість, за допомогою технологій збирання та обробки великих баз даних, створювати специфічні агітаційні матеріали, орієнтовані на конкретні групи користувачів соціальних мереж. «Таким чином, єдиний інформаційний простір розбивається на окремі сегменти, у яких

політична сила використовує різні прийоми і матеріали, пропонуючи кожній групі виборців максимально прийнятний для неї набір лозунгів і обіцянок» [8, с. 58]. Отже, ерозія традиційної форми політичної комунікації призводить до ерозії всередині електорату, що в підсумку може загрожувати консолідації суспільства і єдності нації внаслідок закріплення певних групових соціально-політичних або світоглядних аберацій, що за звичних умов повинні були мати й мали тимчасовий характер.

Ще більш руйнівні наслідки для традицій політичної комунікації, пов'язані з перенесенням вістря політичної агітації та боротьби в інтернет-мережу, має активне використання таких специфічних форм створення й поширення провокативного контенту, як тролінг і фабрики тролів. Розроблення та активне використання цих інструментів призвели до перетворення давно відомого «чорного піару» в політичну зброю масового ураження – зброю, яка із вражаючою ефективністю здатна маніпулювати свідомістю десятків, а в окремих випадках і сотень тисяч людей.

Разом з використанням відносно нових інформаційних засобів в епоху постправди відбувається відчутна трансформація вже добре знайомих інструментів політичної комунікації. Зокрема, відбувається істотна зміна в змістовому наповненні, методах подання інформації і ведення дискусії на політичних шоу, які, у свій час, за аналогією з розважально-освітнім інфотейнментом отримали назву «політейнмент». Епоха постправди внесла свої корективи та перетворила політичні ток-шоу в справжню машину конструювання реальності, у якій емоції переважають над змістом, мета виправдовує будь-яке перекручення й маніпулювання інформацією, а ведучі, що не несуть жодної відповідальності за свої дії, відкрито спекулюють на упередженнях, невігластві, забобонах і різноманітних побоюваннях аудиторії. У результаті традиційна політична комунікація, що передбачала виклад політичних програм з конкретними термінами й напрямами розвитку, аналізом помилок попередників і визначенням шляхів подальшого розвитку, перетворюється на шабаш популізму, щедро прикрашений красивими лозунгами, обіцянками та безглуздими звинуваченнями.

Слід зауважити, що масштаби ерозії традицій політичної комунікації епохи постправди вже всередині 2010-х років досягли глобальних розмірів і значною мірою вплинули на події міжнародної політики та міжнародну архітектуру. Зокрема, Кремль активно використовував численні суспільно-політичні ток-шоу на російському телебаченні для накачування антиукраїнської та антизахідної істерії всередині власної країни. Зокрема, програма НТВ «Вечір з Володимиром Соловйовим», що була відновлена на каналі «Росія-1» у 2012 р.; «Час покаже» на «Першому каналі» розпочала роботу з вересня 2014 р.; «60 хвилин» на каналі «Росія-1» – з вересня 2016 р. Крім того, для трансляції пропагандистських матеріалів за державної підтримки Російської Федерації всередині 2000-х років були створені телекомпанія "Russia Today" та інформаційна агенція "Sputnik", які, крім російської, вели мовлення всіма основними мовами світу, зокрема англійською, іспанською, китайською, німецькою, фарсі та ін. Через ці інформаційні канали, які отримували величезні кошти державної підтримки з боку Кремля, відбувалася нормалізація мови ворожнечі в глобальному світі та конструювалася реальність, у якій емоція, фейкова картинка, вигадана подія або перекручений факт замінює істину і ця заміна також сприймається як норма, оскільки вона яскравіша, цікавіша та лоскоче нерви, або самолюбство, або марнославну пиху аудиторії.

Серед політичних керівників безумовним лідером у руйнуванні традицій політичної комунікації є діючий Президент США Д. Трамп. Конкретні обставини його перемоги на виборах у 2016 р. разом з перебігом процесу підготовки й проведення референдуму щодо Брекзиту (англ. Brexit) у Великій Британії ознаменували настання епохи постправди. Саме тоді, на основі експертного соціально-політичного аналізу електоральних процесів, під час яких активно застосовувався інструментарій конструювання реальності з використанням таргетингу та даних соцмереж, відбулася фіксація терміна «постправда» в Оксфордському словнику.

Надалі Д. Трамп наніс вагомий удар по традиціях міжнародної політичної комунікації. Хоча історична справедливість потребує визнання першості у використанні соціальної мережі «Твітер» (з 2023 р. – "X") як інструмента комунікації за тодішнім Президентом

США Б. Обамою, саме Д. Трампу належать сумнівні лаври впровадження твітер-дипломатії. З приходом до влади він почав активно використовувати повідомлення в особистому акаунті для оцінювання міжнародних подій, заяв щодо розвитку взаємовідносин з іншими країнами, оголошення про військові операції та звернення до лідерів держав. У свою чергу адресати його звернень з метою збереження необхідної динаміки спілкування також були змушені відповідати йому так само і вільно чи не вільно закріплювали традицію твітер-дипломатії, яка створювала атмосферу зайвої відкритості і в підсумку заважала досягненню дипломатичних компромісів, що традиційно становлять основу врівноваженої політики.

Друга каденція Д. Трампа на посаді Президента США та діяльність його команди розпочалися не менш приголомшливим порушенням традицій політичної комунікації. Віцепрезидент США Дж. Д. Венс, у кращих традиціях конструювання реальності епохи постправди, у своєму виступі на Мюнхенській безпековій конференції в лютому 2025 р., відкрито маніпулюючи фактами, нехтуючи дипломатичним протоколом і спекулюючи на поточних проблемах, звинуватив Європейський Союз у відступі від фундаментальних цінностей демократії та свободи слова.

Уже невдовзі естафету підхопив безпосередньо Д. Трамп. Разом із своєю командою та спеціально підібраними журналістами він влаштував скандал у Білому домі, відкрито здійснюючи тиск на Президента України В. Зеленського перед телекамерами. Саме в такому дусі безперервних демаршів, гучних заяв і відкритих погроз триває політична комунікація Білого дому й до сьогодні. Як приклад можна навести образливі висловлювання на адресу лідерів Канади й Мексики, погрози захоплення Гренландії або останній випадок використання нецензурної лексики в оцінці політичної позиції спадкоємного принца Саудівської Аравії М. бін Салмана. Додаткова іронія ситуації в тому, що ця публічна образа пролунала у виступі Д. Трампа на інвестиційному форумі “Future Investment Initiative” в Маямі, організованому за підтримки саме Саудівської Аравії. Раніше Президент США, коментуючи порушення перемир’я між Іраном та Ізраїлем, вилаявся перед журналістами: «Тобто ми маємо дві країни, які воюють так довго і наполегливо, що вже самі не знають,

що вони, у біса, роблять». В оригіналі Д. Трамп вжив нецензурний вислів: “They don’t know what the f… they’re doing”, повідомляє агенція “BBC” [9].

Застосовуючи принцип «кожна дія породжує протидію», що був сформульований третім законом Ньютона, для оцінки аналізу ситуації можна стверджувати, що на поточному етапі відбувається саме ерозія традицій політичної комунікації, оскільки до зазначених тенденцій залучаються й інші політики. Зокрема, датський депутат А. Вістісен, коментуючи територіальні претензії Президента США до Гренландії з трибуни Європарламенту, використовуючи нецензурний вислів, заявив: «Дозвольте мені звернутися до вас мовою, яку ви, мабуть, зрозумієте. Пане Президент, ідіть до біса». (В оригіналі: “Mr. President – fuck off”) [10].

У дещо більш м’якій формі, але цілком у дусі часу отримав зауваження і державний секретар США М. Рубіо на саміті голів МЗС країн G7 у Франції. Очільниця європейської дипломатії К. Каллас нагадала, що торік М. Рубіо зазначав, що Америка вичерпає своє терпіння і вживе заходів проти російської влади, якщо та перешкоджатиме мирним зусиллям. «Минув рік, а в питанні Росії немає жодного прогресу. Коли ж у вас урветься терпець?» – запитала К. Каллас [11]. Отже, політична комунікація епохи постправди перестає бути справою таких собі професіоналів, які в кращих традиціях англійських аристократів мають зберігати незворушність, спокій і такт у будь-яких обставинах, а всі гострі питання й претензії обговорювати поза увагою преси виключно за зачиненими дверима. Можна сказати, що прояв емоцій, відкрите переживання, демонстрація особистого ставлення стає новою рисою політичної комунікації навіть на найвищому рівні.

Слід зазначити, що цілком природно паралельні процеси трансформації відбуваються і в журналістиці як важливій складовій політичної комунікації. Найбільш виразно це проявляється в зростанні популярності гонзо-журналістики – жанру, що був започаткований американськими журналістами на початку 70-х років минулого століття. Як вказує І. Адамчевська, «фіксація дослідницького процесу робить тексти гонзо метажурналістськими. Активна участь автора в подіях, а іноді навіть їх провокування

розмиває межу між суб'єктом і об'єктом наративи. Не менш важливим є темперамент репортера, що знаходить вираз у тексті. Стиль гонзо часто описують як сміливий, гіперболізований, сатиричний, шалений, провокативний, підривний» [12, с. 92–93].

На нашу думку, такий жанр журналістики органічно вписується в особливості політичної комунікації епохи постправди. Інтерактивний характер діяльності журналіста над матеріалом, підвищена емоційність викладу, пріоритет враження над змістом, яке має на меті не стільки поінформувати, скільки збурити читача, найкраще відповідає запиту навіть в окремих специфічних рисах. Як зазначає М. Іванців, «стильові гонзо-журналістські ознаки з ненормативною лексикою властиві багатьом репортажам, аналітичним коментарям, публіцистичним аудіовідеопередачам» [12, с. 94]. Отже, оскільки підвищена емоційність, епатаж і ненормативна лексика останнім часом стала невід'ємною частиною широкого інформаційно-комунікаційного середовища, вона природним чином проникла і в політичні комунікації, які раніше вирізнялися значно більшою коректністю та витриманістю.

Крім того, масова цифровізація інформаційно-комунікаційного простору спонукала традиційну журналістику до активного залучення у свою діяльність інструментів глобальних мереж, що вплинуло не лише на характер роботи, а й привело до еволюції змісту та форми подання матеріалу. Зокрема, керівниця відділу комунікації Інституту масової інформації Г. Чабарай зазначає: «…Медіа сьогодні тісно переплетені із соцмережами. Алгоритми цих платформ працюють так, що найбільшого поширення набувають публікації, які викликають найбільший відгук у читачів. Тому автори новин вдаються до хайпу, тим паче якщо такий хайп виправданий: політики публічно лаються, тож розповісти про це означає повідомити факт» [13, с. 94]. Отже, навіть, так би мовити, традиційні видання змушені так чи інакше пристосовуватися до пануючих тенденцій, враховувати існуючий соціальний запит, якщо хочуть зберегти своє місце в інформаційному середовищі в умовах ерозії традицій політичної комунікації.

Слід підкреслити, що, незважаючи на первинне уявлення про суб'єктивність першопричин зазначених процесів, зокрема виник-

нення твітер-дипломатії, що пов'язується з Д. Трампом, проблема значно глибша та з відходом від реальної політики тих чи інших діячів не зникне. Ерозія традицій політичної комунікації стосується не лише форми чи змісту інформаційних обмінів – вона віддзеркалює значно більш масштабні зсуви, що охоплюють цивілізаційні основи розвитку людства та основи демократії як такої.

Британський журналіст, оглядач і колумніст видання "The Times" Д. Марріотт у своєму матеріалі для оцінки нового періоду історії цивілізації, у який уже вступило людство, використовує термін «постграмотне суспільство». На основі фахових публікацій у The Atlantic, Financial Times, праць американського педагога В. Онга «Усне мовлення та грамотність», медіатеоретика Н. Постмана (Neil Postman) «Розважаючись до смерті» і статистичних даних Організації економічного співробітництва та розвитку він доходить висновку, що внаслідок масового засилля смартфонів і втрати звички до читання руйнується система освіти. «Традиція навчання подібна до дорогоцінної золотої нитки знань, що проходить крізь історію людства, пов'язуючи читача з читачем крізь час. Востаннє вона обірвалася під час розпаду Західної Римської імперії… Коли світ освіченої римської еліти розпався, багато письменників і літературних творів зникли з людської пам'яті. Та золота нитка рветься вдруге» [14].

У межах теми нашого дослідження можна стверджувати, що ерозія традицій політичної комунікації, яка супроводжується зростанням популярності правих партій, авторитарних та ізоляціоністських тенденцій і приходом до влади в країнах сталої демократії відкритих популістів, які безсоромно використовують весь спектр інструментів маніпуляції свідомістю та конструювання реальності епохи постправди, є безпосереднім наслідком формування «постграмотного суспільства». В. Онг наголошував: «…Письмо охолоджує та раціоналізує думку. Якщо ви хочете довести свою позицію особисто або у відео TikTok, у вас є безліч способів обійти логічні аргументи. …Дописьменні "усні" суспільства часто вражають відвідувачів з письменних країн як надзвичайно містичні, емоційні та антагоністичні у своєму дискурсі та мисленні» [14]. Як ми вже переконалися на основі наведеного вище аналізу, саме на таких принципах вибудовується сучасна політична комунікація, що забезпечує прихід до

влади в демократичних країнах окремих персонажів, появу яких на вищих щаблях влади й поведінку ще пару десятиліть тому важко було уявити.

Отже, слід визнати, що ліберальна демократія переживає глибоку кризу, яка з об'єктивних причин має тенденцію до поглиблення, оскільки, за твердженням Н. Потсмана, «демократія та друковані видання практично нероздільні… Демократія черпає незмірну силу з друкованих матеріалів – старого, вмираючого світу книг, газет і журналів – з їхньою схильністю сприяти глибоким знанням, логічним аргументам, критичній думці, об'єктивності та неупередженій участі. У цьому середовищі звичайні люди мають інструменти, щоб зрозуміти своїх правителів, критикувати їх і, можливо, змінити їх» [14]. З огляду на окреслену нами загрозу перед фахівцями гуманітарної сфери стоїть важливе завдання винайдення необхідного інструментарію оптимізації процесів навчання зі збереженням необхідного балансу між сучасними технологіями та накопиченим досвідом формування ефективної бази для розвитку особистості з високим рівнем когнітивних здібностей, здатної до раціонального, логічного мислення й самостійної творчості. Нехтування цією проблемою невідворотно призведе до зниження загального рівня підготовки й освіти, ставить під загрозу не лише перспективи подальшого прискореного технічного та соціально-економічного розвитку, а загрожує зростанням авторитаризму й підвищенням конфліктогенності як на локальному, так і глобальному рівнях, у тому числі за рахунок поширення та поглиблення зазначених негативних тенденцій ерозії традицій політичної комунікації.

Висновки. Еволюція традицій політичної комунікації перебуває в динамічному зв'язку з розвитком телекомунікаційної сфери і відображає ключові тенденції вдосконалення інформаційно-комунікаційного середовища. Розширення застосування візуальних засобів інформаційного обміну істотно вплинули на політичні комунікації за рахунок збільшення впливу на аудиторію невербальних сигналів, використання емоційної складової, створення ефекту інтерактивності. Використання різноманітного відеоконтенту в передвиборній боротьбі сприяло зростанню ефективності певних міфологем, які створювали ілюзію вірогідності здійснення давніх надій виборців.

Процеси міфологізації сприйняття політичної реальності істотно інтенсифікувалися із середини 2010-х років з настанням епохи постправди. Широке поширення інструментарію конструювання реальності в сукупності з істотним зростанням ефективності маніпулятивних методів і революційним впливом на сферу інформаційних обмінів соціальних мереж викликали ерозію традицій політичної комунікації. Застосування таргетингу в політичних піар-кампаніях зруйнувало звичні підходи до організації і ведення агітаційних кампаній шляхом сегментації електорату та створення вузькоспрямованого й специфічного продукту. Масове застосування тролінгу, поширення фейкової інформації, активна діяльність пропагандистських агенцій сприяли остаточній нормалізації «чорного піару» як складової політичної комунікації. Практично нецензурований прояв емоцій, відкрите переживання та демонстрація особистого ставлення стає новою рисою політичної комунікації навіть на найвищому рівні, що, у свою чергу, зумовлює зростання популярності гонзожурналістики. Ерозія традицій політичної комунікації віддзеркалює масштабні зміни, що стосуються цивілізаційних основ розвитку людства та загрожують підірвати гуманістичні основи ліберальної демократії. Сукупність наведених аргументів актуалізує пошук шляхів балансування поширення цифрових технологій з потребою збереження необхідних умов для розвитку когнітивних і творчих здібностей людини.

Список використаних джерел

1. Денисюк С. Культурологічні виміри політичної комунікації : монографія. Вінниця, 2012. 392 с.

2. Заславська О. Політичні традиції як важливий соціокультурний інститут розвитку сучасного суспільства. *Політикус* : наук. журн. 2016. Вип. 2. С. 159–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2016_2_35 (дата звернення: 01.03.2026).

3. Проноза І. Роль політичних комунікацій у сучасному інформаційному просторі. *Політикус* : наук. журн. 2021. Вип. 3. С. 75–80. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-3.12

4. Демченко Д. Трасформація політичної комунікації як підґрунтя демократичних виборів (світовий досвід та українські реалії). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика».* 2023. Т. 34 (73). № 1. Ч. 2. С. 294–301. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.2/46

5. Закіров М. Міф як засіб інформаційного впливу та інструмент політичної комунікації. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2017. Вип. 48. С. 630–644. https://doi.org/10.15407/np.48.630

6. Денисюк С. Засоби масової інформації як трансформаційний чинник сучасної політичної комунікації. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 22 «Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін».* 2010. № 12. С. 118–123.

7. Закіров М. Комунікаційні інструменти конструювання реальності епохи постправди. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2017. Вип. 69. С. 26–39. https://doi.org/10.15407/np.69.026

8. Закірова С., Закіров М. Дилема інформаційної безпеки особистості в інформаційному суспільстві. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2022. Вип. 63. С. 79–97. https://doi.org/10.15407/np.63.050

9. «Самі не знають, що, в біса, роблять!» Як публічна лайка Трампа показує рівень його розчарування. *BBC NEWS Україна.* 2025. 24 черв. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/crk6e15x8k8o (дата звернення: 01.03.2026).

10. Колотовкін А. "F*ck off": депутат Європарламенту з Данії звернувся до Трампа «зрозумілими йому словами». *Обозреватель*. 2026. 20.01. URL: https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-mir/fuck-off-deputat-evroparlamentu-z-danii-zvernuvsya-do-trampa-zrozumilimi-jomu-slovami-video.htm (дата звернення: 01.03.2026).

11. Михайлов Д. Каллас посперечалась із Рубіо через війну РФ проти України на міністерському саміті країн G7 – Axios. *Суспільне новини.* 2026. 28 берез. URL: https://suspilne.media/1275546-kallas-

posperecalas-iz-rubio-cerez-vijnu-rf-proti-ukraini-na-ministerskomu-samiti-krain-g7-axios (дата звернення: 01.03.2026).

12. Дворянин П., Білоус Р. Українська гонзо-журналістика в системі засобів масової комунікації. *Образ.* 2025. № 3 (49). С. 81–93. https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.3(49)-81-93

13. Голуб О. Ненормативна лексика в українських медіа. Як лайка потрапляє в журналістські матеріали. *Інститут масової інформації.* 2025. 17.01. URL: https://imi.org.ua/monitorings/nenormatyvna-leksyka-v-ukrayinskyh-media-yak-lajka-potraplyaye-v-zhurnalistski-materialy-i66091 (дата звернення: 01.03.2026).

14. Marriott J. The dawn of the post-literate society. And the end of civilisation. *Cultural Capital.* 2025. 19 September. URL: https://jmarriott.substack.com/p/the-dawn-of-the-post-literate-society-aa1 (дата звернення: 01.03.2026).

References

1. Denysiuk, S. (2012). *Kulturolohichni vymiry politychnoi komunikatsii* [Cultural dimensions of political communication]. Vinnytsia [in Ukrainian].

2. Zaslavska, O. (2016). Politychni tradytsii yak vazhlyvyi sotsiokulturnyi instytut rozvytku suchasnoho suspilstva [Political traditions as an important socio-cultural institute for the development of modern society]. *Naukovyi zhurnal "Politykus" – Scientific journal "Politicus", 2*, 159-164 [in Ukrainian]. Retrieved March 1, 2026, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2016_2_35

3. Pronoza, I. (2021). The role of political communications in the modern information space. *Scientific journal "Politicus", 3*, 75-80. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-3.12

4. Demchenko, D. (2023). Transformation of political communication as a basis for democratic elections (world experience and Ukrainian realities). *Scholarly notes of the V. I. Vernadsky TNU. Series: Philology. Journalism*. Vol. *34*(73). No. 1. Part. 2. Pp. 294-301. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.2/46

5. Zakirov, M. (2017). Myth as a means of informational influence and a tool of political communication. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi*

National Library of Ukraine, 48, 630-644 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.48.630

6. Denysiuk, S. (2010). Zasoby masovoi informatsii yak transformatsiinyi chynnyk suchasnoi politychnoi komunikatsii [Mass media as a transformational factor of modern political communication]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni M. Drahomanova. Seriia 22 "Politychni nauky ta metodyky vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin" – Scientific journal of the M. Dragomanov Ukrainian State University. Series 22 "Political sciences and methods of teaching socio-political disciplines", 12*, 118-123 [in Ukrainian].

7. Zakirov, M. (2017). Communication tools for constructing reality in the post-truth era. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 69*, 26-39. https://doi.org/10.15407/np.69.026

8. Zakirova, S., & Zakirov, M. (2022). The dilemma of information security of the individual in the information society. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 63*, 79-97. https://doi.org/10.15407/np.63.050

9. "Sami ne znaiut, shcho, v bisa, robliat!" Yak publichna laika Trampa pokazuie riven yoho rozcharuvannia ["They don't know what the hell they're doing!" How Trump's public slur shows the level of his frustration]. (2025, June 24). *BBC NEWS Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved March 1, 2026, from https://www.bbc.com/ukrainian/articles/crk6e15x8k8o

10. Kolotovkin, A. (2026, January 1). "F*ck off": deputat Yevroparlamentu z Danii zvernuvsia do Trampa "zrozumilymy yomu slovamy". *Obozrevatel – Columnist* [in Ukrainian]. Retrieved March 1, 2026, from https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-mir/fuck-off-deputat-evroparlamentu-z-danii-zvernuvsya-do-trampa-zrozumilimi-jomu-slovami-video.htm

11. Mykhailov, D. (2026, March 28). Kallas posperechalas iz Rubio cherez viinu RF proty Ukrainy na ministerskomu samiti krain G7 – Axios [Callas Argues With Rubio Over Russia's War Against Ukraine at G7 Ministerial Summit – Axios]. *Supilne novyny – Communal News* [in Ukrainian]. Retrieved March 1, 2026, from https://suspilne.

media/1275546-kallas-posperecalas-iz-rubio-cerez-vijnu-rf-proti-ukraini-na-ministerskomu-samiti-krain-g7-axios

12. Dvorianyn, P., & Bilous, R. (2025). Ukrainian gonzo journalism in the system of mass communication. *Image, 3*(49), 81-93. https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.3(49)-81-93

13. Holub, O. (2025, January 17). Nenormatyvna leksyka v ukrainskykh media. Yak laika potrapliaie v zhurnalistski materialy [Profanity in Ukrainian media. How swear words get into journalistic materials]. *Instytut masovoi informatsii – Institute of Mass Information* [in Ukrainian]. Retrieved March 1, 2026, from https://imi.org.ua/monitorings/nenormatyvna-leksyka-v-ukrayinskyh-media-yak-lajka-potraplyaye-v-zhurnalistski-materialy-i66091

14. Marriott, J. (2025, September 19). The dawn of the post-literate society. And the end of civilisation. *Cultural Capital.* Retrieved March 1, 2026, from https://jmarriott.substack.com/p/the-dawn-of-the-post-literate-society-aa1

Отримано / Received 15.03.2026
Прийнято / Accepted 03.04.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Marat Zakirov,
Dr. Sci. (Politic.), Associate Professor, Head of Department,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: zakirovmarat65@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4897-4325
Web of Science Researcher ID: AAF-6246-2020

EROSION OF TRADITIONS OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE POST-TRUTH ERA

The analysis of the transformation of political communication in the post-truth era has been carried out in the context of the general processes of evolution of the information and communication environment in the modern world. The spectrum of factors influencing the evolution of political communication has been determined. Key changes in the methods, tools and content of political

communications have been identified. The scale of the influence of key factors of socio-political and information development has been clarified, which give grounds to consider the current state as the erosion of the traditions of political communication. The expansion of the use of visual means of information exchange has significantly influenced political communications. The use of various video content in election campaigns has contributed to the increase in the effectiveness of certain mythologies. The widespread use of reality construction tools in the post-truth era has caused the erosion of the traditions of political communication. The use of targeting in political PR campaigns has destroyed the usual approaches to organizing and conducting agitation campaigns. Virtually uncensored expression of emotions, open experience and demonstration of personal attitude is becoming a new feature of political communication even at the highest level, which determines the growth of the popularity of gonzo journalism. The erosion of the traditions of political communication reflects large-scale changes that concern the civilizational foundations of the development of humanity and threaten to undermine the humanistic foundations of liberal democracy. The set of arguments presented makes it urgent to find ways to balance the spread of digital technologies with the need to preserve the conditions necessary for the development of one's cognitive and creative abilities.

Keywords: information environment, political communications, post-truth, digitalization, traditions, gonzo journalism, political process, political leader

https://doi.org/10.15407/np.77.276
УДК 027(477):021:025.5]:355.48 ((470+571):477)

Олена Ауліна,
кандидат політичних наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: elena_aulina@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7988-4974

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Досліджується специфіка соціальних комунікацій у інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України в умовах російсько-української війни. Проаналізовано трансформацію функцій бібліотечних установ у контексті інформаційної безпеки, комунікаційної підтримки громад та протидії дезінформації. Показано, що сучасні бібліотеки виступають важливими комунікаційними центрами, які забезпечують доступ до достовірної інформації, формують інформаційно-аналітичні ресурси та сприяють розвитку громадянського суспільства. Розглянуто основні напрями інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у воєнний період, зокрема створення електронних ресурсів, аналітичних матеріалів, цифрових колекцій та комунікаційних платформ. Визначено роль бібліотек у формуванні інформаційної стійкості суспільства, підтримці громадян, внутрішньо переміщених осіб та поширенні перевіреної інформації. Наголошено на значенні цифрових технологій та соціальних мереж у розвитку соціальних комунікацій бібліотек. Методологічною основою дослідження стали системно-функціональний аналіз, контент-аналіз, порівняльний метод та метод системного підходу.

Ключові слова: соціальні комунікації, інформаційно-аналітична діяльність, бібліотеки України, інформаційна безпека, цифрові ресурси, російсько-українська війна

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному інформаційному суспільстві соціальні комунікації відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування держави, розвитку громадянського суспільства та у підтримці інформаційної безпеки.

© О. Ауліна, 2026

Особливої актуальності ці процеси набувають під час збройних конфліктів та інформаційних війн. За таких умов значно зростає роль інституцій, що забезпечують доступ до достовірної інформації, сприяють формуванню суспільної стійкості та підтримують комунікацію між різними соціальними групами. Російсько-українська війна, що триває з 2014 р. і набула повномасштабного характеру у 2022 р., суттєво трансформувала інформаційний простір України. В умовах активного інформаційного протистояння важливим завданням стає забезпечення громадян перевіреною інформацією, протидія дезінформації та підтримка інформаційної культури суспільства. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність бібліотек як інституцій соціальної комунікації. Сучасні бібліотеки не лише виконують традиційні функції збереження та поширення інформаційних ресурсів, а й активно долучаються до формування інформаційно-аналітичного середовища, розвитку цифрових комунікацій та підтримки громад у кризових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальних комунікацій та інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек є активно розроблюваною у сучасному вітчизняному та зарубіжному бібліотекознавстві, особливо в умовах цифрової трансформації та воєнних викликів. У наукових працях дослідників окреслюються різні аспекти функціонування бібліотек як соціальних інституцій, інформаційних центрів та комунікаційних платформ. Зокрема, О. Бодак досліджує діяльність Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах воєнного стану, акцентуючи увагу на збереженні рукописної спадщини та адаптації архівних процесів до кризових умов [1]. І. Лопатовська у співавторстві з іноземними дослідниками аналізує роль публічних бібліотек України під час російсько-української війни, підкреслюючи їхню підтримку громад, соціальну функцію та трансформацію сервісів [2]. О. Василенко розглядає процеси інноваційного розвитку та збереження бібліотечних установ, наголошуючи на цифровізації як ключовому чиннику модернізації бібліотек [3]. Ю. Ейсмонт досліджує роль бібліотек у дистанційній науковій комунікації на прикладі НБУВ, зосереджуючись на цифрових платформах доступу до знань та розвитку онлайн-сервісів [4].

Н. Захарова у співавторстві з Т. Середою аналізує соціокультурну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах воєнного стану, підкреслюючи її роль у підтримці культурної стабільності суспільства та інформаційної стійкості [5]. Н. Капустянська досліджує трансформацію інформаційно-бібліотечної роботи в умовах війни та повоєнного відновлення, акцентуючи увагу на нових викликах та адаптаційних стратегіях бібліотек [6]. М. Бліндюк аналізує зміни бібліотечних просторів у воєнний період, зосереджуючись на їх переосмисленні як відкритих соціальних і комунікаційних центрів [7]. Г. Безпала та А. Курманн досліджують міжнародну співпрацю бібліотек, зокрема швейцарсько-українські проєкти, що сприяють цифровізації та збереженню культурної спадщини [8]. Н. Іванова приділяє увагу інформаційно-аналітичній діяльності Національної юридичної бібліотеки НБУВ, розкриваючи її роль у забезпеченні правовою інформацією, моніторингу законодавчих змін та аналітичній підтримці державних інституцій під час війни [9]. О. Постельжук теоретично осмислює поняття інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки, визначаючи її основні напрями та функції в системі соціальних комунікацій [10]. Важливим є внесок Г. Салати, яка розглядає бібліотеку XXI століття як «фігітальний простір», що поєднує фізичне та цифрове середовище. Дослідниця акцентує увагу на цифрових інструментах брендингу, соціальних мережах та мультимедійних технологіях як ключових засобах формування іміджу бібліотек і залучення аудиторії [11]. Узагальнення наукових підходів свідчить, що сучасні дослідження зосереджені на трансформації бібліотек у цифрову епоху, проте недостатньо розробленими залишаються питання їхньої інформаційно-аналітичної діяльності саме в умовах повномасштабної війни, що зумовлює актуальність подальших наукових розвідок.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових працях вітчизняних і закордонних дослідників розглядаються питання трансформації бібліотечної діяльності в умовах цифровізації, ролі бібліотек у розвитку інформаційного суспільства, а також їх участі у формуванні соціальних комунікацій. Водночас проблема специфіки інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у

контексті російсько-української війни потребує подальшого комплексного дослідження.

Мета статті: дослідження специфіки соціальних комунікацій в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України під час російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну у 2022 р. зумовило докорінну зміну парадигми функціонування соціокультурних інституцій. Робота бібліотек у цей період адаптувалася до умов безпрецедентних загроз фізичному знищенню фондів та системного психологічного тиску на територіальні громади. Установи переосмислили сервісну політику, пріоритезувавши створення інклюзивного середовища для взаємодії. Важливим етапом стала інтеграція бібліотек у систему цивільного захисту через організацію «пунктів незламності» та гуманітарних штабів, що дало їм змогу стати центрами психологічної реабілітації та подолання соціальної ізоляції. Запровадження проєктів з бібліотерапії, мовних курсів та занять з медіагігієни зміцнило ментальну стійкість населення, а переорієнтація на цифрові канали зв'язку уможливила оперативне реагування на запити щодо евакуації та соціального забезпечення.

Бібліотеки були змушені адаптувати свою діяльність до викликів воєнного часу, розширюючи спектр інформаційних та комунікаційних послуг. Вони стали важливими громадськими просторами, що забезпечують доступ до інформації, підтримку освітніх і культурних процесів та сприяють соціальній згуртованості громад. Бібліотеки активно реагують на суспільні виклики, створюючи нові формати роботи, розвиваючи цифрові ресурси та організовуючи освітні заходи для різних категорій користувачів. У багатьох випадках бібліотечні установи виконують функцію інформаційних центрів громади, надаючи доступ до актуальної інформації в умовах воєнного стану [1].

У науковому дискурсі наголошується, що інформаційно-аналітичний напрям став стратегічним інструментом захисту національного простору. Бібліотечні фахівці сьогодні застосовують методи інтелектуального аналізу даних (data mining) та системного моніторингу для виокремлення релевантних фактів із інтенсивного потоку новин. Верифікація джерел у режимі реального часу дає біблі-

отекам змогу виступати «фільтрами», що мінімізують вплив маніпулятивного контенту та дезінформації. Особлива увага приділяється формуванню тематичних баз даних, які охоплюють нормативно-правові акти воєнного часу, роз'яснення щодо соціальних гарантій та актуальні зміни в законодавстві. Додатковим інструментом стали методи OSINT (розвідки на основі відкритих джерел), що застосовуються для підготовки доповідей з питань міжнародної допомоги та оцінки руйнувань культурних об'єктів. Аналітичні відділи адаптують складні масиви статистичних даних у доступні візуальні форми: інфографіку, інтерактивні карти та цифрові дашборди. Це формує стійкий імунітет до ворожих маніпуляцій та створює підґрунтя для співпраці з медіаспільнотою на основі верифікованих першоджерел.

Прикладом реалізації інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у воєнний період є робота Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Як зазначає Н. Іванова, в умовах війни ця установа суттєво розширила аналітичний напрям діяльності, зосередившись на підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів, тематичних оглядів та довідок, що стосуються правового регулювання воєнного стану, міжнародної підтримки України та змін у законодавстві. Особлива увага приділяється оперативному моніторингу відкритих джерел та відбору достовірної інформації для забезпечення потреб органів державної влади, науковців і громадськості [9].

Дослідниця підкреслює, що інформаційно-аналітична діяльність бібліотеки в умовах війни набуває ознак системної та проактивної, орієнтованої на швидке реагування на інформаційні запити та загрози. Використання цифрових технологій, електронних ресурсів і баз даних дає змогу підвищити ефективність аналітичної роботи та забезпечити неперервність інформаційного обслуговування навіть в умовах кризових ситуацій. Такий досвід підтверджує трансформацію бібліотек у важливі аналітичні центри, що відіграють ключову роль у формуванні інформаційної безпеки держави [9].

Бібліотеки створюють тематичні інформаційні ресурси, аналітичні огляди, дайджести новин, а також електронні колекції документів, які відображають сучасні соціально-політичні процеси. Така діяльність сприяє формуванню об'єктивної картини подій та підтримує

інформаційну безпеку суспільства. Крім того, аналітичні матеріали бібліотек використовуються науковцями, студентами та журналістами для дослідження актуальних проблем розвитку українського суспільства у період війни [2].

За таких обставин цифровізація перетворилася на основну передумову збереження інтелектуального капіталу нації. Розвиток хмарних сховищ уможливив безперервний доступ до фондів навіть за умов фізичного руйнування будівель. Важливим аспектом є впровадження систем відкритого доступу (Open Access) та інтеграція репозитаріїв у світовий науковий простір, що нівелює географічні бар'єри для самоосвіти тих, хто перебуває в зоні бойових дій або в евакуації. Бібліотеки трансформувалися у цифрові хаби, що надають доступ до державних електронних сервісів, допомагаючи у пошуку роботи та отриманні соціальних виплат. Для академічної спільноти забезпечується віддалена робота з провідними міжнародними базами даних, такими як Scopus та Web of Science, що підтримує життєздатність української науки.

У воєнний період значно зросла роль цифрових колекцій, електронних бібліотек та відкритих баз даних, що дозволяють забезпечити доступ до інформації незалежно від місця перебування користувачів. Цифрові ресурси бібліотек стали важливим інструментом підтримки освітнього процесу, наукових досліджень та професійної діяльності громадян. Особливої актуальності такі ресурси набули для внутрішньо переміщених осіб, які втратили доступ до традиційних бібліотечних фондів у своїх громадах [3].

Нині спостерігається перехід до інтерактивних моделей комунікації. Соціальні мережі та месенджери стали основними майданчиками для побудови горизонтальних зв'язків та координації волонтерських зусиль. Використання спеціалізованих чат-ботів забезпечує миттєве донесення інструкцій з цифрової гігієни та графіків роботи установ у період енергетичних криз. Дистанційні заходи, що проводяться на онлайн-платформах, сприяють збереженню ідентичності українців, які перебувають за кордоном, підтримуючи їхній емоційний зв'язок із батьківщиною. Візуалізація діяльності через сторітелінг та відеоформати має потужний мотиваційний ефект, демонструючи незламність культурних інституцій.

Важливим теоретичним підґрунтям для осмислення трансформації бібліотек як комунікаційних інституцій є дослідження, представлене у «Віснику Львівського університету». У ньому підкреслюється, що бібліотеки історично виконували роль посередників у системі соціальних комунікацій, забезпечуючи циркуляцію знань, формування суспільної думки та підтримку культурної пам'яті [10]. У сучасних умовах ці функції зазнають суттєвої трансформації під впливом цифровізації та кризових викликів. Бібліотеки дедалі більше інтегруються у цифрове комунікаційне середовище, поєднуючи традиційні форми роботи з новітніми онлайн-інструментами взаємодії. Це допомагає їм ефективно реагувати на потреби суспільства, забезпечувати інформаційну підтримку громад та сприяти формуванню стійких соціальних зв'язків, що особливо актуально в умовах війни [10].

Вебсайти бібліотек, сторінки у соціальних мережах та онлайн-платформи стали важливими каналами взаємодії з користувачами. Через ці ресурси бібліотеки інформують громадян про актуальні події, організовують дистанційні культурно-освітні заходи, вебінари, лекції та віртуальні виставки. Використання онлайн-інструментів дає бібліотекам змогу розширювати аудиторію та надавати доступ до інформації навіть у складних умовах воєнного часу [4].

У сучасному науковому дискурсі особлива увага приділяється формуванню цифрового іміджу бібліотеки як складника її комунікаційної стратегії. Зокрема, Г. Салата наголошує, що в інформаційно-комунікаційну еру бібліотеки трансформуються у «фігітальні» простори — поєднання фізичного та цифрового середовища, де ключову роль відіграє взаємодія з користувачами через онлайн-канали [11]. Соціальні мережі, вебсайти та мультимедійний контент формують перше враження про бібліотеку та визначають рівень довіри до неї з боку аудиторії.

Дослідниця підкреслює, що ефективна комунікація в цифровому середовищі передбачає не лише інформування, а й активне залучення користувачів через інтерактивні формати — відеоконтент, онлайн-заходи, опитування та інші інструменти. Такий підхід сприяє формуванню відкритого комунікаційного простору, підвищує привабливість

бібліотеки та зміцнює її роль як соціально значущої інституції, що особливо важливо в умовах суспільних криз і воєнного часу [11].

В аспекті інформаційної безпеки бібліотеки виконують функції когнітивної оборони, стаючи «центрами перевірки фактів» на рівні громад. Професійна верифікація допомагає громадянам розпізнавати технології Deepfake, приховану пропаганду та емоційні маніпуляції. Бібліотекарі навчають населення виходити за межі «інформаційних бульбашок» та фільтрувати анонімні вкиди у месенджерах, розробляючи методичні рекомендації з цифрової гігієни. Тренінги з медіаграмотності для найбільш вразливих верств населення – літніх людей та підлітків – зміцнюють внутрішню стійкість держави. В умовах інформаційної війни значна кількість маніпулятивної інформації поширюється через різні медіаканали. Бібліотеки сприяють підвищенню рівня медіаграмотності населення, організовуючи тренінги, освітні програми та консультації щодо перевірки достовірності інформації. Такі ініціативи допомагають формувати критичне мислення користувачів та сприяють підвищенню інформаційної стійкості суспільства [5].

У контексті соціальної політики бібліотеки стали «точками входу» в нове життя для внутрішньо переміщених осіб, поєднуючи інформаційну підтримку з психологічним супроводом. Установи надають майданчики для мовних клубів, арт-терапії та волонтерських ініціатив, що повертає людям відчуття контролю над власним життям. Виступаючи посередниками між переселенцями та юридичними чи соціальними службами, бібліотеки допомагають руйнувати стереотипи та вибудовувати нові соціальні мережі всередині територіальних громад. Бібліотеки надають інформаційну допомогу переселенцям, організовують консультації щодо соціальних послуг, працевлаштування та освітніх можливостей. Крім того, бібліотечні установи сприяють соціальній інтеграції переселенців через проведення культурних заходів, освітніх програм та комунікаційних зустрічей, що допомагають налагодити взаємодію між новими мешканцями та місцевими громадами [6].

Нарешті, місія бібліотек у сфері культурної спадщини трансформувалася у форму активного інтелектуального спротиву. Крім архівації документів, здійснюється збір «усної історії» – запис

спогадів очевидців, що дає змогу зберегти емоційну глибину подій, яку не передають статистичні звіти. Оцифрування фондів і створення колекцій цифрових артефактів (фото, відео, щоденники війни) забезпечує виживання культурного коду в цифровому вимірі. Ці архіви стають основою для формування доказової бази щодо злочинів проти культури у міжнародному правовому полі, що є неоціненним для майбутнього відновлення справедливості. Бібліотеки створюють цифрові архіви, колекції документів, фотографій та відеоматеріалів, що відображають події російсько-української війни. Такі ресурси мають важливе значення для збереження історичної пам'яті та формування джерельної бази для майбутніх досліджень у галузі історії, культурології та соціальних комунікацій [7].

Важливою характеристикою інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у період російсько-української війни є посилення міжінституційної співпраці. Бібліотечні установи активно взаємодіють з органами місцевого самоврядування, освітніми закладами, громадськими організаціями та волонтерськими об'єднаннями, що сприяє формуванню єдиного інформаційного простору громади. Така кооперація дає змогу оперативно обмінюватися перевіреною інформацією, координувати інформаційні кампанії та підвищувати ефективність комунікації з населенням. У межах цієї взаємодії бібліотеки нерідко виступають майданчиками для проведення громадських обговорень, інформаційних зустрічей і просвітницьких заходів, спрямованих на підтримку громадян у складних умовах воєнного часу.

Не менш важливим аспектом є розвиток професійних компетентностей бібліотечних працівників. Сучасні виклики вимагають від фахівців не лише традиційних бібліотечно-бібліографічних знань, а й умінь працювати з цифровими технологіями, аналітичними платформами та інструментами моніторингу інформаційного середовища. Підвищення кваліфікації бібліотекарів відбувається через участь у вебінарах, тренінгах та міжнародних освітніх програмах, що стосуються інформаційної безпеки, медіаграмотності та цифрової трансформації культурних інституцій. Така професійна мобільність сприяє підвищенню якості інформаційно-аналітичних продуктів, що створюються бібліотеками.

Крім того, бібліотеки дедалі частіше застосовують інноваційні підходи до представлення інформації. Використання мультимедійних

форматів, інтерактивних презентацій та цифрових виставок дає змогу зробити аналітичні матеріали більш зрозумілими та доступними для широкої аудиторії. Завдяки цьому бібліотеки не лише поширюють достовірну інформацію, а й формують нову культуру її сприйняття, що базується на критичному мисленні та усвідомленому ставленні до медіаконтенту [3].

Важливим напрямом розвитку інформаційно-аналітичної діяльності українських бібліотек у період війни стала активізація міжнародної співпраці. Умови воєнного часу сприяли розширенню професійних контактів із бібліотечними установами європейських країн, насамперед Німеччини та Швейцарії. Міжнародні партнерства відіграють важливу роль у підтримці українських бібліотек, зокрема у сфері збереження культурної спадщини, цифровізації фондів та розвитку інформаційних сервісів для користувачів.

Німецькі бібліотечні інституції, професійні асоціації та культурні організації активно долучилися до підтримки українських колег, надаючи методичну допомогу, організовуючи спільні дослідницькі проєкти та забезпечуючи доступ до міжнародних електронних ресурсів. Важливим напрямом співпраці стало проведення спільних конференцій, онлайн-семінарів та професійних обговорень питань інформаційної безпеки, цифрової трансформації бібліотек і збереження документальної спадщини в умовах воєнних ризиків. Такі заходи сприяють обміну досвідом та впровадженню сучасних бібліотечних практик у діяльність українських установ.

Значну підтримку українські бібліотеки отримують і від швейцарських культурних та наукових організацій, які беруть участь у програмах міжнародної допомоги та професійного партнерства. У межах цих ініціатив здійснюється передача обладнання для оцифрування документів, надання доступу до спеціалізованих інформаційних ресурсів, а також реалізація освітніх програм для підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців. Важливим аспектом такої співпраці є підтримка проєктів, спрямованих на збереження документальних свідчень російсько-української війни та формування міжнародних цифрових архівів [8].

Міжнародна взаємодія сприяє інтеграції українських бібліотек у глобальний інформаційний простір та підвищує їхню роль як

учасників міжнародних комунікаційних мереж. Обмін досвідом із європейськими партнерами дає змогу впроваджувати інноваційні підходи до організації інформаційно-аналітичної діяльності, а також сприяє поширенню достовірної інформації про події в Україні у світовому науковому та культурному середовищі. У результаті бібліотеки виступають не лише центрами інформаційної підтримки громад, а й важливими суб'єктами міжнародної культурної дипломатії.

Отже, інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у період війни набуває комплексного характеру, поєднуючи функції інформаційного посередництва, освітньої підтримки та соціальної комунікації. Розширення аналітичних можливостей бібліотек сприяє зміцненню інформаційної стійкості суспільства та підвищує роль цих інституцій у формуванні сучасного інформаційного середовища України.

Висновки. В умовах війни українські бібліотеки пройшли шлях докорінної трансформації, еволюціонувавши з традиційних книгосховищ у стратегічні комунікаційні центри та хаби інформаційної стійкості. Сьогодні вони виступають критично важливою ланкою у забезпеченні оперативного зв'язку між державою, громадою та окремим громадянином.

Ця зміна статусу зумовила перегляд пріоритетів діяльності, де на перший план вийшов аналітичний складник. Інформаційно-аналітична робота бібліотек змістилася в бік оперативного опрацювання великих масивів даних, створення тематичних дайджестів та аналітичних оглядів. Такі продукти не лише допомагають формувати об'єктивну картину подій, а й стають дієвим інструментом протидії ворожим ІПСО та дезінформації.

Ефективна реалізація цих аналітичних функцій стала можливою завдяки масштабній цифровізації, яка в умовах воєнного стану перетворилася на основний засіб виживання інституції. Активне використання соціальних мереж, хмарних технологій та спеціалізованих онлайн-платформ дало бібліотекам змогу не лише зберегти зв'язок із постійними користувачами, а й суттєво розширити аудиторію. Зокрема, цифрові сервіси забезпечили безперебійний доступ до перевіреної інформації для внутрішньо переміщених осіб та українців, які опинилися за кордоном.

Водночас розвиток цифрових каналів комунікації дав бібліотекам змогу посилити свою соціальну місію та роль у системі національної безпеки. Взявши на себе функції центрів медіаграмотності, бібліотечні установи розпочали системне навчання громадян критичному мисленню. Надаючи консультативну підтримку та сприяючи соціальній адаптації ВПО, бібліотеки безпосередньо зміцнюють інформаційну та психологічну стійкість суспільства.

Крім вирішення оперативних завдань сьогодення, бібліотеки не залишають поза увагою й стратегічну перспективу, що виявляється у збереженні національної пам'яті. Важливою специфікою їхньої роботи стало документування подій війни «в реальному часі». Створення цифрових архівів і тематичних колекцій сьогодні закладає фундамент майбутньої джерельної бази для глибоких досліджень історії, культури та особливостей соціальних комунікацій України у цей період.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні механізмів інтеграції бібліотек у систему національної інформаційної безпеки, аналізі ефективності інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек у протидії дезінформації, а також у дослідженні ролі бібліотек у формуванні цифрової та медіаграмотності різних соціальних груп. Окремої уваги потребує вивчення міжнародного досвіду функціонування бібліотек у кризових умовах та можливостей його адаптації в Україні.

Список використаних джерел

1. Бодак О., Коваль Т., Корчемна І. Діяльність Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: в умовах воєнного стану. *Бібліотечний вісник.* 2023. № 3 (271). С. 36–48. https://doi.org/10.15407/bv2023.03.036

2. Lopatovska Irene, Pickering Grace, Coan Celia. Ukrainian public libraries during the Russia-Ukraine war: Supporting individuals, communities, and the nation. *Journal of Librarianship and Information Science.* 2025. 00(0). Pp. 1–17.https://doi.org/10.1177/09610006251326610

3. Василенко О., Дем'янюк Л. Збереження та інноваційний розвиток бібліотек у сучасних умовах. *Бібліотечний вісник.* 2023.

№ 4 (272). С. 80–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2023_4_10 (дата звернення: 03.03.2026).

4. Ейсмонт Ю. Бібліотеки у процесах дистанційної наукової комунікації: досвід НБУВ. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 9. С. 13–17. https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.9(314)

5. Захарова Н., Середа Т. Соціокультурна діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах воєнного стану. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2023. Вип. 68. С. 114–124. https://doi.org/10.15407/np.68.114

6. Капустянська Н. Інформаційно-бібліотечна робота у період війни і повоєнного відновлення: виклики і відповіді. *Бібліотечний вісник*. 2023. № 3(271). С. 97–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2023_3_11 (дата звернення: 27.02.2026).

7. Бліндюк М. Як змінилися бібліотечні простори в умовах війни. *ЛЕКТÜRA.* 2023. URL: https://www.goethe.de/prj/lek/uk/dos/bup.html (дата звернення: 12.03.2026).

8. Безпала Г., Курманн А. Солідарність у дії: швейцарські бібліотечні проєкти для майбутнього України. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 72. С. 9–19. https://doi.org/10.15407/np.72.009

9. Іванова Н. Інформаційно-аналітична діяльність Національної юридичної бібліотеки НБУВ в умовах війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2024. Вип. 70. С. 86–99. https://doi.org/10.15407/np.70.086

10. Постельжук О. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотеки: окреслення поняття та напрямів. *Вісник Львівського університету. Серія: історична.* 2023. Вип. 55. С. 431–438. URL: https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/history/article/view/13450/14127 (дата звернення: 12.03.2026).

11. Салата Г. Бібліотека у XXI столітті: цифрові інструменти брендингу та аудиторного залучення. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття:* матеріали міжнар. наук. конф. молодих учених (16–17 квіт. 2026 р.) / за ред. А. Соляник та ін. Харків: ХДАК, 2026. Ч. 2. С. 203–205. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/konfer/konfer/KIS-2026/KIS-2026_2.pdf (дата звернення: 20.04.2026).

References

1. Bodak, O., Koval, T., & Korchemna, I. (2023). Activities of Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine unter conditions of martial law. *Library Bulletin, 271*(3), 36-48 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/bv2023.03.036

2. Lopatovska, Irene, Pickering, Grace, & Coan, Celia. (2025). Ukrainian public libraries during the Russia-Ukraine war: Supporting individuals, communities, and the nation. *Journal of Librarianship and Information Science,* 1-17. https://doi.org/10.1177/09610006251326610

3. Vasylenko, O., & Demianiuk, L. (2023). Zberezhennia ta innovatsiinyi rozvytok bibliotek u suchasnykh umovakh [Preservation and innovative development of libraries in the modern context]. *Library Bulletin, 272*(4), 80-86 [in Ukrainian]. Retrieved March 3, 2026, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2023_4_10

4. Eismont, Yu. (2022). Libraries in the processes of distance scientific communication: the experience of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. *Bulletin of the Book Chamber*, *9*, 13-17 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.9(314)

5. Zakharova, N., & Sereda, T. (2023). Sociocultural work of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine under martial law. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 68*, 114-124 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.68.114

6. Kapustianska, N. (2023). Informatsiino-bibliotechna robota u period viiny i povoiennoho vidnovlennia: vyklyky i vidpovidi [Information and library work during the war and post-war reconstruction: challenges and answers]. *Library Bulletin, 3*, 97-100 [in Ukrainian]. Retrieved February 27, 2026, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2023_3_11

7. Blindiuk, M. (2023). Yak zminylysia bibliotechni prostory v umovakh viiny [How library spaces changed during the war]. *LEKTÜRA* [in Ukrainian]. Retrieved March 12, 2026, from https://www.goethe.de/prj/lek/uk/dos/bup.html

8. Bezpala, H., & Kurmann, A. (2024). Solidarity in action: Swiss library projects for Ukraine's future. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 72*, 9-19 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.72.009

9. Ivanova, N. (2024). Information and Analytical Activities of the National Law Library of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine during Wartime. *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,70,* 86-99 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.70.086

10. Postelzhuk, O. (2023). Informatsiino-analitychna diialnist biblioteky: okreslennia poniattia ta napriamiv [Informational and analytical activity of a library: determination of concept and directions]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna – Visnyk of the Lviv University. Historical Series, 55*, 431-438 [in Ukrainian]. Retrieved March 12, 2026, from https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/history/article/view/13450/14127

11. Salata, H. (2026). Biblioteka u XXI stolitti: tsyfrovi instrumenty brendynhu ta auditornoho zaluchennia [Library in the XXI century: digital tools of branding and audience engagement]. In *Proceedings of the Culture and Information Society of the 21st Century International Scientific Conference of Young Scientists, 16-17 April, 2026* (Vols. 1-2. Vol. 2, pp. 203-205). Kharkiv [in Ukrainian]. Retrieved April 20, 2026, from https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/konfer/konfer/KIS-2026/KIS-2026_2.pdf

Отримано / Received 25.04.2026
Прийнято / Accepted 05.05.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Olena Aulina,
PhD (Polit. Sci.), Senior Researcher,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: elena_aulina@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7988-4974

SPECIFICS OF THE INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITIES OF UKRAINIAN LIBRARIES DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article examines the transformation and specific characteristics of social communications within the framework of information and analytical activities of Ukrainian libraries under the conditions of the ongoing Russian-Ukrainian

war. The author analyzes the evolution of library functions, shifting from traditional archival roles to becoming strategic communication hubs and centers of informational resilience. It is demonstrated that in the context of modern information warfare, libraries have emerged as vital institutions for ensuring national security by providing public access to verified information and counteracting disinformation and hostile psychological operations (PSYOPs). The research highlights the primary vectors of library activities during the war, specifically the creation of specialized digital resources, analytical reviews, news digests, and electronic document collections that reflect current socio-political processes. A significant focus is placed on the role of libraries in supporting internally displaced persons (IDPs) and local communities through social integration, legal counseling, and educational initiatives. The study emphasizes the crucial importance of digitalization, noting how social media, cloud technologies, and online platforms have enabled libraries to maintain interaction with users and expand their reach to Ukrainians both within the country and abroad. The methodological framework of the study is based on a system-functional analysis, content analysis of digital library resources, and a comparative approach. The author concludes that the documentation of war events in "real-time" by libraries creates a fundamental source base for future historical and sociological research. The findings suggest that the further development of library infrastructure through international cooperation and technological innovation is essential for strengthening Ukraine's national resilience and its integration into the European information space.

Keywords: social communications, information and analytical activity, Ukrainian libraries, information security, digital resources, Russian-Ukrainian war

https://doi.org/10.15407/np.77.292
УДК 316.3+342.571+316.77]-043.2:342.531.41

Наталія Іванова,
кандидат історичних наук, завідувач відділу,
Національна юридична бібліотека
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: natalie20022002@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5219-8720

Сніжана Юхно,
молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: snijana999@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-5464-025X

СОЦІОКОМУНІКАТИВНА СКЛАДОВА ВПЛИВУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПРАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС

Статтю присвячено комплексному осмисленню змісту, системності та ефективності соціокомунікативних механізмів впливу громадянського суспільства на процес підготовки нормативно-правових актів. Це набуває особливої значущості в умовах оновлення законодавства, що спрямоване на посилення ролі громадянського суспільства в державотворчих процесах.

Встановлено, що зміст соціокомунікативної складової впливу громадянського суспільства на правотворчий процес розкривається через інформаційний обмін, публічний діалог та експертну участь з використанням, серед іншого, інструментів цифрової демократії. Ці комунікації реалізуються у таких формах, як громадські консультації, петиції, різного роду аналітична діяльність з використанням соціальних медіа та електронних ЗМІ. Тобто такі форми функціонують через комплекс механізмів – дискурсивних, інституційних, інформаційно-цифрових.

Ефективність впливу громадянського суспільства значною мірою залежить від рівня відкритості суб'єктів правотворення, а також від розвитку цифрових інструментів взаємодії між владою та громадськістю. Узагаль-

© Н. Іванова, С. Юхно, 2026

нено, що соціокомунікативна складова є важливим чинником демократизації правотворчого процесу забезпечуючи його прозорість, інклюзивність і соціальну обумовленість.

Ключові слова: громадянське суспільство, соціокомунікативні механізми, правотворчий процес, законодавство, інформаційний обмін, громадська участь

Постановка проблеми. Сучасна система соціальних комунікацій, що стрімко трансформується під впливом розвитку цифрових технологій, створює для громадянського суспільства умови переходу на новий рівень функціонування та ефективності. Методи реалізації традиційно притаманних громадянському суспільству завдань в умовах цифровізації набувають глибини впливу та прискорення зворотної реакції. Це пов'язано з розгалуженням цифрових комунікаційних каналів і відображається на поглибленні діалогу між різними соціальними групами, органами державної влади та громадянами.

Повномасштабна війна в Україні значно вплинула на розвиток інститутів громадянського суспільства, які привертають увагу до актуальних суспільних проблем і відстоюють перед державою інтереси громадян у найбільш вразливих аспектах життя в умовах війни. Водночас громадянське суспільство під час війни продемонструвало здатність бути опорою держави в процесі подолання численних викликів військового стану. Крім того, правова система України сьогодні перебуває в процесі активної трансформації в контексті євроінтеграції та пошуку шляхів стабілізації й розвитку соціально-економічної сфери країни. У таких умовах ефективна комунікація держави та суспільства як механізм узгодження інтересів може бути запорукою прозорості й ефективності процесу правотворення. Різноманітні цифрові інструменти розкривають нові можливості продуктивної взаємодії громадянського суспільства з органами державної влади у сфері правотворчої діяльності та прийняття рішень. Ці процеси зумовлюють актуальність дослідження взаємодії громадянського суспільства та держави у сфері правотворення, соціокомунікативних механізмів впливу громадянського суспільства на цей процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття громадянського суспільства, його інститутів, а також особливостей його

функціонування у світі та сучасній Україні розглядали чимало українських дослідників у межах різних галузей науки. Окремий науковий інтерес для розуміння ґенези цього феномена становить праця С. Куцелап, у якій дослідниця доходить висновку, що «термін "громадянське суспільство" є міждисциплінарним та полісемантичним, проте теоретичне становлення поняття "громадянське суспільство" пов'язане з філософськими пошуками мислителів Нового часу, тому зазначене поняття можна тлумачити не лише в правовому сенсі, а й як систему взаємопов'язаних духовних, соціальних, культурних, економічних та інтелектуальних чинників, що утворюють певну соціокультурну дійсність» [1]. Для з'ясування ролі громадянського суспільства в сучасних умовах варто звернути увагу на статтю В. Якубовського. Автор акцентує на тому, що воно виступає каталізатором соціальних змін і сприяє розбудові стійких демократичних інституцій. «Громадянське суспільство відіграє важливу роль у зміцненні демократії, забезпеченні прав людини та розвитку соціальної справедливості в сучасному світі. Його ключові ознаки, такі як активність громадян, незалежність від держави та бізнесу, а також здатність до впливу на прийняття рішень, роблять його важливим елементом суспільних і політичних процесів» [2]. Доповнює ці міркування позиція І. Федірко та О. Косілової, що «функціональним проявом громадянського суспільства слід вважати таку діяльність його інститутів, яка спрямована на утвердження і захист його головних цінностей, впровадження та оптимізацію інституційних механізмів демократії, а також політико-правових засад її відтворення та вдосконалення» [3]. Теоретичну та практичну цінність має дослідження О. Волохова, яке дало змогу глибше поглянути на проблему пошуку оптимальних напрямів залучення суспільства до здійснення правотворчості. Висновки автора були використані для уточнення існуючих правових механізмів та міжнародних стандартів у сфері проведення публічних консультацій [4]. У колі нечисленних науковців, які зверталися до ролі громадянського суспільства в процесі правотворення, особливої уваги заслуговує праця Т. Дідича, у якій дослідник наголошує на тому, що громадянське суспільство є важливою інституцією, яке є невід'ємним суб'єктом у процесі правотворення, та виокремлює два рівні впливу

громадянського суспільства на утворення права залежно від кола суб'єктів громадянського суспільства: «1) безпосередній вплив на утворення права, що являє собою самостійний рівень впливу громадянського суспільства на правоутворення, який реалізується народом – тобто всіма громадянами держави всіх національностей шляхом реалізації безпосереднього волевиявлення народу, яке стосується прийняття, зміни або скасування норм права; 2) опосередкований вплив на утворення права, що являє собою самостійний рівень впливу громадянського суспільства на правоутворення, який реалізується ним через об'єднання громадян шляхом здійснення офіційного або неофіційного тиску на суб'єктів творення права щодо прийняття, зміни або скасування норм права» [5].

Водночас варто зауважити, що тема трансформації взаємодії громадянського суспільства та органів державної влади саме в контексті правотворчого процесу висвітлюється лише фрагментарно. Потребує комплексного осмислення реальний зміст, системність та ефективність соціокомунікативних механізмів впливу громадянського суспільства на процес підготовки нормативно-правових актів. Це набуває особливої значущості в умовах оновлення законодавства, що спрямоване на посилення ролі громадянського суспільства в державотворчих процесах.

Мета. Систематизувати та уточнити зміст соціокомунікативної складової впливу громадянського суспільства на правотворчий процес як цілісного комплексу взаємопов'язаних елементів – форм і механізмів такого впливу з урахуванням сучасних умов цифровізації та існуючої практики взаємодії громадян з державою.

Виклад основного матеріалу. Сучасне розуміння поняття «громадянське суспільство» в українському науковому дискурсі полягає в його нерозривному взаємозв'язку з державою і водночас автономній діяльності інститутів громадянського суспільства в системі соціальних відносин, спрямованих на реалізацію прав та інтересів громадян через здійснення впливу на державну політику. Взаємопов'язаність держави та громадянського суспільства обумовлена насамперед глобальним цілепокладанням цієї взаємодії. Як зазначає С. Куцелап, «держава і громадянське суспільство тісно взаємопов'язані, тому що змушені вирішувати проблему

оптимального поєднання інтересів особи, громадських об'єднань і держави, яка постає передумовою їх розвитку. Громадянське суспільство відіграє активну роль у процесах політичної демократизації, забезпечує можливість демократичних трансформацій, внаслідок чого держава набуває атрибути правової та демократичної структури» [1].

У системі соціальних комунікацій громадянське суспільство можна визначити як потужний елемент суспільної взаємодії, що виконує одночасно інформаційно-комунікативну функцію, виступаючи механізмом суспільного діалогу, та інформаційно-інтегративну – через формування цілісної картини спільних цінностей і суспільних потреб, формування громадської думки, відповідно впливаючи на процес ухвалення політико-правових управлінських рішень. Це корелюється з думкою І. Федірко та О. Косілової, які, досліджуючи напрями взаємодії громадянського суспільства й держави, зазначають, що «громадянське суспільство виконує низку функцій по відношенню до держави. Їх слід визначати як зовнішні, оскільки вони спрямовані на використання політики та ресурсів державної влади або здійснення впливу на характер діяльності її інститутів в інтересах громадянського суспільства. Сукупність зовнішніх функцій утворює окремий вимір взаємодії громадянського суспільства із державою. І перш за все тим, що громадянське суспільство, з одного боку, створює бар'єри, які не дозволяють державі активно втручатися у справи суспільства, а з іншого боку, громадянське суспільство намагається визначати цілі, корегувати та контролювати державну політику з метою максимального урахування у ній інтересів його різноманітних суб'єктів» [3].

Роль і значення громадянського суспільства в правотворчому процесі обумовлені його посередницькою функцією між суспільством і державою, де першою ланкою цієї взаємодії є артикулювання сформованого суспільного запиту на правове регулювання певної сфери чи напряму діяльності. Наступною ланкою відповідно є активна участь у підготовчій стадії правотворчого процесу та здійснення громадського контролю. Ці дві ланки є базою соціокомунікативної складової впливу громадянського суспільства на правотворчий процес, яка передбачає забезпечення інформаційної

взаємодії з метою узгодження суспільних інтересів громадськості та безпосередньо суб'єктів правотворчої діяльності. «…Правотворчий процес – це завжди двоєдина цілеспрямована діяльність: громадянського суспільства та відповідних правотворчих органів» [6].

Спробуємо розкрити зміст соціокомунікативної складової впливу громадянського суспільства на правотворчий процес. Як вже зазначалося вище, базовою умовою для здійснення такого впливу є наявність такого елемента, як інформаційний обмін. Ініціювання громадським суспільством публічного діалогу та його експертного супроводу є необхідною умовою забезпечення соціальної обумовленості прийняття певних законодавчих актів або їх удосконалення. Враховуючи стрімкий розвиток цифрових технологій і відповідно цифровізацію соціокомунікативних механізмів, спостерігаємо зростання долі публічного діалогу, що відбувається в електронному середовищі. Цей фактор, вочевидь, є проявом електронної демократії, зміст якої розкрито в Законі України «Про Національну програму інформатизації» 2807-IX від 01.12.2022 р. [1]. Її визначено як форму суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення й державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах. У документі зазначається, що це, серед іншого, дає змогу поліпшити зворотний зв'язок суб'єктів владних повноважень на звернення громадян, сприяти публічним дискусіям, привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень. «Електронна демократія має в Україні великі перспективи для свого розвитку та значні переваги для самого українського суспільства. Це можна побачити з багатьох наявних практичних прикладів використання інструментів е-демократії в нашій країні – від е-звернень та е-петицій до центральних та місцевих органів влади до бюджетів участі та е-консультацій на місцевому рівні» [7].

Форми впливу громадянського суспільства на правотворення логічно витікають із змісту його соціокомунікативної складової. Серед них можна назвати публічні консультації та громадські

[1] Про Національну програму інформатизації : Закон України № 2807-IX від 01.12.2022 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20/ed20221201#n13 (дата звернення: 20.02.2026).

слухання. Головною відмінністю між цими двома формами участі громадянського суспільства є рівень прийняття рішень. Поняття «громадські слухання» визначено ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування» 280/97-ВР [1] як форму участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. Проведення громадських слухань є обов'язковим для таких правотворчих актів, як статут територіальної громади, проєкт місцевого бюджету, проєкти стратегічних програм, концепцій і планів розвитку [2].

Проведення публічних консультацій на сьогодні регулюється постановою КМУ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» № 996-2010-п [3]. Згідно з документом консультації з громадськістю організовує та проводить орган виконавчої влади, який є головним розробником проєкту нормативно-правового акта або готує пропозиції щодо реалізації державної політики у відповідній сфері державного й суспільного життя. Відповідно до п. 12 Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, затвердженого зазначеною постановою, є перелік проєктів нормативно-правових актів, щодо яких консультації з громадськістю у формі публічного громадського обговорення та/або електронних консультацій проводяться обов'язково. Зокрема, ідеться про нормативно правові акти, що стосуються конституційних прав, свобод та обов'язків громадян; життєвих інтересів громадян, у тому числі впливають на стан навколишнього природного середовища; передбачають провадження регуляторної діяльності в певній сфері; визначають стратегічні цілі, пріоритети, завдання у відповідній сфері

[1] Про місцеве самоврядування : Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 20.02.2026).

[2] Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування : Закон України № 3703-IX від 09.05.2024 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text (дата звернення: 20.02.2026).

[3] Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова КМУ № 996-2010-п. в редакції від 25.03.2025 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.02.2026).

державного управління; стосуються інтересів територіальних громад, здійснення повноважень місцевого самоврядування; стосуються витрачання бюджетних коштів та ін.

Як зазначає О. Волохов, «участь громадськості на різних етапах розробки проєктів нормативно-правових актів, включаючи виявлення самої правової проблеми, для вирішення якої пропонується прийняти відповідний закон чи підзаконний акт, забезпечує прозорість та соціальну орієнтованість дій влади. Публічні консультації, як інструмент громадської участі в державних справах, дозволяє аналізувати та погоджувати законодавчі ініціативи із безпосередніми адресатами дії законодавства, що позитивно відображається на рівні його сприйняття та дотримання» [4].

Ще однією важливою формою впливу громадянського суспільства на правотворчий процес є електронна петиція, що є колективним зверненням громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про звернення громадян» № 393/96-ВР [1]. У контексті правотворчого процесу електронна петиція дає можливість для реалізації суспільної ініціативи щодо вдосконалення правових норм, усунення прогалин у законодавстві або потреби в прийнятті нових законодавчих актів. Ефективність реалізації таких суспільних ініціатив забезпечується обов'язковістю розгляду петицій у разі наявності необхідної кількості голосів та обов'язком органів влади надати офіційну відповідь. Таким чином, «волевиявлення народу та здійснення ним влади може бути реалізовано в різних формах, зокрема шляхом реалізації права на правотворчу ініціативу через інструменти безпосередньої демократії, а саме е-петиції» [8]. Зауважимо, що результатом розгляду електронної петиції може бути розробка та внесення до розгляду законопроєкту із зазначеної в петиції проблематики, а також може бути реалізовано внесення змін до чинних законодавчих актів.

Отже, розглянувши публічні консультації, громадські слухання й електронні петиції, можемо зазначити, що це формалізовані

[1] Про звернення громадян : Закон України № 393/96-ВР в редакції від 24.01.2026 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 20.02.2026).

форми участі та впливу громадянського суспільства на правотворчий процес. Це обумовлено їх чітко визначеною законодавчою процедурою та наявністю правових наслідків. Також відзначимо інституційний характер цих форм, оскільки інформаційна взаємодія тут відбувається через офіційні канали зв'язку між громадянським суспільством та органами влади.

Також у процесі реалізації зазначених форм участі та впливу громадянського суспільства на правотворчий процес спостерігаємо такі соціокомунікативні риси, як регулярність інформаційної взаємодії (законодавчо визначені часові рамки), направленість інформаційного обміну (визначена мета, як правове врегулювання проблеми, узгодження дій та ін.), багатосторонність та інтерактивність інформаційного обміну (наявність зворотного зв'язку), контекстуальність (соціальний запит як контекст).

Серед неформалізованих форм впливу на правотворчий процес варто відзначити використання громадянським суспільством медіаресурсів та онлайн-платформ для обговорення правових питань, залучення експертної спільноти з метою підготовки аналітичних висновків і рекомендацій. Проведення адвокаційних кампаній також є дієвим інструментом громадянського суспільства, адже «громадянська адвокація впливає на формування політики та інституційні зміни шляхом формування громадської думки, лобіювання політиків та стимулювання законодавчої реформи. Правозахисні організації проводять дослідження, поширюють інформацію та мобілізують громадську підтримку для просування своїх політичних планів і пріоритетів» [9].

Розглянемо детальніше механізми впливу на правотворення, такі як сукупність методів, форм та інструментів інформаційної взаємодії громадянського суспільства й органів влади.

Звернемо увагу на дискурсивний механізм, який реалізується насамперед через формування суспільного порядку денного, коли громадські організації, експертні спільноти, групи активістів та інші інститути й представники громадянського суспільства артикулюють і тлумачать соціальний запит на правове розв'язання тих чи інших проблем. Тобто, формуючи в інформаційному просторі проблемне

поле, громадянське суспільство вбудовує його в публічний дискурс, спонукаючи відповідно реагувати суб'єкти законодавчої ініціативи.

Наступним механізмом можна назвати інституційний. Тут ми маємо на увазі участь представників громадянського суспільства в робочих групах, різноманітних консультативних громадських радах, використання інструментів електронної демократії на етапах обговорення й підготовки нормативних документів. Тут доречно акцентувати увагу на такому важливому та потенційному елементі інституційного механізму впливу громадянського суспільства на правотворення, як деліберація (deliberation) [10]. Цей термін буквально означає процес колективного розгляду питання, обмірковування аргументів перед прийняттям рішення. Тобто йдеться не тільки і не стільки про «опитування» суспільства щодо його оціночних суджень, а про цілком реальну двосторонню комунікацію, що відбувається з метою досягнення спільного рішення. Як зазначається в статті Т. Андрійчук, присвяченій вивченню механізмів деліберативної демократії з точки зору можливості їх застосування в Україні, «деліберативна демократія за своїми нормативними властивостями має значний потенціал, щоб наблизити державні інституції до впровадження принципів належного урядування. Вона передбачає залучення громадян, інших заінтересованих сторін до обґрунтованих, аргументованих обговорень питань державної політики та спрямовується на формування конструктивних відносин, залагодження конфліктів, наближення до консенсусу. В Україні вже є певні механізми, які передбачають обговорення питань державної політики, насамперед громадські ради, публічні консультації, опитування на Єдиному державному порталі електронних послуг та в застосунку "Дія". Однак під час їх застосування приділяється недостатньо уваги характеристикам, які могли б забезпечити їх деліберативність» [11].

Ще один впливовий механізм, який застосовує громадянське суспільство, визначимо як інформаційно-цифровий. Основними інструментами реалізації цього механізму є як технології е-демократії, які дають можливість здійснювати цифрову взаємодію між громадянами та владою, так і недержавні цифрові інструменти горизонтального інформаційного обміну, через які також

формується публічний дискурс. Найактуальнішими з них сьогодні є соціальні мережі та месенджери, частина яких стала не просто ресурсом для швидкої передачі повідомлень через інтернет, а й потужними новинними каналам та платформою обміну думками і формування смислів. «Соціальні мережі можуть розглядатися як один із інститутів громадянського суспільства. Вони належать до категорії незалежних засобів масової інформації, що обслуговують громадські інтереси та потреби. Важливо, що ці мережі формують громадську думку, впливаючи на соціальні процеси та політичні рішення. Вони входять до вертикального виміру громадянського суспільства, нарівні з політичними правами громадян, політичними партіями та рухами, органами місцевого самоврядування та іншими незалежними ЗМІ» [12].

Значну вагу в процесі інформаційного обміну сьогодні мають незалежні електронні медіа, на базі яких найчастіше відбуваються експертні та фахові дискусії з питань правотворення, публікуються аналітичні огляди чинного законодавства й законотворчого процесу. Також електронні медіа, а саме: онлайн-видання, інформаційні агенції та портали, формують на своїй платформі простір для розвитку блогосфери чи так званої громадської журналістики, створюючи, таким чином, як для фахівців, лідерів думок, так і користувачів у цілому можливості реалізовувати в персоналізованій формі вплив на процеси правотворення, транслюючи свою позицію щодо вдосконалення законодавства та проведення реформ.

Ефективним інструментом громадського контролю у сфері правотворення є незалежні моніторингові сайти та сервіси, у тому числі мобільні додатки, що створюють громадські організації з метою нагляду за дотримання вимог законотворчого процесу, відстеження змін у законодавстві, оцінювання їх ефективності, контролю активності депутатів і голосувань.

Підсумовуючи аналіз соціокомунікативної складової впливу громадянського суспільства на правотворення, необхідно звернутися до важливих законодавчих актів, прийнятих останніми роками, що посилюють інституціоналізацію участі громадськості в державотворчих процесах. Ідеться про Закон України «Про публічні консуль-

тації» № 3841-IX [1], який набере чинності через 12 місяців з дня припинення або скасування воєнного стану, та про Закон України № 3354-IX «Про правотворчу діяльність» в останній редакції від 19.04.2025 р. [2], який був прийнятий у 2023 р. та вже набув чинності. Незважаючи на те що обидва документи піддаються широкому обговоренню, у тому числі фаховій критиці, треба зазначити, що ними закладено правову основу механізму партнерської взаємодії, де участь громадянського суспільства та громадська експертиза стають обов'язковим елементом легітимізації правової норми.

Положення зазначених законів України вказують на те, що на законодавчому рівні сформулювалося розуміння, що з метою забезпечення дійсно якісного законодавства правотворча діяльність має здійснюватися з належним забезпеченням участі громадянського суспільства в правотворенні та ґрунтуватися на максимальному врахуванні (шляхом виявлення і вивчення) його інтересів та потреб у такій діяльності.

Головне, на чому хотілося б акцентувати увагу, це теза в преамбулі Закону України «Про правотворчу діяльність» про те, що серед його основних цілей є забезпечення участі громадянського суспільства в правотворчій діяльності та якості законодавства України. Також важливо звернути вагу на ст. 4 цього Закону, яка визначає учасників правотворчої діяльності. Законодавчою новацією тут є введення поняття «заінтересовані особи». Відповідно до п. 5 ст. 4 закону про правотворчу діяльність, заінтересованими особами є фізичні та юридичні особи, на яких вплине прийняття (видання) відповідного нормативно-правового акта, а саме: громадяни України; іноземці й особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України; громадські об'єднання, професійні спілки і їх об'єднання, творчі спілки та їх об'єднання, благодійні й релігійні організації; асоціації органів місцевого самоврядування, органи

[1] Про публічні консультації : Закон України № 3841-IX від 20.06.2024 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-20#n99 (дата звернення: 10.03.2026).

[2] Про правотворчу діяльність : Закон України № 3354-IX в редації від 19.04.2025 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text (дата звернення: 10.03.2026).

самоорганізації населення; непідприємницькі товариства, суб'єкти господарювання та їх об'єднання, організації роботодавців і їх об'єднання, органи професійного самоврядування, саморегулівні організації; інші особи, прав, свобод, інтересів чи обов'язків яких стосується відповідний нормативно-правовий акт. Зазначається, що заінтересовані особи можуть ініціювати підготовку проєкту нормативно-правового акта перед суб'єктом правотворчої ініціативи (ч. 3 цієї статті). Тобто бачимо, що термін «заінтересовані особи» тут охоплює широке коло учасників, зокрема громадські об'єднання та інші інститути громадянського суспільства, що змінює традиційне розуміння держави як єдиного учасника правотворчої діяльності на законодавчому рівні й демонструє імплементацію європейської парадигми розробки та підготовки нормативно-правових документів.

Ще одним важливим аспектом у цьому напрямі є ст. 45, присвячена публічним консультаціям, та ст. 29 цього Закону, присвячена процесу розроблення проєкту нормативно-правового акта, де серед основних етапів його розробки також вказано публічні консультації. Безпосередньо появу цього терміна в Законі України «Про правотворчу діяльність» можна вважати потужним кроком до створення системи участі громадянського суспільства в розробці нормативно-правових актів. Як ми зазначали вище, цим Законом визначено, що заінтересовані особи, тобто громадянське суспільство в широкому розумінні тепер є учасником правотворчої діяльності, а зміст цієї взаємодії з державною переходить від обговорення оприлюдненого проєкту законодавчого акта з метою його обговорення у форматі діалогу. Адже безпосередньо етимологія слова «консультація» походить з латинської мови та буквально означає збиратися разом й обмірковувати [13], тобто публічні консультації – це взаємодія з метою отримання збору експертних думок, фактів, відгуків, ідей для покращення документа, що розробляється.

Проведення публічних консультацій у процесі правотворчої діяльності в Україні, формування методології та навіть певної правової культури щодо організації цього процесу є пріоритетним завданням для держави. Участь суспільства в правотворчості має стати цілком нормальною практикою, яка відповідає міжнародним стандартам у цій сфері [4].

Варто зауважити, що відповідно до прикінцевих положень ст. 45 Закону «Про правотворчу діяльність», незважаючи на те що документ уже набрав чинності, буде введено в дію разом не раніше дня набрання чинності Законом України «Про публічні консультації».

Глибокий аналіз законів України «Про правотворчу діяльність» і «Про публічні консультації» не є метою цієї праці, проте вкрай важливо підкреслити їх значення для якісної трансформацій участі та впливу громадянського суспільства на правотворчу діяльність. Адже, як зазначається в матеріалі незалежного українського ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», присвяченому змінам, які спричинять ці два закони, «законодавство України містить мінімальні вимоги щодо участі громадськості у процесі ухвалення важливих для суспільства рішень. Ба більше, більшість таких вимог стосується проєктів НПА, підготовлених саме міністерствами. Значною мірою чинні процедури залишаються формальними, оскільки Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики (Порядок № 966) не передбачає обов'язкового проведення консультацій щодо всіх проєктів НПА, розроблених органами виконавчої влади, та звужує обсяг необхідних консультацій» [14].

Отже, можна констатувати, що зазначені закони було прийнято з метою вдосконалення процесу розробки нормативно-правових актів, що є частиною реформи державного управління в Україні, яка, у свою чергу, відбувається в межах виконання рекомендацій Європейської комісії для вступу України до ЄС.

Висновки. В умовах глибоких трансформацій, що відбуваються з українським суспільством на тлі війни, соціально-економічних викликів і реформування правової системи відбувається посилення ролі громадянського суспільства; особливої актуальності набуває проблема визначення соціокомунікативних механізмів його впливу на правотворчий процес. Тим більше це питання набуває важливості в контексті законодавчих змін, що дають імпульс громадянському суспільству трансформуватися з допоміжного елемента процесу правотворення в його дієвий структурний елемент, поступово долаючи недостатність зворотного зв'язку і вдосконалюючи практики комунікації.

Соціокомунікативна складова характеризується насамперед процесом створення смислів, узгодження інтересів, формування суспільного запиту на підвищення якості правового регулювання та трансляції їх через сукупність інформаційних каналів і взаємодій, перебуваючи в реальному зв'язку із соціумом. Ініціювання громадським суспільством публічного діалогу та його експертного супроводу є необхідною умовою забезпечення соціальної обумовленості прийняття певних законодавчих актів або їх вдосконалення. Громадянське суспільство, використовуючи сучасні соціокомунікативні інструменти, виступає системним елементом взаємодії між суспільством і державою.

Зміст соціокомунікативної складової впливу громадянського суспільства розкривається через інформаційний обмін, публічний діалог та експертну участь з використанням, серед іншого, інструментів цифрової демократії. Ці комунікації реалізують у формах громадських консультацій, петицій, різного роду аналітичній діяльності та з використанням соціальних медіа й електронних ЗМІ. Тобто такі форми функціонують через комплекс механізмів – дискурсивних, інституційних, інформаційно-цифрових.

Отже, соціокомунікативна складова впливу громадянського суспільства на процес правотворення сприяє забезпеченню його прозорості, інклюзивності та соціальній обумовленості, отже, є важливим чинником демократизації правотворчого процесу.

Список використаних джерел

1. Куцелап С. Громадянське суспільство: філософський вимір. *Полтавський правовий часопис*. 2022. № 1. URL: https://plr.nlu.edu.ua/article/view/287738/285669 (дата звернення: 18.02.2026).

2. Якубовський В. П. Громадянське суспільство: сутність, ключові ознаки та роль у сучасному світі. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2022. № 2 (76). С. 264–269. https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.43

3. Федірко І. П., Косілова О. І. Громадянське суспільство і держава: напрями взаємодії. *Політологічний вісник.* 2023. № 90. https://doi.org/10.17721/2415-881x.2023.90.302-312

4. Волохов О. С. Публічні консультації як етап правотворчої діяльності в Україні: ефективність правових механізмів та міжнародні стандарти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Т. 1. № 89. С. 26–34. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.3

5. Дідич Т. О. Місце громадянського суспільства в механізмі сучасного правоутворення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія «Право»*. 2021. Вип. 67. С. 25–28. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.4

6. Оніщенко Н. М. Правотворчість: проблеми сьогодення. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 20–27. https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-20-26

7. Диха М. В., Жмурик І. М. Вплив електронної демократії на розвиток громадянського суспільства в Україні. *Підприємництво та стратегічні напрями розвитку бізнес-процесів в умовах глобальних викликів* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. екон. форуму (5–7 груд. 2024 р.). Хмельницький, 2024. С. 232–235. URL: https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/18189 (дата звернення: 20.02.2026).

8. Ємельянова А. Г. Реалізація права народної правотворчої ініціативи за допомогою електронної петиції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 44–47. URL: https://pjv.nuoua.od.ua/v6_2016/11.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

9. Цаценко О. В. Громадянська адвокація в умовах сучасних політичних трансформацій. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 30 квіт. 2024 р.) / Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, Центр соціально-політичних досліджень “Politicus”. С. 100–102. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19648 (дата звернення: 28.02.2026).

10. Deliberation. *Merriam-Webster.com dictionary.* URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/deliberation (дата звернення: 28.02.2026).

11. Андрійчук Т. Посилення механізмів деліберативної демократії для належного врядування в Україні. *Політикус*. 2022. Вип. 2. С. 7−13. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-2.1

12. Савчук Н. М. Медіакомунікації в системі соціальних комунікацій. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2024. Т. 35 (74). № 3. Т. 2. С. 78–83. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.2/13

13. Consultation. Etymology, origin and meaning of consultation by etymonline. *Online Etymology Dictionary*. URL: https://www.etymonline.com/word/consultation (дата звернення: 10.03.2026).

14. Правотворчість на нових засадах: як Закони «Про правотворчу діяльність» та «Про публічні консультації» змінять якість урядування в Україні. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL: https://surl.li/frneqb (дата звернення: 10.03.2026).

References

1. Kutselap, S. (2022). Hromadianske suspilstvo: filosofskyi vymir [Civil society: philosophical dimension]. *Poltavskyi pravovyi chasopys – Poltava Law Journal, 1* [in Ukrainian]. Retrieved February 18, 2026, from https://plr.nlu.edu.ua/article/view/287738/285669

2. Yakubovskyi, V. P. (2022). Civil society: essence, key features and role in the modern world. *The State and the Regions. Series: Law*, *2*(76), 264-269. https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.43

3. Fedirko, I. P., & Kosilova, O. I. (2023). Civil society and the state: directions of interaction. *Journal of Political Science, 90*, 302-312. https://doi.org/10.17721/2415-881x.2023.90.302-312

4. Volokhov, O. S. (2025). Public consultations as a stage of law-making activity in Ukraine: effectiveness of legal mechanisms and international standards. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law", 1*(89), 26-34. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.3

5. Didych, T. O. (2021). The place of civil society in the mechanism of modern law-making. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law"*, *67*, 25-28. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.4

6. Onishchenko, N. M. (2023). Law-making: current problems. *Law Almanac, 14,* 20-27. https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-20-26

7. Dykha, M. V., & Zhmuryk, I. M. (2024). Vplyv elektronnoi demokratii na rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini [The impact of e-democracy on the development of civil society in Ukraine].

In *Entrepreneurship and Strategic Directions for the Development of Business Processes in the Context of Global Challenges. Proceedings of the IV International Scientific and Practical Economic Forum, 5-7 December 2024* (pp. 232-235). Khmelnytskyi [in Ukrainian]. Retrieved February 20, 2026, from https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/18189

8. Yemelianova, A. H. (2016). Realizatsiia prava narodnoi pravotvorchoi initsiatyvy za dopomohoiu elektronnoi petytsii [Realization of the right of people's law-making initiative through an electronic petition]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Precarpathian Legal Bulletin, 6*, 44-47 [in Ukrainian]. Retrieved February 28, 2026, from https://pjv.nuoua.od.ua/v6_2016/11.pdf

9. Tsatsenko, O. V. (2024). Hromadianska advokatsiia v umovakh suchasnykh politychnykh transformatsii [Civil advocacy in the conditions of modern political transformations]. In *The Modern Ukrainian State: Directions for Development and Approaches to Resource Mobilization. Proceedings of the 8th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, 30 April 2024* (pp. 100-102). Odesa [in Ukrainian]. Retrieved February 28, 2026, from http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19648

10. Deliberation. *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved February 28, 2026, from https://www.merriam-webster.com/dictionary/deliberation

11. Andriichuk, T. (2022). Strengthening of deliberative democracy mechanisms for good governance in Ukraine. *Politicus*, *2*, 7-13. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-2.1

12. Savchuk, N. M. (2024). Media communications in the system of social communications. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Ternopil National University. Series "Philology. Journalism"*. Vol. 35(74). No. 3. Vol. 2, 78-83. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.2/13

13. Consultation. Etymology, origin and meaning of consultation by etymonline. *Online Etymology Dictionary*. Retrieved March 10, 2026, from https://www.etymonline.com/word/consultation

14. Pravotvorchist na novykh zasadakh: yak Zakony "Pro pravotvorchu diialnist" ta "Pro publichni konsultatsii" zminiat yakist uriaduvannia v Ukraini [Law-making on new grounds: how the Laws "On Law-making activity" and "On Public consultations" will change the quality of governance in Ukraine]. *Laboratoriia zakonodavchykh initsiatyv –*

Legislative Initiatives Lab [in Ukrainian]. Retrieved March 10, 2026, from https://surl.li/frneqb

Отримано / Received 16.03.2026
Прийнято / Accepted 27.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Natalia Ivanova,
PhD (History), Head of Department,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: natalie20022002@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5219-8720
Snizhana Yukhno,
Junior Researcher,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: snijana999@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-5464-025X

THE IMPACT OF CIVIL SOCIETY ON THE LAW-MAKING PROCESS, WITH A FOCUS ON ITS SOCIO-COMMUNICATIVE DIMENSION

This article provides a thorough analysis of the content, systematic nature and effectiveness of the socio-communicative mechanisms through which civil society influences the process of drafting legislative acts. This is particularly important in the context of legislative reform aimed at strengthening the role of civil society in state-building processes. In the midst of the significant transformations currently occurring in Ukrainian society, including the ongoing war, socio-economic challenges, and the reform of the legal system, the role of civil society is expanding. Consequently, the issue of identifying the socio-communicative mechanisms through which it influences the law-making process, is becoming particularly relevant. Furthermore, this issue is becoming increasingly important in the context of legislative changes that are driving civil society to evolve from a supporting element of the law-making process into an active structural element, gradually overcoming the lack of feedback and improving communication practices. The socio-communicative component is characterised primarily by the process of creating meaning, reconciling interests, shaping public demand for improved legal regulation, and conveying

these through a range of information channels and interactions whilst maintaining a genuine connection with society. The initiation of public dialogue by civil society and its expert support are essential prerequisites for ensuring that the adoption or improvement of certain legislative acts is socially justified. Civil society, leveraging modern socio-communicative tools, functions as a systemic component of the interaction between society and the state. The substance of the socio-communicative component of civil society's influence is realised through information exchange, public dialogue and expert participation, which include the tools of digital democracy. These communications take various forms, including public consultations, petitions, analytical activities, and the use of social and electronic media. To summarise, these forms operate through a combination of mechanisms, including discursive, institutional and information-digital processes.

Therefore, the socio-communicative component of civil society's influence on the law-making process is vital in ensuring its transparency, inclusivity and social accountability. Consequently, it is an important factor in the democratisation of the law-making process.

Keywords: civil society, socio-communicative mechanisms, law-making process, legislation, information exchange, public participation

https://doi.org/10.15407/np.77.312
УДК 070(44)“2025/2026”:327(477)+ 327.82(44:477)

Світлана Польовик,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: polevik@gov.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5960-527X

МЕДІАРЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ІНІЦІАТИВ Е. МАКРОНА ЩОДО УКРАЇНИ: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ТОНАЛЬНОСТІ СТАТЕЙ LE MONDE

У статті описано емпіричний досвід якісного контент-аналізу діяльності Президента Франції Е. Макрона на дипломатичному рівні щодо закінчення російсько-української війни у висвітленні французькою газетою “Le Monde” з урахуванням специфіки цього медіа. Ракурс дослідження було сфокусовано на оціночному забарвленні, зокрема нейтральному, позитивному та негативному, з яким показано дипломатичні зусилля Е. Макрона щодо України на шпальтах впливового французького видання за період січня 2025 р. – січня 2026 р. Охарактеризовано тональність, з якою відображено дипломатичну стратегію Е. Макрона в контексті мирного врегулювання ситуації в Україні в дискурсі газети “Le Monde”. Проаналізовано, яким чином медіарепрезентація впливає на формування образу Франції як гаранта європейської безпеки. З’ясовано, що перевага нейтрального характеру публікацій газети свідчить про глибоку політичну дискусію всередині Франції та складність завдань, які стоять перед Е. Макроном. Згідно з результатами контент-аналізу дипломатія Е. Макрона щодо України постає перед читачем не як ряд тріумфів чи поразок, а як складний, прагматичний і часто виснажливий процес адаптації Франції до нової геополітичної реальності, де обережний аналіз переважає над емоційними оцінками.

Ключові слова: контент-аналіз, тональність, Е. Макрон, дипломатія, Україна, Франція, Le Monde

Постановка проблеми. Французька Республіка під керівництвом Е. Макрона претендує на роль ключового медіатора та лідера

© С. Польовик, 2026

європейської безпекової архітектури. Дипломатичні ініціативи Президента Франції щодо України заслуговують бути об'єктом окремого дослідження, так як пройшли радикальну трансформацію: від політики балансування та телефонних розмов з російським диктатором у 2022 р. до концепції стратегічної двозначності та заяв у 2026 р. про те, що французька армія братиме участь в операціях із контролю російсько-українського кордону після підписання перемир'я.

Незважаючи на значну увагу до зовнішньої політики Е. Макрона, у сучасному науковому дискурсі залишається недостатньо вивченим питання динаміки тональності медійної репрезентації його дипломатичних зусиль у французькому якісному друці. Проблема полягає в необхідності виявлення прихованих смислових акцентів та еволюції оціночних суджень, які визначають сприйняття ролі Франції в російсько-українській війні як внутрішньою, так і міжнародною аудиторією. Дослідження проблеми дипломатичних ініціатив Е. Макрона щодо закінчення війни в Україні – це не лише аналіз успіхів, а й розбір суперечностей, що доречно зробити на прикладі впливового французького часопису "Le Monde", як практично необхідного для проведення ґрунтовного аналізу.

Актуальність дослідження. Тема залишається затребуваною суспільством, яке сподівається, що результати діяльності французького лідера принесуть очікуваний мир в Україні; дослідження дає змогу проаналізувати не лише двосторонні відносини, а й процес народження нової ролі Франції як лідера безпеки у Європі; тональність публікацій французької газети "Le Monde" є орієнтиром для світової дипломатії про зміну пріоритетів Франції, зокрема й щодо України.

Аналіз останніх досліджень. Тема дипломатичних зусиль Президента Е. Макрона щодо України є об'єктом уваги провідних французьких дослідників, серед яких Д. Лаббе та Ж. Савой, які порівнюють риторику Е. Макрона з його попередниками (Ф. Олландом і Н. Саркозі), відзначаючи схильність французького Президента до більш абстрактного дискурсу, що часто стає предметом критики у пресі [1]. О. Нільссон досліджує, як медіа тиражують стратегію «моркви та палиці» Е. Макрона та амбівалентність у відносинах з

великими державами [4]. У своїй праці Р. Момтаз аналізує «парадокс Макрона» стосовно того, як він використовує міжнародну пресу для створення образу впевненого лідера [3]. Серед вітчизняних дослідників означеної тематики слід назвати Н. Желіховську та М. Грицайко, які, вивчаючи образ України в об'єктиві французького видання "Le Monde", опосередковано торкаються питань діяльності Е. Макрона на дипломатичному рівні щодо російсько-української війни [5]. Аналіз джерел дає змогу констатувати, що обрана тема залишається недостатньо висвітленою, що відкриває широкі перспективи для подальшого комплексного дослідження.

Мета дослідження. Метою дослідження є проведення якісного контент-аналізу медіадискурсу дипломатичних ініціатив Президента Франції Е. Макрона стосовно врегулювання російсько-української війни через призму тональності публікацій французької газети "Le Monde" за січень 2025 р. – січень 2026 р.

Виклад основного матеріалу. Основним методом дослідження є контент-аналіз, який дав змогу проаналізувати матеріали французької газети "Le Monde" [2] та оцінити емоційний тон тексту, виявляючи ставлення авторів до теми, заданої в цьому дослідженні. Відповідно до мети було визначено такі категорії емоційного ставлення авторів статей до теми – нейтральна, позитивна, негативна.

Для аналізу використовувалися цифрові архіви "Le Monde" – 322 випуски часопису за січень 2025 р. – січень 2026 р. та відібрано 215 публікацій за ключовими словами: "Emmanuel Macron", "Ukraine", "guerre en Ukraine", "diplomatie française", "autonomie stratégique".

"Le Monde" – національна щоденна газета Франції [1], яка є специфічним виданням, оскільки має мережу власних джерел у дипломатичному корпусі Франції, що дає йому змогу розкривати деталі розмов Е. Макрона з іншими світовими лідерами. Публікації в "Le Monde" – це не просто думка журналістів чи експертів, а відображення інтелектуальної дискусії всередині французького суспільства.

При проведенні контент-аналізу матеріалів газети щодо заданої тематики було визначено хронологічні межі дослідження, які датуються 20 січня 2025 р. – 6 січня 2026 р. Початкова дата дослі-

[1] Le Monde. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Le_Monde (дата звернення: 21.11.2025).

джуваного періоду означена інавгурацією Д. Трампа на посаді 47-го Президента США, що стало каталізатором для перетворення Е. Макрона на ключового лідера європейського опору російській агресії. Кінцеві хронологічні межі контент-аналізу продиктовані фіналізацією гарантій безпеки для України «Коаліцією охочих» у Парижі, де Е. Макрон відіграв ключову роль.

У межах хронології дослідження визначено три основні етапи, які дали змогу здійснити порівняльний аналіз тональності публікацій газети:

1. Формування «Коаліції охочих» (січень – квітень 2025 р.).
2. Стратегічне командування (травень – серпень 2025 р.).
3. Паризька архітектура миру (вересень 2025 р. – січень 2026 р.).

Якісний контент-аналіз матеріалів газети “Le Monde” на етапі «Формування “Коаліції охочих”» (січень – квітень 2025 р.) показав, що прослідковується домінування нейтральної тональності: більшість статей, особливо новинних, прагнуть бути інформативними, зберігаючи об’єктивність (50 % від усіх відібраних матеріалів). Дипломатія Е. Макрона щодо України висвітлювалася переважно через репортажі з Єлисейського палацу та аналітичні матеріали. Наприклад, спеціальний кореспондент у Єлисейському палаці С. П’єтралунга (Cédric Pietralunga) висвітлював інституційний бік дипломатичних зусиль Е. Макрона. Його статті за січень – квітень 2025 р. зосереджувалися на зусиллях Президента Франції зберегти роль Європи в мирному процесі на тлі ініціатив США.

На фоні загальної нейтральної позиції газети “Le Monde” за вказаний період ряд авторів і запрошених експертів виступали з підтримкою стратегічної логіки Е. Макрона (27 %). Їхні аргументи зазвичай базувалися на необхідності європейського самоствердження в умовах повернення Д. Трампа до Білого дому. Зокрема, старший радник Фонду стратегічних досліджень (FRS) Ф. Гейсбур (François Heisbourg), відомий своєю прямолінійністю, у публікаціях для Le Monde часто підтримував фінансові ініціативи Е. Макрона щодо України та схвально відгукнувся про «Коаліцію охочих», до створення якої значних зусиль доклав французький лідер.

Негативні відгуки (23 %) здебільшого стосувалися стратегічної двозначності Е. Макрона, зокрема ризику «нового Мінська» на

тлі тиску з боку адміністрації Д. Трампа та недостатньої реальної військової підтримки України при гучній риториці. Ключовим критиком Е. Макрона означеного періоду слід назвати спеціального кореспондента Le Monde у Східній Європі Б. Віткіна (Benoot Vitkine), який публікував репортажі, що демонстрували розрив між рішучими заявами Єлисейського палацу та критичним браком снарядів і техніки на українському фронті.

Етап «Стратегічне командування» (травень – серпень 2025 р.) відзначився переходом французького лідера до більш дієвої позиції щодо України. Нейтральність публікацій у стилі Le Monde зазвичай означає глибокий аналітичний підхід, зваженість оцінок, розгляд ситуації з різних сторін, зокрема автори уникали емоційних оцінок, зосереджуючись на тому, чи зможе дипломатія Е. Макрона стати реальною альтернативою в умовах глобальної політичної нестабільності (46 %). Публікації цього етапу вирізнялися аналітичним і збалансованим тоном, зокрема провідна колумністка часопису С. Кауффманн (Sylvie Kauffmann), тексти якої вважаються еталоном європейської аналітики, опублікувала серію колонок про трансатлантичний розрив, аналізуючи, як Е. Макрон намагається заповнити дипломатичний вакуум після зміни курсу США за президентства Д. Трампа.

Незважаючи на традиційну емоційну стриманість видання, кілька журналістів та аналітиків виділялися публікаціями, у яких дипломатичні ініціативи Е. Макрона щодо України оцінювалися як необхідний крок для посилення суб'єктності Європи в мирних переговорах (32 %). Серед залучених аналітиків до написання матеріалів часопису слід зазначити М. Дюкло (Michel Duclos), ексдипломата й радника Institut Montaigne, який є одним із найавторитетніших голосів, що пояснюють логіку Е. Макрона. М. Дюкло позитивно оцінював перехід Президента до «жорсткої лінії», аргументуючи, що він вчасно зрозумів, що єдина мова, яку розуміє країна-агресор, це мова сили та непередбачуваності.

У травні – серпні 2025 р. дипломатія Е. Макрона щодо України, зокрема його ідея розгортання європейських сил для гарантій безпеки Україні, стала предметом гострої критики на сторінках газети "Le Monde" (22 %). Кореспондент часопису Ф. Рікар (Philippe

Ricard) опублікував резонансний матеріал, у якому вказував на зростаючу ізоляцію Франції через те, що ініціативи Президента Франції щодо України викликають недовіру в Німеччині та Італії.

Протягом етапу «Паризька архітектура миру» (вересень 2025 р. – січень 2026 р.) дипломатичні зусилля Е. Макрона було спрямовано на посилення ролі Європи в мирному процесі та забезпечення конкретних гарантій безпеки для України на тлі активізації переговорів за посередництва США. Більшість журналістів й експертів дотримувалися нейтрального стилю, фокусуючись на фактах і стратегічних викликах, а не на емоційних оцінках (51 %). У цей період Le Monde часто зверталася за коментарями до аналітиків, чия позиція вважається збалансованою. У такому контексті можна виокремити Е. Тененбаума (Élie Tenenbaum), директора Центру досліджень з безпеки, який надавав технічні та стратегічні коментарі на шпальтах часопису щодо реалістичності розгортання європейських сил, про які заявляв Е. Макрон.

У газеті "Le Monde" в період з вересня 2025 р. по січень 2026 р. дипломатія Е. Макрона висвітлювалася в позитивному ключі як спроба зберегти лідерство Європи в переговорному процесі щодо України, ініційоване США (24 %). На сторінках Le Monde публікувалися матеріали аналітиків, які схвалювали реалізм Е. Макрона, зокрема слід назвати директора Інституту міжнародних і стратегічних відносин Т. Гомара (Thomas Gomart). Він опублікував матеріали в Le Monde з аргументами на користь того, що дипломатичний тиск Е. Макрона є єдиним способом змусити російську владу рахуватися з Європою як з військовим гравцем.

У зазначений період газета "Le Monde" активно аналізувала дипломатичні зусилля Е. Макрона стосовно закінчення війни в Україні, які багато оглядачів описували як «дипломатію в умовах ізоляції» або «стратегічну розгубленість» на тлі зміни політичного ландшафту в США та внутрішньої кризи у Франції (25 %). Критичні чи скептичні думки публікував кореспондент газети у Вашингтоні П. Смоляр (Piotr Smolar). У своїх статтях він підкреслював, що ініціативи Е. Макрона щодо введення європейських військ в Україну сприймаються союзниками як передчасні або навіть небезпечні, оскільки вони можуть спровокувати прямий конфлікт з російською стороною без належної підтримки НАТО.

Інтерпретація результатів. При розгляді співвідношення нейтральних (49 %), позитивних (25 %) і негативних (26 %) оцінок дипломатичних зусиль Е. Макрона щодо України дописувачами газети "Le Monde" за три досліджувані етапи (січень 2025 р. – січень 2026 р.) можна відмітити їх більш-менш стабільний характер. Превалюючою тональністю є нейтральна, яка досягла свого піку протягом третього періоду (51 %) і була найнижчою на другому етапі дослідження (46 %), поступившись лише на 1 % характеристиці емоційного викладу матеріалів часопису протягом першого етапу (50 %). Кореляція між показниками нейтральної та позитивної тональності в середньому становить 45 %, що свідчить про те, що схвальні відгуки щодо дипломатичних зусиль Президента Франції стосовно України майже вдвічі рідше з'являлися на шпальтах газети.

Якщо проаналізувати поетапні зміни позитивної тональності, то найбільш схвальна риторика лунала в період квітня – серпня 2025 р. (34 %). Перший (27 %) та другий періоди аналізу мали незначну різницю в показниках (7 %), тоді як фактично вдвічі менше позитивних відгуків пролунало в кінці 2025 р. та на початку 2026 р. порівняно з другим періодом дослідження, становивши лише 14 %. Кореляція між показниками позитивної та негативної тональності в середньому становить 10 %, що є свідченням фактично однакового співвідношення, тоді як кореляція негативного сприйняття дипломатії Е. Макрона щодо України з нейтральною тональністю становить 48 % – фактично ½ всіх відібраних публікацій. Найбільше критичного контексту на сторінках видання отримали дописи останнього етапу дослідження (вересень 2025 р. – січень 2026 р.) – 35 %. Порівняльний аналіз результатів дослідження протягом першого та другого етапів засвідчив майже однакове відсоткове співвідношення – 23 і 20 % відповідно.

Ці відомості засвідчили, що як поетапний аналіз, так і порівняння позитивної та негативної тональності публікацій Le Monde мають незначну різницю протягом перших двох етапів, балансуючи між схваленням і критикою позиції Е. Макрона в зусиллях дипломатичним шляхом припинити війну в Україні. Але дописи протягом вересня 2025 р. – січня 2026 р. були сповнені критики, що порівняно з нейтральним тоном публікацій цього періоду становило 69 %.

Загалом слід підкреслити, що французька газета дотримувалася нейтрального контексту фактично стосовно ½ публікацій, а іншу частину становили майже в рівній мірі позитивні та негативні відгуки, з незначною перевагою (3 %) критичних суджень щодо діяльності Е. Макрона з питань врегулювання російсько-української війни.

Висновки. На шпальтах французької газети "Le Monde", до якої дослухається світова дипломатія, Е. Макрон у січні 2025 р. – січні 2026 р. постає як європейський лідер дипломатичних ініціатив щодо України, який генерує багато активності (нейтральні новини), але його дії викликають більше побоювань і критики (негатив), ніж реальної віри в успіх (позитив). Домінування нейтрального дискурсу в публікаціях свідчить, що головне видання французького істеблішменту намагається дотримуватися журналістського стандарту об'єктивності, відображаючи події Єлисейського палацу. Позитивні конотації зазвичай фокусуються на ролі Е. Макрона як лідера європейської суб'єктності, який підштовхує європейських колег до дій. Критичний реалізм часопису висвітлює труднощі дипломатії Е. Макрона щодо України – журналісти й експерти акцентують увагу на внутрішньополітичному тиску у Франції стосовно окремих ініціатив Президента, зокрема в рамках Паризької декларації щодо гарантій безпеки для України. У цілому газета "Le Monde" позиціонує Е. Макрона як дипломата-гаранта безпеки України у Європі, особливо на тлі політичних коливань у США, зауважуючи на врахуванні ним внутрішньополітичних проблем.

Перспективним напрямом подальших розвідок є компаративний аналіз медіадискурсів країн Глобального Півдня та Заходу щодо стратегій довгострокової підтримки України.

Список використаних джерел

1. Labbé D., Savoy J. Stylistic Analysis of the French Presidential Speeches: Is Macron really different? *Digital Scholarship in the Humanities*. No. 36 (1). Pp. 153-163. https://doi.org/10.1093/llc/fqz090

2. Le Monde : website. URL: https://www.lemonde.fr (дата звернення: 10.02.2026).

3. Momtaz R. It's a bird! It's a plane! It's Emmanuel Macron. *Politico.* 2021. March 25. URL: http://tankona.free.fr/politicomacron.pdf (дата звернення: 04.02.2026).

4. Nilsson O. Macron and the Language of Realpolitik: A Comparative Study of Macron's Realpolitik Rhetoric Towards Russia (2017-2025) and the United States under President Trump. Lund, 2025.

5. Желіховська Н., Грицайко М. Віддзеркалення України в об'єктиві французького видання Le Monde. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2024. Т. 2 (85). С. 131–138. https://doi.org/10.17721/2522-1272.2024.85.9

Reference

1. Labbé, D., Savoy, J. (2000). Stylistic Analysis of the French Presidential Speeches: Is Macron really different? *Digital Scholarship in the Humanities, 36*(1), 153-163. https://doi.org/10.1093/llc/fqz090

2. Le Monde: website [in French]. Retrieved February 10, 2026, from https://www.lemonde.fr

3. Momtaz R. It's a bird! It's a plane! It's Emmanuel Macron. Politico. 2021. March 25. URL: http://tankona.free.fr/politicomacron.pdf (дата звернення: 04.02.2026).

4. Nilsson, O. (2025). Macron and the Language of Realpolitik: A Comparative Study of Macron's Realpolitik Rhetoric Towards Russia (2017-2025) and the United States under President Trump. Lund.

5. Zhelikhovska, N., & Hrytsayko, M. (2024). Reflections of Ukraine in the lens of of the French edition of Le Monde. *Scientific Notes of Institute of Journalism, 2*(85), 131-138 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.17721/2522-1272.2024.85.9

Отримано / Received 27.02.2026
Прийнято / Accepted 11.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Svitlana Polovyk,
PhD (Soc. Comms.), Senior Researcher,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: polevik@gov.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5960-527X

THE MEDIA REPRESENTATION OF EMMANUEL MACRON'S DIPLOMATIC INITIATIVES ON UKRAINE: A CONTENT ANALYSIS OF THE TONE OF *LE MONDE* ARTICLES

The aim of the study is to conduct a qualitative content analysis of the diplomatic efforts of French President Emmanuel Macron to resolve the Russian-Ukrainian war through the prism of the tone of publications of the French newspaper *Le Monde* since January 2025 till January 2026. The research focused on the evaluative tone, in particular the neutral, positive, and negative, with which Emmanuel Macron's diplomatic efforts are portrayed in the pages of the influential French publication.

Methodology. The article uses the method of content analysis, which allows us to transform qualitative newspaper texts into quantitative indicators, highlighting the tonality markers characterizing Emmanuel Macron's activities as a diplomat in the Ukrainian issue: positive, neutral, negative. The scientific novelty of this study lies in the fact that, for the first time, a comprehensive analysis of the evolution of Emmanuel Macron's foreign policy toward Ukraine as reflected in the media discourse of the newspaper *Le Monde,* has been conducted; the correlation between shifts in the tone of the publications and key stages in the development of Emmanuel Macron's diplomatic policy toward Ukraine, was also identified through an analysis of the publications in *Le Monde*. Conclusions. For the French newspaper *Le Monde*, Emmanuel Macron in January 2025 – January 2026 appears as a leader generating a lot of activity (neutral news), but his actions cause more fear and criticism (negative) than real faith in success (positive). Emmanuel Macron's diplomacy to resolve the war in Ukraine appears to a reader not as a series of triumphs or defeats, but as a complex, pragmatic, and often exhausting process of France's adaptation to a new geopolitical reality, where cautious analysis prevails over emotional assessments.

Keywords: content analysis, tonality, neutral, negative, positive, Emmanuel Macron, diplomacy, Ukraine, France, *Le Monde*

https://doi.org/10.15407/np.77.322
УДК 061.1:342.511]:316.77-047.34:303.717OSINT]“36”

Денис Павленко,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: pavlenko_dv@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4073-7106

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В ЕПОХУ ВІДКРИТИХ ДАНИХ: МОЖЛИВОСТІ OSINT ДЛЯ АНАЛІЗУ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

Сучасний інститут президентства зазнає істотних трансформацій під впливом розвитку відкритих даних, цифрової прозорості та глобальної інформаційної динаміки. У XXI ст. діяльність глав держав відбувається в умовах постійного публічного спостереження, миттєвого доступу до інформації та гібридних медіасистем, що виходять за межі національних кордонів. Це зумовлює потребу в переосмисленні функціонування президентської влади в умовах інформаційної відкритості, особливо під час кризових ситуацій політичного, соціального чи безпекового характеру. У статті досліджується роль Open Source Intelligence (OSINT) – розвідки з відкритих джерел – як аналітичного інструмента для вивчення діяльності президентських інститутів у добу відкритих даних. OSINT-технології дають змогу системно збирати, перевіряти та інтерпретувати відкриту інформацію з медіа, соціальних мереж, державних платформ і користувацького контенту, що дає змогу виявляти закономірності прийняття рішень, комунікаційні стратегії та поведінкові моделі президентів під час криз. У статті наведено приклади застосування OSINT-інструментів для аналізу президентської комунікації під час надзвичайних подій – воєн, пандемій, політичних конфліктів. Висновки дослідження свідчать, що в умовах відкритих даних інститут президентства має адаптуватися до нової реальності прозорості, оперативності та аналітичної підготовленості. Інформаційна відкритість розглядається не як ризик, а як стратегічний ресурс, який за належного управління може зміцнювати довіру суспільства до влади та стійкість демократичних інституцій.

Ключові слова: інститут президентства, відкриті дані, OSINT, війна, прозорість, управління, інформаційна безпека, демократична підзвітність

© Д. Павленко, 2026

Постановка проблеми. Сучасний інститут президентства функціонує та розвивається в унікальному середовищі, яке поєднує динамічну цифровізацію та глобальну відкритість державних процесів, відповідно, якість держуправління залежить від масиву доступних даних і швидкості обміну цією інформацією. З одного боку, це породжує нові виклики для президентських структур, з іншого – створює безліч потенційних можливостей для модернізації підходів та методик кризового менеджменту. В умовах кризи ефективний аналіз інформації стає не просто завданням, а необхідністю та критично важливим ресурсом для побудови стратегії запобігання ризикам, пошуку актуальних рішень, і безпосереднє використання OSINT-інструментів дає змогу отримувати швидкі та верифіковані дані з відкритих джерел. Для України ці питання набувають особливої актуальності, адже в умовах війни питання безпеки держави та її кіберпростору стали базовими в спектрі загальної боротьби за свободу й незалежність. Відповідно, інститут президентства став ключовим суб'єктом формування довгострокових безпекових стратегій та підтримки комунікації із суспільством і зовнішнім світом, що потребує постійної актуалізації підходів та інструментів роботи з масивами даних. З огляду на це дедалі більшу увагу дослідників привертають технології відкритої розвідки (OSINT) як засіб підсилення інституційної спроможності президентської влади. Незважаючи на зростання кількості аналітичних матеріалів про OSINT, комплексних досліджень щодо взаємодії інституту президентства і відкритих даних у контексті кризового аналізу залишається недостатньо. Особливо відчутною є прогалина в оцінці того, як відкриті дані можуть бути інтегровані в процеси стратегічних комунікацій, сценарного моделювання, швидкого реагування та суспільної легітимації рішень глави держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні розробки науковців щодо впливу відкритих даних і процесів диджиталізації на оновлення інструментарію інституту президентства в аналізі сучасного інфополя залишаються недостатньо розробленими. Лише окремі дослідники, зокрема З. Аврахамі [1], Л. Блок [2], Т. Вейкман, С. Лечелер [4], звертають увагу на взаємозв'язок між відкритими даними та прийняттям рішень на найвищому державному рівні.

Щодо технологій відкритої розвідки (OSINT) наявна значна кількість наукових і прикладних досліджень, присвячених методології збору, аналізу та верифікації інформації з відкритих джерел. Теоретичні засади OSINT заклали такі автори, як Г. Вільямс [5], І. Блум [5], М. Фам [3], А. Фам-Нгуєн [3], а також дослідницькі групи "Bellingcat", "CIR", "DFRLab", які практично демонструють можливості технології у сфері безпеки, воєнної аналітики, розслідувань і кризового моніторингу. В українському контексті значний внесок зробили Б. Аганін [6], В. Іващенко [8], О. Кулабухов [9], В. Майданюк [7], М. Нечипорук [7], В. Новічков [9], О. Романюк [7], В. Товстик, К. Чукалов [8], В. Шульга [9]; медіаорганізації "Texty.org.ua", Українська OSINT-спільнота, які адаптують методи відкритої розвідки до умов війни та інформаційних загроз.

Попри значний масив досліджень більшість праць зосереджена на технічних або безпекових аспектах OSINT. Значно менше уваги приділено тому, як інструменти відкритої розвідки можуть бути інституціоналізовані в системах публічного управління, зокрема в діяльності інституту президентства. Недостатньо вивченими залишаються такі питання: інтеграція OSINT у процеси кризового менеджменту на рівні глави держави; роль OSINT у стратегічних комунікаціях Президента в умовах інформаційних атак; стандарти верифікації інформації для ухвалення політичних рішень на основі відкритих даних; використання OSINT для оцінювання ризиків і прогнозування розвитку кризових ситуацій; етичні, правові та інституційні обмеження застосування відкритої розвідки президентськими структурами; зв'язок між відкритими даними й легітимністю рішень Президента в умовах високої суспільної турбулентності тощо. Отже, хоча наукова література частково висвітлює окремі складові теми, цілісне дослідження функціонування інституту президентства в епоху відкритих даних через призму OSINT залишається недостатньо розробленим. До того ж підходи OSINT-аналізу традиційно застосовувалися у військовій та розвідувальній сферах, але недостатньо досліджувалися в контексті політичного управління.

Метою статті є комплексний аналіз OSINT-інструментів як сучасного засобу трансформації інституту президентства в умовах епохи відкритих даних і визначення потенціалу OSINT для прийняття

політичних рішень у кризових ситуаціях. Дослідження спрямоване на виявлення того, яким чином відкриті джерела інформації можуть підвищити ефективність кризового менеджменту на рівні президентської влади, які можливості вони створюють для оперативного отримання релевантних даних, а також які ризики, обмеження й інституційні виклики супроводжують інтеграцію OSINT у державне управління.

Виклад основного матеріалу. Сучасне цифрове середовище та комунікації вже давно перестали сприйматися як набір персоналізованих майданчиків для поширення даних, сьогодні це глобальний простір, у якому правда та дезінформація переплітаються настільки щільно, що відрізнити їх іноді практично неможливо. І це створює величезну нішу для розвитку маніпулятивних методик та інструментів, які впливають на життя не лише окремих особистостей, а й держав і міжрегіональних об'єднань. Під інформаційною загрозою опиняються численні державні інститути та ключові владні структури, серед яких інститут президентства, стратегічне значення якого особливо посилюється в кризових умовах. Тому впровадження OSINT-інструментів у сферу сучасного держуправління дедалі більше стає нагальною вимогою національної безпеки та невід'ємним вектором моніторингових програм функціонування президентської влади.

У сучасному цифровому середовищі дезінформація та неправдива інформація швидко поширюються через мультимедійний контент на різних платформах і мовах та, як правило, пов'язана з кібербезпекою й розвідкою. Тому історично OSINT, як підхід до збору відкритої інформації, з'явився у військових і розвідувальних структурах США ще всередині XX ст., але цілеспрямоване застосування OSINT до аналізу діяльності глав держав, у тому числі президентів, сформувалося значно пізніше – у 1990–2000-х роках [2, с. 96]. Це пов'язано з розвитком цифрових медіа, появою великих масивів відкритих даних та соціальних мереж. Перші системні спроби аналізувати відкриті джерела було здійснено під час Другої світової війни: Foreign Broadcast Monitoring Service (FBMS) у США (створений у 1941 р.) займався моніторингом відкритих радіотрансляцій Німеччини, Японії та Італії; BBC Monitoring Service (Велика Британія) аналізував

відкриті новинні потоки, газети та інші медіа країн-суперників. FBMS ще до появи терміна "OSINT" збирала й аналізувала відкриту інформацію про політичних лідерів інших держав. Вони моніторили пресу, радіо- й телетрансляції, офіційні заяви глав держав. Це був перший системний прообраз OSINT-аналізу лідерів, включно з президентами.

Під час Холодної війни розвідка США й НАТО використовувала відкриті джерела для регулярного аналізу: ЗМІ СРСР, дипломатичні публікації, наукові журнали, офіційні статистичні дані, публічні виступи радянської еліти. Проте OSINT залишався другорядним порівняно з HUMINT [розвідка, що базується на людських джерелах (агентурна розвідка)] і SIGINT (радіо- та електропередачі). Після 1989 р. і зростання кількості відкритої інформації OSINT отримав офіційне визнання. У 1992 р. було створено Open Source Center (OSC) у США при CIA; NATO створює окремі OSINT-доктрини (перші керівні документи – середина 1990-х років). Саме в цей час OSINT стає повноцінною дисципліною, а не допоміжним методом.

З розвитком інтернету в 2000-х роках OSINT починають активно застосовувати журналісти, аналітичні центри, приватні розвідники (наприклад, Stratfor), правоохоронні органи, військові аналітики під час війн в Іраку, Афганістані та ін. Події в Україні (2014 р. та особливо після 2022 р.) також спричинили стрімкий розвиток OSINT: Bellingcat – один з найвідоміших колективів, який довів роль OSINT у міжнародних розслідуваннях (MH17, отруєння Скрипалів, війна РФ проти України), українські волонтерські спільноти (InformNapalm, Molfar, Центр стратегічних комунікацій та ін.) стали світовими лідерами в практичному застосуванні OSINT. Наприклад, за даними відкритих джерел, Molfar – українська OSINT-агенція, яка з початком повномасштабного вторгнення приєдналася до кіберспротиву російській агресії. З 2022 р. спільнота розслідувачів "Molfar" провела 1 тис. 271 розслідування та опрацювала інформацію з 720 відкритих і закритих світових реєстрів даних. Основні теми їхніх розслідувань – ідентифікація воєнних злочинів та спростування російської пропаганди.

Таким чином, хоча фактчекери вже давно виконують завдання аналізу відкритих даних, в еру надлишку інформації цей процес став

дедалі більш трудомістким і ресурсоємним. У 2025 р. обсяг даних, які генеруються, зберігаються та споживаються, уже перевищує 180 зеттабайт, що значно ускладнює їх обробку і використання. Для порівняння, у 2020 р. цей показник становив 64,2 зеттабайта [9, с. 73].

Тому закономірно вдосконалюються підходи й методики роботи з даними, а також виникають нові інструменти верифікації. Загалом, зарубіжні дослідники зазвичай визначають відкриті джерела інформації (OSINT) як збір, обробку та кореляцію загальнодоступної інформації з відкритих джерел, таких як засоби масової інформації, соціальні мережі, форуми, блоги, публічні урядові дані, комерційні публікації або набори даних. Це системи збору даних з різних джерел, які використовують передові методи збору та аналізу, що дає змогу отримати більш широку картину про об'єкт спостереження, при цьому зібрана інформація, як правило, повертається в процес збору для уточнення й наближення до кінцевої мети [1, с. 154232]. Засоби OSINT охоплюють широкий спектр цифрових технологій, що дають можливість збирати, систематизувати, перевіряти й аналітично опрацьовувати інформацію з відкритих джерел. Вони включають пошукові системи, бази даних, соціальні мережі, геопросторові сервіси, інформаційні агрегатори, спеціалізовані онлайн-інструменти та аналітичні платформи. Ряд українських дослідників наводять приклади та порівняння функцій OSINT-інструментів: SHODAN [пошук підключених до інтернету пристроїв за різними параметрами (IP-адреса, порти, сервіси), виявлення вразливостей у підключених пристроях]; Maltego (збір та аналіз великих обсягів даних з різних джерел, виявлення зв'язків між різними об'єктами, візуалізація проаналізованих даних); Recon-Ng (збір інформації з різних джерел, таких як соціальні мережі, пошукові системи тощо, аналіз зібраної інформації для виявлення загроз і вразливостей); Spiderfoot (збір інформації з різних джерел в інтернеті, аналіз зв'язків між об'єктами, виявлення загроз безпеці та вразливостей) [8, с. 221].

Як видно з переліку, завдання OSINT-інструментів – отримати максимально повну картину події або об'єкта аналізу на основі легально доступних джерел. Найбільш поширені з них можна деталізувати:

1. Інструменти загального пошуку (пошук документів, згадок, новин, офіційної інформації):

– Google Advanced Search, Bing, DuckDuckGo;

– оператори пошуку: site:, filetype:, intitle:, inurl:, cache:, related:;

– розширені оператори: inurl, filetype, site та ін. для отримання більш точних і глибоких результатів, ніж при звичайному пошуку (Google dorks).

2. Аналіз соціальних мереж і платформ контенту (відстеження медіаактивності, аналіз поведінки користувачів, виявлення дезінформації, геолокація через публікації):

– Facebook, Twitter/X, Instagram, TikTok, LinkedIn;

– аналітичні сервіси: CrowdTangle, Twint, Hoaxy, Social Bearing.

3. Геолокаційні інструменти (визначення місця подій, руху техніки, оцінка наслідків надзвичайних ситуацій, верифікація відео):

– Google Maps, Google Earth Pro, Bing Maps;

– Satellite imagery: Sentinel Hub, Maxar, NASA Worldview;

– EXIF-аналітика: exif.tools, Jeffrey's Image Metadata Viewer.

4. Аналіз відеоматеріалів і зображень (перевірка автентичності відео, встановлення хронології подій, підтвердження місця та часу зйомки, виявлення підробок):

– YouTube Data Viewer, InVid, Amnesty Media Verification Toolkit;

– витяг фреймів, пошук збігів через зворотний пошук зображення;

– зворотний пошук: Google Images, Yandex Images, TinEye;

– аналіз тіней, об'єктів, погодних умов;

– витяг EXIF-даних.

5. Бази даних і реєстри (ідентифікація структури власності, фінансових схем, відстеження логістики):

– державні реєстри (ЄДРПОУ, кадастрові карти, судові реєстри);

– бази літаків / кораблів: ADS-B Exchange, MarineTraffic;

– реєстри компаній: OpenCorporates, D&B Hoovers;

– бази доменів: Whois Lookup, DNSlytics.

6. Оцінювання кіберпростору (аналіз кіберризиків, атрибуція кібератак, профілювання цифрових об'єктів):

– аналіз доменів і IP: Shodan, Censys, FOFA;

– пошук витоків даних: Have I Been Pwned;

– трекінг активності в даркнеті (через спеціальні агрегатори).

При цьому до переліку найбільш поширених інструментів, як правило, застосовуються й алгоритми машинного навчання та аналізу мереж, що дає можливість використовувати штучний інтелект (ШІ) для ідентифікації патернів у поведінці користувачів, які часто сприяють поширенню дезінформації [7, с. 111]. Наприклад, це може включати певні ключові слова, фрази, хештеги або навіть специфічні способи взаємодії між користувачами. За допомогою розроблених моделей ШІ може прогнозувати, де та коли можливий наступний спалах дезінформації, що дає змогу організаціям й інституціям, які борються з дезінформацією, підготуватися та вжити превентивних заходів заздалегідь.

У контексті роботи із владними структурами західними дослідниками запропоновано також підхід із формування критичних звітів, що дає змогу в стислі терміни формувати верифіковану аналітику для прийняття політичних рішень. Наприклад, розроблено Ægis як напівавтоматизоване рішення для перевірки мультимедійного контенту (зображень, відео) впливових осіб та пов'язаних з ним тверджень, що створює структуровані звіти про перевірку. Технологія приймає як вхідні дані необроблені медіафайли та контекст, обробляє їх для вилучення підказок і доказів щодо деталей джерела, місця, часу, особи, причини, аналізу. Зібрані докази потім об'єднуються в перевірену інформацію, яка надається як вхідні дані для синтезу остаточного звіту про перевірку [3, с. 14043]. Як зазначає О. Романюк, такі підходи корисні, але мають посилюватися інтероперабельністю та співпрацею між різними ШІ-системами, що також дасть їм змогу ефективно обмінюватися даними й аналітикою, особливо на міжнародному рівні, що є критично важливим у контексті побудови стратегічних комунікацій між державами [7, с. 205].

Інші дослідники, зокрема Б. Аганін, застерігають, що застосування і вдосконалення тих чи інших OSINT-інструментів часто призводить до використання інформації з відкритих джерел з різною метою. На прикладі інституту президентства в Україні більшість інформації, яка продукується главою держави та Офісом Президента, є джерелом OSINT-звітів для іноземних агентств, проте в перекрученому вигляді активно використовується і ЗМІ РФ для створення

інформаційно-пропагандистських завдань [6, 8]. Тому використання стандартизованих підходів у такому аналізі є ключовою вимогою до оперування перевіреними даними.

Незважаючи на глобальну популярність OSINT, повноцінної, єдиної міжнародної стандартизації не існує. Наразі сформовано системи рекомендацій, методологічні моделі й секторальні стандарти, які частково виконують роль стандартів і можуть вважатися регуляторними для окремих OSINT-процесів у сфері державного управління. Найвідоміші методології, які активно використовуються у військовій сфері та діяльності владних інститутів, але офіційно все ж не є повноцінними стандартами: модель "OSINT Framework", методологія NATO OSINT Handbook, методологія американської розвідки (CIA Tradecraft + ODNI ICD 203/ICD 301), Bellingcat Methodology (Verification Standards) [4, с. 1517]. Також разом з уніфікацією для президентських структур особливо актуальним залишається питання подальшої інтеграції в ці процеси, адже потік даних стрімко зростає й масштабується, що потребує актуального реагування та пошуку нових підходів до їх опрацювання. Уже понад десятиліття експерти з технологій говорять про еволюцію до Web 3.0 – «семантичного вебу», який включатиме пряму та непряму машинну обробку даних, машинне навчання й автоматизоване мислення. Тому інституційні структури в подальшому матимуть справу не просто з генерованою інформацією – це буде симбіоз ШІ, доповненої реальності та психометрії [5, с. 23], що несуть в собі ще більший пласт даних, і лідери держав мають розуміти, що саме в здатності ефективно опанувати цей ресурс полягатиме безпека держави й суспільства.

Висновки. Отже, проведене дослідження сприяє переосмисленню ролі президентських інститутів у цифрову добу, пропонує нові методологічні підходи до аналізу політики, підкреслює важливість розвитку національних компетенцій у сфері OSINT для зміцнення державної стійкості та забезпечення ефективного публічного управління. OSINT, як метод збору та інтерпретації відкритих джерел, дедалі частіше стає ключовим елементом систем кризового реагування, забезпечуючи оперативність, багатовимірність і доказовість даних, доступних для ухвалення стратегічних рішень на найвищому

політичному рівні. Тому потенціал OSINT у діяльності Президента може охоплювати як раннє виявлення загроз, так і моніторинг розвитку криз, а також підтримку стратегічних комунікацій, що набуває особливого значення в умовах війни та постійних інформаційних атак. Інтеграція відкритих даних у процеси державного управління здатна підвищити прозорість, адаптивність і легітимність президентських рішень.

Водночас невирішеними залишаються питання відсутності стандартизованих протоколів роботи з OSINT у структурах, що забезпечують діяльність Президента; ризики маніпуляцій, дезінформації та помилок інтерпретації; етичні й правові обмеження; також проблеми інституційної спроможності до використання великих масивів відкритих даних у режимі реального часу. Недостатня кількість комплексних досліджень на перетині політології, data science та кризового менеджменту свідчить про актуальність подальших міждисциплінарних підходів.

OSINT може стати одним із ключових інструментів модернізації інституту президентства та підвищення ефективності управління кризовими ситуаціями. Перспективними напрямами подальших досліджень є розробка моделей OSINT-підтримки прийняття рішень Президентом, вивчення інституційних механізмів інтеграції відкритих даних і розробка нормативних рамок, що забезпечують баланс між безпекою, ефективністю та демократією в добу цифрової відкритості.

Список використаних джерел

1. Avrahami Z., Zwilling M., Hajaj C. Leveraging OSINT for Advanced Proactive Cybersecurity: Strategies and Solutions. *IEEE Access.* 2025. Vol. 13. Pp. 154229-154250. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2025.3603868

2. Block L. The long history of OSINT. *Journal of Intelligence History.* 2024. Vol. 23. No. 2. Pp. 95-109. https://doi.org/10.1080/16161262.2023.2224091

3. Pham M., Pham-Nguyen A., Le Ægis: AI-Enhanced OSINT for Multimedia Verification. *In Proceedings of the 33rd ACM International*

Conference on Multimedia (MM '25). (October 27-31, 2025. Dublin, Ireland) (pp. 14041-14047). https://doi.org/10.1145/3746027.3762034

4. Weikmann T., Lecheler S. Cutting through the hype: Un-derstanding the implications of deepfakes for the fact-checking actor-network. *Digital Journalism.* 2024. Vol. 12. Issue 10. Pp. 1505-1522. https://doi.org/10.1080/21670811.2023.2194665

5. Williams H. J., Blum I. Defining second generation open source intelligence (OSINT) for the defense enterprise. *RAND Corporation.* 2018. https://doi.org/10.7249/RR1964

6. Аганін Б. Ю. Окремі види небезпеки у процесі розміщення відкритої інформації у різноманітних джерелах та мережі інтернет. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління.* 2025. № 1 (33). С. 6–11. https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-1(33)-6-11

7. Романюк О. Н., Майданюк В. П., Романюк О. В., Нечипорук М. Л. Використання штучного інтелекту для виявлення дезінформації. *Сучасні суспільні комунікації: міжнародний досвід та українські реалії* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Лубни : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка». 320 с. URL: https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/46206/175150.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 04.03.2026).

8. Товстик В. О., Чукалов К. Е., Іващенко В. Є., Чорненький К. А. Використання методу OSINT у кібербезпеці, зокрема під час воєнних конфліктів. *In The 9 th International scientific and practical conference "Scientific research: modern challenges and future prospects"(April 14-16, 2025).* MDPC Publishing, Munich, Germany. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/SCIENTIFIC-RESEARCH-MODERN-CHALLENGES-AND-FUTURE-PROSPECTS-14-16.04.2025.pdf#page=258 (дата звернення: 04.03.2026).

9. Шульга В. В., Новічков В. О., Нікора І. В., Кулабухов О. М., Дворський М. В. Інтелектуальна система аналізу відкритих джерел. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2025. № 3 (85). С. 70–78. https://doi.org/10.30748/zhups.2025.85.08

References

1. Avrahami, Z., Zwilling M., & Hajaj C. (2025). Leveraging OSINT for Advanced Proactive Cybersecurity: Strategies and Solutions. *IEEE Access, 13*, 154229-154250. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2025.3603868

2. Block, L. (2024). The long history of OSINT. *Journal of Intelligence History*, *23*(2), 95-109. https://doi.org/10.1080/16161262.2023.2224091

3. Pham, M., Pham-Nguyen, A., & Le, A. (2025). Ægis:AI-Enhanced OSINT for Multimedia Verification. *In Proceedings of the 33rd ACM International Conference on Multimedia (MM'25), 27-31 October 2025* (pp. 14041-14047). Dublin, Ireland. https://doi.org/10.1145/3746027.3762034

4. Weikmann, T., & Lecheler, S. (2024). Cutting through the hype: Un-derstanding the implications of deepfakes for the fact-checking actor-network. *Digital Journalism, 12*(10), 1505-1522. https://doi.org/10.1080/21670811.2023.2194665

5. Williams, H. J., & Blum, I. (2018). Defining second generation open source intelligence (OSINT) for the defense enterprise. *RAND Corporation*. https://doi.org/10.7249/RR1964

6. Ahanin, B. Yu. (2025). Specific types of risks in the process of publishing open information in various sources and on the Internet. *Expert: Paradigms in Legal Studies and Public Administration, 1*(33), 6-11. https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-1(33)-6-11

7. Romaniuk, O. N., Maidaniuk, V. P., Romaniuk, O. V., & Nechyporuk, M. L. (2025). Vykorystannia shtuchnoho intelektu dlia vyiavlennia dezinformatsii [Using Artificial Intelligence to Detect Disinformation]. In *Modern Public Communication: International Experience and Ukrainian Realities. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Lubny [in Ukrainian]. Retrieved March 4, 2026, from https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/46206/175150.pdf?sequence=2&isAllowed=y

8. Tovstyk, V. O., Chukalov, K. E., Ivashchenko, V. Ye., & Chornenkyi, K. A. (2025). Vykorystannia metodu OSINT u kiberbezpetsi, zokrema pid chas voiennykh konfliktiv [The Use of OSINT in Cybersecurity, Particularly During Armed Conflicts]. *In The 9 th*

International scientific and practical conference "Scientific research: modern challenges and future prospects", 14-16 April 2025. MDPC Publishing, Munich, Germany [in Ukrainian]. Retrieved March 4, 2026, from https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/SCIENTIFIC-RESEARCH-MODERN-CHALLENGES-AND-FUTURE-PROSPECTS-14-16.04.2025.pdf#page=258

9. Shulha, V. V., Novichkov, V. O., Nikora, I. V., Kulabukhov, O. M., & Dvorskyi, M. V. (2025). Intelligent System for Open-Source Intelligence Analysis. *Collection of Scientific Papers of Kharkiv National Air Force University, 3*(85), 70-78. https://doi.org/10.30748/zhups.2025.85.08

Отримано / Received 09.03.2026
Прийнято / Accepted 21.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Denis Pavlenko,
PhD (Juridic.), Senior Research Scientist,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: pavlenko_dv@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4073-7106

THE INSTITUTE OF PRESIDENCY IN THE AGE OF OPEN DATA: OSINT OPPORTUNITIES FOR CRISIS ANALYSIS

The institution of presidency is undergoing significant transformation partly reasoned by the influence of open data, digital transparency, and global information flows. In the 21st century, presidents operate under constant public scrutiny and within hybrid media ecosystems that transcend national boundaries. This reality requires rethinking how the presidency functions in an era of informational openness, particularly during political, social, or security crises. This article examines the role of Open-Source Intelligence (OSINT) as an analytical framework for studying presidential institutions in the age of open data. OSINT enables systematic collection, verification, and interpretation of publicly available information from various digital sources, including media content, social networks, governmental datasets, and user-generated materials. Through these tools, analysts can identify patterns of decision-making

and communication strategies employed by presidents during crisis situations. The research argues that applying OSINT methodologies enhances the understanding of the relationship between the presidency, media, and public opinion. Integrating open data into political analysis supports evidence-based policymaking, and strengthens democratic accountability. Case studies demonstrate how OSINT tools have been successfully used to analyze presidential communication during wars, pandemics, and political unrest. The article concludes that in the open-data environment, the presidency must evolve toward greater adaptability, transparency, and data-informed leadership. Information openness should be treated not as a vulnerability but as a strategic asset that reinforces public trust and institutional resilience. In the long run, this will not only enable a faster response to challenges but also allow for the anticipation of future developments, the formulation of proactive policies, the strengthening of communication with citizens, and the enhancement of transparency and efficiency in public administration.

Keywords: presidency, open data, OSINT, political crisis, transparency, governance, information security, democratic accountability

https://doi.org/10.15407/np.77.336
УДК 021:025.5:004]-047.72-025.12

Оксана Каращук,
молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: karaoksana@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2929-3858

Микола Каращук,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна
e-mail: niko_karaschuk@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5987-9086
Web of Science Researcher ID: HTP-4778-2023

ФОРСАЙТ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА (БІБЛІОТЕЧНИЙ АСПЕКТ)

Досліджено наукову літературу із проблематики інформаційного простору, інформаційного суспільства та форсайту. Огляд джерел засвідчує, що ця тематика сьогодні широко вивчається як у вітчизняному, так і в міжнародному науковому середовищі. У процесі дослідження здійснено аналіз актуальних публікацій, що розкривають теоретичні засади й практичні аспекти. Наголошено: форсайт є важливим інструментом стратегічного розвитку в інформаційному суспільстві, що допомагає передбачати майбутні виклики та формувати ефективні сценарії змін. У бібліотечній сфері він може сприяти модернізації, розвитку цифрових сервісів і підвищенню ролі бібліотек як інформаційних центрів.

Ключові слова: форсайт, стратегічний розвиток, інформаційний простір, інформаційне суспільство, бібліотеки, інформаційні центри, цифрові технології, комунікація, зарубіжний досвід

Актуальність. Початок XXI століття ознаменувався переходом людства до нової цивілізаційної формації – інформаційного

© О. Каращук, М. Каращук, 2026

суспільства, основним ресурсом якого виступають знання, а головним чинником розвитку стає інформація. Така трансформація супроводжується докорінною перебудовою всіх суспільних сфер: економіки, освіти, науки, культури, управління та повсякденного життя. Одним із наслідків цієї зміни є зростання ролі стратегічного прогнозування, зокрема форсайту, як інструменту формування бачення майбутнього та розробки ефективних шляхів адаптації до швидкоплинних змін.

Інформаційний простір, у якому здійснюється міжособистісна, наукова й міжінституційна взаємодія, значною мірою визначає темпи, вектори та результати суспільного розвитку. Його динамічність, розгалуженість і залежність від інформаційно-комунікаційних технологій ставлять перед соціальними інституціями завдання постійного оновлення стратегій. В умовах формування цифрової екосистеми зростає важливість установ, здатних організовувати, зберігати, аналізувати й передавати інформацію у відкритому, доступному і достовірному вигляді. Це державні структури, академічні установи, аналітичні центри (Think Tanks) та громадські організації, а також наукові бібліотеки України.

Варто наголосити, що значущу роль сьогодні відіграють наукові бібліотеки – інституції, які не лише виконують функції традиційного збереження культурної спадщини, а й формують знаннєвий каркас інформаційного простору. Вони мають статус стратегічних суб'єктів у державній інформаційній політиці, забезпечуючи доступ до знань, розвиток наукових досліджень, цифрову грамотність населення, інформаційну безпеку та культурну ідентичність. У сучасних умовах бібліотеки виступають не просто посередниками між користувачем і документом, а повноправними учасниками процесів інтелектуального прогнозування та аналітики. Саме через свою місію бібліотеки можуть і мають брати участь у формуванні сценаріїв майбутнього інформаційного суспільства, спираючись на інструменти Форсайту, а також наукові бібліотеки, як ключові елементи інформаційної екосистеми, мають унікальний потенціал для участі у форсайт-дослідженнях.

Водночас вітчизняна бібліотечна наука ще недостатньо розробила теоретичні й методологічні підходи до застосування форсайту в

бібліотечній практиці. Недостатньо досліджено також, як саме національні бібліотеки можуть впливати на інформаційне майбутнє через участь у стратегічному прогнозуванні, які ресурси та механізми можуть для цього бути залучені, а також які зовнішні й внутрішні чинники визначають їхню роль у національному й глобальному інформаційному просторі.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнних і поствоєнних трансформацій, коли питання інформаційної безпеки, стійкості соціальних інститутів та цифрової незалежності держави набувають першочергового значення. Форсайт дає змогу системно підійти до осмислення викликів і можливостей, що стоять перед бібліотечною галуззю, та сформувати ефективні стратегії її розвитку, узгоджені з потребами суспільства і пріоритетами державної політики.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення потенціалу форсайту як інструменту стратегічного розвитку в умовах інформаційного суспільства та визначення ролі національних бібліотек як активних учасників формування майбутнього інформаційного простору України.

Метою цієї статті є дослідження ролі форсайту як інструмента стратегічного розвитку в умовах інформаційного суспільства з акцентом на участь наукових бібліотек у процесах довгострокового прогнозування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз досліджень і публікацій. У сучасному світі, де інформація стала ключовим ресурсом, зростає важливість наукових досліджень інформаційного простору. Саме науковці беруть на себе відповідальність за глибоке розуміння його складної структури, динаміки та впливу на суспільство. Вони прагнуть розкрити закономірності поширення інформації, виявити механізми формування громадської думки та проаналізувати наслідки цифрової трансформації. Їхня робота охоплює широкий спектр питань, від вивчення алгоритмів соціальних мереж до аналізу пропаганди та дезінформації. Завдяки їхнім зусиллям ми отримуємо цінні знання про те, як функціонує інформаційний простір і як ми можемо орієнтуватися в ньому більш ефективно та безпечно. Їхні дослідження є критично важливими

для розробки стратегій інформаційної безпеки, медіаграмотності та формування відповідального цифрового громадянства.

Науковці, які досліджують інформаційний простір, а також інформаційне суспільство, відіграють ключову роль у забезпеченні сталого та гармонійного розвитку інформаційного суспільства. Можна звернути увагу на такі роботи як «Національний інформаційний простір України: проблеми та перспективи розвитку». Автори С. Матвієнків, Ю. Шмаленко, В. Кольцов аргументують, що інтеграція України до світового інформаційного простору супроводжується низкою викликів і проблем. У статті зазначається, що національний інформаційний простір відіграє ключову роль у формуванні консолідованої української ідентичності та є невід'ємним складником як європейського, так і глобального інформаційного середовища. Саме ефективне функціонування інформаційного простору є запорукою побудови інформаційного суспільства та забезпечення повноцінного входження України до світової інформаційної спільноти.

Автори слушно наголошують, що державна інформаційна політика виступає рушійною силою у процесі формування сучасного інформаційного суспільства і створення ефективного національного інформаційного середовища. Вони доводять, що новітні виклики, такі як збройна агресія, внутрішньополітична нестабільність, а також стрімкий розвиток інформаційних технологій, актуалізують проблематику національної та інформаційної безпеки.

Сьогодні не меншу загрозу становить інформаційно-психологічна війна, ініційована Російською Федерацією з метою впливу на внутрішньополітичну ситуацію та реалізації зовнішньополітичних інтересів. У статті акцентовано на необхідності зміцнення та захисту національного інформаційного простору як пріоритетного завдання державної політики у сфері національної безпеки [1].

На наш погляд, сьогодні, як ніколи, дуже важливо розуміти, що проукраїнський національно-культурний простір є запорукою збереження ідентичності, духовної спадщини та консолідації суспільства в умовах зовнішніх викликів. Його розвиток сприяє формуванню позитивного іміджу держави у світі та створює умови для рівноправної інтеграції України у глобальний інформаційний простір. У вищезгаданій роботі слушно підкреслено, що важливим інстру-

ментом для захисту національних інтересів є реалізація стратегії формування проукраїнського національно-культурного простору, а інтеграція українського інформаційного сегмента у світовий інформаційний простір є невід'ємним складником забезпечення суверенітету та національної безпеки держави [1].

У статті «Інформаційний простір держави як сфера реалізації інформаційного суверенітету» О. Солодка аналізує поняття інформаційного простору як ключової сфери реалізації інформаційного суверенітету держави. Автором встановлено, що для адекватного розуміння сутності інформаційного суверенітету необхідно чітко окреслити межі простору його дії. Водночас традиційне тлумачення простору виключно в географічному або фізичному вимірі є недостатнім, оскільки інформаційний простір суттєво трансформувався та вийшов за фізичні межі. Слушно також зазначено, що на сьогодні чинне національне законодавство України не містить уніфікованого визначення поняття «інформаційний простір», а в юридичній та науковій практиці спостерігається ототожнення таких термінів, як «інформаційний простір», «інформаційна сфера» та «інформаційне середовище», що ускладнює правову визначеність. У межах дослідження запропоновано розуміти під інформаційним простором сукупність умов і механізмів функціонування суб'єктів інформаційної сфери, які здійснюють діяльність зі створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації в межах юрисдикції України. До складу інформаційного простору також включається національна інформаційна інфраструктура, що забезпечує реалізацію зазначених процесів [2]. Отже, дослідження О. Солодкої окреслює нам концептуальні засади розуміння інформаційного простору як ключового чинника забезпечення інформаційного суверенітету держави. У майбутньому воно може слугувати науковою основою для формування ефективної державної політики у сфері інформаційної безпеки та захисту національних інтересів. Практичне значення роботи, на нашу думку, полягає у можливості використання її положень для розроблення стратегій інтеграції України у світовий інформаційний простір без втрати власної ідентичності та незалежності.

У науковій роботі С. Глобенко «Інформаційний простір держави та проблеми забезпечення його захисту в Україні» акцентовано

увагу на необхідності формування ефективного і стабільного національного інформаційного простору в контексті динамічних трансформацій сучасного середовища. Схарактеризовано основні державні підходи до забезпечення його сталого функціонування, що за нинішніх умов набуває особливої актуальності та концептуального значення. Автор досліджує ключові аспекти державної політики в інформаційній сфері, зосереджуючи увагу на забезпеченні інформаційної безпеки як пріоритетного напряму, що зумовлено викликами сучасної суспільно-політичної реальності. Також розглянуто основні концепції щодо забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави в умовах новітніх загроз і наголошено на необхідності формування високого рівня стійкості як окремих складників безпекової системи, так і системи загалом, що є відповіддю на складність поточних умов її функціонування та актуалізує потребу в її стратегічному збереженні. Важливо, що в цій роботі виокремлено специфіку функціонування національного інформаційного простору та ідентифіковано основні проблеми його подальшого розвитку з урахуванням необхідності забезпечення безпеки особи, суспільства й держави. Останнє розглядається як ключовий чинник сталості державного механізму, що характеризується високим рівнем складності та багатовимірністю і, відповідно, потребує розробки ефективних управлінських рішень. У статті проаналізовано позиціонування України у глобальних рейтингах інформаційної безпеки, досліджено ефективність наявних механізмів державного управління в цій сфері, а також окреслено головні чинники, що впливають на ці процеси. С. Глобенко розглядає як теоретичні, так і прикладні аспекти подальшого розвитку інформаційного простору України та забезпечення його надійного захисту [3].

У згаданих вище працях спільним є акцент на визначальній ролі національного інформаційного простору як чинника державної безпеки та розвитку. Всі автори наголошують на необхідності його захисту від зовнішніх загроз та інформаційної експансії. Водночас відмінність полягає у дослідницьких акцентах: С. Матвієнків, Ю. Шмаленко, В. Кольцов [1] розглядають перспективи розвитку національного інформаційного простору в контексті суспільно-філософських викликів, О. Солодка [2] аналізує його як сферу реалізації

інформаційного суверенітету, тоді як С. Глобенко [3] акцентує увагу на практичних аспектах забезпечення захисту інформаційного середовища України. Усі три підходи взаємодоповнюють один одного, адже поєднують теоретичний, правовий та прикладний виміри проблеми. На наш погляд, їх значення полягає у створенні комплексного наукового підґрунтя для формування державної інформаційної політики, що поєднує розвиток, захист і збереження суверенітету в інформаційній сфері.

У аналітичній доповіді В. Конах «Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання» розглянуто наявні проблеми державного регулювання розвитку національного інформаційного простору України на концептуальному, нормативно-правовому та інституціональному напрямах, а також запропоновано напрями з їх вирішення [4]. Цю роботу В. Конах доцільно порівняти насамперед із дослідженням О. Солодкої «Інформаційний простір держави як сфера реалізації інформаційного суверенітету» [2]. Обидві праці зосереджені на ролі держави у формуванні та регулюванні інформаційного простору. Автори розглядають його як інструмент забезпечення суверенітету та національної безпеки, але В. Конах більше уваги приділяє механізмам державного регулювання і практичним аспектам побудови інформаційної політики на етапі становлення української державності, тоді як О. Солодка аналізує концептуальні та правові засади інформаційного суверенітету в умовах сучасних викликів.

Автори статті «Інформаційний простір» В. Даніч та С. Шевченко поставили за мету дослідити поняття інформаційного простору, провести типологізацію його різновидів, здійснити аналіз його структурних елементів, а також вивчити механізми формування інформаційних просторів у сучасних умовах. Було проаналізовано дефініції понять «інформація» та «простір», а також їхнє поєднання у формі терміна «інформаційний простір». В. Даніч та С. Шевченко окрему увагу приділяють дослідженню обміну інформацією як у фізичному, так і в телекомунікаційному середовищі. Автори розглядають поняття «інформаційний простір держави», «національний інформаційний простір» та проводять їх порівняльний аналіз. Важливо, що у статті проаналізовано роль засобів масової інформації, схарактеризовано

специфіку їх функціонування та класифікацію, а також визначено функції ЗМІ як соціального інституту. Також автори дослідили чинники, що впливають на формування індивідуального інформаційного простору, подали його визначення [5].

На нашу думку, дослідження В. Даніч та С. Шевченка є актуальним. Автори пропонують системний аналіз інформаційного простору як багатовимірного явища, що охоплює соціальні, економічні та управлінські аспекти його функціонування. Результати цього дослідження мають важливе значення для формування цілісного розуміння інформаційної політики в Україні та розроблення ефективних механізмів управління в умовах цифровізації. Для української науки ця праця створює підґрунтя для подальших міждисциплінарних досліджень інформаційного простору. Такі дослідження можуть слугувати орієнтиром у зміцненні інформаційної безпеки та забезпеченні конкурентоспроможності у глобальному середовищі. Актуальність роботи зумовлена потребою вироблення стратегій інтеграції України у світовий інформаційний простір при збереженні національної ідентичності та суверенітету.

У роботі М. Шевченко «Поняття національного інформаційного простору та його характеристики» проведено аналіз загального стану, основних тенденцій і перспектив розвитку інформаційного простору на прикладі національного інформаційного простору України. Розкрито особливості нормативно-правового регулювання функціонування інформаційної сфери в державі. Окреслено пріоритетні завдання, спрямовані на вдосконалення державної інформаційної політики з метою підвищення ефективності розвитку та захисту національного інформаційного простору [6]. Роботу М. Шевченко доцільно порівняти з вищезгаданим дослідженням В. Даніч та С. Шевченко. Обидві праці – про сутність та особливості функціонування інформаційного простору, однак різняться підходами: М. Шевченко зосереджується на теоретичному визначенні поняття й базових характеристиках національного інформаційного простору, тоді як В. Даніч і С. Шевченко аналізують його у ширшому соціально-економічному та управлінському контексті. Таким чином, перша робота створює концептуальне підґрунтя, а друга розширює

його, застосовуючи міждисциплінарний підхід і враховуючи сучасні виклики цифрової доби.

Монографія Ю. В. Нестеряк та Ю. М. Нестеряк «Національний інформаційний простір України: трансформації (1989–2019 роки)» є першим цілісним науковим дослідженням національного інформаційного простору України у період 1989–2019 рр. у контексті трансформацій суспільних відносин. У праці обґрунтовано авторський підхід до розуміння та реалізації державної інформаційної політики як багатофункціонального та комплексного елементу системи державного управління. Такий підхід передбачає формування і розвиток відкритого, демократичного національного інформаційного простору, інтегрованого у глобальний інформаційний контекст з урахуванням національних інтересів України. Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також фахівців у сфері публічного управління та інформаційної політики [7]. Отже, згадана монографія дає змогу простежити закономірності національного інформаційного простору України, його становлення і трансформацій у контексті суспільно-політичних змін. Це дослідження створює ґрунтовну історико-аналітичну базу, яка може бути використана для прогнозування подальшого розвитку інформаційного середовища держави. Для української науки воно є цінним джерелом у формуванні теоретико-методологічних підходів до аналізу інформаційних процесів, а для держави – практичним орієнтиром у вибудові ефективної інформаційної політики. На нашу думку, актуальність цієї роботи зумовлена потребою врахування минулого досвіду у виробленні стратегій захисту інформаційного суверенітету та інтеграції України у глобальний інформаційний простір.

У монографії «Глобальний інформаційний простір як чинник розвитку міжнародних відносин» за загальною редакцією І. Іщенка розглянуто актуальні питання, пов’язані з трансформацією та модернізацією інформаційного простору системи міжнародних відносин під впливом глобалізаційних процесів. Особливу увагу приділено аналізу функціонального призначення цифрових технологій у структурах сучасного суспільства. Досліджено механізми інформаційного

впливу як на внутрішньодержавне, так і на зовнішнє середовище. Розкрито наслідки міжнародних політичних, правових і комунікативних взаємодій. Окремий акцент зроблено на глибокому аналізі традиційних загроз, що трансформуються в умовах цифрової епохи [8]. Якщо акцентувати увагу на міжнародних відносинах, то дослідження І. Іщенка та колективу співавторів доцільно порівняти з напрацюваннями вищезгаданого автора С. Глобенка [3]. Обидва дослідження розглядають інформаційний простір як ключовий чинник державної безпеки та міжнародної взаємодії. Обидва підходи визнають значущість глобальних інформаційних процесів і вплив зовнішніх факторів на національні інтереси. Крім того, вони підкреслюють необхідність розуміння інформаційного простору як системного явища, що включає як можливості для розвитку міжнародних відносин, так і загрози, що потребує ефективного управління та захисту. Однак у першій роботі автори аналізують глобальний інформаційний простір як чинник розвитку міжнародних відносин, натомість С. Глобенко більше зосереджується на проблемах інформаційної безпеки України, водночас враховуючи зовнішні виклики та загрози. Таким чином, у першому випадку переважає акцент на конструктивному потенціалі глобальної інформаційної взаємодії, а у другому – на ризиках і необхідності захисту національних інтересів у міжнародному контексті.

В. Горовий у монографії «Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації» аналізує ключові тенденції еволюції вітчизняного інформаційного простору в контексті посилення впливу загальних закономірностей розвитку інформаційного суспільства. Особливу увагу автор приділяє висвітленню інформаційних характеристик національного розвитку в межах еволюційного процесу, організаційним механізмам сучасної інформаційної діяльності, взаємодії традицій та інновацій у сфері національного інфотворення, участі України в міжнародній інформаційній взаємодії, а також проблемам інформаційної безпеки постіндустріального суспільства. Наголошено на таких концептуально важливих аспектах, як національний інформаційний простір та інформаційний суверенітет; соціальні інформаційні бази, інформаційні потреби суспільства та підходи до їх задоволення з урахуванням вимог сучасних користу-

вачів; особливості національного інформаційного виробництва та якість наукового контенту [9].

На наш погляд, це дослідження має важливе значення для української науки, оскільки формує теоретичні засади для вивчення національного інформаційного простору та його адаптації до глобальних викликів. Монографію В. Горового можна порівняти з вищезгаданою монографією І. Іщенка та співавторів, оскільки обидві праці містять аналіз впливу глобальних інформаційних процесів на національні інтереси та міжнародну взаємодію. Хоча В. Горовий більший акцент робить на внутрішніх трансформаціях, а І. Іщенко, Т. Грачевська, В. Щербак, П. Петров, І. Гловко, В. Кривошеїн, С. Ставченко, О. Двуреченська та О. Висоцький зосереджують свою увагу на глобальному вимірі та розвитку міжнародних відносин.

Інформаційне суспільство є новим етапом розвитку цивілізації, у якому головним ресурсом стають знання, а інформація – ключовим чинником соціально-економічного зростання. Його формування визначає сучасні глобальні трансформації, впливаючи на політику, економіку, освіту, культуру й особисте життя кожної людини. В умовах постійного зростання обсягів даних і швидкості їх обігу виникає потреба в нових механізмах управління знаннями, зокрема прогнозування та стратегічного планування. Інформаційне суспільство вимагає від усіх інституцій, включно з бібліотеками, гнучкості, відкритості до інновацій і здатності адаптуватися до змін. Саме тому привертають увагу наукові дослідження інформаційного суспільства, що стосуються теоретичного осмислення трансформацій (сучасні суспільні зміни відбуваються дуже швидко, і наукова спільнота має завдання аналізувати ці процеси, формувати понятійний апарат і пропонувати моделі розвитку); формування державної політики (ґрунтовні наукові дослідження впливають на прийняття рішень у сфері інформаційної політики, цифрової трансформації, освіти, культури); посилення ролі бібліотек (наприклад, публікації про бібліотеки в контексті форсайту можуть піднімати значущість бібліотек як стратегічних установ, здатних впливати на майбутнє, а не лише зберігати минуле); міждисциплінарного розвитку (такі статті стають майданчиком для взаємодії бібліотекознавства, інформаційних наук, соціології, управління знаннями,

ІТ та футурології); актуалізації українського контексту (важливо мати наукові роботи, що враховують специфіку України: цифрова безпека, інформаційна незалежність, відновлення культурної інфраструктури у воєнний і повоєнний періоди); мотивації до інновацій (статті такого напряму стимулюють переосмислення ролі бібліотек, розвиток нових сервісів, цифрових платформ та стратегічного мислення в галузі).

Є. Жуков досліджує процес інформатизації та формування інформаційного суспільства як нового цивілізаційного етапу розвитку людства крізь призму політико-правових перетворень, пов'язаних із цим процесом [10]. В. Бебик розглядає базові поняття, структуру та соціальні комунікації глобального інформаційного суспільства [11]. В. Політанський у статті «Інформаційне суспільство в Україні: від зародження до сьогодення» розглядає ключові аспекти, пов'язані з формуванням, становленням та функціонуванням інформаційного суспільства в Україні, що аналізуються у ретроспективному контексті – від його зародження до сучасного етапу розвитку. Особливу увагу приділено аналізу стану нормативно-правового регулювання процесів, пов'язаних із розбудовою інформаційного суспільства [12]. А. Масян у роботі «Інформаційне суспільство та глобальні проблеми сучасності» зазначає, що інформаційна революція загострює соціальні дисбаланси, зокрема цифрову нерівність, що виникає через нерівний доступ до технологій та навичок їх використання. Дослідження спрямоване на осмислення глобальних викликів, пов'язаних із переходом до інформаційного суспільства, і вивчення соціальних наслідків цифрової трансформації [13].

У монографії «Інформаційне суспільство в світі та Україні: проблеми становлення та закономірності розвитку» колективу авторів за редакцією В. Воронкової висвітлено теоретико-методологічні, концептуальні та праксеологічні основи формування й розвитку інформаційного суспільства як в Україні, так і в глобальному контексті. Особливий акцент зроблено на антропологічному аспекті трансформації від homo sapiens до homo informaticus, управлінні науково-освітнім простором у межах інформаційного

суспільства, переході до суспільства знань та на формуванні smart-суспільства з урахуванням його закономірностей [14].

Є. Желновач розглядає теоретико-правові засади сучасного інформаційного суспільства, що формується в Україні в умовах воєнного стану. Здійснено аналіз структурних, ідейних та нормативно-правових характеристик інформаційного суспільства як ключового елементу громадянського суспільства. Спираючись на здобутки світової теорії інформаційного суспільства, автор намагається окреслити його специфічні юридичні риси. На наш погляд, важливо, що особливу увагу автор приділив трансформаційним процесам в умовах воєнного стану в Україні, де, з одного боку, спостерігається обмеження певних інформаційних потоків, а з іншого – посилюється інформаційна єдність суспільства. Є. Желновач також акцентує увагу на впливі міжнародного інформаційного середовища [15]. О. Лисяк і Т. Гайворонська у своїй роботі здійснюють порівняльний аналіз правового забезпечення функціонування інформаційного суспільства в Україні та в зарубіжних державах [16].

У аналітичній доповіді «Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості» висвітлено сучасне бачення феномену інформаційного суспільства як одного з ключових чинників глобального розвитку. Наведено основні показники, динаміку та прогностичні оцінки щодо впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у світовому вимірі, а також проаналізовано їхній вплив на трансформацію економічних, соціальних і політичних процесів. Особливу увагу приділено аналізу позицій України в міжнародних рейтингах розвитку інформаційного суспільства, що дає змогу оцінити темпи цифрової модернізації держави у порівняльному контексті. Досліджено специфіку функціонування національної інформаційної сфери, зокрема у площинах нормативно-правового регулювання, державного управління, комунікації з громадськістю, розвитку ІКТ-інфраструктури, українського сегмента інтернету, динаміки онлайн-аудиторії, стану ІТ-галузі, а також міжнародної взаємодії та цифрової дипломатії [17].

У науковому дослідженні В. Кудлай «Інформаційне суспільство: сучасні тенденції та особливості розвитку» розкрито сутність феномену інформаційного суспільства та акцентовано увагу на

його еволюції в умовах сучасної інформаційно-комунікаційної парадигми. Автор аналізує різні наукові підходи до трактування дефініції «інформаційне суспільство» і констатує відсутність уніфікованого підходу до визначення сутнісних ознак і характеристик. У цьому контексті зроблено висновок про необхідність урахування глобального характеру інформаційного суспільства, а також його динамічної природи, зумовленої постійними змінами в мережевих структурах і системах обміну даними. Важливо, що у статті проаналізовано виклики, пов'язані із захистом інформації та персональних даних [18].

Отже, розглянуті вище дослідження створюють комплексне наукове уявлення про інформаційне суспільство як багатовимірне явище, що охоплює соціальні, правові, економічні та глобальні аспекти. Вони висвітлюють процеси становлення та розвитку інформаційного суспільства в Україні та світі, аналізують його структуру, комунікації і вплив на державну політику, правові механізми та міжнародні відносини. Актуальність цих праць для української науки полягає у формуванні теоретико-методологічних основ дослідження інформаційного середовища, прогнозуванні його трансформацій та визначенні стратегічних напрямів розвитку. Для держави результати досліджень важливі як орієнтир у забезпеченні інформаційної безпеки, правового регулювання та інтеграції України у глобальний інформаційний простір. Ці роботи схожі між собою тим, що всі вони підкреслюють взаємозв'язок національного та глобального рівнів, роль інформаційних технологій у цивілізаційному розвитку та необхідність врахування зовнішніх викликів у внутрішній політиці. Водночас у деяких із них зроблено акцент на правових аспектах, в інших – на соціально-комунікаційних чи глобальних проблемах. У сукупності ці дослідження створюють цілісну картину розвитку інформаційного суспільства, що дає змогу планувати стратегії державного управління та наукові дослідження в умовах цифровізації та глобалізації.

У сучасних умовах інформаційного суспільства форсайт набуває значення ключового інструменту стратегічного розвитку, орієнтованого на довгострокове прогнозування та формування бажаних сценаріїв майбутнього. Його застосування дає змогу суб'єктам

управління не лише адаптуватися до змін, а й активно впливати на трансформаційні процеси в соціальних, економічних та культурних сферах. В умовах глобальної конкуренції здатність до прогнозування та адаптації визначає ефективність функціонування соціальних інституцій, включно з освітньою, науковою та культурною сферами. Форсайт також формує основу для міждисциплінарного діалогу, консолідуючи різні групи стейкхолдерів навколо спільного бачення майбутнього. Як результат, форсайт стає ключовим елементом стратегічного управління, що дає змогу забезпечити розвиток інституцій відповідно до актуальних і перспективних потреб інформаційного суспільства.

Вивчення форсайту як явища потребує міждисциплінарного підходу, зокрема врахування історіографічного контексту його становлення та еволюції. Історіографічний аналіз дає змогу простежити, як змінювалися уявлення про майбутнє в науковій і практичній площині, а також як ці уявлення впливали на формування стратегічних підходів у різні історичні періоди. У цьому контексті форсайт розглядається не лише як метод, а й як феномен, що відображає зміну парадигм управління знаннями та інформацією. Отже, звернення до історіографічного підходу є необхідним для глибшого розуміння ролі форсайту в структурі стратегічного мислення сучасності. Наприклад, дослідження «Український науково-технічний форсайт: стратегічні напрями та перспективи розвитку науки і технологій» присвячене формуванню обґрунтованих орієнтирів для науково-технологічного розвитку України в умовах трансформаційних викликів, спричинених повномасштабною війною та глобальними змінами [19].

Л. Дайнеко і Е. Шелудько у своїй роботі зазначають, що в умовах зростаючої невизначеності економічного розвитку посилюється увага до досліджень майбутнього як ключового інструменту формування пріоритетів науково-технологічного, соціально-економічного та регіонального розвитку. У цьому контексті дедалі більшого поширення набуває форсайт як цілеспрямований процес формування бачення середньо- та довгострокових перспектив із залученням зацікавлених сторін до процесу ухвалення стратегічних рішень [20]. С. Демедюк здійснює історико-аналітичний огляд розвитку

кіберконфліктів – від перших експериментальних атак 1970-х років до масштабних інцидентів останніх десятиліть, таких як атака вірусу Stuxnet, масові кібератаки на Естонію (2007), Грузію (2008–2009) та хронічні кіберзагрози в Україні починаючи з 2014 р. У цьому контексті автор пропонує концепцію «форсайту кіберстійкості» як новітнього методологічного підходу до стратегічного прогнозування кіберзагроз [21].

В умовах становлення інформаційного суспільства в Україні особливого значення набувають питання розвитку національного інформаційного простору та впровадження форсайт-методології. Форсайт виступає важливим інструментом стратегічного планування, що забезпечує прийняття обґрунтованих рішень у сферах цифрової трансформації, кібербезпеки та підвищення рівня медіаграмотності населення. В умовах триваючої інформаційної війни цей інструмент сприяє посиленню суспільної стійкості до зовнішніх маніпулятивних впливів, унеможливлює поширення дезінформації та формує довгострокову візію національної інформаційної політики, орієнтованої на безпеку та стабільність.

У цьому процесі вагомої ролі набувають наукові бібліотеки, зокрема їх аналітичні й інформаційно-дослідницькі підрозділи. Прикладом є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, яка через діяльність своїх структурних одиниць, Науково-юридичної бібліотеки (НЮБ), Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) та Фонду Президентів України, здійснює систематичний моніторинг публічної інформації, аналіз наукових публікацій, формує аналітичні огляди і дайджести. Ці ресурси стають підґрунтям для ідентифікації ключових тенденцій у різних сферах суспільного розвитку, а також слугують базою для здійснення форсайт-досліджень.

Значну увагу наукові бібліотеки приділяють протидії дезінформаційним загрозам, особливо в умовах гібридної війни. Вони виконують функції збереження, верифікації, систематизації та поширення достовірних відомостей, документують факти інформаційної агресії, формують бази перевірених джерел, сприяють поширенню критичного мислення та підвищенню рівня медіаграмотності через просвітницькі заходи – виставки, публічні лекції,

дискусії, конференції та семінари. Така діяльність посилює інформаційний і культурний суверенітет держави.

У сучасних умовах стратегічне планування на основі форсайту стає важливою передумовою розвитку бібліотечних інституцій. Це допомагає їм не лише адаптуватися до змін, спричинених цифровізацією та трансформацією інформаційних запитів, а й проактивно формувати сценарії майбутнього. Завдяки форсайт-підходам бібліотеки підвищують свою гнучкість, посилюють здатність до інноваційного реагування й формують нові моделі взаємодії з користувачами.

З огляду на потужний інформаційний, аналітичний і кадровий потенціал наукові бібліотеки перетворюються на центри міждисциплінарної взаємодії, сприяючи формуванню стратегічних орієнтирів на державному рівні. Використання форсайт-методів дає змогу виявляти майбутні інформаційні потреби суспільства, модернізувати бібліотечні послуги відповідно до нових викликів і утверджувати бібліотеки як активних суб'єктів державної політики в галузі освіти, культури, науки й інформаційної безпеки.

Успішне впровадження форсайт-проєктів передбачає належне ресурсне забезпечення, інституційну підтримку, а також розширення партнерських зв'язків з науковими установами, органами державної влади та суб'єктами ІТ-сектору. Міжнародний досвід підтверджує ефективність інтеграції бібліотек у процес формування стратегічних напрямів розвитку. Зокрема, ініціативи на кшталт британського проєкту «Форсайт-2050» або залучення бібліотек до програм ЄС, як-от Horizon Europe, демонструють зростання ролі бібліотек як центрів генерації знань і стратегічного мислення.

Отже, форсайт у діяльності наукових бібліотек і їхніх підрозділів, зокрема НЮБ, СІАЗ та Фонду Президентів України, виступає не лише як технологія прогнозування, а й як інструмент глибокої інтеграції в процеси суспільних трансформацій. Завдяки цьому бібліотеки не лише зберігають культурну спадщину, а й формують основи інформаційного розвитку майбутніх поколінь, відіграючи провідну роль у створенні інтелектуальної екосистеми держави.

Досвід провідних країн засвідчує результативність залучення бібліотек до процесів передбачення як дієвого інструменту форму-

вання національних стратегій у сфері обігу знань. Зокрема, у Великій Британії в межах проєкту «Бібліотеки майбутнього», ініційованого національною професійною бібліотечною асоціацією, було розроблено відповідні методики та інструменти стратегічного прогнозування для публічних бібліотек. Вони дають цим установам змогу ефективно виконувати функцію передбачення майбутніх потреб громад і сприяти розвитку державної політики в інформаційно-культурній сфері [22]. У європейському контексті програма Horizon Europe активно інтегрує форсайт у процеси планування досліджень та інноваційної діяльності. Це відбувається, зокрема, через діяльність мережі Horizon Europe Foresight Network та використання системи SAFIRE, яка слугує інструментом для спільного стратегічного аналізу, розробки сценаріїв та підтримки процесу прийняття політичних рішень. Тематичний звіт «Mutual Learning Exercise on R&I Foresight: An Introduction to the Current State of Play» містить аналіз поточного стану застосування форсайту в сфері досліджень та інновацій у державному секторі. У документі розглядаються як європейські, так і міжнародні практики впровадження форсайт-підходів, із фокусом на конкретні приклади з досвіду інституцій Європейського Союзу та національних урядів. Окрема увага приділяється дослідженню взаємозв'язків між корпоративним форсайтом і форсайтом у сфері досліджень та інновацій, що дає змогу окреслити потенціал їх взаємодії для формування більш комплексного підходу до стратегічного прогнозування [23].

У статті "The Open Futures Library: One Step Toward a Global Foresight Commons" автори Г. Прідей, Т. Менсфілд і Х. Рамос презентують концепцію та реалізацію Open Futures Library – відкритої онлайн-бібліотеки сценаріїв майбутнього, створеної з метою формування глобального форсайт-ресурсу. Проєкт має на меті зібрати, структурувати та забезпечити відкритий доступ до форсайт-сценаріїв, які зазвичай залишаються фрагментарними або обмежено доступними. Платформа надає користувачам змогу додавати, редагувати та здійснювати пошук сценаріїв за тематичними, регіональними і часовими параметрами. Варто зазначити, що автори розглядають бібліотеку як інструмент підвищення колективної спроможності до передбачення та формування майбутнього через

відкритий обмін знаннями, за аналогією з ідеями відкритої науки та цифрових спільнот. На наш погляд важливо, що у статті обґрунтовується значення створення єдиного інформаційного середовища для підтримки форсайт-досліджень і стратегічного мислення на глобальному рівні [24].

Ці приклади підтверджують, що сучасні бібліотеки здатні не лише зберігати знання, а й відігравати активну роль у політичному та стратегічному плануванні, формуючи національну експертну базу для прийняття обґрунтованих рішень щодо майбутнього.

Висновки. Інформаційний простір як середовище обігу знань є фундаментом функціонування інформаційного суспільства, де доступ до інформації визначає соціальні та економічні процеси. У цьому контексті форсайт виступає інструментом прогнозування й управління розвитком інформаційного середовища, забезпечуючи стратегічне бачення його трансформацій і спрямовуючи розвиток інформаційного суспільства у довгостроковій перспективі. Форсайт набуває ключового значення для забезпечення адаптивності та інноваційності соціальних систем, даючи змогу системно ідентифікувати майбутні тенденції, потенційні ризики та можливості, що є основою ефективного стратегічного планування.

Наукові бібліотеки виконують важливу роль як центри накопичення, збереження та аналізу інформаційних ресурсів, створюючи якісну базу для проведення форсайт-досліджень. Завдяки своїм аналітичним та комунікаційним можливостям вони сприяють міждисциплінарній інтеграції знань і залученню експертного середовища, а також виступають платформою для поширення результатів досліджень і формування суспільного діалогу щодо пріоритетів розвитку. Таким чином, участь наукових бібліотек у форсайт-процесах підвищує ефективність стратегічного розвитку та сприяє сталому функціонуванню інформаційного суспільства.

Особлива увага у дослідженні приділяється ролі наукових бібліотек України як одного з ключових учасників в інформаційній безпеці та протидії дезінформації. У воєнних умовах вони трансформуються з традиційного сховища знань в активного учасника інформаційного спротиву, забезпечуючи доступ до достовірної інформації та підтримуючи формування критичного мислення громадян. Використовуючи електронні бази даних, архіви та спеціалізовані

колекції, бібліотека виступає платформою збереження історичної правди та документального підтвердження подій війни.

Наукові бібліотеки також проводять просвітницьку діяльність, підвищуючи інформаційну і медіаграмотність, особливо серед молоді, через організацію певних заходів, а також сприяють зміцненню громадянської ідентичності, популяризуючи українську історію, культуру та мову, які є об'єктами інформаційних атак. Важливу роль відіграє діяльність бібліотек у сфері цифрової трансформації: створення цифрових архівів, оцифрування документів і свідчень війни забезпечує збереження національної пам'яті та відкритий доступ до неї в глобальному інформаційному просторі, що у контексті інформаційного тиску набуває значення культурної оборони.

Наукові бібліотеки також виконують функцію важливих комунікативних центрів, сприяючи соціальній згуртованості та психологічній підтримці населення в умовах воєнних викликів. Завдяки авторитету, нейтральності та відкритості вони здатні ефективно взаємодіяти з різними аудиторіями, створюючи середовище довіри і сприяючи колективному пошуку об'єктивної інформації. Така діяльність посилює роль бібліотек як майданчиків для консолідації суспільства та зміцнення громадянської стійкості.

Актуальність дослідження ролі форсайту та наукових бібліотек у контексті інформаційного суспільства зберігатиме свою значущість і в майбутньому. З огляду на швидкі темпи технологічних змін, зростання обсягу інформації та посилення інформаційних загроз, формування ефективних механізмів стратегічного прогнозування стає дедалі більш необхідним. Наукові бібліотеки як центри збереження знань і аналітичної підтримки залишатимуться ключовими акторами у забезпеченні інформаційної безпеки та розвитку суспільства, що базується на знаннях. Тому подальше вивчення їхнього потенціалу у форсайт-процесах має важливе значення для побудови стійких і адаптивних соціальних систем у сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Матвієнків, С. М., Шмаленко, Ю. І., Кольцов, В. М. Національний інформаційний простір України: проблеми та перспективи

розвитку. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 37. С. 223–227. https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.37

2. Солодка О. М. Інформаційний простір держави як сфера реалізації інформаційного суверенітету. *Інформація і право*. 2020. № 4 (35). С. 39–46. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.4(35).221216

3. Глобенко С. Інформаційний простір держави та проблеми забезпечення його захисту в Україні. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 1 (13). С. 195–210. https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-1(13)-195-210

4. Конах В. К. Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання. Аналітична доповідь. Київ. 2013. 49 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-11/1119_dop.pdf (дата звернення: 21.06.2025).

5. Даніч В. М., Шевченко С. М. Інформаційний простір. *Review of transport economics and management*. 2023. № 8(24), С. 120–140. https://doi.org/10.15802/rtem2022/277626

6. Шевченко М. Поняття національного інформаційного простору та його характеристики. *Український інформаційний простір*. 2018. № 1. С.103–112.

7. Нестеряк Ю. В., Нестеряк Ю. М. Національний інформаційний простір України: трансформації (1989–2019 роки) : монографія. Київ : *КНУ*, 2021. 176 с.

8. Іщенко І. В., Грачевська Т. О., Щербак В. М., Петров П. Г., Гловко І. К., Кривошеїн В. В., Ставченко С. В., Двуреченська О. С., Висоцький О. Ю. Глобальний інформаційний простір як чинник розвитку міжнародних відносин : монографія / за заг. ред. І. В. Іщенка. Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2023. 320 с. URL: https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/issue/view/44/Монографія (дата звернення: 18.07.2025).

9. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. М. Горовий ; ред. О. С. Онищенко. Київ : НБУВ. 2015. 330 с.

10. Жуков Є. В. Інформаційне суспільство як новий етап цивілізаційного розвитку: політико-правовий аспект. *Актуальні проблеми політики.* Одеса. 2011. Вип. 42. С. 175–182.

11. Бебик В. М. Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації. *Інформація і право*. 2011. № 1. С. 41–49. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.1(1).271458

12. Політанський В. С. Інформаційне суспільство в Україні: від зародження до сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2017. Вип. 42. С. 16–22

13. Масян А. Інформаційне суспільство та глобальні проблеми сучасності. *Онтологія права*. 2022. Т. 23 № 1. С. 44–49. https://doi.org/10.33270/01222302.44

14. Інформаційне суспільство в світі та Україні: проблеми становлення та закономірності розвитку: колективна монографія / за ред. В. Г. Воронкової ; Запорізька державна інженерна академія. Запоріжжя : ЗДІА, 2017. 282 с.

15. Желновач Є. Г. Правові аспекти інформаційного суспільства в Україні в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 186–193. https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.33

16. Лисяк О. І., Гайворонська Т. М. Правове забезпечення функціонування інформаційного суспільства в Україні та за кордоном: порівняльний аналіз. *Людина, суспільство, комунікативні технології*. Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю Українського державного університету залізничного транспорту. 2020. Харків : *ДІСА ПЛЮС*, 2020. С. 241–243. URL: from https://kart.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/materiali-viii-mizhnarodnoi-naukovo-praktichnoi-2020.pdf (дата звернення: 18.07.2025).

17. Дубов Д. В., Ожеван О. А., Гнатюк С. Л. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості. Аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2010. 64 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-02/dubov_infsus-31058.pdf (дата звернення: 18.07.2025).

18. Кудлай В. Інформаційне суспільство: сучасні тенденції та особливості розвитку. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль. 2024. Т. 90. № 5. С. 37–44. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.05.037

19. Український науково-технічний форсайт: стратегічні напрями та перспективи розвитку науки і технологій / під. ред. О. С. По-

повича ; Ін-т дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України. Київ, 2024. 84 с. URL: https://zenodo.org/records/14579380 (дата звернення: 18.07.2025).

20. Дайнеко Л. В., Шелудько Е. І. Проведення дофорсайтних досліджень: організаційний аспект. *Український соціум*. 2021. № 2 (77). С. 26–42. https://doi.org/10.15407/socium2021.02.026

21. Демедюк С. Кібервійна та форсайт кіберстійкості. *Реалізація філософії «Intelligence-led Policing» в системі кримінального аналізу Національної поліції України* : монографія / за ред. О. Є. Користіна. Київ : ВАІТЕ. 2024. С. 343–357. https://doi.org/10.36486/978-966-2310-66-5-26

22. New Future Libraries project supports resilience and strategy in Public Libraries. *The Library and Information association*. 7 February 2024. URL: https://www.cilip.org.uk/news/663884/New-Future-Libraries-project-supports-resilience-and-strategy-in-Public-Libraries.htm?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.06.2025).

23. Mutual Learning exercise on R&I Foresight: An Introduction to the Current State of Play. Thematic Report. *European Commission*. 2023. P. 33. URL: https://wbc-rti.info/object/document/23965/attach/mutual_learning_exercise_Foresight_State-of-Play_KIAX22022ENN.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.06.2025).

24. Gareth Priday, Tim Mansfield, José Ramos. The Open Futures Library: One Step Toward a Global Foresight Commons. *Journal of Futures Studies*. June 2014. 18(4). P. 131-142. URL: https://jfsdigital.org/wp-content/uploads/2014/06/Report4-Priday.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 30.07.2025).

References

1. Matviienkiv, S. M., Shmalenko, Yu. I., & Koltsov, V. M. (2022). National information space of Ukraine: problems and prospects for development. *Current problems of philosophy and sociology*, *37*, 223-227 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.37

2. Solodka, O. M. (2020). Information space of the state as a sphere of information sovereignty implementation. *Information and Law*, *4*(35), 39-46 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.4(35).221216

3. Hlobenko, S. (2023). Information space of the state and problems of ensuring its protection in Ukraine. *Scientific Bulletin: Public administration, 1*(13), 195-210 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-1(13)-195-210

4. Konakh, V. K. (2013). Natsionalnyi informatsiinyi prostir Ukrainy: problemy formuvannia ta derzhavnoho rehuliuvannia. Analitychna dopovid [National information space of Ukraine: problems of formation and state regulation. Analytical report]. Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved June 21, 2025, from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-11/1119_dop.pdf

5. Danich, V. M., & Shevchenko, S. M. (2023). Information space. *Review of transport economics and management, 8*(24), 120-140 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15802/rtem2022/277626

6. Shevchenko, M. (2018). The Notion of National Information Space and its Characteristics. *Ukrainian Information Space, 1*, 103-112 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.31866/2616-7948.1.2018.141098

7. Nesteriak, Yu. V., & Nesteriak, Yu. M. (2021). *Natsionalnyi informatsiinyi prostir Ukrainy: transformatsii (1989-2019 roky)* [National information space of Ukraine: transformations (1989-2019)]. Kyiv, KNU [in Ukrainian].

8. Ishchenko, I. V., Hrachevska, T. O., Shcherbak, V. M., Petrov, P. H., Hlovko, I. K., Kryvoshein, V. V., Stavchenko, S. V., Dvurechenska, O. S., & Vysotskyi, O. Yu. (2023). *Hlobalnyi informatsiinyi prostir yak chynnyk rozvytku mizhnarodnykh vidnosyn* [Global information space as a factor in the development of international relations]. Nizhyn, Vydavets Lysenko M. M. [in Ukrainian]. Retrieved July 18, 2025, from https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/issue/view/44/Монографія

9. Horovyi, V. M. (2015). *Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh hlobalizatsii* [National information processes in the context of globalization]. O. S. Onyshchenko (Ed.). NBUV [in Ukrainian].

10. Zhukov, Ye. V. (2011). Informatsiine suspilstvo yak novyi etap tsyvilizatsiinoho rozvytku: polityko-pravovyi aspekt [Information society as a new stage of civilizational development: political and legal aspect]. *Aktualni problemy polityky – Actual Problems of Politics, 42*, 175-182 [in Ukrainian].

11. Bebyk, V. M. (2011). Global information society: concept, structure, communications. *Information and Law, 1*, 41-49 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.1(1).271458

12. Politanskyi, V. S. (2017). Informatsiine suspilstvo v Ukraini: vid zarodzhennia do sohodennia [Information Society in Ukraine: From Its Origin to the Present]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law, 42*, 16-22 [in Ukrainian].

13. Masian, A. (2022). Information Society and Global Modern Problems. *Philosophical and Methodological Problems of Law, 23*(1), 44-49 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.33270/01222302.44

14. Azhazha, M., Banakh, L., Bilohur, V., Voronkova, V., Gordiienko, S., Dzoban, O., Kyvliuk, O., Kononets, M., Krymets, L., Lazarevich, A., Maksymenyuk, M., Melnyk, V., Muts, Luai, Nikitenko, V., Punchenko, O., Sosnin, O., & Hliebnikova, A. (2017). *Informatsiine suspilstvo v sviti ta Ukraini: problemy stanovlennia ta zakonomirnosti rozvytku* [Information Society in the World and Ukraine: Problems of Formation and Patterns of Developmen]. V. G. Voronkova (Ed.). Zaporizhzhia: Publishing House of the Zaporizhzhia State Engineering Academy [in Ukrainian].

15. Zhelnovach, Ye. H. (2023). Legal aspects of the information society in the conditions of war. *South Ukrainian Law Journal*, *1*, 186-193 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.33

16. Lysiak, O. I., & Haivoronska, T. M. (2020). Pravove zabezpechennia funktsionuvannia informatsiinoho suspilstva v Ukraini ta za kordonom: porivnialnyi analiz [Legal support for the functioning of the information society in Ukraine and abroad: a comparative analysis]. *Reports of the VIII International scientific-practical Conference "A person, a society, communicative technologies", 15-16 October, 2020* (pp. 241-243). Kharkiv [in Ukrainian]. Retrieved July 18, 2025, from https://kart.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/materiali-viii-mizhnarodnoi-naukovo-praktichnoi-2020.pdf

17. Dubov, D. V., Ozhevan, O. A., & Hnatiuk, S. L. (2010). Informatsiine suspilstvo v Ukraini: hlobalni vyklyky ta natsionalni mozhlyvosti. Analitychna dopovid [Information society in Ukraine: global challenges and national opportunities. Analytical report]. Kyiv

[in Ukrainian]. Retrieved July 18, 2025, from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-02/dubov_infsus-31058.pdf

18. Kudlai, V. (2024). Information society: current trends and features of development. *Galician economic journal, 90*(5), 37-44 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.05.037

19. Popovych, O. S. (Ed.). (2024). Ukrainskyi naukovo-tekhnichnyi forsait: stratehichni napriamy ta perspektyvy rozvytku nauky i tekhnolohii [Ukrainian scientifi c and technical foresight – Strategic priority areas and prospects for the development of science and technology]. Kyiv, Publisher G. M. Dobrov Institute for Research of Scientific and Technical Potential and History of Science of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]. Retrieved July 18, 2025, from https://zenodo.org/records/14579380

20. Daineko, L. V., & Sheludko, E. I. (2021). Conducting pre-Foresight research: organizational aspect. *Ukrainian Society, 2*(77), 26-42 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/socium2021.02.026

21. Demediuk, S. (2024). Cyber warfare and cyber resilience foresight. In O. Ye. Korystin (Ed.), *Implementation of the "intelligence-led policing" philosophy in the crime analysis system of the national police of Ukraine* (pp. 343-357). Kyiv, VAITE [in Ukrainian]. https://doi.org/10.36486/978-966-2310-66-5-26

22. New Future Libraries project supports resilience and strategy in Public Libraries. (2024, February 7). *The Library and Information association.* Retrieved June 28, 2025, from https://www.cilip.org.uk/news/663884/New-Future-Libraries-project-supports-resilience-and-strategy-in-Public-Libraries.htm?utm_source=chatgpt.com

23. Mutual Learning exercise on R&I Foresight: An Introduction to the Current State of Play. (2023). Thematic Report. *European Commission*, *33*. Retrieved June 28, 2025, from https://wbc-rti.info/object/document/23965/attach/mutual_learning_exercise_Foresight_State-of-Play_KIAX22022ENN.pdf?utm_source=chatgpt.com

24. Gareth Priday, Tim Mansfield, José Ramos. (2014). The Open Futures Library: One Step Toward a Global Foresight Commons. *Journal of Futures Studies*, *18*(4), 131-142. Retrieved July 30, 2025, from https://jfsdigital.org/wp-content/uploads/2014/06/Report4-Priday.pdf?utm_source=chatgpt.com

Отримано / Received 18.02.2026
Прийнято / Accepted 15.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Oksana Karaschuk,
Junior Researcher,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: karaoksana@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2929-3858
Mykola Karashchuk,
PhD (Politic.), Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine
e-mail: niko_karaschuk@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5987-9086
Web of Science Researcher ID: HTP-4778-2023

FORESIGHT AS A TOOL FOR STRATEGIC DEVELOPMENT IN THE INFORMATION SOCIETY (LIBRARY ASPECT)

Today, foresight is one of the key tools of strategic planning, which is becoming particularly relevant in the context of an information society characterized by rapid changes, high dynamics of knowledge, and constant transformation of users' needs. Its essence lies in the systematic study of future trends, analysis of signals and development of scenarios of possible development. In the field of culture, in particular in the library industry, foresight allows not only to adapt to changes, but also to shape them, transforming libraries from traditional book collections into modern information and communication centers.
National libraries, as leading information institutions, play an important role in shaping the strategic vision of the knowledge society. Their participation in foresight projects contributes to the alignment of state cultural policy with global challenges and opportunities. The application of foresight methodology allows national libraries to anticipate future user needs, improve infrastructure, develop digital services and information literacy. Information and analytical centers of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine can play an important role in the development of foresight research in the information society. Thanks to their powerful scientific and analytical potential, these centers will be able to provide a systematic study of social development trends, monitor

scientific and technological changes, and form expert assessments. Today, these centers serve as a platform for interdisciplinary interaction, uniting the efforts of scientists, information specialists, and government institutions. This contributes to the creation of scientifically sound strategies for modernizing the library sector and building a knowledge society. A review of scientific sources shows that the topic of foresight is widely studied today in both Ukrainian and international scientific circles. Particular attention is paid to its application in strategic planning, public administration, the development of innovations and the modernization of public institutions, in particular libraries. Research emphasizes the potential of foresight as a tool for forming long-term visions and scenarios of the future, which allows for effective response to the challenges of the information society. Many works focus on the use of an interdisciplinary approach, digital technologies, and open communication platforms to ensure broad stakeholder participation in forecasting processes. Foreign experience demonstrates the effectiveness of using open foresight platforms.

Keywords: foresight, strategic development, information space, information society, libraries, information centers, digital technologies, communication, foreign experience

АРХІВНО-ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ТА СУЧАСНІ КОМУНІКАЦІЙНІ ПРАКТИКИ

https://doi.org/10.15407/np.77.367
УДК 930.25-028.27+002.1-028.27](477)

Юрій Ковтанюк,
кандидат історичних наук, старший дослідник,
заступник генерального директора з наукової роботи,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: y.kovtaniuk@gmail.com
ORCID: http:/orcid.org/0000-0002-4120-1875

Євгенія Чорноморець,
кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
Український науково-дослідний інститут
архівної справи та документознавства
вул. Лук'янівська, 77, Київ, 04085, Україна
e-mail: eugeniamch@gmail.com
ORCID: http:/orcid.org/0000-0002-1521-0129

ЕЛЕКТРОННІ АРХІВИ І ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Мета статті – проаналізувати сучасний стан та окреслити основні проблеми, пов'язані зі створенням і функціонуванням електронних архівів та електронних інформаційних ресурсів, і запропонувати можливі шляхи їх подолання із застосуванням новітніх технологій. **Методологія дослідження** базується на загальнонаукових методах аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; для визначення перспективних напрямів застосовано також принцип наступності та методи прогнозування і моделювання. **Наукова новизна** полягає у здійсненні аналізу низки актуальних викликів, які виникли в процесі впровадження електронного документообігу і створення електронних архівів та електронних інформаційних ресурсів, і формулювання пропозицій щодо подолання цих викликів. **Висновки.** За останні 15 років в Україні створено нормативно-правову і методичну базу, а також програмно-технічну інфраструктуру для створення електронних архівів і сучасних електронних інформаційних ресурсів архівних установ. Наразі актуальним є такі завдання: розроблення технічного завдання для створення програмного забезпечення єдиного

© Ю. Ковтанюк, Є. Чорноморець, 2026

державного реєстру національних архівних інформаційних ресурсів; створення електронного центрального фондового каталогу, модернізація інформаційно-комунікаційної системи ARCHIUM, зокрема для уникнення дублювання метаданих щодо архівних установ, фондів, описів, що застосовуються в системі ЕЛАРСИС, цифрова трансформація облікової документації архівних документів, визначення обов'язкового застосування у діловодстві форматів кваліфікованих електронних підписів і печаток з повним набором даних перевірки рівня B-LTA та внесення уточнень до нормативно-правових актів з метою уникнення діловодної термінології щодо архівних електронних документів, подальша участь у міжнародних і національних проєктах щодо створення та інтегрування інформаційних ресурсів. **Перспективи досліджень** полягають у подальшому вивченні проблем, що стосуються функціонування електронних архівів та електронних інформаційних ресурсів, зарубіжних практик їх подолання, вивчення можливостей і небезпек новітніх технологій (штучного інтелекту тощо) та формуванні нормативно-правового та методичного забезпечення їх застосування.

Ключові слова: електронне архівознавство, електронний архів, електронний документ, електронний інформаційний ресурс, цифровий фонд користування документами НАФ, національні архівні інформаційні ресурси

Актуальність теми дослідження. Курс на розбудову інформаційного суспільства[1] в Україні було закладено Законом України «Про інформацію» (1992) [1]. Це передбачало широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) в усі сфери суспільного буття, включаючи архівну справу. У Законі України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 [2] було сформульовано основні завдання Національної програми інформатизації, серед яких є низка завдань, що безпосередньо стосуються архівної справи: створення та розвиток системи державних інформаційних ресурсів (до яких належать архіви); розробка, впрова-

[1] Термін наводиться тут відповідно до згаданого Закону України. Проте автори вважають за потрібне зазначити, що його слід трактувати як позначення активізування процесу зростання рівня інформатизації сучасного суспільства, зважаючи, що будь-яким суспільством ведеться активне опрацювання доступної інформації як основи його буття. Отже, будь-яке суспільство завжди є інформаційним, незалежно від часу, місця його існування та загального рівня розвитку людства.

дження та застосування ІКТ у державному управлінні, місцевому самоврядуванні та суспільному житті; реалізація та впровадження заходів, спрямованих на розвиток електронного урядування та електронної демократії; удосконалення процедури надання публічних (електронних публічних) послуг. Важливе значення мало прийняття Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 09.01.2007 № 537–V [3].

Протягом наступних років було сформовано нормативно-правову і методичну базу для впровадження електронного документообігу і приймання на зберігання електронних документів (далі – ЕД), зроблено значні практичні кроки у напрямі оцифрування документів Національного архівного фонду (далі – НАФ), створення електронних інформаційних ресурсів і пошукових систем в їх складі, впровадження електронних архівних послуг.

У нашій розвідці ми звернемо увагу на низку нагальних викликів, пов'язаних зі створенням і функціонуванням електронних архівів і електронних інформаційних ресурсів в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Загалом у вітчизняній науці приділено багато уваги процесу інформатизації архівної справи. Зазначимо лише публікації останніх років, у яких висвітлено нагальні виклики та проблеми. Низка науковців (Я. Калакура [4], М. Палієнко [5], В. Бездрабко [6], І. Резнік [7] та ін.) звертає увагу на зміну ролі архівів і функцій архівістів в інформаційному суспільстві, необхідність отримання ними нових професійних навичок, пов'язаних із постійним розвитком технологій та їх застосуванням в архівній справі. Окремі праці стосуються архівної практики щодо оцифрування документів НАФ (Л. Дідух, Н. Залєток [8]), створення цифрового фонду користування та електронних інформаційних ресурсів, технічних проблем зберігання документів в електронній формі (Л. Дідух [9]), у тому числі в умовах збройної агресії (Ю. Ковтанюк) [10]. Науковці розглядають роль резервного копіювання у зберіганні документів і створення цифрового страхового фонду, переваги та проблеми використання хмарних сховищ, зазначають відсутність цілісної стратегії інформатизації архівної справи, необхідність підготовки кваліфікованих фахівців, потребу в покра-

щенні матеріального і технічного забезпечення архівів. Звертають увагу на перспективність використання штучного інтелекту, але це питання потребує детального вивчення можливих небезпек [11].

Виклад основного матеріалу. Однією з головних стратегічних цілей, оголошених Державною архівною службою України (далі – Укрдержархів) наприкінці 2024 р., стало «визначення засад функціонування єдиного державного реєстру національних архівних інформаційних ресурсів і єдиної державної системи органів управління національними архівними інформаційними ресурсами та архівами, що складається з територіальних і функціональних підсистем та їх складових» [12]. Отже, запровадження єдиного державного реєстру національних архівних інформаційних ресурсів буде тією інформаційною основою, що визначали рівні архівного описування документів НАФ відповідно до системи їх обліку (архів, фонд, опис, справа, документ тощо), зокрема з урахуванням зон описування, визначених ДСТУ 4331:2004 «Правила описування архівних документів (ISAD (G):1999, NEQ)» [13], на яких фактично ґрунтується функціонування будь-яких сучасних архівних інформаційних ресурсів, зокрема електронних. Зазначимо, що з 01.01.2026 дія цього стандарту скасовується. Відповідно до п. 1 «Оперативного плану заходів з реалізації у 2025–2027 роках Стратегії захисту документальної спадщини як запоруки збереження національної ідентичності та державності на період до 2027 року» до кінця 2026 р. Укрдержархів має розробити та подати на розгляд і затвердження Кабінету Міністрів України технічне завдання для створення програмного забезпечення єдиного державного реєстру національних архівних інформаційних ресурсів. На жаль, зазначена стратегія не розкриває структури цього реєстру, а Оперативний план заходів не визначає наступних шляхів забезпечення виконання технічного завдання щодо створення програмного забезпечення реєстру. На нашу думку, визначитися з таким забезпеченням слід у межах того розпорядчого документа Кабінету Міністрів України, яким буде затверджено технічне завдання, а саме технічне завдання повинно передбачати трансформаційні зміни інформаційної основи архівного описування тих од. зб. та од. обл., що нині є основними об’єктами цього описування. Виходячи з наведеного, залишається

відкритим питання щодо зміни обліку архівних документів, чи вплине запровадження нових підходів у цифровій сфері діяльності архівної системи на облік аналогових документів НАФ? Чи буде запропоноване узгоджене рішення, як перехідний варіант від НАФ до національних архівних інформаційних ресурсів? На нашу думку, це потребує обговорення широким загалом архівної фахової спільноти.

У продовження напряму розвитку єдиного інформаційного забезпечення для різних електронних архівних інформаційних ресурсів важливим завданням є уникнення повторень однакових структур даних у різних системах, що відповідно до будь-яких підстав створені в діяльності архівних установ, особливо загального призначення. Особливу увагу треба приділити узгодженню таких різних за призначенням систем, як Міжархівний пошуковий портал (https://searcharchives.net.ua), доступний нині на офіційному вебпорталі Укрдержархіву, й ЕЛАРСИС – ІКС, призначеної для приймання-передавання ЕД НАФ на постійне зберігання. Вочевидь, на сьогодні, яка б не була фізична реалізація баз даних цих систем, їх базова інформаційна структура вміщується в рівні описування, визначені системою обліку документів НАФ (архів, фонд, опис, справа, документ тощо). Фактично це означає, що колись ці інформаційні структури за своїм базовим наповненням будуть дублювати одна одну. На сьогодні цей процес поступово триває, зважаючи, що ЕЛАРСИС ще не запрацював у повну силу, зважаючи на недостатнє поширення вже існуючих в Україні програмних рішень за загальною назвою «Електронний архів» у діяльність архівних підрозділів юридичних осіб – джерел комплектування архівних установ, а Міжархівний пошуковий портал, створений на базі ІКС ARCHIUM, надає доступ до інформації лише 10 архівних установ, станом на кінець 2025 р. Інші ще не підключені. Це також не сприяє створенню базового інформаційного ресурсу: електронного центрального фондового каталогу (далі – ЦФК), електронного реєстру описів, не кажучи вже про справи, документи (од. зб. та од. обл.) і навіть, здавалося, такого простого за своєю структурою реєстру архівних установ в інформаційно-комунікаційному просторі архівної галузі. Таким чином, ресурси архівної галузі є розподіленими та багато разів дублюють їхню загальну інформаційну основу.

Зважаючи на повідомлення Укрдержархіву щодо отримання від Центральної виборчої комісії України обладнання, що дасть змогу створити датацентр обсягом понад 1 петабайт [14], важливо визначитися з призначенням цього датацентру. Не складно передбачити, що у цьому датацентрі будуть зберігатися великі за своїм розміром якісні цифрові копії аналогових оригіналів, які отримали назву майстер-копій. Така система зберігання даних також потребує визначеності з інформаційною основою для забезпечення керування всіма процесами. Скоріше, така інформаційна основа також буде ґрунтуватися на описувані од. зб. та од. обл. за такими самими рівнями: архів, фонд, опис, справа, документ тощо. Отже, на сьогодні маємо: Міжархівний пошуковий портал як єдине вікно доступу до фонду користування документами НАФ, якість цифрових копій якого адаптована до їх екранного відтворення, що дає змогу значно зменшити загальний розмір цих копій; ЕЛАРСИС – для зберігання архівних ЕД; і майбутній датацентр, імовірно, призначений для зберігання майстер-копій. Зрозуміло, що постає завдання щодо надання доступу до архівних електронних документів, загальна кількість яких з часом буде лише збільшуватися. Імовірно, доцільно надавати доступ до них у межах однієї системи за принципом «єдиного вікна» з можливістю шукати потрібні документи за допомогою однієї інформаційно-пошукової системи. Тому логічним видається приступити до розв'язання проблеми копіювання архівних ЕД до Міжархівного пошукового порталу та синхронізації однакових відомостей про архіви, фонди, описи, справи, документи тощо в трьох зазначених ІКС для досягнення стану, коли будь-яка складова описової інформації вводиться архівістом один раз у будь-якій системі і багато разів використовується в інших системах.

Також слід порушити важливу проблему сертифікації майбутнього датацентру відповідно до вимог для датацентрів, визначених міжнародними стандартами, зважаючи, що п. 11 «Оперативного плану заходів з реалізації у 2025–2027 роках Стратегії захисту документальної спадщини як запоруки збереження національної ідентичності та державності на період до 2027 року» передбачено «створення відмовостійкого (централізованого) сховища архівних електронних документів відповідно до кращих світових практик,

зокрема країн ЄС». Зокрема, у контексті відмовостійкості датацентру особливого значення набуває його надійна енергозабезпеченість. Зауважимо, що датацентри належать до категорії об'єктів з підвищеним енергоспоживанням. Це потребує укладання окремого плану заходів для досягнення енергонезалежності такого об'єкта. Актуальність проблеми значно підвищується в умовах енергетичної кризи в Україні, яка утворилася внаслідок бойових дій, під час яких відбувається активне знищення енергетичної інфраструктури. Без належної системи електричного живлення, що повинна працювати надійно і безупинно, на нашу думку, функціонування датацентру є неможливим. Про це свідчить відтворення в інтернеті офіційних вебсайтів архівних установ України, зокрема вебпорталу Укрдержархіву, в умовах локдауна, коли за відсутності загального електропостачання ці ресурси можуть не працювати.

Альтернативним рішенням датацентру є хмарні технології, що надають послуги зберігання даних в інших датацентрах. Привабливими на сьогодні є хмарні послуги, що надаються поза межами України. Прикладом такого розташування даних є Міжархівний пошуковий портал на базі системи ARCHIUM, який працює безперебійно, навіть коли вебпортал Укрдержархіву є недоступним. Такий підхід потребує планового фінансування. Крім того, відповідно до чинних нормативно-правових актів (далі – НПА) з питань захисту інформації, такі послуги можуть отримуватися із-за кордону до півроку після завершення воєнного стану в України. Відповідно до частини третьої ст. 5 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «протягом періоду дії правового режиму воєнного стану в Україні та шести місяців після його припинення чи скасування володільці інформації – власники (держателі) державних інформаційних ресурсів можуть укладати договори про технічне адміністрування відповідних реєстрів з іноземними компаніями, організаціями – постачальниками послуг з надання хмарних ресурсів (надавачами хмарних послуг), утвореними відповідно до законодавства інших держав, та/або їх зареєстрованими (акредитованими або легалізованими) відповідно до законодавства України філіями, представництвами та іншими відокремленими підрозділами з місцезнаходженням на території України в порядку, встановленому

Кабінетом Міністрів України» [15], що стало можливим згідно зі змінами, прийнятими Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів» ще 15.03.2022 [16]. У вітчизняних архівістів є такий досвід і щодо зберігання страхових копій своїх цифрових даних на платформі Amazon Web Services, що відбувається з березня 2022 р. за благодійної допомоги Національного архіву Сполученого Королівства [17]. Проте загальне збільшення даних в Amazon Web Services збільшує вартість послуг. Якщо буде нормативно визначена можливість залишити ці дані на ресурсах Amazon, то слід бути готовими до того, що благодійна допомога колись завершиться, й обов'язок сплачувати послуги зберігання даних у хмарі буде покладено на архівні установи України. У разі повернення цих даних треба мати план їх розміщення, наприклад, у майбутньому датацентрі.

Також до єдиної інформаційної основи у формі «архів, фонд, опис, справа, документ» тощо слід доєднати і систему «оновленої планово-звітної документації для архівів», запровадження та використання якої заплановано п. 13 «Оперативного плану заходів з реалізації у 2025–2027 роках Стратегії захисту документальної спадщини як запоруки збереження національної ідентичності та державності на період до 2027 року». Такий підхід до, здавалося б, різних ІКС, що функціонують у межах архівної галузі, є виправданим на виконання загальної мети щодо створення «єдиної державної системи органів управління національними архівними інформаційними ресурсами та архівами, що складається з територіальних і функціональних підсистем та їх складових».

У межах виконання п. 13 «Оперативного плану заходів» слід передбачити долю паперового ЦФК, ведення якого продовжується архівними установами відповідно до чинних НПА. Зрозуміло, що це забезпечує надійне збереження відомостей про НАФ, особливо в умовах тривалого аварійного відключення електроенергії. Однак електронний ЦФК, не важливо в якій новій формі, має стати невід'ємною складовою оновленої планово-звітної документації для архівів. Отже, постає проблема визначеності з першоджерелом

важливої інформації та потреби звіряння електронного ЦФК з паперовим картковим ЦФК. На нашу думку, після створення такого архівного електронного інформаційного ресурсу важливим рішенням для архівної галузі України може стати визначення саме електронного ЦФК найбільш точним джерелом інформації, а паперового – його страховою копією, що може бути закріплено у відповідних НПА. Тоді подальше створення та уточнення паперових карток фондів буде вестися саме за відомостями електронного ЦФК.

Отже, ще одним кроком розвитку архівної системи України має стати цифрова трансформація облікової документації архівних документів, зокрема на основі ЕЛАРСИС, і поступове її переведення в електронні документи та електронні інформаційні ресурси, що може стати юридично значущою основою для «започаткування автоматизованого моніторингу показників і результатів діяльності архівних установ для своєчасної актуалізації, а також формування умов поступової відмови від звітування в паперовій формі» відповідно до п. 14 «Оперативного плану заходів».

Крім зазначених вище архівних інформаційних ресурсів, що дають змогу вирішити проблеми зберігання ЕД НАФ, майстер-копій та надання доступу до їх інформації, осторонь залишаються ІКС ЦДНТА України і ЦДАЕА, зважаючи на відмінність підходів щодо обліку та описування науково-технічної документації, аудіовізуальних документів і документів особового походження в електронній формі, а також різних архівних документів НАФ у формі електронних інформаційних ресурсів, що зберігаються переважно в ЦДАЕА. Якщо Кабінет Міністрів України визначає завдання щодо розбудови Міжархівного пошукового порталу, який повинен працювати за принципом «єдиного вікна», то всі перераховані вище типи документів НАФ повинні шукатися користувачами разом з іншими в межах одного пошукового запиту та надаватися в доступ як відповідь на цей запит разом з іншими типами документів. Зазначимо, що завдання не є простим, і, відповідно до будь-якої загальної архітектури (розподіленої або централізованої), потребує планування модернізації ІКС ARCHIUM.

Зазначена модернізація ІКС ARCHIUM дасть можливість створити окремі єдині реєстри науково-технічних, кіно-, фото-, фоно- і відео-

документів НАФ, а не лише тих, що обліковуються в ЦДНТА України і ЦДАЕА.

Важливою також є подальша участь архівних установ України в міжнародних і національних проєктах для інтегрування інформаційних ресурсів та консолідованої роботи над їх створенням і постійним наповненням. Якщо міжнародна взаємодія найчастіше перетворюється на виконання вимог, визначених для вже існуючих міжнародних ресурсів з метою інтегрування в них українських архівних інформаційних ресурсів, то співпраця в межах національних проєктів відкриває для архівістів більші можливості, насамперед, щодо впливу на ці проєкти для врахування успішного досвіду архівних установ. Приклад з останніх – це створення Національної електронної бібліотеки України та проєкт ЮНЕСКО за фінансової підтримки ЄС «Збереження єврейської документальної спадщини України, вшанування колективної пам'яті, розширення знань і доступу до архівів та сприяння міжкультурному діалогу», що повинен завершитися створенням порталу «Юдаїка» [18]. Отже, участь архівних установ України, зокрема Укрдержархіву, в міжнародних проєктах і особливо національних є взаємно корисним напрямом діяльності, а щодо національних проєктів, то вони оцінюються нами як надзвичайно важливі для партнерів Укрдержархіву та архівних установ.

Впровадження електронного документообігу передбачало створення електронних сховищ для тимчасового, а згодом – і постійного зберігання ЕД. У 2020 р. було створено електронний архів у Національному банку України [19], у 2021 р. – у складі системи електронної взаємодії органів виконавчої влади (далі – СЕВ ОВВ) створено хаб, що дає змогу конвертувати формат цих електронних документів із XML в ASiC і зворотно [20]; у 2023 р. успішно здійснено пілотний проєкт зі створення електронного архіву в Архіві Міністерства юстиції України і модернізації ІКС ЕЛАРСИС [21]. На сьогодні важливим завданням стає забезпечення архівних підрозділів юридичних осіб – джерел комплектування архівних установ існуючими програмними рішеннями українських виробників, що забезпечують технічну можливість впровадження в їхню діяльність електронних архівів, які відповідають чинним НПА. У архівістів

цих юридичних осіб має з'явитися власне програмне середовище, що надає їм у користування сучасний інтерфейс з інструментами для автоматизування саме архівних процесів, насамперед, відповідно до вимог наказів Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5 [22], у частині підготовки ЕД до передавання на архівне зберігання та від 30.12.2020 № 4555/5 [23] у частині передавання архівних ЕД, архівних електронних справ та електронних примірників облікових документів до сховища архівних електронних документів (далі – САЕД) ЕЛАРСИС, зокрема через СЕВ ОВВ. І це не інтерфейс системи електронного документообігу (далі – СЕД), що надається в користування діловодам, виконавцям і керівникам. Без впровадження зазначених рішень у діяльність архівних підрозділів юридичних осіб неможливо розпочати масове приймання ЕД НАФ на постійне зберігання. Для цього потрібно відповідне забезпечення матеріальне, грошове та кадрове, а також чимало зусиль для впровадження електронних архівів у діяльність юридичних осіб та навчання архівістів роботі в них. На це потрібен час. Отже, без планування відповідних видатків і завдань у програмах, зокрема цільових, на рівні Кабінету Міністрів України, окремих міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, обласних державних адміністрацій, вирішити цю проблему буде практично неможливо. Це завдання має для України загальний рівень значущості. На нашу думку, Укрдержархів як центральний орган виконавчої влади повинен стати рушійною силою для ініціювання конструктивних пропозицій щодо вирішення цієї проблеми та поступового виконання завдання з поширення рішень щодо електронних архівів серед фондоутворювачів.

Зазначимо, що наведені вище програмні рішення створювали різні українські виробники. Отже, розпочато формування конкурентного ринку щодо програмного забезпечення для впровадження електронних архівів. Вважаємо це важливим чинником для обрання юридичними особами виробника, що може надавати найкращу ціну та водночас наводити позитивний досвід успішних упроваджень. Як приклад можна навести істотне зменшення стартової вартості послуг, отриманих Національним банком України, для створення електронного архіву, що було отримано завдяки обранню виробника,

який не має відношення до розроблення впровадженої СЕД у Національному банку України. Однак тепер ці програмні продукти успішно взаємодіють.

Спираючись на досвід впровадження СЕД, неважко передбачити, що електронні архіви будуть впроваджуватися на підґрунті цих самих СЕД, які в останнє десятиліття їхні виробники стали називати інтеграційними платформами, що використовуються для надбудови інших програмних рішень, зокрема електронні архіви створюються як модулі цих систем. Очікувано, що самі виробники СЕД намагатимуться отримати таке замовлення від власників попередніх упроваджень. Це, здавалося б, простий, навіть логічний шлях вирішення проблеми. Зрозуміло, що найперше електронні архіви будуть впроваджені в центральних органах влади, які давно працюють з ЕД і створюють дійсно цінні документи, що за експертизою цінності відносять до НАФ. Проте ринок диктує свої правила. За зручності часто доводиться сплачувати більше. Тому завжди слід пам'ятати наведений вище досвід попередників, які вже подолали цей шлях.

Разом з тим ніщо не заважає співпрацювати архівістам з такими сервісами, як «Вчасно» для спонукання їхніх розробників до створення електронного архіву, що буде відповідати вимогам чинних НПА та надавати потрібні архівістам інструменти для підготовки ЕД до архівного зберігання, насамперед для малих і середніх фондоутворювачів. Таку роботу було розпочато [24], її слід активізувати.

Для подальшого розвитку електронного документообігу і передавання ЕД на постійне зберігання необхідно внести уточнення в наявні НПА. Насамперед потребує висвітлення призначення та застосування інформаційного об'єкта «пакет документів у форматі контейнера ASiC (формат ZIP)», уведеного НПА «Вимоги щодо найменування файлів пакета документів у форматі контейнера ASiC (формат ZIP)» у 2025 р. [25], а також визначення структури і змісту цього пакета. Також про цей інформаційний об'єкт треба внести відповідні зміни й до наказу Міністерства юстиції України від 30.12.2020 № 4555/5 «Порядок приймання-передавання електронних документів Національного архівного фонду на постійне зберігання». Крім того, ці порядки треба доповнити визначенням послідовності дій щодо створення «пакета документів у форматі контейнера ASiC

(формат ZIP)» (коли ці пакети створюються, ким і де). Це важливе завдання для подальшого розвитку електронних архівів та їх впровадження, зважаючи на міждисциплінарний характер цього напряму діяльності, що повинен бути зрозумілим на організаційному рівні усім фахівцям, насамперед діловодам і архівістам.

У «Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання» до архівних електронних документів, що приймаються-передаються на постійне зберігання, застосовується поняття «вхідний електронний документ», яким визначаються документи, що отримуються від іншої юридичної особи в межах електронного документообігу під час ведення діловодства. Хоча технологічно процес формування електронного повідомлення про отримання / відмову в реєстрації вхідних ЕД не відрізняється від формування такого повідомлення під час приймання-передавання ЕД НАФ на постійне зберігання, на нашу думку, слід привести термінологію щодо архівних ЕД у відповідність до архівної. Практичним проявом застосування поняття «вхідний електронний документ» до архівних ЕД, що приймаються-передаються на постійне зберігання, стали інструктивні документи ЦДАЕА «Інструкція з приймання архівних електронних документів на постійне зберігання до сховища інформаційної системи ЕЛАРСИС» (2023 р.) [26] і «Керівництво з використання інформаційної системи ЕЛАРСИС» (2024 р.) [27], як адміністратора САЕД ЕЛАРСИС, а також застосування відповідної термінології в ІКС ЕЛАРСИС, зокрема автоматизованого укладання «Акту про знищення відхилених вхідних електронних документів» і «Повідомлення про відхилення вхідних електронних документів» для архівних ЕД. У подальшому широкому застосуванні ІКС ЕЛАРСИС це може викликати певні труднощі щодо сприйняття системи фаховою спільнотою.

Для забезпечення можливості надійної та швидкої перевірки кваліфікованих та удосконалених електронних підписів і печаток у далекому майбутньому для неспростовного підтвердження їхньої юридичної сили та справжності слід застосовувати у складі цих інформаційних об’єктів формат з повним набором даних перевірки. Відповідні міжнародні стандарти визначені наказом

Державного агентства з питань електронного урядування України від 07.09.2018 № 60 [28], а також постановами Кабінету Міністрів України від 12.12.2023 № 1298 [29] і від 28.06.2024 № 764 [30], що дають змогу застосовувати різні сучасні формати кваліфікованих та удосконалених електронних підписів і печаток, зокрема з повним набором даних перевірки (рівня B-LT) та тривалого (архівного) зберігання (рівня B-LTA). Наказ Державного агентства з питань електронного урядування України від 07.09.2018 № 60 визначає, що «для електронних документів постійного та тривалого (понад 10 років) строку зберігання обов'язковим є використання електронних підписів та/або печаток у форматі, придатному для тривалого архівного зберігання», а наказ Міністерства юстиції України від 30.12.2020 № 4555/5 явно визначає рівень B-LTA. Проте для інших ЕД, для їх визначаються тимчасові строки зберігання, застосування таких форматів не є обов'язковим. На нашу думку, це сприяє утворенню умов щодо виникнення порушення застосування виключно кваліфікованих електронних підписів рівня B-LTA. Доцільним є застосовування в межах однієї СЕД одного типу електронного підпису, яким будуть підписуватися усі ЕД, незалежно від строків їх зберігання. Це дасть змогу значно спростити налаштування СЕД, оптимізувати роботу інформаційної системи й служби діловодства, і в разі рішення експертизи цінності віднести до НАФ ЕД будь-якого строку зберігання. Так, це виключення, але документи належать до НАФ не на підставі номенклатури справ, це лише попередня ознака, а відповідно до рішення експертно-перевірної комісії. Деякі фахівці вважають, що масове застосування кваліфікованих електронних підписів рівня B-LTA значно збільшить розміри сховища даних СЕД. Дійсно, розмір кваліфікованих електронних підписів рівня B-LTA найбільший. Однак збільшення не є значущим, особливо порівняно з цифровими копіями аналогових документів, зважаючи, що файли таких електронних підписів вимірюються Кб. Крім того, документи тимчасових строків зберігання підлягають знищенню після проведення їх експертизи цінності. Такі ЕД становлять більшу частку загального електронного документообігу. Практична реалізація форматів кваліфікованих електронних підписів і печаток з повним набором даних перевірки доступна онлайн як

сервіс «Кваліфікований електронний підпис» у складі ресурсі «ДІЯ». У розділі «Підписати документ» можна перейти до розширених налаштувань параметрів кваліфікованого електронного підпису, що надає доступ до переліку доступних форматів кваліфікованих електронних підписів. Зазначимо, що зміни до наказу Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5 у 2022 р. відмінили застосування формату електронного підпису з повним набором даних перевірки, визначених не чинним на той час наказом Міністерства юстиції України й Адміністрації Держспецзв'язку від 20.08.2012 № 1236/5/453 [31]. Проте новий формат кваліфікованих електронних підписів рівня B-LTA визначений не був. Вважаємо, що така зміна наказу Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5 буде доцільною й забезпечить приймання-передавання ЕД НАФ, юридична значущість яких та їх справжність можуть бути будь-коли підтверджені під час їх постійного зберігання.

Висновки. За останні 15 років в архівній галузі виконано велику роботу від концептуальних засад до розбудови в Україні електронних архівів та створення сучасних електронних інформаційних ресурсів архівних установ та участі у масштабних національних і міжнародних проєктах. Варто зазначити, що створено не лише відповідну програмно-технічну інфраструктуру, що, безумовно, є технологічною основою для цифрової трансформації архівної справи, а також потужну нормативно-правову та методичну бази. Це визначає провідні позиції архівної галузі щодо цифровізації гуманітарної сфери діяльності в Україні, а за деякими позиціями у світі, і готовність до міжнародної інтеграції з високим рівнем інтероперабельності технологічних рішень і до консолідованої роботи щодо розбудови міжнародних електронних інформаційних ресурсів.

На сьогодні актуальними є такі завдання щодо подальшого впровадження цифрових технологій в архівну справу у напрямі розвитку електронних архівів і електронних інформаційних ресурсів: розроблення технічного завдання для створення програмного забезпечення єдиного державного реєстру національних архівних інформаційних ресурсів; подальше узгодження системи ЕЛАРСИС і Міжархівного пошукового порталу з метою уніфікації їх наповнення і зручності користування ними; вирішення проблеми сертифікації майбутнього

датацентру; створення електронного ЦФК та визначення саме його, а не паперового ЦФК оригінальним джерелом інформації; модернізація ІКС ARCHIUM в напрямі надання доступу до аудіовізуальних документів, науково-технічної документації та документів особового походження в електронній формі; цифрова трансформація облікової документації архівних документів; подальша участь у міжнародних і національних проєктах щодо створення та інтегрування інформаційних ресурсів; забезпечення архівних підрозділів юридичних осіб – джерел комплектування архівних установ програмними рішеннями, що забезпечують технічну можливість впровадження в їхню діяльність електронних архівів; внесення уточнень до НПА щодо інформаційного об'єкта «пакет документів у форматі контейнера ASiC (формат ZIP)» та уникнення діловодної термінології щодо архівних ЕД; визначення обов'язкового застосування форматів кваліфікованих електронних підписів і печаток з повним набором даних перевірки рівня B-LTA.

Список використаних джерел

1. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII [із змінами]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 (дата звернення 15.01.2026).

2. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР. URL: https://bit.ly/3FwMlsE (дата звернення 15.01.2026) (втратив чинність).

3. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537-V. URL: https://zakon.ra da.gov.ua/laws/show/537-16 (дата звернення 15.01.2026).

4. Калакура Я. С. Від архівіста до менеджера електронних ресурсів: архівознавчій кафедрі Шевченкового університету – 80. *Архіви України*. 2024. Вип. 4. С. 35–59. https://doi.org/10.47315/archives2024.341.035

5. Палієнко М. Г. Образ архівіста крізь призму викликів часу і тенденцій розвитку архівної освіти в Україні та світі. *Архіви України*. 2024. Вип. 4. С. 8–34. https://doi.org/10.47315/archives2024.341.008

6. Бездрабко В. В. Архівна освіта в Україні: стан і перспективи. *Сумський історико-архівний журнал*. 2018. № XXXI. С. 5–17. https://doi.org/10.21272/shaj.2018.i31.p.5

7. Резнік І. С. Роль і функції архіву в добу інформаційного суспільства: нові тенденції і підходи (з досвіду ЦДАМЛМ України 2012–2022 рр.) *Архіви України.* 2023. № 3. С. 55–74. https://doi.org/10.47315/archives2023.336.055

8. Дідух Л. В., Залєток Н. . Досвід українських архівів у створенні цифрового фонду користування документами Національного архівного фонду. *Архіви України*. 2019. № 1. С. 87–101. https://doi.org/10.47315/archives2019.318.087

9. Забезпечення збереженості цифрових аудіовізуальних документів Національного архівного фонду : метод. рекомендації [затверджено наказом Держ. архів. служба України від 09.09.2025 № 140-НОД]. Держ. архів. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства ; уклад.: Л. В. Дідух, В. В. Міхалко, Є. М. Чорноморець. Київ, 2024. 182 с. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/Zberezh_tsyfr_AVD_met.rek.pdf (дата звернення 15.01.2026).

10. Ковтанюк Ю. С. Актуальні питання збереженості фондів архівів, бібліотек і музеїв як установ культури в умовах воєнного стану. *Бібліотечний вісник*. 2024. № 2. С. 12–31. https://doi.org//10.15407/bv2024.02.012

11. Чукут С. А. Цифровізація процесів архівної справи в контексті формування Національного архівного фонду та його інтеграції у світовий інформаційний простір. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 24. С. 163–170. URL: https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2649/2685 (дата звернення 15.01.2026).

12. Про схвалення Стратегії захисту документальної спадщини як запоруки збереження національної ідентичності та державності на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.12.2024 № 1349-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit_archiv_2024.pdf (дата звернення 15.01.2026).

13. ДСТУ 4331:2004 «Правила описування архівних документів (ISAD (G):1999, NEQ)». Прийнято з наданням чинності наказом

ДП «УкрНДНЦ» від 17.08.2004 № 181. 20 с. Втратив чинність з 01.01.2026 відповідно до наказу ДП «УкрНДНЦ» від 29.08.2025 № 163.

14. Розвиваємо цифрові архіви України: новий крок до сучасності : повідомлення на Офіц. веб-портал Держ. архів. служби України від 16.07.2025. URL: https://bit.ly/46QNgVd (дата звернення 15.01.2026).

15. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр (дата звернення 15.01.2026).

16. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів : Закон України від 15.03.2022 № 2130-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2130-20#n10 (дата звернення 15.01.2026).

17. Перша Угода про резервне зберігання цифрових копій документів НАФ України у хмарних сховищах іноземних партнерів : повідомлення на Офіц. веб-порталі Держ. архів. служби України від 25.03.2022. URL: https://archives.gov.ua/ua/2022/03/25/перша-угода-про-резервне-зберігання-ц/ (дата звернення 15.01.2026).

18. Ковтанюк Ю. С., Гарагуля С. С. Національна електронна бібліотека України: підсумки жовтневих обговорень експертною спільнотою її розбудови. *Бібліотечний вісник*. 2025. № 4. С. 87–111. https://doi.org/10.15407/bv2025.04.087

19. Розробка та впровадження системи «Електронний архів Національного банку України» : тендерна документація Нац. банку України. 2020. URL: https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2020-05-29-005531-b (дата звернення 15.01.2026).

20. Послуги з приведення у відповідність функціонала приймання/передачі даних через СЕВ ОВВ у форматі ASIC. Код ДК 021:2015 – 2015: 72260000-5 «Послуги, пов'язані з програмним забезпеченням» : тендерна документація ДП «Держ. центр інформаційних ресурсів України». 2022. URL: https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2022-08-18-005640-a (дата звернення 15.01.2026).

21. В Україні запрацюють електронні архіви: відбулася презентація пілотного проекту. *Урядовий портал*. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. М-во юстиції України. 09.08.2023. URL:

https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-zapratsiuiut-elektronni-arkhivy-vidbulasia-prezentatsiia-pilotnoho-proektu (дата звернення 15.01.2026).

22. Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання : наказ М-ва юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5 [із змінами]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1421-14 (дата звернення 15.01.2026).

23. Про затвердження Порядку приймання-передавання електронних документів Національного архівного фонду на постійне зберігання : наказ М-ва юстиції України від 30.12.2020 № 4555/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1317-20 (дата звернення 15.01.2026).

24. Електронні архіви в Україні: як держава планує зберігати електронні документи : повідомлення на веб-порталі «Вчасно» від 10.01.2024. URL: https://vchasno.ua/elektronni-arhivy-ukrainy/ (дата звернення 15.01.2026).

25. Вимоги щодо найменування файлів пакета документів у форматі контейнера ASiC (формат ZIP) : затверджено наказом М-ва юстиції України від 10.04.2025 № 1019/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0562-25 (дата звернення 15.01.2026).

26. Інструкція з приймання архівних електронних документів на постійне зберігання до сховища інформаційної системи «ЕЛАРСИС». Держ. архів. служба України; Центр. держ. аудіовізуальний та електронний архів ; уклад.: К. Євсєєв, В. Беденко; під ред.: О. Лашка. Київ, 2023. 18 с. URL: https://tsdaea.archives.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/elarsys_final.pdf (дата звернення 15.01.2026).

27. Керівництво з використання інформаційної системи ЕЛАРСИС. Держ. архів. служба України, ЦДАЕА ; уклад. К. Євсєєв. Київ, 2024. 58 с. URL: https://surli.cc/vtullr (дата звернення 15.01.2026).

28. Про затвердження Вимог до форматів даних електронного документообігу в органах державної влади : наказ Держ. агентства з питань електронного урядування України від 07.09.2018 № 60. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1309-18 (дата звернення 15.01.2026).

29. Про затвердження вимог до форматів удосконалених електронних підписів та печаток, які використовуються для надання електронних публічних послуг, та вимог до створення та перевірки удосконалених електронних підписів та печаток, що базуються на кваліфікованих сертифікатах відкритих ключів : постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2023 № 1298 [із змінами]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2023-п (дата звернення 15.01.2026).

30. Деякі питання електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.2024 № 764. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2024-п (дата звернення 15.01.2026).

31. Про затвердження вимог до форматів, структури та протоколів, що реалізуються у надійних засобах електронного цифрового підпису : наказ М-ва юстиції України, Адміністрації Держспецзв'язку від 20.08.2012 № 1236/5/453 [із змінами] (втратив чинність).

References

1. *Pro informatsiiu*. (1992). Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII [iz zminamy] [On Information. Law of Ukraine dated 02.10.1992 No. 2657-XII (as amended)] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

2. *Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsiyi*. (1998). Zakon Ukrayiny vid 04.02.1998 № 74/98-VR (vtratyv chynnist) [On the National Informatization Program: Law of Ukraine dated 04.02.1998 No. 74/98-BP (no longer in effect)] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://bit.ly/3FwMlsE

3. *Pro osnovni zasady rozvytku informatsiynoho suspilstva v Ukrayini na 2007–2015 roky*. (2007). Zakon Ukrayiny vid 09.01.2007 № 537-V [On the Basic Principles of the Development of the Information Society in Ukraine for 2007–2015: Law of Ukraine dated 09.01.2007 No. 537-V] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://zakon.ra da.gov.ua/laws/show/537-16

4. Kalakura, YA. S. (2024). From archivist to electronic resources manager: archival department of Shevchenko University – 80. *Archives of Ukraine, 4,* 35-59 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.47315/archives2024.341.035

5. Paliyenko, M. H. (2024). The image of an archivist through the prism of the challenges of the time and trends in the development of archival education in Ukraine and the world. *Archives of Ukraine, 4,* 8-34 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.47315/archives2024.341.008

6. Bezdrabko, V. V. (2018). Archival Education in Ukraine: Status and Prospects. *Sumy Historical and Archival Journal, XXXI,* 5-17 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.21272/shaj.2018.i31.p.5

7. Reznik, I. S. (2023). The Role and Functions of Archives in the Age of the Information Society: New Trends and Approaches (From the Experience of the Central Archive and Archives of Ukraine 2012–2022) [in Ukrainian]. *Archives of Ukraine, 3,* 55-74. https://doi.org/10.47315/archives2023.336.055

8. Didukh, L. V., & Zalyetok, N. (2019). Experience of Ukrainian archives in creating a digital fund for using documents of the National Archival Fund [in Ukrainian]. *Archives of Ukraine, 1,* 87-101. https://doi.org/10.47315/archives2019.318.087

9. *Zabezpechennya zberezhenosti tsyfrovykh audiovizualnykh dokumentiv Natsionalnoho arkhivnoho fondu:* metod. rekomendatsiyi. (2024). [zatverdzheno nakazom Derzh. arkhiv. sluzhba Ukrayiny vid 09.09.2025 № 140-NOD]. [Ensuring the preservation of digital audiovisual documents of the National Archival Fund: Methodical recommendations [approved by the order of the State Archival Service of Ukraine dated 09.09.2025 No. 140-NOD]. [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://undiasd.archives.gov.ua/doc/Zberezh_tsyfr_AVD_met.rek.pdf

10. Kovtanyuk, Yu. S. (2024). Current issues of the preservation of archives, libraries, and museums as cultural institutions under martial law [in Ukrainian]. *Library Bulletin, 2,* 12-31. https://doi.org//10.15407/bv2024.02.012

11. Chukut, S. A. (2023). Tsyfrovizatsiia protsesiv arkhivnoi spravy v konteksti formuvannia Natsionalnoho arkhivnoho fondu ta yoho intehratsii u svitovyi informatsiinyi prostir. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid, 24,* 163-170 [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2649/2685

12. *Pro skhvalennia Stratehii zakhystu dokumentalnoi spadshchyny yak zaporuky zberezhennia natsionalnoi identychnosti ta derzhavnosti na*

period do 2027 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh. (2024). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.12.2024 № 1349-r. [On approval of the Strategy for the Protection of Documentary Heritage as a Guarantee of Preservation of National Identity and Statehood for the Period Until 2027, and Approval of the Operational Plan of Measures for Its Implementation in 2025–2027. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 12.24.2024 No. 1349-r]. [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit_archiv_2024.pdf

13. DSTU 4331:2004 "Pravyla opysuvannya arkhivnykh dokumentiv (ISAD (G):1999, NEQ)". Pryynyato z nadannyam chynnosti nakazom DP "UkrNDNTS" vid 17.08.2004 № 181. Vtratyv chynnist z 01.01.2026 vidpovidno do nakazu DP "UkrNDNTS" vid 29.08.2025 № 163 [SSTU 4331:2004 "Rules for Describing Archival Documents (ISAD (G):1999, NEQ)". Adopted and put into effect by order of the State Enterprise "UkrNDNC" dated 08/17/2004 No. 181. 20 p. It has lost its validity from 01.01.2026 in accordance with the order of the State Enterprise "UkrNDNC" dated 29.08.2025 No. 163] [in Ukrainian].

14. *Rozvyvayemo tsyfrovi arkhivy Ukrayiny: novyy krok do suchasnosti.* (2025). Povidomlennya na Ofits. veb-portal Derzh. arkhiv. sluzhby Ukrayiny vid 16.07.2025 [Developing digital archives of Ukraine: a new step towards modernity: notification on the Official web portal of the State Archival Service of Ukraine dated 16.07.2025] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://bit.ly/46QNgVd

15. *Pro zakhyst informatsiyi v informatsiyno-komunikatsiynykh systemakh.* (1994). Zakon Ukrayiny vid 05.07.1994 № 80/94-VR [On the protection of information in information and communication systems: Law of Ukraine dated 05.07.1994 No. 80/94-BP] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-vr

16. *Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo zabezpechennya funktsionuvannya informatsiyno-komunikatsiynykh system, elektronnykh komunikatsiynykh system, publichnykh elektronnykh reyestriv.* (2022). Zakon Ukrayiny vid 15.03.2022 № 2130-IX [On amendments to certain laws of Ukraine on ensuring the functioning of information and communication systems, electronic communication

systems, public electronic registers: Law of Ukraine dated 15.03.2022 No. 2130-IX] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2130-20#n10

17. *Persha Uhoda pro rezervne zberihannya tsyfrovykh kopiy dokumentiv NAF Ukrayiny u khmarnykh skhovyshchakh inozemnykh partneriv.* (2022). Povidomlennya na Ofits. veb-portali Derzh. arkhiv. sluzhby Ukrayiny vid 25.03.2022 [The First Agreement on backup storage of digital copies of documents of the National Academy of Sciences of Ukraine in cloud storages of foreign partners: notification on the Official web portal of the State Archives. Services of Ukraine dated 25.03.2022] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://archives.gov.ua/ua/2022/03/25/persha-uhoda-pro-rezervne-zberihannya-ts/

18. Kovtanyuk, Yu. S., Harahulya, S. S. (2025). National Electronic Library of Ukraine: Results of October Discussions by the Expert Community of Its Development. *Library Bulletin, 4,* 87-111 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/bv2025.04.087

19. *Rozrobka ta vprovadzhennia systemy "Elektronnyi arkhiv Natsionalnoho banku Ukrainy": tenderna dokumentatsiia Nats. banku Ukrain.y* (2020). [Development and implementation of the system "Electronic Archive of the National Bank of Ukraine": tender documentation of the National Bank of Ukraine]. [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2020-05-29-005531-b

20. *Posluhy z pryvedennia u vidpovidnist funktsionala pryimannia/peredachi danykh cherez SEV OVV u formati ASIC. Kod DK 021:2015-2015: 72260000-5 "Posluhy, poviazani z prohramnym zabezpechenniam": tenderna dokumentatsiia DP "Derzh. tsentr informatsiinykh resursiv Ukrainy".* (2022). [Services for harmonization of the functionality of receiving/transmitting data through the SEV of the OVV in ASIC format. Code DK 021:2015-2015: 72260000-5 "Services related to software": tender documentation of the State Enterprise "State Center of Information Resources of Ukraine"]. [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2022-08-18-005640-a

21. V Ukraini zapratsiuiut elektronni arkhivy: vidbulasia prezentatsiia pilotnoho proektu. (2023, August 9). [Electronic archives will be launched

in Ukraine: a pilot project presentation took place]. *Uryadovyy portal – Government Portal* [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-zapratsiuiut-elektronni-arkhivy-vidbulasia-prezentatsiia-pilotnoho-proektu

22. *Pro zatverdzhennia Poriadku roboty z elektronnymy dokumentamy u dilovodstvi ta yikh pidhotovky do peredavannia na arkhivne zberihannia.* (2014). Nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy vid 11.11.2014 № 1886/5 [iz zminamy] [On approval of the Procedure for working with electronic documents in office management and their preparation for transfer to archival storage: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 11.11.2014 No. 1886/5 (as amended)] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/z1421-14

23. *Pro zatverdzhennia Poryadku pryymannia-peredavannia elektronnykh dokumentiv Natsionalnoho arkhivnoho fondu na postiine zberihannia.* (2020). Nakaz M-va yustytsii Ukrainy vid 30.12.2020 № 4555/5 [On approval of the Procedure for acceptance and transfer of electronic documents of the National Archival Fund for permanent storage: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 30.12.2020 No. 4555/5] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/z1317-20

24. *Elektronni arkhivy v Ukrayini: yak derzhava planuie zberihaty elektronni dokumenty.* (2024, January 10). [Electronic archives in Ukraine: how the state plans to store electronic documents]. *Vchasno – In Time* [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://vchasno.ua/elektronni-arhivy-ukrainy/

25. *Vymohy shchodo naimenuvannia failiv paketu dokumentiv u formati konteynera ASiC (format ZIP).* (2025). Zatverdzheno nakazom M-va yustytsii Ukrainy vid 10.04.2025 № 1019/5 [Requirements for naming files of a package of documents in the ASiC container format (ZIP format): approved by Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 10.04.2025 No. 1019/5] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0562-25

26. Yevseyev, K., & Bedenko, V. (Comps.). (2023). *Instruktsiia z pryimannia arkhivnykh elektronnykh dokumentiv na postiine zberihannia do skhovyshcha informatsiinoi systemy "ELARSYS"* [Instructions for

accepting archival electronic documents for permanent storage in the repository of the information system “ELARSYS”]. [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://tsdaea.archives.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/elarsys_final.pdf

27. Yevsieiev, K. (Comp.). (2024). *Kerivnytstvo z vykorystannia informatsiinoi systemy ELARSYS* [Guidelines for using the information system ELARSYS] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://surli.cc/vtullr

28. *Pro zatverdzhennia Vymoh do formativ danykh elektronnoho dokumentoobihu v orhanakh derzhavnoi vlady*. (2018). Nakaz Derzh. ahent·stva z pytan elektronnoho uriaduvannia Ukrayiny vid 07.09.2018 № 60 [On approval of the Requirements for data formats of electronic document flow in state authorities: order of the State Agency for Electronic Governance of Ukraine dated 07.09.2018 No. 60] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/go/z1309-18

29. *Pro zatverdzhennia vymoh do formativ udoskonalenykh elektronnykh pidpysiv ta pechatok, yaki vykorystovuiutsia dlia nadannia elektronnykh publichnykh posluh, ta vymoh do stvorennia ta perevirky udoskonalenykh elektronnykh pidpysiv ta pechatok, shcho bazuiutsia na kvalifikovanykh sertyfikatakh vidkrytykh kliuchiv.* (2023). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 12.12.2023 № 1298 [iz zminamy] [On approval of requirements for formats of advanced electronic signatures and seals used for the provision of electronic public services, and requirements for the creation and verification of advanced electronic signatures and seals based on qualified public key certificates: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 12.12.2023 No. 1298 [as amended]] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2023-p

30. *Deiaki pytannia elektronnoi identyfikatsii ta elektronnykh dovirchykh posluh.* (2024). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 28.06.2024 № 764 [Some issues of electronic identification and electronic trust services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 06/28/2024 No. 764] [in Ukrainian]. Retrieved January 15, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2024-p

31. *Pro zatverdzhennia vymoh do formativ, struktury ta protokoliv,*

shcho realizuiutsia u nadiinykh zasobakh elektronnoho tsyfrovoho pidpysu. (2012). Nakaz M-va yustytsii Ukrainy, Administratsii Derzhspetszviazku vid 20.08.2012 № 1236/5/453 [iz zminamy] (vtratyv chynnist) [On approval of requirements for formats, structure and protocols implemented in reliable means of electronic digital signature: Order of the Ministry of Justice of Ukraine, Administration of the State Special Communications dated 08/20/2012 No. 1236/5/453 [as amended] (no longer in effect)] [in Ukrainian].

Отримано / Received 09.03.2026
Прийнято / Accepted 19.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Yurii Kovtaniuk,
PhD (History), Senior Researcher, Deputy Director General for Research,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave, Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: y.kovtaniuk@gmail.com
ORCID: http:/orcid.org/0000-0002-4120-1875
Yevheniia Chornomorets
PhD (Philos.),
Senior Research Scientist of the Department for Archival Studies,
Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping
77 Lukyanivska St., Kyiv 04085, Ukraine
e-mail: eugeniamch@gmail.com
ORCID: http:/orcid.org/0000-0002-1521-0129

ELECTRONIC ARCHIVES AND ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES IN UKRAINE: CURRENT CHALLENGES AND PROMISING DIRECTIONS

The purposes of the study are to analyse the current state of creating and operating electronic archives and archival electronic information resources in Ukraine, and identify the main problems and indicate possible ways to overcome them using modern technologies. **The research methodology** is based on the general scientific methods of analysis, synthesis, comparison, generalization; the principle of continuity and methods of scientific forecasting and theoretical modeling were also used. **Scientific novelty.** The study analyzes

the latest trends in the use of modern digital technologies in the development of electronic archives and electronic information resources in archival practice in Ukraine, describes problem situations, and suggests possible ways to solve them. **Conclusions.** Over the past 15 years, Ukraine has created a regulatory, legal and methodological framework, as well as a software and technical infrastructure for the creation of electronic archives and modern electronic information resources of archival institutions. Currently, the following tasks are relevant: development of technical specifications for the creation of software for a single state register of national archival information resources; creation of an electronic central stock catalog, modernization of the ARCHIUM information and communication system, in particular, to avoid duplication of metadata about archives, funds, and inventories used in the ELARSIS system, digital transformation of accounting documentation of archival documents, determining the mandatory use in electronic office work of formats of qualified electronic signatures and seals with a full set of B-LTA level verification data, clarifications to regulatory legal acts regarding the method of office work terminology using to archival electronic records, further participation in international and national projects for the creation and integration of archival electronic information resources.

Keywords: electronic archival science, electronic archive, electronic document, electronic information resource, digital fund for the use of documents of the National Archives of Ukraine, national archival information resources

https://doi.org/10.15407/np.77.394
УДК 061(100):[[94+316.752]:004.65]-043.83

Олександр Гарбар,
аспірант,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: a.footreviews@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-7155-1514

ІНІЦІАТИВИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, НАУКОВИХ УСТАНОВ І ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЩОДО СТВОРЕННЯ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Мета статті – запропонувати можливі шляхи їх подолання із застосуванням новітніх технологій, здійснити системний аналіз і надати оцінку ролі, функціоналу й ефективності ініціатив міжнародних організацій, наукових установ та громадських об'єднань у формуванні цифрових ресурсів історико-культурної спадщини, з акцентом на досвіді України за останні п'ять років. **Методологія дослідження** базується на загальнонаукових методах аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; для визначення перспективних напрямів застосовано також принцип наступності та методи прогнозування і моделювання. **Наукова новизна** полягає в отриманні комплексного аналізу міжнародних і українських регуляторних актів та визначенні фінансової ролі міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЄС/Europeana) у стандартизації та підтримці діджиталізації історико-культурної спадщини, зокрема в рамках співпраці з Міністерством культури і стратегічних комунікацій; систематизуванні внеску наукових установ (університетів, дослідницьких центрів) у розробку та впровадження технологічних і методологічних рішень (3D-документування, цифрова гуманітаристика); висвітленні оперативної та функціональної ролі громадських об'єднань у процесі діджиталізації, включаючи практики краудсорсингу та швидкого реагування на загрози (на прикладі українських громадських організацій). **Висновки.** Аналіз діяльності громадських об'єднань і приватних ініціатив дає змогу зробити висновок, що залучення недержавного сектору до оцифрування культурної спадщини є не лише вимушеним кроком у часи кризи, а й надзвичайно позитивним явищем для України. Хоча благодійне

© О. Гарбар, 2026

оцифрування наразі є рятівним колом для української культури, кінцевою метою має стати перетворення державних інституцій на потужні цифрові центри, що здатні інтегрувати гнучкість волонтерських рішень у стійку державну систему збереження національної пам'яті. Серед нагальних завдань слід визначити юридичну формалізацію та «репатріацію даних» у післявоєнний період, технічну модернізацію й інклюзивність регіональних інституцій, що зберігають історико-культурну спадщину, впровадження новітніх міжнародних стандартів та інноваційного захисту цифрового контенту. **Перспективи досліджень** полягають у подальшому вивченні проблем, що стосуються функціонування цифрових ресурсів історико-культурної спадщини, кращих зарубіжних і вітчизняних практик їх подолання, вивчення можливостей сучасних інституцій щодо розбудови інтеграційних ресурсів і консолідованої роботи щодо забезпечення їх функціонування, зокрема наповнення цифровою інформацією.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, діджиталізація, цифровий ресурс, консолідована діяльність, цифрова гуманітаристика, нормативно-правове регулювання створення міжнародних та національних цифрових ресурсів, «репатріація даних», краудсорсинг

Вступ. На початку XXI ст. історико-культурна спадщина зіткнулася з подвійним викликом: необхідністю її фізичного збереження на тлі глобальних криз (збройні конфлікти, кліматичні зміни) та імперативом забезпечення всесвітнього доступу шляхом її цифровізації. Створення якісних цифрових ресурсів історико-культурної спадщини – це не лише технічний процес, а й формування нового соціокультурного та наукового феномену, відомого як цифрова культурна спадщина (Digital Cultural Heritage).

Для України повномасштабне вторгнення Російської Федерації у 2022 р. виявило широкий спектр проблем, які таємно підривали українське суспільство, залишаючись непомітними або вважаючись другорядними у розрізі історико-культурної спадщини. У цих умовах цифровізація трансформувалася з проблем розвитку на проблеми виживання та національної безпеки. Швидке, точне та стандартизоване створення цифрових копій бібліотечних й архівних фондів стало життєво необхідним інструментом для забезпечення збереженості їх інформації, насамперед постраждалих від воєнних злочинів, планування майбутніх відновлюваних і реставраційних заходів, а також для забезпечення безперервності доступу до документів.

Цей процес потребує безпрецедентної інтеграції зусиль на трьох рівнях:

– регуляторно-фінансовому, що переважно забезпечується на національному рівні. Проте часто міждержавні союзи та міжнародні організації (Європейський Союз (далі – ЄС), ЮНЕСКО, National Archives and Records Administration (NARA)), зокрема міжнародні проєкти (World Digital Library, The European Library, Europeana);

– технологічно-методологічному, що його розробляють наукові установи (установи Національної академії наук України, галузеві науково-дослідні установи, бібліотеки, архіви, університети);

– оперативно-прикладному, який забезпечують громадські об'єднання.

Проблема, що потребує наукового осмислення, полягає у відсутності комплексної моделі взаємодії між цими трьома суб'єктами у контексті створення цифрових ресурсів.

Більшість сучасних досліджень зосереджуються лише на одному з аспектів:

– на ролі міжнародного права та рекомендацій (наприклад, рекомендації ЮНЕСКО);

– на технологічних аспектах (застосування штучного інтелекту (далі – ШІ) чи 3D-моделювання);

– на кейсах окремих громадських проєктів.

Водночас саме системний підхід до аналізу спільної діяльності міжнародних організацій, наукових установ та громадських об'єднань, особливо у кризових умовах і в контексті інтеграції українських ресурсів у європейський простір, наприклад Europeana (https://www.europeana.eu), дасть змогу сформулювати ефективні стратегії [1]. Невирішена частина загальної проблеми, якій присвячується означена стаття, – це розробка та оцінка функціональної моделі взаємодії цих трьох ключових суб'єктів у кризових умовах цифрового збереження історико-культурної спадщини України.

Ініціативи міжнародних організацій: регулювання та фінансування

Процес створення цифрових ресурсів історико-культурної спадщини в умовах глобальних викликів, особливо військового конфлікту, потребує не лише оперативних локальних дій, але й

глобального регулювання та стратегічного фінансування. Діяльність NARA, ЮНЕСКО та інституцій ЄС, зокрема через платформу Europeana, формує міжнародну рамку співпраці з національними органами, як-от Міністерство культури та стратегічних комунікацій України (далі – МКСК). Ці організації є ключовими архітекторами стандартів і джерелами інвестицій у створення Цифрової культурної спадщини.

Всесвітня цифрова бібліотека. Шлях до цифрової свободи

Одним із провідних гравців на шляху до цифровізації можна сміливо називати Всесвітню цифрову бібліотеку (WDL, World Digital Library), що пройшла шлях від сміливої концепції NARA до одного з найбільших інтелектуальних ресурсів людства. Проєкт було засновано за ініціативи директора Бібліотеки Конгресу США Дж. Біллінгтона, який у 2005 р. запропонував ЮНЕСКО створити платформу для об'єднання розрізнених культурних надбань. Офіційна розробка стартувала у 2006 р. за активної підтримки ЮНЕСКО, а у 2009 р. портал став доступним для широкого загалу. За час свого існування бібліотека перетворилася на гігантський архів, що налічує понад 19 500 цифрових об'єктів (рукописів, мап, книг, фотографій та звукозаписів) з-понад 190 країн світу. У 2021 р. для забезпечення стабільності та довгострокового зберігання контент WDL був повністю інтегрований у цифрову платформу Бібліотеки Конгресу (loc.gov), що дало змогу зберегти доступ до матеріалів на найвищому технологічному рівні [38]

Основним пріоритетом організації є реалізація ініціатив із подолання цифрового розриву та надання технічної допомоги країнам, чия культурна спадщина перебуває під загрозою. Одним із ключових проєктів є «Цифрове вирівнювання», у межах якого WDL передає сучасне сканувальне обладнання та сервери бібліотекам Африки, Латинської Америки та Центральної Азії. Статистика свідчить про глибоку інклюзивність проєкту: опис об'єктів доступний понад 100 мовами, а основний інтерфейс перекладено сімома офіційними мовами Організації Об'єднаних Націй. Це дає змогу залучати мільйони користувачів щороку, забезпечуючи рівний доступ до знань як для жителів розвинутих країн, так і для віддалених регіонів, де фізичний доступ до архівів неможливий [39].

Крім архівної справи, WDL фокусується на освітніх та наукових проєктах, створюючи інтерактивні часові шкали та кураторські виставки, що пояснюють глобальні історичні процеси. Важливою частиною діяльності є оцифрування «крихких» артефактів – стародавніх документів на папірусі, пергаменті та ранніх фотоматеріалів, які швидко руйнуються. Завдяки партнерству з-понад 190 провідними музеями та архівами проєкт зумів зібрати колекцію, що охоплює період від 8000 р. до нашої ери до сьогодення. Ці ініціативи не лише зберігають пам'ять, а й сприяють міжкультурному діалогу, демонструючи спільне коріння світових цивілізацій через відкритий доступ до першоджерел, які раніше були приховані у закритих сховищах.

ЮНЕСКО: встановлення глобальних стандартів, адаптація до криз і технологічна етика

ЮНЕСКО відіграє надважливу роль у формуванні регуляторної, етичної та методологічної рамки для створення Цифрової культурної спадщини, зосереджуючись на довгостроковій стійкості та універсальному доступі.

Поміж тим ЮНЕСКО активно опрацьовує проблему вразливості цифрових даних до технологічного застарівання та кіберризиків і вимагає впровадження стандарту OAIS (Open Archival Information System, http://www.oais.info), який забезпечує збереження інформації «достатньою кількістю спільнот» і «достатньо довгий час» (*long-term digital preservation*). Спільно з міжнародними інституціями, такими як IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), ICA (International Council on Archives) та ICARUS (International Centre for Archival Research, https://www.icar-us.eu), розробляються методології для міграції даних та їхньої інтеграції у розподілені хмарні інфраструктури [5].

Програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (*Memory of the World*) є не лише реєстром світової документальної спадщини, а й методологічним посібником для її оцифрування та збереження (https://www.unesco.org/en/memory-world). У контексті України ця програма стала важелем для привернення міжнародної уваги до потреби захисту архівних фондів, що перебувають у зоні ризику [6].

Адаптація конвенцій та етичні виклики штучного інтелекту

Робота ЮНЕСКО охоплює адаптацію міжнародних конвенцій

до реалій цифрової ери. Триває розробка операційних настанов до Конвенції про охорону всесвітньої спадщини 1972 р. [7]. Ці настанови мають чітко визначити вимоги до цифрової документації (наприклад, 3D-моделі, ГІС-дані, детальні плани) як обов'язкового компонента для подання номінацій. Це вимагає від України впровадження високоточних технологій документування на ранніх етапах.

Особливе місце посідає етика ШІ. Ухвалена Рекомендація щодо етики штучного інтелекту (2021 р.) формує етичну рамку для використання ШІ у сфері культурної спадщини [8]. Це є критичним, оскільки ШІ-алгоритми можуть використовуватися для автоматичного комплектування документів, їх реставрації, класифікації, оптимізації пошуку інформації не тільки за текстовими повідомленнями, а також зображеннями й звуковими даними, чи навіть для генерації контенту. Етична рамка потребує, щоб усі алгоритмічні рішення (такі як використання нейромереж для заповнення втрачених даних 3D-моделей) були ідентифіковані та відокремлені від оригінальних даних, щоб запобігти цифровій дезінформації та забезпечити автентичність цифрових копій.

Співпраця з МКСК у кризових умовах: моніторинг та надання допомоги

Співпраця ЮНЕСКО з МКСК набула екстреного характеру після 2022 р. ЮНЕСКО забезпечує моніторинг пошкоджень культурних об'єктів. Цей моніторинг не обмежується лише звітами, а включає використання супутникових знімків та інших технологій дистанційного зондування, що дає змогу формувати об'єктивну базу даних для подальшого судового переслідування й оцінки збитків.

Крім того, ЮНЕСКО надає фінансову та матеріальну допомогу, що охоплює:

– надання спеціалізованого обладнання (професійних сканерів, систем зберігання даних) для оперативної діджиталізації фондів, що перебувають під загрозою;

– фінансування тренінгів для українських фахівців з документування та архівування в умовах конфлікту;

– розроблення національної стратегії цифрової трансформації культурної спадщини спільно з МКСК.

Так, 22 листопада 2023 р. Україну вперше було обрано до

складу Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО під час 24-ї сесії Генеральної асамблеї країн-учасниць Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини у штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі (https://whc.unesco.org/en/news/2631). Цей крок відкриває нові можливості для активної участі в реалізації конвенції, зокрема, приймати рішення щодо використання Фонду всесвітньої спадщини та включення об'єктів до Списку всесвітньої спадщини та Списку всесвітньої спадщини під загрозою [9].

Водночас уже у 2025 р. під час 47-ї сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, за ініціативи України, було ухвалено поправку до рішення Комітету про вплив збройних конфліктів на об'єкти всесвітньої спадщини [12].

Вкрай важливо підкреслити значну роль Конференції європейських національних бібліотекарів (The Conference of European National Librarians, CENL), а саме Стратегію CENL 2023–2027 рр. (https://www.cenl.org/wp-content/uploads/2023/08/CENL_strategy2023-2027.pdf), яка визначає пріоритети та ініціативи, спрямовані на посилення ролі національних бібліотек як провідних інституцій пам'яті, що забезпечують доступ до знань, розвиток інноваційних послуг та збереження культурної спадщини в умовах цифрової трансформації та глобальних викликів. Варто підкреслити, що членство Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), як єдиного представника від України (https://www.cenl.org/member-libraries/), дає можливість активно залучати досвід провідних європейських бібліотек, поширювати його в Україні та популяризувати український культурний сегмент у світовому контексті. Таким чином взаємодія у CENL є важливим чинником консолідації зусиль національних бібліотек для подолання сучасних викликів та зміцнення культурного, наукового й освітнього потенціалу Європи [23].

Зазначимо, що з 2025 р. до членства в IFLA від України до НБУВ приєдналося ще дві інституції (https://www.ifla.org/members/): Українська бібліотечна асоціація та Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого.

Європейський досвід. Від TEL до Europeana: технічне лідерство й інтеграція даних

Європейська бібліотека (The European Library, TEL), яку часто називають Європейською електронною бібліотекою, є фундаментальним ресурсом, розробленим для стратегічного задоволення потреб дослідницької спільноти в усьому світі. Історія проєкту бере свій початок у 2001 р. з тривалого підготовчого етапу на підґрунті ресурсу GABRIEL (Gateway and Bridge to Europe's National Libraries). Останній слугував спільним вебпорталом, що через онлайн-каталоги публічного доступ (Online Public Access Catalog, OPAC) забезпечував зв'язок між національними книгозбірнями. Офіційно запрацювавши з 2005 р., проєкт TEL відкрив безпрецедентний доступ до інтелектуальних скарбів 48 національних бібліотек Європи та провідних наукових установ. Важливою частиною цієї мережі є НБУВ, що інтегрує українську наукову спадщину в загальноєвропейський контекст. На сьогодні потужності ресурсу вражають масштабами: користувачам надається доступ до понад 168 238 832 бібліографічних записів та 26 394 274 цифрових елементів, що становить близько 15,69 % від загального обсягу фондів. Функціонування цього механізму забезпечувалося Конференцією європейських національних бібліотекарів (CENL) та фінансовою підтримкою Європейської комісії в межах програм розвитку eContentPlus [37].

Напрям діяльності Європейської бібліотеки з часом трансформувався, ставши базисом для створення амбітного проєкту – європейської цифрової бібліотеки Європіана (Europeana). Якщо TEL зосереджувалася на академічній глибині та бібліографічній точності, то Europeana (https://www.europeana.eu) взяла на себе місію широкої популяризації культурної спадщини. Наразі вона акумулює понад 60 млн об'єктів – від видатних полотен живопису до архівних аудіозаписів, роблячи їх доступними для навчання, роботи чи розваг.

Спільний європейський простір даних для культурної спадщини (експертна група ЄС CEDCHE)

Стратегія Europeana визначила курс на створення експертної групи комісії з питань спільного європейського простору даних для культурної спадщини (Commission Expert Group on the common European Data Space for Cultural Heritage, CEDCHE), що є ключовим елементом цифрової трансформації Європи. CEDCHE – це не лише база даних, а інфраструктура, що дає змогу безперешкодно обмінюю-

ватися даними між музеями, бібліотеками та архівами всіх країн-членів і країн-партнерів. Для України, як кандидата на вступ до ЄС, інтеграція в CEDCHE є стратегічним пріоритетом [2].

Стандартизація метаданих: EDM та LIDO

Інтеграція в CEDCHE потребує від України обов'язкового впровадження уніфікованих стандартів метаданих:

– EDM (Europeana Data Model) є високо структурованою моделлю, заснованою на технологіях Web 3.0 (Linked Data та Resource Description Framework, RDF). Її впровадження забезпечує семантичну узгодженість українських цифрових ресурсів з європейськими базами. Це дає змогу не просто відображати об'єкти, а створювати зв'язки між ними, між різними інституціями та навіть мовами [10];

– LIDO (Lightweight Information Describing Objects) використовується для опису музейних об'єктів, включаючи їхні фізичні властивості, контекст та зв'язок з подіями [11].

Проблема інтеграції: дослідники вказують на проблему асиметрії даних – складність мапування національних метаданих, які часто є застарілими або неповними, на загальні вимоги EDM. Для досягнення повної інтероперабельності необхідна масштабна національна програма гармонізації метаданих.

Фінансова підтримка та 3D-агрегація через Digital Europe й ALIPH

Фінансування ЄС відбувається через програми, зокрема Digital Europe, спрямовані на масштабне 3D-оцифрування пам'яток та інфраструктурні проєкти. Цей досвід може застосовуватися і до документальної історико-культурної спадщини. Так, Europeana активно розробляє Технічні вимоги до 3D-контенту для наступного етапу CEDCHE. Це стимулює українські наукові установи та неурядові організації інвестувати у високоточні технології (наземне лазерне сканування, фотограмметрія) [14].

Крім ЄС, критично важливу роль у фінансуванні екстреної діджиталізації відіграє Міжнародний альянс із захисту спадщини в зонах конфлікту ALIPH (https://www.aliph-foundation.org).

Специфіка ALIPH в Україні: ALIPH надає цільові гранти українським інституціям і неурядовим організаціям (наприклад, Skeiron) на придбання високотехнологічного обладнання (лазерних сканерів)

та на фіксацію пошкоджень у реальному часі. Цей механізм фінансування є більш гнучким та швидким порівняно з традиційними програмами ЄС, що робить його незамінним інструментом у кризовій ситуації [13].

Екстрена допомога Europeana, включаючи підтримку ініціатив на кшталт SUCHO та інтеграцію українських колекцій, засвідчує, що міжнародні організації перейшли від теоретичного регулювання до практичного партнерства, забезпечуючи фінансову та технічну стійкість української Цифрової культурної спадщини.

Діяльність наукових установ: технології та методології

Діяльність наукових установ, зокрема Національної академії наук України (НАН України), провідних університетів та державних дослідницьких центрів, є критично важливою для формування Цифрової культурної спадщини. Наукові установи відповідають за розробку методологій, адаптацію інноваційних технологій та кадрову підготовку. Вони є основними розробниками технологічних протоколів для створення високоточних цифрових копій спадщини та забезпечують наукову основу для імплементації міжнародних стандартів.

Так лише нещодавно – 29 жовтня 2025 р. Кабінет Міністрів України ухвалив підготовлену МКСК постанову про запуск експериментального проєкту – Реєстру Музейного фонду України (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-2025-п).

Запуск цього реєстру дасть змогу:

– фіксувати кожен музейний предмет у цифровій формі;

– контролювати переміщення експонатів в Україні та за кордоном;

– швидко реагувати у випадках зникнення або викрадення культурних цінностей;

– створювати базу даних для повернення втрачених музейних предметів;

– формувати аналітику про стан музейних колекцій [31].

Цей проєкт створено для збору, зберігання, обліку, захисту та оброблення даних про музейні предмети та колекції. Незважаючи на відносну новизну, проєкт вже має значні результати в оцифруванні предметів історико-культурної спадщини. Станом на грудень 2025 р.

на базі Музейного фонду України вже оцифровано понад 45 тис. предметів історико-культурної спадщини [32].

Серед іншого, варто зауважити, що станом на березень 2022 р. повномасштабне вторгнення РФ в Україну виявило широкий спектр питань перед українськими науковими установами. Так, НБУВ оцифрування колекцій визначено як одне з найважливіших завдань для збереження інформації та забезпечення доступу користувачів, особливо в контексті потенційної втрати ресурсів через військові дії [22].

Результатом діяльності за обраним напрямом та не в останню чергу завдяки допомозі міжнародних партнерів було досягнуто значного прогресу:

– у 2022 р. виготовлено 64 066 цифрових копій для оцифрування 1 794 од. зб.;

– у 2023 р. виготовлено 166 809 цифрових копій для оцифрування 4 094 од. зб.;

– у 2024 р. виготовлено 325 418 цифрових копій для оцифрування 14 618од. зб. [22];

– у 2025 р. виготовлено 380 632 цифрових копій для оцифрування 20 218 од. зб.;

– на час завершення цього дослідження на 2026 р. попередньо планувалося виготовити близько 400 тис. цифрових копій для оцифрування приблизно 10 тис. од. зб.

Також як частина великої програми оцифрування фондів НБУВ, яка активно розвивалася у 2000-х – 2010-х роках, було створено проєкт «Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини», що мав на меті оцифрування та забезпечення відкритого доступу до інформації рукописів, стародруків, рідкісних видань, історичних колекції та інших цінних документів, що зберігаються у фондах НБУВ. Ресурс структурований за колекціями, видами документів і предметно-тематичними рубриками.

Ключовим етапом роботи ресурсу є 2017 р., коли було оголошено про запуск нового формату «Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини» як частини більшої електронної бібліотеки «УКРАЇНІКА» [25].

Ресурс займається оцифруванням і збереженням повнотекстових зібрань оцифрованих документів (рукописи, книжкові пам'ятки, стародруки, карти, рідкісні видання) з історико-культурних фондів НБУВ, за певними принципами відбору. Оцифровуються документи, які є:

– цінними та унікальними;

– пошкодженими, зокрема внаслідок природнього старіння матеріалів (для збереження інформації оригіналу);

– тими, що мають підвищений користувацький попит.

На окрему увагу також заслуговує ініціатива «Українська цифрова бібліотека» (далі – УЦБ), що була створена на базі Українського інституту книги у 2019 р. [29].

Головною метою ініціативи є популяризація і доступність української книги в електронному форматі та долучення якомога більше українців до читання. Тому одразу після запуску УЦБ оголосила тендер на розробку мобільного застосунку-читалки для Android та iOS, які б дали змогу читачам вибирати бажані книжки та показувати їх у захищеному форматі, та програмне забезпечення, завдяки якому видавці отримають зручні інструменти наповнення бібліотеки й описування власних публікацій. Як результат – у травні 2023 р. Українським інститутом книги був презентований додаток, що працює на двох найбільш популярних мобільних платформах – Android та iOS [30].

УКФ – головний оператор в Україні міжнародної допомоги у сфері культури

Український культурний фонд (УКФ) – це державна установа, створена у 2017 р. з метою сприяння розвитку національної культури та мистецтва. Ініціатива створення фонду належала Міністерству культури України відповідно до Закону України «Про Український культурний фонд». Поява УКФ стала революційним кроком, оскільки запровадила прозорий конкурсний механізм фінансування культурних ініціатив через систему грантів, відійшовши від радянської моделі прямого державного розподілу коштів [33].

Діяльність УКФ охоплює широкий спектр напрямів: від підтримки аудіовізуального мистецтва та літератури до збереження культурної спадщини та розвитку креативних індустрій. Фонд виконує роль

експертного центру, що стимулює інновації, підтримує молодих митців та сприяє інтеграції української культури у світовий простір. Основними завданнями організації є підтримка мистецьких проєктів, стимулювання міжсекторальних партнерств і розбудова сучасної культурної інфраструктури в усіх регіонах України [34].

Протягом останніх років зростає взаємодія між УКФ і німецькими інституціями. Німеччина стала одним із ключових донорів, надаючи прямі внески, технічну експертизу та створюючи спільні грантові програми для підтримки українського сектору культури.

Важливим аспектом стала екстрена підтримка митців усередині країни після початку повномасштабного вторгнення, коли бюджетні кошти УКФ були частково секвестровані на потреби оборони. Німецькі партнери, зокрема Фонд «Пам'ять, відповідальність і майбутнє» (EVZ, https://www.stiftung-evz.de/ru/temy/ukraina/), стали стратегічними партнерами у реалізації програм, що дали змогу профінансувати десятки проєктів у найкритичніші періоди. Окрему роль відіграє програма House of Europe, що фінансується Німеччиною та адмініструється Goethe-Institut, фокусуючись на міжнародній мобільності та спільних проєктах [35].

УКФ продовжує свій розвиток як один із головний операторів міжнародної допомоги у сфері культури. Саме на 2026 р. УКФ визначає головним пріоритетом системну підтримку стійкості сектору. Німеччина вже підтвердила виділення значних коштів на гуманітарне відновлення України, де культура посідає чільне місце. У планах фонду – продовження роботи через ЛОТ «Міжгалузеві проєкти зі збереження культурної спадщини», що стане інструментом для відновлення пошкоджених об'єктів та інтеграції українського культурного коду у європейський цифровий і юридичний простір. Стратегічна мета на 2026 р. полягає у перетворенні культури на ресурс для майбутнього відновлення, де інноваційні технології та міжнародна солідарність гарантуватимуть збереження української суб'єктності [36].

Розвиток цифрової гуманітаристики та стандартизація метаданих

Інститути НАН України є центрами розвитку цифрової гуманітаристики (Digital Humanities). Наукова спільнота працює над

розробкою національних онтологій та словників метаданих, що дають можливість стандартизувати опис української спадщини та забезпечити її сумісність з міжнародними стандартами (EDM, LIDO).

Ця робота охоплює:

– створення великих мовних моделей (Large Language Model), LLM) ШІ для автоматичної класифікації, транскрипції та збагачення метаданих оцифрованих бібліотечних та архівних фондів;

– критичний аналіз міжнародних стандартів, обґрунтовуючи необхідність адаптації загальноєвропейських вимог до унікальних характеристик українських фондів (наприклад, складність кириличних рукописів чи опис об'єктів радянського періоду);

– кадрова підготовка фахівців: університети впроваджують нові спеціалізації, такі як «Цифрове архівування», що забезпечує технологічну стійкість сектору.

Діяльність архівних установ на місцях: імплементація наукових рішень та міжнародна співпраця

Регіональні державні архіви є ключовими імплементаторами наукових методологій та державних програм, адаптуючи їх до умов воєнного стану. Їхня діяльність ілюструє практичну реалізацію державної Програми оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2022–2025 рр., затвердженої Державною архівною службою України (далі – Укрдержархів) [21].

Як зазначають Н. Колесник і К. Картузов, досвід Державного архіву Миколаївської області в умовах безпосередньої збройної агресії РФ засвідчив, що оцифрування є найбільш ефективним і першочерговим заходом для збереження Національного архівного фонду (далі – НАФ). Держархів Миколаївської області, перебуваючи в зоні активних обстрілів, став активним суб'єктом збереження, оперативно застосувавши низку технічних і організаційних рішень для гарантування збереженості історичних даних. Цей процес слугує важливим кейс-стаді інституційної стійкості, демонструючи здатність регіональних архівів протистояти прямим військовим загрозам. У результаті Держархів Миколаївської області успішно забезпечив збереження інформації значної частини документів у цифровому форматі, що гарантуватиме їхню доступність для майбутніх поколінь. Автори підкреслюють, що подальші зусилля

мають бути спрямовані на удосконалення технологічних рішень для захисту вже оцифрованих даних та розробку спеціалізованих стратегій діджиталізації в екстремальних умовах [16].

Виконання державних програм та застосування методологій

В умовах воєнного стану державні архіви продовжують оцифрування документів НАФ. Для цього вони використовують затверджені Укрдержархівом методичні рекомендації, затверджені наказами Укрдержархіву № 36 (2019 р.) та № 120 (2021 р.), що відіграють роль засадничого регулятора у сфері збереження та популяризації історико-культурної спадщини України. Їхній вплив полягає насамперед у запровадженні єдиних стандартів якості, що гарантують автентичність копій. Завдяки створенню еталонних майстер-копій високої роздільної здатності цінні паперові оригінали вилучаються з обігу для фізичного їх використання, а дослідники отримують якісний цифровий замінник [40].

Документи гарантують безпеку національної пам'яті в умовах війни. Регламентоване створення резервних копій та їхнє зберігання на віддалених серверах мінімізує ризики безповоротної втрати даних у разі фізичного знищення архівів. Крім того, запровадження уніфікованих метаданих дало змогу інтегрувати українську спадщину в глобальний цифровий простір, зробивши доступ до документів відкритим і незалежним від локації користувача.

Зміни 2021 р. актуалізували процеси відповідно до сучасних інформаційних технологій, дозволивши архівам швидше нарощувати обсяги оцифрування. Таким чином, нормативна база перетворила цифровізацію з технічного процесу на стратегічний інструмент захисту та популяризації історико-культурного надбання України [41].

Відповідно до звітної документації Укрдержархіву, протягом 2022–2025 рр. істотно змінено темпи оцифрування НАФ. За цей період створено 105,5 млн цифрових копій 1,55 млн одиниць зберігання (далі – од. зб.), а також. 88 тис. описів архівних фондів (https://suspilne.media/1204546-minust-z-2022-roku-derzavni-arhivi-ocifruvali-ponad-105-miljoniv-dokumentiv/). Інше джерело уточнює загальну цифру оцифрування документів НАФ (https://interfax.com.ua/news/general/1135667.html): 2023 р. виготовлено 21 млн цифрових копій; 2024 р. – 34 млн; 2025 р. – 52,7 млн.

Завдяки листуванню як методу дослідження, для аналізу було зроблено вибірку даних деяких центральних державних і державних архівів областей, що дало змогу деталізувати деякі завдання щодо оцифрувння НАФ і підтвердити загальні підсумки діяльності архівної галузі України в цьому напрямі.

Пріоритети: в умовах підвищеного ризику архіви, як, наприклад, Державний архів Запорізької області, визначили пріоритетними напрямами оцифрування найбільш вразливих та соціально важливих фондів, зокрема документів періоду давніх актів (до 1917 р.), а також кримінальних справ репресованих осіб [17].

Статистика оцифрування: незважаючи на військові дії, обсяги оцифрування істотно зросли. Так, за доступними онлайн-джерелами, Державний архів Харківської області оцифрував 433 од. зб. (62 902 цифрових копій) у 2022 р., 1537 од. зб. (660 096 цифрових копій) у 2023 р. та 6 750 од. зб. (972 780 цифрових копій) у 2024 р. Державний архів Запорізької області за період 2022 – жовтень 2025 р. відсканував 4324 од. зб. (573 036 цифрових копій) документів НАФ та понад 12 тис. описів справ [18].

Деталізацію результатів виконання Програми оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2022–2025 рр. наводять центральні державні архіви України, зокрема: Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України) за 2024 р. спільно з Family Search оцифрував 10 490 од. зб. та 156 описів, що становило 1 210 106 цифрових копій tsdial.archives.gov.ua/index19.html). Центральний державний архів вищих органів України за 2025 р. спільно з Державним центром збереження документів НАФ та за програмою Family Search оцифрував 11 846 од. зб., що становило 1 202 750 цифрових копій (https://tsdavo.gov.ua/plany-ta-zvity/).

Інфраструктурні рішення та міжнародне архівне партнерство

Для систематизації та зберігання цифрових копій архіви використовують різні підходи:

– локальні та хмарні рішення. Відповідно до угоди між Укрдержархівом і Національним архівом Сполученого Королівства від 25.03.2022 британськими колегами на безоплатній основі на сервісе

Amazon Web Services було створено хмарне сховище для українських державних архівних установ [27];

– облік та доступ. Для обліку оцифрованих документів архіви використовують Microsoft Excel (Дніпро, Львів, Запоріжжя). Реєстри оцифрованих справ розміщуються у відкритому доступі (наприклад, Запорізький архів використовує для цього Google Sheets). Доступ до оцифрованих копій здійснюється через читальні зали (Дніпро) та офіційні вебсайти архівів [20].

Особливе місце посідає міжнародна співпраця з корпорацією FamilySearch International (США):

– масштаб партнерства: У 2020 р. Укрдержархівом і корпорацією FamilySearch International (США) було укладено Меморандум про співробітництво. Станом на жовтень 2025 р. до проєкту з масового оцифрування документів приєдналася вже понад 31 державна архівна установа України [26];

– пріоритети FamilySearch. Співпраця переважно спрямована на оцифрування фондів, що стосуються генеалогічної тематики, включаючи метричні книги, актові записи цивільного стану та документи репресивних органів. Це забезпечує критичну підтримку у збереженні найбільш затребуваних користувачами колекцій;

– результати: за рік співробітництва (вересень 2024 р. – жовтень 2025 р.) оператори FamilySearch тільки у Державному архіві Запорізької області оцифрували 9558 справ, що становить 1,67 млн цифрових копій аркушів та обкладинок [17].

Виклики та оптимізація

Архівні установи наголошують на потребі модернізації обладнання та постійному підвищенні кваліфікації працівників як ключових шляхах оптимізації процесів оцифрування. Також, як зауважує ЦДІАЛ України, для оцифрування великоформатних архівних документів (кадастрових карт, плакатів) необхідне спеціалізоване обладнання, яке часто відсутнє на місцях. Саме такий широкоформатний сканер було отримано у формі благодійної допомоги Центральним державним науково-технічним архівом України, м. Харків (далі – ЦДНТА України).

Щодо розробки нормативно-правової бази, важливо відзначити, що більшість регіональних архівів (Дніпро, Харків, Запоріжжя) не

є учасниками фокус-груп. Водночас ЦДІАЛ України брав участь у розробці Програм оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2022–2025 рр. та на 2026–2030 рр., що демонструє вибіркове залучення окремих інституцій до формування державної політики.

Роль громадських об'єднань: активізація та оперативність

Роль громадських об'єднань та неурядових організацій стала критично важливою для України у сфері оперативного створення цифрових ресурсів та залучення волонтерського потенціалу. Ці ініціативи демонструють надзвичайну швидкість реакції та здатність до мобілізації ресурсів у кризових ситуаціях. У той час як державні архіви виконують планові роботи з оцифрування згідно з Програмою оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2022–2025 рр. Укрдержархіву (https://cutt.ly/IOQQ5fv) та у співпраці з FamilySearch, громадський сектор заповнює нішу кризового реагування та документування пошкоджень, часто виступаючи першою ланкою захисту [21].

ГО Skeiron (https://skeiron.com.ua) є українською командою, що використовує передові технології лазерного сканування та фотограмметрії для створення високоточних 3D-моделей. Їхня діяльність є прямим втіленням наукових методологій (обговорюваних у розділі 2) у прикладній площині [3].

Оперативність у кризі та міжнародна підтримка: Проєкт #SaveUkrainianHeritage після лютого 2022 р. був зосереджений на оцифруванні об'єктів із найвищим ризиком втрати, включаючи пам'ятки, внесені до попередніх списків ЮНЕСКО. Команда Skeiron діє у партнерстві з іноземними організаціями, наприклад Iconem (https://iconem.com), та за підтримки ALIPH, який забезпечує швидке фінансування на придбання та обслуговування високоточного обладнання.

Наукова цінність та результати: Створені цифрові копії є не просто візуалізацією; вони є георефернсованими та точними «цифровими паспортами» пам'яток. Ці паспорти є незамінними для: 1) створення доказової бази для міжнародних судів та моніторингових організацій; 2) планування потенційної реконструкції та реставрації у разі руйнування, забезпечуючи максимальну історичну достовірність відновлення. До середини 2022 р. команда Skeiron

створила понад сто 3D-моделей, які слугують науковою основою для майбутніх реставраційних робіт.

Saving Ukrainian Cultural Heritage Online (SUCHO) – це міжнародна волонтерська ініціатива, заснована у лютому 2022 р., сфокусована на надзвичайному вебархівуванні (emergency web archiving) [4].

Масштаб та технології: ініціатива об'єднала понад 1500 волонтерів (бібліотекарів, архівістів, IT-спеціалістів) з усього світу. Вони використовували спеціалізовані інструменти для створення резервних копій (краулінгу) вебсайтів українських культурних установ. До червня 2022 р. волонтери заархівували понад 5400 вебсайтів, створивши резервну копію обсягом понад 50 терабайтів даних на хмарних серверах за межами України. Цей процес дав змогу зберегти цифрові колекції, каталоги, наукові публікації та унікальні історичні дані, які могли бути втрачені через кібератаки або фізичні пошкодження серверів.

Юридичні та етичні аспекти: діяльність SUCHO підняла важливі питання щодо відкритого доступу та авторського права у кризових умовах. SUCHO розробила власну Заяву про відкритий доступ, у якій підкреслюється, що всі заархівовані матеріали зберігаються для цілей збереження і будуть повернені українським інституціям для інтеграції після завершення конфлікту. Це створює прецедент для тимчасового збереження цифрової спадщини без порушення міжнародних норм, забезпечуючи принцип «репатріації даних». [43]

Ще одним наслідком повномасштабного вторгнення стало створення В. Рожком ініціативи HeMO – Лабораторії моніторингу культурної спадщини України (Heritage Monitoring Lab), яка вже за три роки перетворилась на головний незалежний центр документування воєнних злочинів проти культури (https://surl.li/awabsx). З березня 2022 р. команда проводить польові експедиції, створює цифрові копії колекцій та веде єдину верифіковану базу пошкоджених об'єктів, що використовується UNESCO, Міжнародним кримінальним судом та урядом України для планування відновлення. До результатів роботи можна віднести:

– 157 експедицій у 18 регіонах, понад 2 тис. обстежених об'єктів;

– 2015 записів у базі (з них 1780 пошкоджених або знищених);

– мобільні центри цифровізації у Києві та Львові: 3D-моделі, хмарне сховище, система IDEX;

– навчання понад 1600 працівників музеїв стандартам CIDOC CRM та LIDO;

– супутниковий моніторинг 28 тис. об'єктів спільно з Smithsonian та Університетом Меріленду;

– запуск Black Sea Regional Hub CER у 2024 р. – п'ятий у світі осередок швидкого реагування на культурні кризи [42].

НеМО стало не лише інструментом фіксації втрат, а й основою для майбутнього відновлення та судового переслідування злочинів проти української ідентичності.

Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький арсенал» розробив та впроваджує власну Цифрову стратегію на 2022–2024 рр. Цей документ є важливим прикладом інституційного підходу до цифрової трансформації та підвищення операційної стійкості (digital resilience) [15]. Стратегія має на меті підвищити цифрову спроможність інституції та забезпечити безперервність роботи в умовах кризи.

Ключовими пріоритетами цієї стратегії є:

– електронний облік спадщини. Перехід від паперового обліку до єдиної цифрової системи обліку музейних фондів, що є основою для подальшого оцифрування;

– розширення віртуальної присутності. Створення цифрових архівів проєктів та публікація електронних видань, що дає змогу інституції залишатися доступною, незважаючи на фізичні обмеження;

– кроссекторальне партнерство. Використання рішень, розроблених громадськими об'єднаннями, для швидкого впровадження технологій.

Впровадження цієї стратегії дало змогу «Мистецькому арсеналу» позиціонуватися як флагман інформаційно-технологічної модернізації музейної сфери України. Зокрема, було розроблено окремий розділ на вебсайті Книжкового арсеналу та створено цифровий архів проєкту «Україна в огні». Дослідження підкреслюють, що успіх таких стратегій залежить від гнучкості та здатності швидко інтегрувати як державні програми, так і оперативні рішення,

розроблені громадським сектором. Це демонструє, що громадські об'єднання, виходячи за межі традиційного волонтерства, стають повноцінними партнерами інституцій у питаннях цифрової стійкості.

Безумовно, неможливо не згадати такий проект як LIBRARIA, що був заснований у 2012 р. компанією «Архівні інформаційні системи» (АІС), яка з 2005 р. працює над оцифруванням бібліотечних та архівних фондів. LIBRARIA є результатом приватної ініціативи, що здійснюється у співпраці з бібліотеками, архівами та науковими інституціями як в Україні, так і за її межами [24].

Головна мета проєкту – оцифрування та надання онлайн-доступ до якомога більшого масиву української історичної періодики. Наразі ресурс постійно наповнюється, і вже оцифровано понад 800 тис. сторінок понад 400 видань. Ця колекція охоплює видання українською, польською, німецькою, румунською, їдиш, кримсько-татарською та російською мовами. Хронологічні межі зібрання сягають від початку до 50-х років XX ст. Розробники планують представити у найближчі роки кілька мільйонів сторінок, значно розширивши географічні та хронологічні межі проєкту.

Для оцифрування використовуються високопродуктивні планетарні сканери Zeutschel OS 12000 та OS 14000, що дає змогу сканувати десятки тисяч сторінок щомісяця без шкоди для оригіналів. Обробка відсканованих газет відбувається за допомогою спеціального програмного забезпечення docWorks.

Через те що проєкт LIBRARIA є приватною ініціативою та потребує значних фінансових ресурсів, його розвиток відбувається на комерційній основі.

Повний доступ до контенту, включно з переглядом зображень та розпізнаних текстів, є платним з 2025 р. і надається зареєстрованим користувачам. Натомість кошти, отримані від реалізації доступу, реінвестуються у підтримку та розвиток проєкту, його розширення й удосконалення системи презентації.

Інституції, що надають свої зібрання для оцифрування та наповнення LIBRARIA, можуть отримати безкоштовний доступ до ресурсу у своїх читальних залах (http://www.nbuv.gov.ua/node/6701).

Перспективи подальших розвідок у напрямі дослідження

Подальші наукові розвідки мають бути зосереджені на трьох ключових напрямах, виявлених у процесі наведеного дослідження:

1. Формалізація моделі трирівневої взаємодії та репатріація даних: необхідна розробка чітких юридичних протоколів, що формалізують механізми репатріації даних (зокрема архівних даних SUCHO) після завершення конфлікту. Це включає регулювання прав інтелектуальної власності та забезпечення повернення контролю над збереженими даними національним інституціям.

2. Модернізація обладнання та навчання: слід детальніше дослідити методичні прогалини та потребу в придбанні спеціалізованого обладнання (наприклад, для великоформатних документів, яке застосовує у своїй діяльності ЦДНТА України) та розробці централізованих програм підвищення кваліфікації для працівників регіональних архівів. Також необхідно забезпечити участь більшої кількості регіональних архівів у розробці нормативно-правової бази (на відміну від поточної ситуації, коли лише ЦДІАЛ України брав участь у розробці програм) [19].

3. Етичні виклики Web 3.0 та ШІ: треба дослідити можливості застосування технологій блокчейну для забезпечення незмінності (immutability) цифрових копій та їхньої верифікації. Також необхідна розробка національних етичних настанов для застосування ШІ, зокрема мовної моделі, у процесах верифікації та збагачення культурних даних, щоб запобігти цифровій дезінформації та забезпечити їх автентичність [28].

Висновки. Аналіз діяльності громадських об'єднань і приватних ініціатив дає змогу зробити висновок, що залучення недержавного сектору до оцифрування культурної спадщини є не лише вимушеним кроком у часи кризи, а й надзвичайно позитивним явищем для України. Завдяки волонтерському потенціалу та благодійній основі, такі проекти як Skeiron, SUCHO та NeMO забезпечують мобільність, яку важко реалізувати в межах суворих державних планів.

Громадський сектор фактично взяв на себе роль «першої ланки захисту», виконуючи критично важливу роботу без навантаження на державний бюджет:

– оперативність і технологічність. Створення високоточних 3D-моделей («цифрових паспортів») пам'яток командою Skeiron дає змогу вже сьогодні мати базу для майбутньої реставрації;

– масштабність збереження. Міжнародна ініціатива SUCHO

заархівувала понад 5400 вебсайтів (50 ТБ даних), запобігаючи втраті цифрових колекцій через кібератаки;

– доказова база. Лабораторія NeMO (Heritage Monitoring Lab) трансформувалася у провідний центр документування воєнних злочинів проти культури, чиї дані визнаються на міжнародному рівні;

– приватна ініціатива. Проєкт LIBRARIA демонструє успішну модель оцифрування періодики (понад 800 тис. сторінок) на комерційно-реінвестиційній основі, що забезпечує сталість розвитку ресурсу.

Водночас, попри високу ефективність волонтерського руху, щоб процес оцифрування став повністю керованим і системним на державному рівні, необхідно впровадити низку стратегічних змін:

– юридична формалізація та «репатріація даних». Необхідно розробити чіткі протоколи повернення заархівованих волонтерами даних під контроль національних інституцій із врегулюванням усіх питань авторського права;

– технічна модернізація та інклюзивність регіонів. Держава має забезпечити регіональні архіви сучасним обладнанням, зокрема для великоформатного сканування, та залучати їх до розробки нормативно-правової бази, щоб усунути існуючий розрив між центральними й обласними установами;

– впровадження новітніх стандартів. Досвід NeMO та «Мистецького арсеналу» щодо навчання персоналу стандартам CIDOC CRM та LIDO має бути масштабований на всі державні музейні й архівні установи;

– інноваційний захист: потрібна розробка національних етичних настанов для використання ШІ й технологій блокчейну, щоб гарантувати автентичність цифрових копій та запобігти дезінформації.

Отже, хоча «позадержавне» оцифрування наразі є рятівним колом для української культури, кінцевою метою має стати перетворення державних інституцій на потужні цифрові центри, що здатні інтегрувати гнучкість волонтерських рішень у стійку державну систему збереження національної пам’яті.

Список використаних джерел

1. Europeana strategy 2020-2025: Empowering digital change. 2020. URL: https://pro.europeana.eu/post/europeana-strategy-2020-2025-empowering-digital-change (дата звернення: 20.11.2025).

2. Expert Group on a common European Data Space for Cultural Heritage. European Commission, 17 December 2021. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/expert-group-common-european-data-space-cultural-heritage (дата звернення: 20.11.2025).

3. Оцифровуємо минуле заради майбутнього… : вебсайт Skeiron. URL: https://skeiron.com.ua/ua/mission (дата звернення: 20.11.2025).

4. Що робить SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online). URL: https://www.sucho.org/ukraina (дата звернення: 20.11.2025).

5. The UNESCO/PERSIST Guidelines for the selection of digital heritagefor long-term preservation (Керівні принципи ЮНЕСКО/PERSIST щодо відбору цифрової спадщини для довгострокового збереження). UNESCO, 2016. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000244280.locale=en (дата звернення: 20.11.2025).

6. Memory of the World. UNESCO. URL: https://www.unesco.org/en/memory-world (дата звернення: 20.11.2025).

7. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 № 995_089 (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради від 04.10.88 № 6673-XI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 20.11.2025).

8. Рекомендації ЮНЕСКО щодо етики штучного інтелекту: ключові факти. ЮНЕСКО, 2023. URL: https://nrat.ukrintei.ua/rekomendacziyi-yunesko-shhodo-etyky-shtuchnogo-intelektu-klyuchovi-fakty/?pdf=22613 (дата звернення: 20.11.2025).

9. Україна увійшла до складу Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО : вебсайт М-ва культури та стратегічних комунікацій України, 22.11.2023. URL: https://mcsc.gov.ua/news/ukrayina-uvijshla-do-skladu-komitetu-vsesvitnoyi-spadshhyny-yunesko/ (дата звернення: 20.11.2025).

10. Europeana Data Model. https://pro.europeana.eu/page/edm-documentation (дата звернення: 20.11.2025).

11. What is LIDO? URL: https://cidoc.mini.icom.museum/working-

groups/lido/lido-overview/about-lido/what-is-lido/ (дата звернення: 20.11.2025).

12. ЮНЕСКО враховуватиме вплив збройних конфліктів на об'єкти всесвітньої спадщини: за ініціативи України ухвалено важливу поправку : вебсайт М-ва культури та стратегічних комунікацій України, 09.07.2025. URL: https://mcsc.gov.ua/news/yunesko-vrahovuvatyme-vplyv-zbrojnyh-konfliktiv-na-obyekty-vsesvitnoyi-spadshhyny-za-inicziatyvy-ukrayiny-uhvaleno-vazhlyvu-popravku/ (дата звернення: 20.11.2025).

13. Protecting cultural heritage in Ukraine. ALIPH Foundation. URL: https://www.aliph-foundation.org/en/projects/protecting-cultural-heritage-in-ukraine (дата звернення: 20.11.2025).

14. Future Proofing Europe. URL: https://www.iiea.com/future-proofing-europe (дата звернення: 20.11.2025).

15. Мистецький арсенал презентує цифрову стратегію інституції на 2022–2024 роки : вебсайт «Мистецький арсенал». URL: https://artarsenal.in.ua/povidomlennya/mystetskyj-arsenal-rozrobyv-tsyfrovu-strategiyu-na-2022-2024-roky/ (дата звернення: 20.11.2025).

16. Колесник Н. А., Картузов К. М. Оцифрування архівних документів у воєнний час: досвід Державного архіву Миколаївської області. *Архіви України*. Вип. 3. 2024. С. 22–32. https://doi.org/10.47315/archives2024.340.022

17. Лист-відповідь Державного архіву Запорізької області від 06.10.2025 № 05-07/Г-2859. 2 арк. URL: https://drive.google.com/file/d/1dqBEG-X5wCPObx_R34f_N1jnk3y1FLxa/view?usp=drive_link (дата звернення: 20.11.2025).

18. Лист-відповідь Державного архіву Харківської області від 13.10.2025 № 01-38/537. 2 арк. URL: https://drive.google.com/file/d/12a8WqGZMrg7MPgG8JkhiABDjHrleabV8/view?usp=drive_link (дата звернення: 20.11.2025).

19. Лист-відповідь Державного архіву Львівської області від 03.10.2025 № Г-306. 1 арк. URL: https://drive.google.com/file/d/1jt-1HKzPT-s6cRlwzN4f6wbX2HPJH9P0/view?usp=drive_link (дата звернення: 20.11.2025).

20. Лист-відповідь Державного архіву Дніпропетровської області від 20.10.2025 № Г-2580/0/217-25. 1 арк. URL: https://drive.

google.com/file/d/1O5xz0q4YqMp0NtGMH2vx3ZlBR1A96VzW/view?usp=drive_link (дата звернення: 20.11.2025).

21. Про затвердження Програми оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2022–2025 роки : наказ Держ. архів. служби України від 29.12.2021 № 165. 8 арк. URL: https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1445_2.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

22. Dubrovina L., Kovtaniuk Yu., Lobuzina K., Demianiuk L. The Vernadsky National Library of Ukraine in Times of Independence and Martial Law: Development Strategy, Preservation, and International Co-operation. *Bibliothek Forschung und Praxis*. 2024. Vol. 48. Iss. 3. Pp. 639-647. https://doi.org/10.1515/bfp-2024-0062

23. Дем'янюк Л. М. Міжнародна організація «Конференція європейських національних бібліотекарів» (CENL): вибудовування стратегічних орієнтирів для національних бібліотек Європи. *Бібліотечний вісник*. 2025. № 1. С. 69–84. https://doi.org/10.15407/bv2025.01.069

24. LIBRARIA – архів української періодики онлайн. Про проект. Архівні інформаційні системи. URL: https://libraria.ua/about/ (дата звернення: 20.11.2025).

25. Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини у новому форматі. Офіц. вебпортал Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. 2017. URL: http://www.nbuv.gov.ua/node/3506 (дата звернення: 20.11.2025).

26. Державна наукова архівна бібліотека, м. Київ розпочинає співпрацю з FamilySearch International (США). Офіц. вебпортал Держ. архів. служби України. 2025. URL: https://archives.gov.ua/ua/2025/10/13/derzhavna-naukova-arhivna-biblioteka-m-kyyiv-rozpochynaye-spivpraczyu-z-familysearch-international-ssha/ (дата звернення: 20.11.2025).

27. Перша Угода про резервне зберігання цифрових копій документів НАФ України у хмарних сховищах іноземних партнерів. Офіц. вебпортал Держ. архів. служби України. 2022. URL: https://archives.gov.ua/ua/2022/03/25/перша-угода-про-резервне-зберігання-ц/ (дата звернення: 20.11.2025).

28. Yitong Meng. Exploring the role of Web 3.0 in the culture conservation. *Journal of Social Science Development Research*,

2(1), 4858. 2024. URL: https://www.aisvse.com/paper_detail.htm?id=20241012100016A026 (дата звернення: 20.11.2025).

29. УІК запускає «Українську цифрову бібліотеку». Офіц. вебсайт Українського інституту книги. 2019. URL: https://ubi.org.ua/public/uk/news/kategoriya-2/uik-zapuska-ukra-nsku-cifrovu-biblioteku (дата звернення: 20.11.2025).

30. В Україні повноцінно запрацював додаток «Українська цифрова бібліотека» (УЦБ). Офіц. вебсайт Дубенської р-ної держ. адмін. Рівнен. обл. 2023. URL: https://dubnorda.rv.gov.ua/news/v-ukraini-povnotsinno-zapratsiuvav-dodatok-ukrainska-tsyfrova-biblioteka-utsb-rozrobnykom-iakoho-ie-ukrainskyi-instytut-knyhy (дата звернення: 20.11.2025).

31. Продовжуємо цифровізувати культуру: Уряд схвалив реалізацію експериментального проєкту зі створення Реєстру Музейного фонду України. *Урядовий портал.* 2025. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/prodovzhuiemo-tsyfrovizuvaty-kulturu-uriad-skhvalyv-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-zi-stvorennia-reiestru-muzeinoho-fondu-ukrainy (дата звернення: 20.11.2025).

32. Музейний фонд України. Мінкульт. URL: https://museum.mcsc.gov.ua (дата звернення: 20.11.2025).

33. Український культурний фонд. Про нас. URL: https://ucf.in.ua/p/about (дата звернення: 20.11.2025).

34. Український культурний фонд. Архів проектів. URL: https://ucf.in.ua/archive (дата звернення: 20.11.2025).

35. УКФ розпочав нову міжнародну співпрацю. URL: https://ucf.in.ua/news/2019_09_27 (дата звернення: 20.11.2025).

36. LOT 2. Cross-sectoral projects for the preservation of cultural heritage. URL: https://ucf.in.ua/en/m_lots/61965af9a7bfb232b5434104 (дата звернення: 20.11.2025).

37. The European Library. Home. URL: https://www.theeuropeanlibrary.org/ (дата звернення: 20.11.2025).

38. Collection. World Digital Library. URL: https://www.loc.gov/collections/world-digital-library/about-this-collection/ (дата звернення: 20.11.2025).

39. The World Digital Library initiative gets further expanded. URL: https://voeb-b.at/the-world-digital-library-initiative-gets-further-expanded/ (дата звернення: 20.11.2025).

40. Про затвердження та впровадження методичних рекомендацій «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього» : наказ Держ. архів. служби України від 16.04.2019 № 36. Київ, 2019. 132 с. URL: https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1296_1.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

41. Про внесення змін до Методичних рекомендацій «Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього» : наказ Держ. архів. служби України від 07.10.2021 № 120. Київ, 2021. 4 с. URL: https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1428_3.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

42. HEMO. Результати експедицій. URL: https://www.hemo.in.ua/#result (дата звернення: 20.11.2025).

43. Dombrowski, Quinn and Sebastian Majstorovic. "Open Culture Meets Digital Activism: Saving Ukrainian Cultural Heritage Online." DHd2023, Open Humanities, Open Culture. March 14, 2023. URL: https://docs.google.com/presentation/d/1-Fg_hEzR4HzId9ZLkYdvIGzP82xd-iRsTPPSHYrzX-c/edit?usp=sharing. (дата звернення: 20.11.2025).

References

1. Europeana strategy 2020-2025: Empowering digital change. (2020). Retrieved November 20, 2025, from https://pro.europeana.eu/post/europeana-strategy-2020-2025-empowering-digital-change

2. Expert Group on a common European Data Space for Cultural Heritage. European Commission. (2021, December 17). Retrieved November 20, 2025, from https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/expert-group-common-european-data-space-cultural-heritage

3. Digitizing the past for the future…: *Skeiron vebsait – Skeiron website*. Retrieved November 20, 2025, from https://skeiron.com.ua/ua/mission

4. What does SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online) do? Retrieved November 20, 2025, from https://www.sucho.org/ukraina

5. The UNESCO/PERSIST Guidelines for the selection of digital heritage for long-term preservation. (2016). *UNESCO*. Retrieved

November 20, 2025, from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000244280.locale=en

6. Memory of the World. UNESCO. Retrieved November 20, 2025, from https://www.unesco.org/en/memory-world

7. *Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage of 16.11.1972 No. 995_089.* (1988). (ratified by the Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of 04.10.88 No. 6673-XI) [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text

8. UNESCO Recommendations on the Ethics of Artificial Intelligence: Key Facts. (2023). [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://nrat.ukrintei.ua/rekomendacziyi-yunesko-shhodo-etyky-shtuchnogo-intelektu-klyuchovi-fakty/?pdf=22613.

9. Ukraina uviishla do skladu Komitetu Vsesvitnoi spadshchyny YuNESKO. (2023, November 20). [Ukraine joined the UNESCO World Heritage Committee]. *Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy – Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://mcsc.gov.ua/news/ukrayina-uvijshla-do-skladu-komitetu-vsesvitnoyi-spadshhyny-yunesko/.

10. Europeana Data Model. Retrieved November 20, 2025, from https://pro.europeana.eu/page/edm-documentation

11. What is LIDO? Retrieved November 20, 2025, from https://cidoc.mini.icom.museum/working-groups/lido/lido-overview/about-lido/what-is-lido/

12. IuNESKO vrakhovuvatyme vplyv zbroinykh konfliktiv na obiekty vsesvitnoi spadshchyny: za initsiatyvy Ukrainy ukhvaleno vazhlyvu popravku (2025, July 9). [UNESCO will take into account the impact of armed conflicts on world heritage sites: an important amendment adopted at the initiative of Ukraine]. *Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy – Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://mcsc.gov.ua/news/yunesko-vrahovuvatyme-pvlyv-zbrojnyh-konfliktiv-na-obyekty-vsesvitnoyi-spadshhyny-za-inicziatyvy-ukrayiny-uhvaleno-vazhlyvu-popravku/

13. Protecting cultural heritage in Ukraine. ALIPH Foundation. Retrieved November 20, 2025, from https://www.aliph-foundation.org/en/projects/protecting-cultural-heritage-in-ukraine

14. Future Proofing Europe. Retrieved November 20, 2025, from https://www.iiea.com/future-proofing-europe

15. Mystetskyi arsenal prezentuie tsyfrovu stratehiiu instytutsii na 2022-2024 roky [Mystetskyi Arsenal presents the institution's digital strategy for 2022-2024]. *Mystetskyi arsenal – Mystetskyi Arsenal* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://artarsenal.in.ua/povidomlennya/mystetskyj-arsenal-rozrobyv-tsyfrovu-strategiyu-na-2022-2024-roky/

16. Kolesnyk, N. A., & Kartuzov, K. M. (2024). Digitization of archival documents in wartime: experience of the State Archives of Mykolaiv Region. *Archives of Ukraine*, 3, 22-32 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.47315/archives2024.340.022

17. Lyst-vidpovid Derzhavnoho arkhivu Zaporizhskoi oblasti No. 05-07/Г-2859. (2025, October 6). [Letter-response of the State Archives of Zaporizhzhia Region No. 05-07/Г-2859] [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://drive.google.com/file/d/1dqBEG-X5wCPObx_R34f_N1jnk3y1FLxa/view?usp=drive_

18. Lyst-vidpovid Derzhavnoho arkhivu Kharkivskoi oblasti No. 01-38/537. (2025, October 13). [Letter-response of the State Archives of Kharkiv Region No. 01-38/537] [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://drive.google.com/file/d/12a8WqGZMrg7MPgG8JkhiABDjHrleabV8/view?usp=drive_link

19. Lyst-vidpovid Derzhavnoho arkhivu Lvivskoi oblasti No. G-306 – Letter-response of the State Archives of Lviv Region No. G-306. (2025, October 3). [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://drive.google.com/file/d/1jt-1HKzPT-s6cRlwzN4f6wbX2HPJH9P0/view?usp=drive_link

20. Lyst-vidpovid Derzhavnoho arkhivu Dnipropetrovskoi oblasti No. G-2580/0/217-25 – Letter-response of the State Archives of Dnipropetrovsk Region No. G-2580/0/217-25. (2025, October 20). [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://drive.google.com/file/d/1O5xz0q4YqMp0NtGMH2vx3ZlBR1A96VzW/view?usp=drive_link

21. *Pro zatverdzhennia Prohramy otsyfruvannia arkhivnykh*

informatsiinykh resursiv na 2022-2025 roky. (2021, December 29). Nakaz Derzh. arkhiv. sluzhby Ukrainy [On approval of the Program for digitization of archival information resources for 2022-2025: Order of the State Archival Service of Ukraine No. 165] [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1445_2.pdf

22. Dubrovina, L., Kovtaniuk, Yu., Lobuzina, K., & Demianiuk, L. (2024). Vernadsky National Library of Ukraine in Times of Independence and Martial Law: Development Strategy, Preservation, and International Co-operation. *Bibliothek Forschung und Praxis, 48*(3), 639-647. https://doi.org/10.1515/bfp-2024-0062

23. Demianiuk, L. M. (2025). International Organization "Conference of European National Librarians" (CENL): Building Strategic Guidelines for National Libraries of Europe. *Library Bulletin*, *1*, 69-84 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/bv2025.01.069

24. Pro proekt [About the project]. *LIBRARIA – arkhiv ukrainskoi periodyky onlain – LIBRARIA – Online Archive of Ukrainian Periodicals* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://libraria.ua/about/

25. Tsyfrova biblioteka istoryko-kulturnoi spadshchyny u novomu formati [Digital library of historical and cultural heritage in a new format]. (2017). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, official web portal – V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, official web portal* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from http://www.nbuv.gov.ua/node/3506

26. Derzhavna naukova arkhivna biblioteka, m. Kyiv rozpochynaie spivpratsiu z FamilySearch International (SShA) [State Scientific Archival Library in Kyiv begins cooperation with FamilySearch International (USA)]. (2025). *Derzhavna arkhivna sluzhba Ukrainy, web portal – State Archival Service of Ukraine, web portal* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://archives.gov.ua/ua/2025/10/13/derzhavna-naukova-arhivna-biblioteka-m-kyyiv-rozpochynaye-spivpraczyu-z-familysearch-international-ssha/

27. Persha Uhoda pro rezervne zberihannia tsyfrovykh kopii dokumentiv NAF Ukrainy u khmarnykh skhovyshchakh inozemnykh partneriv [The First Agreement on Backup Storage of Digital Copies of Documents of the National Archives of Ukraine in Cloud Storage of

Foreign Partners]. (2022). *Ofitsiinyi veb portal Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy – Official Web Portal of the State Archives of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://archives.gov.ua/ua/2022/03/25/перша-угода-про-резервне-зберігання-ц/

28. Yitong Meng. Exploring the role of Web 3.0 in the culture conservation. Journal of Social Science Development Research, *2*(1), 48-58. 2024. Retrieved November 20, 2025, from https://www.aisvse.com/paper_detail.htm?id=20241012100016A026.

29. UIK zapuskaie "Ukrainsku tsyfrovu biblioteku" [UBI launches "Ukrainian Digital Library"]. (2019). *Ukrainskyi instytut knyhy, ofitsiinyi vebsait – Ukrainian Book Institute, official website* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://ubi.org.ua/public/uk/news/kategoriya-2/uik-zapuska-ukra-nsku-cifrovu-biblioteku

30. V Ukraini povnotsinno zapratsiuvav dodatok "Ukrainska tsyfrova biblioteka" (UTsB) [The "Ukrainian Digital Library" (UDB) application has fully launched in Ukraine]. (2023). *Dubenska raionna derzhavna administratsia Rivnenskoi oblasti, official vebsait – Dubno District State Administration of Rivne Oblast official website* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://dubnorda.rv.gov.ua/news/v-ukraini-povnotsinno-zapratsiuvav-dodatok-ukrainska-tsyfrova-biblioteka-utsb-rozrobnykom-iakoho-ie-ukrainskyi-instytut-knyhy

31. Prodovzhuiemo tsyfrovizuvaty kulturu: Uriad skhvalyv realizatsiiu eksperymentalnoho proiektu zi stvorennia Reiestru Muzeinoho fondu Ukrainy [We continue to digitize culture: The Government approved the implementation of an experimental project to create the Register of the Museum Fund of Ukraine]. (2025). *Uriadovyi portal – Government Portal* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://www.kmu.gov.ua/news/prodovzhuiemo-tsyfrovizuvaty-kulturu-uriad-skhvalyv-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-zi-stvorennia-reiestru-muzeinoho-fondu-ukrainy

32. Muzeinyi fond Ukrainy [Museum Fund of Ukraine]. *Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy – Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://museum.mcsc.gov.ua

33. Pro nas [About us]. *Ukrainskyi kulturnyi fond – Ukrainian Cultural*

Foundation [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://ucf.in.ua/p/about

34. Arkhiv poektiv UCF [Projects Archive]. *Ukrainskyi kulturnyi fond Ukrainian Cultural Fund* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://ucf.in.ua/archive

35. UKF rozpochav novu mizhnarodnu spivpratsiu [UCF has started a new international cooperation]. (2019). *Ukrainskyi kulturnyi fond – Ukrainian Cultural Foundation* [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://ucf.in.ua/news/2019_09_27

36. LOT 2. Cross-sectoral projects for the preservation of cultural heritage. Retrieved November 20, 2025, from https://ucf.in.ua/en/m_lots/61965af9a7bfb232b5434104

37. The European Library. Home. Retrieved November 20, 2025, from https://www.theeuropeanlibrary.org/

38. Collection. World Digital Library. Retrieved November 20, 2025, from https://www.loc.gov/collections/world-digital-library/about-this-collection/

39. The World Digital Library initiative gets further expanded. Retrieved November 20, 2025, from https://voeb-b.at/the-world-digital-library-initiative-gets-further-expanded/

40. *Pro zatverdzhennia ta vprovadzhennia metodychnykh rekomendatsii "Tsyfrovyi fond korystuvannia dokumentamy Natsionalnoho arkhivnoho fondu: stvorennia, zberihannia, oblik ta dostup do noho".* (2019). Nakaz Derzh. arkhiv. sluzhby Ukrainy vid 16.04.2019 № 36 [On approval and implementation of methodological recommendations "Digital Fund for the Use of Documents of the National Archival Fund: Creation, Storage, Accounting and Access to It": Order of the State Archival Service of Ukraine dated 04/16/2019 No. 36.] [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1296_1.pdf

41. *Pro vnesennia zmin do Metodychnykh rekomendatsii "Tsyfrovyi fond korystuvannia dokumentamy Natsionalnoho arkhivnoho fondu: stvorennia, zberihannia, oblik ta dostup do noho".* (2021). Nakaz Derzh. arkhiv. sluzhby Ukrainy vid 07.10.2021 № 120 [On amendments to the Methodological Recommendations "Digital Fund for the Use of Documents of the National Archival Fund: Creation, Storage, Accounting and Access to It": Order of the State Archival Service of Ukraine dated

10/07/2021 No. 120] [in Ukrainian]. Retrieved November 20, 2025, from https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1428_3.pdf

42. HEMO. Expedition results. Retrieved November 20, 2025, from https://www.hemo.in.ua/#result

43. Dombrowski, Quinn and Sebastian Majstorovic. "Open Culture Meets Digital Activism: Saving Ukrainian Cultural Heritage Online." DHd2023, Open Humanities, Open Culture. March 14, 2023. Retrieved November 20, 2025, from https://docs.google.com/presentation/d/1-Fg_hEzR4HzId9ZLkYdvIGzP82xd-iRsTPPSHYrzX-c/edit?usp=sharing

Отримано / Received 27.02.2026
Прийнято / Accepted 19.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Oleksandr Harbar,
Postgraduate Student,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave, Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: a.footreviews@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-7155-1514

INITIATIVES OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS, SCIENTIFIC INSTITUTIONS AND PUBLIC ASSOCIATIONS ON THE CREATION OF DIGITAL RESOURCES OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE

The purpose of the article is to carry out a systematic analysis and to provide an assessment of the role, functionality and effectiveness of the initiatives by international organizations, research institutions, and civil society associations in the formation of digital resources for historical and cultural heritage, with an emphasis on the experience of Ukraine gained over the past five years. The research methodology is based on general scientific methods of analysis, synthesis, comparison, generalization; to identify promising areas, the principle of continuity and forecasting and modeling methods, were also applied. The scientific novelty lies in obtaining a comprehensive analysis of international and Ukrainian regulatory acts and determining the financial role of international organizations (UNESCO, EU/Europeana) in the standardization and support of the digitalization of historical and cultural heritage, in particular within the

framework of cooperation with the Ministry of Culture and Strategic Communications; systematizing the contribution of research institutions (universities, research centers) in the development and implementation of technological and methodological solutions (3D documentation, digital humanities); highlighting the operational and functional role of public associations in the process of digitalization, including crowdsourcing practices and rapid response to threats (using the example of Ukrainian public organizations). Conclusions. An analysis of the activities of both public and private initiatives allows us to conclude that the involvement of the non-state sector in the digitization of cultural heritage is not only a necessary step in times of crisis, but also an extremely positive phenomenon for Ukraine. Although charitable digitization is currently a lifeline for Ukrainian culture, the ultimate goal should be to transform state institutions into powerful digital centers capable of integrating the flexibility of volunteer solutions into a sustainable state system for preserving national memory. Legal formalization and "data repatriation" in the post-war period, technical modernization and inclusiveness of regional institutions preserving historical and cultural heritage, the introduction of the latest international standards and innovative protection of digital content, should be identified among the urgent tasks. The research prospects include further studying the problems related to the functioning of digital resources of historical and cultural heritage, the best foreign and domestic practices for overcoming them, studying the capabilities of modern institutions to develop integration resources and consolidated work to ensure their functioning, in particular filling them with digital information, as well as the formation of the appropriate regulatory and methodological framework.

Keywords: historical and cultural heritage, digitalization, digital resource, consolidated activity, digital humanities, regulatory and legal regulation of the creation of international and national digital resources, "data repatriation", crowdsourcing

https://doi.org/10.15407/np.77.429
УДК 655.421:339.174](430):655.3.066(477)]-047.37

Юлія Шлапак,
науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: dewchonka.77@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1191-3847

ДИНАМІКА ПРИСУТНОСТІ УКРАЇНИ НА ФРАНКФУРТСЬКОМУ КНИЖКОВОМУ ЯРМАРКУ

У статті здійснено спробу прослідкувати представленість України на Франкфуртському книжковому ярмарку від періоду перебування в складі СРСР до сучасного етапу незалежної держави. Проаналізовано роль міжнародних книжкових ярмарків як інструмента культурної дипломатії, формування позитивного міжнародного іміджу держави. Показано, що участь у міжнародних книжкових форумах є важливим засобом міжнародної репрезентації української культури, історії та національної ідентичності. Крім того, це засіб протидії російським пропагандистським наративам, особливо після 2014 р. і в умовах повномасштабної війни РФ проти України після 2022 р. **Метою статті є** розглянути, як змінювалася роль і специфіка присутності України на Франкфуртському книжковому ярмарку в контексті історичних змін; простежити трансформацію української присутності від складової радянського стенда до самостійного національного представництва; визначити значення ярмарку для популяризації української книги у світі. **Методологія дослідження** ґрунтується на застосуванні історичного, порівняльного, аналітичного та системного методів. Використано аналіз наукових праць, матеріалів офіційних сайтів державних інституцій, публіцистичних джерел, присвячених діяльності Франкфуртського книжкового ярмарку та участі України в ньому. **Наукова новизна.** Систематизовано відомості про участь українських видавництв і культурних інституцій у ФКЯ в різні роки незалежності. Наголошено на проблемі неповноти офіційних даних про склад учасників українських стендів. **Висновки.** Представленість України на Франкфуртському книжковому ярмарку пройшла шлях від ідеологічно контрольованої складової радянської експозиції до повноцінного національного представництва незалежної держави.

© Ю. Шлапак, 2026

Важливим етапом стала інституціоналізація цієї діяльності через створення Українського інституту книги. Сучасна участь України у ФКЯ є важливим інструментом культурної дипломатії, міжнародної комунікації та утвердження суб'єктності України у світовому культурному просторі.

Ключові слова: Франкфуртський книжковий ярмарок, книжкові ярмарки, українська книга, культурна дипломатія, видавнича справа, міжнародна комунікація, національний імідж, книжковий ринок

Одним із важливих завдань суверенної держави є реалізація активної зовнішньої політики, спрямованої на утвердження її як повноцінного суб'єкта в міжнародному просторі. Міжнародна діяльність держави сприяє популяризації її культурних, економічних, політичних досягнень; презентації її унікальності, самобутності.

Участь України в закордонних книжкових ярмарках є одним із способів репрезентації української культури. Країна, беручи участь у них, покращує свій національний імідж, має гарну можливість зміцнити міжнародні відносини, просувати національні інтереси. Крім того, це гарна можливість демонстрації своїх досягнень і вивчення досвіду інших країн; можливість залучення інвестицій, укладання контрактів; продажу продукції, пошуку нових партнерів, вивчення попиту. У тому числі й завдяки представленню своєї книжкової продукції на міжнародних ярмарках є можливість сформувати позитивний бренд країни, поліпшити її репутацію, посилювати міжнародну присутність.

Актуальність дослідження. Міжнародні книжкові ярмарки виступають майданчиком для культурного діалогу та міжнародної солідарності. Представляючи на них, наприклад, свої стенди, Україна має змогу привернути увагу іноземних спільнот, урядів до її актуальних проблем. Уже п'ятий рік однією з глобальних проблем України є повномасштабний напад на неї Росії (гібридну війну Росія почала в 2014 р.).

З 2014 р. українські стенди на закордонних книжкових ярмарках почали активно протидіяти російським наративам, акцентуючи увагу на неповторності, оригінальності української культури, історії та літератури, відмінних від російських.

Після 2022 р. – повномасштабного нападу РФ на Україну – основною темою стало звільнення українського культурного

простору від російського впливу та суб'єктності у світі. Крім того, акцентується увага на роботі видавництв під час війни. У книжках фіксуються розповіді про війну, документуються воєнні злочини РФ на території України. Українські стенди використовуються як платформи для діалогу про європейські цінності та спільну боротьбу. У 2025 р., наприклад, на Франкфуртському книжковому ярмарку було представлено спільний стенд – від Українського інституту книги, «Мистецького арсеналу», який передбачає створення міцного візуального та смислового образу країни для привернення більшої уваги професійної спільноти й медіа.

Аналіз досліджень. В Україні, зокрема, є ряд праць, присвячених аналізу діяльності книжкових ярмарків, з'ясуванню значення та функцій книжкових виставок-ярмарків у соціокультурному вимірі, визначенню й узагальненню ступеня присутності української книги в міжнародному просторі завдяки участі в таких заходах.

Теоретичні аспекти значення професійних виставок ілюстраторів на міжнародних, зокрема, книжкових ярмарках для розвитку цього сектору креативних індустрій розглянули Н. Удріс-Бородавко, А. Павлюк [1].

Л. Данчук і С. Олійник присвятили свою працю розгляду мистецького фестивалю як форми самопрезентації творчого колективу [2].

У працях В. Грябан, Т. Микитин, М. Никирси, І. Чеховського, Т. Юрій та ін. доводиться необхідність проведення ярмарків у зв'язку з утворенням і функціонуванням видавничих підприємств та друкарень, оскільки ярмарок – унікальний засіб просування товарів, зокрема друкованої літератури. Зокрема, Т. Микитин присвятила працю розгляду виставково-ярмаркових заходів як важливих інструментів для промоції книги й розвитку читання, зокрема в Україні; прослідкувала еволюцію від простого продажу книг (кількість) до насичених культурних програм, професійних дискусій і фокусу на якості контенту [3]. Також автор розглядає книжкові виставки-ярмарки як потужний інструмент міжнародної комунікації та культурної дипломатії; аналізує їх не лише як комерційні майданчики, а як простір для інтелектуального обміну і взаємодії різних культурних ідентичностей [4].

Крім висвітлення сучасного стану видавничої діяльності в Україні, шляхів інноваційного поступу галузі, колектив авторів у монографії «Видавнича діяльність в умовах розвитку новітніх технологій: вивчення запитів фахівців» зазначає про важливість участі України у Франкфуртському книжковому ярмарку [5].

У праці Г. Глотової (Борисович) досліджується присутність і статус українських видань на світових книжкових форумах у радянський період; аналізується роль цих заходів як джерельної бази для вивчення історії книжкової справи [6].

Про міжнародні книжкові виставки та ярмарки, що відбувалися після Другої світової війни, які відбивають русифікацію в Україні, переслідування української науково-видавничої діяльності, свідоме усування московською владою української культури й науки на рейки провінційної етноізоляції, що сприяло денаціоналізації, деморалізації суспільства, зазначають Н. Солонська, Г. Борисович [7]. Ці ж автори аналізують представленість України на книжковому ярмарку у Франкфурті-на-Майні.

Міжнародні книжкові ярмарки, за Дж. Томпсоном (J. Thompson), є одними з головних рушійних сил книжкового ринку, оскільки забезпечують торгівлю правами, формування професійних мереж, культурну легітимацію літератур і координацію міжнародної видавничої діяльності [8].

За Б. Дрісколл (B. Driscoll), літературні фестивалі є важливими інституціями сучасної літературної культури, що поєднують культурні, соціальні та економічні функції, формують читацькі спільноти і виконують роль механізмів культурної легітимації літератури [9].

Тема участі України, зокрема після здобуття нею незалежності, у Франкфуртському книжковому ярмарку значно ширше розглядається в ЗМІ.

Метою статті є простежити представленість України як незалежної держави на Франкфуртському книжковому ярмарку; присутність України до 1990 р., коли вона була у складі СРСР. Висвітлення присутності України на одному з найбільших ярмарків для популяризації сучасної української книги та з метою залучення міжнародної аудиторії.

Виклад основного матеріалу. Перший Франкфуртський книжковий ярмарок відбувся в 1949 р. В орендованому приміщенні церкви святого Павла у Франкфурті-на-Майні зібралося 200 видавців і було представлено близько 8 тис. книжкових новинок (рис. 1) [1].

Рис 1. Перший Франкфуртський книжковий ярмарок, 1949 р.
Джерело: https://www.dw.com/uk/frankfurtskij-knizkovij-armarok-75-rokiv-diplomatii-protestiv-ta-skandaliv/a-70489848 (фото Richard Koll)

Сьогодні це найбільша у світі галузева платформа для зустрічі авторів, видавців і шанувальників літератури – щороку сюди приїжджає понад 4 тис. видавців, які виставляють 390 тис. найменувань книжок, включно з електронними. Колишній директор ярмарку П. Вайдхас (P. Weidhaas) називає його зразком для наслідування – усі засновані в наш час книжкові ярмарки слідували франкфуртській моделі.

Під час холодної війни, у 1955 р., країни східного блоку СРСР, зокрема Польща, Угорщина, Чехословаччина, Югославія, уперше

[1] Греньєр Е. Свято книги у Франкфурті: 75 років дипломатії й скандалів. *Deutsche Welle*. 2024. 14.10. URL: https://www.dw.com/uk/frankfurtskij-knizkovij-armarok-75-rokiv-diplomatii-protestiv-ta-skandaliv/a-70489848 (дата звернення: 17.01.2026).

взяли участь у Франкфуртському книжковому ярмарку. Тоді ж на ньому вперше було представлено Німецьку Демократичну Республіку (ярмарок, у свою чергу, проводився у м. Франкфурт-на-Майні, Федеративна Республіка Німеччина). Проте «залізна завіса» кидала тінь на ярмарок упродовж майже чотирьох десятиліть – допоки не «впала» Берлінська стіна.

Україна у складі СРСР не мала самостійного представництва на Франкфуртському книжковому ярмарку, як і на інших закордонних ярмарках. Книжкова продукція Української РСР експонувалася виключно в межах єдиного стенда Радянського Союзу, який організовувало Всесоюзне об'єднання «Міжнародна книга» [1] [6].

Українські видання – переважно російською або переклади українською – демонструвалися як частина радянського видавничого доробку, без окремого національного акценту, під суворим ідеологічним контролем. Книги українських видавництв (таких як «Дніпро», «Веселка», «Мистецтво») проходили суворий ідеологічний відбір через Держкомвидав СРСР, а стенд репрезентував ідеологію СРСР, а не окрему культуру України. М. Слабошпицький підкреслює, що на виставки «потрапляли лише "стерильні" видання, схвалені відповідними партійними органами; будь-який натяк на модерність чи національну самобутність, що виходила за межі шароварщини, нещадно відсікався» [10].

Перевага надавалася класиці, наприклад виданням творів Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка (зазвичай у розкішних подарункових виданнях); науковим виданням та ідеологічній літературі, що мали демонструвати «досягнення соціалістичної культури», «успіхи соціалістичного будівництва», «розквіт культур у братній сім'ї народів», сприяти створенню позитивного іміджу республіки. Для Франкфуртського ярмарку пріоритетними були видання мовами, зрозумілими західному читачеві. Державне видавництво «Мистецтво» або спеціалізовані експортні відділи готували видання англійською, німецькою, французькою та іспанською мовами (переважно це розкішні фотоальбоми про досягнення УРСР, мистецтвознавчі праці й класика, наприклад твори Т. Шевченка в перекладі). Ці книги часто

[1] Цю зовнішньоторговельну організацію було засновано в 1923 р. Після розпаду СРСР об'єднання перетворено в АТ, а в 2012 р. перебувало в стадії ліквідації.

випускалися у видавництвах на кшталт московського «Прогрес», з позначкою про українське походження чи тематику.

Як зауважує М. Слабошпицький, література від УРСР виставлялася за «залишковим» принципом: вона презентувалася «переважно подарунковими виданнями – фотоальбомами про досягнення соціалізму, ідеологічними працями та етнографічними книжками (фольклор, кухня)», що створювало образ України як суто «співочо-танцювального» краю без серйозної інтелектуальної літератури. Щодо поліграфії він писав, що «на тлі розкішних західних видань, що сліпили око глянцем, якісним папером і неймовірною поліграфічною культурою, наші книжки виглядали як бідні родичі. Ми могли похвалитися геніальними ілюстраторами, але все це "вбивалося" нашою поліграфією: сірий газетний папір, фарби, що линяють, і неохайні палітурки. Наші стенди на міжнародних ярмарках часто викликали почуття національного приниження» [11].

Паралельно з офіційним радянським представництвом на ярмарку часто діяли стенди української діаспори (наприклад, видавництва «Сучасність»), які представляли заборонену в СРСР літературу і твори дисидентів. Книги В. Стуса, Л. Костенко та інших дисидентів не могли бути видані в УРСР. Видавництво «Сучасність» не просто друкувало книги, а створювало майданчик для дискусій про вільну Україну. Саме завдяки цим стендам західний світ дізнавався про реальний стан культури та прав людини за «залізною завісою».

Н. Солонська, Г. Борисович зазначають, що «інформація про книжкові ярмарки за кордоном настільки приховувалася московською владою від суспільства, що навіть у фондах найбільшої бібліотеки України – НБУВ – сьогодні нам не вдалося виявити жодного екземпляру каталогу чи проспекту зарубіжних книжкових форумів 30-річного періоду (1960–1990-ті роки. – Прим. Ю. Ш.). Можливо, випадкові примірники десь зберігаються в архівах видавництв чи приватних колекціях» [7].

Перше майже десятиліття після здобуття незалежності Україну на Франкфуртському книжковому ярмарку (далі – ФКЯ) було представлено переважно індивідуальними стендами окремих видавців або колективними експозиціями, організованими за сприяння різних діючих на той період держструктур чи організацій,

зокрема Міністерства культури, Міністерства у справах преси та інформації, Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів, ГО «Форум видавців», Міжнародного фонду «Відродження», Асоціації українських письменників. Звільнені після 1991 р. від державної цензури українські видавництва та письменство отримали шанс на нове існування. Це був період становлення.

Переломним моментом став 1998 р.: Україна взяла участь у ФКЯ як незалежна держава із власним стендом. «Окремі видавці представили свої невеликі стенди площею до двох квадратних метрів. Серед ентузіастів були приватні видавництва "Перун", "Балтія-друк", з часом до них приєдналися державні видавництва "Либідь", "Мистецтво", "Картографія". У 2004 р. Держкомтелерадіо організувало у Франкфурті першу Національну експозицію. У 2005 р. … держбюджетом було передбачено фінансування участі українських видавництв у міжнародних книжкових заходах. Державний комітет телебачення та радіомовлення щороку організовує та формує єдиний Національний стенд України для участі вітчизняних видавців у Франкфуртському міжнародному книжковому ярмарку» [1].

Хоча перші кроки робилися зусиллями приватних видавців-ентузіастів, однак це заклало фундамент для подальшої державної підтримки. Книгами, випущеними за бюджетною програмою «Українська книга» у 2006–2008 рр., і виданнями, наданими видавництвами та видавничими організаціями з усіх регіонів України, було представлено Україну у 2008 р. на ФКЯ [2].

У 2010 р. в Україні було створено ще один важливий захід – фестиваль «Книжковий арсенал», що значно пожвавило процеси у видавничій сфері, а також вплинуло на представлення України на міжнародному ринку. Як переломний момент О. Хмельовська [3]

[1] Україна візьме участь у 60-у Франкфуртському міжнародному книжковому ярмарку. *Державний комітет телебачення і радіомовлення України* : офіц. вебпортал. 2008. 9 жовт. URL: https://comin.gov.ua/news/ukraina-vizme-uchast-u-60-u-frankfurtskomu-mizhnarodnomu-knizhkovomu-yarmarku (дата звернення: 17.01.2026).

[2] Там само.

[3] Співзасновник і редактор культурно-видавничого проєкту «Читомо», журналіст. Заснувала й організовувала фестиваль молодих видавців і редакторів «Штурмові загони Ґутенберга», три роки поспіль брала участь в організації роботи

згадує організацію національного стенда на Франкфуртському книжковому ярмарку в 2015 р.: «Ні, я не кажу, що не було національних стендів: так, Держкомтелерадіо щороку мали стенди у Білорусі, Казахстані й навіть у Франкфурті, але …що ми як країна на них демонстрували? Рушники, віночки, не надто вдалу підбірку книжок, це …коли галузь уже мала значний потенціал, були відомі за кордоном письменники, була цікава канва літературних фестивалів у межах країни, але це не комунікувалося назовні. І лише у 2015 р. стенд, організований Мистецьким арсеналом за співучасті Асоціації видавців і сприяння Мінкульту й МЗС, був таким, за який не соромно. Буквально відразу весь видавничий світ подивився на нас іншими очима, точніше помітив нас, бо ми були яскраві, зі смаком у дизайні й добротним контентом» [1].

На її думку, «це стало поштовхом організовувати національні стенди на дедалі вищому рівні, залучаючи іменитих архітекторів, демонструючи виставкові артпроєкти». Відтоді національні стенди було організовано на високому рівні в Лівані, Парижі, Вільнюсі, Празі, Монреалі та інших країнах.

Знаковим і переломним для книжкового ринку України став 2016 р., завдяки появі профільної інституції – Українського інституту книги. Йому передали всі повноваження, які стосуються галузі. А. Антоненко [2] наголошує: «До того як з'явився інститут книги – це була катастрофа. Щось там вирішуємо, щось – там. Зараз принаймні є єдина інституція. Про необхідність її створення я говорила ще у

українського стенда на ФКЯ. Працювала журналістом і редактором телепрограм «Книга.ua», «PROдизайн», керівником прес-служби Форуму видавців у Львові, журналістом видання «Тиждень.ua» та ін. З 2015 р. була асистентом проєктів «Книжкового арсеналу», а з 2016 р. курує фестиваль.

[1] Ліцкевич О. 30 років українського книжкового ринку: як це було та що потрібно змінити. *Суспільне. Культура*. 2021. 27 серп. URL: https://suspilne.media/culture/158720-30-rokiv-ukrainskogo-knizkovogo-rinku-ak-ce-bulo-ta-so-potribno-zminiti (дата звернення: 17.01.2026).

[2] Антоненко Анетта – відома українська видавець, засновник і власник «Видавництва А. Антоненко». До створення власного бренду вона протягом 19 років (до 2014 р.) була співвласницею та директором львівського видавництва «Кальварія». Саме вона відкрила українському читачеві таких авторів, як Л. Дереш і Ю. Іздрик, а також популяризувала переклади Е.-Е. Шмітта, Х. Л. Борхеса та І. Мак'юена.

2005 р. І далеко не я одна – практично всі центрові видавництва, які приблизно знали, як це працює у світі. Не треба було нічого придумувати – просто взяти модель і працювати з нею. Це складно, але це можливо. І поява інституту це показує».

Український стенд на ярмарку у 2016 р. (19–23 жовтня) було організовано Міністерством закордонних справ і Міністерством культури в партнерстві з рядом культурних та видавничих інституцій, зокрема Форумом видавців, Українською асоціацією видавців та фондом «Ізоляція» (візуальне рішення стенда). Дизайн створили на основі мотивів робіт К. Малевича. На українському національному стенді представлено доробок 12 українських видавництв, серед яких «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Веселка», «Либідь», «Фоліо», «Богдан», «Апріорі», «Родовід», «Основи», «Видавництво Старого Лева» [1].

У 2017 р. (11–15 жовтня) свою продукцію представили 17 видавництв, зокрема «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Видавництво Старого Лева», «Фоліо», «Смолоскип», «Родовід», «Либідь», «Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля"», «Фонд ArtHuss», «Ранок», «Богдан», «КМ букс», "Nedo BookLabPublishing", «Форс Україна», «Картографія», «Кальварія», «Видавництво "Два А"», «Агенція культурного розвитку» [2]. Деякі творчі команди і видавці представляли свої досягнення окремими стендами, зокрема «Віват», «Список милосердця», «Видавничий центр "Люкс"», «Розумова дитина», «Артбук», «АССА» та ін. Окремо було представлено «Арт-арсенал» [3].

З 2018 р. офіційним організатором національного стенда став Український інститут книги [4]. Це надало участі України в тому ж

[1] Писанська Н. Україна здивувала 68-й книжковий ярмарок у Франкфурті-на-Майні. *Радіо Свобода*. 2016. 22 жовт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28068143.html?utm_source= (дата звернення: 27.02.2026).

[2] На Франкфуртському книжковому ярмарку будуть представлені 17 українських видавництв. *LB.ua* : вебсайт. 2017. 13 верес. URL: https://lb.ua/culture/2017/09/13/376384_frankfurtskoy_knizhnoy_yarmarke.html?utm_source= (дата звернення: 27.02.2026).

[3] Україна на Франкфуртському книжковому ярмарку. *AdvicenTime*. 2017. 23.01. URL: https://advicetime.net/en/ukraine-frankfurt-book-fair-2017 (дата звернення: 27.02.2026).

[4] УІК – державна установа при Міністерстві культури та інформаційної політики України, покликана формувати державну політику в книжковій галузі, провадити промоцію книгочитання в Україні, підтримувати книговидавничу

ФКЯ сталого інституційного характеру. Український інститут книги (далі – УІК) у співпраці з Міністерством культури, МЗС та Українською асоціацією видавців і книгорозповсюджувачів [1] забезпечив підготовку національного стенда й культурної програми України для участі в 70-му Франкфуртському міжнародному книжковому ярмарку (10–14 жовтня 2018 р.). На національному стенді було представлено книжкову продукцію 16 українських видавництв (рис. 2) [2].

Рис. 2. Стенд України на Франкфуртському книжковому ярмарку-2018.
Джерело: https://lb.ua/blog/yulia_valova/410089_ukrainski_pismenniki_rozkrili.html

справу, стимулювати перекладацьку діяльність, популяризувати українську літературу за кордоном.

[1] На Франкфуртському ярмарку почав свою роботу український стенд. *LB.ua* : *вебсайт*. 2018. 10 жовт. URL: https://lb.ua/culture/2018/10/10/409650_frankfurtskoy_yarmarke_nachal.html (дата звернення: 27.02.2026).

[2] Цьогоріч Україна представлена національним стендом на 70-му Міжнародному Франкфуртському книжковому ярмарку. *Державний комітет телебачення і радіомовлення України* : офіц. вебпортал. 2018. 10 жовт. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/cogorich-ukrayina-predstavlena-nacionalnim-stendom-na-70-mizhnarodnomu-frankfurtskomu-knizhkovomu-yarmarku (дата звернення: 27.02.2026).

У 2019 р. (16–20 жовтня) на ФКЯ відбулася презентація збірки англомовних есе українських інтелектуалів, дискусія та презентація німецькомовного видання книжки «Жизня» О. Сенцова, колишнього політв'язня Кремля, кримчанина, режисера і вже письменника [1]. Також важливою подією в програмі українського стенду стала презентація англомовного дослідження про стан книговидання в Україні у 2018–2019 рр., проведеного Українським інститутом книги, яке було видано у вигляді окремого буклету [2].

Свої книги світу представило 28 видавництв, тоді як загальна кількість учасників експозиції становила 42 організації [3].

У 2020 р. (14–18 жовтня) через пандемію COVID-19 ярмарок відбувався переважно онлайн. Україна брала участь у цифровому форматі. УІК, крім онлайн-презентацій, розмістив на сайті ярмарку в спеціальній директорії "Frankfurt Rights" два англомовні каталоги. Англомовний каталог найновіших текстів сучасної української літератури "New Books From Ukraine", до якого увійшли книги, які побачили світ у 2020 р., а також ті, що вийшли за сприяння програми підтримки перекладів "Translate Ukraine", і каталог українських ілюстраторів "Illustrators From Ukraine". Участь у ФКЯ взяло 19 видавництв, 1 книжкова фабрика, 1 літературна агенція [4].

У 2021 р. (20–24 жовтня, гібридний формат) стенд фізично має лише друкарня повного циклу з Харкова "KHBF Unisoft", яка надає

[1] Андрейців І. Яким був найбільший книжковий ярмарок світу і Україна на ньому: репортаж з Франкфурта. *Українська правда* : вебсайт. 2019. 21 жовт. URL: https://life.pravda.com.ua/culture/2019/10/21/238608 (дата звернення: 27.02.2026).

[2] Трегуб Г. Франкфуртський книжковий ярмарок: нобелівський післясмак, норвезький приклад та українська «історія історій». *Тиждень.ua*. 2019. 25 жовт. URL: https://tyzhden.ua/frankfurtskyj-knyzhkovyj-iarmarok-nobelivskyj-pisliasmak-norvezkyj-pryklad-ta-ukrainska-istoriia-istorij (дата звернення: 19.02.2026).

[3] Frankfurt Book Fair 2019: Ukrainian National Stand. *Український інститут книги*. URL: https://web.archive.org/web/20191021083447/https://ubi.org.ua/en/activity/mizhnarodna-diyalnist/frankfurtskiy-knizhkoviy-yarmarok (дата звернення: 19.02.2026).

[4] 72-й Франкфуртський книжковий ярмарок. *Український інститут книги*.URL:https://ubi.org.ua/uk/activitymizhnarodna-diyalnist/mizhnarodna-diyalnist-2020 (дата звернення: 19.02.2026).

поліграфічні послуги. УІК, видавництва, а також автори вирішили взяти участь у події в онлайн-режимі [1].

На жаль, через неодноразове оновлення сайту того ж УІК у 2022–2024 рр. частина новин про участь України у ФКЯ було видалено або переміщено, однак в архіві автору цієї праці їх знайти не вдалося.

У 2022 р. (19–23 жовтня), крім УІК, співорганізатором національного стенду України на ярмарку був Інститут Ґете (Goethe-Institut) в Україні. Концепція присутності України на ярмарку – у рік повномасштабного вторгнення Росії в Україну – мала втілювати ідею незламності українців у нинішній війні Росії проти України та боротьби за своє буття, яка триває століттями. Саме тому для стенда було обрано гасло «Наполегливість існування», запропоноване філософом і перекладачем Ю. Прохаськом. Основою візуального оформлення стала мозаїка «Дерево життя» визначних українських художників А. Горської та В. Зарецького, знищена в Маріуполі в липні 2022 р. (див. рис. 3) [2].

Як зазначено на сайті Міністерства культури України, з окремими стендами представлено ілюстраторів Pictoric, «Мистецький арсенал» і видавництво “IST” [3].

У 2023 р. (18–22 жовтня) Україну на ярмарку представляли Український інститут книги, Goethe-Institut в Україні, «Мистецький арсенал».

Понад 300 книг від 31 українського видавництва було представлено від України на ФКЯ в 2024 р. (18–22 жовтня). Темою року було мистецтво, створене війною; звучали розповіді про українських

[1] У Франкфурті стартував книжковий ярмарок – Україна бере участь онлайн. *Укрінформ*. 2021. 20.10. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3335962-u-frankfurti-startuvav-knizkovij-armarok-ukraina-bere-ucast-onlajn.html (дата звернення: 19.02.2026).

[2] Франкфуртський книжковий ярмарок-2022 / Frankfurter Buchmesse-2022. *Український інститут книги*. URL: https://ubi.org.ua/uk/activity/mizhnarodna-diyalnist/frankfurtskiy-knizhkoviy-yarmarok (дата звернення: 19.02.2026).

[3] На Франкфуртському книжковому ярмарку представлять національний стенд від України. *Міністерство культури України*. 2020. 28.09. https://mincult.gov.ua/news/na-frankfurtskomu-knyzhkovomu-iarmarku-predstavliat-natsionalnyy-stend-vid-ukrainy (дата звернення: 19.02.2026).

письменників, які втратили життя, та книги, що зберігають їхній голос [1].

Рис. 3. Мозаїка «Дерево життя» А. Горської і В. Зарецького, знищена в Маріуполі в липні 2022 р.
Джерело: https://lb.ua/culture/2022/07/22/523969_viyska_rf_znishchili_mariupolski.html (фото Є. Нікіфоров)

У 2025 р. (15–19 жовтня) Український національний стенд організовано УІК за підтримки Міністерства культури та стратегічних комунікацій, Міністерства закордонних справ України, Інституту Ґете в Україні, Українського інституту та «Мистецького арсеналу». Представлено понад 300 книг від 38 українських видавництв [2].

Автор цієї праці зауважує, що, на жаль, аналіз матеріалів на офіційному сайті Українського інституту книги, який є основною

[1] Понад 300 книг і 31 видавництво: Українські люди в центрі уваги на Франкфуртському книжковому ярмарку. *Міністерство культури України*. 2024. 19.10. URL: https://mincult.gov.ua/en/news/over-300-books-and-31-publishers-the-ukrainian-stand-in-the-spotlight-at-the-frankfurt-book-fair (дата звернення: 19.02.2026).

[2] Українська програма на Франкфуртському книжковому ярмарку 2025. *Ukrainisches Institut*. URL: https://de.ui.org.ua/en/ukrainian-program-at-the-frankfurt-book-fair-2025 (дата звернення: 19.02.2026).

державною установою-організатором національного стенду України на ФКЯ, показав, що в ряді новин і звітів інституту відсутній повний перелік конкретних українських видавництв-учасників згаданого книжкового ярмарку (у автора ж було на меті подати цю інформацію в повному обсязі).

Висновки. Отже, представленість України на Франкфуртському книжковому ярмарку пройшла тривалу еволюцію – від повної відсутності самостійного статусу в радянський період до становлення України як незалежної держави в очах світу. До 1991 р. українська книжкова продукція демонструвалася виключно в межах єдиного стенда СРСР і підпорядковувалася ідеологічним вимогам, що не давало можливості репрезентувати українську культуру як окрему та самобутню. Після здобуття незалежності участь України поступово унормовувалася – від поодиноких ініціатив видавців-ентузіастів до створення державної системи організації національного стенда. Переломним став кінець 1990-х років, коли Україна вперше виступила як самостійний учасник із власною експозицією, що стало фундаментом подальшої системної міжнародної культурної комунікації.

Водночас важливим етапом стала поява профільної інституції – Українського інституту книги, який систематизував участь України в міжнародних книжкових форумах. Попри це дослідження показало істотну проблему наявності інформації: на офіційному сайті УІК у ряді випадків відсутні повні списки видавництв-учасників ярмарку (що було цікавим для автора цієї праці), подається лише узагальнена статистика. Це ускладнює наукове вивчення цього питання та змушує дослідників звертатися до додаткових, часто розпорошених джерел і ЗМІ.

Загалом участь України у ФКЯ сьогодні є важливим інструментом популяризації сучасної української літератури, формування позитивного міжнародного іміджу держави та інтеграції українського книжкового ринку у світовий культурний простір.

Список використаних джерел

1. Удріс-Бородавко Н. Фестивалі ілюстрацій та книжкові ярмарки у розвитку української ілюстрації як сектору креативних індустрій.

Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну. 2021. Т. 4. № 2. С. 143–157. https://doi.org/10.31866/2617-7951.4.2.2021.246819

2. Олійник С. В., Данчук Л. І. Мистецький фестиваль як форма самопрезентації творчого колективу. *In Scientific Collection "InterConf", 1 (37). Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference "Recent Scientific Investigation", 6-8 December 2020* (pp. 630-633). Oslo, Norway: Dagens naeringsliv forlag, 2020. URL: https://eprints.zu.edu.ua/32006 (дата звернення: 17.01.2026).

3. Микитин Т. І. Книжкові виставки і ярмарки в Україні у системі пропагування книги та читання. *Поліграфія і видавнича справа*. 2011. № 2. С. 59–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2011_2_10 (дата звернення: 17.01.2026).

4. Микитин Т. Книжкові виставки-ярмарки у контексті міжнародного культурного обміну. *Україна XX століття: культура, ідеологія, політика*. 2015. Вип. 20. С. 166–172. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Uxxs_2015_20_16 (дата звернення: 17.01.2026).

5. Видавнича діяльність в умовах розвитку новітніх технологій: вивчення запитів фахівців : монографія / за заг. ред. Г. В. Горбенко ; упоряд., наук. ред. Н. М. Вернигора ; Ін-т журналістики Київ. ун-ту ім. Б. Грінченка. Київ, 2019. 272 с.

6. Глотова Г. Українська книга на міжнародних виставках та ярмарках (1945–1990). *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 10. С. 13–16.

7. Солонська Н., Борисович Г. Українська книга на міжнародних виставках. 1960–1990 : матеріали Міжнар. наук. конф. *«Бібліотека. Наука. Комунікація. Пріоритети сьогодення та перспективи» (Київ, 2025)*. URL: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/2431 (дата звернення: 17.01.2026).

8. Thompson J. B. Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century. Cambridge: Polity Press, 2010.

9. Driscoll B. The New Literary Middlebrow. London: Palgrave Macmillan, 2014. https://doi.org/10.1057/9781137402929

10. Слабошпицький М. Протирання дзеркала. Про час і про людей. Київ : Ярославів Вал, 2017. 688 с.

11. Слабошпицький М. Ф. З гаману пам'яті. Спадкоємці. Київ : Ярославів Вал, 2020. 608 с.

References

1. Udris-Borodavko, N., & Pavliuk, A. (2021). Illustration Festivals and Book Fairs In The Development of Ukrainian Illustration as a Sector of Creative Industries. *Demiurge: ideas, technologies, perspectives of design*, *4*(2), 143-157. https://doi.org/10.31866/2617-7951.4.2.2021.246819

2. Oliinyk, S. V., & Danchuk, L. I. (2020). Mystetskyi festyval yak forma samoprezentatsii tvorchoho kolektyvu. In *Scientific Collection "InterConf", 1*(37). *Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference "Recent Scientific Investigation", 6-8 December 2020* (pp. 630-633). Oslo, Norway: Dagens naeringsliv forlag [in Ukrainian]. Retrieved January 17, 2026, from https://eprints.zu.edu.ua/32006

3. Mykytyn, T. I. (2011). Knyzhkovi vystavky i yarmarky v Ukraini u systemi propahuvannia knyhy ta chytannia [Book exhibitions and fairs in Ukraine as part of promoting books and reading]. *Polihrafiia i vydavnycha sprava – Printing and publishing*, *2*, 59-64 [in Ukrainian]. Retrieved January 17, 2026, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2011_2_10

4. Mykytyn, T. (2015). Knyzhkovi vystavky-iarmarky u konteksti mizhnarodnoho kulturnoho obminu [Book fairs in the context of international cultural exchange]. *Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka – Ukraine in the 20th century: Culture, Ideology, Politics, 20*, 166-172 [in Ukrainian]. Retrieved January 17, 2026, from http://resource.history.org.ua/publ/Uxxs_2015_20_16

5. Horbenko, H. V. (Ed.). (2019). *Vydavnycha diialnist v umovakh rozvytku novitnikh tekhnolohii: vyvchennia zapytiv fakhivtsiv* [Publishing activities in the context of new technology development: studying the demands of specialists]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Hlotova, H. (2011). Ukrainska knyha na mizhnarodnykh vystavkakh ta yarmarkakh (1945-1990) [Ukrainian books at international exhibitions and fairs (1945-1990)]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty – Bulletin of the Book Chamber*, *10*, 13-16 [in Ukrainian].

7. Solonska, N., & Borysovych, H. (2025). Ukrainska knyha na mizhnarodnykh vystavkakh. 1960-1990 [Ukrainian books at international

exhibitions. 1960-1990]. In *Proceedings of the International Scientific Conference "Library. Science. Communication. Current Priorities and Prospects".* Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved January 17, 2026, from http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/2431

8. Thompson, J. B. (2010). *Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century*. Cambridge: Polity Press.

9. Driscoll, B. (2014). *The New Literary Middlebrow*. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137402929

10. Slaboshpytskyi, M. (2017). *Protyrannia dzerkala. Pro chas i pro liudei* [Wiping the mirror. About time and people]. Kyiv [in Ukrainian].

11. Slaboshpytskyi, M. F. (2020). *Z hamanu pamiati. Spadkoiemtsi* [From the Treasury of Memory. Heirs]. Kyiv [in Ukrainian].

Отримано / Received 06.04.2026
Прийнято / Accepted 01.05.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Yuliia Shlapak,
Research Associate,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: dewchonka.77@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1191-3847

DYNAMICS OF UKRAINE'S PRESENCE AT THE FRANKFURT BOOK FAIR

This article attempts to trace Ukraine's presence at the Frankfurt Book Fair from the period when Ukraine was part of the USSR to the present day, as an independent state. It offers analysis of the role of international book fairs as a tool of cultural diplomacy and in shaping a positive international image of the state. It demonstrates that participation in international book forums is an important means of representing Ukrainian culture, history, and national identity on the international stage. Furthermore, it serves as a means of countering Russian propaganda narratives, particularly since 2014 and amid the full-scale war waged by the Russian Federation against Ukraine since 2022. **The aim** of this study is to examine how the role and nature of Ukraine's presence at the Frankfurt Book Fair have evolved in the context of historical changes; to

trace the transformation of Ukraine's presence from a component of the Soviet pavilion to an independent national representation; and to assess the fair's significance for promoting Ukrainian books worldwide. **The research methodology** is based on the application of historical, comparative, analytical, and systems approaches. The study draws on an analysis of academic works, materials from the official websites of government institutions, and journalistic sources devoted to the activities of the Frankfurt Book Fair and Ukraine's participation in it. **Scientific novelty**. Information on the participation of Ukrainian publishing houses and cultural institutions in the FBF over the years since independence, has been compiled. Attention is drawn to the issue of incomplete official data regarding the composition of participants at Ukrainian booths. **Conclusions.** Ukraine's presence at the Frankfurt Book Fair has evolved from an ideologically controlled component of the Soviet exhibition to a full-fledged national representation of an independent state. An important milestone was the institutionalization of this activity through the creation of the Ukrainian Book Institute. Ukraine's current participation in the Frankfurt Book Fair is an important tool for cultural diplomacy, international communication, and the affirmation of Ukraine's agency in the global cultural sphere.

Keywords: Frankfurt Book Fair, book fairs, Ukrainian books, cultural diplomacy, publishing, international communication, national image, book market

https://doi.org/10.15407/np.77.448
УДК 930.253:[002.1-028.17-028.23:355.48(477:(470+571))“2022/…”]-049.34

Іван Возьянов,
старший викладач кафедри документознавства
та інформаційної діяльності,
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій
вул. Солом’янська, 7, 03110, Київ, Україна
e-mail: i.vozyanov@duikt.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-9368-701X

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБЕРІГАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ ПОДІЙ ВІЙНИ

Мета статті полягає у визначенні особливостей фондової організації аудіовізуальних документально-інформаційних ресурсів в умовах викликів російсько-української війни. **Методологія дослідження** ґрунтується на загальнонаукових і спеціальних методах пізнання, архівознавства та документознавства, з-поміж яких також задіяно методи наукового аналізу та синтезу, оглядово-аналітичні й класифікації. **Наукову новизну дослідження** визначають глобальні процеси диджиталізації інформаційного простору. Важливим завданням сьогодні є розробка універсальних принципів організації зберігання аудіовізуальних документів, що забезпечують їх довготривале збереження та доступність. Зокрема, необхідно вдосконалювати систему метаданих, що дасть змогу ефективно ідентифікувати та каталогізувати аудіовізуальні документи. Необхідність об’єктивного, всебічного та доступного документування подій війни сучасними інструментами статичної та динамічної аудіовізуальної фіксації зумовлена сьогодні технічними особливостями фіксації подій та потребою збереження документованої пам’яті для майбутніх поколінь. Визначено пріоритетність завдання подальшої класифікації та архівного фондування документованої інформації із залученням академічних, наукових, історико-культурних і документознавчих установ. Ефективне функціонування архівної системи потребує розробки методики відбору, належної організації фондування та забезпечення доступу до цих документів для дослідників, громадськості й управлінських структур. **Висновки.** Подальші наукові рефлексії потрібно спрямовувати на вдосконалення методології архівного

© І. Возьянов, 2026

зберігання аудіовізуальних документів, що враховує цифрові реалії та ініціативу очевидців. Архіви повинні не лише зберігати, а й забезпечувати якісний доступ до цих документів, сприяючи їх інтеграції у глобальний інформаційний і культурний простір.

Ключові слова: документально-інформаційні ресурси, аудіовізуальний документ, документальний фонд, архівний фонд, цифровізація

Актуальність теми дослідження. Розвиток Національного архівного фонду (НАФ) відбувається в умовах динамічних змін державного управління, викликів війни та потреби захисту документованої інформації, економічних реформ і появи нових фондоутворювачів, що формує нові вимоги накопичення документів та їх наступного архівування. Трансформація системи документування, зокрема поширення цифрових носіїв та електронних документів, потребує перегляду традиційних підходів до організації архівних матеріалів. В умовах зростаючого суспільного інтересу до ретроспективної інформації та необхідності документування подій російсько-української війни архіви стають ключовими інституціями у збереженні історичної пам'яті та подоланні інформаційних розривів. Виклики сучасного інформаційного суспільства потребують впровадження цифрових технологій в архівну сферу, адаптації методів експертизи цінності та стандартизації електронного документообігу. Стратегічним завданням є комплексна інформатизація архівної системи, що забезпечить інтеграцію архівних ресурсів у єдиний національний інформаційний простір.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичні основи дослідження спираються на наукові праці українських архівознавців та архівістів у сфері збереження аудіовізуальних документально-інформаційних ресурсів. Зокрема, Т. Ємельянової, Л. Ковальської, С. Кулешова, Л. Приходько та інших фахівців архівної галузі [4, 5, 6, 13]. Особливу цінність для дослідження становлять праці, що розкривають питання адаптації архівних процесів до цифрової реальності та розробки ефективних методик збереження історичних джерел. Вивчення тенденцій цифрової трансформації архівних документів в умовах російсько-української війни потребує глибокого осмислення сучасних викликів архівної справи. Нині у широкому інформаційному просторі відбуваються рефлексії з питань вагомості

процесу документування, осучаснення методичних умов зберігання документів, фондування та опрацювання документно-інформаційних ресурсів національної пам'яті.

Мета статті полягає у дослідженні специфіки фондової організації аудіовізуальних документних ресурсів в умовах викликів російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поширений сьогодні в умовах технічного вдосконалення і збільшення обсягу інформації аудіовізуальний спосіб фіксації навколишньої дійсності є затребуваним користувачами ретроспективної інформації. Постає потреба термінологічного погодження між поняттями «аудіовізуальний документ», «цифровий аудіовізуальний документ» і «аудіовізуальний документ на цифровому носієві». Аудіовізуальний документ (згідно із ДСТУ 4419:2005 Інформація і документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять) – документ, що містить зображальну і (або) звукову інформацію, яку фіксують і відтворюють відповідними технічними засобами. Потрібно враховувати суттєву відмінність цифрового аудіовізуального документа як такого, що містить зображувальну і (або) звукову інформацію, яка фіксується, зберігається, передається і відтворюється в прийнятній для людини формі за допомогою цифрових технологій і пристроїв з дотриманням вимог до формування електронного документа. Крім того, аудіовізуальний документ на цифровому носієві – це спосіб оцифрування зображувальної і / або звукової інформації для передачі та використання в електронному вигляді, який називається цифровим форматом. Сьогодні можна виділити такі основні форми ініціативного документування: створення хронік подій, добірка цитат, фіксація скріншотів та проведення інтерв'ю. У кожному з цих випадків архіви мають справу з об'єктами, що можуть підпадати під дію авторського права. Тому архівні установи повинні не лише уникати порушення прав третіх осіб, а й забезпечити збереження прав на створені матеріали за собою – зокрема, це стосується прав на інтерв'ю, хроніки та інші документи. Це дасть змогу архіву вільно використовувати зібрані матеріали у майбутньому, без правових обмежень.

Постають окремі питання, пов'язані з організацією ініціативного документування: як задокументувати суспільно важливі події, не

порушуючи при цьому права третіх осіб; які межі використання архівами об'єктів авторського права, що зберігаються у їхніх фондах; а також кому належать авторські права на хроніку подій, створену працівником архіву з власної ініціативи. Цей напрям можна розкрити у повноцінному дослідженні, що дасть змогу уникнути питань з організації документування та дотримання авторських прав.

В українському архівознавстві організація документів НАФ охоплює правові, організаційні та науково-методичні заходи, спрямовані на підтримання цілісності архівної культурної спадщини. Правові аспекти фондової та нефондової організації документів НАФ регулюються законодавством України, що визначає порядок зберігання та обліку архівних документально-інформаційних ресурсів. Фондова організація передбачає систематизацію документів за приналежністю до конкретного фондоутворювача, тоді як нефондова базується на класифікації за видами та тематичними ознаками. Нефондова організація документів – це форма зберігання та обліку документальних матеріалів, яка не передбачає створення архівного фонду (у розумінні фонду як сукупності документів, що належать одному джерелу формування – установі, особі тощо). Тут документи об'єднуються не за принципом належності до певного фонду, а за тематичним, видовим чи іншим критерієм. Такі документи можуть бути зібрані з різних джерел і не мати єдиного фондоутворювача. До прикладу нефондової організації можна віднести: тематичні добірки («Документи про Революцію Гідності»); колекції усно-історичних інтерв'ю; зібрані хроніки подій, створені різними авторами; колекції фотографій або скріншотів із соцмереж, не прив'язані до одного джерела. Це особливо актуально у випадках ініціативного документування, коли архів сам формує колекції документів без прив'язки до офіційного фондоутворювача. Загалом фондова і нефондова організації документів забезпечують збереження документів і доступність їх для суспільного користування.

Організація документів НАФ базується на трьох ключових принципах. Перший – це триєдність функцій державного архіву як сховища культурних цінностей, інформаційної системи та управлінського органу. Другий – врахування сучасних змін, зокрема багатоманітності форм власності на документи, появи нових носіїв інформації

та специфіки документування суспільного життя. Третій – забезпечення цілісності всієї архівної спадщини, незалежно від її форм власності чи походження. Завдяки цим принципам архівні установи зберігають історично сформовані документальні комплекси, підвищуючи їх цінність і зручність для досліджень [4, с. 62].

Нині особливої історичної і правової ваги набуває аудіовізуальне документування подій російсько-української війни, що відіграє ключову роль у збереженні історичної пам'яті та забезпеченні об'єктивного висвітлення подій. З початку широкомасштабної агресії РФ проти України архівні установи активно займаються ініціативним документуванням, створюючи колекції фотодокументів, відеозаписів та аудіоматеріалів, які відображають хроніку війни та її наслідки [7]. Зокрема, на експертизу цінності в державні архіви було прийнято 9584 аудіовізуальні документи, серед яких 8336 фотодокументів, 755 відеодокументів та 493 фонодокументи [3].

Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів (ЦДАЕА) активно реалізує проєкти аудіовізуального документування хронік війни. Їхня діяльність спрямована на збереження свідчень про героїчну боротьбу українського народу за незалежність, що є надзвичайно важливим для формування національної історичної пам'яті [8]. Такі ініціативи забезпечують доступність достовірної інформації для майбутніх поколінь та дослідників.

Аудіовізуальні інформаційні ресурси потребують цілісного збереження документальних комплексів, є основоположним принципом організації документів НАФ [14]. Комплекси документів, що належать державі, не можуть розподілятися між різними архівами чи фондами одного архіву. У випадку, якщо документи перебувають у приватній власності, архівні установи прагнуть зосередити їх у єдиному зібранні, щоб уникнути розпорошення. Порушення цього принципу призводить до втрати інформаційного потенціалу документів, зниження їхньої дослідницької цінності та ускладнення доступу до ресурсів НАФ. Раціональна організація архівних документів гарантує збереження їх культурного й історичного значення [2].

Формування дефініцій понять НАФ, фонд і документ стало можливим завдяки міждисциплінарному підходу і досягненням

у таких наукових галузях, як документознавство, архівознавство, історія, спеціальні історичні дисципліни, інформатика, бібліотекознавство, наукознавство, соціологія та теорія управління. Важливу роль у цьому процесі відіграли міждисциплінарні моделі, створені академічною спільнотою для дослідження феномена документа, його виникнення та функціонування в соціумі. Міждисциплінарний підхід посприяв поглибленню знань про природу документа, його властивості та особливості, а також дав змогу вирішити понятєві й термінологічні питання, зокрема щодо документів із різними носіями інформації.

Для розуміння сутності документальної організації НАФ необхідно подати дефініцію цього поняття. Відповідно до Закону України, «Національний архівний фонд – це сукупність архівних документів, що відображають історію духовного і матеріального життя українського народу та інших народів, мають культурну цінність і є надбанням української нації». Згідно зі ст. 4 закону, «НАФ є складовою частиною вітчизняної та світової культурної спадщини, інформаційних ресурсів суспільства, перебуває під охороною держави і призначений для задоволення інформаційних потреб суспільства і держави, реалізації прав та законних інтересів кожної людини» [10].

На думку документознавця С. Кулешова, НАФ складається не просто з цінних документів, а з архівних документів, цінність яких визначено законодавством України з урахуванням архівознавчих методів. Це дає змогу чітко розмежувати поняття «архівний документ» і «документ НАФ», визначити його межі та адаптувати норми цивільного права до відносин, пов'язаних із використанням цих документів. Відбір документів до НАФ базується на їхній цінності, яка визначається за походженням, змістом, зовнішніми ознаками та інформаційними характеристиками. Важливим критерієм є здатність документа відображати діяльність фізичних чи юридичних осіб, уникати дублювання або поглинання інформації інших документів [5]. Для вдосконалення аксіологічної складової НАФ доцільно досліджувати його як культурну цінність, що сприятиме формуванню цілісної теорії цінності архівних документів.

Поняття «Національний архівний фонд» має фундаментальне значення для українського архівознавства та архівної справи.

Воно охоплює не лише цілісну сукупність архівних документів із ретроспективною інформацією, а й наукову категорію, яка виконує управлінські, організаційні та структурно-функціональні завдання. НАФ є важливим правовим інститутом, що регулює відносини між юридичними та фізичними особами у сфері зберігання й використання архівних документів. Він визначає права, обов'язки та відповідальність сторін, створюючи правову основу для збереження національної спадщини. Такий підхід дозволяє НАФ виконувати роль як зберігача культурної пам'яті, так і основи для розвитку архівної науки.

Національний архівний фонд є складною ієрархічною системою, яка охоплює взаємопов'язані підсистеми та елементи, структуровані за принципами організації, поняттями і класами. Організація НАФ відбувається на трьох рівнях: міжархівному, шляхом розподілу документальних комплексів між архівними установами; архівному, через формування цілісних комплексів фондової та нефондової системи; і на рівні архівного фонду або комплексу документів нефондової організації, де здійснюється групування, формування справ і систематизація документів. Центральним елементом цієї організації є наукова класифікація документів, яка забезпечує цілісність і логічний зв'язок документальних комплексів [4, с. 46]. Такий підхід відповідає базовому поняттю архівознавства – «архівний фонд», об'єднуючи документи за спільним походженням. Завдяки класифікації зберігається послідовність і зручність у використанні архівних матеріалів.

Архівний фонд є ключовим поняттям архівознавства, яке поєднує функції структурної, класифікаційної та облікової одиниці НАФ. Він характеризується цілісністю та синтезованим змістом, що забезпечує системність у збереженні й використанні документів [13]. Історичний аналіз розвитку архівного фонду дає можливість розрізняти три основні його типи: фонди офіційного походження, особового походження та об'єднані фонди, що охоплюють документи обох типів. Організація документів у межах НАФ здійснюється відповідно до цих типів, забезпечуючи їх систематизацію та облік, що сприяє ефективному функціонуванню архівної системи й збереженню національної документальної спадщини [4, с. 22].

Наповнення НАФ здійснюється шляхом залучення до архівосховищ документованої інформації, що пройшла відповідну експертизу. На думку С. Кулешова, під документом необхідно розуміти «матеріальний об'єкт, що містить закріплену інформацію і призначений для її передавання й використання, а відтак – як найважливіше джерело інформації та засіб комунікації, базовий термін у терміносистемах низки наук» [5].

Система організації аудіовізуальних документів в архіві забезпечує їх збереження, упорядкування та доступність для користувачів. Вона базується на принципах фондової та нефондової класифікації, що дає змогу враховувати походження матеріалів і їх зміст. Особливості аудіовізуальних документів, як-от форма носія, технічні характеристики та візуально-звуковий контент, потребують застосування спеціалізованих підходів до зберігання та опису. Використання цифрових технологій і детальних метаданих сприяє ефективному пошуку й тривалому збереженню цих матеріалів, забезпечуючи швидкий пошук і доступ до унікальної історичної інформації аудіовізуального документально-інформаційного ресурсу для наукового, освітнього або культурного використання [6].

У Основних правилах роботи державних архівів України організація документів НАФ визначається «як комплекс організаційно-правових, науково-методичних і технологічних рішень та заходів, спрямованих на визначення структури НАФ, профілю і мережі архівних установ, формування ієрархічно пов'язаних документальних комплексів на усіх структурних рівнях НАФ з метою збереження їх цілісності та підвищення ефективності систем інтелектуального доступу до них» [1].

Організація документів архіву заснована на архівознавчому принципі неподільності архівних фондів і охоплює весь масив матеріалів, що зберігаються в архівній установі, незалежно від їх належності до НАФ. Цей процес передбачає побудову багаторівневої ієрархії взаємопов'язаних груп документів для збереження їхньої інформаційної цілісності. Організація документів включає інтелектуально-технологічний цикл, метою якого є забезпечення як фізичної збереженості документів, так і їх змістовної повноти. Такий підхід сприяє формуванню комплексної системи, що підтримує

управління великими обсягами інформації. Організація документів НАФ є основою загальнонаціональної інформаційної бази.

Організація документів НАФ базується на принципах системного підходу, що охоплює повний цикл обробки та зберігання документів. Архівне зберігання спрямоване не лише на фізичний захист документів, але й на збереження їхньої інформаційної цілісності. Фізична збереженість передбачає захист матеріальної основи носіїв інформації та забезпечення цілісності зафіксованих на них знаків. Інформаційна збереженість розглядається ширше, оскільки включає забезпечення достовірності та повноти документів. Це потребує використання сучасних технологій і дотримання стандартів архівної роботи [13].

Фондова організація аудіовізуальних інформаційних ресурсів. Фондова організація документів – це традиційний підхід до архівного зберігання, за якого документи групуються у фонди відповідно до їхнього походження, тобто за принципом єдності джерела формування. До основних ознак фондової організації документальних ресурсів відносять: наявність фондоутворювача – організації, установи, особи чи сім'ї, які у процесі діяльності створили або накопичили документи; принцип походження (принцип провенансу) – документи не змішуються з документами інших джерел, а зберігаються у межах фонду того, хто їх створив; принцип цілісності (архівної недоторканності) – забезпечується збереження внутрішньої структури фонду, наскільки це можливо.

Для аудіовізуального документування подій російської агресії, крім роботи державних архівів, сьогодні активно використовуються різноманітні цифрові платформи, які акумулюють документи про російсько-українську війну [12]. Ці ресурси є важливим джерелом для досліджень та розуміння контексту і наслідків війни, забезпечуючи зручний доступ до матеріалів для широкого загалу. Вони сприяють поширенню правдивої інформації та протидії дезінформації. Документальні фільми також відіграють важливу роль у висвітленні подій війни. Наприклад, фільм «2000 метрів до Андріївки» режисера М. Чернова показує український контрнаступ 2023 р., надаючи глядачам можливість зануритися в реалії сучасної війни та зрозуміти особисті історії тих, хто перебуває на передовій. Такі

роботи допомагають задокументувати аудіовізуальну інформацію і зберегти пам'ять про події та донести їх до міжнародної спільноти.

Збереження інформаційної цілісності аудіовізуальних документально-інформаційних ресурсів ґрунтується на архівознавчих принципах пертинентції та сприйняття документів архіву як єдиного цілого, що обґрунтовує єдині підходи в налагодженні роботи з архівними документами у межах всієї архівної системи України [6]. Це є ключовим завданням архівів, що передбачає підтримку повноти та автентичності документальних комплексів. Ефективна організація документів потребує розуміння понять «архівний документ» і «документ НАФ» як об'єктів архівної справи. Чітке визначення згаданих категорій дає змогу архівістам дотримуватися вимог і правил їх організації та забезпечувати високий рівень управління документами. Збереження інформаційної цілісності сприяє створенню надійної бази для наступних ретроспективних досліджень і аналізу.

Організація аудіовізуальних документів потребує врахування специфіки носіїв інформації, таких як кіноплівка, магнітна стрічка чи цифрові файли. Кожен тип матеріалу потребує індивідуального підходу до зберігання, щоб запобігти фізичному зносу та втраті інформації [8]. Важливою складовою є створення описових систем, що дають можливість фіксувати технічні параметри, авторство та зміст документів. Для аудіовізуальних документів актуальним є використання сучасних технологій, зокрема цифровізації, що забезпечує доступність і довговічність у специфіці зберігання таких документів. Такий підхід також сприяє кращому збереженню унікальних культурних артефактів.

Фондова система є ключовим принципом організації архівних документів, включаючи аудіовізуальні матеріали. Вона базується на об'єднанні документів, створених одним фондоутворювачем, що забезпечує збереження їх автентичності та контексту. Цей підхід особливо важливий для аудіовізуальних документів, які мають складну структуру та специфіку використання. Чітка ідентифікація фондів дає можливість архівістам ефективно систематизувати матеріали, враховуючи їх зміст, технічні характеристики та хронологію створення. Це, у свою чергу, полегшує пошук і використання документів дослідниками.

Фондова система забезпечує принцип збереження історичної інформаційної цілісності аудіовізуальних документів, що є важливим для дослідження різних аспектів минулого. Наприклад, кінохроніки, фотографії або звукозаписи відображають ключові події, суспільні настрої та культурні традиції свого часу. Завдяки чіткій систематизації, архіви зберігають документи і надають їх для використання у наукових, освітніх чи творчих проєктах. Це дає змогу не тільки реконструювати минуле, але й переосмислювати його у сучасному контексті. Водночас це сприяє популяризації архівної спадщини серед широкого загалу.

Хронологічні межі архівних фондів визначають період їх формування фондоутворювачем і, зазвичай, збігаються з кінцевими датами функціонування або життя фондоутворювача. Для архівного фонду офіційного походження це дати створення (реєстрації) та ліквідації організації, а для об'єднаних фондів – період від утворення першого фондоутворювача до ліквідації останнього. Особові архівні фонди мають межі, що відповідають датам народження і смерті фондоутворювача, а об'єднані особові фонди враховують ранню дату народження і найпізнішу дату смерті серед усіх осіб, документи яких включені до фонду. Водночас кінцеві дати документів можуть відрізнятися від дат життя чи діяльності фондоутворювача через наявність документів попередників, інших осіб чи відображення генеалогічних даних [4, С. 130].

Аудіовізуальні документи, створені в процесі діяльності фондоутворювача, організовуються як невід'ємна частина його архівного фонду. Це можуть бути матеріали юридичних осіб, що не є спеціалізованими установами, або записи, пов'язані з життям і діяльністю фізичних осіб. Наприклад, кінозйомки урочистих подій, звукозаписи засідань колегіальних органів, конференцій чи навчального процесу, а також фото- та відеоматеріали з особових фондів. Усі ці документи відображаються в облікових документах архівного фонду відповідного фондоутворювача. Організація їх фондового упорядкування забезпечує цілісність і системність архівних документально-інформаційних ресурсів [6].

Фізичне зберігання аудіовізуальних документів здійснюється згідно зі специфічними вимогами чинного законодавства України.

Ці вимоги враховують особливості збереження цього виду архівних матеріалів для забезпечення їхньої довговічності. Окремі умови зберігання дають змогу уникнути пошкоджень і втрат, характерних для чутливих носіїв інформації. Такий підхід гарантує збереження документально-інформаційних ресурсів, що мають історичну, культурну і наукову цінність. Організація та облік аудіовізуальних документів сприяють налагодженню ефективного доступу до них для подальшого використання [4, с. 99].

Загалом фондування архівних аудіовізуальних документально-інформаційних ресурсів передбачає визначення їхньої фондової належності, створення архівних фондів, присвоєння їм назв і встановлення меж, що забезпечує організацію документів НАФ, про що наголошують автори державного стандарту «Діловодство й архівна справа». Цей процес охоплює формування справ у діловодстві юридичних осіб на основі їхньої номенклатури, підготовку документів для постійного зберігання в архівних підрозділах, а також науково-технічне опрацювання документів і створення об'єднаних фондів в архівних установах.

Практика ініціативного документування та активна робота в державних архівах у цьому напрямі впливає на методологічні аспекти українського документознавства та архівознавства. Тому, на думку С. Кулешова та В. Бойко, архівний документ, створений у результаті ініціативного документування, не відповідний у своєму визначенні в частині завершеності виконання функції, заради якої його було створено, порівняно з усталеним визначенням поняття «архівний документ». Також практика набуття документом, створеним у результаті ініціативного документування, статусу архівного документа постійного строку зберігання дещо відмінна від типової практики формування архівних колекцій, наприклад, управлінських або особового походження [9].

Необхідно відзначити, що характерною рисою ініціативного фотодокументування є переважання цифрового формату фотографій. Одиницею обліку або зберігання вважається фізично відокремлений кадр (цифровий кадр, негатив, позитив, слайд), рулон діафільму чи фотоальбом. Для зберігання їх розміщують в окремі пакування, що також визначає і зручність доступу.

Висновки. Аудіовізуальне документування подій російсько-української війни є невід'ємною частиною процесу фіксації історії, що забезпечує збереження інформації для майбутніх поколінь. Це сприяє формуванню об'єктивного погляду на події, підтримує національну ідентичність та протидію спробам викривлення історії. Завдяки зусиллям архівістів, журналістів та митців світ сьогодні має можливість побачити реальну картину війни та її вплив на людські долі. Зважаючи на події агресивної інформаційної російсько-української війни та впливу на архівну систему України глобальних трендів, фондова організація архівних аудіовізуальних документів залишається актуальною темою в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та змін у підходах до збереження історичної аудіовізуальної спадщини. Сучасні архівні установи стикаються з викликами інтеграції аналогових і цифрових носіїв, що потребує оновлення класифікаційних схем і методології фондування. Цифровізація архівів висуває нові вимоги до критеріїв експертизи цінності аудіовізуальних документів, зокрема щодо їх автентичності, інформативності та значущості. Важливим аспектом виступає стандартизація форматів і носіїв, що гарантуватиме можливість довготривалого зберігання та відтворення записів. Також слід розробити стратегії конверсії застарілих носіїв у сучасні цифрові формати, враховуючи ризики втрати інформації та запити користувачів. Фондова організація таких документів повинна бути гнучкою, адаптованою до технологічних змін та міжнародних стандартів архівної справи. Організація аудіовізуальних фондів вимагає врахування специфіки носіїв інформації, таких як кіноплівка, магнітна стрічка чи цифрові файли. Кожен тип матеріалу потребує індивідуального підходу до зберігання, щоб запобігти фізичному зносу та втраті інформації. Важливою складовою є створення описових систем, що дають змогу фіксувати технічні параметри, авторство та зміст документів. Для аудіовізуальних документів вимогою часу є диджиталізація та використання сучасних цифрових технологій, що забезпечить доступність і довговічність цих документів. Такий підхід також сприятиме кращому збереженню унікальних культурних артефактів.

Список використаних джерел

1. Правила роботи архівних установ України. URL: http://surl.li/kjedat

2. Звіт про роботу архівної установи та виконання плану розвитку архівної справи за 2024 рік. URL: https://tsdavo.gov.ua/plany-ta-zvity/

3. Божук Л., Халецька Л. Ініціативне документування подій російсько-української війни (2022–2024 рр.) державними архівами України: підтримка та взаємодія з польськими партнерами. URL: http://surl.li/mqxhcy

4. Теоретико-методичні основи організації Національного архівного фонду: метод, посіб. / Укрдержархів, УНДІАСД ; Л. Ф. Приходько (керівник теми), Т. О. Ємельянова. Київ, 2017. 194 с.

5. Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи. УДНДІАСД, ДАКККіМ. Київ, 2000. 160 с.

6. Ковальська Л. Документна комунікація користувачів архівної інформації. *Intercultural Communication*. Т.1. Вип. 6. 2019. С. 231–248.

7. Ініціативне документування подій широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України : метод. рек. / Держ. арх. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т арх. справи та документознавства ; уклад.: Л. В. Дідух, Т. М. Ковтанюк, В. В. Скальський. Київ, 2023. 101 с.

8. Свідчення війни: від усної історії до національної документальної спадщини. *Україна модерна*. 02.05.2024. URL: https://surl.li/tnyatb

9. Бойко В., Кулешов С. Зумовлені війною: про деякі новації в сучасному українському документознавстві та архівознавстві. *Архіви України*. 2023. С. 13–26. URL: https://doi.org/10.47315/archives2023.334.013

10. Про Національний архівний фонд та архівні установи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text

11. Архів війни: зібрати та зберегти. URL: https://surl.li/jdghwb

12. Цифровий архів документів (публікацій, фото, відео) про російсько-українську війну. URL: https://library.korolenko.kharkov.com/arkhivuvannja-dokumentiv-pro-vijnu/

13. Приходько Л. Ф. Експертиза цінності аудіовізуальних

документів : теоретичні засади, науково-методичні аспекти. *Архіви України*. 2017. № 3–4. С. 95–119.

14. Стратегія захисту документальної спадщини як запорука збереження національної ідентичності та державності на період до 2027 року. 30 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/677/7ff/a98/6777ffa984 3e2801562533.pdf

References

1. Pro zatverdzhennia pravyl roboty arkhivnykh ustanov Ukrainy [On approval of rules of operation of archival institutions of Ukraine]. *Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved from http://surl.li/kjedat

2. Zvit pro robotu arkhivnoi ustanovy ta vykonannia planu rozvytku arkhivnoi spravy za 2024 rik. [Report on the work of the archival institution and the implementation of the archival development plan for 2024]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy – Central State Archive of the Higher Authorities and Administrative Bodies of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved from https://tsdavo.gov.ua/plany-ta-zvity/

3. Bozhuk, L., & Khaletska, L. (2024). Initsiatyvne dokumentuvannia podii rosiisko-ukrainskoi viiny (2022-2024 rr.) derzhavnymy arkhivamy Ukrainy: pidtrymka ta vzaiemodiia z polskymy partneramy [Proactive documentation of the events of the Russian-Ukrainian war (2022-2024) by the state archives of Ukraine: support and interaction with Polish partners]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia Istorychni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Series Historical Sciences*, *1*, 25-34 [in Ukrainian]. Retreived from http://surl.li/mqxhcy

4. Teoretyko-metodychni osnovy orhanizatsii Natsionalnoho arkhivnoho fondu: metodychnyi posibnyk. [Theoretical and methodological foundations of the organization of the National Archival Fund: a methodological manual]. (2017). L. F. Prykhodko (kerivnyk temy), T. O. Yemelianova [in Ukrainian].

5. Kuleshov, S. H. (2000). Dokumentoznavstvo: Istoriia. Teoretychni osnovy. [Documentary Studies: History. Theoretical Foundations] [in Ukrainian].

6. Kovalska, L. (2019). Dokumentna komunikatsiia korystuvachiv arkhivnoi informatsii. [Documentary communication of archival information users]. *Intercultural Communication*, *1*(6), 231-248 [in Ukrainian].

7. Didukh, L. V., Kovtaniuk, T. M., & Skalskyi, V. V. (Comps.). (2023). Initsiatyvne dokumentuvannia podii shyrokomasshtabnoi zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: metodychni rekomendatsii [Proactive documentation of the events of the large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine: methodological recommendations]. [in Ukrainian].

8. Svidchennia viiny: vid usnoi istorii do natsionalnoi dokumentalnoi spadshchyny. [Testimony of War: From Oral History to National Documentary Heritage]. (2024, May 2). *Ukraina moderna* [in Ukrainian]. Retrieved from https://surl.li/tnyatb

9. Boiko, V., & Kuleshov, S. (2023). Caused by war: on some innovations in modern Ukrainian document studies and archival studies. *Archives of Ukraine*, 13-26 [in Ukrainian]. Retrieved from https://doi.org/10.47315/archives2023.334.013

10. Pro Natsionalnyi arkhivnyi fond ta arkhivni ustanovy [On the National Archives and Archival Institutions]. *Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text

11. Arkhiv viiny: zibraty ta zberehty [War archives: to collect and preserve]. Retrieved from https://surl.li/jdghwb [in Ukrainian]

12. Tsyfrovyi arkhiv dokumentiv (publikatsii, foto, video) pro rosiisko-ukrainsku viinu. [Digital archive of documents (publications, photos, videos) about the Russian-Ukrainian war]. *Kharkivska derzhavna naukova biblioteka imeni V.Korolenka – V. Korolenko Kharkiv State Scientific Library* [in Ukrainian]. Retrieved from https://library.korolenko.kharkov.com/arkhivuvannja-dokumentiv-pro-vijnu/

13. Prykhodko, L. F. (2017) Ekspertyza tsinnosti audiovizualnykh dokumentiv: teoretychni zasady, naukovo-metodychni aspekty. [Expertise of the value of audiovisual documents: theoretical foundations, scientific and methodological aspects]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine, 3-4,* 95-119 [in Ukrainian].

14. Stratehiia zakhystu dokumentalnoi spadshchyny yak zaporuka

zberezhennia natsionalnoi identychnosti ta derzhavnosti na period do 2027 roku. [Strategy for the Protection of Documentary Heritage as a Guarantee of Preservation of National Identity and Statehood for the Period Until 2027]. *Kabinet ministriv Ukrainy – Cabinet of Ministers of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/677/7ff/a98/6777ffa984 3e2801562533.pdf

Отримано / Received 01.08.2025
Прийнято / Accepted 18.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Ivan Vozianov,
Master, Senior Teacher,
State University of Information and Communication Technologies
7 Solomyanska St., Kyiv 03110, Ukraine
e-mail: i.vozyanov@duikt.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-9368-701X

SPECIAL CHARACTERISTICS OF THE ORGANIZATION OF THE PRESERVATION OF AUDIOVISUAL DOCUMENTS RELATING TO THE WAR EVENTS

The purpose of the article is to determine the features of the organization of audiovisual documentary and information resources meeting the challenges of the Russian-Ukrainian war. The research methodology is based on general scientific and special methods of cognition, archival science and document science, among which the methods of scientific analysis and synthesis, survey-analytical and classification, are also used. The scientific novelty of the research is determined by the global processes of digitization of the information space. An important task today is the development of universal principles for organizing the storage of audiovisual documents to guarantee their long-term preservation and accessibility. In particular, it is necessary to improve the metadata system, which will allow for the effective identification and cataloging of audiovisual documents. The need for objective, comprehensive, and accessible documentation of military events using modern methods of static and dynamic audiovisual recording, stems from the current necessity to preserve a documented record for future generations, and is shaped by the technical aspects of recording events. The priority of the task of further classification and archival

funding of documented information with the involvement of academic, scientific, historical and cultural and documental institutions, has been determined. The effective functioning of the archival system requires the development of a selection methodology, proper organization of funding and ensuring access to these documents for researchers, public and management structures. *Conclusions.* Further research should be directed towards improving the methodology for archival storage of audiovisual documents, which takes into account digital realities and the initiative of eyewitnesses. Archives should not only store, but also provide high-quality access to these documents, contributing to their integration into the global information and cultural space.

Keywords: documentary and information resources, audiovisual document, documentary fund, archival fund, digitalization

ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНІ ТА КНИГОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

https://doi.org/10.15407/np.77.469
УДК027.54(477-25)НБУВІР:[[025.171:[94+008+001](477)]-047.37-049.34-048.67

Ольга Степченко,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
директор Інституту рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3. Київ, 03039, Україна
e-mail: olg.stepchenko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5991-6692

Ольга Бодак,
кандидат історичних наук, старший дослідник, завідувач відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3. Київ, 03039, Україна
e-mail: bodak@nbuv.gov.ua
ORCID: 0000-0003-0914-7095

РУКОПИСНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ДОСЛІДЖЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ

Метою статті є розкриття основних напрямів та досягнень у галузі вивчення рукописної спадщини з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2025 р. **Методологія.** Дослідження ґрунтується на принципах історизму, науковості та об'єктивності, а також на застосуванні методів аналізу, синтезу та узагальнення, класифікації та систематизації, спеціальних історичних дисциплін. **Наукова новизна.** Комплексно висвітлено результати діяльності ІР НБУВ у межах виконання відомчої наукової теми «Рукописна спадщина з історії науки і культури України: національний статус, збереження та використання» (2025–2027 рр.). За результатами дослідження рукописної спадщини з фондів ІР НБУВ до наукового обігу залучено нове наукове знання в галузі історії науки і культури України. **Висновки.** В умовах російської збройної агресії на території України важливим науковим напрямом НБУВ є дослідження та збереження рукописної спадщини як частини історико-культурної спадщини України.

© О. Степченко, О. Бодак, 2026

Науковці ІР НБУВ досліджували рукописні джерела (рукописні книги, актові документи, особові архівні фонди, колекції історичних установ тощо), що залучаються до наукового обігу вперше і становлять основу для подальших фундаментальних досліджень історії, культури та науки України. Ще одним головним завданням ІР НБУВ як державного архівного сховища є збереження та популяризація національної культурної спадщини.

Ключові слова: рукописна спадщина, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, оцифрування національної рукописної спадщини, формування цифрових колекцій, історико-культурна спадщина України

Актуальність теми дослідження. В умовах воєнного стану збереження національної історико-культурної спадщини, дослідження рукописних фондів, залучення їх до наукового обігу та використання для підтримки духовних засад для морального опору ворогу є важливим комунікаційним процесом сучасного суспільства, який потребує постійного вдосконалення та розвитку. Дослідження історико-культурної спадщини – це не просто розкриття культурної цінності рукописних історико-культурних фондів, а поширення знання про джерела національної пам'яті та ідентичності.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) є науково-дослідною установою та державним книжковим та архівним сховищем, що здійснює збирання, зберігання та введення в науковий і культурний обіг найцінніших рукописних пам'яток українського народу за весь час існування писемності, а також особових архівних фондів видатних діячів української науки і культури. На сьогодні в ІР зберігається 455 фондів, з них 362 – особового походження і 93 колекційні фонди та підручний фонд ІР, які охоплюють понад 600 тис. одиниць зберігання.

Діяльність ІР НБУВ полягає в науково-дослідній роботі щодо розкриття джерел національної пам'яті, вивчення та опрацювання рукописних пам'яток і архівних фондів, дослідження проблем збереження рукописних фондів та залучення інформації про національну історико-культурну спадщину України до світового наукового простору посередництвом монографічних досліджень, науково-довідкових видань, електронних цифрових ресурсів, а також

популяризації через засоби масової інформації, спільні науково-культурні та виставкові проєкти, презентації тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Враховуючи важливість та актуальність висвітлення результатів діяльності ІР НБУВ, зокрема щодо збереження рукописної історико-культурної спадщини України в умовах воєнного стану, останнім часом співробітники ІР опублікували ґрунтовні статті [1, 2] та тези доповідей, виголошені на міжнародних наукових конференціях [3, 4, 5, 6, 7, 8], про діяльність ІР у 2020–2024 рр., а саме: сучасні тенденції комплектування, збереження, оцифрування та популяризацію рукописних фондів, інформаційні ресурси ІР, науково-культурну співпрацю ІР НБУВ з бібліотеками, музеями, видавництвами та ВНЗ України, зокрема видавництвом «Горобець» у рамках проєкту «Повертаємо в Україну культурну спадщину».

Мета статті – розкрити головні пріоритети та результати науково-дослідної та науково-інформаційної роботи ІР НБУВ у 2025 р.

Виклад основного матеріалу. У 2025 р. ІР НБУВ розпочав працювати над новою відомчою науково-дослідною роботою «Рукописна спадщина з історії науки і культури України: національний статус, збереження, використання» (2025–2027 рр.). ІР НБУВ було визначено основні методичні засади дослідження рукописних фондів у рамках наукової, методичної та інформаційної діяльності, що враховують багатоаспектний видовий склад джерел різного походження, їх наукове та культурне значення. Здійснювалася розробка як загальнотеоретичних (вивчення тенденцій рукописно-книжкової культури України), так і науково-практичних питань наукового описування рукописних книг, фондів історичних колекцій, а також фондів особового походження, що надійшли на зберігання до ІР, створення сучасного науково-довідкового апарату. Створювався новий за змістом ресурс історичних джерел розвитку України, який представляє науковій спільноті інтелектуальний потенціал історико-культурної та наукової інформації для фундаментальних розробок у галузі історії, науки, освіти і культури. Продовжувалося формування та наповнення тематичних баз даних, електронного ресурсу рукописних книг, історичних документів, наукової та творчої документальної спадщини, які стали органічною складовою системи

електронних інформаційних ресурсів бібліотеки та її цифрових колекцій.

У ІР сформувалася і діє відома в Україні та поза її межами наукова школа з кодикології, археографії, рукописно-книжкового джерелознавства (член-кореспондент НАН України Л. Дубровіна), яка займається вивченням рукописних книг як історико-книгознавчих джерел та напрацюванням нових кодикографічних методик, що здійснюються на основі наукової атрибуції та розгорнутого наукового описування окремих РК та рукописно-книжних комплексів, студіювання документів у контексті обставин їх створення та побутування з використанням уніфікованої структури, що орієнтується на підготовку інформаційних ресурсів. У 2025 р. кодикологи ІР проводили кодикологічні дослідження (виявлення, атрибуцію, вивчення оздоблення та оправи рукописної книги, науковий опис) кириличної рукописної книги XVII ст. з колекції ЦАМ КДА (ф. 301) та здійснювали підготовку колективного монографічного дослідження «Кириличні рукописні книги Церковно-археологічного музею Київської духовної академії з фондів ІР НБУВ», публікація якого запланована у 2026 р. (О. Іванова, Л. Гнатенко, Т. Добрянська, О. Гальченко, Е. Клименко, Л. Петрушко). Е. Клименко у співавторстві зі співробітницею відділу музичних фондів Інституту книгознавства НБУВ Л. Руденко продовжували підготовку науково-довідкового видання «Партесна творчість в Україні XVII–XVIII століття за каталогами Н. О. Герасимової-Персидської. Вип. 2». У довіднику представлено кодикологічний та музично-джерелознавчий опис поголосників, що зберігаються у київській колекції партесної музики ІР НБУВ, до яких Н. Герасимова-Персидська створила інципітний каталог, у якому переведено з київської квадратної нотації у сучасну та зведено в партитуру початкові фрагменти нотного тексту духовних творів.

Кодикологи ІР досліджували старопольські рукописні книги XVII–XVIII ст. з родинного зібрання литовських шляхтичів Єленських (С. Булатова); типологію та методику атрибуції книжних оправ XIV–XVIII ст. українського походження (О. Гальченко); здійснювали кодикологічно-палеографічний аналіз Турівського Євангелія XI ст., Лаврського Євангелія XIV ст., українського зографського Пом'яника

XVII–XVIII ст. (Л. Гнатенко). Продовжувалися дослідження документів XVI–XX ст. мовами Західної та Центральної Європи з фондів ІР, до складу яких увійшли рукописи німецькою, румунською, угорською та французькою мовами. Проведені кодикологічні дослідження з визначення складу кодексів, особливості виготовлення, організації структури, художніх елементів, особливостей пергаменту або паперу тощо (Є. Чернухін); латиномовних рукописних пам'яток (Т. Горбач).

У 2025 р. науковці ІР проводили наукову атрибуцію рукописних пам'яток, зокрема Л. Гнатенко провела кодиколого-палеографічну атрибуцію українського Номоканона 1450–1477 рр., який зберігається в Національній бібліотеці Польщі за запитом М. Тратнер, вченої й журналістки зі Швеції; віднайденого на Закарпатті рукопису Євангелія тетр XVII ст. за запитом Г. Горобець, директорки видавництва «Горобець»; Чернівецько-Снятинського Євангелія 1576–1581 рр., яке зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника для підготовки факсимільного видання за запитом Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Науковці ІР здійснюють комплексне джерелознавче та книгознавче вивчення меморіальних історичних колекцій та зібрань, що дає змогу заповнити значні лакуни щодо походження та історії формування колекцій, визначення їхньої наукової та культурної цінності, залучення до наукового обігу та укладання науково-довідкового апарату ІР. Продовжується підготовка низки історико-археографічних серій видань, зокрема третього випуску видання «Колекція документів Київської казенної палати з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», який присвячений документальній спадщині Межигірського та Києво-Братського монастирів. Здійснено опрацювання опублікованих та рукописних документів архівних зібрань з історії Межигірського монастиря з фондів ІР НБУВ та ЦДІАК України (С. Сохань). Опубліковано науково-довідкове видання «Грецькі справи» з архіву Ніжинського грецького магістрату в Державному архіві Чернігівської області» [9], у якому представлені археографічні описи документів кінця XVII – середини XIX ст., виокремлені у складі

ф. 101 Державного архіву Чернігівської області як «грецькі справи», що тривалий час не були залучені до наукового простору (Є. Чернухін). У справах містяться документи з архіву суду Ніжинського грецького братства та Грецького магістрату, а також документи з приватних архівів грецьких братчиків або їхніх торгових товариств.

Ще одним науковим напрямом ІР є формування та вивчення наукової та творчої спадщини видатних українських діячів науки і культури, яка зберігається в особових архівних фондах ІР та становить важливу джерелознавчу базу для багатопрофільних історичних, філологічних, етнографічних, мистецтвознавчих та інших досліджень гуманітарної сфери знань. Вийшло друком спільне видання з Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України «Архів Петра Курінного: збірка фотодокументів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [10], у якому вперше атрибутовано та досліджено збірку фотодокументів (негативи на склі, плівці та кліше), т. зв. «Архіву Петра Курінного», фонду 381 «Український вільний університет» ІР НБУВ і введено в науковий обіг нові візуальні документи. Висвітлено кількісні та якісні показники названої збірки, досліджено її структуру, походження складових частин і атрибутовано зображення на негативах групи «Українські заклади науки і культури» (Т. Себта). Збірка налічує 1340 фотодокументів 1900–1940-х рр. і складається з трьох частин – приватні архіви, зокрема художника, мистецтвознавця проф. Д. Горняткевича; негативи, зроблені після Другої світової війни в українських таборах переміщених осіб «Зомме Казерне» в Ауґсбурзі і «Реґенсбурґ–Оселя»/«Ґанґгоферзідлунґ» в Реґенсбурзі (Баварія, Німеччина); негативи з довоєнних зібрань українських закладів науки і культури.

Продовжується підготовка публікації родинного листування Ф. Лебединцева (Г. Калініч).

Науковці ІР опрацювали документи чотирьох особових архівних фондів та уклали до них описи, які схвалені ЕПК НАН України: «Ревуцький Лев Миколайович (1889–1977) – композитор, педагог, музичний та громадський діяч»; «Гончар Олесь (Олександр Терентійович) (1918–1995) – письменник, громадський діяч»; «Малакови:

Василь Федорович (1902–1988) – драматург; Георгій Васильович (1928–1979) – графік; Дмитро Васильович (1937–2019) – краєзнавець»; «Проценко Людмила Андріївна (1927–2000) – історик-краєзнавець, архівіст» (Наукові праці, присвячені Київському некрополю та робочі матеріали до них 1906–2006 рр.) Загалом у 2025 р. на державний облік поставлено 4 461 од. зб.

Окремий напрям наукової діяльності ІР присвячений дослідженням єврейської історико-культурної спадщини України, зокрема ставленню єврейських політичних діячів до українського національного руху в 1914–1918 рр. (за мемуарами А. Ревуцького) (Т. Батанова), історії єврейської преси на українських теренах (Г. Громік), засадничих принципів бібліотечно-бібліографічної класифікації наукової літератури сходознавчого спрямування (О. Хамрай), рукописів Мертвого моря (В. Черноіваненко).

У 2025 р. співробітники ІР підготували біобібліографічний покажчик «Любов Андріївна Дубровіна: до 75-річчя від дня народж. і 50-річчя наук. діяльності» [11], у якому висвітлюються життєвий шлях та наукові здобутки Л.Дубровіної, члена-кореспондента Національної академії наук України, доктора історичних наук, професора, заслуженої діячки науки і техніки України, яка у 1986–2018 рр. очолювала відділ рукописів (з 1992 р. – Інститут рукопису НБУВ).

Інститут рукопису є засновником унікального наукового журналу «Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» (до 2024 р. – збірника наукових праць, який видається в ІР з 1993 р.), що об'єднує дослідників історико-культурної спадщини не лише бібліотеки, а й усієї України. Підготовлено чотири номери журналу, № 1(36)–4(39). http://rksu.nbuv.gov.ua/uk/archive

Під час воєнних дій одним з найважливіших завдань ІР НБУВ є збереження національної історико-культурної спадщини, що зберігається у його фондах, тому сьогодні велика увага приділена оцифруванню рукописної спадщини, формуванню цифрових колекцій. ІР разом з відповідними структурними підрозділами НБУВ продовжує оцифрування рукописної спадщини України. Проводилося оцифрування української кириличної рукописної книги XVII ст., «Грінченкіани в рукописних зібраннях ІР НБУВ»,

архівних документів з фондів О. Лазаревського, С. Таранушенка, оцифровано «Румянцевський опис» та рукописні книги із ф. 160 (КДА), доповнено електронну колекцію «Сербські рукописи», виконувалися замовлення з оцифрування для дослідників. Загалом у 2025 р. оцифровано 301 од. зб.

Важливим досягненням наукової діяльності ІР є створення інформаційного електронного ресурсу на рукописні фонди, що включає систему облікових та науково-довідкових ресурсів на рукописні фонди як джерела національної історико-культурної спадщини України. Цей інтегрований ресурс відображений на сайті НБУВ і включає бази даних та електронні колекції рукописних пам'яток ІР: комплексні бази даних «КОДЕКС: Рукописні книги» (364 рукописні книги) та «Архівні фонди Інституту рукопису («Рукописний фонд»)» (455 науково-довідкових документів (описів фондів), 200 зображень (фотографій) фондоутворювачів), повнотекстову базу даних фахового наукового журналу «Рукописна та книжкова спадщина України» (39 випусків), бібліографічну базу даних «Дослідження рукописних та архівних фондів (Підручний фонд ІР)» (820 записів), бази даних єврейської документальної спадщини. До інформаційного ресурсу ІР також належить електронна колекція унікальних рукописних документів світового значення, представлена на сайті НБУВ у «Цифровій бібліотеці історико-культурної спадщини». У 2025 р. колекція поповнилася рукописними документами М. Драгоманова, С. Таранушенка, Мацея Стрийковського, Де ля Фліза, Альбертранді, документами з історії ВУАН та Української державної академії мистецтв (1919–1920 рр.), метричними книгами XVIII ст., колекцією східних рукописів XIII–XIX ст. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?S21CNR=20&S21REF=10&S21STN=1&C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21All=%3C.%3ETPD=07%3C.%3E&S21FMT=preitem&S21SRW=mns&S21SRD=UP

ІР НБУВ активно популяризує національну культурну спадщину як в Україні, так і за кордоном шляхом реалізації спільних наукових та культурних проєктів, які були започатковані з різними науковими установами, закладами вищої освіти, бібліотеками різного відомчого підпорядкування, музеями, архівами, інформаційними центрами та іншими інституціями України, в яких безпосередню участь беруть

співробітники ІР. Ділові взаємини, визначені угодами, розширюють можливості, спрямовані на збереження історично сформованих колекцій рукописної спадщини України шляхом надання доступу до них для наукової спільноти та громадськості.

Спільний проєкт ІР з Київським університетом імені Бориса Грінченка присвячений дослідженню наукової спадщини письменника Б. Грінченка, оцифруванню та науковому опрацюванню його архівних документів і є частиною великого проєкту «Електронний архів і корпус текстів Бориса Грінченка «Грінченкознавство».

У рамках угоди про наукове співробітництво з Інститутом археології НАН України продовжується спільне дослідження археолого-історико-етнографічного опису Північного Причорномор'я XIX ст. та епістолярної спадщини засновника вітчизняної школи античної археології Е. Р. фон Штерна, яке базується на документах ІР НБУВ – «Одеське товариство історії та старожитностей (ОТІС) (1839–1922). Колекція рукописів 1254–1930-ті рр.» (ф. V).

Продовжується співпраця з Інститутом філософії імені Григорія Сковороди НАН України щодо створення цифрової колекції «Рукописна спадщина Києво-Могилянської академії: пам'ятки освітнього процесу XVII–XVIII ст.» Метою співпраці є створення цифрової колекції рукописних пам'яток освітнього процесу XVII–XVIII ст. у Києво-Могилянській академії з метою збереження та надання вільного доступу до джерел національної рукописної спадщини шляхом оцифрування рукописів, наукового опрацювання (кодикологічного та текстологічного), упорядкування джерел, формування цифрової колекції та надання доступу через інтернет-портали НБУВ та ІФ НАН України, з перспективою створення окремого порталу проєкту. Оцифровано 177 рукописних документів з фондів Інституту рукопису, у 2025 р. – 82 документи.

Вже понад 10 років ІР є партнером видавничого проєкту «Повертаємо в Україну культурну спадщину», започаткованого у 2009 р. видавництвом «Горобець» за підтримки Українського культурного фонду, основною метою якого є розшук, сучасне наукове дослідження та факсимільне видання давніх українських кириличних книг, які перебувають за межами України, й фізичне повернення оригіналів яких є неможливим. У проєкті задіяна Л. Гнатенко як

науковий редактор і укладач окремих видань, яка проводить кодикологічні, палеографічні та графіко-орфографічні дослідження давньої української книги. Під її кураторством триває створення «Бази даних української рукописної книги XI–XVI століть», що зберігається за кордоном, яка дасть змогу належно оцінити рукописну спадщину як національне історико-культурне надбання та стане значним кроком до повернення її в Україну у факсимільних чи інших виданнях. Науковці ІР надають консультативну та фахову допомогу, зокрема фахівець з давньої східнослов'янської оправи О. Гальченко проводить консультації щодо оправи досліджуваних рукописів, Е. Клименко – консультації щодо музичної нотації. У 2025 р. проведено кодикологічне, палеографічне дослідження та опубліковано факсимільне видання Турівського Євангелія XI ст., яке зберігається у Бібліотеці Академії наук Литви імені Врублевських (м. Вільнюс). За палеографічними особливостями письма встановлено, що кодекс створений у київському княжому скрипторії Ярослава Мудрого в «доостромирівський період», час написання, йвірно, від середини 1040-х до середини 1050-х рр. У дослідженні взяв участь колектив учених з України (Л. Гнатенко, В. Корнієнко, В. Мойсієнко, П. Яницька), Литви (Н. Морозова, С. Темчин) та Польщі (Є. Остапчук). У 2025 р. отримано колективний грант від Українського культурного фонду (грантоотримувач – видавництво «Горобець», проєкт 8CUH21-01905) на тему «База даних українських рукописних книг XI–XVI ст.» у рамках проєкту «Повертаємо в Україну культурну спадщину». Онлайн-реєстр бази даних представлено на сайті «Українська рукописна книга» (https://ukrmanuscript.com/catalog). У 2025 р. проведено чотири презентації бази даних «Українська рукописна книга», зокрема на науково-культурних заходах у Національному заповіднику «Софія Київська» (17 липня), Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України (16 вересня), Інституті рукопису НБУВ (2 жовтня) та на пресконференції в Укрінформі (22 жовтня) (Л. Гнатенко).

Подальший розвиток отримав спільний проєкт ІР НБУВ, Національного заповідника «Софія Київська» та Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів) з підготовки до видання дослідження Лаврського Євангелія XIV ст., яке зберігається в

ІР НБУВ. Готуються фахові наукові розвідки та метаграфований текст Євангелія з покажчиками словоформ і таблицями. Новітні кодикологічні, палеографічні й лінгвістичні дані досліджень мають доказово засвідчити українське походження рукопису й давню київську мовну редакцію. Основна увага приділяється письму та графіко-орфографічним особливостям, які характеризують рукопис як пам'ятку української писемної традиції третьої чверті XIV ст. (Л. Гнатенко).

Розпочате науково-культурне співробітництво з ГО «Алем», Національним заповідником «Софія Київська» та Національним музеєм історії України, розпочато роботу щодо підготовки публікації рукописного документа з фондів ІР «Історія кримських ханів» (ф. V. Одеське товариство історії та старожитностей) – унікального рукопису початку XIX ст., який репрезентує різні аспекти культурної, інтелектуальної, історичної спадщини корінних народів Криму, а саме у стислій формі висвітлює добу правління династії Гераїв у Криму.

Для організації Благодійний фонд «Меморіал Голокосту "Бабин Яр"» у 2025 р. розпочалося створення цифрових копій рукописних документів відділу фонду юдаїки ІР НБУВ. На сьогодні оцифровані фонди «Гаркаві Авраам Якович (1835–1919) – семітолог, історик»; «Зібрання єврейських рукописних документів XV–XX ст.», зокрема «Зібрання пінкасім (рукописних записних книг єврейських громад і товариств)», «Редакція журналу "Еврейский мир"», «Архів Товариства для поширення освіти між євреями в Росії», «Листування та інші документи Товариства для поширення освіти між євреями», «Колекція рукописних книг та документів XIV – першої половини XX ст. арамейською, івритом, арабською, їдишем та іншими мовами, різного походження».

Популяризація рукописних джерел відбувалася й у п'яти спільних виставкових проєктах з Національним заповідником «Софія Київська», Національним центром «Український Дім», Музеєм книги і друкарства України та ГО «Ukraine WOW».

У 2025 р. наукові співробітники ІР НБУВ були організаторами міжнародних наукових конференцій: «Бібліотека. Наука. Комунікація. Пріоритети сьогодення та перспективи» – секції «Рукописна

спадщина України: сьогодення та перспективи» та семінару «Українська юдаїка: Історія збереження та вивчення бібліотечних, архівних, музейних фондів і пам'яток України», взяли участь у роботі 41 наукової конференції, семінарів, презентацій та інших наукових заходів, у т. ч. трьох закордонних конференціях (Флоренція, Італія; Лідс, Англія; Краків, Польща). Було виголошено 65 доповідей.

Продовжується співробітництво ІР НБУВ із закладами вищої освіти, зокрема робота з науковою молоддю та залучення ІР до підготовки наукових кадрів шляхом надання експертних висновків на роботи молодих вчених, участі в освітньому процесі та наукових заходах. У 2025 р. прочитано вісім тематичних гостьових лекцій та у рамках навчальної практики проведено 17 семінарів-практикумів для студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, Харківської гуманітарно-педагогічної академії, Українського католицького університету, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, Державного університету «Київський авіаційний інститут» та ін. Під час семінарів студенти отримали професійні знання та навички щодо атрибуції рукописних книг, джерелознавчих досліджень рукописних фондів, процесів формування, комплектування, обліку та документаційного супроводу особових архівних фондів ІР, особливостей наукового опрацювання рукописних документів особового походження тощо.

Популяризація унікальних об'єктів української та світової культурної спадщини з фондів ІР, введення до наукового обігу та інтеграція рукописної спадщини в сучасний культурний простір є пріоритетними напрямами культурно-просвітницької діяльності Інституту рукопису. Електронні виставки – це нове явище в бібліотечному та інформаційному середовищі, яке дає можливість у будь-який час віртуально їх відвідати, забезпечуючи користувачів інформацією у дистанційному режимі, задовольняючи їхні потреби. У сучасних умовах, коли цифрові технології набувають вагомого значення у сфері зберігання та поширення інформації, науково-інформаційна діяльність Інституту рукопису значно розширює свої можливості завдяки впровадженню інноваційних методів у

поєднанні з використанням цінних бібліотечних традицій. У 2025 р. в ІР було підготовлено п'ять електронних виставок, представлених на вебсайті НБУВ, та три тематичні документально-книжкові виставки.

Співробітники ІР взяли участь у трьох теле-, радіопередачах, кінозйомках, надавали інтерв'ю та робили тематичні науково-просвітницькі виступи у медіа, популяризували унікальні документи та фонди Інституту рукопису, сприяли запису тематичних сюжетів для низки телеканалів.

У 2025 р. співробітники ІР взяли участь у двох презентаціях наукових видань: «Збірки для кухмістера, з приготування як страв, так і випіків, переписана року 1757 дня 24 липня» / вид. і опрац. Я. Думановський, С. Булатова. Monumenta Poloniae Culinaria. Польські кулінарні пам'ятки, Т. VIII. Переклад з польської С. Булатової» (Київ, 2024) (С. Булатова); електронного видання Оршанського Євангелія XIII ст. «Розмова про унікальне видання – українську пам'ятку XIII ст. Оршанське Євангеліє», під час якої було репрезентовано новітні наукові дослідження рукопису (Л. Гнатенко).

Загроза знищення національного культурного надбання, спричинена російською збройною агресією, внесла корективи в пріоритетні напрями міжнародного співробітництва ІР НБУВ. Інститут отримує велику кількість листів зі словами підтримки та пропозиціями допомоги від зарубіжних партнерів – наукових, бібліотечних, музейних міжнародних організацій, посольств, національних академій наук та окремих установ. Партнери в основному пропонували свою допомогу в оцифруванні історико-культурної спадщини України та інших країн світу з фондів ІР НБУВ з метою убезпечення її від знищення.

Продовжували активно розвиватися спільні міжнародні проєкти створення цифрових ресурсів історико-культурної спадщини. Найважливішими є цифрові видавничі проєкти: "Polonica Philosophica Orientalia", мета якого – створення цифрового ресурсу книжкових пам'яток спільної спадщини XVII–XVIII ст. (філософські курси, політичні та богословські трактати тощо), що зберігаються у фондах ІР НБУВ, спільно з Ягеллонським університетом та Інститутом філософії НАН України; створення цифрового ресурсу архіву відомого єврейського діяча С. Ан-ського (Шлойме-Зайнвла

Раппопорта), що зберігається у відділі фонду юдаїки ІР спільно з The Institute for Jewish Research YIVO (Нью-Йорк, США).

Продовжується науково-культурне співробітництво з професором департаменту історії Університету Нотр-Дам О. Мартіном (Індіана, США). В рамках укладеної угоди про співпрацю між Інститутом рукопису НБУВ та Університетом Норт-Дам в особі О. М. Мартіна, директора аспірантури кафедри історії, професора, здійснювався пошук документів, що стосуються особистості Г. Винського, проводилося наукове дослідження, результатом якого має бути спільне наукове видання та популяризація рукописних фондів ІР через засоби наукової та масової комунікації.

Розпочато співпрацю ІР в рамках проєкту ЮНЕСКО «Збереження єврейської документальної спадщини України, вшанування колективної пам'яті, розширення знань і доступу до архівів, сприяючи міжкультурному діалогу». Т. Батанова 29 вересня 2025 р. взяла участь в онлайн-тренінгу з підготовки номінацій до Програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» для національних експертів і зацікавлених сторін. Сесія була присвячена питанням відповідності, критеріям відбору, стандартам документації, оцінці ризиків і практикам підготовки якісних номінацій. Т. Батанова та Г. Громік як представниці НБУВ 22–24 жовтня 2025 р. взяли участь у тренінгу «Збереження та реставрація паперових колекцій» (Київ), що мав практичний характер і охоплював питання превентивної консервації, стабілізації та безпечного поводження з крихкими матеріалами, оцінки стану збереження та базових принципів реставрації відповідно до міжнародних стандартів. Після тренінгу НБУВ отримала як благодійну допомогу від ЮНЕСКО реставраційні матеріали для збереження рідкісних і вразливих документальних колекцій.

Важливою є співпраця з Forum of Slavic Cultures (Форум слов'янських культур, Любляна (Словенія)), міжнародним фондом, який об'єднує слов'яномовні країни в динамічну мережу, сприяючи значному культурному діалогу на світовій арені. ІР надав інформацію про найдавніші збережені пам'ятки слов'янської писемності, зокрема про кириличні рукописні книги XII–XVI ст., що зберігаються у фондах інституту.

У рамках міжнародного культурного співробітництва ІР провів сім оглядово-тематичних екскурсій з переглядом унікальних

документів з фондів ІР НБУВ для делегації Посольства Угорщини в Україні на чолі з дипломатом з питань культури та освіти пані Є. Хеїзерне Хегедюш; директора Національної бібліотеки Угорщини імені Ференца Сечені Д. Роже; шведського історика, члена SUCHO (Збереження української культурної спадщини онлайн), члена робочої групи ІФЛА «Культурна спадщина для України» на підтримку бібліотечної галузі в Україні Л. Ілшаммара; турецької делегації на чолі з Надзвичайним і Повноважним Послом Туреччини в Україні М. Л. Більгеном; співробітників Бюро ЮНЕСКО в Україні Т. Куцаченко та Н. Уфімцевої; членів ГО «Вірменське товариство культурних зв'язків АОКС-Україна»; делегації литовських дипломатів на чолі з Надзвичайним і Повноважним Послом Литовської Республіки в Україні І. Станітє-Толочкєнє.

Такі спільні міжнародні наукові та культурні проєкти, особливо в умовах війни, розширюють можливості, спрямовані на збереження та популяризацію історично сформованих колекцій рукописної спадщини України шляхом надання доступу до них для наукової спільноти та громадськості.

Висновки. Науково-дослідна діяльність ІР НБУВ у 2025 р. спрямована на розвиток міждисциплінарних досліджень національної історико-культурної рукописно-книжкової та архівної спадщини, розробки теоретичних питань місця та ролі рукописної спадщини в національній культурі України, реалізацію науково-практичних засад поглибленого опису рукописних пам'яток, наукової експертизи, джерелознавчої атрибуції, історико-кодикологічного, археографічного, архівознавчого дослідження документів особового походження, створення системи облікових та науково-інформаційних ресурсів традиційного та електронного типу на рукописні фонди як джерела національної історико-культурної спадщини та поставлення їх на державний облік. Така багатоаспектність наукової діяльності ІР характеризує високий рівень наукових досліджень за різними критеріями та перспективність наукових розробок як у теоретичному, так і практичному аспектах, навіть у складних умовах воєнного стану.

Проте одним із найважливіших і актуальних завдань сьогодні залишається теоретико-методологічна розробка питань наукового

опису, збереження, організації доступу до джерел рукописної спадщини з фондів ІР НБУВ, як у традиційному, так і цифровому вигляді. Пріоритетним напрямом діяльності ІР є збереження, дослідження, описування, створення науково-довідкового апарату та оцифрування національної рукописної спадщини, що зберігається в його фондах. Окремим завданням є включення історико-культурної спадщини України у світовий інформаційний простір, яке вирішується шляхом формування тематичних цифрових ресурсів ІР, що містять колекції унікальних рукописних документів і надаються у відкритий доступ.

Список використаних джерел

1. Бодак О. П., Коваль Т. В., Корчемна І. С. Діяльність Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: в умовах воєнного стану. *Бібліотечний вісник.* 2023. № 3. С. 36–48. https://doi.org/10.15407/bv2023.03.036

2. Бодак О., Горєва В., Дубровіна Л. Сучасні дослідження рукописної спадщини України в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (2020–2024 рр.): напрями і здобутки. *Рукописна та книжкова спадщина України.* 2025. № 2(37). С. 229–247. https://doi.org/10.15407/rksu.37.229

3. Корчемна І. С. Сучасні тенденції комплектування фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.) / відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2023. С. 549–552.

4. Коваль Т. В. Пріоритетні напрями оцифрування фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Б*ібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір*: Том 1: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2024 р.) : у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2024. С. 487–490.

5. Степченко О. П. Традиційні та новітні інформаційні ресурси Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені

В. І. Вернадського у сучасних умовах: завдання та проблеми. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір*: Том 1: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2024 р.) : у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2024. С. 514–518.

6. Степченко О. П., Коваль Т. В. Цифрові проєкти Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: виклики та вимоги часу. *Пам'ятки писемності та культури: вивчення, збереження, популяризація* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Одеса, 13–14 груд. 2023 р. / Одес. нац. наук. б-ка ; упоряд. Г. М. Шпак ; відп. ред. Л. В. Арюпіна. Одеса : Бондаренко М. О., 2024. С.110–114.

7. Степченко О. П. Популяризація культурної спадщини з архівних фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у вітчизняному та світовому науковому просторі: виклики часу. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.) / відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2023. С. 569–573.

8. Гнатенко Л. А., Горобець Г. С. Актуальність співпраці Інституту рукопису НБУВ та видавництва «Горобець» у проєкті «Повертаємо в Україну культурну спадщину»: презентація видань української кириличної рукописної книги XI–XIV ст. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.) / відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2023. С. 516–519.

9. Чернухін Є. «Грецькі справи» з архіву Ніжинського грецького магістрату в Державному архіві Чернігівської області. Наукове дослідження. Археографічний опис : каталог документів / Держ. архів Чернігів. обл., НБУВ, Ін-т рукопису. Київ: НБУВ, 2025. 308 с. http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005166

10. Себта Т. М. «Архів Петра Курінного»: збірка фотодокументів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : джерелозн. дослідж. / ред. кол.: Д. В. Бурім [та ін.]; НАН України, Ін-т укр. археогр. та джерелозн. ім. М. С. Гру-

шевського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукоп. Київ: НБУВ, 2025. 256 с. http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005118

11. Любов Андріївна Дубровіна : біобібліограф. покажч. (до 75-річчя від дня народж. і 50-річчя наук. діяльності) / авт. вступ ст. О. П. Степченко ; упор. О. П. Бодак [та ін.] ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ: НБУВ, 2025. 116 с. http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005147

References

1. Bodak, O. P., Koval, T. V., & Korchemna, I. S. (2023). Activities of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: in conditions of martial law. *Library Bulletin***,** *3*, 36-48 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/bv2023.03.036

2. Bodak, O., Horeva, V., & Dubrovina, L. (2025). Modern research into the manuscript heritage of Ukraine in the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (2020–2024): directions and achievements. *Manuscript and Book Heritage of Ukraine*, *2*(37), 229-247 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/rksu.37.229

3. Korchemna, I. S. (2023). Suchasni tendentsii komplektuvannia fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Current trends in the acquisition of funds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries. Proceedings of the International Scientific Conference, 3-5 October 2023* (pp. 549-552). Kyiv [in Ukrainian].

4. Koval, T. V. (2024). Priorytetni napriamy otsyfruvannia fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Priority directions of digitization of the funds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Library. Science. Communication. Integration into the international library space. Proceedings of the International Scientific Conference, 8-10 October 2024* (Vol. 1, pp. 487-490). Kyiv [in Ukrainian].

5. Stepchenko, O. P. (2024). Tradytsiini ta novitni informatsiini resursy Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u suchasnykh umovakh: zavdannia ta problemy [Traditional and modern information resources of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in modern conditions: tasks and problems]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Library. Science. Communication. Integration into the international library space. Proceedings of the International Scientific Conference,* 8-10 October 2024 (Vol. 1, pp. 514-518). Kyiv [in Ukrainian].

6. Stepchenko, O. P., & Koval T. V. (2024). Tsyfrovi proyekty Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: vyklyky ta vymohy chasu [Digital proiekty of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: challenges and requirements of the time]. In L. V. Ariupina (Ed.), *Monuments of writing and culture: study, preservation, popularization. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference with International Participation*, *13-14 December 2023* (pp. 110-114). Odesa [in Ukrainian].

7. Stepchenko, O. P. (2023). Populiaryzatsiia kulturnoi spadshchyny z arkhivnykh fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u vitchyznianomu ta svitovomu naukovomu prostori: vyklyky chasu [Popularization of cultural heritage from the archival funds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in the domestic and world scientific space: challenges of the time]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries. Proceedings of the International Scientific Conference, 3-5 October 2023* (pp. 569-573). Kyiv [in Ukrainian].

8. Hnatenko, L. A., & Horobets G. S. (2023). Aktualnist spivpratsi Instytutu rukopysu NBUV ta vydavnytstva "Horobets" u proiekti "Povertaiemo v Ukrainu kulturnu spadshchynu": prezentatsiia vydan ukrainskoi kyrylychnoi rukopysnoi knyhy XI-XIV st. [The relevance of cooperation between the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine and the publishing house "Horobets" in the project "Returning cultural heritage to Ukraine": presentation of editions of the Ukrainian Cyrillic manuscript book of the 11th–14th centuries].

In O. M. Vasylenko (Ed.)*, Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries. Proceedings of the International Scientific Conference*, 3-5 October 2023 (pp. 516-519). Kyiv [in Ukrainian].

9. Chernukhin, E. (2025). "Hretski spravy" z arkhivu Nizhynskoho hretskoho mahistratu v Derzhavnomu arkhivi Chernihivskoi oblasti. Naukove doslidzhennia. Arkheohrafichnyi opys: kataloh dokumentiv ["Greek Cases" from the archive of the Nizhyn Greek Magistrate in the State Archive of Chernihiv Region. Scientific research. Archeographic description: catalog of documents]. Kyiv [in Ukrainian]. http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005166

10. Sebta, T. M. (2025) "Arkhiv Petra Kurinnoho": zbirka fotodokumentiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: dzherelozn. doslidzh ["Peter Kurinny's Archive": a collection of photo documents of the Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: source studies. Kyiv [in Ukrainian]. http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005118

11. Bodak, O., Boliak, O., Halchenko, O., Zubkova, N., Koval, T., Korchemna, I., & Maslakova, N. (Comps.). (2025*). Liubov Andriivna Dubrovina: biobibliograf. pokazhch. (do 75-richchia vid dnia narodzh. i 50-richchia nauk. diialnosti)* [Liubov Andriivna Dubrovina: biobibliographic index (to the 75th anniversary of the birth and 50th anniversary of scientific activity). Kyiv [in Ukrainian]. http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005147

Отримано / Received 06.03.2026
Прийнято / Accepted 21.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Olha Stepchenko,
PhD (History), Senior Research Associate,
Director of the Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave, Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: olg.stepchenko@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5991-6692
Olha Bodak,
PhD (History), Senior Researcher, Head of Department,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave, Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: bodak@nbuv.gov.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0914-7095

MANUSCRIPT HERITAGE OF UKRAINE IN THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: RESEARCH, PRESERVATION AND POPULARIZATION

The **purpose of the article** is to highlight the main directions and achievements in the field of studying manuscript heritage preserved in the collection of the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in 2025. **Methodology**. The research is based on the principles of historicism, scientificity, and objectivity, as well as on the application of methods of analysis, synthesis and generalization, classification and systematization, and special historical disciplines. **Scientific novelty**. The results of the work of the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine for the first year of research within the departmental scientific topic "Manuscript Heritage in the History of Science and Culture of Ukraine: National Status, Preservation and Use" (2025–2027), are comprehensively covered. Based on the results of the study of manuscript heritage from the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine collection, new scientific knowledge in the field of the history of science and culture of Ukraine has been brought into scientific circulation. **Conclusions**. In the conditions of Russian armed aggression on the territory of Ukraine, the study and preservation of manuscript heritage as part of the historical and cultural heritage of Ukraine, becomes an important research direction of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Scholars of the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine studied manuscript sources (manuscript books, official documents, personal archival collections, collections of historical institutions, etc.), which were involved in scientific circulation for the first time, and form the basis for further fundamental research into the history, culture and science of Ukraine. Another main task of the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine as a state archival repository, is the preservation and popularization of the national cultural heritage.

Keywords: manuscript heritage, the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, digitization of national manuscript heritage, formation of digital collections, historical and cultural heritage of Ukraine

https://doi.org/10.15407/np.77.490
УДК 94(47+57)“193/194”:[[338.439.053.23:341.485+323.281]+355.311.1]-042

Тетяна Боряк,
доктор історичних наук, доцент, дослідниця, MSC4U fellow 2025-2027
історичний факультет, Вільнюський університет (Литва)
вул. Університетська 7, LT-01122, Вільнюс
e-mail: tetiana.boriak@fulbrightmail.org
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7472-0014

ЧЕРВОНА/РАДЯНСЬКА АРМІЯ 1930-Х – ПОЧАТКУ 1940-Х РР. ЯК СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ І ТРАНСЛЮВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ’ЯТІ ПРО ГОЛОДОМОР*

Мета статті – з’ясувати особливості функціонування пам’яті про Голодомор у середовищі червоно- та радяноармійців як складового українського суспільства та маркера громадської думки у формі суспільно-політичних настроїв: дискретність чи тяглість, джерела формування, ядро пригадування та канали транслювання. **Методологія** дослідження побудована на принципах історизму та об’єктивності, а головними методами стали періодизація та джерелознавчий аналіз. **Наукова новизна**. Запропоновано результати аналізу історичних джерел для підтвердження висновків інших дослідників щодо тяглості пам’яті про Голодомор на прикладі Червоної/Радянської армії. **Висновки.** Попри спрощену джерельну базу, спричинену відсутністю оригінальних документів, переказаних нам спецслужбами та військовою/воєнною цензурою, збережені історичні джерела дають змогу говорити про спорадичну присутність в інформаційному просторі Червоної/Радянської армії згадок про голод. З’ясовано, що така пам’ять сприяла формуванню мережі каналів поширення відомостей про Голодомор. Доведено закріплення цієї пам’яті, яке фіксується через порівняння поточних подій з голодом 1933 р. Зрештою, дослідження обґрунтовує тезу В. Гриневича про пам’ять

* This project has received funding through the MSCA4Ukraine project, which is funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union. Neither the European Union nor the MSCA4Ukraine Consortium as a whole nor any individual member institutions of the MSCA4Ukraine Consortium can be held responsible for them. MSCA4Ukraine project ID: 101101923

© Т. Боряк, 2026

про Голодомор як своєрідний запобіжник до насадження совєтської російськоцентричної ідентичності.

Ключові слова: Голодомор, Червона/Радянська армія, пам'ять про Голодомор, передавання колективної пам'яті, репресії 1930-х, совєтський тоталітаризм, заперечення Голодомору, опір 1930-х років

Актуальність теми дослідження. Станом на початок 2010-х років записування усної історії Голодомору фактично було завершено через відхід покоління очевидців. На основі виявленої, спродукованої під час усно-історичних проєктів та розсекреченої джерельної бази розпочався процес реконструкції механізму геноциду, осмислення його причин та наслідків для жертв та українського суспільства і держави загалом. Так з'явилися розвідки Ю. Шаповала про історичну пам'ять [14] та В. Гриневича про Голодомор у пам'яті українського суспільства [3, с. 346–352]. Водночас Г. Касьянов представляв іншу точку зору [7, с. 14–22], в якій він наполягав на творенні «стереотипованої культурної пам'яті про Великий Голод» [15, с. 229, 264], імпорту концепту Голодомору та політизації цього питання українськими політиками [6, с. 8, 45, 271]. Ширший методологічний контекст студій пам'яті запропонувала А. Киридон, яка стала піонером перенесення на український ґрунт західних підходів до трактування проблем пам'яті і розробок на їхній основі власних теоретичних засад щодо української історії [8]. Застосовував західну методологію у царині студій пам'яті і Г. Касьянов [16].

Однак новаторський підхід до аналізу українського суспільства 1930-х – 1940-х років запропоновував В. Гриневич, який на основі великої кількості джерел особового походження довів, що пам'ять про колективізацію, Голодомор та репресії стали своєрідним запобіжником, який загальмував процес перетворення українців у Homo Soveticus та спричинив нестачу лояльності українців до совєтської влади перед і на початку Другої світової війни [3, с. 126, 417, 442–443, 447–449]. Армія стала одним з аналізованих дослідником простором українського суспільства, в якому відбувалося осмислення як реалій сьогодення, так і минулих злочинів влади, зокрема Голодомору [3, с. 59, 108–109, 175, 323–324, 346 та ін.]. Саме висновки історика, що дослідження громадської думки як «суспільно-політичних настроїв», попри складність такого аналізу

через тоталітарний характер влади, є «принциповим для розуміння всієї системи відносин між владою і народом» [3, с. 16], було взято за підвалини нашого дослідження.

Мета статті – з'ясувати особливості функціонування пам'яті про Голодомор у середовищі червоно- та радяноармійців як складового українського суспільства та маркера громадської думки у формі суспільно-політичних настроїв: дискретність чи тяглість, джерела формування, ядро пригадування, канали транслювання тощо.

Виклад основного матеріалу. Ми запозичили концепт про «соціальне середовище формування і транслювання» колективної пам'яті у А. Киридон [8, с. 84]. Розвиваючи її думку, спираючись на позицію В. Гриневича про важливість врахування «принципу наступності (спадковості) політичних настроїв і соціальної поведінки в різних регіонах та серед різноманітних верств населення» [3, с. 20], ми виявили низку джерел, які засвідчують пригадування Голодомору у контексті перебування на службі Червоної/Радянської армії.

Як слушно зауважив В. Гриневич, український сегмент Червоної армії напередодні Другої світової війни залишався переважно селянським. Вчорашні селяни, чиї родини проживали чи уже пережили Голодомор, чи вони самі голодували, чи були свідками чи й навіть учасниками ліквідації приватної власності та депортацій, демонстрували «ілюзорну» підтримку партії та залишалися «потенційно "слабкою ланкою" сталінської імперії» [3, с. 442, 449]. З такою закарбованою травмою очевидці чи учасники Голодомору переміщувались в Армію – ізольоване цензурою соціальне середовище.

Однак саме завдяки війні проти українського села та геноциду 1932–1933 рр., у 1930-х роках владі не вдалося ізолювати червоноармійців в ідеологічно вивірену інформаційну бульбашку. Остання могла бути тимчасовою, але під час відпусток чи демобілізації військовослужбовці все одно стикалися з реальністю. Так, один респондент згадував, що з 1930 до 1936 р. він служив у Червоній армії, і «дуже рідко» отримував листи з дому. А з 1932 до 1934 р. він взагалі не отримав жодного листа. Він читав газети, слухав радіо, мав політзаняття, але, як і його товариші, «нічого не чули про те, що відбувалося на Україні». Лише з листа від старшої сестри Марії, отриманого на початку 1935 р., він дізнався про смерть матері, двох

молодших братів і сестри весною 1933 р. і хворобу батька, який теж невдовзі помер, не дочекавшись сина з армії [9, с. 720].

Інший респондент згадував, що два старші сини його діда з с. Кулешівка Чернігівської області служили в армії під час голоду. Опинившись вдома, обидва «були вкрай здивовані почутим і побаченим. До них навіть вісті про голод з України не доходили». В їхній родині померло двоє їхніх менших братів [13, с. 303]. Павло, старший брат іншого очевидця голоду, служив у Владивостоці під час Голодомору. Знаючи про цензуру, його батько навіть не писав нічого про голод. Тому Павло «нічого не знав, що тут робиця». І коли брат приїхав, то з подивом дізнався, що молодший брат Андрій помер від голоду [13, с. 391].

Показовою є архівно-кримінальна справа тракториста Петра Палаша (Київська область), заарештованого у травні 1934 р. Первісно на боці влади – в листопаді 1932 р. його було нагороджено за «ударну працю на соціалістичних колгоспних полях» – Голодомор, вочевидь, примусив його солідаризуватися із жертвами. Обвинувачений у антирадянській агітації шляхом поширення власних віршів серед молоді, які містили описи голоду та смертності в Україні весною 1933 р. («забрали хліб весь на голо. Залишилися люди всі голодні і їли трави і тварин»). Його висловлювання також містили згадки про голод: «Радянська влада веде населення до голоду»; «Зараз у нас багато паразитів, а тому і податки тягнуть і ведуть населення до злиднів». Володимир також неодноразово відвідував військові частини, де розповідав червоноармійцям, що «поки вони служать, їх рідні з голоду по селах помирають». Говорив: «У 1933 році більше всього померло людей на Україні. Багато людей їхало в Росію за хлібом...Своїм керівництвом та політикою довели країну до того, що люди страждають та з голоду помирають і в цьому винна вся верхівка уряду…Населення села, не дивлячись на те, що працює більше, ніж населення міста, живе гірше, помирає і пухне від голоду». Отримав три роки виправно-трудових таборів (далі – ВТТ)[1] [ГДА СБУ, спр. 75484-фп, цит. за: 2, с. 209–210].

[1] Термін «виправно-трудовий табір» (ВТТ) вперше з'явився у 1929 та проіснував до 1964 р. Таємна постанова Політбюро ЦК ВКП(б) від 27 червня

У січні 1933 р. було заведено справу на «заможного куркуля» Саву Гадлевського та його сина Антона. Обох було обвинувачено у «деморалізації червоноармійців у поглядах на колгоспне будівництво», розкладанні військовослужбовців, підриві боєздатності армії. Приводом же стало те, що Сава дав Антону «спечені із висівок та відходів вівса два шматочки хліба». Останній приніс їх у казарму і демонстрував червоноармійцям зі словами: «Подивіться, товариші, як живуть колгоспники на селі і що вони їдять» [ГДА СБУ, спр. 75230-фп, цит. за: 2, с. 176][1]. Заступник командира Лука Даниленко, засуджений до смертної кари, також показував солдатам «сурогати хліба, привезеного з України» [ГДА СБУ, спр. 75203-фп, т. 1–2, цит. за: 2, с. 257].

Івана Трофименка було заарештовано 14 січня 1933 р. за «антирадянську агітацію проти заходів і політику радянської влади на селі та недбале ставлення до військової служби», що вочевидь базувалося на новинах з дому, с. Хорошевого Харківської області. Рідні писали, що «худоби із року в рік все менш, врожаї падають, селяни голодують». Після відпустки вдома у лютому 1932 р. казав серед червоноармійців: «В селі живуть дуже погано, колгоспники голодують і розбігаються... Сім'я моя голодує дома, а влада на місцях їй відмовляє в хлібі». Отримав три роки ВТТ [ГДА СБУ, спр. 75572-фп, цит. за: 2, с. 180].

У березні 1933 р. заарештовано Захара Соловйова, який служив стрільцем в охороні Наркомату шляхів сполучення, та ув'язнено на три роки. Йому, зокрема, інкриміновано такі твердження: селяни «навряд чи будуть виступати на захист своєї країни» (лютий 1932); суперечка з політпрацівниками щодо покращення становища робітників, які скоро будуть «помирати з голоду» (червень 1932); «селян цими колгоспами розорили, скоро всі здохнемо з голоду. … розорене селянство захищати» СРСР не буде (серпень 1932). В червні 1932 р.

1929 р. запропонувала використати термін на заміну терміну (але не суті ГУЛАГу) «концентраційний табір» (цей термін вперше з'явився у 1918 р.). Детальніще див.: ГУЛАГ: Главное управление лагерей. 1918-1960. Под ред. акад. А.Н. Яковлева; сос. А.И. Кокорин, Н.В. Петров. М. : МДФ, 2000. 888 с. https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/gulag-glavnoe-upravlenie-lagerej-1918-1960/

[1] Примітно, що в травні 1933 р. справу було припинено, можливо, через смерть обвинувачен(ого)их.

він залишив на столі караульного приміщення написану ним антирадянську листівку [ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 3854, 3855, цит. за: 4, с. 45–46].

У щоденнику селянина Нестора Білоуса є цінні датовані записи про військовослужбовців. Зокрема, червоноармійці згадані як такі, що охороняють колгоспні поля, щоб селяни не зрізали колоски, та супроводжують піймaних до сільради (запис від 16 липня 1933 р.), а командири Червоної армії, які щодня проїжджають повз Таганку[1], де уже понад місяць лежить труп (радше, його залишки через процеси розпаду) померлого від голоду і ніхто його не прибирає, «не мають діла» до цього (10 червня 1933 р.) [ГДА СБУ, спр. 75578-фп, цит. за: 12, с. 186].

Зафіксовано навіть намагання оцінити кількість вимерених голодом як приклад реакції високопосадовця Червоної армії на Голодомор. Колишній есер Шлигров на допитах засвідчив, що у 1933 р. генерал-майор, командир 201-ї повітряно-десантної бригади І. Безуглий «нібито посилав в Україну людей збирати по селах дані про кількість голодуючих і померлих від голоду українців». На початку 1941 р. його було усунено від командування бригадою з пониженням у званні [РДВА, ф. 9, оп. 39, спр. 105, арк. 19, цит. за: 3, с. 348].

Політичні заняття з політруками часто ставали місцем морального випробовування для курсантів чи призваних на службу. Індоктринація ідеологічними установками партії існувала тут у концентрованому вигляді. І вчорашні очевидці голоду мали ламати себе, зраджуючи пам'ять про убитих голодом родичів, слухаючи на політзаняттях про відсутність того, свідками та учасниками чого вони були.

У 1935 р. було заарештовано курсантів-червоноармійців Андрія Замаха й Івана Чергикала. Зокрема, останній на політзаннятті заперечив критику політруком капіталістичного ладу і нагадав, що в 1933 р. селяни «дохли з голоду» й про це знала радянська влада. На підтвердження своєї позиції він навів спогади про приїзд С. Косіора у своє рідне село. Побачивши опухлу від голоду жінку, партійний високопосадовець лише запитав її про кількість вироблених нею трудоднів і не надав ніякої допомоги. Андрій підтримав Івана.

[1] Назва «Таганка» вживається на означення вулиці у Харкові або села у Харківській області.

Курсанти отримали по три роки ВТТ, а Івана у 1938 р. було повторно ув'язнено на цей самий строк за «критику колгоспного ладу» [ГДА СБУ, спр. 56321-фп, цит. за: 2, с. 239].

Червоноармієць Олейников запитав у політрука в одній із частин Ленінградського військового округу: «Невже жоден із членів уряду не знав про те, що на Україні у селян відібрали все до зернини, народ умирав голодною смертю і мертві люди валялися на дорозі? Я впевнений, що вони знали про це, проте не вжили жодних заходів» [РДВА, ф. 9, оп. 39, спр. 75, арк. 242, цит. за: 2, с. 346].

Ситуація в сільській місцевості продовжувала залишатись складною і після Голодомору, як його визначають історики до середини – кінця літа 1933 р. Наступні роки також засвідчують голодування селян. Тож іноді у документах важко ідентифікувати вказівки на голод як такі, що стосуються саме Голодомору, а не голодування самого початку чи середини 1930-х рр., хоча часто трапляються відсилки саме до 1933-го р. Наголосимо також, що наведені нижче свідчення людей про голодування та Голодомор є лише тими, які було зафіксовано цензурою, сексотами та контролюючими органами. Вочевидь, такі настрої були доволі масовими серед людей, дотичних до Червоної/Радянської армії.

У квітні 1934 р. було заарештовано командира відділення взводу зв'язку Овруцького, колишнього селянина-одноосібника, згодом, зрозуміло, виключеного із комсомолу. У нього виявили твір «Сон» – «алегоричний спогад-сновидіння про голод». Було також встановлено його авторство листівок, поширюваних у полку. У спогаді було «змальовано страхітливу картину голодних мук дитини й діда, порівняно їх із муками всього народу», а винними названо «мікробів-паразитів під назвою "комуністи"» [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 27, спр. 3, арк. 73–75, цит. за: 2, с. 239].

Перлюстровані[1] листи селян до червоноармійців свідчать про зростання «негативних настроїв». У 1934–1935 рр. «кількість негативних висловлювань у листуванні вдвічі-утричі перевищувала позитивні й надалі така тенденція тільки посилювалася»

[1] В архіві ГДА СБУ збереглися не оригінали листів, а машинописний передрук, надісланий до відома ДПУ, партійним і чекістським органам. Детальніше див: [5, с. 48].

[3, с. 323]. У листах, отриманих не пізніше 15 травня 1934 р., цензорами було резюмовано, що йшлося про «відсутність у них [членів родин військовослужбовців – *Т.Б.*] будь-якої їжі, опухання, смертність і випадки самогубства через голодування». Наприклад: «На сьогодні в нашому колгоспі вся робота стоїть, тому що народ голодний і опухлий помирає»; «Хліба колгосп не дає; хліб віддали державі, а самі голодні й босі. У нас тут страшний голод, багато людей задушилось від голоду»; «На нашому хуторі дуже багато голодуючих. Уже поїли всю полову, так що помираємо всі». Попри показну турботу влади про членів родин червоноармійців, часто автори листів навіть просять своїх дітей-військовослужбовців надіслати хліба [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 27, спр. 3, арк. 51–52, цит. за: 2, с. 72]. Інший лист з періоду 1934–1935 рр. теж свідчив про голодування: «Хліба нема й купити нема за що, надто дорого. Страшенно голодуємо. Ми втратили молоді сили та життєрадісність. Ми тепер в'янемо, як польові квіти у грудневі морози. Де ж життя? Де радість? Ось так нас нагородили хлібом. Народ занепав духом і з пониклою головою тихо-тихо шле прокляття» [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 28, спр. 18, арк. 8, цит. за: 3, с. 323].

Приїзди військовослужбовців додому підтверджували напівголодне животіння родичів червоноармійців. Демобілізований з Червоної армії червоноармієць, родом з Одеської області, писав однополчанину, що він «приїхав додому й усіх застав напівмертвими. Усі були голодні. У нас немає того, про що в газетах пишуть, якщо б ти бачив наше життя, тобі здалося б, що тут інший світ. Живемо зараз на одній воді, молодих жодного немає, лишилися ті, які не можуть ходити. Мати лежить без свідомості, підтримувати її нема чим. Днями відправляю на той світ двох дітей» [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 28, спр. 18, арк. 18, цит. за: 3, с. 323–324]. Військовослужбовець із Чернігівської області описав враження від села, яке було «голе, хліба ні в кого немає. Подвір'я всі поламані, тільки стоять одні будинки. Кого не спитаєш, відповідають – той помер, інший помер. Мені навіть не віриться. І якби я був під час голодовки вдома, то, напевно, також помер» [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 28, спр. 18, арк. 100, цит. за: 3, с. 324]. Лист з Харківщини повідомляв, що «зараз люди дуже пухнуть від голоду і здихають. І нам доведеться пухнути і загинути. Паспорти нікому не видають, бо нікому буде працювати в колгоспі.

Робочих багато, але не можуть працювати, бо опухли від голоду» [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 28, спр. 18, арк. 56, цит. за: 3, с. 324].

Кореспонденція між червоноармійцями та їхніми родичами допомагає усвідомити, як виховна функція – одна із цілей, закладених Сталіним у Голодомор, – частково досягала мети. Налякані побаченим чи почутим, виснажені недоїданням в армії, деякі вчорашні селяни, теперішні червоноармійці, винесли урок про те, що асоціюватись з українським на території України небезпечно для життя. Так підсумував свій досвід один солдат у листі додому не раніше 15 травня 1934 р.: «На Україні жити погано, багато людей голодує й помирає від голоду[…] Я думаю після служби додому не їхати, а поїхати на Північний Кавказ, щоб і очі не дивилися на голодних людей» [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 27, спр. 3, арк. 64–65, цит. за: 2, с. 72].

Іноді Голодомор стає точкою відліку для намагання дати уявлення співрозмовнику/адресату про поточну ситуацію. Так, побачивши ситуацію у селі на власні очі під час відпустки, авіамоторист Гавриленко поділився з однополчанами: «Якби ви знали, що діється на Україні, це ж жах. Мужиків немає, працювати нема кому, усе дорого [...]. Настав час, гірший за 1933 р. Незабаром почнуть їсти один одного. Я не розумію, до чого це веде й кому це вигідно?» [РДВА, ф. 9, оп. 39, спр. 90, арк. 188, цит. за: 3, с. 346]. Червоноармієць Демченко 4 січня 1940 р. у розмові з комісаром запитав: «Допоки ви нас будете мучити? Ми вже пережили труднощі 1933 р., коли їли полову, але тоді було легше, ніж зараз, тепер же наші сім'ї подохнуть з голоду» [3, с. 346]. Приблизно у той самий період червоноармієць Р. Косаренко зауважив, що йому «все одно – чи тут пропадати, чи вдома. Дружина все одно з голоду пропаде, буде те, що було в 1933 р.» [3, с. 347].

Збереглися свідчення військовослужбовців про голод як умисно витворену катастрофу. Так, у 1937 р. було заарештовано молодшого командира хімічної роти Михайла Школьника. Засуджено його було на чотири роки ВТТ за «контрреволюційну агітацію серед військовослужбовців». Зокрема, він порівнював голодування 1932 р. від «недороду» з голодом 1933 р., «створеного штучно комуністами», адже урожай був хороший, свідченням чого було зерно на елеваторах.

Під час «бесіди з червоноармійцями з питань колгоспного будівництва він доводив, що 1933 року комуністи штучно створили голод у СРСР, щоб частину людей знищити, а решту насильно загнати в колгоспи». Винним себе не визнав [ГДА СБУ, спр. 75220-фп, цит. за: 2, с. 263]. Червоноармієць Носко, служачи в частині Ленінградського військового округу, висловив думку про те, що влада знала про голод: «У 1933 р. були голод, злидні, люди вмирали з голоду, а керівництву це було байдуже, жодних заходів не вжили» [РДВА, ф. 9, оп. 39, спр. 75, арк. 255, цит. за: 3, с. 346].

У 1938–1939 рр. НКВС фіксувала поширені висловлювання, які свідчили про «нелояльність» селян до влади через, зокрема, колективізацію та голод. Так, робітник київського заводу Дзюба казав, що «у майбутньому не все селянство піде воювати, позаяк є чимало незадоволених радянською владою» [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 31, спр. 30, арк. 45, цит. за: 3, с. 59]. Викладач Грецька описала настрої рідні у селі як «опозиційні», бо вони «не скоро забудуть 1932-й рік, коли стільки людей померло з голоду» [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 31, спр. 77, арк. 104, цит. за: 3, с. 59]. Селянин із села Кам'янець-Подільського був ще більш категоричним: «Якщо б спитати всіх червоноармійців, що тут розміщені, то виявилося б, що більша половина в разі війни готова розбігтися, а потім почати воювати проти радянської влади. По селах залишився б тільки спомин про колгоспи. Та й активістам би перепало за їх роботу на користь радянської влади» [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 31, спр. 30, арк. 124–125, цит. за: 3, с. 59].

Після початку війни одним з проявів антисовєтської орієнтації українського суспільства стали «антикомандирські настрої» [3, с. 175], хоча й порівняння поточної ситуації з Голодомором тривало.

У жовтні 1940 р. у Приволзькому військовому окрузі було заарештовано прибулого з відпустки військовослужбовця Т. Симкіна. Йому було інкриміновано «поширення контрреволюційних чуток про голод на Україні» [РДВА, ф. 9, оп. 39, спр. 91, арк. 119, цит. за: 3, с. 346]. Натомість у грудні було заарештовано молодшого командира І. Кучера, родом з Київської області. В його шухлядці зберігався щоденник з «антирадянськими записами», і було також перехоплено листи до приятеля з його роздумами. Він порівняв ситуацію в Україні з Туркменістаном, де він побував вочевидь під час служби і виснував,

що в останній живуть краще за Україну [РДВА, ф. 9, оп. 39, спр. 95, арк. 134, цит. за: 3, с. 175]. Слідство занотувало його зізнання, що його погляди сформувалися у 1932 р. (було тоді 12 років) «під впливом учасників антирадянської організації, яка складалася з куркулів і заможних селян» [РДВА, ф. 9, оп. 39, спр. 95, арк. 134, цит. за: 3, с. 175].

Зафіксовано намагання політруків як посадовців, призначених головними з індоктринації військовослужбовців, балансувати між совістю, особистим досвідом голодування чи його спостерігання та пропагандою. Так, Василя Пацюка було призвано у 1934 р. Вочевидь, не до кінця усвідомлюючи механізм дії машини брехні та пропаганди, він попросив розказати політрука про голод. Політрук натомість запитав, про який голод йдеться. Тоді новопризваний почав сам розповідати «про все, що було». Політрук його перебив і наказав після заняття зайти до нього. У кабінеті він «кричав»: «Припиніть ці дурні балачки, ніякого голоду не було й не могло бути, а вам за це дадуть 10 років» [1, с. 104]. Судячи з відсутності арешту Василя, новобранця не здали ні політрук, ні інші червоноармійці.

Ймовірно, такі спроби політруків «жити у правді», за висловом Вацлава Гавела, переважно закінчувалися арештами. Так, весною 1932 р. батько респондентки був політруком у частині, яка брала участь у розкуркуленні селян. Спираючись на теоретичні засади «ленінської політики», батько засуджував такі дії. Одного разу він на зборах у присутності великої кількості солдат протягом 4-х годин розповідав, «що відмовився виконувати злочинні вказіки і запропонував усім наслідувати його вчинок», оскільки сучасна політика є порушенням вчення Леніна. Одразу після виступу його забрали до Лук'янівського СІЗО, де протримали місяць, «допитували, били, погрожували стратити». Завдяки скарзі Калініну, батька випустили «побитого, у синяках і запеченій крові» в одязі, «чорному від кров'яних плям». За два тижні його поновили на службі. А ще за два тижні він помирав від кулі в серці. Скликана комісія констатувала самогубство, але родина їй не повірила. Поруч із смертельно пораненим батьком стояла пляшка горілки і два гранчаки, і мати «так і не дізналась, хто ж пив з другого гранчака і хто викликав "швидку"». Також сумніви родини у діагнозі «самогубство»

спричинила і відсутність передсмертної записки для дружини і доньки [10, с. 573–574].

У 1940 р. за «антирадянську діяльність» було заарештовано викладача історії ВКП(б) Коростенської авіашколи старшого політрука А. Ротшке за «контрреволюційні висловлювання», зокрема у 1929–1933 рр. під час навчання в університеті про колективізацію, через яку країна «зайшла у глухий кут». На фінському фронті він «засуджував політику радянської влади, висловлював терористичні наміри стосовно керівництва» [ДАЛО, ф. 3, оп. 1, спр. 2, арк. 77, цит. за: 3, с. 213].

У політруків також проривалися спогади про голод при намаганні вирішити проблеми когнітивного дисонансу між пропагандою та особисто побаченим рівнем життя пересічних людей на анексованих територіях. Так, військовий партійний ідеолог, який проживав на квартирі у бессарабця, зауважив: «Ми 23 роки боролися, голодували, усілякі негаразди переносили, щоб принести трудящим усього світу свободу [...]. А ви тут жерете ковбаси і білий хліб!» [Керсновская Е.А. Сколько стоит человек; цит. за: 3, с. 213].

Зберегли архіви і один випадок смертної кари для червоноармійця, серед показів якого є і згадка про Голодомор. У 1937 р. було заарештовано Луку Даниленка; йому висунули обвинувачення за чотирма статтями КК РРФСР. В армії він служив з 1927 р., у 1930–1932 рр. навчався в Ленінградській артилерійській школі. Став заступником командира батареї 31-го артилерійського полку 35-ї стрілецької дивізії Далекосхідного військового округу. Відпустку літа – осені 1932 р. він провів у рідному селі на Сумщині. Побачене там наклалося на власне голодування і втрату родини, що призвело до «антипартійних й антирадянських позицій». Він казав, що «на Україні жити важко, хліба немає, люди їдять якусь суміш, деякі через нестачу хліба з голоду пухнуть. Хто не виконує плану хлібозаготівлі, того заарештовують… Я втратив усю свою рідню, усе своє потомство, всі вимерли від голоду». Він наважився на заперечення перед військовослужбовцями рішення січневого (1933 р.) пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б), якими влада прозвітувала про небачені успіхи у сільському господарстві. У 1930–1933 рр. Лука був членом ВКП(б), однак не дбав про партійний квиток і

отримав дві догани за його втрату. У 1933 р. він «демонстративно заявив про вихід із ВКП(б) і здав партійні документи». З партії його виключили з формулюванням «за неправильне трактування класової боротьби на селі» та «опортуністичні погляди». Уже під час допитів він підтвердив, що «ворожість до радянської влади зародилась у 1932 р. через незгоду з лінією партії з питань колективізації сільського господарства та індустріалізації країни». Заступник командира обґрунтував свою позицію тим, що «голодний народ воювати не буде», а мільйони ув'язнених і виселених, яких він бачив у 1934 р., повстануть. Вироком став розстріл із конфіскацією майна [ГДА СБУ, спр. 75203-фп, т. 1–2, цит. за: 2, с. 257–258].

Показово, що селяни, ізольовані від міжнародних новин партійним симулякром преси, опинившись у ролі військових, які брали участь в анексіях на виконання пакту Молотова – Ріббентропа, намагалися використати для аналізу доступний їм досвід, зокрема про колективізацію і голод. Зафіксовано навіть висловлювання військовослужбовців, крім їхньої відрази до колгоспної системи, про ймовірність негативної зустрічі Червоної армії з населенням Західної України за умови знання про голод і про колгоспи [3, с. 347–348] і, реверсивно, вони пов'язували опір фінського народу у радянсько-фінській війні з обізнаністю фінів у питаннях колективізації та її наслідків [РДВА, ф. 9, оп. 39, спр. 87, арк. 316, цит. за: 3, с. 348].

Прикладом каналу передачі досвіду голодування на анексовані території є дії червоноармійця Ліфшиця. Як доніс його товариш, Лівщиць у жовтні 1939 р. переповідав новини про ситуацію в СРСР своїй родині з Волині, яких він не бачив 20 років. Серед оповідей була й історія про голод в СРСР і поїдання дітей у деяких місцевостях. Передаючи братові власний досвід виживання в СРСР, військовослужбовець порадив «закупати побільше борошна, картоплі, запасатися одягом» [РДВА, ф. 9, оп. 36, спр. 3581, арк. 217, цит. за: 3, с. 348].

Один селянин втік у 1933 р. від голоду у місто і у квітні 1941 р. розповідав, що його син Клим служив в армії і перебував у частині в межах Києва. Під час візиту додому Клим поділився спостереженням, що «всі, крім комісарів і партійців, кинуть зброю, аби тільки почалося. Та й між командирами немало є таких, що

в “ліс” дивляться. Мій Клим буде “воювати” так, як і всі інші […]. “Вольний” (цивільний) піджачок призапасив» [Пігідо-Правобережний Ф. «Велика вітчизняна війна, с. 27, цит. за: 3, с. 109]. Інший селянин, який утік із заслання після депортації у 1929 р., також висловив переконання, що «весь народ, а особливо селянство, жде тільки, щоб почалося, а там – люди знатимуть, що їм робити […]. За комісарів, за колгоспи люди не підуть воювати […] [Пігідо-Правобережний Ф. «Велика вітчизняна війна», с. 27, цит. за: 3, с. 109]. Аналогічні настрої засвідчив і респондент 1924 р. н. (воював у Другій світовій війні з вересня 1941 р.), що чув від «солдатів і навіть офіцерів» таку аргументацію: «Я в 33-му пух з голоду, то за що я повинен голову класти?» [1, с. 201].

П. Кулик (1928 р. н.) також підтверджує припущення очевидців Голодомору про небажання українців воювати. Він розповів про розкуркулених сусідів – родину Береговенків. Уже за часів нацистської окупації у село повернувся хлопець з цієї родини. Він розповів, що вся його родина була розстріляна у полі, а йому вдалося втекти, бо «активісти» були п’яні. Хлопець пішов служити у німецьку поліцію, і потім ходили чутки про його убивство червоними партизанами [9, с. 686]. Павло також надав свідчення про свого троюрідного брата Івана Комашку, вся родина якого померла від голоду. Мати Павла порадила Івану тікати на Кавказ. Він був настільки виснажений голодом, що не мав навіть сил підвестися із землі. Мати його підвела і наказала дорогою ніде не присідати. Він дістався Кавказу, вижив і оселився там. У 1938 р. Іван приїхав у гості і розповів свою історію: «Ніколи не забуду і не прощу їм (комуністам) того, що виморили всю мою сім’ю». Після початку німецько-радянської війни у 1941 р. він з однодумцями, «які не хотіли проливати свою кров за катів, … боровся з НКВДешниками. Загинув у боротьбі з катами, але не за катів» [9, с. 686].

Тому очевидець Голодомору Павло підсумовує, що «він розуміє тих людей, які пережили лихоліття голоду, репресії, знущань, взяли зброю проти своїх катів. І навпаки – вважаю ненормальним явищем, коли людина, переживши все це, втративши своїх рідних і близьких, тоді, коли для катів прийшов скрутний час в 1941 р., взяла в руки зброю і пішла проливати свою кров за них» [9, с. 686–687].

Зрештою, останній відомий історикам випадок арешту, пов'язаний, зокрема, і зі згадкою про голод, мав місце у 1986 р. [11] – уже після початку горбачовської *перебудови*.

Висновки. Мілітаризований соціальний простір, яким стала Червона/Радянська армія, попри намагання влади витворити симулякр, ізольований та стерильний з точки знань про події за його межами, все одно продовжував бути складовою українського суспільного простору. Водночас український соціум продовжував переживати Голодомор навіть після його формального завершення (тобто покращення ситуації з харчами після нового врожаю 1933 р.), пригадуючи голодування та виморених голодом членів родин. Тож якщо не власні, то свідчення родин чи наочне бачення подій 1932–1933 рр. живили пам'ять військовослужбовців. Оскільки спецслужби часто нищили оригінали документів, залишаючи переписані ними уривки з «контрреволюційними висловлюваннями», то важко говорити про ядро подій, яке лягало в основу спогадів та свідчень військовослужбовців. Як випливає зі збережених документів, переважно це просто згадки про голод чи весну 1933 р., відсутність хліба/їжі та смертність членів родини.

Як свідчать документи, почуте чи пережитий досвід часто примушували людей до своєрідного опору тоталітарній системі, яка ховала злочини за брехнею і терором, хоча б у формі питань політрукам, щоб почути про голод; суперечок з ними; відмови від партійного квитка; демонстрації сурогатного харчу селян; діалогів з іншими червоноармійцями; складання віршів та листівок; порівняння поточної ситуації з Голодомором.

Тому спостереження С. Дейвіс, яка досліджувала російських селян 1930-х років, про те, що «у радянському суспільстві влада не мала міцної підтримки, а пораженські висловлювання про війну як таку, що пришвидшить кінець колгоспів, були особливо поширеними» у їхньому середовищі [Davies S. Popular Opinion in Stalin's Russia, p. 94, цит. за: 3, с. 30], можна лише частково перенести на українське суспільство. Адже наведені висловлювання українських членів радянської мілітаризованої спільноти 1930-х років засвідчують не лише пам'ять про колективізацію (як у російському соціальному селянському середовищі), але й про голод, і не лише у селянській

спільноті (адже частина солдат з часом змінювала свій соціальний статус на містян). Кримінальне покарання військовослужбовців, включно із смертною карою, базовані на зафіксованих відповідними посадовцями та таємною поліцією свідченнях про голодування, смертність та страждання українського селянства, свідчать про тяглість пам'яті про голод. Це підтверджує концепти Ю. Шаповала та В. Гриневича про пам'ять, яка формувала українське суспільство не лише протягом 1930-х років, а й впливала на поведінку українців під час Другої світової війни та у повоєнний період (однак дослідження цього етапу не входить да нашого завдання). Наведені свідчення спростовують позицію Г. Касьянова, що українському суспільству «нав'язали» пам'ять про голод та політизували студії Голодомору.

Крім того, свідчення з різних регіонів України протягом 10 років після Голодомору дають змогу погодитись з В. Гриневичем, що саме пам'ять про голод стала своєрідним запобіжником неукорінення комуністичного світогляду «серед широких верств населення радянської України» та «стійкого невдоволення радянською владою» серед селян [3, с. 442–443].

Подальші дослідження пам'яті українців про Голодомор у мілітарному контексті Другої світової війни, а також після її завершення, зроблять внесок у соціальну історію українського суспільства середини 1940-х – кінця 1980-х років. Водночас рефлексії нащадків очевидців Голодомору під час російсько-української війни 2014–? рр. лише підтверджують як тяглість пам'яті про голод, попри майже столітню інформаційну війну Кремля на ниві заперечення геноциду, так і ототожнення сучасних геноцидальних практик російської держави з уже застосованими інструментами винищення українців, починаючи з 1918 р.

Список використаних джерел

1. 33-й: голод: Народна Книга-Меморіал / упоряд.: Л. Б. Коваленко, В. А. Маняк. Київ : Радян. письменник, 1991. 584 с.

2. Голодомор 1932–1933 років в Україні за документами ГДА СБУ : анот. довід. / В. М. Даниленко (відп. упоряд.) ; упоряд. : Л. Аулова та ін., НАН України, Ін-т історії України, Ін-т укр. археографії та

джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Львів : Центр дослідж. Визвол. руху, 2010. 470 с.

3. Гриневич В. Неприборкане різноголосся: Друга світова війна і суспільно-політичні настрої в Україні, 1939 – червень 1941 рр. Київ – Дніпропетровськ : Ліра. 508 с.

4. Давидюк Р. П., Жив'юк А. А. «Почутися одним нерозривним зі своїми братами і сестрами Великої України»: Відлуння Голодомору 1932–1933 рр. на Рівненщині. Рівне : Рівнен. друк., 2008. 91 с.

5. Даниленко В. Голодомор 1932–1933 в Україні: Інформаційні ресурси документів ГДА СБУ. У *Голодомор 1932–1933 в Україні за документами ГДА СБУ* : анот. довід. / В. М. Даниленко (відп. упоряд.), Л. Л. Аулова, В. В. Лавренюк. Київ, 2010. С. 31–51.

6. Касьянов Г. Розрита могила. Голод 1932–1933 років у політиці, пам'яті та історії (1980-ті – 2000-ні). Харків : Фоліо, 2018. 304 с.

7. Касьянов Г. Danse macabre: голод 1932–1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-ті – початок 2000-х). Київ : Наш час, 2010. 271 с.

8. Киридон А. Темпоральні сценарії репрезентації колективної пам'яті. У Шаповал Ю., Нагорна Л., Бойко О. [та ін.]. *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід* / за заг. ред. Ю. Шаповала. Київ : ІПІЕНД, 2013. С. 79–92.

9. Пам'ять народу: геноцид в Україні голодом 1932–1933 років. Свідчення. Книга перша / упоряд.: О. Веселова, О. Нікілєв ; відп. ред. В. Смолій. Асоц. дослідників голодоморів в Україні, Фундація Укр. геноциду, НАН України, Ін-т історії України. Київ : Калита, 2009. 936 с.

10. Пам'ять народу: геноцид в Україні голодом 1932–1933 років. Свідчення. Книга друга / упоряд.: О. Веселова, О. Нікілєв ; відп. ред. В. Смолій ; Асоц. дослідників голодоморів в Україні, Фундація Укр. геноциду, НАН України, Ін-т історії України. Київ : Калита, 2009. 920 с.

11 «Репресований» зошит «33-й рік»: унікальний експонат потрапив до Музею Голодомору. 23 листопада 2020 р. *Новини: Національний музей Голодомору-геноциду*. URL: https://holodomormuseum.org.ua/news-museji/represovanyj-zoshyt-33-j-rik-unikalnyj-eksponat-potrapyv-do-muzeiu-holodomoru/

12. «Репресовані» щоденники. Голодомор 1932–1933 років в Україні / упоряд., вступ. ст., заг. ред. Я. Файзуліна / Укр. ін-т нац. пам'яті. Київ : Фенікс, 2018. 352 с.

13. Український голокост. 1932–1933: свідчення тих, хто вижив / упоряд. Ю. Мицик (керівник проєкту) та ін. ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.» та ін. Київ : Києво-Могилян. акад. 2003–2014. Т. 7 / Канад. ін-т укр. студій Альберт. ун-ту (Едмонтон). 2010. 542 с.

14. Шаповал Ю. Історична пам'ять про Голодомор: втрата та віднайдення. У Шаповал Ю., Нагорна Л., Бойко О. [та ін.]. *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід* / за заг. ред. Ю. Шаповала. Київ : ІПІЕНД, 2013. С. 142–166.

15. Kasianov G. Memory Crash. The Politics of History in and around Ukraine. Budapest-Vienna-New York : CEU Press, 2022.

16. Kasianov G. Holodomor and the Holocaust in Ukraine as Cultural Memory: Comparison, Competition, Interaction. *Journal of Genocide Research*. 2022. No. 24 (2). Pp. 216-227.

References

1. Kovalenko, L. B., & Maniak, V. A. (Comps.). (1991). 33-i: holod: Narodna knyha-memorial [1933: Famine: A people's memorial book]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian].

2. Danylenko, V. M. (Resp. comp.). (2010). Holodomor 1932-1933 rokiv v Ukraini za dokumentamy HDA SBU: Anotovanyi dovidnyk [The Holodomor of 1932-1933 in Ukraine based on documents of the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine: An annotated guide]. Lviv: Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu [in Ukrainian].

3. Hrynevych, V. (2012). Nepryborkane riznoholossia: Druha svitova viina i suspilno-politychni nastroi v Ukraini, 1939 – cherven 1941 rr. [Unbridled polyphony: World War II and socio-political moods in Ukraine, 1939 – June 1941]. Kyiv–Dnipro: Lira [in Ukrainian].

4. Davydiuk, R. P., & Zhyviuk, A. A. (2008). "Pochutysia odnym nerozryvnym zi svoimy bratamy i sestramy Velykoi Ukrainy": Vidlunnia Holodomoru 1932-1933 rr. na Rivnenshchyni ["To feel inseparable from

our brothers and sisters of Greater Ukraine": Echoes of the Holodomor of 1932-1933 in the Rivne region]. Rivne: Rivnenska drukarnia [in Ukrainian].

5. Danylenko, V. (2010). Holodomor 1932-1933 v Ukraini: Informatsiini resursy dokumentiv HDA SBU [The Holodomor of 1932-1933 in Ukraine: Information resources of documents from the HDA SBU]. In V. M. Danylenko (Ed.), L. Aulova, & V. V. Lavreniuk, *Holodomor 1932-1933 rokiv v Ukraini za dokumentamy HDA SBU: Anotovanyi dovidnyk* (pp. 31-51). Kyiv [in Ukrainian].

6. Kasianov, H. (2018). Rozryta mohyla. Holod 1932-1933 rokiv u politytsi, pamiati ta istorii (1980-ti – 2000-ni) [The unburied grave: The famine of 1932-1933 in politics, memory, and history (1980s-2000s)]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

7. Kasianov, H. (2010). Danse macabre: Holod 1932-1933 rokiv u politytsi, masovii svidomosti ta istoriohrafii (1980-ti – pochatok 2000-kh) [Danse macabre: The famine of 1932-1933 in politics, mass conscience, and historiography (1980s – beginning of 2000s)]. Kyiv: Nash chas [in Ukrainian].

8. Kyrydon, A. (2013). Temporalni stsenarii reprezentatsii kolektyvnoi pamiati [Temporal scenarios of representing collective memory]. In Yu. Shapoval (Ed.), *Kultura istorychnoi pamiati: yevropeiskyi ta ukrainskyi dosvid* [Culture of historical memory: European and Ukrainian experience], pp. 79-92. Kyiv: IPIEND [in Ukrainian].

9. Veselova, O., Nikiliev, O. (Comps.). (2009). Pamiat narodu: Henotsyd v Ukraini holodom 1932-1933 rokiv. Svidchennia [Memory of the people: Genocide in Ukraine by famine of 1932-1933. Testimonies] (Book 1). Kyiv: Kalita [in Ukrainian].

10. Veselova, O., Nikiliev, O. (Comps.). (2009). Pamiat narodu: Henotsyd v Ukraini holodom 1932-1933 rokiv. Svidchennia [Memory of the people: Genocide in Ukraine by famine of 1932-1933. Testimonies] (Book 2). Kyiv: Kalita [in Ukrainian].

11. Natsionalnyi muzei Holodomoru-henotsydu. (2020, November 23). "Represovanyi" zoshyt "33-y rik": Unikalnyi eksponat potrapyv do Muzeiu Holodomoru [The "repressed" notebook "The year 1933": A unique exhibit enters the Holodomor Museum]. Retrieved from https://holodomormuseum.org.ua/news-museji/represovanyj-zoshyt-33-j-rik-

unikalnyj-eksponat-potrapyv-do-muzeiu-holodomoru/ (Last accessed: 20.01.2024) [in Ukrainian].

12. Faizulin, Ya. (Ed.). (2018). "Represovani" shchodennyky. Holodomor 1932-1933 rokiv v Ukraini ["Repressed" diaries: The Holodomor of 1932-1933 in Ukraine]. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

13. Mytsyk, Yu. (Ed.). (2010). *Ukrainskyi Holokost. 1932-1933: Svidchennia tykh, khto vyzhyv* [The Ukrainian Holocaust, 1932-1933: Testimonies of survivors] (Vol. 7). Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Press [in Ukrainian].

14. Shapoval, Yu. (2013). Istorychna pamiat pro Holodomor: Vtrata ta vidnaidennia [Historical memory of the Holodomor: Loss and rediscovery]. In Yu. Shapoval (Ed.), *Kultura istorychnoi pamiati: yevropeiskyi ta ukrainskyi dosvid*, pp. 142-166. Kyiv: IPIEND [in Ukrainian].

15. Kasianov, G. (2022). Memory crash: The politics of history in and around Ukraine. Budapest, Vienna, & New York, NY: Central European University Press.

16. Kasianov, G. (2022). Holodomor and the Holocaust in Ukraine as cultural memory: Comparison, competition, interaction. Journal of Genocide Research, *24*(2), 216-227.

Отримано / Received 06.03.2026
Прийнято / Accepted 31.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Tetiana Boriak,
Dr. Sci. (History), Associate Professor, Researcher,
History Faculty, Vilnius University
Universitety St. 7, LT-01122, Vilnius
e-mail: tetiana.boriak@fulbrightmail.org
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7472-0014

THE RED/SOVIET ARMY OF THE 1930S–EARLY 1940S AS A SOCIAL ENVIRONMENT FOR THE FORMATION AND TRANSMISSION OF COLLECTIVE MEMORY ABOUT THE HOLODOMOR

The purpose of the article is to identify the characteristics of the way memories of the Holodomor were preserved among Red/Soviet Army soldiers as a

component of Ukrainian society, and to analyze these memories as a marker of public opinion in the form of socio-political attitudes: discreteness or continuity, sources of formation, core of remembrance, and channels of transmission. **Methodology.** The research is grounded in the principles of historicism and objectivity, with the primary methodologies employed being periodization and source analysis. **Scientific novelty.** The results of the analysis of historical sources are presented to confirm the conclusions of other scholars regarding the continuity of memories of the Holodomor using the example of the Red/Soviet Army. **Conclusions.** Despite the simplified source base caused by the absence of original documents, eliminated by the secret police and military/war censorship, the preserved historical sources allow us to speak of sporadic mentions of the famine in the information space of the Red/Soviet Army during and immediately after Holodomor, in the 1930s – beginning of the 1940s. The article demonstrates that these memories led to the establishment of a specific network for disseminating information about the Famine. The author highlights the following channels of information and memory transmission on Holodomor: questioning of the political leaders in the Army and open disagreement with their propaganda; refusal of party tickets; bringing of surrogate bread from starving villages; dialogue with other Red Army soldiers about the famine in the countryside; composition of poems and leaflets etc. The consolidation of these memories has been proven, as evidenced by comparisons of current events with the 1933 famine. The author's use of historical sources clearly demonstrates the advantage held by Yu. Shapoval's and V. Hrynevych's approaches on the continuity of memory and the limitations of G. Kasianov's concept for constructing Holodomor memory. Ultimately, the study proves V. Hrynevych's thesis about the memory of the Holodomor as a safeguard against the imposition of Soviet Russian-centered identity.

Keywords: Holodomor, Red/Soviet Army, memory of the Holodomor, transmitting of collective memory, repressions of the 1930s, Soviet totalitarianism, denial of the Holodomor, 1930s resistance

https://doi.org/10.15407/np.77.511
УДК 32:316.75]:[172.15+321](091)(477)“189/192”

Надія Шип,
доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник,
Інститут рукопису
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
вул. Володимирська, 62, Київ 01033, Україна
e-mail: nadia.shyp@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1309-1509

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ ФЕДЕРАЛІЗМУ ДО ДЕРЖАВНОГО САМОСТІЙНИЦТВА УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XIX – ДРУГЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ XX СТ.)

Мета дослідження*: довести*, що науковий доробок інтелектуальної еліти у розробку теоретичних засад українського державотворення є важливою складовою вітчизняної історії; *підтвердити* важливість вирішення «українського питання» у процесі державотворення; *відтворити* поступову еволюцію ідеї федералізму до самостійництва та спроби їх втілення під час Української революції 1917–1920 рр. **Наукова новизна.** У статті *репрезентовано* історіософський аспект боротьби патріотичної еліти за створення Української самостійної незалежної держави. Анонсом політизації державницького руху *визначено* межу XIX–XX ст. *Зафіксовано* наявність в Україні двох векторів політичної орієнтації: зовнішній – федералістичний і самостійницький та внутрішній – національний і соціальний, що сукупно становили теоретичне підґрунтя державотворчої ідеї у її поліваріантності. *Підтверджено,* що в середовищі політичного істеблішменту не завжди існував консенсус у наданні пріоритету національній чи соціальній свободі або їх поєднанню. Також давалася взнаки амбівалентність української ідентичності й тиск більшовицької Росії, що завершився встановленням Радянської влади в Україні у 1919 р. Отже, на той час мета досягнення національної і політичної емансипації не зреалізувалась.

Ключові слова: «українське питання», федералізація, самостійність, Українська Центральна Рада, універсали

Актуальність теми дослідження. У світлі теперішніх міжнародних подій особливо чутливим серед науковців та в українському

© Н. Шип, 2026

соціумі стало питання російсько-українських відносин в історичній ретроспективі. Проблема державотворення була і залишається актуальною, адже незалежний статус Україна здобула в 1991 р., а тепер у вирі російсько-української війни, розв'язаної проти неї Російською Федерацією у 2022 р., захищає свій суверенітет. **Колесо історії повертається назад.** Деякі непрофесійні, а іноді замовні фахівці оприлюднюють у соціальних мережах сенсаційно-спекулятивні матеріали для непідготовленої аудиторії про революцію 1917–1920-х років. Вони виконують таку місію з метою *кореляції*, а то й необґрунтованого перегляду теоретичних концепцій історії України. Є підстави тлумачити такі дії як намагання переформатувати історичну пам'ять співвітчизників. Аналогічна практика існує не лише в Україні, а й у сусідніх державах, зокрема, в Російській Федерації, де «соловйовський політпросвіт» пропагує путінські історичні наративи, якими той намагається виправдати російську агресію проти суверенної України. Суспільство потребує правдивої наукової інформації.

Аналіз досліджень і публікацій. У пошуках семантичного визначення історіографії як окремої галузі знання, у XIX – на початку XX ст. з'явились «історія думок», «історія переконань», «історія поглядів». Наприкінці XX ст. «історію думок» змінила «інтелектуальна історія», коли «фокус дослідження спрямований на конкретний аспект або сферу людської діяльності» [16, с. 50–51]. Відповідно, цей нарис за характером відтворення процесу трансформації державотворчих ідей в Україні належить до цього сегменту історієписання. В історіографії, крім принципово наукових, існує чимало праць українських, російських та зарубіжних авторів, у яких з різних причин подається неправдива історія України і Росії, їхніх взаємовідносин. Поступово вони піддаються історіографічним аналізам, але констатувати, що історична істина вже досягнута, не вистачає підстав, хоча покроково до неї рухаємось. Професор Гарвардського університету (США) С. Плохій, автор всеохоплюючої інтелектуальної біографії М. Грушевського, відтворив його роль у створенні національної версії українського історієписання на відміну від російського наративу про триєдиний великоруський народ, обґрунтував історико-політичні підвалини автономістично-

федералістичної концепції розбудови української держави [19]. Опрацьовуючи наукову літературу, слід враховувати тенденції різних часових періодів та історичних шкіл. На це звертав увагу М. Драгоманов, усвідомлюючи, що політична наука в конкретно-історичному часі відчуває вплив суспільно-політичних рухів. Його основними світоглядними принципами були лібералізм, космополітизм і федералізм, які засвідчували неординарність поглядів та не залишали сторонніми його сучасників і наступників [6, 9]. Засновником автономістсько-федералістичної моделі української державності є М. Грушевський, праці якого з відповідними корективами згідно з конкретно-історичними обставинами становили теоретичне підґрунтя у державотворчій діяльності до 1917 р. включно [7, 8]. Вагомий внесок у вивчення різних аспектів історії Української революції 1917–1920 рр. зробили О. Лотоцький [13], В. Верстюк [2, 3, 4], Г. Касьянов [10] та ін. У цій авторитетній когорті науковців чільне місце посідає В. Винниченко – учасник тих історичних подій, який зсередини їх аналізував, відчуваючи всю напругу ситуації та без прикрас виклав у спогадах під назвою «Відродження нації» [5]. Проблема федералізму не втрачає своєї актуальності в сучасному глобалізованому світі. Так, дослідження українського федералізму Г. Корольовим є історіософським осмисленням кінцевого результату національно-визвольної боротьби за утворення самостійної держави. Книжка містить словник ключових термінів, що дає змогу читачеві глибше занурюватись у цю доволі складну проблему [12]. У колективній праці німецьких, польських, російських та українських учених аналізується політика різних країн стосовно українського питання і національної державності України [22, с. 8]. Зрештою, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України В. Солдатенко, доробок якого у вивченні вітчизняної історії революційного та постреволюційного періодів важко переоцінити, усебічно проаналізував наукові концепції Української революції та національної соборності. Учений загострив увагу на дискусійних питаннях стосовно оцінок і поступової еволюції поглядів окремих учасників тогочасного суспільно-політичного процесу. Він закидає деяким теперішнім дослідникам, які соціалістичну революцію називають протиприродним явищем, що заслуговує лише негативних

оцінок. Одночасно на фасад історії ними висувається національне питання, якому соціальне ніби суперечило. Доведенням життєздатності концепції соціальної (соціалістичної) революції 1917–1920 рр. є праці її учасників і перших дослідників: М. Грушевського, В. Винниченка, В. Дорошенка та ін. Вони засвідчують: «Єдність соціальних і національних інтересів, завдань були основоположним, логічним, конструктивним стрижнем концепцій, на які мобілізувалися мільйонні маси українства» [20, с. 14, 15]. Увесь історіографічний арсенал є науковою платформою цієї розвідки, яка становитиме окремий сюжет розширеного вивчення сучасного бачення російсько-українського минулого. Враховуючи, що українські землі зазначеного періоду перебували у складі Австро-Угорської імперії (дуалістичної монархії) та Російської імперії, у цьому разі йдеться про підросійську Україну. Тема потребує подальшого комплексного, об'єктивного аналізу всіх складових суспільно-політичного процесу та участі у ньому політичних партій без надання ідеологічних та політичних преференцій.

Мета статті – *довести*, що науковий доробок інтелектуальної еліти у розробку теоретичних засад українського державотворення є важливою складовою вітчизняної історії; *підтвердити* важливість розв'язання «українського питання» у процесі державотворення; *відтворити* поступову еволюцію ідеї федералізму до самостійництва та спроби їх втілення під час Української революції 1917–1920 рр.

Виклад основного матеріалу. Федералізм як державно-правова доктрина і суспільно-політична ідея має глибоке історичне коріння і, звичайно, відмінності у тлумаченні його суті відповідно до епохи і країни. Українська федералістична ідея притаманна українському визвольному рухові у боротьбі за незалежність. Остання в народному середовищі й інтелігенцією сприймалась неоднозначно. М. Драгоманов федералізм пов'язував із політичною і соціальною свободою громадян в усіх сферах життя. Його федералістичні ідеї базувались на демократичних засадах, які він репрезентував у програмі місцевої та крайової автономії, що загалом означало «суспільство соціальної рівності, вільну федерацію вільних громад». Це становило основу т. зв. «громадівського соціалізму», розроблену спільно з С. Подолинським і М. Павликом та викладену у «Передньому слові

до "Громади"[1]». Паралельно мислитель розробляв питання створення федерації слов'янських народів, де не повинно бути зверхності однієї народності над іншою, політичного централізму та бюрократії. Він не вважав революцію доцільним методом суспільно-політичних перетворень у тогочасній Росії, застерігаючи від можливої зміни «самодержавного деспотизму колективним революційним деспотизмом». План суспільно-політичних трансформацій М. Драгоманова передбачав децентралізацію та федерацію, причому федерацію не національну, а політичну [9, с. 66, 67]. Вплив драгоманівської федералістичної концепції державотворення відчувався в українському національному русі до початку XX ст., знаходячи прихильників і пізніше, разом з ідеєю самостійництва. Характерною ознакою політичного світогляду М. Драгоманова була системність. Він не заперечував інші погляди, «навіть діаметрально протилежні, якщо вони становитимуть систему», відхилити яку можна, створивши альтернативну концепцію державотворення, чи то замість федерації проголосити прагнення здобути політичну самостійність, що на той час видавалось лише бажанням [6, с. 94]. Водночас федералістичні та соціалістичні ідеї цього масштабного мислителя критикував І. Франко. Критику Великим Каменярем драгоманівського федералізму пом'якшує Л. Нагорна, пояснюючи причину відсутності у нього конкретизації не безпорадністю, а тим, що його ідеї були умоглядними й випереджали час. У політичному дискурсі вони набули популярності внаслідок революції 1905–1907 рр. в Російській імперії [15, с. 7].

В історіософії політизація українського державницького руху не позначається якоюсь конкретною датою або подією, а характеризується поступовою зміною суспільно-політичних поглядів нового покоління українських діячів, які усвідомили, що україно-фільство зробило свою позитивну справу з прищеплення українцям відчуття своєї етнічності. Це спонукало активну молодь узяти національно-державницьку справу до своїх рук. Підтвердженням цьому є заснування у Каневі студентського «Братерства тарасівців»

[1] «Громада» – перший український безцензурний громадсько-політичний і літературно-науковий збірник/журнал, який видавався у Женеві М. Драгомановим (5 випусків: 1878-1879 та 1882 рр.).

(1891р.), державницький план якого полягав у збереженні нації в межах демократичної федеративної Росії. На жаль, 1893 р. члени Харківського осередку згаданого товариства потрапили під арешт. Однак справа молодих українців не загубилася [17, с. 202, 203]. Про актуалізацію проблеми державотворення свідчить твір Ю. Бачинського «Україна irredenta» *(«уярмлена». – Н. Ш.),* виданий 1895 р. Молодий автор (ідейний марксист-соціаліст) поставив завданням дослідити «фактичний стан відносин теперішньої України (австрійської і російської), а розслідивши його і віднайшовши дорогу, по котрій піде дальший розвиток тих відносин», розробити відповідну програму практичних дій [1, с. 6]. В. Дорошенко у передмові до цієї книги зазначив її роль в історії розвитку української національної свідомості: «Замість туманного народовства в одній *(Галичина. – Н. Ш.)* й подібного до нього українофільства в другій *(Велика Україна. – Н. Ш.*) щораз із більшою силою проявляється активний політичний рух, що не заскреплюється вже в своїх локальних межах, а навпаки, хоче їх розсунути, вийти поза них, ставлячи своєю метою державну самостійність цілої української території», що по суті є виявом української національної свідомості. Одночасно він дорікає авторові за прихильність до соціально-економічної теорії К. Маркса, щоправда, пояснивши це відсутністю в Україні відповідної літератури [1, с. V, XX, XXI, XXVIII]. Державницька ідея самостійності, але в межах зреформованої самодержавної Росії, також була закладена в опублікованій брошурі М. Міхновського «Самостійна Україна» (1900 р.). Мета боротьби визначалася здобуттям Україною самостійного вільного розвитку від Карпат аж до Кавказу під гаслом: «Україна для українців». Проте вона не стала у повному розумінні програмою створеної того самого року у Харкові Революційної української партії (РУП), оскільки не всіх партійців задовольняло у ній надання переваги національному питанню над соціальним. Приміром, М. Порш вважав прийнятною моделлю державотворення національно-територіальну автономію, а в подальшому вирішувати питання самостійності. Невдовзі партія змінила свою позицію, прикривши ідею самостійності соціалістичною і розкололася на УСДРП (Українська соціал-демократична робітнича партія), у програмі якої зафіксована майбутня демократична модель

державного устрою Росії, де Україна матиме автономні права. Друга її група склала Українську народну партію (УНП), яка так само, як і Українська соціал-демократична спілка («Спілка») послуговувалася гаслом «Україна для українців». Загальне прагнення усіх партій полягало у виборюванні національних прав українського народу [4, с. 378, 379, 382]. Отже, на межі XIX–XX ст. в Україні розпочався політичний етап національно-визвольних змагань, основне завдання яких на Наддніпрянщині до початку Першої світової війни полягало у домаганні визнання українців окремою нацією в тандемі з росіянами в «оновленій Росії». І тоді ж під впливом революційних подій 1905–1907 рр. в Російській імперії на порядку денному загострилось «українське питання», зокрема української мови, яке не знайшло вирішення упродовж попередніх десятиліть. У вирі революційних подій царат вимушено провів низку реформ, щоб нейтралізувати протестні настрої в суспільстві. У 1906 р. ухвалено першу, так би мовити, неповноцінну, Конституцію, яка по суті лише обмежувала владу царя. *(Як відомо, спробу запровадити конституційний лад для Гетьманщини та Наддніпрянської України зробив у 1710 р. Пилип Орлик).* Революція підштовхнула до створення законодавчого органу в Росії – Державної думи (чотири скликання: 1906 р., 1907 р., протягом 1907–1912 та 1912 – початку 1917 рр.), що передбачало вирішення одного з важливих питань багатонаціональної імперії – *національного.* Певним чином Державна дума сприяла об'єднанню зусиль українців у виборюванні національних прав. Депутати утворили фракцію – т. зв. «Український парламентський клуб», яка вважала, що політичні і національні відносини у Російській державі мають будуватись на засадах федералізму. Фракція розробляла Декларацію про автономію України. У 1906 р. на установчих зборах було вирішено: 1) встановити співробітництво з українською фракцією Петербурзької громади Української демократично-радикальної партії (УДРП, 1905–1908 рр.), в якій гуртувалися Б. Грінченко, Ф. Матушевський, С. Єфремов, Є. Чикаленко та ін.; 2) створити дві комісії: для захисту українських інтересів та пропаганди питання про автономізацію України (П. Чижевський, М. Ковалевський та ін.), а також комісії для розробки законопроєкту про мову (О. Лотоцький, П. Стебницький,

О. Русов). Зокрема, остання пропонувала запровадження у початкових школах викладання народними мовами, визнання всіх прав української мови, залишаючи за російською статус загальнодержавної [11, с. 79]. Згадана декларація відзначалась не лише прагненням національно-територіальної автономії, а й демократизмом у вирішенні мовного питання. Запропоновані законопроєкти І Держдума (працювала близько двох місяців) не ухвалила. У ІІ Думі (працювала три місяці) українська фракція розширила декларацію, доповнивши пункти про народну освіту, але внести на розгляд не встигла. Питання про відокремлення України від Росії не стояло в порядку денному ні в І, ні в ІІ Держдумах. Українські депутати вважали, що воно порушить рівновагу Європи і спровокує втручання чужоземців та нове поневолення. Українські вчені, які досліджують політичні системи ХХ ст., припускають у цьому стримуючий фактор або просто нерішучість депутатів через бажання пристосуватися в умовах нестабільності [21, с. 65]. Розпуск ІІ Державної Думи означав початок політичної реакції. Намагання самодержавних службовців продовжувати тримати у кайданах українську мову як головний критерій національної ідентичності наражалося на спротив інтелектуалів. Серед них впливовою особистістю був П. Стебницький (1862–1923 рр.), який після закінчення навчання на фізико-математичному факультеті університету св. Володимира переїхав до С.-Петербурга, де виявив себе не лише як професіонал, обіймаючи високі державні посади, а й як справжній український патріот. Там він з «общеросса» перетворився на ідейного українця, по суті очоливши місцеву громаду: керував «Благотворительным обществом издания общеполезных и дешевих книг» («Благодійне товариство»), став членом українського клубу «Громада», виступав захисником українського слова від цезурних утисків тощо [21, с. 22–23, 25].

За спостереженням О. Лотоцького, у Петербурзі в інтелігентному середовищі були люди з різними культурно-національними і політичними поглядами. Вони важко йшли на компроміси, сподіваючись на добрі наміри російських демократів, які виступатимуть за дотримання національних прав українців та інших народів, що населяли Російську імперію. Проте історія спростувала марні

сподівання. Та була й спільнота небайдужих українців, яку очолив П. Стебницький, суголосний за поглядами з О. Лотоцьким, хоча і з ним іноді розходилися в деяких питаннях [13, с. 644, 647, 650, 666, 673]. Високо оцінюючи понад 35-літню працю П. Стебницького на культурно-науковому фронті, О. Лотоцький зазначав, що люди такого типу «своєю муравлиною роботою» підготовляли ґрунт для молодшого покоління українолюбців. Він називав його «чистим лицарем громадської праці – безперестанної, упертої, незламної. <…> Доля дала мені правдиву приємність близько товаришувати з П. Я., – ми, як два воли, були впряжені в одне ярмо громадської роботи, і мені, може, найвидніше, яка це була велика сила – розумова й моральна – в українській справі» [13, с. 656, 660]. П. Стебницький належав до категорії української інтелігенції, яка поділяла ліберально-демократичні цінності: С. Єфремов, Б. Грінченко, В. Доманицький, Є. Чикаленко та ін. Їхні суспільно-політичні позиції базувались на прагненні консолідації зусиль представників соціалістичної та ліберальної течій загальноросійського визвольного руху з урахуванням соціальної та національної складової. На початку ХХ ст. для нього був прийнятним автономний державний устрій Росії, де б т. зв. «недержавні» народи мали широку краєву автономію, й українці самостійно задовольняли свої економічні та культурні потреби, а «українське питання» зникло б із політичного простору, сприяючи налагодженню добросусідських стосунків. П. Стебницький тоді вважав його внутрішнім у російській державі, вирішити яке можна демократичним способом. Потрібно лише припинити залякування суспільства політичним сепаратизмом, як «охрестили» російські чиновники український державницький рух. П. Стебницький наголошував на головному завданні українців: національно-культурному відродженні й національно-культурній автономії. Він намагався з'ясувати причини й накреслити шляхи подолання непорозумінь між обома народами. Необізнаність у справжніх намірах українського руху маємо усунути інформативним шляхом через пресу, вважав він [18, с. 44, 45, 47]. Однак розгортанню відповідної діяльності перешкоджав посилений контроль за культурно-просвітницькою сферою, запроваджуваний цирку-

ляром міністра внутрішніх справ П. Столипіна (20 січня 1910 р.), спрямованим проти «инородческих» культурно-просвітніх товариств і союзів. У ньому до інородців зараховані й українці всупереч своїм же твердженням про «єдиний і неділимий» російський народ (росіяни, білоруси й українці). Парадокс? Тут діяв інстинкт самозбереження, адже привід «сепаратизму» українців не давав спокою царським властям. У такій антиукраїнській атмосфері різко постала необхідність з'ясування суті українського питання для російського суспільства і зокрема україножобської державної та політичної верхівки. Тим паче, з'явилася сумнозвісна праця С. Щоголєва «Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма» (1912 р). Його наклепи та інших україножобів стимулювали українців дати відсіч і просвітити російську громадськість щодо суті українського національного руху, його вимог та перспектив. Ініціатором створення, умовно кажучи, посібника з українського питання виступив український патріот, демократ, публіцист і меценат Л. Жебуньов (1851–1949), а виконавцями – О. Лотоцький та П. Стебницький [14, с. 97–98]. В результаті у 1914 р. часопис «Украинская жизнь»[1] опублікував книжку «Украинский вопрос» (1917 р. вийшло третє видання), де порушувалась актуальна тема, яка турбувала українську та російську громадськість. У ній розкривалася суть українського національного руху, ідейні орієнтири якого сформульовано у федералістичному дусі: *«Політична розсудливість говорить, що вільний розвиток української національності не лише сумісний з державним ладом оновленої Росії, але і повинен сприяти її всебічному економічному піднесенню і зростанню його політичної могутності. Цьому ніяк не суперечить прагнення українців до встановлення в Росії федералістичного устрою»* [25, с. 186].

Політична ситуація змінилась у буремні революційні роки наприкінці другого десятиліття XX ст., і лише тоді гасла українських патріотів сфокусувалися на виборюванні державної самостійності. Варто звернути увагу на неоднозначні тлумачення понять: «політична самостійність», «сепаратизм», «федералізм». Як відомо,

[1] «Украинская жизнь» – щомісячний російськомовний часопис за редакцією С. Петлюри та О. Саліковського (М., 1912–1917): *Енциклопедія історії України*. Т. 10: Т –Я. Київ : Наук. думка, 2013. 784 с. – С. 220.

ідею автономізації України у складі федеративної Росії генерував М. Грушевський. У збірнику його статей і заміток (Спб. 1907 р.) містяться публікації з різних питань: «Єдність чи розпад Росії?», «Український П'ємон», «Наші вимоги» та ін. Мета публікацій полягала у привернення уваги до проблеми культурно-національного розвитку українців – однієї з найчисленніших, так би мовити, «недержавних» народностей. На початку XX ст. їхня чисельність становила близько 34 млн осіб, з яких близько 30 млн мешкало в Російській імперії, тобто 85 %. Українська народність – одна з трьох гілок східного слов'янства, особливо з XIX ст. зазнавала постійних утисків з боку царських чиновників (заборонні заходи стосовно українського друкованого слова 1863, 1876, 1881 рр.), коли «сепаратизм» та «українофільство» вживалися ними як синоніми [7, с. 13, 22]. М. Грушевський засуджує асиміляторську політику царату, спрямовану на нівелювання історичної пам'яті й національної свідомості українців. Учений називає це «збереженням єдності російського народу, <…> тобто приведення української народності (і білоруської) до великоруського знаменника» [7, с. 29]. Він категорично не погоджувався з тим, що українське питання можна вирішити лише зняттям заборони, аргументуючи протиприродністю і надалі залишати українську народність як «будівельний матеріал» для великоруської культури [7, с. 41]. М. Грушевський гостро ставив питання про єдність чи розпад Росії, яка складається з різних племінних утворень. Якщо єдність розуміти як внутрішній зв'язок, то виходить, що такого Росія не має. Запобігання її розпаду він вбачав у запровадженні принципу «національно-територіальної та обласної автономії і забезпеченні національних прав усіх народностей на їхніх територіях і поза них» [7, с. 66, 67]. Як підкреслює В. Верстюк, національно-територіальна автономія та федерація не означали відмову від суверенності. Частина політичної еліти бажала позбутися державного централізму [2, с. 417]. Як уже зазначалось, існували й інші державотворчі концепції: самостійну Україну в територіальних межах етнічних українців проголошував М. Міхновський; В. Липинський вважав політичну самостійність України у повній незалежності ні від кого; тлумачення федералізму П. Стебницьким відрізнялося від

драгоманівського наданням головної уваги принципам свободи політичної, свободи людини і громадянина. Несфокусованість у політичному сегменті ідеї самостійності, коректне ставлення до російської влади і т. зв. малоросійська ідентичність створювали ґрунт для просування українськими політичними діячами автономістичної концепції державотворення у складі федеративної Росії. Г. Корольов розглядає український федералізм як «лояльний» проєкт державотворення, в якому поєднуються демократизм, рівноправність народів і націй, можливість розробки різних політико-ідеологічних концепцій національно-визвольного руху [12, с. 4, 142].

Лояльність українського політичного істеблішменту відійшла у бік унаслідок лютневої революції 1917 р. в Петрограді та створення Тимчасового уряду, який мав діяти до скликання Всеросійських установчих зборів. У результаті тривалих дискусій українських істориків щодо наукового визначення змісту і хронологічних меж тогочасної політичної і соціально-класової боротьби вирішено: називати «Українською революцією» всі події, що відбувалися на українських землях упродовж 1917–1920 рр. Разом з тим, в історіографії існують й інші версії стосовно її тривалості, пов'язані як із внутрішніми, так і зовнішніми обставинами: від 1917 до 1921, 1922, 1923 рр., навіть від початку Першої світової війни 1914 р. і до 1921 р. [10, с. 129, 131]. На нашу думку, більш обґрунтованим є датування завершення революції 1920 р. – *Варшавський договір, тобто Договір «Пілсудський – Петлюра»* або 1921 р., *коли був підписаний Ризький мирний договір з Польщею,* які найчастіше вживаються в науковій літературі[1]. Падіння абсолютизму в Росії сколихнуло народи, які входили до її складу, на боротьбу за політичну свободу. М. Грушевський намагався цю ситуацію використати для здобуття Україною національної й територіальної автономії у складі Росій-

[1] Останнім часом деякі історики події в Петрограді 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. почали називати «переворотом, керованим більшовиками». А далі «українські більшовики спробували повторити сценарій 25 жовтня в Києві. <…> згодом влада в місті мирним шляхом перейшла до Центральної Ради» [25, 137]. І виходить, що в Україні це революція, а в Петрограді – переворот? *Через обмежений обсяг статті, раджу поцікавитись науковими визначеннями понять:[«державний переворот», «соціальна революція» (буржуазна, буржуазно-демократична, соціалістична)].*

ської Федеративної Республіки. У разі відмови з боку Тимчасового уряду українці можуть розгорнути прапор самостійності на кшталт прихильників М. Міхновського. М. Грушевський вважав, що гасла незалежності тоді були не на часі через недостатню потужність українського руху [19, с. 86]. Для української політичної еліти то був сигнал до активізації практичної діяльності з вирішення політичних, культурно-національних і соціальних проблем. Несподіваність і неординарність ситуації сприяла пробудженню національної свідомості насамперед в освічених колах українського суспільства, які вже давно теоретично готувалися до реалізації своїх державотворчих планів. У містах виникали ради, а в Києві створено всеукраїнський координаційний центр – **Українську Центральну Раду (УЦР)** на чолі з М. Грушевським [4(17) березня 1917– 29 квітня 1918)]. Всеукраїнський національний конгрес [6(19) – 8 (21) квітня 1917 р.] заклав підвалини українського державотворення, перетворивши УЦР з київської на Всеукраїнську. Стрімкий розвиток подій був спричинений некерованими діями як у Петрограді, так і в Україні. Найголовніше питання, що постало перед політичною елітою: якої форми незалежності слід домагатися. М. Грушевський вважав прийнятною автономістсько-федералістичну форму державності. Відповідаючи на запити громадян, що надходили до УЦР, він розтлумачив суть національно-визвольних змагань, зафіксувавши їхню кінцеву мету: «Україна мусить мати широку автономію в федеративній Російській республіці» [8, с.11]. Озвучену державницьку ідею підтримувала більшість українських політичних партій: «есдеків, есерів, есефів, трудовиків, народних соціалістів». Самостійницьку концепцію державного будівництва сповідувало декілька політичних утворень: «Союз української державності, Братство самостійників, Військовий клуб ім. П. Полуботка» тощо [24, с. 110, 111, 112].

Щоб не загубитися в ланцюжку тих революційних подій, загострених стосунках УЦР з Тимчасовим урядом, схематично можна схарактеризувати, як український визвольний рух під проводом політичної еліти впевнено рухався до реалізації своєї державницької програми. Динамізм і різноманітність подій восени 1917 р. вражають: на IV з'їзді УСДРП (30 вересня – 3 жовтня 1917 р.)

вирішено активізувати справу державного будівництва України, яка має бути у федеративному зв'язку з Російською республікою, а по можливості й з європейськими; нагодою для цього стала Жовтнева революція в Петрограді 25–26 жовтня (7–8 листопада) 1917 р., внаслідок якої встановлено радянську владу; УЦР, проголосивши ІІІ Універсалом (7 (20) листопада 1917 р. Українську Народну Республіку, по суті, відновила державний статус України, не пориваючи федеративних зв'язків з Росією. Наприкінці грудня 1917 р. стали очевидними розходження УЦР і радянської влади щодо подальших шляхів розвитку України. Почали формуватися дві політичні моделі державотворення – парламентська (УЦР) і радянська (Республіка Рад). УЦР не визнала рішення Першого Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів у Харкові (11–12 (24–25) грудня 1917 р.), який проголосив утворення Української Радянської Республіки Рад [24, с. 154, 157]. Відтоді посилилися внутрішні неузгодженості всередині УЦР і зростало невдоволення в суспільстві, адже з'явилась альтернативна суспільно-політична сила, яка докорінно змінювала суспільний лад і знайшла прихильників в Україні. Внаслідок цього виникли розбіжності у баченні майбутньої державності і взаємостосунків з новою владою в Росії. По суті в Україні сформувалися два органи влади і, відповідно, дві політичні системи. На порядку денному постало питання вибору подальшого вектора державного будівництва: федералізм чи самостійність. На VIII сесії УЦР 9 (22) січня 1918 р. було проголошено IV Універсал. У поясненні мотивів його ухвалення зазначалось: це потрібно з метою запобігання продовження війни, яку петроградський уряд не збирається завершувати. Для того, щоб ніхто не ставав нам на перешкоді встановити бажаний мир, УЦР оповіщає всіх громадян України: «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу» [23, с. 102, 103]. Відомий дослідник історії Української революції В. Верстюк, порівнюючи ІІІ та IV Універсали, вважає їх не двома різними концепціями державності – федералістичної і самостійницької, а різними тактиками побудови держави, зокрема IV – спрямованим у майбутнє [3, с 4, 11]. Те, що задекларовано в Універсалі, в реальності не відповідало тодішнім

реаліям, що розуміли й самі провідники УЦР. В. Винниченко, який є автором усіх декларацій, універсалів та законодавчих проєктів Української Народної Республіки, пояснював, що за відсутності в Україні органів управління і господарювання, у нас бракує досвіду державного будівництва і фахівців (є політемігранти, адвокати, журналісти, вчителі). Були і соціальні проблеми, з якими зіткнулася УЦР. Крім того, ситуативне звернення за допомогою до Німеччини й Австро-Угорщини призвело до небажаних наслідків. Загалом політика європейських лідерів позбавила українську державність перспективи у післявоєнному переустрої світу, зазначав В. Винниченко [5, с. 309, 311]. Немає потреби та й нами не ставилося завдання викладати перипетії тогочасної революції і громадянської війни. У 1919 р. Раднарком РСФРР вирішив зробити другий похід (після невдачі навесні 1918 р.) з метою утвердити свій контроль на українських землях. Червона армія, підтримана більшовиками й прихильниками лівих українських партій, 3 січня 1919 р. захопила Харків, наступного місяця їхнім здобутком став Київ. Привабливість радянських гасел сприяла поповненню загонів революційної армії. Їхніми спільними зусиллями навесні 1919 р. Україна, крім Правобережжя, вдруге стала радянською. Створювалась більшовицька модель політичної системи. Назву «Українська Народна Республіка Рад» змінено на Українську Соціалістичну Радянську Республіку, головна політична мета якої полягала у переможному завершенні соціалістичної революції і встановленні повсюдно влади Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів [24, с. 271–272, 273, 274]. Отже, на той час з різних причин зовнішнього і внутрішнього характеру не втілилася у практику ні федералістична, ні самостійницька теоретична модель державного будівництва в Україні.

Висновки. На межі XIX–XX ст. у суспільно-політичній думці в Україні генерувалися дві ідеї державного будівництва – федералістична і самостійницька – з переважанням першої. Початок нового століття позначився революційним вибухом у Санкт-Петербурзі в 1905 р., який провіщав зміну політичного устрою імперії. За формою правління вона з абсолютної монархії перетворилась на конституційну. Національно свідома українська інтелігенція активі-

зувала теоретичну і практичну державотворчу діяльність, надаючи важливого значення гуманітарному аспекту, а саме – вирішенню «українського питання». Досягти порозуміння між представниками різних течій суспільно-політичного руху, які гуртувались у відповідних політичних партіях і громадських структурах, не вдавалось аж до Української революції 1917–1920 рр. Вона стала викликом для інтелектуальної еліти у доведенні спроможності втілення у практику своїх державотворчих планів. Деякі провідники українського культурно-національного і політичного рухів були прибічниками російсько-української культурної спорідненості, допоки автономістично-федералістичні сподівання вичерпали себе. Ідея самостійництва виборола юридичне право, зафіксоване Українською Центральною Радою у Четвертому Універсалі. Однак його практичної реалізації не відбулося з низки причин: брак чіткої взаємодії між представниками національного і соціального фронтів, наростання деструктивних настроїв у суспільстві, ідейний розклад старої царської армії. Серед причин невдачі державотворчих зусиль української інтелігенції варто зазначити відсутність єдиної політичної платформи, тобто коаліції українських політичних партій, через що жодна з них поодинці не спромоглася довести свою програму до практичної реалізації. Брак ефективної комунікації з народом, який не розумів, до якого крила приєднатись; тим часом його увагу привернули, хоч і не масово, соціалістичні ідеї, а це насамперед соціально-економічна сфера. Гальмуючу роль у процесі українського державотворення відігравали зовнішні чинники, як російські, так і західні, що всіляко перешкоджали утворенню Соборної Української Держави. Надання українськими лідерами переваг національним питанням перед соціальними дали змогу більшовикам втілити в життя ідею побудови теоретично справедливого суспільства, створивши у 1919 р. Українську Соціалістичну Радянську Республіку.

Чимало аспектів цієї багатогранної проблеми залишаються відкритими, зокрема, потребують спільного розгляду західноукраїнські та наддніпрянські контенти, з'ясування ролі народних мас, які останнім часом усунуті від участі в історичному процесі на догоду вивченню ідейно-політичних рухів.

Список використаних джерел

1. Бачинський Ю. Україна irredenta. 3-тє вид. Берлін : Вид-во Української молоді, 1924. 237 с.

2. Верстюк В. Ф. Революція 1917–1920 рр. і українсько-російські відносини. *Україна і Росія в історичній ретроспективі* : Нариси : у 3 т. Т.1 Українські проекти в Російській імперії. Київ : Наук. думка, 2004. С. 412–498.

3. Верстюк В. Українська Центральна Рада та її універсали: Третій та Четвертий. *Проблеми вивчення історії української революції 1917–1921 рр.* Київ. 2002. С. 3–14.

4. Верстюк В. Ф. Українське питання в Російській імперії (друга половина XIX – початок XX ст.). Україно фільство та державоохоронна політика царизму. *Україна і Росія в історичній ретроспективі* : Нариси : у 3 т. Т.1. С. 351–11. Київ : Наук. думка, 2004.

5. Винниченко В. Відродження нації. Ч. II. Київ – Відень, 1920. 328 с.

6. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст: *Навч. посіб. для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів.* Київ : Генеза, 2000. 360 с.

7. Грушевский М. Освобождение России и Украинский вопрос. Спб., 1907. 291 с.

8. Грушевський М. Хто такі Українці і чого вони хочуть. Друге вид., доповн. Київ, 1917. 16 с.

9. Єкельчик С. О. Федералізм М. Драгоманова. *Соціально-філософські ідеї Михайла Драгоманова* : зб. наук. пр. Київ : Наук. думка, 1995. С. 63–73.

10. Касьянов Г. Україна між революцією, самостійністю та окупацією: *Україна між самовизначенням та окупацією*: *1917–1922 роки* / пер. з нім. В. Кам'янець. Київ : Ніка-Центр, 2015. С. 129–172.

11. Коваленко Л. Законодавче вирішення українських питань у державних думах Російської імперії на сторінках російськомовної української преси кінця XIX – початку XX століття. *Юридичний журнал*. 2004. № 7. С. 78–83.

12.Корольов Г. Український федералізм в історичному дискурсі (XIX – початок XX століття). Київ : Ін-т історії України НАН України, 2010. 150 с.

13. Лотоцький О. Українська колонія в Петербурзі. *Хроніка 2000*. 2023. № 12. 55/56. С. 638–806.

14. Миронець Н. Петро Стебницький – співавтор праці «Украинский вопрос» (1914 р.). *Миронець Н., Піскун В., Старовойтенко І. Петро Стебницький в українському національному житті* (до 150-річчя від дня народження). Київ, 2013. С. 97–109.

15. Нагорна Л. Федеративна ідея в Україні: традиції, сучасне бачення, перспективи. *Історичний журнал*. 2006. № 5. С. 3–11.

16. Удод О., Блащук С., Верменич Я., Ковалевська О., Ясь О. Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями / упоряд. Н. Пазюра ; за заг. ред. В. Смолія ; України, Ін-т історії України. Київ : Генеза, 2018. 288 с.

17. Овсієнко О. Ф. «Українське питання» в студентському русі. В *«Українське питання» в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.) :* кол. наук. моногр. в трьох частинах. Ч. 2. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1999. 193–247.

18. Піскун В. Петро Стебницький про ключові питання українського національно-визвольного руху та його перспективи. У Миронець Н., Піскун В., Старовойтенко І. *Петро Стебницький в українському національному житті*. С. 40–64.

19. Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського. Київ : Критика, 2011. 598 с.

20. Солдатенко В. Ф. Концепції української революції та національної соборності у світлі політичної практики 1917–1920 років : монографія. Київ : Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 608 с.

21. Старовойтенко І. Життєвими маршрутами Петра Стебницького: Гореничі – Київ – Петербург – Київ. У Миронець Н., Піскун В., Старовойтенко І. *Петро Стебницький в українському національному житті*. С. 15–39.

22. Дорнік В., Касьянов Г., Ліб П., Ляйдінґер Г., Міллєр А., Мусял Б., Расевич В. Україна між самовизначенням та окупацією:

1917–1922 роки / пер. з нім. В. Кам'янець ; наук. ред. Р. Пиріг. Київ : Ніка-Центр, 2015. 512 с.

23. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2. Київ : Наук. думка, 1997. 424 с.

24. Український вибір: політичні системи XX століття і пошук власної моделі суспільного розвитку. Київ : Парлам. вид-во, 2007. 576 с.

25. Украинский вопрос. Составлено сотрудниками журнала «Украинская жизнь». Изд. 3-е. М. : Типографія Товарищества «ЗА ДРУГА». 1917. 191 с.

References

1. Bachynskyi, Yu. (1924). Ukraina irredenta. 3-tie vyd. Berlin: Vyd-vo Ukrainskoi molodi.

2. Verstiuk, V. F. (2004). Revoliutsiia 1917-1920 rr. i ukrainsko-rosiiski vidnosyny [Revolution 1917-1920 and Ukrainian-Russian relations]. *Ukraina i Rosiia v istorychnii retrospektyvi*: *Narysy: V 3 t. T.1. Ukrainski proekty v Rosiiskii imperii – Ukraine and Russia in Historical Retrospective. Essays in 3 v. V.1 Ukrainian Projects in Russian Empire*, 412-498 Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

3. Verstiuk, V. (2002). Ukrainska Tsentralna Rada ta yii universaly: Tretii ta Chetvertyi [Ukrainian Central Rada and its Universals: Third and Fourth]. *Problemy vyvchennia istorii ukrainskoi revoliutsii 1917-1921 rr. – Problems of Study the History of Ukrainian Revolution 1917-1921,* 3-14 [in Ukrainian].

4. Verstiuk, V. F. Ukrainske pytannia v Rosiiskii imperii (druha polovyna XIX – pochatok XX st.). Ukrainofilstvo ta derzhavookhoronna polityka tsaryzmu. [Ukrainian question in Russian Empire (second half of 19th – early of 20th century). Ukrainianism and the state security policy of tsarism]. *Ukraina i Rosiia v istorychnii retrospektyvi*: *Narysy: V 3 t. T.1. Ukrainski proekty v Rosiiskii imperii – Ukraine and Russia in Historical Retrospective. Essays in 3 v. V.1 Ukrainian Projects in Russian Empire,* 351-411 [in Ukrainian].

5. Vynnychenko, V. (1920). Vidrodzhennia natsii. Ch. II. [Rebirth of the Nation. P.II]. Kyiv-Viden [in Ukrainian].

6. Hrytsak, Ya. Y. (2000). Narys istorii Ukrainy: formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XX-XXI st. [Essay on the history of Ukraine: formation of modern Ukrainian nation 20-21 century]. [in Ukrainian].

7. Hrushevsky, M. (1907). Osvobozhdenye Rossyy y Ukraynskyi vopros [Russia's liberation and Ukrainian question]. Saint Petersburg [in Russian].

8. Hrushevsky, M. (1917). Khto taki Ukraintsi i choho vony khochut [Who are Ukrainians, and what do they want]. 2nd edition, Kyiv [in Ukrainian].

9. Yekelchyk, S.O. (1995). Federalizm M. Drahomanova [M. Drahomanov's federalism]. *Sotsialno-filosofski idei Mykhaila Drahomanova – Social and Philosophical Ideas of Mykhailo Drahomanov*. Zbirnyk naukovykh prats, 63-73 [in Ukrainian].

10. Kasianov, H. (2015). Ukraina mizh revoliutsiieiu, samostiinistiu ta okupatsiieiu [Ukraine between revolution, independence, and occupation]. In *Ukraina mizh samovyznachenniam ta okupatsiieiu*: *1917-1922 roky – Ukraine Between Self-Determination and Occupation: 1917-1922*. Per. z nim. V. Kamianets,129-172 [in Ukrainian]

11. Kovalenko, L. (2004). Zakonodavche vyrishennia ukrainskykh pytan u derzhavnykh dumakh Rosiiskoi imperii na storinkakh rosiiskomovnoi ukrainskoi presy kintsia XIX – pochatku XX stolittia [The legislative resolution of Ukrainian questions in the State Dumas of the Russian Empire as reflected in the Russian-language Ukrainian press of the late 19th and early 20th centuries]. *Iurydychnyi zhurnal – Law Journal, 7*, 78-83 [in Ukrainian].

12. Korolov, H. (2010). Ukrainskyi federalizm v istorychnomu dyskursi (XIX – pochatok XX stolittia) [Ukrainian federalism in historical discourse (19th – early 20th centuries)] [in Ukrainian].

13. Lototskyi, O. (2023). Ukrainska koloniia v Peterburzi [Ukrainian colony in Petersburg]. *Khronika* 2000 – *Chronicle 2000, 12*, 55/56, 638-806 [in Ukrainian].

14. Myronets, N. (2013). Petro Stebnytskyi – spivavtor pratsi "Ukraynskyi vopros" (1914 r.) [Petro Stebnytskyi – co-author of the book "Ukrainian question" (1914). *Myronets N., Piskun V., Starovoitenko I. Petro Stebnytskyi v ukrainskomu natsionalnomu zhytti (do 150-richchia vid dnia narodzhennia) – Myronets, N., Piskun, V., Starovoitenko, I. Petro*

Stebnytskyi in Ukrainian National Life (to 150th anniversary), 97-109 [in Ukrainian].

15. Nahorna, L. (2006). Federatyvna ideia v Ukraini: tradytsii, suchasne bachennia, perspektyvy [Federative idea in Ukraine: traditions, modern view, prospects]. *Istorychnyi zhurnal – Historical Journal*, *5*, 3-11 [in Ukrainian].

16. Udod, O., Blashchuk, S., Vermenych, Ya., Kovalevska, O., & Yas, O. (2018). Narysy z sotsiokulturnoi istorii ukrainskoho istoriiepysannia: subdystsyplinarni napriamy [Essays on sociocultural history of Ukrainian history writing: subdisciplinary directions]. [in Ukrainian].

17. Ovsiienko, O. F. (1999). "Ukrainske pytannia" v studentskomu rusi ["Ukrainian question" in student movement]. "*Ukrainske pytannia" v Rosiiskii imperii (kinets XIX – pochatok XX st.) – "Ukrainian question" in Russian Empire (end of the 19th – early 20th centuries),* 193-247 [in Ukrainian].

18. Piskun, V. (2013). Petro Stebnytskyi pro kliuchovi pytannia ukrainskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu ta yoho perspektyvy [Petro Stebnytskyi on key issues of Ukrainian national liberation movement, and its prospects]. *Myronets N., Piskun V., Starovoitenko I. Petro Stebnytskyi v ukrainskomu natsionalnomu zhytti (do 150-richchia vid dnia narodzhennia) – Myronets, N., Piskun, V., Starovoitenko, I. Petro Stebnytskyi in Ukrainian National Life (to 150th anniversary),* 40-64 [in Ukrainian].

19. Plokhiy, S. (2011). Velykyi peredil. Nezvychaina istoriia Mykhaila Hrushevskoho [The great redivision. Unusual history of Mykhailo Hrushevsky] [in Ukrainian].

20. Soldatenko, V. F. (2023). Kontseptsii ukrainskoi revoliutsii ta natsionalnoi sobornosti u svitli politychnoi praktyky 1917-1920 rokiv [Conceptions of Ukrainian revolution and national unity in the view of political practice 1917-1920] [in Ukrainian].

21. Starovoitenko, I. (2013). Zhyttievymy marshrutamy Petra Stebnytskoho: Horenychi-Kyiv-Peterburh-Kyiv [Following the Petro Stebnytskyi's life journey: Horenychi-Kyiv-Petersburg-Kyiv]. *Myronets N., Piskun V., Starovoitenko I. Petro Stebnytskyi v ukrainskomu natsionalnomu zhytti (do 150-richchia vid dnia narodzhennia) –*

Myronets, N., Piskun, V., Starovoitenko, I. Petro Stebnytskyi in Ukrainian National Life (to 150th anniversary), 15-39 [in Ukrainian].

22. Dornik, V., Kasianov, H., Lib, P., Liaidinger, H., Millier, A., Musial, B., & Rasevych, V. (2015). Ukraina mizh samovyznachenniam ta okupatsiieiu: 1917-1922 roky [Ukraine between self-determination and occupation: 1917-1922].V. Kamianets (Trans.). [in Ukrainian].

23. Ukrainska Tsentralna Rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 2 [Ukrainian Central Rada. Documents and materials. In 2 v. V.2]. (1997). [in Ukrainian].

24. Ukrainskyi vybir: politychni systemy XX stolittia i poshuk vlasnoi modeli suspilnoho rozvytku [Ukrainian choice: political systems in the 20th century and search for the own model of public development]. (2007). [in Ukrainian]

25. Ukraynskyi vopros. Sostavleno sotrudnykamy zhurnala "Ukraynskaia zhyzn" [Ukrainian question. Compiled by staff of the journal "Ukrainian life"]. (1917). Moscow [in Russian].

Отримано / Received 26.03.2026
Прийнято / Accepted 10.04.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Nadia Shyp,
Dr. Sci. (History), Professor, Leading Researcher,
Institute of Manuscripts
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
62 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine
e-mail: nadia.shyp@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1309-1509

EVOLUTION OF THE IDEA OF FEDERALISM TO THE STATE INDEPENDENCE OF UKRAINE (LATE 19TH - SECOND DECADE OF THE 20TH CENTURY)

Purpose of the study: to prove that the scientific achievements of the intellectual elite in the development of theoretical foundations of Ukrainian statehood are an important component of national history; to confirm the importance of resolving the "Ukrainian question" in the process of statehood; to recreate the gradual evolution of the idea of federalism to independence and attempts to

implement them during the Ukrainian Revolution of 1917-1920.
Scientific novelty. The article presents the historiosophical aspect of the struggle of the patriotic elite for the creation of an independent Ukrainian state. The announcement of the politicization of the state movement defined the boundary of the 19th - 20th centuries. Two vectors of political orientation in Ukraine were recorded: external - federalist and independent, and internal - national and social, which together constituted the theoretical basis of the state-forming idea in its multivariate nature. It is confirmed that there was not always a consensus within the political establishment in giving priority to national or social freedom, or their combination. The ambivalence of Ukrainian identity and the pressure of Bolshevik Russia, which culminated in the establishment of Soviet power in Ukraine in 1919, also made themselves felt. Therefore, by that time the goal of achieving national and political emancipation had not been realized.

Keywords: “Ukrainian question”, federalization, independence, Ukrainian Central Rada, universals

https://doi.org/10.15407/np.77.534
УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.17:930.253-
027.551Слюдикова929:[94+81](477)“19/20”Слюдикова

Людмила Петрушко,
кандидат історичних наук, науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
вул. Володимирська, 62, Київ, 01033, Україна
e-mail: liudmyla1991@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7175-9143

ПРОФЕСІЙНИЙ ШЛЯХ Т. Б. СЛЮДИКОВОЇ: КРІЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІЧНИХ СПОГАДІВ

Стаття присвячена професійному шляху українського історика-архівіста Т. Слюдикової, фонд якої зберігається в Інституті рукопису НБУВ. В основу дослідження покладено біографічні спогади вченої, які є важливим джерелом для розкриття пропонованого питання і в яких названа тема належить до однієї з провідних. Вони дають змогу простежити не лише ключові аспекти діяльності архівіста, але також її сприйняття праці. На основі аналізу біографічної розповіді здійснено поетапний розгляд становлення та професійного розвитку Т. Слюдикової спершу як спеціаліста в юридичній сфері, потім – архівній. Зроблено спробу логічно обґрунтувати «випадковий» прихід у нову для неї царину. Встановлено професійні якості вченої. Окрему увагу приділено емоційному ставленню науковиці до тих чи інших подій, пов’язаних із професійною діяльністю. Перспективами подальших досліджень є поглиблене вивчення напрямів наукових зацікавлень Т. Слюдикової, «дослідницької кухні» вченої, її професійного доробку.

Ключові слова: Інститут рукопису, Т. Слюдикова, Центральний державний історичний архів, Українська радянська енциклопедія, професійний шлях, архівна справа

Постановка проблеми. Біографічні студії з їхнім винятковим інтересом до людини в усій повноті буття є важливим напрямом сучасної вітчизняної історіографії. Осягнення життєвого шляху відомих або менш знаних діячів минулого, внеску в розвиток культури, науки чи інших галузей має неабияке значення. Окремий

© Л. Петрушко, 2026

досвід конкретної особи, що є самоцінним, значущий також і в контексті реконструкції повної картини доби, в яку жила ця людина.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення професійної діяльності є традиційною складовою біографічних досліджень. До цієї проблеми зверталися у своїх працях про українських істориків XIX та XX ст. дослідники О. Степченко, О. Бодак, Л. Щерба [1], М. Філіпович, І. Клименко [2], С. Сохань [8] та ін. Основні відомості про Т. Слюдикову викладені в статті біобібліографічного довідника «Українські архівісти (XIX–XX ст.)» [7].

Постановка завдання. Метою статті є комплексна реконструкція професійної біографії українського історика-архівіста Т. Слюдикової. Вона конкретизується такими завданнями: 1) виокремлення послідовних етапів професійного шляху та їхня детальна характеристика; 2) здійснення спроби обґрунтування зміни сфери діяльності; 3) з'ясування ставлення до праці та встановлення професійних якостей вченої.

В основі дослідження – біографічні спогади Т. Слюдикової з її особового фонду, який зберігається в Інституті рукопису НБУВ [3, 4]. Вони є важливим джерелом для розкриття пропонованого питання: дають змогу простежити не лише ключові аспекти діяльності вченої, але також її сприйняття праці, емоційне ставлення до конкретних подій професійної біографії. У них тема діяльності − одна з провідних, що свідчить про важливість зазначеного питання для самої авторки. Це, своєю чергою, посилює актуальність і підтверджує доцільність обраної проблематики. Спогади представлені у двох редакціях, кожна з яких є досить значною за обсягом (30 і понад 30 аркушів) та інформативною за змістом.

У процесі дослідження використано загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення), спеціальні історичні (історико-біографічний, історико-генетичний, історико-хронологічний) та джерелознавчі методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Т. Слюдикова, знана як прекрасний фахівець в архівній справі, дослідниця історії XIX ст., починала свою трудову стежину в абсолютно іншій царині, а до Центрального державного історичного архіву (ЦДІА, нині − ЦДІАК) прийшла, за її ж словами, «випадково» і на «деякий час». «Шлях до архіву, − як пише вчена, − був довгим» [4, арк. 1, 9; 6].

Загалом у професійній біографії Т. Слюдикової можна виділити три послідовні періоди: юридичний, історико-архівний, період після виходу на пенсію.

Юридичний етап почався із вибору юридичного факультету – на противагу іноземним мовам. Власне, вже цей епізод, очевидно, свідчив про напрям її інтересів. Хоча тоді ще й зовсім близько не йшлося про історико-архівну галузь, вибір здійснювався у межах гуманітарної сфери [4, арк. 4; 6].

З автобіографічної розповіді стає зрозумілим, що початково Т. Слюдикова серйозно пов'язувала своє життя з юриспруденцією. Спершу сумлінно здобувала освіту в Київському університеті (1939−1941 рр.). Потім, коли процес навчання перервала війна, почала працювати на тимчасовому місці проживання (м. Куйбишев, нині − Самара) секретарем народного суду. Як тільки з'явилася можливість продовжити освіту в евакуації – скористалася нею (шестимісячні юридичні курси, дворічна юридична школа, заочне відділення Московського юридичного інституту (Всесоюзний заочний юридичний інститут). Після закінчення юридичної школи, із серпня 1943 р., Т. Слюдикова стала помічником прокурора у прокуратурі Ленінського району м. Куйбишева. Свою роботу вона називала «доброю», але прагнула до звільненого Києва. Повернення на батьківщину відбулося у травні 1944-го – після державних іспитів в інституті [4, арк. 4−8; 3, арк. 4−6; 7, с. 589; 6].

Молода спеціалістка мріяла про те, що працюватиме за фахом і в рідному місті. Проте почалися труднощі. На цьому етапі Т. Слюдикова кілька разів опинялася перед вибором. І тричі зробила його (як усвідомлено, так і неусвідомлено) на користь ЦДІА, сказавши своє чітке «ні» школі міліції, посаді юрисконсульта в Рибному тресті і навіть відділу обліку в Архівному управлінні. Так у 1944 р. стартував *історико-архівний етап* [4, арк. 1, 8−9; 6].

Професійний шлях у ЦДІА почався з посади наукового співробітника відділу таємних фондів (завідувач – Н. Шпатенко). Припускаємо, що рішення керівництва пов'язувалося з юридичною освітою новоприбулої співробітниці і компетентністю в цій сфері. Молоду спеціалістку ознайомили з архівосховищами, фондами судових, прокурорських, поліцейських установ, жандармерії, охоронного

відділу. Попри, здавалося б, близьку для неї тематику, Т. Слюдикова так описує свої емоції того періоду: «Все для мене було незвичайним. До цього часу я працювала з людьми, а тепер з документами» [4, арк. 9; 6].

Першою наставницею з архівної справи для Т. Слюдикової стала Є. Хотинська. Представниця старшого покоління любила свою роботу. Вона вчила молодь усім необхідним азам, навіть особливостям процесу зв'язування архівних справ [3, арк. 8].

Працювали у фізично важких умовах. Зарплату отримували жебрацьку. Але Т. Слюдикова знайшла у тих стінах однодумців, з якими їй було цікаво [3, арк. 8; 6][1].

Після фактичного укомплектування ЦДІА фондами розпочалася наукова робота за планом. Постала гостра потреба у кваліфікованих кадрах. Під час та після війни сюди прийшли історики, філологи, юристи, педагоги. Тобто співробітники (більшість), маючи вищу освіту, не були фахівцями з архівної справи. Тому адміністрація вирішила виховати своїх спеціалістів, організувавши короткий курс лекцій. З цією метою наукових співробітників ЦДІА та Центрального державного архіву Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (ЦДАЖР) збирали в робочий час на дві години у читальному залі ЦДІА. Там працівники Архівного управління Ф. Шевченко, В. Стрельський, А. Грінберг читали для них лекції – з архівознавства, археографії, джерелознавства [4, арк. 10–11; 3, арк. 9].

У 1945–1948 рр. Т. Слюдикова навчалася в історико-архівній аспірантурі при ЦДІА. Вступ до неї означав, що героїня остаточно визначилася з місцем роботи. Готуючись до кандидатського мінімуму, гарно опанувала історію України. З цією метою щовечора, після роботи, ходила до читального залу бібліотеки АН (нині – НБУВ), яка тоді була розташована на вул. Володимирській, тобто неподалік від дому та архіву. Проте дисертацію, хоча присвятила їй багато часу і сил, на жаль, захистити не вдалося: виявилося, що робота на таку тему вже була написана [4, арк. 11–12; 3, арк. 11–12; 7, с. 589].

У 1949 р. Т. Слюдикову перевели до відділу публікації і використання (науково-видавничого відділу), на чолі якого стояв майбутній

[1] Більш детально цей етап професійної діяльності вченої розкрито у статті, присвяченій воєнному періоду [6].

відомий архівіст М. Варшавчик. Під його керівництвом «працювати було добре». Він навчив її багато чому, а найголовніше – прививши любов до дослідницької справи. Захистивши дисертацію, у 1952 р. М. Варшавчик перейшов на викладацьку посаду, а його гідною наступницею призначили Т. Слюдикову [4, арк. 13−14; 3, арк. 13, 15].

Період роботи у відділі дослідниця називає найсвітлішим та найрадіснішим часом. Тут вона долучилася до створення путівника ЦДІА, виявлення матеріалів для подальшого їх використання «в народно-господарських та наукових цілях», підготовки низки збірників документів (тритомного видання джерел до 300-ліття «возз'єднання» України з Росією, І тому збірника документів «Революция 1905–1907 гг. на Украине» (1955), серії з історії робітничого руху в Україні). Молода архівістка вивчала літературу, шукала документи у різних фондах, складала покажчики та коментарі. Діяльність відділу передбачала також співпрацю з людьми, редакціями газет та журналів. Тісні відносини встановилися з Київським університетом (зокрема, кафедрами історії України та архівознавства), Інститутом історії України, редакціями «Суспільства і науки», «Українського історичного журналу», «Вечірнього Києва», «Літературної України» [4, арк. 13, 15; 3, арк. 13, 15; 7].

Коли наприкінці 1950-х років до архіву надійшов лист із ЦДІА в Ленінграді з проханням надіслати у тимчасове користування матеріали про селянський рух у Харківській та Полтавській губерніях 1902 р., а ЦДІА не хотів передавати свої документи, саме Т. Слюдикова запропонувала мудре для архіву рішення: спільну підготовку збірника документів, присвяченого згаданій темі. Пропозицію підтримали [4, арк. 15].

У 1960 р. почався копіткий процес створення каталогу ЦДІА, чим опікувався відділ вченої. Т. Слюдикова склала перший варіант класифікатора до нього. Завдання було нелегким. Вона ознайомилася з правилами (типовою схемою), звернулася до досвіду інших установ і наклала це на особливості матеріалів архіву [4, арк. 15; 3, арк. 32].

У період роботи у відділі Т. Слюдикова приступила до нової дисертації, домовившись із В. Стрельським про керівництво. Цього разу темою стали «Джерела з історії організації ленінської "Искры" в Україні» («Листування партійних діячів іскрівського періоду як

джерело діяльності Київської організації РСДРП») [4, арк. 18; 3 арк. 25].

У 1960 р. у зв'язку з виступом у суді на користь Є. Ровінської Т. Слюдикову звільнили з посади завідувача відділу і перевели до створеної групи каталогів архіву під керівництвом Т. Власової на посаду старшого наукового співробітника. Цей момент був морально складним, але він мав лише позитивні наслідки («я тільки виграла»). У матеріальному аспекті вчена не постраждала (зарплата на новій посаді не відрізнялася від попередньої), навпаки, отримала цінну можливість у процесі роботи над кандидатською: працювати в каталозі з важливими для дослідження фондами жандармсько-поліцейських установ, брати документи на облік, копіювати деякі з них. Той період був надзвичайно плідним – Т. Слюдикова багато публікувалася в газетах та журналах [4, арк. 18].

Згодом учену перевели до створеної групи з виявлення документів з історії міст та сіл України, де вона була єдиним представником архівної сфери. Інші учасники – це наукові співробітники різних інститутів АН України (Інституту історії України, Інституту мистецтвознавства і фольклору, Інституту археології) [4, арк. 18].

Упродовж трьох-чотирьох місяців Т. Слюдикова та Б. Крендель працювали в Будинку уряду, куди їх направила дирекція приймати архіви ліквідованих раднаргоспів. Після виконання завдання Т. Слюдикову залишили у новоствореному відділі фондів радянського періоду. Авторка спогадів характеризує це як «катастрофу». По-перше, матеріали тієї доби були розміщені в різних місцях (на Подолі, Чоколівці, інших архівосховищах). По-друге, вчена була відірвана від документів ЦДІА, таких потрібних для дисертації (наскільки можна зрозуміти з тексту, кваліфікаційну роботу вона так і не захистила) [4, арк. 19–20].

Праця в архіві ставала дедалі важчою, багато часу витрачалось на дорогу із Солом'янки до Подолу. Тому вчена почала шукати нову роботу. У цьому допомогла О. Апанович. Дізнавшись про вакансію завідувача відділу рукописів в Інституті мистецтвознавства та фольклору АН, порекомендувала подругу заступнику директора (своєму вчителю), і отримала для неї запрошення. Проте забула передати і згадала лише після того, як проминув майже

місяць. Однак варто віддати належне наполегливості та цілеспрямованості Т. Слюдикової. Вона зателефонувала і була запрошена К. Гуслистим уже особисто. Директор, М. Рильський, після знайомства дав свою згоду на її призначення. Відсутність у той час кадровика завадила оформленню. Через тиждень, не дочекавшись обіцяного К. Гуслистим дзвінка, вчена зателефонувала сама і дізналася, що її місце зайняв звільнений із ЦК партії інструктор. «Було дуже жаль втратити цю посаду» [4, арк. 21].

При цьому в ЦДІА Т. Слюдикова нікому не скаржилася. Начальник Архівного управління С. Пількевич, який, очевидно, бачив, як колезі важко, прагнув допомогти. І тому за нагоди порекомендував її як хорошого співробітника керівникам редакції міст і сіл України Української радянської енциклопедії (УРЕ). Однак добрий намір обернувся проти неї. Коли через деякий час редактори завітали до архівістки, щоб ознайомитися з відповідною картотекою, один із них вголос засумнівався: «Чого ж начальник АУ… хоче позбутися такого доброго працівника?» Похвала, на жаль, дала протилежний результат [4, арк. 21]..

У той період Т. Слюдикова долучилася до роботи Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (створене в 1966 р.), з яким була пов'язана громадською діяльністю аж до 1991 р. [4, арк. 20].

Коли з'явилася можливість перейти до редакції історії України УРЕ, фахівчиня без вагань скористалася нагодою. Після 23 років роботи у ЦДІА, 1 грудня 1967 р., обійняла посаду наукового редактора. Як пише сама вчена, в її житті почався новий етап [3, арк. 26].

Після завершення першого видання УРЕ головна редакція, на чолі якої стояв М. Бажан, перейшла до видання галузевих енциклопедій – з історії України, мистецтва, сільського господарства, економіки тощо. Т. Слюдикова зазначає, що УРЕ мала великий авторитет, там працювали фахівці високого класу з багатьох спеціальностей [3, арк. 26–28].

До складу редакції історії України входило 10 осіб. Очолював її В. Зуц. Атмосфера в редакції відрізнялася від архівної. Попри безсумнівно вищий науковий рівень, міжособистісні відносини

поступалися тим, до яких звикла героїня статті. Можна припустити, що авторка спогадів пов'язує це, зокрема, і з соціальним статусом колег. Як правило, членами колективу УРЕ були дружини, діти, родичі високих чинів, колишні інструктори партії та комсомолу. Однак з часом і в УРЕ виникло, як пише авторка, «архівне земляцтво». Розпочали його В. Левін, С. Майборода та Т. Слюдикова, які працювали разом у редакції історії України, а потім доповнили Л. Сухих (її порекомендувала на вакантну посаду Т. Слюдикова), І. Бутич та С. Пількевич (редакція міст і сіл) [4, арк. 22–23; 3, арк. 27].

Відрізнялася і специфіка самого процесу. Вчена, яка у ЦДІА звикла глибоко досліджувати кожну тему, тепер мала впродовж одного дня редагувати тексти на різну тематику [3, арк. 27].

Однак на першому етапі робота «протікала нормально». Працювали над словником. Надходили статті для першого тому. Т. Слюдиковій доручили XIX ст. Так склалося, що авторами багатьох статей були співробітники Інституту історії, Київського університету, яких вона знала завдяки ЦДІА. Авторка зазначає, що великі статті (і, як складається у нас враження, ідеологічно важливі), такі як «Капіталізм», «Буржуазія» тощо керівництво (зазвичай заступник головного редактора І. Компанієць) замовляло на свій розсуд. Про високий професіоналізм вченої свідчить той факт, що вона, отримавши дозвіл завідувача відділу, за потреби їздила до архіву – для уточнення окремих фактів у статтях. Тоді ще мала на це час. Навіть намагалася колег по редакції наблизити до документів [3, арк. 27].

Проте у період підготовки другого тому такої можливості вчена вже не мала. Разом із редагуванням за жорстким графіком нових статей, до її обов'язків входило відповідати на запитання наукової редакції, звіряти гранки та верстки Т. 1, координувати підготовку статей для Т. 2. Як пише сама авторка спогадів, «працювали як автомати» [4, арк. 22; 3, арк. 27].

Крім зазначеного, робота редакторів перебувала під суворим контролем керівництва, яке слідкувало за ідеологічною «правильністю» текстів, відсутністю «вольностей» з їхнього боку. Так, заборонялося виходити за межі обов'язкових ярликів, на кшталт: «прогресивний діяч», «націоналіст», «буржуазний вчений». Той чи

інший науковий чи громадський діяч мав встановлені штампи його визначення. Існували чіткі правила щодо кількості знаків тексту залежно від того, кому присвячувалася стаття – Генеральному секретареві, міському секретареві чи науковому співробітнику. Те саме стосувалося і розмірів портретів залежно від становища осіб. Такі вимоги мали зовсім не формальний характер. Це засвідчує такий факт. У перші роки роботи Т. Слюдикової в УРЕ І. Компанієць на загальних зборах колективу всіх редакцій, даючи оцінку Т. 1, сказав, без зазначення прізвища, що один із редакторів «у визначенні того чи іншого народника допустив недопустимі оцінки їх діяльності». Заступник директора підкреслив, що спершу керівництво сприйняло це як випадковість, але систематичність вказує на свідому позицію редактора, тож «адміністрація змушена буде зробити певні висновки». Оскільки народників редагувала Т. Слюдикова, то, щоб не втратити роботу, довелося зробити висновки їй і надалі не виходити за межі встановлених правил [4, арк. 22; 3, арк. 27].

На початку 1970-х, у зв'язку з різким погіршенням зору, працювати стало складно: фахівчиня не могла відрізнити кому від крапки. Вичитувати гранки, верстку було надзвичайно важко. Під час обстеження виявили травматичну катаракту, яка розвивалася, і в результаті у 1976 р. вчена втратила зір на лівому оці. Операція та лікування (мали місце ускладнення, недогляд лікаря, запальний процес) наклалися на хворобу та смерть матері, яка стала для доньки важким ударом. Тільки підтримка друзів допомогла пережити утрату [4, арк. 23].

Попри те, що працювати ще не могла, не бажаючи оформлювати інвалідність, «вирішила ризикнути». І хоча «з великою напругою», але з поставленим завданням впоралася − доробила до *виходу на пенсію* (навіть один місяць понад це) у листопаді 1977 р. [4, арк. 23; 3, арк. 29].

Відновивши сили (вчена дала собі на це зовсім небагато часу − лише близько двох місяців), знову взялася за роботу: впорядковувала архіви різних установ [4, арк. 23].

Згодом УРЕ запросило вчену й архівістку до роботи над енциклопедичним довідником «Київ» (побачив світ у 1981 р.), замовивши їй понад 40 статей; а також атласом «Київ». Діяльність знову від-

крила перед Т. Слюдиковою двері архівів, повернула до праці з історичними джерелами [4, арк. 24; 3, арк. 29].

У кінці 1980-х р. Т. Слюдикова долучилася і до підготовки енциклопедії «Декабристи в Україні», в якій брали участь автори з багатьох країн. У процесі роботи було зібрано цінний матеріал. Однак, через брак коштів, підготовлена до друку енциклопедія потрапила до архіву УРЕ [4, арк. 24; 3, арк. 31].

Раз на рік, користуючись перевагою пенсіонерів, науковиця влаштовувалася на роботу в УРЕ або архів (на два місяці) [3, арк. 32].

Після здобуття Україною незалежності, коли зняли обмеження, Т. Слюдикова знову почала працювати у ЦДІА на постійній основі архівістом І категорії (1995−1998 рр.) [4, арк. 27; 7, с. 589]. У той період долучилася до нової для неї діяльності, з якою раніше ніколи не мала справи − складення історичних довідок справ фондів судових установ та монастирів. Вона вкотре проявила свій професіоналізм, ґрунтовний підхід до виконання поставленого завдання. Детально вивчала матеріали, виявила низку неточностей, помилок у фондуванні [4, арк. 27; 3, арк. 34].

Період після виходу на пенсію мав і свої переваги. Т. Слюдикова, за її ж словами, відчула смак свободи: сама вибирала теми до душі, сама організовувала робочий процес [3, арк. 32].

Масштабним проєктом у 1990−1994 рр. стали дослідження, присвячені С. Подолинському [3, арк. 32−34]. Звільнившись з архіву у 1998 р. (через перенесений мікроінсульт працювати щодня вже не могла), Т. Слюдикова продовжувала приходити у ЦДІА як дослідник. На основі роботи з документами підготувала низку нових статей [4, арк. 27−28].

Окрему увагу варто приділити *ставленню вченої до праці та її професійним якостям*. Сумлінний підхід до своєї справи Т. Слюдикова проявила у шкільні, а потім університетські роки [4, арк. 2, 4, 8]. Такою самою старанністю вона відзначалася і як фахівець – на кожній посаді, у кожній сфері, про що значною мірою вже йшлося вище [4, арк. 6, 7, 10, 15, 18, 19, 21, 24−25, 27; 3, арк. 15, 27].

Її професіоналізм не залишався непоміченим, на що вказує низка фактів із біографії: запрошена на посаду помічника прокурора в Куйбишеві (після проходження там практики), призначена завід-

увачем відділу у ЦДІА, єдина з архівістів потрапила у групу з виявлення документів з історії міст та сіл України, свого часу за неї клопотали сам К. Гуслистий (про прийом на роботу до Інституту мистецтвознавства та фольклору) та С. Пількевич (рекомендував як хорошого співробітника перед керівниками редакції міст і сіл України), прийнята до однієї з редакцій авторитетної УРЕ (хоча й не належала до кіл партійної номенклатури чи їхніх родин) і навіть після виходу на пенсію отримувала від неї численні замовлення на статті [4, арк. 6, 14, 18, 21−22, 24]. Про сумлінне виконання вченою своїх обов'язків свідчить також той факт, що за весь час в архіві вона отримала лише одну догану і то – «з допомогою» колеги, яка «загубила» справу (потім знайдена) [4, арк. 14].

Т. Слюдикова була також і серйозним дослідником. Починаючи з кандидатської дисертації і далі, свої тексти писала тільки після скрупульозної підготовки – вивчення наукової літератури, студіювання джерел. Детально розбиралася в кожному питанні [4, арк. 11; 3, арк. 12, 27, 31].

Вчена цінувала академічну та професійну свободу. Це засвідчують слова, сказані про одного з директорів ЦДІА – І. Олійника: «Він не заважав працювати» [4, арк. 13]. Матеріальна винагорода за працю не мала для вченої великого значення і точно не була пріоритетом: прийшла у ЦДІА на мізерну зарплату, радо долучалася до громадської роботи, волонтерських проєктів [3, арк. 8; 4, арк. 20, 25]. Відзначалася великою працелюбністю та активністю. На наш погляд, діяльність становила один із сенсів її життя. Вона не хотіла сидіти склавши руки, її лякало пасивне проведення часу навіть на заслуженому відпочинку. Необхідне відновлення сил впродовж двох місяців називає «байдикуванням». Навіть коли за станом здоров'я довелося звільнитися з архіву, «кидати працю з документами … не збиралась» і приходила як читач-дослідник. Втрата і цієї можливості у зв'язку з фізичним станом була для вченої трагедією: «без архіву … відчуваю пустоту» [4, арк. 15, 18, 23, 24, 26−28].

Важливо зауважити, що все написане нами про професійні якості Т. Слюдикової є результатом аналізу лише опосередкованих свідчень. Надзвичайно скромна [9], науковиця не хвалилася своїми талантами та успіхами. Тож насправді їх могло бути значно більше.

Справедливість написаного підтверджують слова інших осіб, які характеризують вчену як високоосвічену, працьовиту, енергійну особистість [9].

Хоча, як нам здається, Т. Слюдикова не вередувала з роботою (гадаємо, приклад із рибтрестом є свідченням цього [4, арк. 8]), інтерес до того, з чим працювала, мав для вченої велике значення [4, арк. 15]. Думаємо, саме тому з усіх періодів професійної біографії найтривалішим став історико-архівний, діяльність у ЦДІА науковиця щиро любила, дійсно, нею жила. Дослідниця пройшла свій шлях в обраній царині. Спочатку не мала «жодного уявлення про архіви», як «більшість обивателів», вважала «роботу в них нудною справою, де працюють вже похилого віку люди», думала, що, як тільки знайдеться робота за фахом, піде звідси. А на схилі літ не могла уявити, що було б, якби залишилася юристом, щиросердечно зізнавалася, що архів став для неї головною справою, «джерелом духовного життя»: «я занурювалася в документи і забувала про все: жила XIX ст., інтересами тієї епохи» [4, арк. 15, 27–28, 1, 9].

Висновки. Опрацювання спогадів Т. Слюдикової засвідчило їхній високий інформаційний потенціал для реконструкції її професійної біографії. Цей шлях складався з трьох послідовних періодів, різних за своєю тривалістю та змістом.

Юридичний етап (1939–1944 рр.) пов'язаний із процесом здобуття відповідної освіти та роботою за спеціальністю. У ці роки майбутня дослідниця розпочала свій трудовий шлях, засвідчивши відповідальне ставлення до своїх обов'язків і високий професіоналізм.

Історико-архівний етап (1944–1977 рр.) – це праця в ЦДІА та УРЕ. Аналіз джерел дає змогу припускати, що перехід саме в архівну сферу був продиктований не лише необхідністю, але й інтересами архівістки. При цьому юридична освіта та досвід, імовірно, були підставами для того, що її першим місцем роботи став відділ таємних фондів. Вважаємо, вони також визначили її дослідницьку тактику – ретельне опрацювання історичних документів. Цю методику вона перенесе й у свою роботу в УРЕ.

Період після виходу на пенсію (з 1977 р.) став логічним продовженням попереднього – вчена співпрацювала з різними установами,

які мали потребу в її досвіді та знаннях як архівіста та історика. Крім того, це були також роки плідної незалежної дослідницької роботи.

Загалом діяльність становила один із сенсів життя Т. Слюдикової. Також для неї мав значення й інтерес до того, з чим працювала, і не становила значної цінності матеріальна винагорода. Вона була серйозним дослідником, цінувала академічну та професійну свободу. На кожному з названих етапів Т. Слюдикова проявила високі професійні якості: сумлінне виконання своїх обов'язків, професіоналізм, працелюбність та активність. Справою всього життя дослідниця називала ЦДІА.

Вчена належить до плеяди українських науковців XX ст., які зробили вагомий внесок у розвиток архівної справи та історичної науки.

Перспективами подальших досліджень є поглиблене вивчення напрямів наукових зацікавлень Т. Слюдикової, її «дослідницької кухні» та професійного доробку.

Список використаних джерел

1. Степченко О. П., Бодак О. П., Щерба Л. С. Архів українського історика Олени Апанович в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : біогр. дослідж. : наук. каталог. Київ, 2019. 268 с.

2. Філіпович М., Клименко І. Архів українського історика Олени Компан у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : біогр. дослідж. : наук. каталог / редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2019. 199 с.

3. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф. 418. Спр. 1. Автобиографические воспоминания. 35 арк.

4. ІР НБУВ. Ф. 418. Спр. 2. Біографічні спогади. 30 арк.

5. Київ : енциклопед. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1981. 736 с.

6. Петрушко Л. А. Досвід проживання війни (за спогадами історика-архівіста Тетяни Слюдикової). *Наукові праці Націо-*

нальної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2025. Вип. 76. С. 391–401. https://doi.org/10.15407/np.76.391

7. Портнова Т., Слюдикова Т. Слюдикова Тетяна Борисівна. Українські архівісти (XIX–XX ст.) : біобібліогр. довід. / Держкомархів України, УНДІАСД ; упоряд.: І. Б. Матяш (кер.), С. Л. Зворський, Л. Ф. Приходько та ін. Київ, 2007. С. 589–590.

8. Сохань С. В. Микола Петров : життя серед книг і рукописів. Київ : НБУВ, 2015. 412 с.

9. [Ювілейна стаття про Т. Б. Слюдикову]. Вісник державного комітету архівів України. Вип 4 (8). 2001. С. 180−181.

References

1. Stepchenko, O. P., Bodak, O. P., & Shcherba, L. S. (2019). Arkhiv ukrainskoho istoryka Oleny Apanovych v Instytuti rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: Biohrafichne doslidzhennia: Naukovyi kataloh [Archive of the Ukrainian historian Olena Apanovych in the Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: Biographical study: Scientific catalogue]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Filipovych, M., & Klymenko, I. (2019). Arkhiv ukrainskoho istoryka Oleny Kompan u fondakh Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: Biohrafichne doslidzhennia: Naukovyi kataloh [Archive of the Ukrainian historian Olena Kompan in the collections of the Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: Biographical study: Scientific catalogue]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. (n.d.). Fond 418, sprava 1: Avtobiograficheskie vospominaniia [Autobiographical memoirs]. Manuscript collection [in Russian].

4. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. (n.d.). Fond 418, sprava 2: Biohrafichni spohady [Biographical memoirs]. Manuscript collection [in Ukrainian].

5. Kudrytskyi, A. V. (Ed.). (1981). Kyiv: Entsyklopedychnyi dovidnyk [Kyiv: Encyclopedic reference book]. Kyiv: Holovna redaktsiia Ukrainskoi Radianskoi Entsyklopedii [in Ukrainian].

6. Petrushko, L. A. (2025). The Experience of Living Through the War (based on the memoirs of historian and archivist Tetiana Sliudykova). *Academic Papers of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 76*, 391-401 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/np.76.391

7. Portnova, T., & Sliudykova, T. (2007). Sliudykova Tetiana Borysivna. In I. B. Matiash (Ed.), Ukrainski arkhivisty (XIX–XX st.): Biobibliohrafichnyi dovidnyk [Ukrainian archivists (19th–20th centuries): Biobibliographical reference book], 589-590 [in Ukrainian].

8. Sokhan, S. V. (2015). Mykola Petrov: Zhyttia sered knyh i rukopysiv [Mykola Petrov: Life among books and manuscripts]. [in Ukrainian].

9. Do yuvileiu T. B. Sliudykovoi [Anniversary article about T. B. Sliudykova]. (2001). *Visnyk Derzhavnoho komitetu arkhiviv Ukrainy – Bulletin of the State Committee of Archives of Ukraine*, *4*(8), 180-181 [in Ukrainian].

Отримано / Received 27.02.2026
Прийнято / Accepted 19.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Liudmyla Petrushko,
PhD (History), Research Associate,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
62 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine
e-mail: liudmyla1991@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7175-9143

THE PROFESSIONAL PATH OF T. B. SLIUDYKOVA: THROUGH THE LENS OF BIOGRAPHICAL MEMOIRS

The purpose of the article is to provide a detailed account of the professional path of the Ukrainian historian T. Sliudykova. The research is based on the scholar's biographical memoirs preserved in her personal collection at the Institute of Manuscripts of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. In these memoirs, the mentioned topic occupies one of the central places. They constitute the most comprehensive source for addressing the proposed issue, making it possible to trace not only the key aspects of Tetiana Sliudykova's activities but also the author's personal perception of them, her attitude toward work, and related matters. **Methodology.** With the help of general scientific methods (analysis, synthesis, generalization), special historical

methods (historical-biographical, historical-genetic, historical-chronological), and source-study methods (source analysis), the formation and professional development of T. Sliudykova are examined. **Scientific novelty.** A thorough, step-by-step reconstruction of Tetiana Borysivna's path, first as a specialist in the legal sphere and later in the archival field, has been undertaken for the first time. An attempt to logically explain her "accidental" entry into a field that was new to her, is also made. The professional qualities of the scholar are highlighted. Particular attention is paid to T. Sliudykova's emotional attitude toward various events related to her professional activity. **Conclusions.** The analysis of T. Sliudykova's memoirs demonstrates their high informational potential for reconstructing her professional career. This path consisted of three consecutive stages, which differed in duration and content, in each of which Tetiana Borysivna demonstrated high professional qualities. The scholar belongs to the cohort of Ukrainian researchers of the twentieth century who made a significant contribution to the development of archival studies and historical scholarship. Prospects for further research include a deeper study of the directions of T. Sliudykova's scholarly interests, her "research practice," and her professional legacy.

Keywords: Institute of Manuscripts, Tetiana Borysivna Sliudykova, Central State Historical Archives, Ukrainian Soviet Encyclopedia, professional path, archival science

https://doi.org/10.15407/np.77.550
УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.17:930.253-027.551Бар'яхтар
+929:[94+001](477)"1930-2020"Бар'яхтар

Анжела Майстренко,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
вул. Володимирська, 62, Київ, 01033, Україна
e-mail: a_maistreko@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1303-9214

АРХІВНИЙ ФОНД АКАДЕМІКА В. Г. БАР'ЯХТАРА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ ВЧЕНОГО

Представлено науковій громадськості комплекс документів особового архіву академіка НАН України В. Бар'яхтара, який нещодавно науково описаний в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ), та проаналізовано його інформаційний потенціал для дослідження наукової біографії вченого. **Методологія праці** базується на системному підході та передбачає поєднання історико-архівознавчого, джерелознавчого, проблемно-хронологічного методів із використанням біографічного і просопографічного методів дослідження. **Наукова новизна** роботи полягає у представленні науковому співтовариству документного складу новоствореного особового фонду академіка В. Бар'яхтара, що зберігається в ІА НБУВ, який становить новий архівний комплекс джерел дослідження наукової біографії, багатогранної діяльності та досягнень вченого. **Висновки.** Результати дослідження засвідчують, що особовий фонд академіка В. Бар'яхтара в ІА НБУВ є вагомим джерельним комплексом, який містить документи біографічного характеру, наукові праці вченого та документи з його діяльності. Архівний ресурс дає змогу реконструювати основні етапи наукової біографії діяча, висвітлити його постать як вченого, дослідника, організатора науки та педагога. В особовому архіві В. Бар'яхтара містяться джерела, які дають змогу відобразити його вагомий внесок у розвиток теорії магнетизму та фізики твердого тіла, показати їх всесвітнє значення. Документи фонду також розкривають вплив ученого на розвиток науки в Україні, його роль у вирішенні важливих проблем, які постали перед українським

© А. Майстренко, 2026

суспільством і державою. Значну частину архіву становлять документи, які стосуються визнання видатних наукових досягнень керівництвом української держави, НАН України та міжнародним науковим співтовариством.

Ключові слова: В. Бар'яхтар, особовий фонд, Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, наукова біографія

Актуальність дослідження. Минулий рік став ювілейним для видатного українського вченого, доктора фізико-математичних наук (1982), професора (1985), заслуженого діяча науки і техніки України (2000), академіка НАН України за спеціальністю «фізика магнетизму» (1990) В. Бар'яхтара (1945–2020). Наукова громадськість відзначила 95 років від дня народження вченого та п'ять років від дня його смерті. Життя та діяльність В. Бар'яхтара присвячені дослідженню фундаментальних і прикладних аспектів магнітних явищ у твердих тілах, розвитку теоретико-експериментальних методів вивчення магнетизму та створенню інноваційних технологій для магнітних матеріалів. Як фундатор наукової школи з магнетизму в Україні, він багато зробив для підготовки висококваліфікованих фахівців у цій сфері.

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) у 2025 р. науково описано особовий фонд академіка В. Бар'яхтара за № 488. До його архіву увійшов вагомий комплекс документів, введення якого до наукового та соціально-культурного обігу дасть змогу розширити відомості про біографію та досягнення вченого. Представлення науковій громадськості складу документів особового фонду В. Бар'яхтара та аналіз його інформаційного потенціалу дасть змогу привернути увагу дослідників-біографістів та істориків науки до нового, мало або й зовсім не дослідженого джерельного ресурсу з життя та діяльності науковця.

Аналіз досліджень і публікацій. Постать В. Бар'яхтара, його наукова діяльність та здобутки користувалися сталою увагою з боку дослідників [1–3]. Регулярно в академічних виданнях з'являлися статті до ювілеїв науковця [4–9]. Стислі розвідки про вченого представлено у довідниках і енциклопедичних виданнях [10–12]. Однак повного та комплексного дослідження досі не підготовлено

через низку причин, зокрема й через брак джерел. Тому на часі зробити огляд архівної наукової спадщини В. Бар'яхтара, що відклалася в його особовому фонді в ІА НБУВ.

У цій статті **ставимо за мету** представити документний склад особового фонду академіка НАН України В. Бар'яхтара, що зберігається в ІА НБУВ, та проаналізувати новий архівний ресурс як джерело з дослідження наукової біографії вченого.

Виклад основного матеріалу. Новоутворений особовий фонд В. Бар'яхтара в ІА НБУВ містить 73 справи, у яких відклалися біографічні документи, наукові праці вченого та документи про його діяльність за 1953–2020 рр.

Значну частину особового архіву академіка становлять документи біографічного характеру: біографічна довідка, характеристика, дипломи, свідоцтва, сертифікати, посвідчення, грамоти, вітальна кореспонденція тощо. Документи про В. Бар'яхтара репрезентують довідки про діяльність вченого, підготовлені науково-організаційним відділом Президії Української академії наук[1], публікації про науковця у періодичних виданнях[2], та його власні спогади «Моя траєкторія» (2010)[3].

Народився майбутній вчений 9 серпня 1930 р. у м. Маріуполь у родині вчителів. У 1948 р. із золотою медаллю закінчив середню школу № 16 в м. Ворошиловград (нині – м. Луганськ), а у 1953 р. – Харківський державний університет (далі – ХДУ).

Наукову діяльність В. Бар'яхтар розпочав у 1954 р. в Харківському фізико-технічному інституті АН УРСР (нині – Харківський фізико-технічний інститут НАН України), де працював під науковим керівництвом академіка О. Ахієзера.

У фонді зберігаються копії дипломів про присудження В. Бар'яхтару наукових ступенів кандидата та доктора фізико-математичних наук[4]. Кандидатську дисертацію на тему «До питання про взаємодію спінових хвиль із фононами» він захистив у 1959 р. під керівництвом академіка О. Ахієзера. Саме в цей період у співпраці з О. Ахієзером

[1] ІА НБУВ. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 60. 1–2 арк.
[2] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 16. 1–4 арк.
[3] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 2. 1–49 арк.
[4] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 4. 2–5 арк.

та С. Пелетмінським було теоретично передбачено явище магнітоакустичного резонансу.

У 1965 р. В. Бар'яхтар захистив докторську дисертацію на тему «Деякі питання теорії магнітних, теплових та високочастотних властивостей феродіелектриків та антиферомагнетиків», у якій узагальнив результати багаторічних досліджень і зробив вагомий внесок у розвиток теоретичної фізики твердого тіла[1].

Вчений працював у провідних науково-дослідних установах НАН України: Харківському фізико-технічному інституті (тепер Харківський фізико-технічний інститут НАН України) (1954–1973), Донецькому фізико-технічному інституті (тепер Донецький фізико-технічний інститут імені Олександра Галкіна НАН України) (1973–1982), Інституті теоретичної фізики АН УРСР (тепер Інститут теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова НАН України (1982–1985), Інститут металофізики АН УРСР (тепер Металофізики інститут імені Г. В. Курдюмова НАН України) (1985–1989), Інституті магнетизму НАН і МОН України (тепер Інститут магнетизму імені В. Г. Бар'яхтара НАН України) (1995–2015 – директор, з 2015 – почесний директор).

Маючи високий авторитет в українському науковому середовищі, В. Бар'яхтар був обраний академіком-секретарем Відділення фізики та астрономії НАН України (1982–1989), віцепрезидентом (1989–1994) і першим віцепрезидентом (1994–1998) НАН України.

Протягом 1978–1982 рр. очолював Донецький науковий центр і відіграв велику роль в організації та координації роботи наукових установ, закладів вищої освіти, науково-дослідних організацій у Донецькому регіоні. У фонді зберігається подяка Донецької обласної державної адміністрації, яку було надано вченому з нагоди 40-річчя створення Донецького наукового центру НАН і МОН України (2006)[2].

В. Бар'яхтар став засновником і був першим президентом Українського фізичного товариства (1990–1994).

Науково-дослідну діяльність вчений поєднував із викладацькою роботою. Особливу роль він відіграв у формуванні нових освітніх структур та інтеграції сучасних наукових досягнень у навчальний

[1] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 4. 2–3 арк.

[2] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 70. 1–2 арк.

процес. Академік активно долучився до створення та діяльності фізико-технічного факультету Харківського державного університету, викладав у Донецькому державному університеті, а у 1980-х роках заснував і очолив кафедру математики та теоретичної радіофізики радіофізичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, що сприяло підготовці молодих науковців до роботи в академічному середовищі. Вершиною науково-педагогічної та організаційної роботи в освітній сфері стало створення фізико-математичного факультету Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» у 1996 р., першим деканом якого він став.

Велику увагу В. Бар'яхтар приділяв підготовці наукових кадрів у галузях теоретичної фізики, фізики магнетизму, фазових переходів і нелінійної динаміки. В особовому фонді вченого відклалися списки науковців, які захистили кандидатські та докторські дисертації під його науковим керівництвом[1]. Його учнями були такі нині відомі вчені, як лауреати Державної премії України Є. Стефановський, А. Боровик, В. Попов, В. Тарасенко, В. Криворучко, Д. Яблонський, члени-кореспонденти НАН України В. Варюхін та В. Клепіков, академік В. Семиноженко, член-кореспондент Академії педагогічних наук України Ю. Горобець.

Враховуючи вагомі досягнення В. Бар'яхтара на науково-педагогічній ниві, його було обрано почесним доктором низки провідних академічних установ і закладів вищої освіти України, серед них: Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України (2000)[2], Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (2000)[3], Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (2001)[4], Інститут теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України (2004)[5], Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (2009)[6], Київський національний універ-

[1] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 66. 1–9 арк.
[2] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 22. 1 арк.
[3] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 23. 1 арк.
[4] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 28. 1 арк.
[5] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 30. 1–2 арк.
[6] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 41. 1–3 арк.

ситет імені Тараса Шевченка (2010)[1] та Донецький національний університет (2010)[2].

Бар'яхтару Віктору Григоровичу
Рішенням Вченої Ради №6 від 11.01.2010 року
ПРИСВОЄНО ЗВАННЯ
ПОЧЕСНОГО ДОКТОРА
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Ректор Леонід Губерський
Barjachtar Viktor Grygorovycz
Decreto Senatus Universitatis №6 11.01.2010
TITULUM
DOCTORIS HONORIS CAUSA
UNIVERSITATIS KYJOVIENSIS TARAS SHEVCHENCO ACCORDAT
Rector Leonid Hubers'kyj

Фото 1. Диплом почесного доктора Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Оригінал. 11 січня 2010.
Джерело: Інститут архівознавства НБУВ. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 1-2. [25]

Наукові дослідження В. Бар'яхтара охоплюють теорію магнетизму, фізику надпровідності, теорію доменних структур, нелінійні явища, кінетику солітонів, фізику фазових переходів. Вчений досяг визначних результатів у галузях магнітоакустичного резонансу, магнітопружних хвиль, топологічних фазових переходів і високотемпературної надпровідності. Він є автором понад 530 наукових публікацій, у тому числі 21 монографії. За відкриття (у співавторстві) магнітоакустичного резонансу (1956) науковця відзначено Державною премією УРСР в галузі науки і техніки за цикл

[1] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 42. 1–2 арк.
[2] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 43. 1 арк.

робіт «Відкриття, теоретичне та експериментальне дослідження проміжного стану антиферомагнетиків» УРСР (1971), Державною премією УРСР в галузі науки і техніки за відкриття і дослідження динамічних явищ, зв'язаних з фононними взаємодіями в магнітних кристалах (1986), Державною премією України в галузі науки і техніки за роботи, по'вязані з ліквідацією аварії на Чорнобильській АЕС (1999).

Наукова архівна спадщина В. Бар'яхтара в особовому фонді представлена деклараційним патентом «Датчик струму з магніторезистивною плівкою»[1] та статтею «Космонавтика – фундаментальним наукам та народному господарству»[2].

УКРАЇНА

69798 А

Деклараційний патент
на винахід

(54) ДАТЧИК СТРУМУ З МАГНІТОРЕЗИСТИВНОЮ ПЛІВКОЮ

Фото 2. Деклараційний патент на винахід. Датчик струму з магніторезистивною плівкою. Оригінал. 15 вересня 2004.

Джерело: Інститут архівознавства НБУВ. Ф. 488. Оп. 1. Арк. 1. [27]

Окрему важливу групу джерел становлять документи, які стосу-

[1] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 1. 1 арк.

[2] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 3. 1–8 арк.

ються участі В. Бар'яхтара у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Варто зазначити, що вчений у 1986–1988 рр. був заступником голови комісії АН УРСР з Чорнобильської проблеми, а протягом 1989–1998 рр. її очолював. Водночас з 1993 р. до 1995 р. він був головою комісії з ядерної політики, а від 1995 р. – позаштатним радником при Президенті України[1]. Академік брав активну участь у роботі Міжнародної координаційної ради країн Європейської Співдружності з питань мінімізації наслідків аварії на ЧАЕС, був членом науково-технічної ради Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, головою комісії з проблем Чорнобиля НАН України[2].

Президія
Національної академії наук України
Центральний комітет профспілки
працівників Національної академії наук України
НАГОРОДЖУЮТЬ
ПОЧЕСНОЮ
ГРАМОТОЮ
радника Президії НАН України, почесного
директора Інституту кадастрових
НАН України та МОН України
академіка НАН України
БАР'ЯХТАРА Віктора Григоровича
за участь у ліквідації наслідків аварії на
Чорнобильській АЕС, особистий внесок у вирішення
проблем забезпечення національної безпеки в екологічній
сфері, наукове дослідження матеріальної й духовної культури
радіоактивно забруднених зон Українського Полісся
та ви вивчення МЗ Ірпінської Чорнобильської катастрофи

Фото 3. Почесна грамота Президії НАН України. Оригінал. 25 квітня 2016. Джерело: Інститут архівознавства НБУВ. Ф. 488. Оп. 1. Спр.53. Арк. 1. [30]

В особовому архіві В. Бар'яхтара відклалися маршрутний лист з

[1] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 12. 1 арк.

[2] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 53. 1 арк.

переліком завдань Урядової комісії, АН УРСР і керівництва ЧАЕС за травень – грудень 1986 р., за організацію виконання яких вчений відповідав як директор Інституту металофізики і академік-секретар Відділення фізики і астрономії академії. Серед документів фонду містяться його посвідчення учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС (1993)[1], диплом від міжнародних чорнобильських програм (2016)[2], сертифікат асоціації «Лікарі Чорнобиля»[3], наказ про нагородження нагрудним знаком «Почесний працівник атомної енергетики» ДП НАЕК «Енергоатом» та ін.

Науковець також працював на посаді голови Комісії космічних досліджень при Президії АН УРСР, й у фонді представлено довідку, підготовлену під керівництвом вченого як очільника цієї інституції[4].

В. Бар'яхтар був активним учасником міжнародного наукового діалогу і брав участь у формуванні стратегії інтелектуального розвитку України. На підтвердження цього у фонді міститься сертифікат учасника II Міжнародної науково-практичної конференції «Наукова еліта у розвитку держав» (Київ, 2012)[5].

Видатні наукові здобутки вченого отримали високу оцінку з боку керівництва української держави, НАН України та наукового співтовариства Європи та світу.

У фонді вміщено документи про нагородження вченого державними нагородами. Зокрема, указ про нагородження вченого Почесною відзнакою Президента України (1994)[6], відзнакою Президента України «Орден князя Ярослава Мудрого» (1998)[7], орденом «За заслуги» I ступеня (2005)[8].

[1] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 9. 1 арк.
[2] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 54. 1 арк.
[3] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 64. 1 арк.
[4] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 73. 1–4 арк.
[5] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 72. 1 арк.
[6] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 11. 1–6 арк.
[7] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 20. 1 арк.
[8] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 38. 1 арк.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені М. П. ДРАГОМАНОВА
ІНСТИТУТ ЕКОЛОГІЇ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР «МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ»

Сертифікат

видано БАР'ЯХТАР ВІКТОР ГРИГОРОВИЧ

УЧАСНИКУ II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«НАУКОВА ЕЛІТА У РОЗВИТКУ ДЕРЖАВ»
(Україна, м. Київ, 9–10 жовтня 2012 року)

Фото 4. Сертифікат учасника II Міжнародної науково-практичної конференції «Наукова еліта у розвитку держав». Київ. Оригінал. 9–10 жовтня 2012. Джерело: Інститут архівознавства НБУВ. ІА НБУВ. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 1. [35]

Значну частину архіву становлять документи про присвоєння вченому престижних премій НАН України, зокрема премії імені М. М. Крилова (1985) за фундаментальні праці в теорії магнетизму, премії імені М. М. Боголюбова (1993) за внесок у розвиток математичної фізики[1] [39], премії імені С. І. Пекаря (2005) за дослідження в галузі фізики конденсованого стану[2], а також найвищої наукової відзнаки академії – Золотої медалі імені В. І. Вернадського НАН України (2009)[3].

В. Бар'яхтара було обрано членом Американського, Італійського фізичних товариств і Нью-Йоркської академії наук. У фонді зберігаються сертифікати та дипломи провідних іноземних інституцій,

[1] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 8. 1–5 арк.
[2] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 33. 1–2 арк.
[3] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 40. 1 арк.

надіслані вченому, серед яких: сертифікат Американського біографічного інституту щодо внесення до «Міжнародного довідника видатного лідерства» (Вашингтон, 1995)[1], диплом про членство в Академії наук Нью-Йорка (1994)[2], диплом стипендіата Фонду інтелектуальної співпраці «Україна – XXI століття» (2005)[3], а також лист про обрання почесним членом Міжнародної академії науки, промисловості, освіти і мистецтва (США, 1997)[4].

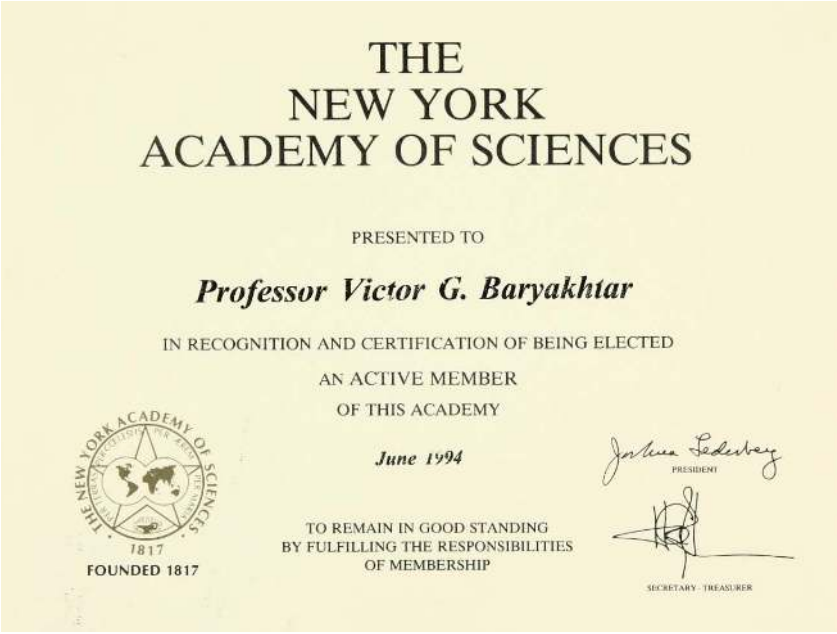

THE
NEW YORK
ACADEMY OF SCIENCES

PRESENTED TO

Professor Victor G. Baryakhtar

IN RECOGNITION AND CERTIFICATION OF BEING ELECTED
AN ACTIVE MEMBER
OF THIS ACADEMY

June 1994

PRESIDENT

THE NEW YORK ACADEMY OF SCIENCES
1817
FOUNDED 1817

TO REMAIN IN GOOD STANDING
BY FULFILLING THE RESPONSIBILITIES
OF MEMBERSHIP

SECRETARY - TREASURER

Фото 5. Диплом про членство в Академії наук Нью-Йорку. Оригінал. Червень 1994.
Джерело: Інститут архівознавства НБУВ. ІА НБУВ. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 1. [43]

[1] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 13. 1–2 арк.
[2] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 10. 1 арк.
[3] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 32. 1 арк.
[4] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 17. 1 арк.

Зберігаються в особовому архіві В. Бар'яхтара й документи зображального характеру. Вони представлені фотоальбомами. В одному з них вміщено світлини із зображенням фондоутворювача під час туристичної поїздки до Красноярського краю (1969)[1]. Другий фотоальбом було подаровано академіку співробітниками Донецького фізико-технічного інституту НАН України з нагоди 70-річчя вченого (2000)[2].

Висновки. Особовий фонд академіка В. Бар'яхтара в ІА НБУВ є вагомим джерельним комплексом, який містить документи біографічного характеру, наукові праці вченого та документи з його діяльності. Архівний ресурс дає змогу реконструювати основні етапи наукової біографії науковця, висвітлити його постать як вченого, дослідника, організатора науки та педагога. У особовому архіві В. Бар'яхтара містяться джерела, які дають змогу відобразити його вагомий внесок у розвиток теорії магнетизму та фізики твердого тіла, показати їхнє всесвітнє значення. Документи фонду також розкривають вплив ученого на розвиток науки в Україні, його роль у вирішенні важливих проблем, які постали перед українськими суспільством і державою. Значну частину архіву становлять документи, які стосуються визнання видатних наукових досягнень керівництвом української держави, НАН України та міжнародним науковим співтовариством.

Список використаних джерел

1. Бар'яхтар В. Г. Життя в науці / за ред. А. Я. Бельдій. Київ : Наук. думка, 2010. 512 с.: іл., портр.

2. Бар'яхтар В. Г. Моя траєкторія. Київ : Наук. думка, 2010. 256 с.: іл., портр.

3. Храмов Ю. О. Пам'яті фізика і друга – В.Г. Бар'яхтара. *Science and Science of Science.* 2021. (1(111). 121-124. URL: https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/sofs/article/view/8710

4. 50-річчя академіка В. Г. Бар'яхтара. *Вісник АН УРСР*. 1980. № 9.

[1] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 5. 1–26 арк.

[2] Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 26. 1–28 арк.

5. 60-річчя академіка АН УРСР В. Г. Бар'яхтара. *Вісник АН УРСР*. 1990. № 9.

6. Таньшина А. В. Незабутнє (до 60-річчя наукової діяльності академіка НАН України В. Г. Бар'яхтара). *Вісник НАН України*. № 10. 2014. С.75–80.

7. Його любов – фізика (до 85-річчя академіка НАН України В. Г. Бар'яхтара) / Ю. І. Горобець, І. В. Лежненко. *Вісник Національної академії наук України.* 2015. № 8. С. 100–105.

8. Локтєв В. М. Вікторії Віктора Григоровича : До 90-річчя академіка НАН України В. Г. Бар'яхтара. *Вісник Національної академії наук України*, 2020. № 8. С.77–86.

9. Бродин М. С., Горобець Ю. І., Загородній А. Г., Іванов Б. О., Івасишин О. М. , Локтєв В. М., Лось В. Ф., Пелетминський С. В., Хребтов А. О., Шульга М. Ф. Безмежна любов до фізики До 90-річчя академіка НАН України В. Г. Бар'яхтара. *Вісник Національної академії наук України.* 2020. № 8. С. 72–76.

10. Бар'яхтар Віктор Григорович. *Велика українська енциклопедія* / Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»; редкол.: А. М. Киридон (голов. ред.). Київ : Енциклопед. вид-во, 2016. URL: https://vue.gov.ua/Бар'яхтар, Віктор Григорович

11. Білоколос Є. Д. Бар'яхтар Віктор Григорович. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2003. Т. 4. С. 288–289.

12. Храмов Ю. О. Бар'яхтар Віктор. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2003. Т. 1 : А – В. С. 197.

References

1. Bariakhtar, V. H. (2010). Zhyttia v nautsi [Life in science]. A. Ya. Beldiy (Ed.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

2. Bariakhtar, V. H. (2010). Moia traiektoriia [My trajectory]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

3. Khramov, Yu. O. (2021). Pamiati fizyka i druha V.H. Bariakhtara [In memory of physicist and friend V.G. Baryakhtar]. *Nauka ta*

naukoznavstvo – Science and Science of Science, 1(111), 121-124 [in Ukrainian]. Retrieved from https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/sofs/article/view/8710

4. 50-richchia akademika V. H. Bariakhtara [50th anniversary of Academician V. G. Baryakhtar]. (1980). *Visnyk AN URSR – Bulletin of the Academy of Sciences of USSR*, 9 [in Ukrainian].

5. 60-richchia akademika AN URSR V. H. Bariakhtara [60-year-old academician AN URSR V. H. Bariakhtara]. (1990). *Visnyk AN URSR – Bulletin of the Academy of Sciences of USSR,* 9 [in Ukrainian].

6. Tanshyna, A. V. (2014). Nezabutnie (do 60-richchia naukovoi diialnosti akademika NAN Ukrainy V. H. Bariakhtara) [Tanshina A. V. Unforgettable (to the 60th anniversary of the scientific activity of Academician of the NAS of Ukraine V. G. Baryakhtar)]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of National Academy of sciences of Ukraine*, *10*, 75-80 [in Ukrainian].

7. Horobets, Yu. I., & Lezhnenko, I. V. (2015). Yoho liubov – fizyka (do 85-richchia akademika NAN Ukrainy V. H. Bariakhtara) [His love is physics (to the 85th anniversary of Academician of the NAS of Ukraine V. G. Baryakhtar)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of National Academy of Science of Ukraine*, *8,* 100-105 [in Ukrainian].

8. Loktiev, V. M. (2020). Viktorii Viktora Hryhorovycha : Do 90-richchia akademika NAN Ukrainy V. H. Bariakhtara [Victorias of Viktor Grigorovich: To the 90th anniversary of Academician of the NAS of Ukraine V. G. Baryakhtar]. Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – *Bulletin of National Academy of Science of Ukraine*, *8*, 77-86 [in Ukrainian].

9. Brodyn, M. S., Gorobets, Yu. I., Zagorodniy, A. G., Ivanov, B. O., Ivasyshyn, O. M., Loktev, V. M., Los, V. F., Peletminsky, S. V., Khrebtov, A. O., & Shulga, M. F. (2020). Bezmezhna liubov do fizyky Do 90-richchia akademika NAN Ukrainy V. H. Bariakhtara [Boundless love for physics To the 90th anniversary of Academician of the NAS of Ukraine V. G. Baryakhtar]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of National Academy of Science of Ukraine, 8*, 72-76 [in Ukrainian].

10. Bariakhtar Viktor Hryhorovych [Baryakhtar Viktor Grigorovich]. (2016). *Velyka ukrainska entsyklopediia – Great Ukrainian Encyclopedia,*

A. M. Kyrydon (Editor-in-Chief). Retrieved from https://vue.gov.ua/Бар%27яхтар,_Віктор_Григорович [in Ukrainian].

11. Bilokolos, Ye. D. (2003). Bariakhtar Viktor Hryhorovych [Baryakhtar Viktor Grigorovich]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine*, ed. col.: I. M. Dzyuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak [and others], *4*, 288-289 [in Ukrainian]

12. Khramov, Yu. O. (2003). Bariakhtar Viktor [Bariakhtar Viktor]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*: in 10 volumes, *1*, 197. V. A. Smolii (Ed.). [in Ukrainian].

Отримано / Received 31.03.2026
Прийнято / Accepted 10.04.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Anzhela Maistrenko,
PhD (History), Senior Researcher,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
62 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine
e-mail: a_maistrenko@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1303-9214

THE ARCHIVAL FUND OF ACADEMICIAN V. H. BARYAKHTAR AS A SOURCE FOR STUDYING THE SCHOLAR'S SCIENTIFIC BIOGRAPHY

The purpose of the work. The study, based on little-known archival documents preserved in the Institute for Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, provides a historical and source-study reconstruction of the scholarly, administrative, and public activities of Academician V. H. Baryakhtar. **The research methodology** represents a comprehensive approach that combines historical and archival, source study, and chronological methods, as well as methods of analytical and synthetic processing of archival documents and scholarly expertise. A biographical and personalized approach, characteristic of studies on the scientific legacy of prominent figures, has also been applied. **The scientific novelty of the study** lies in the systematization of a set of archival sources from the personal collection of Academician V. H. Baryakhtar preserved in the Institute for Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, in the introduction

into scholarly circulation of little-studied and previously unused documents, as well as in the historical and source-study reconstruction-based on these materials-of the scholar's scientific and personal trajectory, including the stages of his development as a researcher, scientific organizer, state advisor, and educator. It also provides a more comprehensive understanding of the scientist's personality, highlighting his intellectual legacy, scientific worldview, and contribution to the development of theoretical physics in Ukraine and abroad. **Conclusions.** The research findings demonstrate that the personal archive of Academician V. H. Baryakhtar constitutes a significant body of sources that enables the reconstruction of his multifaceted profile as a scholar, researcher, organizer, state advisor, and educator. The archive contains materials that reflect his substantial contribution to the development of the theory of magnetism and solid-state physics. Furthermore, the documents highlight his role in shaping national science policy and advancing academic scholarship, which underscores their considerable potential for further biographical studies historical-scientific inquiries, and analyses of science policy. They also allow for a deeper appreciation of Baryakhtar's role as the founder of a prominent scientific school and a mentor who significantly influenced the formation of new generations of physicists. In addition, documents of his collection attest to the scope of his international scholarly work, and recognition within the global academic community.

Keywords: Viktor Baryakhtar, personal archival fond, Institute for Archival Studies, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, solid-state physics, scientific biography

https://doi.org/10.15407/np.77.566
УДК 027(477):021:025.5]:355.48((470+571):477)

Галина Громік,
молодший науковий співробітник,
Інститут рукопису
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
вул. Володимирська, 62, Київ, 01033, Україна
e-mail: gromik@nbuv.gov.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-3889-2585

РОЗМОВНА ПРАКТИКА ЄВРЕЇВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ЯК ОБ'ЄКТ МОВНОЇ ПОЛЕМІКИ: АНАЛІЗ СТАТТІ СЕМЕНА (ШИМОНА) ДУБНОВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗІБРАННЯ ВІДДІЛУ ФОНДУ ЮДАЇКИ НБУВ)

Визначено та проаналізовано ставлення видатного єврейського історика Ш. Дубнова (1860–1941) до мовного питання та з'ясовано роль народної розмовної мови для єврейського етносу. Детально розглянуто його статтю «Розмовна мова та народна література польсько-литовських євреїв у XVI і першій половині XVII століть» (в оригіналі рос. «Разговорный язык и народная литература польско-литовских евреев в XVI и первой половине XVII века»), опубліковану 1909 р. в єврейському часописі «Єврейська старовина» (в оригіналі рос. «Еврейская старина»). Виявлено особливості функціонування розмовної мови єврейських громад залежно від географічних чинників і суспільних потреб. Застосування критичного методу оцінки джерел дало змогу окреслити значення єврейської народної розмовної мови. **Актуальність роботи.** З огляду на події останніх десятиліть, коли мовний чинник активно використовували як інструмент політичної боротьби, дослідження Ш. Дубнова не втрачає своєї практичної значущості. Особливо цінним є застереження історика стосовно підходів до вивчення мовного питання. **Мета дослідження** – на підставі аналізу публікацій з архівного зібрання відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського виявити ставлення Ш. Дубнова до мовного питання, окреслити вплив мови на суспільне життя, проаналізувати статтю історика щодо розмовної мови польсько-литовських євреїв у XVI – першій половині XVII ст. **Методологія праці** базується на застосуванні критичного методу оцінки джерел, що є важливим для реконструкції історичного

© Г. Громик, 2026

контексту. Порівняльно-історичний метод використаний для виявлення хронологічних та географічних відмінностей функціонування розмовної мови єврейства. Методологія Кембриджської школи інтелектуальної історії дала змогу відтворити намагання автора довести на основі ретельного аналізу хибність спроб пристосування наукових підходів під кон'юктурні потреби. Метод історико-психологічної реконструкції спростив відтворення мислення певного історичного періоду. **Наукова новизна.** Уперше введено в науковий обіг аналіз праці Ш. Дубнова «Розмовна мова та народна література польсько-литовських євреїв у XVI і першій половині XVII століть» крізь призму використання мовного питання. В українській історіографії аналіз творчого доробку одного з найвидатніших істориків єврейського народу Ш. Дубнова [15] є невеликим. Дослідники здебільшого звертали увагу на вагомий внесок ученого у вивченні хасидизму [11]. Для нашої статті спадщина вченого цікава її науковим підходом до мовного аспекту.

Ключові слова: Ш. Дубнов, євреї, розмовна мова, народна мова, руська мова, їдиш, jüdisch-deutsch

Аналіз досліджень і публікацій. Мовну ситуацію Речі Посполитої (1569–1795) можна охарактеризувати як домінування польської та надання офіційного статусу руській, або староукраїнській/старобілоруській мові. У багатонаціональній Польсько-Литовській державі окремі етнічні групи мали характерні власні діалекти, говірки, власну розмовну, або народну мову. Зокрема, це стосується єврейського етносу, що є предметом нашої статті.

Про мовні особливості Речі Посполитої і руську мову як владний інструмент, особливо на теренах Великого князівства Литовського, писав І. Конколевський. Руською мовою, яка вважалася мовою діловодства, судочинства були написані основні правничі документи Великого Князівства – три Литовські статути 1529, 1566 і 1588 років [2 , с. 95].

Українська дослідниця Н. Старченко зафіксувала статус офіційної для руської мови як один із привілеїв руської шляхти Київщини, Волині та Брацлавщини. Мова також мала обов'язковий характер в офіційних взаєминах короля і його адміністрації зі шляхетними жителями трьох руських воєводств. Отже, можемо говорити про руську мову як мову еліти, привілей обраних. І в цьому контексті «оборона мови» була тотожною захисту монополії на владу [4].

Побутовою мовою євреїв як однієї з найчисельніших соціальних груп Речі Посполитої був їдиш, який виник на території Центральної і Східної Європи у X–XV ст [2 , с. 106]. Варто зауважити, що, за різними оцінками, кількість євреїв у другій половині XVIII ст. на землях Речі Посполитої сягала 700–800 тис. євреїв, тобто близько 7–10 % усього населення держави. Це було найбільше скупчення єврейської діаспори у Європі і світі [2, с. 103–106].

Дослідник-їдишознавець Д. Кац припускав, що хоча назва «їдиш» (Yiddish) для мови зафіксована в датованих документах з XV–XVI ст., її народне використання, ймовірно, сягає давніших часів [15]. Протягом тривалого часу їдиш вважали за основне джерело релігійних та етичних знань для багатьох поколінь читачів їдишем, переважно жінок. Яскравий приклад – найпопулярніша книга в усій історії літератури їдишем «Цене-рене» (назва в транслітерації кирилицею), вперше опублікована в останньому десятилітті XVI ст., ймовірно, у Любліні. Ця збірка коментарів до П'ятикнижжя (Тори), Гафтарот (уривків із Книг Пророків) та П'яти Сувоїв була настільки поширеною, що її часто називали «Жіночою Біблією» [12].

Від середини XVII ст. їдиш під натиском єврейського Просвітництва – Гаскали – поступово занепадає. Натомість східна гілка мови – у Польщі, Литві, Україні, Білорусі, Латвії, Румунії та Угорщині – процвітала, увібравши в себе значний слов'янський компонент у лексиці та граматиці, що зробило їдиш незалежним культурним засобом [15].

В останній чверті XIX ст. їдиш набув стрімкого розвитку, особливо у Російській імперії, де єврейська інтелігенція заявила про себе досить потужно. Їдиш як мова культури органічно доповнював літературу івритом, був мовою засобів масової інформації, театру тощо [13]. Єврейські культурні об'єднання були надзвичайно численними на початку XX ст. [14, с. 15]. Один із засновників найавторитетнішого культурного осередку – Єврейського літературного товариства в Санкт-Петербурзі – був молодий історик Ш. (С.) Дубнов, стаття якого щодо мови євреїв Речі Посполитої є предметом нашої наукової роботи.

Період після 30-х років XX ст. для їдишу виявився часом «забуття», особливо за радянських часів. В Україні інтерес до розмовної

єврейської мови відновлюється після набуття країною незалежності на початку 90-х років. Їдиш стає предметом наукових розвідок, центром уваги академічної спільноти. За ініціативою академічної громадської організації «Українська асоціація юдаїки» їдиш внесено до переліку мов, які перебувають під загрозою зникнення [3]. Таким чином засвідчено важливість мови їдиш в українському культурному та соціальному середовищі, підкреслено її важливість для збереження культурної спадщини, а також забезпечено умови для її подальшого розвитку.

Повернімося до питання розмовної мови євреїв Речі Посполитої: як ми вже зазначили, такою мовою був їдиш. Він залишався розмовною мовою і після припинення існування Польсько-Литовської держави у 1795 р., коли перед євреями постало питання переходу на мову іншої держави – Російської імперії. Водночас мовна імперська політика зводилася до визнання єдиної – «великоросійської» мови, для виправдання її панування влада створювала зручні для себе міфи, які нібито доводили її «велич» та «першість». Класичним прикладом міфологізації мовного питання є наукова полеміка між російським істориком М. Погодіним та видатним українським вченим М. Максимовичем у середині XIX ст. Дискусія довела: мова залишається стратегічною зброєю, яка в руках недобросовісних ділків може перетворитися на інструмент розколу, засіб маніпуляцій, а під час повномасштабного вторгнення російських військ в Україну – на засіб гібридної війни [5].

Підсумуємо. У XVI та першій половині XVII ст. однією з офіційних мов Речі Посполитої була руська, або староукраїнська/старобілоруська. Переважно це була мова еліти, інструмент влади, і як бастіон привілеїв мова перебувала під ревною охороною. У побуті численна єврейська громада розмовляла їдишем. Євреї, переважно освічені, могли вживати руську мову для ділових потреб. Підкреслимо, що йдеться саме про руську, а не російську мову, якої були змушені навчатися євреї після того, як проти власної волі опинилися у складі Російської імперії – після остаточного розподілу Речі Посполитої у 1795 р. Імперська мовна політика передбачала тотальне зросійщення, мова була не лише засобом спілкування, а інструментом контролю.

Варто зауважити, що у статті ми розрізняємо визначення «руська мова» і «російська мова». Тоді як за часів Російської імперії у російськомовному історичному дискурсі на позначення руської та російської мов було одне визначення – «російська мова» (російською – «русский язык»). Таке визначення могли використовувати як інструмент впливу, формування спотвореної суспільної думки. Ймовірно, на це звернув увагу єврейський історик Ш. Дубнов. Він наполягав на дотриманні наукових підходів у дослідженнях і розвінчував спроби підлаштувати мовне питання під кон'юктурні потреби.

Єврейський історик часто звертав увагу на мовний аспект у своїх наукових працях, які зберігаються у зібранні відділу фонду юдаїки ІР НБУВ. Приміром, стосовно примусу для євреїв писати «все діловодство російською, польською чи німецькою» [10, с. 16–17] (тут і далі всі цитати з російськомовних джерел подано у перекладі українською), або щодо обов'язкового вивчення «російської, польської чи німецької» у єврейських освітніх закладах [10, с. 25]. Досліджуючи участь євреїв у війні 1812 р., історик зауважував, що заклики до громади оголошували і були написані «народною мовою» (їдишем) [11, с. 121].

Виклад основного матеріалу. Стаття Ш. Дубнова «Розмовна мова та народна література польсько-литовських євреїв у XVI і першій половині XVII століть» вийшла друком у 1909 р. у Т.1 1 часопису «Еврейская старина», примірники якого зберігаються у зібранні відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і були основним джерелом для написання вказаної роботи.

Для автора питання розмовної мови євреїв було наріжним для розуміння динаміки історії єврейства у різні епохи його історичного життя. На переконання Ш. Дубнова, недостатнє вивчення цієї теми породжує здогадки, казуїстичні роздуми. Тож його дослідження покликане насамперед для наукових обґрунтувань авторки цієї статті.

Робота єврейського історика є своєрідною відповіддю на праці відомих на той час науковців, дослідників юдаїки А. Гаркаві [8], С. Бершадського, які, за його словами, відстоювали тезу вживання слов'янізмів євреями з давніх часів, навіть у XVI і першій половині XVII ст. вживали у побуті «слов'янську говірку» (переважно

«російську») [9, с. 9]. Так, А. Гаркаві наводив приклад зі старовинними польськими монетами періоду 1177–1220 рр., на декотрих були слов'янські написи єврейською абеткою: «Мшка крл полски», «Лишкус, или Лишко крл» [8, с. 16], а також із власними іменами, найчастіше жіночими: Злата, Бела, Мірка, Слава [8, с. 17–18]. Вчений пояснював, що цими іменами могли називати лише євреїв, які говорили слов'янською і вважали ці імена своїми.

С. Бершадський дійшов висновку про нібито давнє і повсюдне володіння євреїв російською (не руською. – *Авт.*) мовою, спираючись лише на аналіз поодиноких власних імен та прізвищ, зафіксованих серед євреїв XV–XVI ст.

Приміром, такі як Єнька Глухий (у 1480-х роках), Садко Данилович, Рижко (у 1486 р.), Рябичкович (у 1513 р.), Козельський (у 1540 р.). С. Бершадський вважав, що це є свідченням прагнення литовських євреїв того часу асимілюватися «з пануючим населенням у справах спільножиття» [7, с. 5]. Зазначені праці також зберігаються у фонді юдаїки Інституту рукопису НБУВ.

Ш. Дубнов вважав висновки колег спірними, далекими від наукового підходу, називав їх непорозумінням, продиктованим бажанням «довести певну тезу під апологетичні потреби» [9, с. 10]. Варто зазначити, що в сучасному світі такі підходи можна витлумачити як маніпулятивні та кваліфікувати як індоктринацію, тобто, формування певної ідеології на підставі сумнівних тверджень. Зауважимо, що індоктринація часто лежить в основі пропаганди, яка впливає на свідомість і спонукає до певних дій в інтересах творців пропагандистського продукту.

Науковець будував дослідження на аналізі архівних документів, зокрема рабинських судових актів та актових документів єврейських громад (пінкаси та ін.). Вивчені ним численні матеріали різко суперечать твердженням, згаданими його колегами і заснованими та розтиражованими на одиничних прикладах.

Ретельно аналізуючи рабинські судові акти, де покази сторін або свідків під час слідства та суду цитувалися мовою, якою ці покази надавалися, Ш. Дубнов побачив у більшості випадків живу «німецько-єврейську» мову, яку вже у XIX ст. в Російській імперії

називали жаргоном російських євреїв. Тільки у деяких випадках, за словами історика, зустрічались туземні, слов'янські слова.

Точність цих записів гарантована особливо в актах, що стосувалися «аґун» (дружини, чоловіки яких зникли безвісти), де кожне слово свідків ретельно розглядалося [9, с. 25]. Водночас приклади виняткового застосування іншомовних слів були одиничними. Приміром, справа 1556 р. Тоді третейський суд у Вільно виніс рішення щодо грошового спору між двома євреями, один з яких відмовився виконувати судове рішення, і справа надійшла до найвищого рабинського авторитета того часу – рабина Острога і Любліна С. Лурії. У свідоцьких показах їдишем у рабинській книзі Ш. Дубнов виявив лише одне слово, близьке до слов'янського – «аренда». Науковець вважав, що цей термін, можливо, взятий з німецької або пізньої латинської (arendare, arrentare) [9, с. 10–11].

«Німецько-єврейською» мовою розмовляли також білоруські євреї. У записах першої половини XVII ст. з білоруських земель (Могильов на Дніпрі) лише в одному з документів дослідник побачив два «польсько-руських» слова: kretschme (корчма) і med (мед, напій) [9, с. 14]. Ймовірно, слова здавна укорінилися у єврейську мову й залишилися у ній як «жаргон» [9, с. 15]. У цій самій групі судових свідчень Ш. Дубнов зустрів одне свідоцтво змішаною мовою, де свідок, розмовляючи їдишем, цитує слова руськомовного чоловіка, але єврейською транскрипцією. Процитовані руські слова видають у єврейській транскрипції традиційну білоруську вимову (наприклад, «яго» замість польського «jego», або «резав» замість російського «резал» тощо), що дає змогу дійти висновку про розуміння євреями руської мови своїх сусідів. Водночас історик припустив, що євреї не користувалися в побуті руською, оскільки після згаданої цитати свідок відновив покази своєю мовою – німецько-єврейською [9, с. 16].

Для нашої статті суттєвими є висновки Ш. Дубнова про вживання євреями німецько-єврейської мови у побуті не лише на землях Литви і навіть на далеких околицях Білорусі, майже на кордоні Московської держави, але і в єврейських громадах центральної Польщі – Великої (Познанська область) та Малої (Краківська та Люблінська області). У цих районах деякі співрозмовники вживали разом з німецько-єврейською і мову, що могла означати як валаську, так і італійську.

Адже з Валахією та Італією (по-польськи Włochy) польські євреї були пов'язані торговими взаєминами [9, с. 16].

Вплив німецького середовища на розмовну мову євреїв дослідник виявив також у чеських документах тієї епохи. Зокрема, зміни у граматичних конструкціях. Наприклад, *in* у знахідному відмінку замість неправильного *im* в польських документах*: ins haus* замість *in (das) haus* [9, с. 17].

В архівних справах з українських земель – Волині, Поділля та Червоної Русі – народна мова вирізнялася діалектами, але помітна була також близькість мовної конструкції до німецької [9, с. 21].

Таким чином можна побачити, що дослідник не знайшов доказів використання будь-якої зі слов'янських мов як народної серед євреїв XVI ст. і у першій половині XVII ст. на всіх землях Польщі та Литви, а також в областях на кордоні з Московською Руссю. Розмовною мовою там була говірка jüdisch-deutsch. Про німецький вплив свідчив авторитетний польський рабин XVII ст. С. Лурія, який вказував на використання євреями на польських землях «грубої німецької мови» [9, с. 24].У всій групі рабинських судових актів тієї епохи зустрічаються лише поодинокі випадки, коли євреї вживали руську. У 1605 р. в Меджибожі свідок Й. бен-Самуїл свідчив на суді руською, але свідчення було записано суддями, які, вочевидь, не могли нею писати, в перекладі на розмовну «ашкеназьку» [9, с. 21]. Аналогічний випадок стався у Вільно. Приблизно у 1635 р. один єврей передав жінці річ зі словами заручення руською: «я тебя стымъ мкадешъ былъ», тобто «я тебе цим заручив». Причому слово «заручив» («мкадешъ») було вимовлено єврейською. [9, с. 22]. Тож видається закономірним, що на околицях Польщі деякі євреї поза межами релігійних громад у селах з руськомовними жителями могли засвоїти мову навколишнього середовища.

Науковець вважав, що заперечувати факт відокремленості євреїв за мовою у XVI ст. могли або ті, хто навмисно ігнорував численні документи у рабинських актах, або ті, хто не знайомий із цими документами через незнання мови та літератури євреїв.

Цікавим є аналіз Ш. Дубновим мови ділових документів – клопотань, скарг, заяв тощо. Вони часто були оформлені руською чи польською мовами, що, однак, не вказує на її розповсюдження як

побутової, розмовної. У випадках перекладу окремих документів, зокрема і королівських грамот, стосовно євреїв слов'янською мовою, скоріш за все, це диктувалося необхідністю розуміння документа етнічною більшістю. Як відомо, усі договори між євреями укладалися давньоєврейською або німецько-єврейською мовами. І місцевим адміністраціям було легше розбиратися з єврейськими справами в руському чи польському перекладах [9, с. 25].

Проаналізований масив актів спростовував твердження прихильників теорії давньої полонізації чи русифікації єврейства. Єврейський історик зауважував, що такі теорії використовувались для «сторонніх апологетичних чи агітаційних цілей» [9, с. 26].

Інтерес викликають зауваження дослідника щодо актів єврейських громад – численних пінкасів та інших документів. Традиційно писані давньою книжною мовою – гебрейською (давнім івритом), а не їдишем, ці документи іноді складали розмовною єврейською мовою jüdisch-deutsch [9, с. 29]. Це робилося для того, щоб той чи інший громадський акт, який потребував широкого розголосу, прочитання в синагогах або під час ярмаркових з'їздів, був зрозумілим для більшості населення. Приміром, на ярмарку в місті Ярослав Галицький у 1640 р. було проголошено звернення про заборону рабинам купляти свої посади за гроші [9, с. 30]. Таким чином jüdisch-deutsch використовувався на рівних із давньою національною мовою як інструмент богослужіння, ділового листування, науки та у книжковій справі.

У 1584 р. в Кракові вийшли друком видання Книги пророків та біблійного словника з німецько-єврейською передмовою. Заголовна сторінка пояснювала мету книг як таку, що узгоджує дві мови: священну та ашкеназьку, «яка є звичною серед ашкеназі» [7, с. 31]. Тобто розмовна, звична для євреїв мова була необхідною для кращого розуміння Священних Писань.

Розмовна «німецько-єврейська» мова також була знаряддям шкільного навчання. Тексти Талмуду та Біблії вивчалися в хедерах та єшивах у перекладі на jüdisch-deutsch. Одна з постанов Краківської громади «Талмуд-тора» від 1638 р. наказувала всім меламедам (вчителям. – Ред.) навчати дітей П'ятикнижжю за допомогою

єврейсько-німецького словника «Беер Моше», тому що «це мова, якою ми говоримо» [9, с. 39].

Кількість перекладних видань, за спостереженнями єврейського історика, щороку зростала, що свідчило про широке розповсюдження і застосування розмовної говірки євреїв. Мова, що посіла міцні позиції не лише на ринку життєвої метушні, але і в релігійній писемності, вочевидь, була потужним знаряддям національної культури, запевняв дослідник [9, с. 40]. Водночас у літературних творах XVI ст. і першій половині XVII ст. слов'янський елемент відсутній, наголошував він.

Отже, за спостереженнями вченого, родоначальником «жаргону» (так часто принизливо називали розмовну мову євреїв, що опинилися у Російській імперії), був jüdisch-deutsch – розмовна мова польсько-литовського єврейства в XVI – першій половині XVII ст.

Висновки. Таким чином, для Ш. Дубнова питання розмовної мови євреїв було наріжним для розуміння динаміки історії єврейства у різні епохи його історичного життя. Вчений критикував псевдонауковий підхід у мовному питанні і вважав, що спроби представити підлаштування за наукові дослідження, а також недостатнє вивчення теми надають широкий простір для здогадок і маніпуляцій.

Ш. Дубнов довів, що тиражування виняткових випадків як типових спотворює історичний контекст.

У статті «Розмовна мова та народна література польсько-литовських євреїв у XVI і першій половині XVII століть» автор довів, що у єврейських громадах польсько-литовських земель того часу побутовою, розмовною мовою була говірка jüdisch-deutsch, або німецько-єврейська мова, вживання слов'янізмів було поодиноким.

На підставі аналізу великого масиву архівних даних учений дійшов висновку про потужну роль народної розмовної мови євреїв як знаряддя національної культури.

Дослідження Ш. Дубнова є застереженням щодо подвійного тлумачення визначення «руської» мови на теренах Російської імперії. Руська була однією з офіційних мов Речі Посполитої. Мова була інструментом влади, тож могла потребувати захисту з боку еліти. Аналогії щодо «захисту» російської з посиланням на «історичні джерела», вочевидь, є маніпулятивними.

Список використаних джерел

1. Бершадский С. А. Русско-еврейский архив: Документы и материалы для истории евреев в России : в 3 т. Санкт-Петербург : Общество распространения просвещения между евреями в России, 1882. Т. 1: Документы и регесты к истории литовских евреев (1388–1550). 359 с.

2. Гаркави А. Я. Об языке евреев, живших в древнее время на Руси, и славянских словах, встречаемых у еврейских писателей. СПб. : Тип. императ. акад. наук, 1865. 65 с.

3. Дубнов С. Разговорный язык и народная литература польско-литовских евреев в XVI и первой половине XVII века. *Еврейская старина*. СПб., 1909. Т. 1, вып. 1. С. 7–40.

4. Дубнов С. Судьбы евреев в России в эпоху западной «первой эмансипации». *Еврейская старина*. СПб., 1912. Вып. 1. С. 3–26.

5. Дубнов С. Судьбы евреев в России в эпоху западной «первой эмансипации». *Еврейская старина*. СПб., 1912. Вып. 2. С. 121.

6. Їдиш / В. С. Рибалкін / Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2011. URL: https://esu.com.ua/article-12945 (дата звернення: 30.03.2026).

7. Конколевський І. Річ Посполита багатьох народів, релігій і культур. *Польща – нарис історії* / за ред. В. Менджецького, Є. Брацисевича ; пер. з пол. І. Сварника ; Ін-т нац. пам'яті, Комісія переслідування злочинів проти польського народу. Варшава, 2015. С. 89–126. URL: http://resource.history.org.ua/item/10528 (дата звернення: 30.03.2026).

8. Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з оновленням офіційного перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов. Закон України від 03.12.2025 р. №14120: станом на 30.03.2026 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57680

9. Старченко Н. Руська мова в ранньомодерній Речі Посполитій. *Локальна історія*. Львів, 2022. URL: https://localhistory.org.ua/texts/statti/ruska-mova-v-rannomodernii-rechi-pospolitii/ (дата звернення: 30.03.2026).

10.Сюндюков. І. Михайло Погодін, Михайло Максимович та «відкриття України». *День*. № 118–119. 2020. С. 21. URL: https://day.

kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/mykhaylo-pohodin-mykhaylo-maksymovych-ta-vidkryttya-ukrayiny (дата звернення: 30.03.2026).

11. Туров І. Деякі гіпотези щодо становлення хасидського віровчення. *Наукові записки Інституту політичних та етносоціальних досліджень*. 2002. Вип. 17. С. 194–226.

12. Туров И. Ранний хасидизм: история, вероучение, контакты со славянским окружением. Киев : Дух и Литера, 2003. 254 с.

13. Elbaum J., Turniansky Ch. Tsene-rene. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. URL: https://encyclopedia.yivo.org/article/2257 (Last accessed: 30.03.2026).

14. Fishman D. How, When, and Why Did Yiddish Become a Modern Culture? in Thinking Europe in Yiddish, ed. Marion Aptroot, Quest. Issues in Contemporary Jewish History. *Journal of the Fondazione CDEC*, n. 17, September 2020. https://doi.org/10.48248/issn.2037-741X/6252

15. Fishman D. The rise of modern jiddish culture. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2005. P. 190.

16. Katz D. Yiddish. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. URL: https://encyclopedia.yivo.org/article/235 (Last accessed: 30.03.2026).

17. Seltzer Robert M. Dubnow, Simon. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. URL: https://encyclopedia.yivo.org/article/1923 (Last accessed: 30.03.2026).

References

1. Bershadskii, S. A. (1882). Russko-evreiskii arkhiv: Dokumenty i materialy dlia ystorii evreev v Rossii: v 3 t. T. 1: Dokumenty i rehesty k ystorii litovskikh evreev (1388-1550) [Russian-Jewish archive: documents and materials on the history of Jews in Russia: in 3 vol. Saint-Petersburg. V.1: Documents and regesta on the history of Lithuanian Jews]. Saint-Petersburg [in Russian].

2. Harkavi, A. Ya. (1865). Ob iazyke evreev zhivshikh v drevnee vremia na Rusi y slavianskikh slovakh vstrechaemykh u evreiskikh pisatelei [On the language of the Jews lived in ancient Rus, and the Slavic words found in the works of Jewish writers]. Saint-Petersburg [in Russian].

3. Dubnov, S. (1909). Razghovornyi iazyk i narodnaia literatura polsko-litovskikh evreev v XVI i pervoi polovine XVII veka [The Vernacular Language and the Vernacular Literature of Polish-Lithuanian Jews in the 16th and First Half of the 17th Centuries]. *Evreiskaia starina – Jewish Antiquity*, Sankt-Peterburh, *1*, 7–40 [in Russian].

4. Dubnov, S. (1912). Sudby jevreev v Rossii v epokhu zapadnoi "pervoi emansipatsii". *Evreiskaia starina – Jewish Antiquity*, Sankt-Peterburh, *1*, 3-26 [in Russian].

5. Dubnov, S. (1912). Sudby jevreev v Rossii v epokhu zapadnoi "pervoi emansipatsii". *Evreiskaia starina – Jewish Antiquit,y* Sankt-Peterburh, *2*, 121 [in Russian].

6. Rybalkin, V. S. (2011). Yidysh [Yiddish]. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine.* I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, & M. H. Zhelezniak (Eds.) [in Ukrainian]. Retrieved March 30, 2026 from https://esu.com.ua/article-12945

7. Konkolevskyi, I. (2015). Rich Pospolyta bahatokh narodiv, relihii i kultur [Polish–Lithuanian Commonwealth of many people, religions and cultures]. *Polshcha: narys istorii – Poland: a brief history*, 89-126. V. Mendzhetskyi, & Ye. Bratsysevych (Eds.). [in Ukrainian]. Retrieved March 30, 2026 from http://resource.history.org.ua/item/10528

8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy u zviazku z onovlenniam ofitsiinoho perekladu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh abo minorytarnykh mov. Zakon Ukrainy vid 03.12.2025 r. №14120: stanom na 30.03.2026 r. [On amendments to certain laws of Ukraine in connection with the update of the official translation of the European Charter for Regional or Minority Languages. Law of Ukraine, December 3, 2025 №14120]. Retrieved from https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57680.

9. Starchenko, N. (2022). Ruska mova v rannomodernii Rechi Pospolytii [Rus language in the Early Modern Polish–Lithuanian Commonwealth]. *Lokalna istoriia – Local History* [in Ukrainian]. Retrieved March 30, 2026, from https://localhistory.org.ua/texts/statti/ruska-mova-v-rannomodernii-rechi-pospolitii/.

10. Siundiukov, I. (2020). Mykhailo Pohodin, Mykhailo Maksymovych ta "vidkryttia Ukrainy" [Mykhailo Pohodin, Mykhailo Maksymovych, and "discovery of Ukraine"]. *Den – Day, 118-119*, 21 [in Ukrainian].

Retrieved March 30, 2026, from https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/mykhaylo-pohodin-mykhaylo-maksymovych-ta-vidkryttya-ukrayiny

11. Turov, I. (2002). Deiaki hipotezy shchodo stanovlennia khasydskoho virovchennia [Some hypotheses regarding the development of Hasidic doctrine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh ta etnosotsialnykh doslidzhen – Scientific notes of Kuras Institute for Political and Ethnic Studies*, *17*, 194–226 [in Ukrainian].

12. Turov, I. (2003). Rannii khasidizm: istoriia, verouchenie, kontakty so slavianskim okruzheniem [Early Hasidism: History, Doctrine, and Interactions with the Slavic Environment] [in Russian].

13. Elbaum, J., Turniansky, Ch. Tsene-rene. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. Retrieved March 30, 2026, from https://encyclopedia.yivo.org/article/2257

14. Fishman D. How, When, and Why Did Yiddish Become a Modern Culture? in Thinking Europe in Yiddish, ed. Marion Aptroot, Quest. Issues in Contemporary Jewish History. *Journal of the Fondazione CDEC*, n. 17, September 2020. https://doi.org/10.48248/issn.2037-741X/6252

15. Fishman D. The Rise of Modern Yiddish Culture. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2005.

16. Katz D. Yiddish. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. Retrieved March 30, 2026, from https://encyclopedia.yivo.org/article/235

17. Seltzer Robert M. Dubnow, Simon. The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. Retrieved March 30, 2026, from https://encyclopedia.yivo.org/article/1923

Отримано / Received 09.04.2026
Прийнято / Accepted 06.05.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Galyna Gromik,
Junior Researcher,
Judaica Department, Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: gromik@nbuv.gov.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-3889-2585

THE VERNACULAR LANGUAGE OF THE JEWS OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH AS A SUBJECT OF LINGUISTIC DEBATE: ANALYSIS OF THE ARTICLE BY SIMON (SHIMON) DUBNOV (BASED ON THE MATERIALS FROM THE JUDAICA DEPARTMENT COLLECTIONS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE)

The attitude of the prominent Jewish historian Shimon (Semen) Dubnov (1860-1941) to the language issue is determined and analyzed, and the role of the vernacular for the Jewish ethnos is clarified. His article *The Vernacular Language and the Vernacular Literature of Polish-Lithuanian Jews in the 16th and First Half of the 17th Centuries*, published in 1909 in the Jewish journal *Evreiskaia starina (Jewish Antiquity),* is examined in details. The peculiarities of the functioning Jewish communities' vernacular language depending on the geographical factors and social needs, are revealed. The application of the critical method of evaluating sources made it possible to outline the meaning of the Jewish vernacular.

Keywords: S. Dubnov, Jews, colloquial speech, vernacular, Ruthenian language, Yiddish, jüdisch-deutsch

https://doi.org/10.15407/np.77.581
УДК 027.54(477.83-25)ЛННБ:025.2:821.161.2Олена Пчілка]-047.37

Надія Зубко,
кандидат історичних наук, науковий співробітник,
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
вул. Стефаника, 2, Львів, 79005, Україна
ст. викл. кафедри психології та соціально-гуманітарних наук,
Національний лісотехнічний університет України
вул. Ген. Чупринки, 103, Львів, 79057, Україна
e-mail: nadiannazubko@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7394-8490,
Scopus Author ID: 58571101300

ВИДАННЯ ТВОРІВ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ У ФОНДІ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. СТЕФАНИКА: КНИГОЗНАВЧИЙ ОГЛЯД

У статті здійснено комплексний книгознавчий огляд видань творів української письменниці Олени Пчілки, що зберігаються у фонді Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. **Метою публікації** є виявлення, систематизація та характеристика прижиттєвих, посмертних і сучасних видань творчої спадщини письменниці з урахуванням їхніх типо-видових, структурно-змістовних, видавничо-поліграфічних і примірникових особливостей. **Методологічним підґрунтям дослідження** став книгознавчий аналіз, зосереджений, з одного боку, на корпусі видань Олени Пчілки, збережених у бібліотечному фонді, а з іншого – на конкретних примірниках друкованих виданнь творів письменниці різних видів і типів у їхньому історичному контексті. Відтак здійснювалося порівняння видань різних років, зіставлення публікацій, виявлення їхніх спільних і відмінних рис. Для реалізації дослідницьких завдань також використано елементи бібліографічного, текстологічного й поліграфічного аналізів як взаємодоповнювальні пізнавальні інструменти в оцінюванні книг. **Наукова новизна** роботи полягає у першому цілісному представленні корпусу видань творів Олени Пчілки, доступних у фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника, з акцентом на їхні структурні, паратекстові, матеріально-конструктивні особливості. Аналіз окремих видань, збірників і зібрань творів письменниці дали змогу виявити типові підходи у видавничих практиках різних історичних періодів. **Висновки.**
© Н. Зубко, 2026

Установлено, що книжкові видання творів Олени Пчілки репрезентують еволюцію українського книговидання від кінця XIX ст. до початку XXI ст., демонструючи трансформацію редакційно-текстологічних підходів, естетичних орієнтирів та видавничо-поліграфічних рішень, сформованих під впливом суспільно-культурних трансформацій. Зібрання творів радянського періоду вирізняються ґрунтовним науково-допоміжним апаратом, тоді як сучасні видання орієнтовані на актуалізацію творчості письменниці в культурному просторі через нові дизайнерські та редакторські рішення. Результати дослідження можуть бути використані в подальших книгознавчих, літературознавчих і бібліотекознавчих студіях, а також у практиці репрезентації фондів бібліотек.

Ключові слова: Олена Пчілка, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, бібліотечний фонд, літературно-художня книга, прижиттєві видання, зібрання творів, історія книговидання

Актуальність теми. Серед багатих книжкових скарбів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника) важливе місце посідають видання творів Олени Пчілки (Ольги Петрівни Драгоманової, в одруженні Косач) – письменниці, публіцистки, етнографині, видавчині, громадської діячки, члена-кореспондента Академії наук, сестри знаного історика й політичного діяча М. Драгоманова, матері Лесі Українки. У 2024 р. з огляду на ювілей письменниці та пожвавлення україноцентричних студій зріс читацький інтерес до прижиттєвих, науково-критичних, найновіших видань творчого спадку літераторки. Відтак фонд ЛННБ України ім. В. Стефаника поповнили нові книги Олени Пчілки, адже і сьогодні її творчість звучить актуально, а ім'я стало символом української жінки – високоосвіченої, патріотичної, відданої своїй нації й культурі.

Аналіз досліджень. Твори Олени Пчілки та видання, в яких вони втілені, неодноразово ставали об'єктом вивчення, насамперед у літературознавчому й культурологічному аспектах. Жанрово-стильові та ідейні домінанти творчості письменниці вивчала А. Зайцева [4]. У низці досліджень Олена Пчілка постає як дитяча письменниця, у т. ч. публіцистка (Н. Антипчук, П. Одарченко, С. Семенко) [1, 8, 31]. Кілька статей висвітлюють перекладацьку та видавничу діяльність (Л. Новаківська, О. Тетеріна) [7, 32]. У комплексі згадані публі-

кації розкривають багатогранність творчого таланту Олени Пчілки і значення її доробку для розвитку української культури. Окремі праці (Л. Дейнека, В. Єфімова, Е. Ксендзук, А. Шумілова) акумулюють відомості про видання письменниці, формуючи бібліографічне підґрунтя для нових різноаспектних студій [9, 2, 6, 34].

Мета цієї публікації – виявити і схарактеризувати з огляду на типо-видові, структурно-змістовні, видавничо-поліграфічні та примірникові особливості книжкові видання творів Олени Пчілки, які доступні користувачам у фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника.

Виклад матеріалу. Загалом у книгозбірні збереглося 21 видання оригінальних творів письменниці, а також її переклади. Серед останніх – оповідання «Записи причинного» і «Весняної ночі» М. Гоголя, представлені у складі конволюту з бібліотеки О. Кониського – українського письменника, літературознавця, громадсько-культурного діяча, педагога і публіциста, який долучився до створення Літературного товариства імені Шевченка у Львові та ініціював його перетворення на наукову інституцію. На ім'я власника вказує приклеєний до форзацу орнаментований екслібрис «Библіотека А. Я. Кониського». На корінці конволюту витиснено назву «Збираница», зважаючи на розмаїття оправлених видань. О Кониський подарував його разом з іншими книжками Бібліотеці НТШ. На кожному з підшитих видань проставлено штамп товариства, а на деяких зберігся автограф власника та штамп київської книгарні С. Гомолинського, де книжки було придбано.

Разом із колекцією М. Возняка до бібліотеки надійшли два примірники водевілю *«Сужена – не огужена!»* (1881), один з яких оправлено разом зі збіркою співомовок С. Руданського, випуском яких опікувалася Олена Пчілка. У вступній частині видання докладно схарактеризовано головних дійових осіб, зокрема Івана Гриценка-Перепилицю описано як «старуватого, але доволі жвавого чоловіка» [24, с. 3]. Окремо подано зауваги щодо акторської гри: підкреслено, що роль коміка Перепилиці «повинна бути зограна жваво, хоча й просто» [Там само]. У тексті використано різноманітні шрифтові виділення, завдяки яким чітко розрізняються репліки персонажів, їхні імена, супровідні ремарки та інші паратекстові елементи.

Видання дозволено до друку 1 серпня 1881 р. й розтиражовано на підприємстві Т. Корчак-Новицького. Першу сторінку «фабричної» обкладинки з тонкого рожевого паперу оздоблено українським орнаментом, а на останніх – подано рекламне оголошення, яке поточнює вид і призначення твору: «жарт-водевіль в одній дії, приладнований для найпростійшої сцени», та ціну – 50 коп.

У фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника зберігається ще кілька прижиттєвих видань творів Олени Пчілки. Серед них – комедія *«Світова річ»* (1908), випущена в «електричній друкарні К. Ц. Милевського і К°» після отримання «дозволу драматичної цензури» [23]. У підрядкових примітках зафіксовано акторський склад: роль Павлушенка виконували М. Кропивницький і П. Саксаганський, а роль Саші – М. Заньковецька, Л. Ліницька, Е. Боярська та інші. Досить велика за обсягом книга вийшла в обкладинці, на якій назву й ім'я авторки складено декоративним шрифтом із характерними завитками.

До зібрання бібліотеки входить і поетична збірка *«Українським дітям» (1882)*, що містить переклади Олени Пчілки з польської та російської. Вони готувалися для дитячої читанки, яка не могла «хутко з'явитися», тож були видані окремою книжкою. Епіграфом до неї слугують слова Т. Шевченка: «Недавно я поза Уралом / Блукав і Господа благав, / Щоб наше слово не вмирало». Авторка прагнула зробити переклади «як найближчими до первотворів» [33, с. 4]. У текстах і заголовках віршів ужито наголоси, а на більшості сторінок розміщено примітки з поясненням через російські відповідники складних для дитячого сприйняття лексем. Видання надрукував Г. Корчак-Новицький, як і першу поетичну збірку письменниці *«Думки-мережанки»* із двома топографами і датами на титулі: «Волинь, 1885» (написання) і «Київ, 1886» (видання) [14]. Збірка складається з чотирьох розділів, що охоплюють оригінальні поезії, переспіви, байки й жарти. Читачам доступні два примірники з колекції М. Возняка, один із них – у конволюті, що складався з 16 видань.

У фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника зберігається низка видань оповідань Олени Пчілки, випущених на початку XX ст. Зокрема, 1907 р. у київській друкарні С. Кульженка вперше окремим виданням

опубліковано оповідання *«Артишоки»*, сюжет якого, як зазначено у примітках, взято з полтавського анекдоту [10, с. 3]. За цей твір авторка отримала «похвальний диплом» на конкурсі Київського літературно-артистичного товариства. Окрасою обкладинки й титулу слугує стилізоване зображення сонця, а на останній сторінці – фазана або павича з розкритим хвостом. Такі ілюстрації відображають прагнення видавця відповідати тогочасним дизайнерським трендам.

Того самого року в Полтаві, у друкарні Г. Маркевича, побачила світ брошура *«Тарасове свято»* [25]. На обкладинці в підзаголовкових даних жанр твору визначено як «оповідання», тоді як у самому тексті він позиціонується як «різдвяна пригода». У центрі сюжету – вшанування пам'яті Т. Шевченка на тлі різдвяних святкувань, що органічно поєднують мотиви родинного тепла та народної традиції. Перша сторінка рясно оздоблена складальними лінійками різних накреслень. На останньому аркуші подано рекламне оголошення з переліком видань, доступних у полтавській книгарні Г. Маркевича, серед яких «Українські узори» (1 крб 25 коп.) та «Тарасове свято» (10 коп.) Олени Пчілки. Збережений у фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника примірник раніше належав бібліотеці НТШ, про що свідчать штемпельні екслібриси на першій та останній сторінках книжкового блоку.

Три випуски оповідань Олени Пчілки опубліковано як додаток до часопису «Рідний край» – журналу, що виходив друком у Полтаві впродовж 1905–1916 рр. за редакцією М. Комарова, Л. Старицької-Черняхівської, Лесі Українки і відігравав важливу роль у популяризації української літератури, поширенні національної ідеї та розвитку жіночого руху.

Перший випуск під назвою *«Різдвяні оповідання»* (1907) містив твори «Забавний вечір», «Маскарад» і «Чад», які раніше публікувалися у львівському часописі «Зоря». «Осібне» видання «Різдвяних оповідань» письменниця прагнула надрукувати не в Галичині, а на Наддніпрянщині, відтак «трохи змінила мову, приблизивши її більше до нашої…» [19, с. 4]. До другого випуску (1909) увійшли оповідання «Три ялинки», «Збентежена вечеря», «За двором», «Пожди, бабо, нових правів!» та вірш «Слово (на століття української літератури)»; третього (1911) – твори «Золота писанка» та «Півтора оселедця»

[20, 21]. Усі три випуски об'єднує таке зовнішнє оформлення, в якому використано мотиви української вишивки. Серед внутрішніх оздоб варто відзначити складальні лінійки (часто орнаментовані) та декоративні кінцівки. Книги було надруковано у різних друкарнях: перший випуск – у К. Милевського, другий і третій – в 1-й Київській друкарській спілці.

Оповідання Олени Пчілки ***«Поезія в стилі "модерн"»*** є сатирою на літературні модні течії початку XX ст., де письменниця висміює штучність і надмірну химерність поетів-модерністів [22]. Видання опубліковано 1911 р. під псевдонімом Княжна Кочубеївна. Уздовж правого краю обкладинки та верхнього поля першої сторінки розміщено літографований український орнамент, що надає виданню виразної декоративності. Особливу увагу привертає книжкова реклама наприкінці брошури: тут перелічено низку оригінальних і перекладених видань Олени Пчілки. Найдетальніше схарактеризовано передрук «Українських узорів», означений як «збірник чисто народніх узорів», що складається з «10 густо заповнених аркушів» і «продається у всіх українських книгарнях» [22, обкл.]. Саме це видання є свідченням цілеспрямованої діяльності авторки з популяризації української вишивки серед широкого читацького загалу.

У фондах ЛННБ України імені В. Стефаника доступний збірник *«Оповідання»* видавництва «Рух» (1930), який підготував до друку Т. Черкаський – колишній міністр в уряді УНР, а згодом співробітник видавництва [18]. Саме він записав зі слів Олени Пчілки автобіографію та супроводив текст ґрунтовними підрядковими примітками. Останні доволі цінні для читача, адже поточнюють бібліографічні відомості про видання, деякі дати і події.

Основному текстові книжки передують авантитул із сигнетом видавництва «Рух», фронтиспіс із фотографією письменниці та титульна сторінка, де розкрито її псевдонім і уточнено назву збірки. На звороті титулу вміщено обов'язкові для того часу відомості: номери замовлення Школи фабрично-заводського учнівства (друкарського діла) ім. А. В. Багинського і дозволу Головного управління в справах літератури та видавництв УСРР, наклад (5000 прим.), а також вихідні дані (Харків, 1930, лютий).

У позатекстових «Увагах» Т. Черкаський розповідає, що навесні 1928 р. письменниця «мала на думці сама написати» автобіографію і навіть почала роботу, однак через хворобу не змогла її завершити й погодилася надиктувати спогади. Упорядник підкреслював своє прагнення «додержати точності не лише у викладі фактів, а й у збереженні стилю переказу», інколи дослівно фіксуючи окремі вислови [18, с. 284]. За словами Т. Черкаського, вступ подано «як написала сама письменниця», відомості про родину і дитячі роки «вибрано» з рукопису письменниці та опублікованих спогадів про брата М. Драгоманова, а подальші відомості – на основі усного переказу. Письменниця на зачитаному їй рукописі засвідчила: «Мою автобіографію Черкаський з моїх слів записав. Все записане стверджую. 18 жовтня 1929 р. Олена Пчілка-Косач». За словами дослідниці С. Жигун, ця автобіографія є «зразковим текстом культур-трегера, у якому проблеми культури займають значно важливіше місце, ніж огляд власного життєвого досвіду». Олена Пчілка уникає згадок про сімейне життя, народження й виховання дітей чи особисті втрати, натомість наголошує на питаннях розвитку культури, освіти й літератури [3, с. 46–47].

Крім автобіографії, у збірнику надруковано 11 оповідань, частину з яких, «з волі письменниці», подано з часу співпраці з галицькою «Зорею», частину – з «Рідним краєм». Оповідання «Біла кицька» (з архіву Я. Стешенка) опубліковано вперше. Передбачалося, що авторка перегляне тексти перед друком, однак через хворобу цього не сталося. З огляду на це твори відтворено за останніми публікаціями з певними граматичними й подекуди стилістичними виправлення, передусім у тих місцях, де редактори свого часу використали невластиві письменниці галицькі слова й звороти, на що та неодноразово скаржилася. В іншому ж «тексти передруковано непорушними, залишаючи характерні для Олени Пчілки вислови навіть там, де вони є невластиві мові вже сьогодні» [18, с. 285].

Видання мало наклад 5 тис. прим., надрукованих у лютому 1930 р. в Держтресті «Харполіграф» на підставі дозволу Головного управління у справах літератури та видавництв УСРР (№ 5300). Ціна примірника становила 2 крб 10 коп. Примірник зі збірки М. Возняка зберігся в палітурці з мармуровим покриттям і ледь помітними

ознаками використання. Водночас він засвідчує високий рівень кваліфікації читачів: маркування олівцем абзаців, підкреслення ключових речень у «Автобіографії», виправлення одруківок (зокрема, помилки в імені дружини М. Драгоманова – «Людмили» замість «Любови»), а також уточнення дат (наприклад, щодо закриття «Литературно-артистичного общества» 1903 р.).

Крім літературно-художніх творів, у фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника зберігаються біографічні праці Олени Пчілки. Серед них – відбиток публікації із часопису «Київська старина» під назвою *«М. П. Старицький: памяти товарища»* (Київ, 1904), з нагоди річниці смерті корифея українського театру й успадкована з бібліотеки НТШ [16]. Видання *«Микола Лисенко: спогади і думки»* (Київ: «Час», 1914) з серії «Життєписи українських діячів» представлено двома примірниками – з колекцій М. Возняка і В. Яреми відповідно. Текст, раніше друкований у «Літературно-науковому віснику», доповнено нотними записами й світлинами, серед яких студентський портрет М. Лисенка «в українському вбранні», групове фото під час першої постановки «Різдвяної ночі» 1873 р., зображення його друзів М. Старицького та О. Липської в народному строї, портрет композитора, який йому подарували галичани 1903 р. [17].

Брошура *«Юліуш Словацький: його життя, творчість і зразки творів»* (Київ: «Рідний край», 1910) презентує польського поета й драматурга як знакову постать для української культури [30]. До видання увійшли літературна розвідка та переклади творів «В памяткову книжку Зосі», «Там коли будеш…», «Стократки», «Розставання», «Пісня при заході сонця на морі», уривки з трагедії «Лілля Венеда». У брошурі вміщено портрет Ю. Словацького, панорамні світлини Кременця, де народився письменник, зображення його могили в Парижі. На обкладинці рекламовано часопис «Рідний край» і щомісячний ілюстрований додаток «Молода Україна», для визначення ролі Олени Пчілки у випуску яких вжито фемінітив «редакторка-видавниця». Наклад видання виготовила друкарня 1-ї Київської друкарської спілки.

За словами знаних літературознавців Є. Шабліовського і О. Ставицького, після виходу «Оповідань» (1930) та публікації окремих

творів в «Антології української поезії» (1957), збірках «Поети пошевченківської доби» (1961) і «Тридцять українських поетес» (1968) твори Олени Пчілки не перевидавали [27, с. 26]. Лише 1971 р. – в рік відзначення сторіччя з дня народження її доньки Лесі Українки – у видавництві «Дніпро» побачили світ *«Твори»* письменниці.

Це видання укладено за жанрово-хронологічним принципом: оповідання, драматичні твори (побутовий жарт в одній дії «Сужена – не огужена» та комедія в п'яти діях «Світова річ»), «Спогади про Михайла Драгоманова», репортаж «Сорочинська справа». Поетичні твори систематизовано в такий спосіб: «Із збірки "Думки-мережанки"», «Байки», «З незібраних поезій (1889–1914), «Переклади та переспіви» (з Овідія, Г. Гейне, В. Гюго, Й. Гете, С. Чеха та інших письменників). Тексти подано за останніми прижиттєвими публікаціями або за автографами відповідно до тогочасного правопису та із збереженням фонетичних, морфологічних та лексичних особливостей мови письменниці [27, с. 451].

Перед основним корпусом творів уміщено вступну статтю Є. Шабліовського (доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента Академії наук) та О. Ставицького (кандидата філологічних наук). Упорядником і редактором видання став літературознавець А. Чернишов, текстологічні примітки якого в кінці книги розкривають історію створення й опублікування творів, містять короткі біограми, а також пояснюють географічні назви.

Розтиражовано видання накладом 30 тис. прим. у Київському поліграфічному комбінаті. Для покриття оправи обрано ледерин кольору топленого молока, а для оздоби – безфарбове і золоте тиснення. Збереглася суперобкладинка: на передньому клапані представлено коротку довідку про письменницю, жанровий спектр вміщених творів, логотип серії «Відкрита книга», на задньому – анонси продукції видавництва «Дніпро» та фіксовану ціну (1 крб 02 коп.), за якою примірник продавався в усіх радянських книгарнях. Фронтиспіс прикрашає портрет авторки роботи українського художника В. Кравченка. В оформленні основного і шмуцтитулів використано складальні лінійки і стилізоване зображення квітки. Книжку проілюстровано автографами Олени Пчілки та чотирма

світлинами, зробленими у різні періоди її життя: в юності, зрілому віці (зокрема з Лесею Українкою) та на схилі літ.

Дещо інакше укладено та структуровано *«Твори»*, опубліковані 1988 р. у видавництві «Дніпро» [26]. Упорядниця, авторка передмови та приміток – відома українська літературознавиця, лауреатка Шевченківської премії Н. Вишневська. Майже десяту частину видання (46 сторінок із 584) становить розпізнавальний, довідково-пошуковий і науково-допоміжний апарат. У затекстових примітках докладно висвітлено історію підготовки творів до друку, а також біографічні та фактологічні відомості.

До видання відібрано низку оригінальних поезій, уперше надрукованих у збірці «Думки-мережанки». На відміну від книги 1971 р., до цього підрозділу додано вірші «На стріванні», «Та вже не ти…», «Мій друже», а твір «Ніяково» подано під первісною назвою «Хатнє багаття», як у першодруку. У підрозділі «З незібраних поезій» (1886–1913) опубліковано твори, що з'явилися в журналах «Зоря» та «Рідний край» після виходу збірки «Думки-мережанки» та у книзі 1971 р. («Ноктюрно», «Остання квітка»), а також вперше введені до наукового обігу за автографами («Орел», «Перед морем», «Не вмре поезія») і авторизованими машинописними копіями («Золото», «Гай-гай, мій гаю красний! Що з тобою?»). Уперше низку поетичних текстів надруковано в розділі «Переклади та переспіви». Драматичний спадок репрезентовано лише п'єсою «Світова річ», прозовий – дев'ятьма оповіданнями (у порівнянні з виданням 1971-го додано «Чад»), «Спогадами про Михайла Драгоманова» і статтею «Сорочинська справа» (із незначними скороченнями).

Видання здійснено на Київській книжковій фабриці «Жовтень» накладом 20 тис. прим. На авантитулі вміщено портрет письменниці, на фронтиспісі – сюжетну повносторінкову ілюстрацію, на титульному аркуші та його звороті – дрібні графічні замальовки у виконанні художника-графіка І. Гаврилюка. Суцільнопокривна коричнева ледеринова палітурка оздоблена зображенням героїнь оповідань письменниці у строях кінця XIX ст. Конструкція книги міцна й довговічна. У 1988 р. ціна примірника становила 2 крб 10 коп., нині ж на маркетплейсах книжку можна придбати за 120–250 грн залежно від стану збереження й бажання продавця.

Бібліотека не має у фонді зібрання творів для дітей Олени Пчілки *«Годі, дітоньки, вам спать!»* (Київ: «Веселка», 1991), однак укомплектована книжкою під тією самою назвою, що вийшла друком 2017 р. у видавництві «Навчальна книга – Богдан» у межах підсерії «Література ХХ століття» з «Бібліотеки світової літератури для дітей у 100 томах "Світовид"» [12]. Обидва видання майже ідентичні, на що вказують тотожні тексти анотації, які схарактеризовують їхнє змістове наповнення.

Перший розділ містить оригінальні твори письменниці: вірші (43), оповідання та казки (11), байки (17). Другий розділ, як і у виданні 1991 р., має назву «Фольклорні записи Олени Пчілки "Дивні пригоди"» і охоплює народні пісні та вірші, казки у літературній обробці письменниці, сміховинки, ігри, спотиканки, загадки й відгадки, шаради, прислів'я та приказки. У новому виданні у «Зміст» винесено перші строфи деяких «Пісеньок до сну» («А-а, котку…», «А-а, коточок…», «Ой ходить сон коло вікон…», «Ой кіт-воркіт…»), що полегшує пошук, але водночас може створити хибне враження про їхню самостійність як окремих фольклорних творів. До окремих текстів додано примітки з поясненням значення застарілих чи рідковживаних слів. Завершує видання післямова Б. Щавурського «…як тая Пчілка…».

Ілюстрації до видання виконала Є. Рудюк. У центрі її чорнобілих рисунків – головні персонажі поетичних («Гарбузова родина», «Дивна хатка», «Люлі-люлі…», «Метелик», «Миші», «Мудра кицька») та прозових («Казочка про козу-дерезу», «Пан Коцький», «Сосонки») творів. На палітурці зображено бджолу, що збирає нектар, – образ, який асоціюється з літературним псевдонімом письменниці. Назву видання, логотип серії та видавництва акцентовано золотим тисненням. Форзац оздоблено орнаментом із серійних піктограм. Папір із невисоким рівнем білизни, ймовірно, обрано з метою здешевлення книжки та забезпечення її доступності для покупців.

Як видавничий продукт, зорієнтований на дитячу аудиторію, позиціонується книга *«Золоті дні золотого дитячого віку…»* (2011) [14]. Про це свідчать: добір спогадів про дитячі та юнацькі роки письменниці, спеціалізація видавництва «Веселка», адаптація тексту

до сучасних мовних норм, словник малозрозумілих слів, великий кегль шрифту та формат 70Ч100/16. Водночас розвинутий науково-допоміжний апарат свідчить про зорієнтованість видання не лише на дітей, а й на підготовленого читача.

Упорядниці – наукові співробітниці Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України Л. Мірошниченко та А. Ріпенко – докладно оповідають про біографічні тексти і їхні фрагменти, що зберігаються у відділі рукописних фондів і текстології та лягли в основу видання «Золоті дні золотого дитячого віку…»: чорновий і чистовий рукописи (включно зі сторінкою, яку раніше атрибутували як фрагмент статті), авторизований машинопис. Ретельне опрацювання джерел дало змогу «реконструювати достовірний текст “Автобіографічного нарису”» [14, с. 8], який у книжці супроводжено затекстовими коментарями. У виданні збережено чимало особливостей, властивих мові Олени Пчілки, зокрема залишено без змін діалектизми та рідкісні слова, форми з пом’якшенням, початкове й кінцеве и, невластиве сучасному правопису вживання великої літери, підкреслення (передано курсивом), наголоси тощо [Там само, с. 9–10].

Цінним доповненням є ілюстративний блок, що налічує 40 світлин: панорамні види Гадяча, де минуло дитинство письменниці (здебільшого з колекції В. Костюка); портрети О. Драгоманової-Косач, її батьків, дітей; групові фото родини, колег і приятелів; копії метричної довідки та останньої сторінки автографа «Автобіографічного нарису». На палітурку винесено фото юної Олени Пчілки, а на фронтиспіс – портрет роботи Ф. Красицького, де письменниця зображена фактично у віці оповідачки (1927).

Упорядниці репрезентують «Автобіографічний нарис» як «надзвичайно цікавий документ епохи і переконливий приклад для сучасних батьків: як треба любити й виховувати дітей, прищеплювати їм любов до рідної землі, рідного народу, рідного слова» [14, с. 4].

У 2015 р. у «Веселці» побачив світ збірник драматичних творів Олени Пчілки під назвою *«Український дитячий театр»* з передмовою Л. Мірошниченко і розкішними ілюстраціями І. Заруби [29]. До видання увійшли «дійства» («Весняний ранок Тарасовий», «Сон-Мрія, або Казка Зеленого Гаю», «Різдвяна Байка», «Кобзареві

діти»), орудки («Щасливий день Тараса Кравченка», «Без'язикий», «Мир-Миром», «Киселик», «З-під неволі», «Скарб»), оперета («Дві чарівниці») та казка («Марусина ялинка»), більшу частину з яких опубліковано вперше. Кожну п'єсу супроводжено текстологічними коментарями, що простежують шлях твору від авторського задуму до сценічного втілення. У коментарях, що поєднують наукову точність із образною, наративною манерою викладу, уточнено час написання та постановки п'єс, схарактеризовано особливості їх інсценізації. Важливим складником книжки є розділ, присвячений музичному супроводу дитячих п'єс, словник малозрозумілих слів, добірка світлин із родинного архіву.

У бібліотеці можна ознайомитись із повним виданням поеми *«Козачка Олена»*, яке вийшло друком у Луцьку 2014 р. до 165-річчя від дня народження письменниці [15]. Уривки «Весна-красна», «Цвіту зміна», «Осінь», «Весілля», «Хустина», що увійшли до зібрання творів 1971 і 1988 років, не давали цілісного уявлення про сюжет поеми. У цьому виданні подано повний текст поеми, надрукований в альманасі «Рада» 1884 р., та його осучаснений варіант, який підготували Л. Мержвинська і Н. Пушкар – науковиці Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки та Волинського краєзнавчого музею відповідно. Шпальта у два стовпці полегшує для дослідників зіставлення опублікованих текстів. Книжку збагачено художніми роботами В. Михальської, які вдало відтворено на крейдяному папері.

У 2024 р. фонди ЛННБ України ім. В. Стефаника поповнило *«Вибране»* [11], що побачило світ у молодому видавництві «Ще одну сторінку» (частина харківської «Фабули»), покликаному «створювати особливі, привабливі не лише змістом, а й за формою книжки, іноді – своєрідні, часто – унікальні, а часом – несподівані, та головне – магнетично-притягальні» [35]. До таких непересічних видань можна зарахувати «Вибране» із серії «Рядки з тіні», яка, за запевненнями видавця, має «принести в сучасність твори маловідомих українських письменників і письменниць, а також пролити світло на сторінки їхнього життя завдяки біографічним текстам, які ті по собі залишили» [11, паліт.]. Власне, в основі «Вибраного» – автобіографія, яку зібрано воєдино з різних джерел:

рукописного тексту (початок вступної частини), машинопису (вступ – II частина) та першодруку (III–XV частини). Відкриває книжку «начерк» про історію створення й видання тексту автобіографії від кураторки і випускової редакторки серії А. Бідонько «Знайти слова і повірити на слово». У розділі «Проза» вміщено оповідання «Товаришки», «Півтора оселедця (пригода з нашої бувальщини)», «Чад», незакінчена повість «Недокурок» (опублікована вперше). Для підготовки видання до друку, крім опублікованих текстів, використано матеріали Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Видання вирізняється ошатним виконанням: невеликий формат (84Ч108/32), суцільнопокривна палітурка, зміцнений капталом заокруглений корінець. Основний текст набрано шрифтом “Fiorina Text” студії Mine Type. У зовнішньому й внутрішньому оформленні приємно поєднуються чорний і синій кольори. Яскравий синій використано фрагментарно: у палітурці, на форзацах, у рубрикації (назви розділів і творів, нумерація частин), у пагінації та декоративних лініях, а також для виділення окремих абзаців «Автобіографії». Чорний застосовано для корінця, капталу та стрічки-лясе. Портретне зображення Олени Пчілки, винесене на палітурку, масштабовано на фронтиспіс і праві сторінки шмуцтитульних розворотів (дизайн А. Гаврилюк). Ліві сторінки цих розворотів містять цитати з творів письменниці. Наклад книжки – 1500 прим.; видавнича ціна для індивідуальних покупців – 340 грн.

У мінімалістичному стилі випущено книжку *«Товаришки. Новели»* із серії «Неканонічний канон» видавництва «Віхола» [28]. До видання увійшли тексти «Товаришки», «Чад», «Біла кицька», «Збентежена вечеря», «Соловйів спів», які В. Агеєва – авторка вступної статті – кваліфікує як «прекрасні замальовки з життя українських заможних родин, столичної й провінційної еліти, життєвого ладу, усталеного в маєтках і садибах наприкінці XIX століття», а також як «нариси тої культури, звичаїв, побуту, які з часової відстані тим цікавіші зараз для нас» [28, с. 4, 21]. Дослідниця стисло аналізує відібрані твори, підкреслюючи їхню автобіографічність («ґрунтовані на спогадах з гадяцького дитинства і юности»), «іронічність та визивну несентиментальність» стилю письменниці,

її жіночий погляд на «речі й зв'язки, для представників сильної статі не завжди очевидні» [Там само, с. 9–12]. Монотонність викладу вступної статті переривають виокремлені підкресленням й відбиті від основного тексту речення, що постають смисловими реперами в інтерпретації творчої спадщини Олени Пчілки. Усі тексти звірено за зібранням творів 1988 р.

У виданні використано цифрові шрифти "Rolleston Text" та "Namu Pro". Ілюстративний матеріал обмежено однією світлиною письменниці 1970-х років, яка передує вступній статті. Дизайнер В. Гармаш вибудував композицію обкладинки просто й стримано: із прямокутних площин срібного й білого кольорів. Оригінально запроєктовано її передній згин: перфорація дає змогу легко від'єднати закладинку.

Наклад книжки (2 тис. прим.) якісно віддруковано на дрогобицькому поліграфічному підприємстві «Коло». У випускних даних виробник зазначає: «Термін придатності необмежений», однак реальні умови інтенсивної експлуатації у бібліотеках навряд чи гарантуватимуть задекларовану довговічність видання в обкладинці.

Висновки. Отже, у фондах бібліотеки зберігається 21 видання оригінальних творів Олени Пчілки та її перекладів доробку інших письменників. Книги кінця XIX – першої половини XX ст. надійшли до бібліотеки у складі приватних колекцій, що підтверджують екслібриси колишніх власників (М. Возняка, В. Яреми, К. Коцовського) та штемпелі громадських бібліотек.

Прижиттєві видання Олени Пчілки, як правило, невеликі за обсягом, в обкладинках, оздоблених українськими орнаментальними мотивами, що відображає дослідницькі зацікавлення й естетичні уподобання письменниці. Їхні характерні особливості – уживання наголосів у назвах і в основному тексті; передмови, озаглавлені як «Слівце…»; цензурні дозволи, надруковані на звороті титульного аркуша; рекламні оголошення, розміщені на кінцевих сторінках книжкового блоку або на обкладинках і цінні для дослідження історії книжкового руху кінця XIX – початку XX ст.

На жаль, користувачам ЛННБ України ім. В. Стефаника недоступна більша частина видань, випущених напередодні й у роки Української революції, як і деякі книги для дітей радянських видав-

ництв. Їх читач може відшукати в інших книгозбірнях, зокрема електронних. Репрезентація видань творів Олени Пчілки у цифрових колекціях заслуговує окремого дослідження, як і обов'язкове представлення творчого доробку в Національній електронній бібліотеці.

Зібрання творів, підготовлені у видавництві «Дніпро» у 1971 і 1988 рр., оснащено ґрунтовними історико-текстологічними коментарями і вступними статтями. До цих полівидань увійшли твори, раніше надруковані в періодиці, збірка «Думки-мережанки» і позазбіркові тексти, неопубліковані матеріали, відтворені за автографами з архівного фонду Олени Пчілки відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Найновіші видання творів Олени Пчілки поповнили фонд ЛННБ України ім. В. Стефаника у рік відзначення 175-літнього ювілею письменниці й були експоновані на тематичній книжковій виставці. Їхня публікація зумовлена особливим інтересом українців до пізнання національної культурної спадщини і її творців. Книги вводять в широкий культурний обіг твори, які ніколи не видавалися або публікувалися понад 30 років тому. Їхнє оформлення відповідає трендам сучасного літературно-художнього книговидання: обкладинки з клапанами, кремовий папір, нові гарнітури шрифтів, додатковий колір в основному тексті, лясе, QR-коди, за якими легко перейти на офіційні сайти видавничих і книготорговельних структур.

У березні 2025 р. вперше у стінах Волинського національного університету імені Лесі Українки презентовано 12-томне зібрання творів Олени Пчілки. До його складу увійшли поетичні, прозові і драматичні твори для дорослого читача, драматичні й різножанрові твори для дітей, есеїстика і публіцистика, літературознавчі дослідження (включаючи шевченкознавчі), мемуаристика, переклади і переспіви, фольклорні записи та етнографічні розвідки, епістолярій. Сподіваємося, що це видання невдовзі буде доступне дослідникам літературної спадщини письменниці й у фонді ЛННБ України імені В. Стефаника й стимулюватиме нові наукові розвідки про непересічну постать в історії української культури.

Список використаних джерел

1. Антипчук Н. Дитяча література в колі творчих інтересів Олени Пчілки / *Поліссєзнавство у фольклорно-етнографічних і літературоно-мистецьких дослідженнях :* [збірник]. Рівне, 2009. С. 52–66.

2. Єфімова В. Твори Олени Пчілки (1849–1930) у фондах Педагогічного музею України (до 175-річчя від дня народження). *Педагогічний музей України Національної академії педагогічних наук України :* офіц. сайт. Київ, 2025. URL: https://pmu.in.ua/actual-info/olena_pchilka (дата звернення: 14.11.2025).

3. Жигун С. (Не)жіноча автобіографія: Олена Пчілка про себе. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції :* зб. наук. пр. 2020. Вип. 15. С. 43–48. https://doi.org/10.28925/2412-2475.2020.15.6 (дата звернення: 17.10.2025)

4. Зайцева А. В. (2014). *Творчість Олени Пчілки: жанрово-стильові та ідейні домінанти* [Автореф. дис. канд. філос. наук, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка].

5. Книжкова виставка, присвячена 175-річчю від дня народження Олени Пчілки (Ольги Петрівни Косач) (1849–1930). *Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.* URL: https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/2024/06/14/knyzhkova-vystavka-prysvyachena-175-richchyu-vid-dnya-narodzhennya-oleny-pchilky-olgy-petrivny-kosach-1849-1930/ (дата звернення: 22.11.2025).

6. Ксендзук Е. Бібліографія матеріалів про Олену Пчілку (1999–2005). *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 24–25 лют. 2006 р., с. Колодяжне. Луцьк, 2006. Вип. 3. С. 166–168.

7. Новаківська Л. В. Видавнича робота як один із напрямів просвітницько-педагогічної діяльності Олени Пчілки. *Наука і сучасність :* зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2001. Т. 28. С. 206–212.

8. Одарченко П. Олена Пчілка як дитяча письменниця. *Українознавчі спостереження й фрагменти: статті, рецензії, спогади.* Київ, 2002. С. 33–40.

9. Олена Пчілка: світло добра і любові : рекоменд. бібліогр. список

літ. до 170-річчя від дня народж. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Бібліотека ; уклад. Л. Дейнека. Луцьк, 2019. 6 с. URL: http://194.44.187.2/eljourn/1/pchilka.pdf (дата звернення: 12.09.2025)

10. Пчілка О. Артишоки : оповідання. Київ : Тип. с. В. Кульженко, 1907. 28 с.

11. Пчілка О. Вибране / упоряд. Анастасія Бідонько. Київ : Ще одну сторінку, 2024. 408 с.

12. Пчілка О. Годі, діточки, вам спать! : вірші, оповідання, казки, фольклор. записи. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2017. 271 с. (Б-ка світ. літ. для дітей у 100 томах «Світовид». Серія третя : Літ. XX ст.)

13. Пчілка О. Думки-мережанки. Київ : Тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1886. 97 с.

14. Пчілка О. «Золоті дні золотого дитячого віку…» : автобіогр. нарис / упоряд., підгот. текстів, передм. та прим. Л. Мірошниченко та А. Ріпенко. Київ : Веселка, 2011. 76 с.

15. Пчілка О. Козачка Олена : посвята М. В. Лисенкові : поема. Луцьк : Надстир'я, 2014. 56 с.

16. Пчілка О. М. П. Старицький : (памяті товариша). Київ : Тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1904. 50 с.

17. Пчілка О. Микола Лисенко : спогади і думки. Київ : Час, 1914. 72 с.

18. Пчілка О. Оповідання : з автобіографією. Харків : Рух, 1930. 288 с.

19. Пчілка О. Оповідання. І. Оповідання різдвяні : Забавний вечір ; Маскарад ; Чад. Київ : Друк. К. Н. Милевського, 1907. 104 с.

20. Пчілка О. Оповідання. ІІ. Три ялинки ; Збентежена вечеря ; За двором [та ін.]. Київ, 1909. 64 с.

21. Пчілка О. Оповідання. ІІІ. (Оповідання з учительського життя). Київ, 1911. 68 с.

22. Пчілка О. Поезія в стилю «модерн» : оповідання гумористичне / Княжна Кочубеївна. Київ, 1911. 32 с.

23. Пчілка О. Світова річ : комедія : в 5 діях. Київ : Електр. Друк. К. Н. Милевського, 1908. 101 с.

24. Пчілка О. Сужена – не огужена : побут. жарт (водевіль) : в 1 дії. Київ : Тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1881. 60 с.

25. Пчілка О. Тарасове свято : оповідання. Полтава : Вид-во Г. І. Маркевича, 1907. 21 с.

26. Пчілка О. Твори / упоряд., авт. вступ. ст. і прим. Н. О. Вишневська. Київ : Дніпро, 1988. 582 с.

27. Пчілка О. Твори / упоряд., підгот. текстів та прим. А. Ф. Чернишова ; вступ. ст. Є. С. Шабліовського та О. Ф. Ставицького. Київ : Дніпро, 1971. 463 с.

28. Пчілка О. Товаришки ; Новели / передм. Віри Агеєвої. Київ : Віхола, 2024. 246 с.

29. Пчілка О. Український дитячий театр / упоряд., підгот. текстів, передм., текстол. комент. Лариси Мірошниченко ; худож. Ірина Заруба ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Київ : Веселка, 2015. 439 с.

30. Пчілка О. Юліуш Словацький : його життя, творчість і зразки творів. Київ : Вид-во часоп. «Рідний край», 1910. 32 с.

31. Семенко С. Олена Пчілка як один із творців дитячої публіцистики початку ХХ століття. *Література. Діти. Час : вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва.* Рівне, 2013. Вип. 4. с. 144–147.

32. Тетеріна О. Олена Пчілка: роль художнього перекладу в розвитку української літератури. *Дивослово*. 2013. № 10. с. 61–64.

33. Українським дітям / пер. Олени Пчілки. Київ : Тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1882. 46 с.

34. Шумілова А. Олена Пчілка: світло добра і любові (з архіву видань творів). *Вісник Книжкової палати.* 2009. № 12. с. 32–34.

35. Ще одну сторінку. *Фабула : видавництво :* вебсайт інтернет-книгарні. URL: https://fabulabook.com/vendor/shhe-odnu-storinku-46?srsltid=AfmBOoosw3vy94VcxXqmXHUKWFGWmDppsLSSlnpck6tt5uXi2lMUPygt (дата звернення: 27.10.2025)

References

1. Antypchuk, N. (2009). Dytiacha literatura v koli tvorchykh interesiv Oleny Pchilky [Children's literature within the scope of Olena Pchilka's creative interests]. In R. V. Zakharchuk-Chuhai, *Polissieznavstvo u folklorno-etnohrafichnykh i literaturono-mystetskykh doslidzhenniakh –*

Polissia studies in folklore-ethnographic and literary-artistic research (pp. 52-66). Rivne [in Ukrainian].

2. Yefimova, V. (2024). Tvory Oleny Pchilky (1849-1930) u fondakh Pedahohichnoho muzeiu Ukrainy (do 175-richchia vid dnia narodzhennia) [Works of Olena Pchilka (1849-1930) in the collections of the Pedagogical Museum of Ukraine (to the 175th anniversary of her birth]. *Pedahohichnyi muzei Ukrainy Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy,* vebsait – *Pedagogical Museum of Ukraine of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, w*ebsite [in Ukrainian]. Retrieved from https://pmu.in.ua/actual-info/olena_pchilka

3. Zhyhun, S. (2020). (N ot) a woman's autobiography: Olena Pchilka about herself. *Literary Process: Methodology, Names, Trends*, *15*, 43-48, https://doi.org/10.28925/2412-2475.2020.15.6 [in Ukrainian].

4. Zaitseva, A. V. (2014). Tvorchist Oleny Pchilky: zhanrovo-stylovi ta ideini dominanty [Olena Pchilka's creative work: Genre-stylistic and ideological dominants] (abstract of PhD dissertation) [in Ukrainian].

5. Knyzhkova vystavka, prysviachena 175-richchiu vid dnia narodzhennia Oleny Pchilky (Olhy Petrivny Kosach) (1849-1930). [Book exhibition dedicated to the 175th anniversary of the birth of Olena Pchilka (Olha Petrivna Kosach) (1849-1930)]. (2024). *Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka,* vebsait – *Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv*, website [in Ukrainian]. Retrieved from https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/2024/06/14/knyzhkova-vystavka-prysvyachena-175-richchyu-vid-dnya-narodzhennya-oleny-pchilky-olgy-petrivny-kosach-1849-1930.

6. Ksendzuk, E. (2006). Bibliohrafiia materialiv pro Olenu Pchilku (1999-2005) [Bibliography of materials on Olena Pchilka (1999-2005)]. In *Lesya Ukrainka and the Kosach family in the context of Ukrainian and world culture. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, 24-25 February 2006* (Issue 3, pp. 166-168). Lutsk [in Ukrainian].

7. Novakivska, L. V. (2001). Vydavnycha robota yak odyn iz napriamiv prosvitnytsko-pedahohichnoi diialnosti Oleny Pchilky [Publishing activity as one of the directions of Olena Pchilka's educational and pedagogical work]. *Nauka i suchasnist – Science and Modernity*, *28*, 206-212 [in Ukrainian].

8. Odarchenko, P. (2002). Olena Pchilka yak dytiacha pysmennytsia [Olena Pchilka as a children's writer]. In *Ukrainoznavchi sposterezhennia y frahmenty: statti, retsenzii, spohady – Ukrainian Studies Observations and Excerpts: Articles, Reviews, Memoirs*, 33-40 [in Ukrainian].

9. Deineka, L. (Comp.) (2019). Olena Pchilka: svitlo dobra i liubovi: rekomend. bibliohr. spysok lit. do 170-richchia vid dnia narodzhenniia [Olena Pchilka: The light of kindness and love: A recommended bibliographic list to the 170th anniversary of her birthday]. Lutsk: Library of the Lesia Ukrainka East European National University [in Ukrainian]. Retrieved September 12, 2025, from http://194.44.187.2/eljourn/1/pchilka.pdf

10. Pchilka, O. (1907). Artyshoky: opovidannia [*Artichokes: Short stories*]. Kyiv: Typohrafiia V. Kulzhenko [in Ukrainian].

11. Pchilka, O. (2024). Vybrane [Selected works] [in Ukrainian].

12. Pchilka, O. (2017). Hodi, ditochky, vam spaty: virshi, opovidannia, kazky, folklorni zapysy [That's enough, kids, time to get up: Poems, short stories, fairy tales, folklore records] [in Ukrainian].

13. Pchilka, O. (1886). Dumky-merezhanky [Thoughts like lace]. Kyiv: Typohrafiia H. T. Korchak-Novytskoho [in Ukrainian].

14. Pchilka, O. (2011). "Zoloti dni zolotoho dytiachoho viku…": avtobiohrafichnyi narys ["Golden days of the golden childhood…": An autobiographical sketch] [in Ukrainian].

15. Pchilka, O. (2014). Kozachka Olena: posviata M. V. Lysenkovi: poema [Kozachka Olena: A dedication to Mykola Lysenko: A poem] [in Ukrainian].

16. Pchilka, O. (1904). M. P. Starytskyi: (pamiati tovarysha) [Mykhailo Starytskyi: In memory of a friend]. Kyiv: Typohrafiia H. T. Korchak-Novytskoho [in Ukrainian].

17. Pchilka, O. (1914). Mykola Lysenko: spohady i dumky [Mykola Lysenko: Memoirs and reflections.]. Kyiv: Chas [in Ukrainian].

18. Pchilka, O. (1930). Opovidannia: z avtobiohrafiieiu [Short stories: With an autobiography]. Kharkiv: Rukh [in Ukrainian].

19. Pchilka, O. (1907). Opovidannia. I. Opovidannia rizdviani: Zabavnyi vechir; Maskarad; Chad. [Short stories. Part I: Christmas stories ("A merry evening," "Masquerade," "Fumes")]. Kyiv: Drukarnia K. N. Mylevskoho [in Ukrainian].

20. Pchilka, O. (1909). Opovidannia. II. Try yalynky; Zbentezhena vecheria; Za dvorom [ta inshi]. [Short stories. Part II: Three Christmas trees; A troubled dinner; Beyond the yard [and others]. Kyiv [in Ukrainian].

21. Pchilka, O. (1911). Opovidannia. III. (Opovidannia z uchytelskoho zhyttia) [Short stories. Part III: Stories from teachers' life.]. Kyiv [in Ukrainian].

22. Pchilka, O. (1911). Poeziia v styliu "modern": opovidannia humorystychne [Poetry in the "modern" style: A humorous short story]. Kyiv [in Ukrainian].

23. Pchilka, O. (1908). Svitova rich: komediia [A worldly affair: A comedy in five acts]. Kyiv [in Ukrainian].

24. Pchilka, O. (1881). Suzhena – ne ohuzhena: pobutovyj zhart (vodevil) [The destined one cannot be avoided: A domestic jest (vaudeville)]. Kyiv [in Ukrainian].

25. Pchilka, O. (1907). Tarasove sviato: opovidannia [Taras's celebration: A short story]. Poltava [in Ukrainian].

26. Pchilka, O. (1988). Tvory [Collected works]. Kyiv [in Ukrainian].

27. Pchilka, O. (1971). Tvory [Collected works] Kyiv [in Ukrainian].

28. Pchilka, O. (2024). Tovaryshky; Novely [Companions; Novellas]. Kyiv [in Ukrainian].

29. Pchilka, O. (2015). Ukrainskyi dytiachyi teatr [Ukrainian children's theatre]. Kyiv [in Ukrainian].

30. Pchilka, O. (1910). Yuliush Slovatskyi: yoho zhyttia, tvorchist i zrazky tvoriv [Juliusz Słowacki: His life, works, and selected texts.]. Kyiv [in Ukrainian].

31. Semenko, S. (2013). Olena Pchilka yak odyn iz tvortsiv dytiachoi publitsystyky pochatku XX stolittia [Olena Pchilka as one of the creators of children's journalism of the early twentieth century]. *Literatura. Dity. Chas: visnyk Tsentru doslidzhennia literatury dlia ditei ta yunatstva – Literature. Children. Time: Bulletin of the Center for Research on Literature for Children and Youth*, *4*, 144-147 [in Ukrainian].

32. Teterina, O. (2013). Olena Pchilka: rol khudozhnoho perekladu v rozvytku ukrainskoi literatury [Olena Pchilka: The role of literary translation in the development of Ukrainian literature]. *Dyvoslovo – Dyvoslovo*, *10*, 61-64 [in Ukrainian].

33. Pchilka, O. (Trans.). (1882). Ukrainskym ditiam [To Ukrainian children]. Kyiv: Typohrafiia H. T. Korchak-Novytskoho [in Ukrainian].

34. Shumilova, A. (2009). Olena Pchilka: svitlo dobra i liubovi (z arkhivu vydan tvoriv) [Olena Pchilka: The light of kindness and love (from the archive of published works)]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty – Bulletin of the Book Chamber of Ukraine*, *12*, 32-34 [in Ukrainian].

35. Fabula: vydavnytstvo: vebsait internet-knyharni [Fabula Bookstore] (2025). Retrieved October 27, 2025, from https://fabulabook.com/vendor/shhe-odnu-storinku-46?srsltid=AfmBOoosw3vy94VcxXqmXHUKWFGWmDppsLSSlnpck6tt5uXi2lMUPygt [in Ukrainian].

Отримано / Received 27.02.2026
Прийнято / Accepted 18.03.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Nadiia Zubko,
PhD (History),
Research Officer of Department of Library Science,
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
2 Stefanyka St., Lviv 79000, Ukraine
Senior Lecturer of the department of psychology and social and humanitarian disciplines,
National Technical University of Ukraine
103 Gen. Chuprinka St., Lviv 79057, Ukraine
e-mail: nadiannazubko@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7394-8490
Scopus Author ID: 58571101300

PUBLISHED WORKS OF OLENA PCHILKA IN THE COLLECTION OF THE VASYL STEFANYK NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY OF UKRAINE IN LVIV: A BOOK STUDIES REVIEW

The article presents a comprehensive book studies review of editions of works by the Ukrainian writer Olena Pchilka preserved in the collection of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. **The purpose of the study** is to identify, systematize, and characterize lifetime, posthumous, and contemporary editions of O. Pchilka's legacy, taking into account their typological, structural, content-related, publishing and printing, as well as

copy-specific features. **The methodological framework of the study** is based on book studies analysis, focused, on the one hand, on the corpus of Olena Pchilka's editions preserved in the Vasyl Stefanyk National Scientific Library collection, and, on the other hand, on individual copies of printed editions of the writer's works of various types and genres, analyzed in their historical context. Accordingly, editions from different years were compared, publications were juxtaposed, and their common and distinctive features were identified. To achieve the research objectives, elements of bibliographic, textual, and printing analysis were also used as complementary cognitive tools in the evaluation of the books. **The scientific novelty** of the study lies in the first holistic presentation of the corpus of editions of Olena Pchilka's works available in the collection of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library, with an emphasis on their structural, paratextual, and material-constructive characteristics. The analysis of individual editions, collections, and collected works of the writer, made it possible to identify typical approaches in publishing practices across different historical periods. **Conclusions.** It has been established that the book editions of Olena Pchilka's works represent the evolution of Ukrainian book publishing from the late nineteenth century to the early twenty-first century, demonstrating transformations in editorial and textual approaches, aesthetic orientations, and publishing and printing solutions shaped by sociocultural changes. The collected works published during the Soviet period are distinguished by a well-developed scholarly reference apparatus, whereas contemporary editions are oriented toward actualizing the writer's legacy in the cultural space through new design and editorial strategies. The results of the study may be used in further book studies, literary studies, and library science research, as well as in the practice of representing library collections.

Keywords: Olena Pchilka; Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv; library collection; literature fiction; lifetime editions; collected works; history of book publishing

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АНАТОЛІЯ БАЗИЛЕВИЧА

https://doi.org/10.15407/np.77.607
УДК 655.533-047.37(477)“19”
+ 766.036.071.1(477)“1926/2005”Базилевич

Наталія Лощинська,
кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник,
Інститут інформаційних технологій
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: Loschynska@gmail.com
ORCID: http://orcid.org/0000-0001-6535-5863

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ В ІЛЮСТРАЦІЯХ АНАТОЛІЯ БАЗИЛЕВИЧА: ДО СТОРІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ХУДОЖНИКА

Актуальність теми. З появою нових технологій та засобів створення графіки ілюстрації для книг стали більш експериментальними. Однак традиційні методи ілюстрування книг залишаються популярними й досі використовуються в окремих жанрах, таких як дитячі книжки та класична література. Жодні технічні нововведення не можуть замінити сучасній людині образну ілюстрацію, поетичне розкриття думок і переживань героїв літератури. Ілюстраторська художня спадщина А. Базилевича є об’єктом дослідження у зв’язку зі століттям з його дня народження. **Мета** – здійснити ретроспективний аналіз ілюстраторської творчої спадщини художника, розкрити його роль як посередника між українською класичною літературою та прогресивними ідеалами сучасності, наголосити на винятковій відповідальності художника-ілюстратора в ідейному, духовному вихованні найширших народних мас, у збереженні національної пам’яті та культури українців. **Методологія.** Дослідження книжкової ілюстрації – це міждисциплінарний процес, що поєднує мистецтвознавчий, філологічний та технічний аналізи. Основними методами цієї статті є мистецтвознавчий, стилістичний, компаративний, герменевтичний. **Наукова новизна** статті полягає в дослідженні взаємозв’язку між змістом і формою книги, у встановленні ролі художника в інтерпретації тексту через призму книжкових ілюстрацій А. Базилевича, а також у зміні ракурсу дослідження із суто мистецтвознавчого на герменевтичний. Основні аспекти новизни: художник як співавтор, візуальна метафора, психологізм, діалог епох.

© Н. Лощинська, 2026

Висновки. Розквіт української книжкової графіки та розвиток реалістичної школи ілюстрування української книги другої половини ХХ ст. пов'язані з іменем А. Базилевича і формувалися безпосередньо під його впливом. Художник-графік розглядав книгу як складне художньо-інтелектуальне ціле, де словесний образ стає просторовим і де один світогляд виражається за посередництвом іншого.

Ключові слова: книжкова ілюстрація, графіка, А. Базилевич, художник-ілюстратор, українська книга, «Енеїда»

Актуальність теми. Двадцять перше століття засвідчило прогрес у багатьох галузях мистецького освоєння дійсності, зокрема в оформленні книги. У 1904 р. було винайдено офсетний друк. Книжкова ілюстрація стає дуже важливою у видавничій справі. Кращі художники почали цікавитися ілюструванням книги. Так і зародилася професія ілюстратора. За тривалий час існування книги виробились два основні типи її ілюстрування:

– науково-пізнавальні, до яких належать більшість ілюстрацій наукової, науково-виробничої, навчальної та політичної літератури (плани, схеми, креслення);

– художньо-образні – ілюстрації у виданнях художньої літератури.

З появою нових технологій та засобів створення графіки ілюстрації для книг стали більш експериментальними. Однак традиційні методи ілюстрування книг залишаються популярними й досі використовуються в окремих жанрах, таких як дитячі книжки та класична література. Жодні технічні нововведення не можуть замінити сучасній людині образну ілюстрацію, поетичне розкриття думок і переживань героїв літератури. І. Верба, дослідник книжкової графіки, писав: «Через розкриття образів і характерів художники-ілюстратори майстерно передають емоційний лад літературного твору, працюючи над ілюстраціями, із захопленням вирішують завдання створення цілісного книжкового організму» [4, 11]. Від найдавніших до нас текстів давніх народів – єгипетських згортків, давньоруських рукописів, середньовічних європейських біблій і до книжкових ілюстрацій Пікассо, Бердслі, Буше, Ходовецького, Матісса, Мазереєля, Нарбута, Клемке та інших уславлених художників нашого часу завданням та метою книжкових ілюстраторів було завжди одне – розкриття образного та ідейного сенсу твору.

Видатні українські графіки і теоретики книжкового мистецтва Г. Нарбут, В. Кричевський, М. Бойчук розглядали книгу не просто як носія інформації чи джерела естетичного, виховного впливу, а як цілісний мистецький організм та просторово-часову конструкцію, що є відображенням художнього твору. Книга має бути складним, комплексним, єдиним цілим, де словесний образ стає просторовим і де світогляд письменника гармонійно доповнюється світоглядом художника. Розкриття змісту твору поглиблюється завдяки спеціально створеному ряду зображень, що організовують та спрямовують уяву читача. Справжньому мистецтву книжкової ілюстрації однаково байдуже як буквальне слідування за зовнішніми перипетіями сюжетної фабули літературного твору, так і довільне, суто суб'єктивне тлумачення змісту тексту, протиставлення художника письменнику, що йде врозріз з усім характером творчості письменника, його поетикою, стилем, ідейним наповненням. Художник і письменник становлять єдиний організм, що живе своїм життям. Великий витвір мистецтва живе лише тоді, коли він несе в собі життєву правду, почерпнуту художником з навколишнього світу. Саме ці істини поклав в основу своєї книжкової творчості один з провідних українських майстрів книжкової ілюстрації А. Базилевич.

Аналіз досліджень і публікацій. Здобутки вітчизняних майстрів книжкової ілюстрації завжди привертали до себе увагу як фахівців, так і широкого загалу публіки. Їм присвячено чимало мистецтвознавчих робіт, зокрема таких знаних науковців, як Н. Белічко «Українська книжкова графіка 50–70-х років 20 століття: Пошуки та досягнення» [2], О. Ламонова «Шляхи української графіки ІІ-ї половини ХХ століття: тенденції розвитку, стилістика, майстри» [11], В. Лесняк «Графический дизайн (основы профессии)» [12], О. Лагутенко «Українська графіка першої третини ХХ століття» [10], М. Корніх «Українська книжкова ілюстрація в контексті розвитку європейської графіки» [8].

Художник, мистецтвознавець і педагог Р. Яців розробляв теми, дотичні до книжкової графіки, цікавими є його рецензії та відгуки на розробки молодих митців, передмови до каталогів виставок. Г. Малаков, Л. Владич, І. Верба належать до старшого, радянського покоління митців. Г. Малаков, починаючи з 50-х років

XX ст., працював у станковій та книжковій графіці, особливо у галузі ілюстрації дитячої та пригодницької літератури. Л. Владич відомий як мистецтвознавець, більша частина його доробку присвячена Шевченкові-художнику. І. Бай, В. Бокань, Д. Фоменко, Л. Польовий, О. Федорук, О. Авраменко, О. Лагутенко, П. Нестеренко, М. Гордійчук, О. Костюк розглядали різні аспекти книжкового дизайну стосовно стилю, ідейного спрямування, технічних особливостей, творчої методи, історичних особливостей. Творчості А. Базилевича присвячено статті й монографії: В. Перевальський «Істинно народний: слово про Анатолія Базилевича» [14], В. Зайцева, Г. Кузьменко, А. Буйгашева «Особливості графічно-шрифтових композицій Анатолія Базилевича як приклад художнього оформлення обкладинок видань» [5], передмова до каталогу виставки «Казачество в творчестве Анатолия Базилевича: выставка в Музее гетманства» [7], монографію М. Криволапова «Анатолій Базилевич» [9]. Проаналізовані наукові праці так чи інакше висвітлюють проблеми становлення, еволюції та сучасних техніко-художніх особливостей книжкової ілюстрації у вітчизняному мистецтві, але окремо означена проблема не розглядалась і потребує подальших досліджень.

Мета статті – здійснити ретроспективний аналіз ілюстраторської творчої спадщини А. Базилевича, розкрити його роль як посередника між українською класичною літературою та прогресивними ідеалами сучасності, наголосити на винятковій відповідальності художника-ілюстратора в ідейному, духовному вихованні найширших народних мас, у збереженні національної пам'яті та культури українців.

Наукова новизна статті полягає в дослідженні взаємозв'язку між змістом і формою книги, у встановленні ролі художника в інтерпретації тексту через призму книжкових ілюстрацій А. Базилевича, а також у зміні ракурсу дослідження із суто мистецтвознавчого на герменевтичний. Основні аспекти новизни: художник як співавтор, візуальна метафора, психологізм, діалог епох. За результатами аналізу наукової літератури виявлено особливості графічних технік та художніх прийомів митця відповідно до основних етапів стильової еволюції у європейському графічному мистецтві.

Методи дослідження. Дослідження книжкової ілюстрації – це міждисциплінарний процес, що поєднує мистецтвознавчий, філологічний та технічний аналіз. Основними методами є мистецтвознавчий, стилістичний, компаративний, герменевтичний. Останній розглядає ілюстрацію як інтерпретацію тексту. Вторинними є соціокультурний та психологічний методи, що аналізують особливості читацького сприйняття і комунікативно-візуальні стратегії.

Виклад основного матеріалу. Як стверджує В. Зайцева, «друга половина 50-х років XX століття відкриває новий етап у становленні української книжкової графіки, який закономірно був підготовлений як багатьма історично-суспільними процесами у розвитку країни, так і складним поступальним шляхом, який пройшло мистецтво книги. Цей час незмінно характеризується в українському мистецтвознавстві як період піднесення, розквіту, новітніх досягнень в галузі вітчизняного графічного мистецтва. Саме тоді почала творити плеяда молодих, яскраво-індивідуальних, талановитих митців: Г. Якутович, Г. Гавриленко, О. Губарєв, О. Данченко, Г. Малаков, С. Адамович, А. Базилевич, М. Компанець. В їхній творчості найбільш характерно визначилися провідні риси тогочасного мистецтва української графіки» [6, с. 49].

Творчий шлях А. Базилевича розпочався після його переїзду з Харкова до Києва у 1953 р. Активний, сповнений творчих задумів, він починає співпрацювати з різними столичними видавництвами і береться за солідні книжкові проекти. Насамперед це були видання української класичної літератури: «Старосвітські батюшки та матушки» (1963), «Кайдашева сім'я» (1980), «Микола Джеря» (1980) І. Нечуя-Левицького, «Пан Халявський» (1959) Г. Квітки-Основ'яненка, «Енеїда» (1968), «Наталка-Полтавка» (1981) і «Москаль-чарівник» (1987) І. Котляревського; «Записки причетника» Марка Вовчка (1954); «Абу-Касимові капці» І. Франка, «Перший диктант» (1962) Остапа Вишні; «Друкар книжок небачених» (1964) О. Іваненко, «Співомовок» С. Руданського. Він створив серію малюнків для поштових листівок, присвячених українським народним пісням та віршам Т. Шевченка. А. Базилевич є автором різноманітних циклів малюнків, у яких глибоко, з тонким розумінням стилю письменника інтерпретував образи класичної та

української літератури. «Визначальна риса самобутньої мистецької особистості Базилевича – природне почуття гумору. Саме в цьому один із виявів органічної близькості художника до фольклору, який живить мистецтво Базилевича не лише образами, а й художніми прийомами втілення. Як і в фольклорі, в творчості художника гумор переплітається із сатирою, іронією, шаржем, і сміх стає в нього гострою викривальною зброєю» [1]. Реалістично, невимушено, точно і впевнено майстер ілюстрації зображує різних героїв творів, особливу увагу звертаючи на позу, обличчя, міміку, одяг. Завдяки цьому він досягає психологічної виразності, переконливості, колоритності своїх героїв.

Окреме місце у творчості А. Базилевича посідає шевченкіана. Він виконав ілюстрації до творів «Перебендя», «Єретик», «Причинна», «Катерина», «Відьма», «Гайдамаки», створив станковий аркуш «Зустріч Т. Шевченка з сестрою», ілюстрацію до поеми «Тарасова ніч» для ювілейного видання «Кобзаря» (1964), оформив «Малий кобзар». «Творам Базилевича притаманний яскравий психологізм. Віртузно володіючи виразною контурною лінією, він створив характерно-індивідуальні образи багатьох шевченківських персонажів» [3, с. 300]. Велику увагу приділяє художник розкриттю людських характерів. Людей він передає виваженими точними мазками, реалістично, подекуди з іронією, подекуди з симпатією, інколи зі співчуттям. Заслуговує на увагу невимушений, точний стиль рисунку. Психологічна виразність його постатей вражає. «Усіх полонять унікальні здібності митця: неймовірна художня проникливість у таїну психології найрізноманітніших літературних персонажів, легкість і переконливість передачі скупими графічними засобами широкого діапазону людських переживань, якість і мудра простота виразної художньої мови» [13].

Великий витвір мистецтва живе лише тоді, коли він несе в собі життєву правду, почерпнуту художником у навколишній дійсності. І ця життєва правда художнього досвіду ілюстратора лише подвоюється у своїй силі, якщо її спрямовано на розкриття життєвої правди, закладеної у творі письменника. Тоді письменник і художник стають соратниками у шляхетній боротьбі за високу людяність та передові ідеї свого часу. Перший твір нової україн-

ської літератури славнозвісна поема «Енеїда» І. Котляревського була об'єктом уваги багатьох художників різних часів. Серед них такі відомі імена, як П. Мартинович, М. Левицький, М. Дерегус, І. Їжакевич, О. Данченко. Твір І. Котляревського відразу після виходу у світ став швидко набирати популярності і не втрачає її донині. Він ніколи не потребував додаткових зусиль для популяризації. Глибоко зрозумів його дух і літеру А. Базилевич. Його ілюстрації вражають емоційною грою, дотепністю, виразністю малюнку. Гумор поєднується з урочистістю, гра з філософічністю, кепкування з повагою і виваженістю змісту. Він «підніс саму поему на щабель особливої соціально-художньої значущості для часу нинішнього. Саме його ілюстрації, їх зорові образи створили навколо травестійної поеми Котляревського, написаної ніби жартома, надзвичайне притягальне емоційне поле, поглибили, доповнили можливості слова. Щедре переплетення реального і химерного, прекрасного і потворного, драматичного, трагічного і комічного в ілюстраціях суголосне гротесковості травестійної „трагікомічної поеми" Котляревського, її пародійно зниженій тональності» [13].

Художній образ – основа специфіки ілюстрацій художньо-образного типу. Не предмети і явища, що спостерігаються в житті, а образ, даний в літературному творі, є тут предметом і метою зображення. Художник, що працює над створенням такого образу, найменше може бути порівняний з перекладачем. Він не перекладає образ із мови словесної на мову образотворчу – його праця незмірно складніша. Зрозумівши, вивчивши і відчувши образ літературного твору, художник для втілення його в зображенні шукає відповідних спостережень у житті, у своєму минулому досвіді і в різноманітному літературному та образотворчому матеріалі, якщо літературний твір належить до минулого часу [12, с. 231].

Ілюстрації до «Енеїди» демонструють уважність художника до дрібниць, уміння проникати в найтонші глибини характеру і передавати їх графічно. Як вважає В. Перевальський [14], спостережливість А. Базилевича, зорова пам'ять та здатність проникати через зовнішні риси в сутність характеру людини були надприродними і не мали аналогій серед сучасних українських художників. Завдяки досвіду, художньому чуттю, таланту йому вдалося створити непере-

вершені типи, які надовго запам'ятаються читачам: розпусниця Дідона, пихатий Зевс, гультіпака Еней, відважні Низ та Евріал, самозакохана Венера. Рисунки до Енеїди мають самодостатню вартість мистецьких творів. У них поєднуються точність щодо зображуваної натури з емоційно-психологічним зарядом образів, які жили в уяві митця. Живописцю судилося створити унікальний образотворчий цикл, співзвучний авторському слову.

Інколи ілюстрації А. Базилевича відокремлюються від тексту та вступають із ним в різноманітні ускладнено-багаторівневі відношення. Зображення перегукується з особливостями тексту, знаходячи при цьому свої стильові, ритмічні, емоційні, ідейно-символічні та інші еквіваленти. Максимально наблизившись до твору, ілюстрація не тільки доповнює, а й підміняє слово, витісняє його. Таким чином, ілюстрація є одним з найактивніших способів інтерпретації твору, оскільки енергійно підпорядковує собі уяву читача. Цього не слід боятися. Адже особливістю художнього твору є його схожість із живою істотою. Коли він народився, то не має жодних аналогій із чимось, народженим до нього. Текст не лишається незмінним, він зростає, набуває сили, розвивається, проходячи етапи знайомства з читачами, збагачуючись їх фантазією. Країни і століття залишають на ньому свій відбиток і перетворюють своєю неслабнучою увагою на класичний, тобто загальнолюдський твір. Проблема співвідношення естетичного вигляду книги з текстом є насамперед проблемою читача, а не ілюстратора. Адже читач може бути різним: залежним або незалежним, пасивним чи активним. Тому чим активніше оформлення книги, тим пасивніший буде читач. Чим більше йому пояснюють і показують, тим менше залишається свободи у сприйнятті книги.

А. Базилевич знав і любив не тільки українську, а й літературу народів світу. З любов'ю проілюстрував «Пригоди бравого вояки Швейка» (1958) Я. Гашека, казки «Гензель і Гретель» (1959) братів Грімм, «Казку про попа і наймита його Балду» (1979) О. Пушкіна. Художник виявив себе тонким майстром комплексного композиційного оформлення книги. Він бачив її в русі, як виставу чи фільм. За твердженням В. Зайцевої, художник спочатку робив режисерську розкадровку ілюстративних елементів у поєднанні

з шрифтовим вирішенням, таким чином створюючи макет майбутньої книжки. «А. Базилевич виявив себе тонким майстром комплексного композиційного оформлення книги. Спочатку він робив режисерську розкадровку ілюстративних елементів у поєднанні з шрифтовим вирішенням, таким чином створюючи макет майбутньої книжки. Недарма митець проводив аналогію між професією книжкового графіка і фахом режиссера» [5, с 99].

Висновки. Українська книжкова ілюстрація має багатогранну історію, а художня вартість кращих взірців виводить українське мистецтво книжкової графіки в один ряд з найвищими досягненнями світового графічного мистецтва. На думку В. Перевальського, «розквіт української книжкової графіки та розвиток реалістичної школи ілюстрування української книги другої половини XX ст. пов'язані з іменем Анатолія Базилевича і формувалися безпосередньо під його впливом» [14, с. 3]

Видатний ілюстратор розглядав книгу як складне художньо-інтелектуальне ціле, де словесний образ стає просторовим і де один світогляд виражається за посередництвом іншого. Один художник може підкреслити стилістику, зв'язок з епохою, а інший – класичність, позачасовість, універсальність. Третього може зацікавити в книгах саме те, що пов'язує з нашим часом, дає змогу залишатись актуальним і сьогодні. А. Базилевич використовував різноманітні підходи під час роботи з книгою, він завжди приймав рішення відповідно до особливостей тексту. Існує думка, що у наш час ілюстрація не потрібна як застарілий елемент, що заважає незаангажованому сприйняттю. Вона несанкціоновано вривається у світ читача, заважає його вільному вибору, стає між письменником і читачем. На нашу думку, це безпідставні звинувачення, які спростовує у своїй діяльності художник-графік А. Базилевич. Його ілюстрації оживляють текст, доповнюють думку автора, урізноманітнюють бачення читача. З історії книжкової ілюстрації народжується закономірність: не слід вважати, що ілюстрація зобов'язана відобразити бачення письменника. Вона має право на власне життя.

Багатолітньою творчою діяльністю А. Базилевич довів: чим більше художник занурюється в письменника, в його реальний образний ряд з властивими тільки йому художніми якостями, тим

більше розкривається творча індивідуальність художника, тим більшу свободу й незалежність він віднаходить. Специфікою роботи Базилевича-ілюстратора є намагання доторкнутися до стилю літературного твору, дати глибоку психологічну характеристику головним героям. У цьому і полягав своєрідний творчий метод митця: він шукав відповідних за рисами зовнішності та поведінки людей, що ставали прототипами персонажів графічних творів.

Список використаних джерел

1. Анатолій Базилевич 1926–2005. Бібліотека українського мистецтва. URL: https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/anatoliy-bazilevich

2. Белічко Н. Ю. Українська книжкова графіка 50–70-х років 20 століття: Пошуки та досягнення. *Рукописна та книжкова спадщина України.* 2003. № 8. С. 126–141.

3. Бушак С. «Анатолій Базилевич». Шевченківська енциклопедія: в 6 т. Т. 1. А – В. Київ : Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2012. С. 300–301.

4. Верба І. І. Мистецтво графіки. Київ : Мистецтво, 1968. 101 с.

5. Зайцева В. І., Кузьменко Г. В., Буйгашева А. Б. Особливості графічно-шрифтових композицій Анатолія Базилевича як приклад художнього оформлення обкладинок видань. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2025. Вип. 1. С. 97–103.

6. Зайцева В. І. Образно-візуальна мова ілюстрування поеми «Енеїда» Івана Котляревського в українській книжковій графіці 1910–1960-х років. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. 2017. Вип. 1. URL: https://tihae.org.ua/pdf/t2017-01-08-zaytseva.pdf

7. «Казачество в творчестве Анатолия Базилевича: выставка в Музее гетманства» : каталог виставки. URL: https://day.kyiv.ua/ru/article/taym-aut/kazachestvo-v-tvorchestve-anatoliya-bazilevicha

8. Корніх М. С. Українська книжкова ілюстрація в контексті розвитку європейської графіки : магістерська робота. Кривий Ріг : КДПУ, 2021. 129 с.

9. Криволапов М. О. Анатолій Базилевич. Київ : Мистецтво, 1976. 96 с.

10. Лагутенко О. А. Українська графіка першої третини XX ст. Київ : Грані-Т, 2006. 240 с.

11. Ламонова О. В. (2006). *Київська книжкова графіка кінця 50-х–початку 70-х років XX століття. Тенденції розвитку, стилістика, майстри* [Автореф. дис. канд. мистецтв. наук, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології].

12. Лесняк В. И. Графический дизайн (основы профессии). Київ : Біос Дизайн Бук, 2009. 416 с.

13. Матлах Т. Анатолій Дмитрович Базилевич: Інформація про художника. Шевченківський національний заповідник. URL: https://shevchenko-museum.com.ua/default/blog/view/231/blog/10/Anatoliy-Dmitrovich-Bazilevich-informatsiya-pro-hudozhnika-prodovzhennya/

14. Перевальський В. Істинно народний: слово про Анатолія Базилевича. Народний художник України Анатолій Базилевич: каталог виставки творів. Київ : Нац. спілка худож. України, 2006. С. 3–9.

References

1. Anatolii Bazylevych 1926-2005 [Anatolii Bazylevych 1926-2005]. *Biblioteka ukrayinskoho mystetstva – Library of Ukrainian Art.* Retrieved from https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/anatoliy-bazilevich

2. Belichko, N. Yu. (2003). Ukrayinska knyzhkova hrafika 50-70-kh rokiv 20 stolittya: Poshuky ta dosyahnennya [Ukrainian book graphics of the 50s-70s of the 20th century: searches and achievements]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrayiny – Manuscript and Book Heritage of Ukraine*, *8*, 126-141 [in Ukrainian].

3. Bushak, S. (2012). Anatolii Bazylevych [Anatolii Bazylevich]. *Shevchenkivska entsyklopediya – Shevchenko Encyclopedia*: in 6 vols. V. 1. A – V, 300-301 [in Ukrainian].

4. Verba, I. I. (1968). Mystetstvo hrafiky [The Art of Graphics]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Zaytseva, V. I., Kuzmenko, H. V., & Buyhasheva, A. B. (2025). Osoblyvosti hrafichno-shryftovykh kompozytsii Anatoliia Bazylevycha yak pryklad khudozhnoho oformlennia obkladynok vydan [Peculiarities of Anatoly Bazylevich's graphic and font compositions as an example of

the artistic design of publication covers]. *Ukrayinskyi mystetstvoznavchyi dyskurs – Ukrainian Art Discourse*, *1*, 97-103 [in Ukrainian].

6. Zaytseva, V. I. (2017). Obrazno-vizualna mova iliustruvannia poemy "Eneida" Ivana Kotliarevskoho v ukrainskii knyzhkovii hrafitsi 1910-1960-kh rokiv [Figurative and visual language of illustrating the poem "Aeneid" by Ivan Kotlyarevsky in Ukrainian book graphics of the 1910s-1960s]. *Tradytsiyi ta novatsiyi u vyshchiy arkhitekturno-khudozhniy osviti – Traditions and innovations in higher architectural and artistic education*, *1*, 43-50 [in Ukrainian]. Retrieved from https://tihae.org.ua/pdf/t2017-01-08-zaytseva.pdf

7. "Kozatstvo u tvorchosti Anatoliia Bazylevycha": vystavka u Musei Hetmanstva ["Cossacks in the Works of Anatolii Bazylevych": Exhibition at the Hetmanate Museum]. *Den – Day* [in Ukrainian]. Retrieved from https://day.kyiv.ua/ru/article/taym-aut/kazachestvo-v-tvorchestve-anatoliya-bazilevicha.

8. Kornikh, M. S. (2021). Ukrainska knyzhkova iliustratsiia v konteksti rozvytku yevropeiskoi hrafiky [Ukrainian book illustration in the context of the development of European graphics] [in Ukrainian].

9. Kryvolapov, M. O. (1976). Anatolii Bazylevych [Anatoliy Bazylevich]. Mystetstvo [in Ukrainian].

10. Lahutenko, O. A. (2006). Ukrainska hrafika pershoi tretyny 20 st [Ukrainian graphics of the first third of the 20th century]. Hrani-T [in Ukrainian].

11. Lamonova, O. V. (2006). Kyivska knyzhkova hrafika kintsia 50-kh–pochatku 70-kh rokiv XX stolittia. Tendentsii rozvytku, stylistyka, maistry. Avtoref. dys. … kand. mystetstvoznavstva [Kyiv book graphics of the late 50s-early 70s of the 20th centuries. Development trends, stylistics, masters]. [Extended abstract of Doctor's thesis, Institute of Art History, Folklore and Ethnology]. [in Ukrainian].

12. Lesniak, V. I. (2009). Graficheskii dizain (osnovy professii). [Graphic design (basics of the profession)]. Dyzain Buk [In Ukrainian].

13. Matlakh, T. Anatolii Dmytrovych Bazylevych: Informatsiia pro khudozhnyka [Anatoliy Dmytrovych Bazylevich: Information about the artist]. Shevchenkivskyi natsionalnyi zapovidnyk [Shevchenko National Reserve] [in Ukrainian]. Retrieved from https://shevchenko-museum.com.ua/default/blog/view/231/blog/10/Anatoliy-Dmitrovich-Bazilevich-informatsiya-pro-hudozhnika-prodovzhennya/

14. Perevalskyi, V. (2006). Istynno narodnyy: slovo pro Anatoliya Bazylevycha [Truly popular: a word about Anatolii Bazylevych]. Narodnyi khudozhnyk Ukrainy Anatolii Bazylevych: kataloh vystavky tvoriv – People's Artist of Ukraine Anatolii Bazylevych: catalogue of the exhibition of works, 3-9 [in Ukrainian].

Отримано / Received 15.04.2026
Прийнято / Accepted 06.05.2026
Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Nataliia Loshchynska,
PhD (Philology), Senior Research Scientist, Associate Professor,
Instytute of Information Technologies
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: Loschynska@gmail.com
ORCID: http://orcid.org/0000000165355863

ARTISTIC INTERPRETATION OF TEXT IN ILLUSTRATIONS OF ANATOLII BAZYLEVYCH: TO THE CENTENARY OF THE ARTIST'S BIRTH

Relevance of the topic. With the advent of new technologies and means of creating graphics, book illustrations have become more experimental. However, traditional methods of illustrating books remain popular and are still used in certain genres, such as children's books and classical literature. No technical innovations can replace the figurative illustration, the poetic disclosure of the thoughts and experiences of literary heroes for modern people. The illustrative artistic legacy of Anatolii Bazylevych is the object of research in connection with the centenary of his birth as well. The purpose of the study is to carry out a retrospective analysis of the illustrative creative legacy of Anatolii Bazylevych, to reveal his role as a mediator between Ukrainian classical literature and the progressive ideals of modernity, to emphasize the exceptional responsibility of the artist-illustrator in the ideological and spiritual education of the broadest masses of the people, in preserving the national memory and culture of Ukrainians. **Methodology**. The study of book illustration is an interdisciplinary process that combines art historical, philological and technical analysis. The main methods of this article are art historical, stylistic, comparative, and hermeneutic. **The scientific novelty** of the article is in the study of the

relationship between the book content and form, in defining the role of the artist in the interpretation of the text, through the prism of Anatolii Bazylevych's book illustrations, as well as in changing the perspective of the research from a purely art-historical to a hermeneutic one. **The main aspects of novelty** are**:** the artist as a co-author, visual metaphor, psychologism, dialogue of eras. Conclusions. The flourishing of Ukrainian book graphics and the development of the realistic school of Ukrainian book illustration of the second half of the 20th century. are associated with the name of Anatolii Bazylevych, and were formed directly under his influence. Bazylevych considered the book as a complex artistic and intellectual whole, where the verbal image becomes spatial and where one worldview is expressed through the mediation of another.

Keywords: book illustration, graphics, Anatolii Bazylevych, artist-illustrator, Ukrainian book, "Eneyida"

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 77

Редактор-перекладач
М. Кушнарьова

Редактори *Т. Дубас, Л. Сісіна,*
Л. Степченко, Ю. Шлапак
Комп'ютерна верстка *Г. Булахової*

Підп. до друку 01.06.2026. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 36,27. Обл.-вид. арк. 38,25.
Наклад 150 пр. Зам. № 5.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

Ідентифікатор медіа R30-01098

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 7871 від 28.06.2023 р.